

რომან მიმინოშვილი

**რამდენი მტერი ჰქავს
საქართველოს?!**

**თბილისი
1990**

წიგნში თავმოყრილია 1987—1989 წლებში რესპუბლიკის ჟურნალ-გაზეთებში გამოქვეყნებული პუბლიცისტური წერილები. ავტორი ეხმაურება საქართველოს პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ცხოვრების საჭირბოროტო საკითხს, დაუნდობლად ამხელს ძალებს, რომელნიც ეღობებიან ქართველი ხალხის მისწრაფებას სრული სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტისაკენ: ბიუროკრატიულ-მბრძანებლობით რეჟიმს, პარტოკრატიულ ძალმომრეობას, იმპერიულ სულისკეთებას, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების სხვა ჩრდილოვან მხარეებს.

4502020000

ა —————
M607 (06) — 91

© ავტორის ხარჯზე

ISBN 5 — 520 — 01119 — 2

წინასიტყვაობის ნაცვლად

ჩემი წიგნისთვის მინდოდა „არიქა“ დამერქვა, მართალია ეს სიტყვა მიესადაგება პუბლიცისტურ წერილთა კრებულს, მაგრამ ვერ გამოხატავს დიდ გულისტკივილს, რამაც წიგნი დამაწერინა. ბოლო სამი წლის (1987—1989) პუბლიცისტურ წერილებს თავი რომ მოვუყარე, მივხვდი, რომ ყოველი მათგანი საქართველოს უნებლიე თუ შეგნებული მტრების წინააღმდეგ იყო მიმართული, ყოველი იმის წინააღმდეგ, რაც საქართველოს დამოუკიდებლობას და თავისუფლებას ელობება. ამიტომ ერთადერთი სწორი სახელწოდებაა — „რამდენი მტერი ჰყავს საქართველოს?!“ ეს კითხვა ყველა წერილში გამოსჭვივის, ხოლო ბოლო წერილში პირდაპირ არის დასმული.

პუბლიცისტიკა, როგორც ამბობენ, ლიტერატურის ყველაზე მოქნილი და ოპერატიული ჟანრია. მას აკლია სიღრმისეული ანალიზი და მხატვრული ან მეცნიერული განზოგადების უნარი, რადგან დროითაა შეზღუდული და საზოგადოებრივი ცხოვრების მოვლენასთან უშუალოდ, შეიძლება ითქვას, შუბლით შეტაკებული. მხატვრული და მეცნიერული განზოგადებისთვის აუცილებელია დისტანცია, ისევე როგორც საგნის მთლიანობაში დასანახავად არ კმარა, მას შუბლით მიეხვინო, მთავარი შეიძლება გამოგრჩეს, ვერ დაინახო, მაგრამ სიახლოვით უფრო იგრძნო საგნის სიმახინჯე, რამაც იმწამსვე გათქმევის — არიქა! და მოერიდო, სხვაც გააფრთხილო — არ მიეკართო. დამეთანხმებით, ესეც საჭიროა. იქნებ ძალიან ვაუბრალე ვითარებას, მაგრამ მგონია, რომ პუბლიცისტიკაც საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში დაახლოებით ასეთ როლს ასრულებს. სამწუხაროდ, გამაფრთხილებელი ძახილი და მომავალი უსიამოვნების პროგნოზირება ყოველთვის როდი აღწევს მიზანს, ამის მიზეზი შეიძლება პუბლიცისტის ყალბი განგაშიც იყოს, მაგრამ უფრო ხშირ შემთხვევაში ის არის, რომ სიტყვა წინ უსწრებს საქმეს, იდეა ადვილად ვერ ისხამს ხორცს. სწორედ ამიტომაც პუბლიცისტური ნაშრომი კარგა ხნის მანძილზე არ ჰკარგავს აქტუალობას. შეიძლება გუშინდელ ამბავზე დღესაც, ხვალაც ითქვას „არიქა“, ვინ იცის, როდისმე იქნებ გაჭრას თავგანწირულმა მოწოდებამ. პუბლიცისტურმა წერილმა შეიძლება საუკუნეებს

გაუძლოს და თუნდაც მასში წამოჭრილი პრობლემა გადაჭრილი იყოს, ისტორიული ღირებულება შეინარჩუნოს. მაგრამ ეს რჩეულთა ხვედრია, ილია ჭავჭავაძის ხვედრია...

მე, მოგეხსენებათ, სხვა ვარ. მიუხედავად ამისა, ვბედავ და ვწერ პუბლიცისტურ წერილებს... იმასაც ვხედავ, რომ ბევრი საკითხი, რომელსაც შევეხე, დღესაც ყურადღებას მოითხოვს, იქნებ ხვალაც. ამან გამაქადნიერა და ერთი წიგნად შემაკერვეინა ისინი. დიდი უმრავლესობა დაბეჭდილია პრესაში, არის თითო-ოროლა წერილიც, რომელთა გამოქვეყნება თავის დროზე ვერ მოხერხდა. მგონი, ჩემს წიგნში ისიც ჩანს, როგორ თანდათან ფართოდ იღებოდა საჯაროობის კარები და ამის გამო როგორ ხდებოდა არა ჩემი, არამედ ჩემი წერილების „გარდაქმნა“... იქნებ ამანაც დაგაინტერესოს, მკითხველო?

ერთ რამეზე მინდა ბოდიში მოგიხადო. წერილების მცირე ნაწილი რუსულ ენაზეა დაწერილი. იქნებ არ იყოს სწორი ორენოვანი კრებულის გამოცემა. მაგრამ წერილები ქართულად აღარ ვთარგმნე, რადგან ამით საქმის ნამდვილ ვითარებას დავამახინჯებდი. მინდოდა წიგნს დედნის მნიშვნელობა არც ერთ შემთხვევაში არ დაკარგვოდა. გთხოვ, მოწყალედ მომიტევო ეს შეცოდება, გააზრებულად ჩადენილი შეცოდება. სხვა უნებლიე ხარვეზებზე არაფერს ვამბობ, მორჩილად მივიღებ შენს მსჯავრს, ძვირფასო მკითხველო და შენი კეთილმოსურნეობის იმედიც მექნება: მე ხომ ყოველი სტრიქონი მამულის სიყვარულმა — ამ ტკივილამდე მისულმა ნეტარებამ დამაწერინა...

უხსოვარი დროიდან მოვდივარ

უხსოვარი დროიდან მოვდივარ. დღევანდლამდე ისე მოვადწიე, თავი არ შემირცხენია. ბევრჯერ ვყოფილვარ ლამის სისხლისაგან დაცლილი, მაგრამ დაჩოქილი — არასოდეს! გაუსაძლისი ცხოვრებაც მქონია, ისეთი ტვირთიც დამწოლია, გასრესას ცოტა მაკლდა, მაგრამ სახეზე ღიმილი არ მომცილებია, მხრებშიც არ მოვხრილვარ, არა იმიტომ, რომ მტერი ჩემზე არ გამეცინებინა, უფრო იმიტომ, რომ სხვაგვარად არ შემეძლო: ჩემი მოხრა არ შეიძლებოდა, მხოლოდ გადატეხვა თუ მოხერხდებოდა: ქართველი ვარ! არ გეგონოთ, ვისმე ვეჯიბრებოდე, ვისმე ვამცირებოდე, ღმერთმა დამიფაროს, ღმერთმა ყველას თავისი სიკეთე მიაგოს, ჩემსას კი ვერ დავთმობ...

ამბობენ, ბევრი დაღუპა სიძულვილმაო. ვისაც სხვისი განადგურება ეწადა, თვითონაც გაქრაო. მე კი სიყვარულმა მიხსნა? არ ვიცი, თავის გადასარჩენად როდი ვიქმოდი ამას. ეტყობა, სიძულვილი არ შემეძლო. არასდროს შემძულებია მეზობელი იმისთვის, რომ იგი სპარსელი ან არაბი იყო. ქვას ქვაზე არ სტოვებდნენ მათი თვისტომნი, მაგრამ ვხედავდი, შიშით როგორ ძრწოდა ჩემს გვერდით მყოფი სპარსელი ხელოსანიც და თუნდაც მეგრძნო, რომ გულში თვისტომთა შემოჭრა უხაროდა, სულგრძელად მიმიტევებია, ბუნებრივად მიმიჩნევია, თუ სპარსელს სპარსელის უხაროდა, შურისძიება კი გულში არ გამივლია. კიდევ რომ მსურვებოდა, მეორე ქართველს ვერ ავიყოლიებდი, მოდი, ვინც არაქართველია, დაეარბიოთო. ერთი ებრაელებს ჰკითხეთ, ორი ათასი წელია ჩვენთან ცხოვრობენ, როდისმე ფიქრად მომსვლია ასეთი უნამუსობა? არავის ვეჯიბრები, არც ვისმე გაკიცხვა მომსვლია ფიქრად, მაგრამ რატომ უკვირთ მსოფლიოს მრავალი ქვეყნიდან შეკრებილ ებრაელებს იზრაველში რუსთაველის საზოგადოების, რამდენიმე ქართული გაზეთისა და ჟურნალის, ქართული სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლების არსებობა? რატომ წაიღეს თავიანთ ახალ სამშობლოში ებრაელებმა საქართველოს ნაწილი? ასევე ტკბილად იგონებენ სხვა ებრაელებიც იმ მიწა-წყალს, სადაც დაბადებულან?

ტომთა აურაცხელ სიმრავლეში ნელ-ნელა კრისტალებოდა ჩემი ხასიათი, ნელ-ნელა მუღავნდებოდა ნათესავთა ურთიერთის-

წრაფება, ყოფა-ცხოვრების და კულტურის ერთგვარობა, მაგრამ იყო გათიშვის საშიშროებაც. ახლა ძნელია იმის აღრიცხვა, რამდენი ნათესავი დამიკარგავს და სხვა სამეზობლოში გათქეფილა. სადღა არიან ხალიბები, ტიბარენები, მოსინიკები და სხვები? ისტორიის ჩარხი რომ სხვაგვარად დატრიალებულიყო, ჩემთან იქნებოდნენ პელაზგები, ეტრუსკები, ბასკები? ვინ იცის. ასევე განცალკევებულნი ხომ არ დარჩებოდნენ კოლხები და იბერებიც, რომ დროზე არ შექმნიდნენ გამაერთიანებელი კულტურული ფენომენი, — მწიგნობრობა ქართული — მე, ფარნავაზს, ქართველთა მეფეს? ესეც არ იკმარებდა, თუ ქართველობა ერთი რწმენით არ იქნებოდა გამსჭვალული. ქართველთა რწმენის ერთიანობას მე, ქართველთა მეფემ მირიანმა, ჩავუყარე საფუძველი. იყო ერთი კულტურა, იყო ერთი რწმენა, მაგრამ სახელმწიფოებრივი ერთიანობა გვაკლდა და მე, დავით აღმაშენებელმა, ამასაც მივაღწიე. საუკუნეები დასჭირდა ამ მთლიანობის დარღვევას, ქართული სულის დაქუცმაცებას და ბოლოს მე, ილია მართალმა, აღვადგინე ქართველთა სულიერი ერთიანობა. დააკვირდით, დაახლოებით შეიდსაუკუნოვან პერიოდებზე მოდის ეს მწვერვალები: ფარნავაზი — ძველი წელთაღრიცხვის მესამე საუკუნე, მირიანი — ახალი წელთაღრიცხვის მეოთხე საუკუნე, დავით აღმაშენებელი — მეთორმეტე საუკუნე, ილია ჭავჭავაძე — მეცხრამეტე საუკუნე...

საკრალური რიცხვია შვიდი, ქალწული რიცხვია, როგორც ძველი ფილოსოფოსნი იტყოდნენ: ათეულის ფარგლებში არვისგან იშობა და არც ვისმე შობს...

წარსულს რომ თვალს გადავაავლებ, იმასაც ვხედავ: ჩემს მეზობლებს გულზე არ ვეხატე. რაღაც, ეტყობა, არის ჩემს ხასიათში ისეთი, სხვებს რომ აღიზიანებს. მომთაბარე ტომებს — მონღოლები იქნებოდნენ, თუ თურქ-სელჯუკები — რომ არ მოეწონდი, გასაგებია, მათ ჩემი ბალ-ვენახები აღიზიანებდა, ბრაზი აღრჩობდათ, რომ მეც მათსავით დედაწულიანად არ ავიყარე. ზერები სამოვრებად არ ვაქციე და ცხვრის ფარებს არ ავეტორღილე. მაგრამ რად აღრჩობდა ჩემი ბოლმა ერთმორწმუნე ბიზანტიასაც და ეკლესიის ავტოკეფალიის მოსპობით გვემუქრებოდა?

არც ერთი მტკაველი არაქართული მიწა არ მიკავია. არავის ვამადლი, მაგრამ ისტორიის მანძილზე ბევრი თვით დამიკარგავს. არც ვინმესთვის დამიხურავს საზღვარი, მრავალი ჩემთან დამისახლება და ძმად მიმიღია. არც მის რწმენას ან ენას შეეხებივარ, ქრისტიანი მეფის — დავით აღმაშენებლის ბრძანებით მაჰმადიანთა უბანში ღორის დაკვლას მოვრიდებივარ, დედაქალაქში ერთ მტკაველ მიწაზე მედგა ჩემი ეკლესია — მართლმადიდებლური, სო-

მეხთა ეკლესია — გრიგორიანული, კათოლიკური ეკლესია, მეჩეთი და სინაგოგა. დავიჯერო, ეს აღიზიანებდა ჩემს მტერსა თუ მოყვარეს?

იქნებ მე მბრალდება ეგვიპტეში ქართველ მამულუკთა სისასტიკე, სპარსეთში ქართველი ხანების — უნდოლაძეების ბატონობა, ავღანეთში გიორგი სააკაძის მეთაურობით სპარსელთა ლაშქრის თარეში? ჩემი ბრალა?

მაგრამ ეგვიპტეში მამულუკები მე ხომ არ გამიგზავნია, მკერდიდან მგლჯღნენ ავაზაკები პატარა ბაღებს და თავიანთ მეომრებად ზრდიდნენ, არც სააკაძე გამიშვია სპარსეთის ტახტის გასაძლიერებლად, თვითონ მჭირდებოდა ასეთი გმირები. მაგრამ მაინც, ალბათ, მე ვარ დამნაშავე: არ მქონდა უფლება, ასეთი ძლიერი შვილები მყოლოდა, არ მქონდა უფლება დამპყრობთა ლაშქარში ძალით ჩარიცხული ქართული რაზმის სიმამაცისა. მონღოლთა, სპარსელთა, არაბთა ლაშქრობაში მებრძოლი ქართველთა რაზმის სიმამაცეს იმახსოვრებდნენ დაპყრობილი ქვეყნები და დროს რომ იხელთებდნენ პირველ რიგში ჩვენსე იძიებდნენ ხოლმე შურს, გაერთიანებულ ლაშქარში ყველაზე მეტად ჩვენ ვეჯავრებოდით. არც იმის უფლება მქონდა, რომ აურაცხელი მტრის წინაშე ქედი მომეხარა. ქართველი ვარ და ამიტომ შემიძლია თანაგიგრძნოთ, მტრებო, ბოდიშიც მოგიხადოთ. ღმერთმა იცის, თქვენთვისაც სიკეთე მინდა, მაგრამ რა ვქნა, სხვაგვარად არ შემეძლო.

იქნებ ის აღიზიანებს ჩემს მტერსა თუ მოყვარეს, რომ ვცდილობ, არასოდეს დავკარგო ღირსება? ეს კი ქედმაღლობად ეჩვენებათ. ღმერთი, რჯული — არა ვარ ზვიადი და ქედმაღალი. ოღონდ ეგ არის, ქამელეონივით არ ვიცვლი ფერს, ვცდილობ, სხვისგან გამორჩეული ვიყო, არა სხვაზე ამაღლებული, არამედ გამორჩეული. სხვათა შორის, ამან გადამარჩინა, თორემ რა იყო იმაზე ადვილი, ასარჩევად მყავდა დამპყრობელი: მინდოდა მონღოლს დავემსგავსებოდი, მინდოდა — არაბს, მინდოდა — სპარსელს, მინდოდა — თურქს. განა რომელიმეზე უკეთესი ვარ? არა, მაგრამ მინდა ქართველი ვიყო. და ეს სურვილი გამორჩევისა, არის თუ არა საჭირო, მუდამ თან მახლავს, ვინც გინდა ვიყო — მუშა, გლეხი, ინტელიგენტი, პატიოსანი მშრომელი თუ ყალთაბანდი.

ალბათ, ბევრს ისიც აღიზიანებს, რომ მუდამ ვცდილობ, სხვებს თავი იმაზე უფრო ჯანმრთელი, იმაზე უფრო მდიდარი, იმაზე უფრო ჭკვიანი ან იმაზე უფრო ლამაზი ვაჩვენო, ვიდრე ვარ. დამერწმუნეთ, ამას იმისთვის არ ვაკეთებ, რომ ვისზე თავი მოვაწონო, ან ვეცადო ჩემს გარშემო მყოფთა დამცირებას. ეს თვით მე მჭირდება. ისტორიულად ჩამოყალიბებული ჩემი ხასიათია ასეთი.

ყოველთვის ოპტიმისტი ვიყავი, შევძელი ჩემი თავი დამერწმუნებინა, რომ იმაზე მეტი შემიძლია, ვიდრე ვარ. და ამ გრძნობამ ბევრჯერ მიშველა, ამანაც გადამარჩინა.

ვფიქრობ, კიდევ რა შეიძლება იყოს ჩემს ხასიათში ისეთი, სხვებს რომ აღიზიანებს, და ვერ მომიფიქრებია. იქნებ გამომრჩა რამე? მხოლოდ ერთსა ვთხოვ მტერსა თუ მოყვარეს: ნუ მომაწერთ თქვენი გამორჩევით რაიმე თვისებას — სიმბდალეს, ან სიმამაცეს, ვერაგობას ან სათნოებას, სიმუნწეს ან მფლანგველობას, სიგიჟეს ან სიბრძნეს, უვიცობას ან მეცნიერებას, ორგულობას ან ერთგულებას, სიმკაცრეს ან გულჩვილობას, უსინდისობას ან პატიოსნებას... ეს ადამიანური ღირსება - ნაკლოვანებაა, და არა ეროვნული.

ვერ გავიგე, როგორ მოსდით თავში აზრად, რომ ჩემი წინაპრები სკვითები იყვნენ, ხოლო თბილისი რუსული სიტყვიდან „ტეპლიციდან“ წარმოდგება. ჩვენს მეგობრებს რატომ უნდათ ისევ დაშალონ ქართველი ერი მეგრელებად, სვანებად, ქარველებად და... თურქებად? ვითომ ძალიან ბევრნი ვართ?

არ მიკვირს, როცა ვკითხულობ, რომ ქართველებმა საშინელ დღეში ჩააგდეს გულუბრყვილო ჩრდილოელები და ცეცხლის ფასად ჰყიდიან პატარ-პატარა მანდარინებს, მანდარინის წყალობით ქართველი ფეხბურთელები შემოდგომით ქულებს აგროვებენ, ქართველები დიპლომებს ყიდულობენ, ქართველები პოლიფონიური სიმღერებით ბღალავენ გაფაქიზებულ სმენას, ქართველები საქართველოდან საბჭოთა თურქებს ერეკებიან, ქართველებს თერთმეტი წლის გოგოები პატარძლებად მიაჩნიათ, ქართველები სპეციალურად ზრდიან ჯულაშვილს, რატომღაც რუსულ გვარს — სტალინს აძლევენ და დიქტატორად აგზავნიან... არ მიკვირს. მხოლოდ ერთი რამ მაოცებს. ასეთ ბრალდებებს მე მიყენებენ მწერლები, რომელთაც ერის სულიერი წინამძღოლობა აკისრიათ! ნუთუ მათ არ ესმით, რომ ერი თვით ქმნის საკუთარ ისტორიას და თუ რაიმე უბედურება სჭირს, ეს არ შეიძლება სხვა ერის ბრალი იყოს. ჩემი ბედუდემართობა არ დამიბრალდება არც არაბებისთვის, არც მონღოლებისთვის, არც თურქებისთვის, არც რუსებისთვის, თუმცა, დამპყრობლები იყვნენ. აბა გაიხსენეთ თეიმურაზ პირველი, რა დღეში ჩააგდო სპარსეთმა მისი სამშობლო და ოჯახი? მასაც კი ეყო ძალა, ეთქვა „სპარსთა ენისა სიტკობმან მასურვა მუსიკობანიო“. ჩვენ კი პოლიფონიურ სიმღერებს გვიწუნებენ! ნუთუ არ ესმით პატივცემულ მწერლებს და ჟურნალისტებს, რომ „გარეშე“ ძალებზე მითითებით, სხვა ერის დამცირებით საკუთარ ერს დათვურ სამსახურს უწევენ და ეროვნული პასუხისმგებლობის გრძნობას უჩლუნ-

გებენ? მწერლებს, მით უმეტეს, ღუდინცევის, ასტაფიევის, რასპუტინის რანგის მწერლებს ეს კი უნდათ ესმოდეთ!

არავინ იფიქროს, თითქოს, ისტორიის შეცვლას ვეცდები და სტალინის ქართველობაზე უარს ვიტყვი. აკი მოგახსენეთ, არც მამულუებად გამიგზავნია ქართველები ეგვიპტეში, არც პეტრე ბაგრატიონი — რუსულ იარაღს თავი შესწირეო, რაღა სტალინს გავაგზავნიდი ჩემდა საუბედუროდ?

უხსოვარი დროიდან მოვდივარ. დღევანდლამდე ისე მოვადწიე, თავი არ შემირცხვენია. და ასე ვივლი უკუნიითი უკუნისამდე.

1988. ენკენისთვე

ს ი მ ა რ თ ლ ე

ჩემს ჩანაწერებს თეორიული ნაშრომის პრეტენზია არა აქვს. არაფერს ვამტკიცებ, არც ვინმეს ვასწავლი, ვფიქრობ მხოლოდ. საფიქრალი კი დღეს ბევრი გვაქვს. შეიძლებოდა, რა თქმა უნდა, დიდი მოაზროვნენი დამემოწმებინა, მათი მოძებნა არ გამიჭირდებოდა, ჩემს სიტყვასაც მეტი ფასი მიეცემოდა, ბრჭყალებში მოქცეულ სიბრძნეს ვიქნებოდი ნაზიარევი, მაგრამ ამით სათქმელს წონა როდი მოემატებოდა. დამერწმუნეთ, ციტატებს თვითონ შევარჩევდი, თვითონ დავალაგებდი, თვითონ განვმარტავდი, თვითონვე დავინახავდი მათში რის დანახვაც მსურდა და, თუ არაფერი მქონდა სათქმელი, მაინც ვერაფერს ვიტყოდი, მიუხედავად უხვად შერჩეული სიბრძნის სამკაულებისა. არც ერთი ბრძენი კაცი არ დამზარდებოდა, გვერდით ამომიდგებოდა, მათ ხომ არავინ ეკითხება, ვის დაემოწმონ... არ გვინდა ასე. მირჩევნია, სათქმელი პირდაპირ ვთქვა, დაე, მკითხველმა იფიქროს, რომ რასაც ვამბობ, მხოლოდ ჩემია. მართალია, ბევრი რამ ასეთი სხვასაც უთქვამს და უფიქრია, ზოგი მათგანი მომისმენია, მაგრამ მე ხომ არაფერს ვამტკიცებ, ხომ არავის ვედავები, მხოლოდ ვფიქრობ. ფიქრი კი შეიძლება არც იყოს ორიგინალური, უკეთესიცაა, თუ სხვის ნააზრევს დაემთხვევა, სხვის გულისტკივილსაც გამოხატავს.

საფიქრალი დღეს ბევრი გვაქვს, მწერალს მით უფრო. არც ისე დიდი ხნის წინათ გაიგონებდით: ყველაფერს ვერ იტყვი, ვერ დაწერ კაცი, თორემ... იგულისხმებოდა „აკრძალული ზონები“, სინამდვილის პირუთვნელი შეფასების შეუძლებლობა. არა ერთხელ გამოუჩენია კრიტიკას ბასრი ბრჭყალები სინამდვილის გამლამაზებელთა წინააღმდეგ, მაგრამ მაინც უფრო დაუნდობელი და ზოგ-

ჯერ საბედისწეროც იყო ღაშქრობა „საბჭოთა სინამდვილის დამახინჯებელთა“ წინააღმდეგ. შხაშხარეულ პროკრუსტეს სარეცელზე იდებოდა ნაწარმოები და მეტ-ნაკლები წარმატებით სრულდებოდა კიდურების დაჭიმვა თუ ამპუტაცია. ოღონდ ეგ არის, სხვადასხვა დროს პროკრუსტეს სარეცელი განსხვავებული ზომისა იყო და მწერლები უფრო რთულ მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდნენ ხოლმე, ვიდრე მითითური ბერძენი ავასაკის მსხვერპლნი. დღეს რომ ჩვენი საზოგადოების რომელიმე მანკიერი მხარის კრიტიკა უმტკივნეულოდ ჩაივლიდა, ხვალ უფრო უწყინარი რეპლიკა შეიძლებოდა საბედისწერო გამხდარიყო, ხელოვნებაში დემოკრატიული პრინციპების ხელყოფამ დიდი ზიანი მიაყენა საბჭოთა მწერლობას. ლაპარაკი იმაზე კი არ არის, რომ ბევრმა ნიჭიერმა ნაწარმოებმა ამის გამო შხის სინათლე ვერ იხილა, არც იმაზეა ლაპარაკი, რომ საბჭოთა ლიტერატურის ბევრი ღირსეული მოღვაწე უწყალოდ იქნა სულიერად და ფიზიკურად განადგურებული, ამჯერად იმას მინდა გავუსვა ხაზი, რომ პროკრუსტეს შიშით გარუდდა ლიტერატურული მუშაობის გზა, სინამდვილის დანახვის, მისი გარდასახვის, სიზართლის თქმის გზა. მწერლის ნიჭიერება იმაზე კი არ იხარჯებოდა, თუ როგორ ეთქვა სიმართლე, არამედ იმაზე, თუ როგორი სიმართლე ეთქვა.

იყო ბედნიერი გამონაკლისებიც, არავითარ პროკრუსტეს სარეცელზე რომ არ ეტეოდა, ჩვენი ეპოქის მრავალ წინააღმდეგობას ასახავდა და მაინც ყველას მიერ დაფასებული იყო, თუნდაც მ.შოლოხოვის „წყნარი ღონი“ გავიხსენოთ. მაგრამ ამ დროს... ბ.პასტერნაკი, ა.ახმატოვა, ნ.გუმილიოვი, მ.ჯავახიშვილი... რომელი ერთი ჩამოვთვალთ?

და მაინც მწერლობას უფრო დიდი ზიანი იმან მოუტანა, რომ გაბატონდა პრინციპი: მთავარი ის კი არ არის, თუ როგორ ითქვას სიმართლე, არამედ თუ როგორი სიმართლე ითქვას. ამან წარმოშვა ლიტერატურაში და საერთოდ ხელოვნებაში ე.წ. უკონფლიქტობის თეორია. მხატვრულ ნაწარმოებში კონფლიქტი უკეთეს შემთხვევაში აგებული იყო სოცშეჯიბრის საკითხებზე, როცა შეიძლებოდა ორი დადებითი გმირი ერთმანეთს დაპირისპირებოდა, სხვაგვარად კი, თუნდაც სიყვარულის კლასიკურ სამკუთხედში ერთი მაინც უარყოფითი პერსონაჟი უნდა ყოფილიყო, ვინმე თავკერძა, საზოგადოების ჯანსაღი ნაწილისადმი დაპირისპირებული, „კაპიტალისტური გადმონაშთებით“ დატვირთული. ბევრი საბჭოთა რომანი აგებული იყო პატრისტიკული ლიტერატურის პრინციპებზე და თამამად შეიძლებოდა რქმეოდა „ცხოვრება და მოქალაქეობა ფშიდისა...“ საბედნიეროდ, ყველა ასე არ წერდა, მაგრამ თუ ღმერთ-

მა ინება და წერას საერთოდ არ უშლიდნენ, ყოველ შემთხვევაში, ნაკლებად აფასებდნენ, ვიდრე გამორჩეულ საბჭოთა ჰაგიოგრაფებს. სპეციალური დადგენილებებიც ქვეყნდებოდა, გავიხსენოთ თუნდაც ზოგიერთი ლიტერატურული ჟურნალის ბედი. ჩვენი პარტიის ზოგადრინდელ ლიდერს ფოტოგრაფიული ფერწერა მიაჩნდა სოციალისტური რეალიზმის ნიმუშად და სხვა ყველაფერი ფორმალისმი და დეკადანსი ეგონა.

ჩვენი ხალხი წლების მანძილზე ურიგდებოდა სიყალბეს, როცა შეიძლებოდა ტრიბუნაზე სხვა გეთქვა, ოჯახში სხვა და, რაკი კედლებსაც ყურები ესხათ, ოჯახშიც არ გეთქვა ის, რასაც ფიქრობდი. ვერ შეებრძოლა მწერლობა ამ მოვლენას, ცალკეული ცდები მარცხით დამთავრდა და ნელ-ნელა იქცა მხატვრული ლიტერატურა ტრიბუნაზე წასაკითხ რაღაც ლიტურგიკულ მასალად. ნაღდი მწერლობა კი ის არის, რომელიც ტრიბუნაზეც, ოჯახშიც და მარტო დარჩენილ მკითხველთანაც სათავეისოა.

ვერ ვიტყვი, რომ მწერლობა და მკითხველი ერთმანეთისადმი ანტაგონისტურად იყვნენ განწყობილი, ასე ხომ მწერლობა არც იარსებებდა, მწერალიც ის იყო, რაც მკითხველი. ფერი ფერსა და მაღლი ღმერთსაო, ამაზეც უთქვამთ.

მკითხველმა არ მინდა ისე გამიგოს, თითქოს ვთვლიდე, რომ არც ცხოვრება გვივარგოდა და არც მწერლობა. ასე არ არის, რა თქმა უნდა. ბავშვი ვიყავი მაშინ, მაგრამ კარგად მახსოვს, ომის დროს როგორ ზამბარასავით შეიკუმშა ჩვენი ქვეყანა, მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის ძირითადი არტერიები რომ ერთბაშად დაკარგა, მაგრამ თავდაცვითი წარმოება იქ გამართა, სადაც მტერი ვერ მიწვდებოდა, ხოლო შემდეგ ეს დაჭიმული ზამბარა ისე გაიშალა, რომ თითქმის ყველა კონტინენტზე მოძმე გაიჩინა სოციალისტური ქვეყნების სახით. შესძლებდა ამას დაშინებული და დაბეჩავებული ხალხი? მაგრამ თუ საბჭოთა ლიტერატურის ზოგიერთ ჩრდილოვან მხარეზე შევჩერე ყურადღება, ეს მხოლოდ იმიტომ ჩავიდინე, რომ ვიცოდე, რა დაღს ასეამს დღევანდელ მწერლობას წარსულის ნაკლოვანებები და რაზე გვმართებს ყურადღების გამახვილება.

ახლა სხვა ვითარებაა, არავინ გეტყვის, „ამაზე“ წერა არ შეიძლებაო. თითქოს, ამას რა სჯობია, მაგრამ მწერლობის დემოკრატიზაციამ ერთი საშიშროებაც წარმოშვა. ვფიქრობ, ზოგს უჭირს მოზომვა, შერჩევა იმისა, თუ რაზე შეიძლება წერა და რაზე არა. მარტო ის კი არ კმარა, რომ არავინ არაფერს გიკრძალავს, არ გზღუდავს ცენზურა. ყველაფერზე წერა თავისთავად არ არის და არც როდისმე ყოფილა ლიტერატურის საქმე. სინამდვილეა მწერ-

ლობის საგანი. მაგრამ სინამდვილის ყველა მხარის ასახვა როდი შეიძლება მწერლობაში. რა მაქვს მხედველობაში? შეიძლება, მაგალითად, რომელიმე ისტორიულ პიროვნებაზე მისმა მკურნალმა პროქტოლოგმა, სტომატოლოგმა ან გინეკოლოგმა რაიმე პაციენტის დამახასიათებელი გვიამბოს, მაგრამ რაც არ უნდა ანტიპათიურად ვიყოთ განწყობილნი ჩვენი ნაწარმოების პერსონაჟებისადმი, შეიძლება ამაზე ვწეროთ? მე მხედველობაში, მაქვს არიბაკოვის „არბატის შვილები“. რას გვადლევს, მაგალითად, იმის თქმა, რომ სტალინს ასეთი დამპალი კბილები ჰქონდა, ვითომ რა, ზეეაცი არ გეგონოთ. ჩვეულებრივი მოკვდავი იყო? ვფიქრობ, ასეთ იაფფასიან ტრიუკებს მხატვრული ნაწარმოებისთვის მხოლოდ ზიანი მოაქვს. სხვათა შორის. რაკი ამ ნაწარმოებზე ჩამოვარდა საუბარი, ერთიც უნდა ითქვას. ავტორს არ ვედავები ი.სტალინის სახის გახსნაში, პირიქით, დასაშვებად მიმაჩნია მისი, როგორც რომანის გმირის, ასე წარმოდგენა, სხვამ შეიძლება უფრო მკვეთრადაც კი წარმოაჩინოს პერსონაჟის უარყოფითი მხარეები, ვინმემ, შეიძლება, დადებითი თვისებებითაც შემოსოს თავისი გმირი. ამაზე დავა არ შეიძლება, მით უმეტეს, რომ ი.სტალინი რთული პიროვნება იყო. სადავოა მხოლოდ, ჩემი აზრით, ის გარეგნობა, რომ არიბაკოვის რომანში ი.სტალინი წარმოდგენილია, როგორც უცხო, თავსმოხვეული, არაორგანული მოვლენა იმ დროის მოსკოვისთვის, თუნდაც იმავე არბატისთვის. გმირის გაურკვეველი ეროვნება, არა სასამოვნო ქართული აქცენტი სწორედ ამისათვის ჩანს ხაზგასმული რომანში. ასე არ არის! სტალინი ეპოქის ნაყოფია და იგი იმდენადვე ქართული მოვლენა, რამდენადაც რუსული, იმდენადვე გორული, რამდენადაც მოსკოვური. უფრო მეტიც, ისტორიაში პიროვნების როლის სრული გაუგებრობა იქნება მარქსისტული შეხედულების საწინააღმდეგო.

დიდი სიბრძნეა ჩაქსოვილი ბერძნულ მათეოლოგიაში. მხოლოდ ბერძენ ხალხს შეეძლო ისეთი ადამიანური თვისებებით შეემოსა ღმერთები, როგორც ბერძნებმა წარმოიდგინეს თავიანთი პანთეონი. ოლიმპოზე არც ერთი უცოდველი ღმერთი არ არსებობდა. ჩვენ კი, ღმერთებს ვინ ჩივის, ხელმძღვანელი, სანამ ცოცხალია, მიგვაჩნია რომ შეუცდომელია, მოკვდება და ყველა ცოდვას მას ავკადებთ. სიცოცხლეში არაფერი ეშლებოდა, სიკვდილის შემდეგ ყველაფერი ეშლება. შეუცდომელი მხოლოდ ხალხია...

მწერალს არაიშვიათად უსაყვედურებენ ხოლმე სინამდვილის დამახინჯებას, ამბობენ, რომ ცხოვრებაში მომხდარი ყველა ფაქტი არ შეიძლება მხატვრული შემოქმედების საგანი იყოს, რადგან ტიპიური არ არის და მისი განზოგადება არ შეიძლება. არის თუ

არა ეს სინამდვილის დამახინჯება? რა დამახინჯებაა, თუ იყო, თუ ნამდვილად მოხდა? საკამათოდ არ ვამბობ, მაგრამ მიმაჩნია, რომ მწერალმა სინამდვილეს კი არა, სიმართლეს არ უნდა უღალატოს. სინამდვილე არ არის ის, რასაც მითოსის მოშველიებით გვიამბობენ მწერლები, ვთქვათ, იგაივე ბულგაკოვი, აიტმატოვი, ოთარ ჭილაძე, ამირეჯიბი და სხვები, მაგრამ არის მხატვრული სიმართლე. ალბათ მწერლობის საგანი პირველ რიგში სიმართლეა, რომელიც ყოველთვის როდი ემთხვევა სინამდვილეს.

ამას წინათ, სადავოდ გახადეს სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე სიცრუისა“, ხელნაწერებში მას „წიგნი სიბრძნე სიცრუისა“ ჰქვია და ეს ნიშნავსო წიგნს სიბრძნისა და სიცრუის შესახებ. არა მგონია! „სიბრძნე სიცრუისა“ სიცრუის სიბრძნეს ნიშნავს და საერთო არა აქვს რა დღევანდელ კომპოზიტებთან, როგორიცაა დედ-მამა, და-ძმა და მისთანანი. „წიგნი სიბრძნე სიცრუისა“ ნიშნავს წიგნს სიცრუის სიბრძნის შესახებ, სხვა აზრი თვით თხზულების შინაარსიდან შეუძლებელია გამოვიტანოთ, რადგან იქ სიბრძნე სიცრუეს როდი უპირისპირდება, სიბრძნე ერთი როდია და სიცრუე ანუ იგავი მეორე. ამ ბრძნულ წიგნში ცხადად ჩანს, როგორ ასახავს სიმართლეს და არა სინამდვილეს მწერალი.

ერთა შორის ურთიერთობის სინამდვილეში, სამწუხაროდ, ხდება დამახინჯებანი, შოვინიზმისა და ნაციონალიზმის გამოვლინებანი, ცხოვრებაში ისიც ხდება, რომ ძმა ჰკლავს ძმას, მაგრამ ეს არ არის გამომხატველი ჩვენი ეპოქის სულისკვეთებისა, ჩვენს ქვეყანაში ერთა შორის დღევანდელი ურთიერთობისა და ამიტომაც არის ანომალია და არა ცხოვრებისეული სიმართლე. სწორედ ამ სიმართლის წინაშე სცოდავენ ის მწერლები, რომელთაც ასეთი ფაქტები ყურადღების ღირსად გაუხდიათ, არაფრით უკეთესი არ არის ამაზე საუბარი, ვიდრე კუჭ-ნაწლავის მოქმედებაზე, თუმცა, ისიც სინამდვილეა, ასეთი რამის აღწერა თუ მკითხველის შეურაცხყოფაა, ნაციონალისტური გამოხდომები ერის შეურაცხყოფა გახლავთ.

არ შემიძლია ამასთან დაკავშირებით არ მოვიგონო ვალენტინ რასპუტინის გამოსვლა მწერალთა საკავშირო ყრილობაზე. მართალი გითხრათ, იმან როდი შემაწუხა, რომ მან სცადა კრიტიკისგან დაეცვა ვიქტორ ასტაფიევი, არამედ ერთმა შედარებამ: ჩვენ, საბჭოთა ხალხები, ერთ კომუნალურ სახლში ცვხოვრობთ, ბრძანა მწერალმა, ამიტომ მეზობელს თუ რამე სენი შეჰყრია, განგაში უნდა ავტეხოთო. სხვა რა გააკეთა ასტაფიევმა, ქართველ ხალხს იმ ავადმყოფობაზე მიუთითა, რაც მთელმა ქვეყანამ იცისო. თავსარი დამცა იმან, რომ ასეთ ცნობილ მწერალს შეუძლია რესპუბლიკა-

თა კავშირი კომუნალურ სახლს შეადაროს, საერთო დერეფნით, საერთო სამსარეულოთი და ფეხსადგილით... დიდად განსხვავდება ეს შედარება რევოლუციის პირველ წლებში ობიექტელთა წრეში გავრცელებული შიშისგან — ბოლშევიკებმა გადაწყვიტეს, ერთი დიდი საბანი შეკერონ და ვისი ცოლი ვის მიუწვება, კაცმა არ იცისო? ესეც რომ არ იყოს, კომუნალურ სახლში მეზობლის საქმეში ჩარევა და მის ნაკლოვანებებზე ჭორაობა ხომ ვიცით, როგორ თავდება ხოლმე? არ არის ეს ის სიმართლე, რაზედაც მწერალმა უნდა წეროს, თუმცა, სინამდვილეში რუს მწერალს შეიძლება ქართველი სპეკულანტი შხვდეს, ქართველ მწერალს კი — რუსი ბიუროკრატი.

მე მგონი, მწერლობაში ზოგჯერ აქა-იქ გამოვლენილ ნაციონალისტურ გამოხდომაზე ნაკლები ცოდვა როდია კრიტიკის მიერ ასეთ მოვლენებზე თვალის დახუჭვა. მწერალს ახლა ვერაფერს წაართმევს თუნდაც შეცდომის უფლებას, არც კრიტიკის აკრძალვა შეიძლება. ვაი რომ ასეთ ფაქტებს კრიტიკა მორცხვად გვერდს აუვლის ხოლმე, უფრო სწორად — ჩვენი რედაქციები: „არ არის საჭირო ამაზე ყურადღების გამახვილება, შეიძლება უარესი რეაქცია გამოიწვიოსო“. უარესი რაღა უნდა იყოს? ჟურნალ „ლიტერატურნაია გრუზიას“ ფოსტაში მკითხველთა არა ერთი და ორი აღშფოთებული გამოხმაურება დევს: რას ერჩით ქართველები ასტაფივეს, მას უფრო მეტად უყვარს ჩვენი მარგალიტი — საქართველო, ვიდრე ქართველ მწერლებსო! რა ძალა აქვს მწერლის სიტყვას მაშინ, როცა ხმის გამცემი არავინაა! ასე სჯობია? იფიქროს რუსმა მკითხველმა, რომ მთელი ზუგდიდი კალაშნიკოვის ავტომატებითაა შეიარაღებული, რომ დასტა-დასტობით ვყიდულობთ ლომონოსოვის სახელობის უნივერსიტეტის დიპლომებს და რომ იქნებ მეც და შენც, დიპლომიანო მკითხველო, ასეთები ვართ?

საჯაროობის ხანა დაგვიდგა და ამიტომ საჯაროდ მინდა მოვიყვანო რამდენიმე მაგალითი. 40-იან წლებში ქ. ორჯონიკიძეში ორჯერ გამოიცა დიდი ინტერნაციონალისტის კოსტა ხეთაგუროვის ერთი მოგვარის პოემა „გოცი“. პოემაში ნათქვამია: ერეკლე მეორეს ძალიან რომ გაუჭირდა, ქართველების მიერ ძველთაგანვე ნაცად ხერხს მიმართა, ოსეთში მაცნე აფრინა, მიშველეთო. ოსი გმირი გოცი გამოეხმაურა მის თხოვნას, მაგრამ თანატოლებმა უთხრეს, რას მიდიხარ ამ უმაღურ ხალხთან, ხომ გახსოვს, დავით სოსლანმა თამარის დიდი მკერდის ხათრით ოსეთს უღალატა და საქართველოს უძლეველი სამეფო შექმნაო. ხომ გახსოვს, რით გადაგვიხადეს ქართველებმა მთელი რიონის ხეობა წაგვართვესო! მაგრამ გოცმა უპასუხა, მაინც ჩვენი ძმები არიანო. ერეკლემ ნა-

დიმი გაუმართა გოცს. ოს გმირს თვალი დაადგა ერეკლეს ცოლ-
მა — დედოფალმა. მეფემ ეს შეამჩნია, მაგრამ რას იხამდა, გოცს
ხომ არ აწყენინებდა!

როგორ მოგწონთ? წაგიკითხავთ რაიმე კრიტიკული შენიშვნა
ამ ნაწარმოებზე? ვერ წაიკითხავდით, არც ერთმა ჩვენმა გაზეთმა
ხმა არ ამოიღო, თუმცა, კრიტიკული წერილი მზად იყო. ალბათ,
არც გაგიგიათ ამ პოემის არსებობა, სამაგიეროდ, როგორც მოგახ-
სენეთ, იგი ორჯერ გამოიცა ქ. ორჯონიკიძეში.

მეორე და მესამე მაგალითი, რომელთაც ახლა მოგახსენებთ,
ჩვენმა მკითხველმა იცის, ერთი გახლავთ ვინმე ვერმიშევის რომა-
ნი „სპასალარი“, რომლის შესახებაც კრიტიკული სტატია ბრძო-
ლისა და ნამდვილი „სპასალარობის“ გამოჩენის შემდეგ რუსულად
დაუბეჭდეს მწერალ რევაზ ჯაფარიძეს, ხოლო მეორე იმ დროს მეც-
ნიერებათა კანდიდატის პ.მურადიანის თეორია გახლავთ ატენის
სიონისა და მცხეთის ჯვრის სომხური წარმოშობის შესახებ, რომ-
ლის წინააღმდეგაც კრიტიკული სტატიის დაბეჭდვა არც ერთმა
რესპუბლიკურმა გაზეთმა თუ ჟურნალმა არ აღიარა ისეთ დიდ
მეცნიერს, როგორიც გიორგი ჩუბინაშვილი იყო. ბოლოს, მეცნიე-
რებათა აკადემიის ორგანომ „მაცნემ“ გაზედა სტატიის დაბეჭდვა...

სწორია ასეთი ტაქტიკა?

ლ.ჭელიძის ნაწარმოებზე, რომელიც ჟურნალ „ლიტერატურნაია
გრუზიაში“ გამოქვეყნდა, იმავე ჟურნალმა სავსებით სამართლია-
ნად დაბეჭდა გ.გვერდთელის კრიტიკული სტატია. სწორია, ეს
როცა ჩვენ თვითონ ვიცავთ ხელყოფისაგან ჩვენი მოძმეების ეროვ-
ნულ თაემოყვარებას, მაგრამ ვინ თქვა, რომ საკუთარი თავი
არასდროს არ უნდა დავიცვათ? კარგად არის ნათქვამი, ცალმხრივი
სიყვარული შეიძლება, მაგრამ ცალმხრივი მეგობრობრობა არ გა-
გონილაო.

ჩვენ რამდენი ხანია, იმაზედაც არ ვიღებთ ხმას, რომ ქართვე-
ლებსა და აფხაზებს შორის ჩამდგარა მწერალი ფაზილ ისკანდერი
და გვასწავლის უნდა გვიყვარდეს თუ არა ერთმანეთი. გამოიგონა
მითიური ხალხი ენდურელები („ენდურცი“), რომელნიც ცხოვრო-
ბენ აფხაზეთის აღმოსავლეთით, მდინარე „ენდურის“ გაღაღმა (იცა-
ნით ენგური?), მათ ქვეყანას „ენდურია“ ჰქვია, დედაქალაქს „ენ-
დურსკი“. და ამ ენდურელებს დაუმორჩილებიან აფხაზები, მათს
სამინისტროებშიც მოკალათებულან და ნორმალური ცხოვრების
საშუალებას არ აძლევენ. მწერალს, ეტყობა შეეშინდა, ვაი თუ ჩე-
მი შეფარებული სათქმელი უბირმა მკითხველმა მაინც ვერ გაიგოსო
და რუსულ ტექსტში ენდურელებს ქართულ სიტყვებსაც წარმოა-
თქმევინებს. ჩვენ მორცხვად ვაცილებთ თვალს წაკითხულს, ვითომ

ეს ჩვენ არ გვეხება. მაშინ ვინ არიან ენდურელები? რატომ სდუმს პრესა? შეიძლება მწერალს შეხვედრია ისეთი აფხაზი, ვინც აფხაზეთის მკვიდრ სომეხს ეუბნება: „შენი სოფელი სომხეთშია, წადი და იქ იშოვე ფული“, მაგრამ არის თუ არა ეს ისეთი სიმართლე, მხატვრული ასახვის ღირსი რომ გახდეს?

მრავალ ლიტერატურულ ნაწარმოებში, მათ შორის ქართულშიც, ხაზი ესმება რუსი ეროვნების პერსონაჟის მნიშვნელობას რევოლუციურ მოძრაობაში, სამამულო ომის ფრონტზე თუ მშვიდობიან მშენებლობაში. ეს სამართლიანია და გამომდინარეობს იმ დიდი როლის აღიარებიდან, რაც რუსმა ხალხმა მოიპოვა ჩვენს ქვეყანაში. ქართული მწერლობა არ იცნობს რუს უარყოფით პერსონაჟს! ნიშნავს ეს იმას თუ არა, რომ ცუდი რუსი ბუნებაში არ არსებობს? ამაზე თვით ვ.ასტაფიევი არ დაგვეთანხმება! ან იქნებ იმას ნიშნავს, რომ ჩვენი მწერლები ბრძელები არიან? ამაზე მე არ დავთანხმდები, სავსეა მათი ნაწარმოებები უარყოფითი ქართველი გმირებით. ქართულ მწერლობაში ცუდი რუსი არ არსებობს, რუსულ მწერლობაში — ცუდი ქართველი? ისინი არც ისე ცოტა გახლავთ რუსულ ლიტერატურასა და ხელოვნებაში (ახლა ი.სტალინიც დაემატა მისი ქართველობის ხაზგასმით, სიცოცხლეში კი ყველას „მამა“ იყო, ქართველიაო, ხმამაღლა ვინ გაბედავდა ამის თქმას!).

აღბათ, სწორია, როცა მწერლობა სათუთად ეკიდება სხვა ერის შვილს. მაგრამ არც ისეთი გადაჭარბება ვარგა, როცა მეფისდროინდელი ჟანდარმის რუსულ წარმოშობას ვმაღავთ. მხედველობაში მაქვს ჭ.ამირეჯიბის „დათა თუთაშხიას“ მიხედვით გადაღებული ფილმი „ნაპირები“. ვითომ რა დაშავდებოდა, რომ მექრთამე პოლკოვნიკი სახნოვი სეხნიევად, ვითომ გარუსებულ ქართველად არ გადაექციათ ფილმში? ან საიდან გაჩნდა რუსი რევოლუციონერი რიგაჩოვი ფილმის დასაწყისში, რატომ დაიწყო ასე დათა თუთაშხიას გააბრაება და არა ისე, როგორც რომანშია? ეს ოპერაცია ან საკავშირო სახკინოს კარნახით, ან იმავე დაწესებულების გულის მოსაგებად წინასწარ (სანამ უკარნახებდნენ!) გააკეთეს ფილმის ავტორებმა.

დამერწმუნეთ, გულისტკივილით ვლაპარაკობ ისეთ ფაქტებზე, სულ რომ არ უწყობენ ხელს ხალხთა შორის მეგობრობის განმტკიცებას. მით უმეტეს საწყენია ეს ჩემთვის, რადგან საბჭოთა ლიტერატურაში აუარებელი ამის საპირისპირო ფაქტი ვიცი, მრავალეროვნული ჩვენი მწერლობის ინტერნაციონალურ სულისკვეთებას რომ ამტკიცებს. მრავალი წლის შრომის შედეგი გახლავთ ი.ბოგომოლოვისა და ჩემი წიგნები „მომძე ლიტერატურათა მეგობრობა“, „ერთიანი ოჯახის გრძნობა“, „ძმავ, ძმითა ხარ ძლიერი“ და ასეთ

საკითხებში, ალბათ, ცოტა რამ გამეგება.

ეროვნებათაშორისო ურთიერთობაზე საუბარი უთუოდ საჭიროა, გულახდილი საუბარია საჭირო და არა ლოზუნგების ტრიალი, როგორც აქამდე იყო. ამ მხრივ საინტერესო იყო ცენტრალური ტელევიზიის მიერ მოწყობილი გადაცემა, რომელსაც პენრიხ ბოროვიკი უძღვებოდა, თუმცა, ამ გადაცემის ზოგ ასპექტს ძნელია დაეთანხმო. გადაცემის მონაწილეებს, მათ შორის თვით ბოროვიკს, ბაკლანოვს და სხვებს რატომღაც არ მოეწონათ არც ვლადიმერ სოლოუხინის პათოსი ქართული კულტურის თავისთავადობის დასაცავად და არც ბორის ოლენიკის გამოსვლა უკრაინის ეროვნული სკოლების საჭიროებასთან დაკავშირებით. საბოლოო ჯამში ასეთი მიმართულების გამო გადაცემამ მძიმე შთაბეჭდილება დატოვა. ან რას ერჩოდნენ თვალეზბრიალა პატარა ქართველ გოგონას, რატომ არ აკმაყოფილებდა კორესპონდენტს მისი პასუხი? ვინა ხარო? — ქართველიო, უპასუხა. სად ცხოვრობო? — საქართველოშიო. ეგეც გასაგებია, მაგრამ რომელ ქვეყანაშიო? — საქართველოშიო! საქართველო ხომ ქვეყანა არ არისო, უთხრა ბრიყვმა კორესპონდენტმა, მე გვეკითხები რომელ ქვეყანაში ცხოვრობო? — საბჭოთა საქართველოშიო — მიუგო გოგონამ...

რალაც დავკარგეთ! ამდენ ორომტრიალში, ათასგვარ „გადმონაშთებს“ რომ ვებრძოდით, რალაც ძვირფასიც დავკარგეთ... რალაც დაირღვა ადამიანთა ურთიერთობაში. ჯერ ხომ მშვენიერი სიტყვა „ამხანაგი“ გაიცვითა, რალაც „კაზიონური“, ცივი ელფერი შეიძინა ამ თბილი ურთიერთობის გამომხატველმა, რევოლუციური რომანტიკით გამსჭვალულმა სიტყვამ, გულისტკივილით წერდა ამაზე ერთ თავის ლექსში ჯანსუღ ჩარკვიანი. შემდეგ „მოქალაქე“ გავრცელდა მისამართ ფორმად. ახლა საქმე იქამდე მივიდა, რომ ეს სიტყვებიც სანატრელი გაგვიხდა!

საშიშროება რამდენიმე წლის წინათ იგრძნო ცენტრალურმა პრესამ. დისკუსიაც კი გამართა, ზოგმა აზრი გამოთქვა, ხომ არ აღვადგინოთ „სუდარ“, „სუდარინია“, „ბარიშნიაო“. არავინ არაფერი აღადგინა, გეგონებათ, ფეოდალიზმის შემობრუნების შეეშინდათო. ამ სამოცდაათი წლის მანძილზე მაინც ვერ დავრწმუნდით, რომ ფეოდალიზმი არასოდეს დაგვიბრუნდება?

ზოგს ჩვენში „ბატონოს“ და „ქალბატონოს“ ხმარება ეჩოთირება და მამის სახელით მიმართვას ამჯობინებს. ახალგაზრდა კომკავშირელი ლიდერებიც კი ერთმანეთს ასე მიმართავენ. როგორ მოგწონთ ოცი წლის შალიკიჩები და პარიყენოვნები?

მამის სახელით მიმართვა არ ახალთა, ძველია, არ რუსულია, ბერძნულიც გახლავთ. ჩვენს წინაპრებს რომ მოსვლოდათ თავში ახრად საკუთარი ტრადიციის უარყოფა, უკვე ჰომეროსის დროიდანვე შეეძლოთ ამ „სიკეთით“ ესარგებლათ. აგამემნონი და მენელაოსი ატრევსის ძეები, ანუ ატრიდები არიან, ოდისევსი ლაერტიდია, თვით ზევსი კრონიდია. ძალიან ხშირად გმირები ერთმანეთს მხოლოდ მამის სახელითაც მიმართავენ. იგივე წარმოშობისაა ჩვენთვის ცნობილი ბერძნული გვარები — დიმიტრიადი, ილიადი, ანასტასიადი და სხვა მრავალი („იდ“ იგივე სლავური „იჩ“ გახლავთ, მამის სახელებშიც და გვარებშიც რომ გვხვდება).

არ გვისარგებლია ჩვენ ამ „სიკეთით“, ექვთიმეს მთაწმინდელსაც ეძახიან, ათონელსაც, მაგრამ არა იოანიდს (ან დღევანდელ ივანიძეს), არც ჩვენს მეფეს ერქვა „ტამარა გეორგევნა“. ჩვენ რაღა დაგვემართა, რა წამხედურობაა?

სჭირდება ამ მოვლენებს მხატვრული ანალიზი, უნდა ვიბრძოლოთ იმისათვის, რომ აღვადგინოთ ადამიანებში გულთბილი, ზრდილობიანი, ადამიანის პატივისცემის, მისი პიროვნებისადმი მოკრძალების გამომხატველი ურთიერთობა, იმაზედაც უნდა ვიზრუნოთ, რომ იქნებ თავისთავად ლამაზი, მაგრამ ქართულისთვის არაბუნებრივი მიმართვა განვდევნოთ ყველა დონეზე.

მამის სახელით ქართველს მხოლოდ მაშინ მივმართოთ, როცა რუსულად ველაპარაკებით. ქართულად, კეთილი ინებოს და რა გინდ ჩვენზე დიდი ჩინი ჰქონდეს, მოითმინოს „ბატონობით“ მიმართვა, ნუ ჩაგვითვლის უპატივცემლობად ქართულ ზრდილობას.

აღბათ, მრავალი მიზეზი აქვს ადამიანთა შორის ურთიერთობის „გააკაზიონურებას“, მაგრამ ერთი მიზეზი, მე მგონი, სრულიად გაუგებარი აკრძალვები გახლავთ, ისეთებიც, რომელთაც პიროვნების კულტით ვერ გავამართლებთ, რადგან არც ისეთი დიდი ხნის წინათ დააკანონეს. მხედველობაში მაქვს საბჭოთა კავშირის ყველა სასტუმროში საშვის შემოღება.

ვერ ვიტყვით, რომ ამ სამარცხვინო წესზე არაფერი დაწერილა. 18 წლის წინათ „ლიტერატურნაია გაზეტამ“ დიდი განგაში ატეხა, სცადა დაეცვა შეურაცხყოფილი საბჭოთა მოქალაქის უფლებები. ბოლოს რედაქციამ სიამაყით გვაცნობა, როგორც იქნა, სამართალმა პური ჭამა, მიზანს მივადწიეთო. 18 წლის შემდეგ სამინისტროდან გვაცნობეს, რომ მომავალი, 1986 წლიდან სასტუმროს სართულზე მორიგის თანამდებობა უქმდებაო. დადგა 1986 წელიც და გახეთმა შემოგვჩივლა: მორიგის თანამდებობა კი გააუქმეს, მაგრამ უფროსი „გორჩინაია“ იქნება ახლა სასტუმროს სართულზე და მდგმურებს ის უთვალთვალბსო. ახლა ზოგ სასტუმრო-

ში საშვიც იმ ქალს უნდა დაუკვეთო, სტუმარს თუ ელი, უფრო კარგად გაგიწევენ მეთვალყურეობას! ხომ უნდა იცოდნენ, ვინ მოდის შენთან, რამდენ ხანს რჩება, რას აპირებს, რომ ღმერთი არ გაგიწყრეს და არაფერში შეგაცდინონ! ერთი სიტყვით, ყვენი გახანგრძლივებულ სწეობრივ სწავლებასე ვართ გადასულნი! ვითომ ჩემზე უფრო მტკიცეა მორალურად უფროსი „გორნიჩნაია“? ასეთი წესები იმას იწვევს, რომ ის დედაცაც, სასტუმროს ადმინისტრატორიც, დამლაგებელიც ეჭვის თვალით გიყურებენ, როგორც ძნელად აღსაზრდელს, თითქმის შრომა-გასწორების ბანაკის ბინადარს, მრუშიც ჰგონიხართ, სპეკულიანტიც, „ვალუტჩიკიც“, იქნებ, ცენტრალური სადაზვერვო სამმართველოს აგენტიც. ეს განწყობილება სასტუმროდან ქუჩაშიც გადადის, შენც შეიძლება რაღაც კომპლექსები გაგიჩნდეს.

ალბათ, ბევრი ინსტრუქცია შეგხვედრიათ, ვთქვათ, ბოქლომის, ტაფის, ლურსმნის და სხვათა დანიშნულებისა და ხმარების წესის შესახებ. არიან ადამიანები, რომელნიც ყოველ ნაბიჯზე ჭკუას გვასწავლიან. იმდენი უაზრო წესები და აკრძალვებია ჩვენს ირგვლივ, რომ თვითონვე გვიკვირს ჩვენს შესახებ უცხოეთში გავრცელებული მითები. მათ შორის ერთმა მითმა, მახსოვს, დიდი აღშფოთება გამოიწვია, უცხოეთის პრესაში დაიბეჭდა ცნობა, თითქოს, საბჭოთა მოქალაქეს მილიციის ნებართვის გარეშე უფლება არა აქვს თავისი ქალაქიდან 200 კილომეტრზე უფრო შორს წავიდეს. ცხადია, ამ მონაჭორისთვის არავითარი საფუძველი არ არსებობს და მაინც ჩვენდამი მტრულად განწყობილ ჟურნალისტს შეუძლია ასეთი კუდი გამოაბას თუნდაც ზემოთ ნახსენებ სასტუმროს წესებს, რაკი სასტუმროში დამეს არ გაგათვვინებენ, თუ რომელიმე დაწესებულების მიერ არაა „დაჯავშნული“.

ორიოდე სიტყვა ისევ მინდა ვთქვა „კაპიტალისტურ გადმონაშთებზე“. რას ვუწოდებთ გადმონაშთს? ეს გახლავთ ქურდობა, ყაჩაღობა, მექრთამეობა, ბიუროკრატიზმი, კარიერიზმი, მლიქვნელობა, ეგოიზმი, პროსტიტუცია, ნარკომანია, ერთი სიტყვით, ყოველგვარი სიგლახე. ბევრი გადმონაშთი აქვს კაპიტალიზმს, ჩვენ ვამტკიცებთ, რომ არც ერთი ამ სიგლახისთვის საბჭოთა სინამდვილეში არ არსებობს სოციალური საფუძველი. რაკი ამას ფაქტების საწინააღმდეგოდ ვამტკიცებთ, ამიტომ გავეუბრვიართ... ფაქტებს. დღემდე სირცხვილი იყო ასეთ საკითხებზე წერა. დღესაც წერენ, ჩვენში შიდსის გავრცელების ნაკლები საშიშროებაა, რაკი ჩვენი საზოგადოება მორალურად უფრო მტკიცეა, ვიდრე ევრო-

პის სხვა ქვეყნების საზოგადოებაო. ეს მე ერთ ხუმრობას მაგონებს: საბჭოთა ავადმყოფი ყველაზე ჯანმრთელი ავადმყოფია მსოფლიოში.

ბიუროკრატიზმზე შევაჩერებ ამჯერად ყურადღებას. ნუ ეუწოდებთ მას მხოლოდ კაპიტალისტურ გადმონაშთს, ცოდვას კაპიტალიზმი. ბიუროკრატიზმი არსებობს მას შემდეგ, რაც არსებობს სახელმწიფო. განსაკუთრებით ძლიერი იყო ბიუროკრატიზმი და აქედან გამომდინარე კარიერიზმი, მლიქვნელობა, მექრთამეობა ბიზანტიის იმპერიაში, უფრო ადრე არც რომის იმპერია აკლებდა ხელს. მოგვიანებით ცარიზმი, რომელიც ამ იმპერიათა მემკვიდრედ თვლიდა თავს და „მესამე რომს“ უწოდებდა თავის ქვეყანას, ბიუროკრატიზმის ნამდვილ ბუდედ იქცა. ეს სენი ახლაც ფართოდ არის გავრცელებული კაპიტალისტურ სამყაროში. დღეს პარტიამ და ხალხმა დაუნდობელი ბრძოლა გამოუცხადა ბიუროკრატიზმს, რომლის წინააღმდეგ საუკეთესო იარაღი სწორედ დემოკრატია და საჯაროობა გახლავთ, მაგრამ ეს იქნება ხანგრძლივი ბრძოლა, ნურვინ იფიქრებს, რომ რაკი მას „გადმონაშთი“ დავარქვით, ადვილია მისი ამოძირკვა. დიახ, ამოძირკვა, ფესვებიანად ამოთხრა. ფესვები ბიუროკრატიზმს საკმაროდ ძლიერი აქვს, მიუხედავად იმისა, მიგვაჩნია თუ არა იგი სოციალური საფუძვლის მქონედ.

ერთი მაგალითი მინდა მოგახსენოთ იმის ნიმუშად, თუ როგორ უშლის ბიუროკრატიული ბარიერები პროგრესს. მაგრამ, სანამ ვიტყვოდე სათქმელს, საჭიროდ მიმაჩნია მოვიგონო პროფესორ ირაკლი ციციშვილის გამოსვლა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის ერთ-ერთ პლენუმზე. მან გაიხსენა, 1943 წლის ოქტომბრის ბოლოს ჩვენმა ჯარებმა თუ როგორ გადალახეს დნეპრი. აშენდა 451 მეტრი სიგრძის ხიდი ფანტასტიკურად მოკლე ვადაში — ოთხ დღეში. ამ ხიდზე გავიდა ჯარი და საომარი ტექნიკა — ტანკები, ზარბაზნები... (ხიდის აშენებაში მონაწილეობისათვის მაშინ ახალგაზრდა სპეციალისტს ი. ციციშვილს მიენიჭა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება). ასეთი ხიდის აშენებას, ორატორის სიტყვით, დღევანდელ მშვიდობიან დროს დაჭირდება არა ოთხი დღე, არამედ, სულ ცოტა — ოთხი წელი. ერთი წელი უნდა პროექტისა და ტექნიკურ-ეკონომიკური დოკუმენტაციის შედგენას, ერთი წელი — მათს დამტკიცებას და მომავალი წლის გეგმაში შეტანას, შემდეგ ორი წელი მშენებლობას. ეს საუკეთესო შემთხვევაში! შემდეგ მან მოიყვანა უფლისციხესთან სამოცდაათმეტრიანი ხიდის მშენებლობის მაგალითი. ხიდს აშენებდნენ ხუთ წელიწადს და პირველივე ავტომანქანამ (არა ტანკმა, ავტომანქანამ!) დაანგრია ხიდი. მერე კიდევ ოთხი წელი მოუხდნენ მის დამთავრებას.

მაგრამ როცა საკითხი ეხება ტექნიკის დანერგვას, საქმე გაცილებით უარესადაა. მოვიყვან ერთ მაგალითს. 1973 წელს ინჟინერ კოტე გველესიანს „ღმერთი გაუწყრა“ და ტექნიკის დარგში აღმოჩენა გააკეთა. ეს დაახლოებით ასე მოხდა: კოტე დააკვირდა იალქნიანი ნავის მოძრაობას ქარის საწინააღმდეგო მიმართულებით. ქარი ცდილობს ნავი უკან გააბრუნოს, იახტსმენი კი ისეთი კუთხით აყენებს აფრას, რომ თვით ქარის ძალას იყენებს და უკან კი არ მიდის, წინ მიიწევს მიზნისაკენ. მართალია, მოძრაობს ზიგზაგით, საჭიროებისთანავე ცვლის ე.წ. გალსს. კოტე დაფიქრდა: თუ გალსის შეცვლით ზიგზაგისებურად შეიძლება ქარის საწინააღმდეგოდ წინსვლა, შესაძლებელია ეს სპირალისებური მოძრაობითაც გაკეთდეს, საგანი შეიძლება ბურღივით, ტრიალით შევიდეს საწინააღმდეგო ნაკადში. ნაკადმა, ამ შემთხვევაში ქარმა (ჰაერმა) კი არ გააგდოს საგანი (ნავი), არამედ თითქოს შეისუნთქოს. ახლა წარმოვიდგინოთ, რომ ეს ყველაფერი ხდება მილში, რომელშიც გადის ჰაერი (გაზი) ან სითხე. თუ გვინდა საგანმა იმოძრაოს დინების საწინააღმდეგოდ, უნდა გამოვიყენოთ იალქნიანი ნავის ხერხი. ზიგზაგი გამორიცხულია, არ შეიძლება საგანი კედლიდან კედელს ეხეთქებოდეს, შეიძლება მხოლოდ სპირალისებური მოძრაობა. თუ გაკეთდება პროპელერი, რომელიც აფრას შეცვლის, ქარი თუ სითხე თვითონ დაატრიალებს პროპელერს და საგანს აამოძრავებს დინების საწინააღმდეგოდ. რა სარგებლობა შეუძლია მოგვიტანოს ამან? — კოლოსალური! წარმოიდგინეთ ასეთი პროპელერის მქონე ლოკომოტივი, რომელიც მოათრევს კონტეინერების მთელ შემადგენლობას — მატარებელს! ასე დაიბადა იდეა.

მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში იმ დროს უკვე მუშაობდნენ ტვირთის გადატანისთვის ნავთობისა და გაზის მილების გამოსაყენებლად. რას იძლევა ეს? ტვირთი იმოძრავებს ნაკადის მიმართულებით, ვთქვათ, გაზის საბადოდან ცენტრამდე. მაგრამ უკან ცარიელი კონტეინერები სხვა ტრანსპორტით უნდა ჩაიტანონ. იქ, სადაც გაზის და ნავთობის საბადოებია, იშვიათად არის სხვა ისეთი ტვირთი, რომელიც ნავთობთან და გაზთან ერთად უნდა გაიგზავნოს ქალაქში, ცენტრში. პირიქით მოძრაობა უფრო საჭიროა, თუნდაც სამშენებლო მასალების მისაწოდებლად. თუ მოძრაობა ორმხრივი იქნება, ერთსა და იმავე მილში ორივე მიმართულებით იმოძრავებს ტვირთი, რენტაბელობა ორჯერ კი არა, უფრო მეტად გაიზრდება. და გამომგონებელთა ჯგუფმა კ. გველესიანის ხელმძღვანელობით (კ. გველესიანი, ზ. ქაჯელაშვილი, ა. ცქვიტიშვილი, ო. ტატიშვილი, ლ. ბახანოვა, მ. კუხიანიძე, გ. შათირიშვილი) დაიწყა ამ იდეის განხორციელება. თავისთავად ცხადია, მრავალი დამე

გატეხეს მათ, რომ დაედგინათ კონტეინერების ოპტიმალური ფორმა და გაბარიტები, პროპელერის ფორმა და ა.შ. არ შეეჩერდები ტექნიკურ წვრილმანებზე, ისედაც ნათელია, როგორი შრომა დასტკირდებოდა იდეის განხორციელებას.

ბოლოს გამოგონებელთა შრომა წარმატებით დაგვირგვინდა: გაკეთდა მოქმედი მოდელი! საქმე იქამდისაც კი მივიდა, რომ საკავშირო ჟურნალმა „იუნი ტექნიკა“ (№8, 1978 წ.). თავის ნორჩ გამოგონებლებს შესთავაზა, თვითონაც ეცადათ გაეკეთებინათ ანალოგიური „სათამაშო“: პლასტმასის მილში იდება პატარა კონტეინერი, რომელიც მოძრაობს ჩვეულებრივი საოჯახო მტვერსასრუტის საშუალებით მილში შემოჭრილი ჰაერის ნაკადის საწინააღმდეგოდ.

კ.გველესიანს და მის ჯგუფს კი სათამაშოდ არ ეცადათ. გავიდა გამოგონებიდან 14 წელი და მათ დღემდე არავინ მისცა საშუალება, რომ ემუშავათ ექსპერიმენტულ პოლიგონზე, რათა შემდეგ წარმოებაში დაენერგათ გამოგონება. ამავე დროს აღსანიშნავია ისიც, რომ კ.გველესიანის გამოგონება დაპატენტებულია ისეთ მოწინავე სამრეწველო ქვეყნებში როგორიცაა აშშ, იაპონია, გურ, ინგლისი, საფრანგეთი, იტალია, კანადა... გამოგონებას დიდ ავტაციას უწევდნენ გაზეთები: „პრავდა“, „იზვესტია“, „სოციალისტიჩესკაია ინდუსტრია“, „ეკონომიჩესკაია გაზეტა“, ჟურნალები: „ნაუკა ი ეიზნ“, „ტექნიკა ი ნაუკა“, „იზობრეტატელ ი რაციონალიზატორ“, აღარაფერს ვამბობ საქართველოს რესპუბლიკურ გაზეთებზე. პრესის ფურცლებზე ხაზი ესმებოდა გამოგონების უაღრესად ორიგინალურ ხასიათთან ერთად დიდ მნიშვნელობას სახალხო მეურნეობაში, კერძოდ, ტრანსპორტის ახალ სახეობას ადარებდნენ რკინიგზის ტრანსპორტს და მოჰყავდათ ასეთი ციფრები: ჩვენს ქვეყანაში რკინიგზათა საერთო სიგრძე 160 ათას კილომეტრს არ აღემატება, მაშინ როცა ნავთობისა და გაზის მილების საერთო სიგრძე 350 ათას კილომეტრზე მეტია. ცნობილი გახდა აგრეთვე, რომ ახალი ტრანსპორტის კონტეინერების სიჩქარე იქნება დღე-ღამეში 350—500 კილომეტრამდე დინების მიმართულებით, ხოლო დინების საწინააღმდეგო მიმართულებით, რაც უნდა პარადოქსად მოგეჩვენოთ, ორ-სამჯერ უფრო მეტი — 1000—1500 კილომეტრამდე! ეს გაცილებით მეტია, ვიდრე საბოლოო ჯამში სიჩქარე საბარგო სარკინიგზო მატარებლებისა, რომელნიც ცალკეულ მონაკვეთებში, შესაძლოა, მეტ სიჩქარეს ავითარებენ, მაგრამ საათობით, ზოგჯერ დღეების განმავლობაში ჩიხში ელოდებიან ხოლმე თავისუფალ ხაზს. ახალი ტრანსპორტის ერთსა და იმავე მილში ორმხრივი მოძრაობა შესაძლებელი იმიტომ ხდება, რომ ნავთობისა და გაზის მი-

ლებს ყოველ 80—120 კილომეტრში აქვთ წნევის მარეგულრებელი სადგურები, სადაც საპირისპიროდ მიმავალ კონტეინერებს სათადარიგო მილის საშუალებით შეუძლიათ ერთმანეთს ავტომატურად აუქციონ გვერდი. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ ახალი ტრანსპორტის დასანერგავად არათუ საჭიროა ახალი მილების ჩაყრა ან ძველის შეცვლა, არამედ კონტეინერები გამოიყენება აგრეთვე მილების კედლებზე პარაფინისა და სხვა ზედმეტი ნალექების გასაწმენდად, რაც ამუშავდ საგრძნობ ხარჯებს იწვევს. უბრალოდ, მილში რომ სისტემატურად იმოძრავენ კონტეინერი, პარაფინი ვეღარ დაილექება და თავიდან იქნება აცილებული მილის დავიწროება და, მით უმეტეს, საცობის გაჩენა.

ტომები შეადგინა ამ 14 წლის განმავლობაში სხვადასხვა სამინისტროსა და უწყებას შორის მიწერ-მოწერამ ამ საკითხებზე. მე დაწვრილებით გავეცანი ამ ტომებს, ვერ აღმოვაჩინე ვერც ერთი უარყოფელი საბუთი, ყველა აღიარებს გამოგონების პერსპექტივას და მაინც საქმე აღვილიდან არ იძვრის.

ვფიქრობ, ამ საკითხზე კარგი რომანი დაიწერება. მე არ მინახავს თვალთ ის ჩინოვნიკები, დიდი და პატარა მოხელეები, რომელნიც ერთმანეთს მოუწოდებენ, არიქა, რამე უშველეთ გველესიანსო და თავად თითს თითზე არ აკარებენ, მხრებს იჩეჩავენ — ჩვენ რა შუაში ვართო. არ მინახავს ბიუროკრატები, რომელთაც პრესის გამოხმაურება აღიზიანებთ და დემაგოგიური მიწერ-მოწერით ცდილობენ გზა აუბნონ რედაქციას, არ შევხვედრივარ მოხელეებს, რომელნიც ხან დააფიქსირებენ გამოგონებას მომავალი წლისათვის, ხან მაშინვე კორექტირებას გაუკეთებენ გეგმას და შეწყვეტენ დაფინანსებას, ხან სრულიად მოულოდნელად დაყრუვდებიან, როცა ტიუმენის საბადოს ხელმძღვანელობა თხოვს 100 ათასი მანეთი მაინც გამოგვიყავით, ციმბირის ძნელად მისადგომ ადგილებში რომ ვცადოთ კაველესიანის გამოგონების გამოყენებაო. არ ჭრის არც საკუთარი ორგანიზაციების თხოვნა, არც ინგლისის ოფიციალური პირების წინადადება — ვითანამშრომლოთ ამ გამოგონების გამოყენების საკითხშიო. ბიუროკრატიული ჯებირების ავტორები არ მინახავს, მაგრამ გავეცანი მათს „შემოქმედებას“, მიწერ-მოწერას. რა ცივია ეს ქაღალდები, როგორ გამოსჭვივის მათში, რომ ავტორებს არაფერი აღარდებთ, ოღონდ კი არავინ შეაწუხოს. ამ ქაღალდებში ჩანან პიროვნებები, რომელნიც ერთი საერთო თვისებით — ბიუროკრატობით ერთმანეთს ჰკვანან, მაგრამ ინდივიდუალური „შემოქმედებითი თავისებურებითაც“ არიან აღბეჭდილნი. დამერწმუნეთ, საინტერესო ხალხია...

წლების მანძილზე კაველესიანის გამოგონებას გულგრილად

ეკიდებოდნენ სწორედ ის საკავშირო თუ რესპუბლიკური სამინისტროები და უწყებები, რომელთაც საქმე უშუალოდ ეხებოდათ. და თუ დღეს მაინც, 14 წლის შემდეგ, ისახება პერსპექტივა, რომ ბოლოს და ბოლოს საქმე მკვდარი წერტილიდან დაიძვრება, კგველესიანი და მისი კოლექტივი უმაღლის საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტს, რომლის დაჟინებითი მცდელობით ნელ-ნელა ირღვევა წლების მანძილზე დახვეული და ჩახლართული ბიუროკრატიული გორგალი.

როგორ ფიქრობთ, რომ მოხდეს ასწავლი და გამოიგონონ პანაცეა, რომელიც ყველა ავადმყოფობას განკურნავს და მედიცინა, როგორც მეცნიერება, საჭირო აღარ იქნება, ეყოფათ ჯანმრთელობის დაცვის მუშაკებს ვაჟკაცობა, მხარი დაუჭირონ მის დანერგვას? ძალიან ცოტა აღმოჩნდება ასეთი უანგარო, მიუხედავად იმისა, რომ უმრავლესობის კეთილშობილებაში ეჭვი არ მეპარება. ეს ჩვეულებრივი ეგოიზმი გახლავთ, რომელსაც გვერდს ვერც ესოდენ კეთილშობილური პროფესიის ადამიანი აუჯლის. ალბათ, ბუნებრივია სპეციალისტის სკეპტიციზმიც, როცა ახალი გამოგონება მისი გამოცდილების, ცოდნის გაუთვალისწინებლად კეთდება. ახლახან პრესაში დაიბეჭდა მასალები ა.გაჩეჩილაძის მიერ გამოგონილ პრეპარატზე — კატრექსზე, რომელსაც უკრაინის მეცნიერებათა აკადემიის ონკოლოგიის პრობლემათა ინსტიტუტის დასკვნით „აქვს ანტიმეტასტაზური აქტიურობა, ახანგრძლივებს ავადმყოფის სიცოცხლეს“. განა ეს ცოტაა?

როგორ შეიძლებოდა ასეთი გამოგონება ოცი წლის მანძილზე არ ყოფილიყო სპეციალისტების მიერ განხილული! კიბოთი დაავადებულებს საშინელ წამალს — მორფს უკეთებენ ხოლმე, თუმცა, იციან, რომ ეს წამალი კი არა, სიკვდილისწინა სატანჯველის შემამსუბუქებელია მხოლოდ. კატრექსზე კი დღემდე უარს ამბობენ, კიბოს ვერ მოერევან. მაგრამ თუნდაც მცირე ხნით დაახვეინოს უკან, თუნდაც ტანჯვა შეუმსუბუქოს, განა ეს ცოტას ნიშნავს? კატრექსის მაგალითზე ნათლად ჩანს, როგორ გადაიზრდება ხოლმე ბიუროკრატიზმი, უწყებრივი შეზღუდულობა გულქვაობაში, თუნდაც საკითხი ადამიანის, ათეულ ათასობით ადამიანის სიცოცხლეს ეხებოდეს.

ბევრი დაიწერა სტალინისდროინდელ უკანონობაზე, ადამიანის პიროვნების მაშინდელ გაუფასურებაზე, გაუმართლებელ რეპრესიებზე. ჩვენს ხალხს ვენაცვალე, საშინელი განსაცდელის ჟამსაც რომ არ ჰკარგავს იუმორის გრძნობას. ერთი იმდროინდელი ანეკ-

დოტი მომაგონდა: თავეკუდმოგლეჯილი გარბოდა კურდღელი. სად გარბიხარო? აქლეშებს კოდავენო. მერე შენ რაო? დაგკოდავენ და ამტკიცე და ამტკიცე შემდეგ, აქლემი რომ არა ხარო. ამ ანეკდოტის მეორე ვარიანტიც არსებობს: კურდღელმა თქვა, ვისაც სამი ყური აქვს, ერთ ზედმეტს აჭრიანო. კი მაგრამ, რა გეშინია, შენ ხომ ორი გაქვსო. რას ამბობ, ჯერ აჭრიან და მერე ითვლიანო, უპასუხა კურდღელმა. კიდევ ბევრი დაიწერებოდა იმდროინდელ უკუღმართობაზე. ეს ისეთი ტკივილია მთელი საბჭოთა ხალხისა, რომ არასდროს მოშუშდება. ერთია უაზრო მსხვერპლი, მეორეა ის ზიანი, რომელმაც ხალხის სულში წარუშლელი კვალი დატოვა.

ცოდვა გამხელილი სჯობს: კარგა ხანს მიაჩნდათ, რომ საქართველო ამ მხრივ ბედნიერი გამოჩაჩივლი იყო, თითქოს სტალინი და ბერია თავიანთ სამშობლოს მოწყალების თვალთ უყურებდნენ. პირიქით კი იყო, ამდენი სისხლი, ალბათ, არსად დაღვრილა. დიდი სამამულო ომის დროსაც (არც ეს არის დასამალი!) ბევრი ობივტელი თვლიდა, რომ საქართველო, რომლის თავზეც უშუალოდ ომის გრიგალმა არ გადაიარა, სტალინის მძლავრ კალთებს იყო შეფარებული. არ იყო ისტალინი ის კაცი, რომელიც სხვა ქართველის შვილს კი არა, თავისას გაუფრთხილდებოდა და ეს მისმა შვილმა — იაკობ ჯულაშვილმა საკუთარი სისხლით დამტკიცა. რაც შეეხება საქართველოს, მან მთელი მაშინდელი მოსახლეობის მეხოთედი, 700 ათასი კაცი მოწინავე ხაზზე გაუშვა. თუ მსხვერპლზე ვიმსჯელებთ, 300 ათასზე მეტი სიცოცხლე შესწირა. პროცენტულად ჩვენზე მეტი მსხვერპლი მხოლოდ იმ რესპუბლიკებმა გაიღეს, სადაც ფაშისტები უმოწყალოდ დაერივნენ მშვიდობიან მოსახლეობას.

ვერაფერს ვიტყვი საქართველოში ოციანი წლების დასაწყისში თუ 30-იანი წლების მეორე ნახევარში უკანონოდ დასჯილთა რაოდენობაზე (ამის ოფიციალური მონაცემები არ არსებობს), მაგრამ დამსჯელთა სამშობლომ ორმოცდაათიანი წლების დასაწყისში კიდევ ერთი მძიმე განსაცდელი გადაიტანა დამატებით, რამდენიმე ათეული ათასი კვლავ გადაასახლეს საქართველოდან. ეს ამბავი აღწერილია თინა დონჟაშვილის რომანში „გონჯაურა“, რომელიც აქამდე არ არის ქართულად გამოქვეყნებული! ჟურნალმა „ლიტერატურნაია გრუზია“ გიორგი ციციშვილის რედაქტორობის დროს, ამ თხუთმეტი წლის წინათ, გაბედა, დაიწყო მისი რუსული თარგმანის ბეჭდვა, მაგრამ გასაგები მიზეზების გამო შეწყვიტა. მხოლოდ გასულ წელს დაიბეჭდა რომანის დასასრული.

50-იანი წლების მსხვერპლითაც არ დამთავრებულა საქართველოს „პრივილეგირებული“ მდგომარეობა. უნდა გავიხსენოთ ნიკი-

ტა ხრუშჩოვის მიერ გამოჩენილი „სტალინური“ ინერცია, როცა 1956 წლის 9 მარტს თბილისის ცენტრში ტყვია დაუშინეს ახალგაზრდებს მხოლოდ იმიტომ, რომ იმდროინდელ პოლიტიკურ ვითარებაში ვერ გაერკვნენ და თავიანთი ჭკუით საბჭოთა ხელისუფლებას იცავდნენ. ესეც მსხვერპლი გახლავთ, რომელიც დამატებით და გაუმართლებლად გაიღო საქართველომ.

და მარტო ეს არა, სხვა შეცდომაც იქნა იმ ხანებში დაშვებული. ხალხის მტრის ლ.ბერიას საბრალდებო დასკვნაში ეწერა: ბერიაშ უკანონოდ გაათავისუფლა გერმანული იმპერიალიზმის აგენტები, პროფესორები ვუკოლ ბერიძე, შალვა ნუცუბიძე და სიმონ ყაუხჩიშვილი. ამ მეცნიერებმა უკვე იწვნიეს ოცდაათიანი წლების სუხი იმის გამო, რომ ოდესღაც მათ გერმანულად ჰქონდათ მიღებული განათლება. ეს იყო მათი „დანაშაული“. ჩემს თაობას კარგად ახსოვს უნივერსიტეტში სასწრაფოდ მოწვეული პროფესორ-მასწავლებელთა კრება, რომელზედაც ერთმა ორატორმა განაცხადა: თუ აქ არიან, ახლავე გავაძევოთ უნივერსიტეტიდან უდირსი პროფესორებიო. იქ არ იყვნენ, რა თქმა უნდა. იმ ხანებში ანეკდოტი დადიოდა: შალვა ნუცუბიძემ სათანადო ორგანოში დარეკა — მე მოვიდე თუ თქვენ წამიყვანთო? ეს მხოლოდ ანეკდოტი იყო. ალბათ, არ დარეკავდა, შინ იყვნენ გამოკეტილნი შეშინებული პროფესორები. კიდევ კარგი, ყველაფერი კეთილად დამთავრდა, რამდენიმე წლის შემდეგ ისინი უფლებებში აღადგინეს, ოღონდ ჯანგატიეხილი ვუკოლ ბერიძე უნივერსიტეტს აღარ დაბრუნებია, არც სხვებისთვის ჩაუვლია უკვალოდ გადატანილ განსაცდელს...

მაგრამ ეს მაინც მხოლოდ წარსულის ინერცია იყო და ყველაფრიდან ჩანდა, რომ ძველი დრო არ დაბრუნდებოდა. იმ ძველმა დრომ არა მარტო ტკივილი დაგვიტოვა, არამედ დაბნეული და სულიერად დამახინჯებული ბევრი ადამიანიც.

ჩვენს აღტაცებას იწვევს ძველი ბოლშევიკების თავდადება, მათი რევოლუციური რომანტიზმი, მტკიცე ნებისყოფა და ვინც იმ დროიდან შემოგვჩა, ვეფერებით, ველოლიავებით, ახალგაზრდა თაობას მაგალითად ვუსახავთ. ბევრია ასეთი. მაგრამ მათ შორის ისეთებიც არიან, რომ ქვეყნის დაღუპვად მიაჩნიათ ჩვენი პარტიის დღევანდელი კურსი. მახსოვს, ერთი ძველი ბოლშევიკი გამეცნო, 1917 წელს გადაღებული თავისი სურათიც მაჩვენა — 18 წლის ჭაბუკს უზარმაზარი მაუზერი ჰკიოდა გვერდზე. ის ვერ ვკადრე მოხუცს, რაც ეკუთვნოდა, როცა შემომჩივლა: როგორ წახდა ქვეყანა, აგერ, ბიძიკო, პირწავარდნილი მენშევიკის ვახტანგ კოტეტიშვილის სახლს მემორიალური დაფა ამშვენებსო, პეკინის ქუჩაზე სპორტულ მაღაზიას „შევარდენი“ იმიტომ ჰქვია, რომ თავის დრო-

ზე ასეთი სახელწოდების მენშევიკური სპორტული ორგანიზაცია არსებობდა, მენშევიკური სული ღღესაც ცოცხალია ხალხში. შემდეგ სიამაყით მიაბზო, რომ 1924 წელს პარტიის დაეალება შევასრულო: ცნობილი იყო, რომ მენშევიკურად განწყობილ ახალგაზრდობას ერთ ადგილზე თავი უნდა მოეყარა, იქ სიტყვით გამოვედი, საბჭოთა ხელისუფლებას ვლანძღავდი, რომ სხვები ამეყოლიებიან და გამომეაშკარაებინაო. ბევრი დაეჭირეთო. ამაყობდა, რომ პროკატორი იყო! მაგრამ ერთი უბედურება დამართნია, ვინც ეს დაეალება მისცა, ცოცხალი აღარ არის და ჩემს ახალ ნაცნობს ღღესაც ბიოგრაფიაში შავ ლაქად დარჩა, რომ მენშევიკების კრებაზე საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ ლაპარაკობდა.

როგორ მოგწონთ? არ შეიძლება აქ არ მოვიგონოთ რევაზ ინანიშვილის ერთი ნოველის შინაარსი. გადასახლებიდან დაბრუნებულ მოხუცს, სიკვდილის პირად მისულ მამას, რომელსაც ოდესღაც დიდი თანამდებობა ეჭირა, თავს ევლებოდა ერთადერთი ქალიშვილი. როგორც იქნა, ფეხზე წამოაყენა. ერთ ღღეს მოხუცი სახლიდან გამოვიდა, ფოსტამდე მიაღწია და იქ უგონოდ დაეცა. საავადმყოფოში მიყვანისთანავე გარდაიცვალა. რაკი არავითარი საბუთი არ აღმოაჩნდა, გახსნეს წერილი, რომლის გაგზავნასაც აპირებდა. დიდი თანამდებობის პირს სწერდა წერილს. თავის ძველ დამსახურებას მოაგონებდა და დასძენდა: არ შემძლია არ გაცნობოთ, რომ ჩემმა ქალიშვილმა და შვილიშვილმა რაღაც საექვო გზებით შეიძინეს იაპონური რადიომიმღები და „ამერიკის ხმას“ უსმენენ, არ არის გამორიცხული რომ ჩვენი მტრების მონაჭორი ხალხში გააქვთ და ამიტომ საჭიროდ მიმაჩნია საზოგადოებისაგან მათი იზოლაციაო. არიან, სამწუხაროდ, ღღესაც არიან ასეთი ადამიანები, და მათ შორის ისინიც, ვისაც საკუთარ თავზე გადატანილმა უსამართლობამაც ვერ აუხილა თვალი.

რა თქმა უნდა, ძნელია დემოკრატიზაცია ყველა ვითარებაში ძნელია. ძნელია იგი ავტოკრატიულ სახელმწიფოში, როცა მთავრობა მონარქიული ან დიქტატორულია, რევოლუციისა და თავგანწირვის გარეშე დემოკრატიისათვის ბრძოლას ვერ მოიგებ. მაგრამ თურმე ძნელი ყოფილა დემოკრატიზაცია მაშინაც, როცა ამისაკენ მთავრობა მოგიწოდებს. თითქოს ბრძოლა არც უნდა იყოს ასეთ შემთხვევაში საჭირო. არა და საჭიროა და თანაც მძიმე და ხანგრძლივიც. არავენ იტყვის — დემოკრატიის და საჯაროობის წინააღმდეგი ვარო. მაგრამ ადამიანთა წლობით ჩამოყალიბებულ ურთიერთობაში, როცა დემოკრატიას ვთმავთ, აღარ ვიცით, ეს სათამაშო როგორ ავამოქმედოთ, როგორ გავხადოთ ჩვენი ცხოვრების ნორმად. ამის კვლევა საჭირო, არა მხოლოდ სოციოლოგიუ-

რი, მეცნიერული, თეორიული, არამედ მხატვრული კვლევა. დემოკრატიზაციის გზაზე მწერლობა საბრძოლო ავანგარდში უნდა იდგეს. მას შეუძლია გაათავისუფლოს ადამიანის სული მრავალი ზედმეტი თანაშრევებისაგან, მოაცილოს ჟანგი თუ ხავსი და ჩვენი ეპოქის შესაფერი ელვარება მიანიჭოს. მაგრამ ჯერჯერობით მწერლობაც ვერ შეხვდა მაინც და მაინც მომზადებული დემოკრატიზაციას.

მწერლობის ვალა ამახილოს სიყალბე ჩვენი ცხოვრების ყველა სფეროში, ე.წ. მიწერები, რომელნიც არა მარტო პროდუქციის, არამედ სულიერ სფეროშიც გვხვდება. ეს არის განსაკუთრებით საშიში. დროა მუშაობის ხარისხი იდეოლოგიაში განვსაზღვროთ არა ჩატარებული კრებების რაოდენობით და ჩაწიკვიებული ოქმებით, არამედ შედეგებით. ამასთან დაკავშირებით მაგონდება რევაზ მიშველაძის ერთი ნოველა — „ბირჟა“. ზვალისთვის სასწრაფოდ მიტინგი უნდა ჩატარდეს, მიტინგის ჩატარების იდეა ვიღაცას „მაღლა“ მოუვიდა აზრად, გაისმა ტელეფონის ზარები ზემოდან ქვევით და ნოველის გმირთან მაშინდა მოაღწია, როცა იგი სადამოს ფეხბურთზე წასასვლელად ემზადებოდა. დატრიალდა დაბალი რანგის მოხელე, ვის არ დაურეკა, ხალხი გამოიყვანეთო, მაგრამ ზოგი ადგილზე არ დახვდა, ზოგი შეეხვეწა — თუ ძმა ხარ, ვითომ ვერ დამიკავშირდიო, ზოგმა შეუღრინა. ერთი სიტყვით, არც ერთი კოლექტივის, — „ძირეულს“ რომ ვეძახით, ისეთი კოლექტივის, — იმედო არ უნდა ჰქონოდა. ლამის სასოწარკვეთილებამდე უნდა მისულიყო, როცა გამოსავალს მიაგნო: მიტინგი ჩაატარა მაკლერების ბირჟაზე, სადაც ისედაც ყოველთვის იკრიბებოდა ხალხი. პირდადებული მისჩერებოდნენ მაკლერები და მათი კლიენტები სახელდახელო ტრიბუნაზე მიკროფონით და გამოსვლის ტექსტებით შეიარაღებულ ორატორებს, ხოლო ტელევიზიის ოპერატორი არხეინად იღებდა „ხალხმრავალ მიტინგს“. ასეთი, უკაცრავად პასუხია, „ლონისძიებები“ არც თუ იშვიათია ხოლმე.

ერთი ამბავი გამახსენდა. როცა გაჩაღდა კამპანია კოსმოპოლიტიზმის წინააღმდეგ, როცა აკრიტიკებდნენ „უცხოური კულტურის წინაშე ქედის მოხრისათვის“ კორნელი კეკელიძეს, სერგი დანელიას, იუსტინე აბულაძეს, კონსტანტინე კაპანელს და სხვებს, მაშინ უკვე ღრმად მოხუცებული პროფესორი იუსტინე აბულაძე ერთმანეთის მიყოლებით კითხულობდა უნივერსიტეტის დერეფნებში გამოფენილ საფაკულტეტო კედლის გაზეთებს — აქაც ხომ არ მაკრიტიკებენო. რამდენი ხანი გავიდა მას შემდეგ და რომ გამახსენდება, ახლაც გული მეკუმშება.

პოლიტიკურად დღეს რომ არის, ასე აქტიური არასდროს ყო-

ფილა ჩვენი ხალხი, ხელიდან ხელში გადადის სქელტარიანი. ჟურნალი და გაზეთი, სულმოუთქმელად უსმენენ ტელევიზორში უკანასკნელ ცნობებს, მიმოხილვებს საერთაშორისო თემებზე, ტელეხიდებს, ითვისებენ საჯაროობის პირველ გაკვეთილებს და ამ საერთო ფონზე რამდენადმე მოძველებულად მეჩვენება აგიტაციისა და პროპაგანდის დაშტამპული ფორმები, ჩვენი ხალხის პოლიტიკური აქტივობა პარტიის ახლანდელმა კურსმა განაპირობა, წინათ ასეთ საკითხებზე ფიქრი არა თუ საჭირო, საშიშიც იყო, რადგან ყველას მაგივრად მხოლოდ ერთი კაცი ფიქრობდა, სხვები იმას აკეთებდნენ, რასაც ის ფიქრობდა, ანდა აკეთებდნენ იმას, რასაც ეკონათ, რომ ის ფიქრობდა...

ორიოდე სიტყვა მინდა ვთქვა „მოწყობის“ შესახებ. „მოწყობა“ პრესტიჟული საბავშვო ბაღიდან იწყება, საშუალო სკოლაში გრძელდება, პრესტიჟულ ფაკულტეტზე მთავრდება. მე მქონდა შემთხვევა პრესაში აზრი გამომეთქვა საშუალო განათლების შესახებ, გამოვტოვებ საბავშვო ბაღში „მოწყობის“ საკითხს და უმაღლეს სასწავლებელში მისაღებ („მოსაწყობ“?) გამოცდებზე შევჩერდები.

ბევრი იწერება ამ თემაზე, შიშით მოელიან ყოველი წლის აგვისტოს არა მარტო ახალგაზრდები, არამედ მათი მშობლები და მთელი ნათესაობა, უფრო მეტიც — ისინიც, ვისაც არავენ ჰყავს „მოსაწყობი“, მაგრამ ნათესავ-მეგობრების თხოვნით სავარაუდო გამომცდელებთან მოუწევს სირბილი და თხოვნით ყელის გამოღადვრა. ძალიან ცხელი აგვისტო იცის ჩვენს ქალაქებში...

პირველ ყოვლისა, ერთი საკითხი დავსვათ: რამდენად საპასუხისმგებლოა მისაღები გამოცდების კომისიაში მონაწილეობა? ერთობ მნიშვნელოვანი და საპასუხისმგებლოა, მეორე აზრი არ არსებობს: შეიძლება ითქვას წყდება ახალგაზრდის ბედი, ერთმა შეცდომამ შეიძლება მისი ცხოვრებაც კი გაამრუდოს. ვერძნობ, რომ უხერხული კითხვა დავსვი, იმდენად ნათელია პასუხი, მაგრამ მალე მიხვდებით, რად მჭირდებოდა ასეთი კითხვა. ახლა მეორე კითხვასაც ვუპასუხოთ: გამომცდელი ხომ სწირავს ამ საქმეს შევბუღებას, შევბუღებისთვის ყველაზე ხელსაყრელ — აგვისტოს თვეში, ხომ არის მისი საგამოცდო საქმიანობა დაკავშირებული დიდ ფიზიკურ და, რაც მთავარია, ნერვულ დაძაბულობასთან? თუ ახერხებს ვისმე მომადლიერებას, გაცილებით მეტს ხომ მოიმდურებს? ვერავინ გასცემს ვერც ამ კითხვაზე უარყოფით პასუხს. ახლა დავსვათ მესამე კითხვა: რა მორალურ და მატერიალურ ანაზღაურე-

ბას იღებს ამით გამომცდელი? მორალურს — არავითარს და, თქვენ წარმოიდგინეთ, შეიძლება, არც მატერიალურს! ერთკვირიან შრომაში სულ დიდი ასი მანეთი შეიძლება მისცენ რამდენიმე თვის შემდეგ! ახლა კონკრეტულად ვეკითხები უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების სამინისტროს: რაში ვაკეთებთ ეკონომიას? ვინ გამოიგონა მისაღები გამოცდების გათანაბრება ლექციების საათობრივ ანაზღაურებასთან? რატომ არ უხდით გამომცდელებს — უმაღლესი თუ საშუალო სკოლის მასწავლებლებს ჰონორართან ერთად შევებულების გაცდენილი დღეების კონპენსაციას? თუ ის, რასაც თქვენ ანაზღაურებას ეძახით, იმაზეა გათვლილი, რომ მავანი გამომცდელი მაინც რაღაცას „გააიმასქნებს“? უმრავლესობას ხომ ეს არ შეუძლია? ერთობ საეჭვოდ მეჩვენება ასეთი „ანაზღაურების“ კანონზომიერება. მაპატიეთ, მაგრამ დაცინვა მგონია. ალბათ, დაცინვაზე მეტია, შეურაცხყოფაც გახლავთ, როცა სამედიცინო ინსტიტუტში წლების მანძილზე საგამოცდო კომისია დღე და ღამე ჩაკეტილი ჰყავთ. რა დააშავეს? თურმე, იმაზედაც ზრუნავენ, რომ სხვადასხვა ოთახში გამოკეტილი გამომცდელები ერთმანეთს ტულეტშიც არ შეხვდნენ. რა ხდება ჩვენს თავს, სადამდე მივედით? : ნუთუ ასე ძნელია ამ საკითხის მოგვარება, ნუთუ არავის მოუვიდა აზრად რაღაც იმის მსგავსი, რაც ახლა მინდა მოგახსენოთ, თუ არავის არაფრის შეცვლა არ უნდა? არა, ბატონებო!

იქნებ გვესინჯა ერთი ასეთი ექსპერიმენტი (სხვამ შეიძლება უკეთესი მოიფიქროს). ავიღოთ 10 უმაღლესი სასწავლებელი. შევქმნათ ათ-ათი კომისია ისეთ საგნებში, ამ სასწავლებლებში რომ აბარებენ: მშობლიურ ენაში, მათემატიკაში, ფიზიკაში, ქიმიაში, ბიოლოგიაში. გამოცდის დღეს ყველას ერთად მოვუყაროთ თავი, ვთქვათ, სამინისტროში და ათსავე კომისიას კენჭი ვუყაროთ. არავის ეცოდინება, რომელ ინსტიტუტში მოუწევს დღეს წასვლა. აქვე ჩავსვათ ყველანი ავტობუსებში და ადგილზე გავაგზავნოთ. მეორე დღეს, ნაწერების გასასწორებლად, კვლავ ჩავატაროთ კენჭისყრა. როცა გამომცდელი დღეს შემთხვევით პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში ჩაატარებს წერით გამოცდას და ხვალ ასევე შემთხვევით (კენჭისყრით) უნივერსიტეტში გაასწორებს სხვა კომისიის მიერ ჩატარებულ წერით ნამუშევრებს, იგი ვერავის დაეხმარება და ვერც ვერავინ თხოვს დახმარებას. შეიძლება შემოგვეღავონ: საჭიროა სხვადასხვა კრიტერიუმით მივუდგეთ ფილოლოგიის ფაკულტეტზე და სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტში დაწერილ თემებს მშობლიურ ლიტერატურაში, მათემატიკის ფაკულტეტზე და ფიზიკულტურის ინსტიტუტში შესრულებულ ნაშრომებს მათემატიკაშიო. სწორი ბრძანებაა, მაგრამ კომისიის წევრები ხომ სპეციალისტები

არიან, განა მათ არ შეუძლიათ ასეთი დეტალების დაზუსტება? აღარ იქნება საჭირო გამომცდელთა სიების დამალვა (მაინც არ იმალება!), არც თვით გამომცდელთა ტყეში გაჭრა, მით უმეტეს, ინსტიტუტის კედლებში გამოკეტვა, მოისვენებს ხალხი! ვისაც სწავლა შეუძლია, ისწავლის უმაღლეს სასწავლებელში, ვისაც არა, არაფრით ნაკლებად დაფასებული არ იქნება. ხომ იცით, რომ კარგ ხელოსანს არ სჯობია სუსტი ინჟინერი, პირიქით: კარგ ხელოსანს სიკეთე მოაქვს, სუსტი ინჟინერი კი ქვეყანას ანგრევს. ყელამდე სავსე ვართ სუსტი ინჟინრებით, სუსტი ექიმებით, სუსტი პედაგოგებით, სუსტი პოეტებით (ღმერთო, შეგცოდე!) და ვეძებთ კარგ ხელოსნებს!

რაც მეტს ვფიქრობ, მით უფრო მეტი მხარეები მაგონდება ჩვენი ცხოვრებისა, რომელთა გაშუქება ჩვენი მწერლობის გადაუდებელი ვალია. ჩვენი ცხოვრების, ჩვენი სამეურნეო მექანიზმის გარდაქმნა, დემოკრატიზაცია, საჯაროობა ადამიანმა უნდა განახორციელოს, ამისთვის საჭიროა თვით ადამიანის, ადამიანთა ურთიერთობის გარდაქმნა. ვერაფერს გვიშველის, ციდან რომ მილიარდები ჩამოცვივდეს, მათაც ისევე „უპრაგონოდ“ გავფლანგავთ, როგორც გავგიფლანგავს: ამოვიჩემებთ და ახალ სარწყავ სისტემებს შევქმნით ჩრდილოეთის მდინარეებს სამხრეთისკენ ვუქცევთ პირს, ნოყიერ მიწებს ჭაობებად ვაქცევთ და დავამარილებთ, შემდეგ ასიათასობით პექტარს ჩამოვწერთ, როგორც უვარგისს, ათას სხვა სისულელესაც ჩავიდენტ, თუ ვერ დავძლიეთ უწყებრივი ეგოიზმი, რომელიც ჩვეულებრივ ადამიანურ ეგოიზმზე უარესიც ყოფილა, თუ ვერ დავძლიეთ ბიუროკრატიზმი, კარიერიზმი, კორუპცია და სხვა მრავალი „კაპიტალისტური გადმონაშთი“. გარდაქმნისათვის ადამიანის სულიერი ძალაა მთავარი, სწორედ ისაა მთავარი, რაც მწერლობის უპირველეს საგანს წარმოადგენს.

იქნებ ბრძანო, მკითხველო, ამ ჩანაწერებში ჩემთვის ახალი ვერაფერი ამოვიკითხე, ეგ ხომ მეც მიფიქრიაო. ღმერთმა აგაშენოს! გამეხარდება, თუ ასე იტყვი. ნუკი გამოიწერები, მე ხომ არაფერს დაგპირებივარ, მინდოდა, ჩემს ფიქრთან მარტო არ დავრჩენილიყავი და თუ ბოლომდე მომიხმინე, მადლობის მეტი რა მეთქმის!

1986. ენკენისთვე

არ მეგონა, თუ სახალხო განათლების მტკივნეულ საკითხებზე კვლავ მომიწევდა მკითხველთან შეხვედრა, მაგრამ ბედმა სხვაგვარად განსაჯა. სახალხო დეპუტატების თბილისის საქალაქო საბჭოდან მთხოვეს, მონაწილეობა მიმეღო დეპუტატთა კომისიის მუშაობაში, რომელსაც უნდა შეესწავლა, თუ რამდენად სწორად იყო შეფასებული ერთი მოსწავლის ცოდნა. სკოლამ უფრო მაღალი შეფასება მისცა წერით ნამუშევარს, ხოლო ზემდგომმა ორგანოებმა დაუკლეს ნიშანი. ორში ერთი — ან სკოლამ გამოიჩინა ლიბერალიზმი, ან განათლების განყოფილებამ თუ ქალაქის სამმართველომ — ზედმეტი სიმკაცრე. დეპუტატთა კომისიას ამაზე უნდა გამოეთქვა აზრი. ეს არის და ეს. თითქოს რა შეიძლება იყოს უფრო მარტივი? შენს წინაშე დევს ქაღალდი, ის არ ყვირის, პროტესტს არ აცხადებს, რაც არ უნდა თქვა მასზე. დეპუტატთა კომისია აფასებს მხოლოდ ამ ქაღალდს, მის ავკარგიანობას. მაგრამ ქაღალდის უკან დგას ადამიანი, ახალგაზრდა ადამიანი, რომელიც პირველ ნაბიჯებს დგამს ცხოვრებაში, ამთავრებს სკოლას და მღს გარშემოა ცხოვრების სიბრძნით გამობრძმედილი მრავალი სხვა — მშობლები, მასწავლებლები, ინსპექტორები, ინსპექტორების უფროსები. იმათ ერთმანეთთან წლობით ჩამოყალიბებული ურთიერთობა აქვთ, მეგობრული თუ არამეგობრული, კოლეგიალური თუ უფროს-უმცროსული. ზოგი მათგანი გულჩვილია, ზოგი გულგრილი, ზოგი შეიძლება ერთმანეთს ანგარიშსაც უსწორებს. ახლა ჩვენც დავემატებით — აღმასკომისა და დეპუტატთა კომისიის წევრები, ჩვენი საზრუნავით, ჩვენი სხვა საქმით, სკოლასთან რომ პირდაპირი კავშირი არა აქვს. და მთელი ეს ურთიერთობათა კალეიდოსკოპი თავს იყრის ამ საცოდავი ქაღალდის გარშემო, რომელიც ბავშვური ხელწერით და იმედით არის სავსე...

არა, არ გამოდგა ეს მარტივი საქმე. ამ ქაღალდს და ერთი ბალის აწევას თუ დაწევას ურთიერთობათა მთელი გორგალი გამოჰყვა და ნასკვის გახსნა თითქმის შეუძლებელი შეიქნა. დევს ახლა ეს გორგალი ჩემს წინაშე და ვეძებ იმ ჩახლართულ კვანძს, რომელსაც საქმარისია თითი გამოჰკრა და ნართი ბოლომდე გაიშლება.

ახლა ისეთ ამბავს მოგიყვებით, თვითონ დამერწმუნებით, რომ გარდაქმნა სჭირდება არა მხოლოდ პროგრამებს და მთლიანად სასწავლო-აღმზრდელობით პროცესს, არამედ თვით აპარატსაც, რომელმაც ეს პროცესი უნდა მართოს, თვით სკოლისა და განათლების განყოფილების ურთიერთობას და უფრო მეტად, იმ ადამიანებს,

რომელნიც მართავენ სახალხო განათლების რთულ მექანიზმს.

1987 წლის 17 ივლისს თბილისის მუხიანის IV მიკრორაიონის მცხოვრებმა პეტრე კილაძემ განცხადებით მიმართა თბილისის სახალხო დეპუტატთა საქალაქო საბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარის მოადგილეს ნინო ჟვანიას და შესჩივლა, რომ მის ქალიშვილს ირმას, რომელმაც თბილისის 175-ე საშუალო სკოლა დაამთავრა და რომელიც პირველი კლასიდანვე მუდამ ფრიადოსანი იყო, მედალს ვინ ჩივის, ატესტატში სამიანი გამოაყოლეს. იგი მოითხოვს სამართლიანობის აღდგენას, რათა „შრომისადმი სიყვარულისა და სიმართლის რწმენა დაუბრუნდეს ჩემ ირმას და მასთან ერთად მის მრავალეროვან თანაკლასელებსაც“. ასე წერს მუშა კაცი. თუ ეს მართლა ასეა, თუ საქმე მოზარდთა რწმენას ეხება, ჩვენ, უფროსებმა, გვერდზე უნდა გადავდოთ გადაუდებელი საქმეც, დავივიწყოთ საკუთარი ამბიციები, ზრუნვა მუნდირის ღირსებაზეც და გავარკვიოთ საქმის ვითარება, რადგან მომავალი თაობის რწმენა უფრო ძვირფასია, ვიდრე დღევანდელი ჩვენი უფროს-უმცროსობა.

თვითონ ირმა, რომელსაც ცხელ გულზე გაზეთ „კომსომოლსკაია პრავდასათვის“ წერილი დაუწერია (თუმცა, აღარ გაუგზავნია), მოსწავლეთა ოქროს მედალს ჩემპიონ-სპორტსმენთა მედლებს ადარებს და თვლის, რომ სასწავლო მედალი უფრო მძიმეა არა იმიტომ, რომ სპორტსმენს შრომა არ სჭირდება მედლის მოსაპოვებლად, არამედ იმიტომ, რომ თუ სპორტსმენს ერთ შეჯიბრებაზე დასანანი მარცხის, ან მსაჯის შეცდომის წყალობით არ ერგება მედალი, მას საშუალება აქვს სხვა შეჯიბრებაზე გამოასწოროს მდგომარეობა. სკოლაში მხოლოდ ერთი ცდაა, მრავალი სასკოლო თუ საქალაქო საკონტროლო „შეჯიბრებათა მოგების“ შემდეგ საკმარისია ერთი წაფორხილება და მთელი ცხოვრება უნდა ინანო, მით უმეტეს, თუ არა ხარ დარწმუნებული, რომ წაფორხილება შენი მიზეზით მოხდა. ირმა ახალგაზრდაა და მიაჩნია, რომ ეს დარდი ცხოვრების მანძილზე გაჰყვება. მან არ იცის, რომ ცხოვრებას ბევრი სირთულე ახლავს და ნელ-ნელა ყმაწვილქალობის დროინდელი სინანული გაფერმკრთალდება. მაგრამ უკვალოდ არ ჩაივლის, არა ერთხელ გაახსენდება ყმაწვილქალობაში მიყენებული სულიერი ტრავმა. ჩვენი ვალია, დავარწმუნოთ იგი, რომ მის მიმართ უსამართლობას აღგილი არ ჰქონია. ასეთი განწყობილებით შევეუდექი საქმის შესწავლას. და აი, რა გამოირკვა:

ირმა კილაძემ თბილისის 175-ე საშუალო სკოლაში VIII და IX კლასები ფრიადზე დაამთავრა. X კლასში კი რუსულ ენაში მიიღო შეფასება „4“ და ითვლებოდა ვერცხლის მედლის კანდიდატად. სახალხო განათლების საქალაქო სამმართველოს დავალებ-

ბით მისი ცოდნა, წერიტი ნამუშევრები შეამოწმეს მასწავლებელ-
 თა დახელოვნების ინსტიტუტის თანამშრომლებმა და ქალაქის
 ოქტომბრის რაიონის მეთოდისტებმა და პედაგოგებმა. ისინი დაე-
 თანხმნენ სკოლის მიერ მიცემულ შეფასებას. მაგრამ ყველაზე საინ-
 ტერესო მოვლენები შემდეგ განვითარდა. 1987 წლის 7 აპრილს
 ირმა კილაძის საკონტროლო ნამუშევარი რუსულ ენასა და ლი-
 ტერატურაში სკოლის კომისიამ შეაფასა ნიშანზე 4/4 (პირველი
 ნიშანი ლიტერატურაში იწერება, მეორე — ენაში). ეს ნიშანი მა-
 ლაში დატოვა რაიონის განყოფილებამ. 14 მაისს ირმა კილაძემ
 შეასრულა მეორე, რიგითი საკონტროლო სამუშაო. სკოლის შე-
 ფასება: 5/4, რაიონული განყოფილების შეფასება 4/4. 15 მაისს
 ირმა კილაძემ შეასრულა საქალაქო საკონტროლო სამუშაო. სკო-
 ლის შეფასება — 4/4. რაიონული განყოფილების და ქალაქის სამ-
 მართველოსი — 3/3. ამ სამი ნიშნიდან გამოდის საშუალო არით-
 მეტიკული საერთო ნიშანი — 4/4. როცა გაირკვა, რომ ამის გამო
 ირმა მაინც ვერცხლის მედლის კანდიდატად რჩებოდა, გლდანის
 სახალხო განათლების უფროსმა ი.ბენდელიანმა მოითხოვა გაუქ-
 მებინათ მეორე შეფასება (14 მაისისა) იმ მოტივით, რომ მოსწავლეს
 უფლება არ ჰქონდა (!) ეს სამუშაო შეესრულებინა, რაკი მეორე
 დღეს საქალაქო წერაში უნდა მიეღო მონაწილეობა. ი.ბენდელიანმა
 ეს გადაწყვეტილება მიიღო 22 მაისს, სკოლას კი არაერთი წე-
 რილობითი ბრძანება არ ჰქონია იმის შესახებ, რომ ირმა კილაძეს
 არ ჰქონდა უფლება ეწერა 14 მაისს. აქედან დაიწყო კონფლიქტი
 სკოლასა და რაიონულ განყოფილებას შორის. მართლაც ვის ჰქონ-
 და ნება, გაუქმებინა წერიტი ნამუშევარი, რომელიც შეაფასა არა
 მარტო სკოლამ, არამედ დაამტკიცა რაიონულმა განყოფილებამ,
 მოსწავლემ სამუშაო შეასრულა, ნიშანი მიიღო და როგორ შეიძლე-
 ბოდა მისი წართმევა? რა მისი ბრალია, თუ რაიონულმა განყო-
 ფილებამ დროზე ვერ გაარკვია, როდის რა უნდა წეროს მოსწავ-
 ლემ? ქალაქის სამმართველო თითქოს სამართლიანად მოიქცა, რო-
 დესაც არ გააუქმა 14 მაისის ნამუშევარი, მაგრამ მოხდა საოცარ-
 ი რამ. 29 მაისს, გამოსაშვები გამოცდის წინა დღეს, საქალაქო
 სამმართველოს კომისიამ ხელახლა განიხილა 14 მაისის სადაო
 ნამუშევარი, მიიჩნია, რომ რაიონის განყოფილებამ მკაცრად შეაფასა
 ნაშრომი და 4/4-ის ნაცვლად ადადგინა სასკოლო შეფასება: 5/4.
 ამით, ჯერ — ერთი, სცნო ამ ნამუშევრის კანონიერება და მეორეც —
 მიიჩნია, რომ სასკოლო კომისიის შეფასება უფრო ობიექტური იყო.
 გარეგნულად ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს საქალაქო სამ-
 მართველოს კომისია იბრძვის სამართლიანობისათვის. მაგრამ არ
 შეცდეთ, მკითხველო, ობიექტურობას გვეთამაშებიან! თუ ეს თამა-

ში არ არის, რამ გაახსენათ 29 მაისს თენახევრის წინათ, 7 აპრილს, ჩატარებული პირველი საკონტროლო სამუშაო? გაახსენდათ და მერე როგორ გაახსენდათ! ხელახლა გადაფასეს: 3/3, რათა მეოთხედის საშუალო არითმეტიკული გამოსულიყო 4/3, თითქოს მიზნად დაუსახავთ, რადაც არ უნდა დაუჯდეთ, ირმა კილაძე არ იყოს ვერცხლის მედლის კანდიდატი! ასეთი გულმოდგინება უკვე დიდ ეჭვს იწვევს, რომ ვილაცას ანგარიშს უსწორებენ! ვის? ნუთუ 16—17წ. გოგონას?

სხვა საკითხია, რამდენად სამართლიანი იყო პირველი ნამუშევრის ხელახლა გადაფასება, რამდენად შეესაბამება „ახალი“ ნიშანი ნაშრომს. ამაზე ცოტა ქვემოთ მოგახსენებთ: ახლა კი მივეყვით მოვლენებს. ამრიგად, გამოსაშვები გამოცდის წინა დღეს ქალაქის სამმართველოს კომისიამ გადაწყვიტა, რომ ირმა კილაძე არ არის მედლის კანდიდატი. მეორე დღეს, 30 მაისს ირმა დასვეს გამოცდაზე ცალკე (თითქოს ისევ მედლის კანდიდატი ყოფილიყო) და თავს დაადგნენ რაიონის განყოფილების და ქალაქის სამმართველოს ინსპექტორები, რაიკომის წარმომადგენელი და 6 საათის განმავლობაში მის მერხთან მორიგეობდნენ, მათემატიკის გამოცდაზედაც ირმა კილაძე რაიონული განყოფილების ინსპექტორის რ. პატაშურის განსაკუთრებული ყურადღების ქვეშ მოექცა. უფრო მეტიც, თვით გამოცდის მსვლელობაში გამოირკვა, რომ განათლების სამინისტროს ინსტრუქციაში დაშვებული იყო კორექტურული შეცდომა — წერითი სამუშაო უნდა დამთავრდეს არა 5, არამედ 4 საათშიო. სკოლამ ი. კილაძის ნამუშევარი შეაფასა 5-ზე, რაიონის განყოფილებამ 4-ზე. ნამუშევრის შეფასება ოფიციალურად გააპროტესტა სკოლის კომისიამ.

თქვენ, ალბათ, ფიქრობთ, პატივცემულო მკითხველო, რომ რაიონული განყოფილება რაიმე რეაგირებას მოახდენდა ამ პროტესტზე? უნდა გაგაწბილეთ ისევე, როგორც გააწბილეს მასწავლებლები და მათი მოსწავლეები: მსგავსი არაფერი მომხდარა. ერთი სიტყვით, უფროსმა მექოთნეებმა ბრძანეს: ქოთანნი ჩვენია და ყურს საითაც გვინდა, იქით მოვაბამთო.

უნდა მოგახსენოთ, რომ რაც გიაბზეთ, ყველაფერი დამყარებულია ოფიციალურ საბუთებზე და ამ საქმესთან დაკავშირებული პირების შეხედულებების შეპირისპირებაზე. ერთი დასკვნა აშკარაა: რაიონული ორგანო არ ენდობა სკოლას, საქალაქო ორგანო არ ენდობა არც სკოლას, არც რაიონულ ორგანოს. რა შეიძლება იყოს ამის მიზეზი? ორში ერთი: ეს არის ან სურვილი იმისა, რომ შეცდომა არ იქნას დაშვებული და თუ დაშვებულია გამოსწორდეს, რათა მოსწავლის საბოლოო ნიშანი იყოს აბსოლუტურად ობიექტუ-

რი ან კიდევ (დაეუშვათ ასეთი შესაძლებლობაც!) ქალაქის სამმართველო ცდილობს, რადაც არ უნდა დაუჯდეს, ისე გაიანგარიშოს ნიშნები, რომ საშუალო არითმეტიკული გამოვიდეს უფრო დაბალი, ვიდრე სკოლას მიაჩნია და ამით დამტკიცდეს სკოლის არაკეთილსინდისიერი მიკერძოება მოსწავლის სასარგებლოდ. არსებობს ძირითადად ეს ორი ვარიანტი. მაპატიოს მკითხველმა, თუ ვერ გავითვალისწინე სხვა ვარიანტები, მაგალითად, ანგარება, ამბიციი და მისთანები, თუმცა, ეს მოტივები შესაძლოა ვიცულისხმოდით ორსავე ძირითად ვარიანტში. განვიხილოთ ისინი.

პირველი: — მისწრაფება აბსოლუტური ობიექტურობისაკენ. სკოლამ დაწერა ნიშანი, შეაფასა საკუთარი მოსწავლის ცოდნა. სკოლას ერთი უპირატესობა აქვს: იგი უფრო კარგად იცნობს მოსწავლეს, იცის მისი ფასი, მისი ცოდნა საკონტროლო სამუშაოსაგან დამოუკიდებლად. ამიტომ სკოლის ნიშანში იგულისხმება წლების მანძილზე ჩამოყალიბებული შეხედულება მოსწავლეზე. ეს ობიექტური შეფასებისათვის მნიშვნელოვანი ფაქტორია, რასაც მოკლებულია ნაშრომის გადამმოწმებელი, რომლისთვისაც მთავარია ნაწერი და არა დამწერი, ქაღალდი და არა პიროვნება. სამაგიეროდ, გადამმოწმებელი თავისუფალია ემოციებისაგან, მოსწავლესთან ურთიერთობისაგან და მისი პიროვნების ღირსება და ნაკლი ხელს არ უშლის ობიექტურობაში. იდეალურ შემთხვევაში მასწავლებელმა და ინსპექტორმა უნდა შეავსონ ერთმანეთი და ამით უნდა მიაღწიონ ობიექტურ შეფასებას.

ეს ყველაფერი ასეა თეორიულად. მაგრამ პრაქტიკულად ერთი გარემოება იწვევს ეჭვს. შესრულდა სამი საკონტროლო სამუშაო, საშუალო არითმეტიკული ნიშანი ამ სამი შეფასებიდან უნდა გამოდინარეობდეს. მაშინ როგორ მოხდა, რომ რაიონულმა განყოფილებამ სცადა მეორე ნაშრომი (14 მაისისა) გაეუქმებინა, არ მიეღო მხედველობაში? ამ შემთხვევაში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საშუალო შეფასება გამოდიოდა „3“. ქალაქის სამმართველომ „აღადგინა უფლებებში“ მეორე საკონტროლო, უფრო მეტიც, ძალაში დატოვა სკოლის შეფასება. დაუბრუნდა პირველ ნამუშევარსაც (7 აპრილისა) და 4/4 ჩამოაფასა 3/3-ზე. მეოთხედის საშუალო ნიშანი ამრიგად ისევ დავიდა სასურველ მიჯნამდე: 4/3. ასეთი წაჯექ-უკუჯექობა, ვფიქრობთ, გამორიცხავს სურვილს სკოლისა და ზემდგომი ორგანოების ძალისხმევით ობიექტური სურათის აღდგენისა.

მეორე ვარიანტი. სახალხო განათლების ზემდგომი ორგანოები ცდილობენ, რადაც არ უნდა დაუჯდეთ, დაამტკიცონ სკოლის არაკეთილსინდისიერება. ამ მიზნით ჯერ აუქმებენ სამი საკონ-

ტროლოდან მეორეს, რომელშიც სკოლამ მაღალი შეფასება დასვა და ეს რომ არ გამოუვიდათ, ხელახლა აფასებენ პირველ საკონტროლოს (7 აპრილისა) და აკლებენ თითო ბალს (4/4) -ის ნაცვლად 3/3). ასე იოლად „მტკიცდება“, ხომ ცდილობდა სკოლა მედლის კანდიდატად გაეშვა უღირსი მოსწავლე. მაგრამ აქ ისმება კანონიერი კითხვა: იკილაძემ 7 აპრილს მიიღო ნიშანი 4/4, სკოლაშიც და რაიონშიც ასე შეფასდა მისი ნაშრომი. ვიშვორებ: მან უკვე მიიღო ეს ნიშანი! ვის პქონდა უფლება, თვენახევრის შემდეგ 29 მაისს, მისთვის ნიშანი წაერთვა თუ 7 აპრილს ნაშრომის შეფასებისას შეცდომა იქნა დაშვებული და ეს თვენახევრის შემდეგ „აღმოაჩინეს“, უნდა დასჯილიყო ყველა: სკოლაც, რაიონული განყოფილებაც და არავითარ შემთხვევაში — მოსწავლე! სინამდვილეში დაისაჯა იკილაძე და არავინ სხვა! რატომ? თუ ასეა, თუ უკანა რიცხვით ნიშნის გადაკეთება შეიძლება, მაშინ დასაშვებია ეს არა მარტო თვენახევრის შემდეგ, არამედ თუნდაც წელიწადნახევრის შემდეგაც. თუ შეიძლება ნიშნის დაკლება, დასაშვებია მომატებაც. განა გაბედავს რომელიმე კომისია, თუნდაც იგი საქალაქო ბრძანდებოდეს, შეცვალოს მეათეკლასელი მოსწავლის ნიშანი, მეცხრე კლასში რომ დაიწერა? შეცდომის აღმოჩენა ყოველთვის შეიძლება, მაგრამ უნდა ვიცოდეთ, ვინ უნდა დაისაჯოს შეცდომის გამო. სად იყო აქამდე ქალაქის სამმართველო, რატომ შეცვალა თვენახევრის წინათ მოსწავლის მიერ მიღებული ნიშანი გამოსაშვები გამოცდის ზუსტად წინა დღეს? რაც მოხდა გამოცდის წინა დღეს, ეს ხომ მორალური თვალსაზრისით ვერაგობაა, იურისპრუდენციის ენაზე უკანონობა თუნდაც არ ერქვას? მერე ვისი ბედით ვთამაშობთ, ჩვენი შვილის, ჩვენი მომავლის ბედით!

მკითხველი გამიბრაზდება: ამდენ კითხვას ესვამ და ერთ პასუხსაც არ ვიძლევი. გამიბრაზდება სახალხო განათლების ზოგი მესვეურიც: რა მაღალ მატერიალზე გველაპარაკები — შვილიო, მომავალიო... განა ჩვენ არ ვიცითო? უნდა ვაღიარო, ეს ჩანაწერები სწორედ გასაბრაზებლად კეთდება. გაბრაზება გამორიცხავს გულგრილობას, ხოლო გულგრილობა დაუშვებელია ისეთ საქმეში, როგორიც სახალხო განათლება გახლავთ!

1987 წლის 4 აგვისტოს თბილისის სახალხო დეპუტატთა საბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარის მოადგილის ნ.ა.ჟვანიასადმი წარდგენილ სპეციალური კომისიის მოხსენებით ბარათში ნაჩვენებია საქალაქო სამმართველოს მიერ გამოჩენილი ტენდენციურობა, რაზედაც უკვე მოგახსენეთ.

ამის შემდეგ ქალაქის სამმართველოში კომისიის დასკვნის პასუხად პირველად იქნა წამოყენებული ახალი ვერსია იმის შესახებ

რომ პირველ საკონტროლო ნამუშევარში (7 აპრილისა) ვიღაც ბოროტმოქმედმა წაშალა შეცდომები და ახლა ამ ნამუშევარზე მსჯელობა შეუძლებელიაო.

ქალაქის სამმართველოს უფროსმა მისწერა ამხ. ნ. ჟვანიას ლამის შერლოკ ჰოლმსის მოსაძიებელი რაღაც საიდუმლო ნიშნების წაშლის შესახებ. 1987 წლის 15 სექტემბრით დათარიღებულ მის წერილში ლაპარაკია იმაზე, რომ მოსწავლის ნამუშევარში ვიღაცას შეცდომები წაუშლია და ამის გამო ქალაქის სამმართველო ვერ დაეთანხმება აღმასკომის კომისიასო. ამხ. კ. სუჯაშვილს რატომღაც დავიწყებია აღენიშნა, რომელ ნამუშევარზეა ლაპარაკი და არც ახსენებს აგრეთვე სადავო საგამოცდო ნიშანს რუსულ ენასა და ლიტერატურაში. აქედან გამომდინარე, ჩვენ არაფერს ვცვლითო, ბრძანებს იგი.

ვის შეიძლებოდა წაეშალა შეცდომები? 29 მაისს ნაწერი საქალაქო კომისიამ შეამოწმა და, როგორც გვიმტკიცებენ, მაშინ რვეულის აშიებზე უბრალო ფანქრით ამოწერა შეცდომები. იგივე საქალაქო კომისია ამ ნაშრომს მოუბრუნდა მხოლოდ 27 აგვისტოს და იქვე უკვე წაშლილი დახვდა შეცდომები. ვის ხელში გაიარა ნამუშევარმა? ვის შეეძლო ეს ჩაედინა? სკოლას, ან პირადად მე და აღმასკომის კომისიის სხვა წევრებს, ან... თვით სახალხო განათლების საქალაქო კომისიას! დიახ, დიახ, საქალაქო კომისიასაც! რა მოტივი შეიძლებოდა ჰქონოდა თითოეულ ამ მხარეს? ვთქვათ, სკოლამ წაშალა შეცდომები, რათა თავისი ობიექტურობა დაემტკიცებინა და ქალაქის სამმართველოსთვის დაედო ბრალი ტენდენციურობაში. დავუშვათ, რომ აღმასკომის კომისიამ ამ დავაში სკოლას დაუჭირა მხარი. დავსხედით ყველანი ერთად და ვშაღეთ და ვშაღეთ შეცდომები... ალბათ, ამის თქმა სურს სახალხო განათლების საქალაქო სამმართველოს ხელმძღვანელობას. მაგრამ რატომ არ შეიძლება ვიფიქროთ პირიქით? განა ნაკლებ იყო დაინტერესებული ქალაქის სამმართველო, სხვა რომ არა იყოს, მუნდირის ღირსების დაცვით? მას ხომ ჩვენზე უფრო იოლად მიუწვდებოდა ხელი სეიფში საგულდაგულოდ შენახულ ნაწერზე? ხომ შეიძლებოდა სუფთა ფურცელზე ესვა ვინმეს საშლელი, ვითომ რაღაცა წაუშლიათო?

თუმცა, სჯობია გავუფრთხილდე მკითხველის დროს და პირდაპირ მოვახსენო: ამაოდ ვეძებთ დამნაშავეს, ბოდიშს ვიხდი ბატონ შერლოკ ჰოლმსთან! შეცდომების ნუსხა აშიებზე არავის წაუშლია, იმიტომ რომ ასეთი ნუსხა არც არსებობდა არასდროს! თუ შეცდომები იყო, რატომ ტექსტში არ გაუსვეს მათ ხაზი? რომელი მასწავლებელი ან გამომცდელი კმაყოფილდება მხოლოდ მათი გა-

დატანით რეუელის კიდეზე? მერე, რაც მთავარია, რას ნიშნავს „უბრალოდ ფანქარი“? ეს ის ფანქარია, რომელსაც ფრთხილად ხმარობს გამომცდელი, თუ საკუთარი აზრი ექვევება, რომ თვითონვე შეუმჩნევლად წაშალოს. გასასწორებლად კი არსებობს წითელი ფანქარი, მწვანე, ლურჯი, პასტა, მელანი და არსებობს იმისთვის, რომ ვერავინ წაშალოს! ჩემგან გესწავლებათ ეს, პატივცემულო მასწავლებლებო?

ცხოვნებული ლუარსაბ თათქარიძე მოაგონდება კაცს: ბუზები გაფრენილან თორემ ნაკლები იყო... ამჟამად საკონტროლო ნაწერში ის მითიური შეცდომები არ არის, ამიტომ ქალაქის სამმართველოს უნდა ეყოს ვაჟკაცობა, აღიაროს საკუთარი შეცდომა, რომელიც გამოწვეული იყო, გნებავთ, ტენდენციური შეფასებით, გნებავთ, „უბრალო ფანქრით“ და ხელახლა შეაფასოს ნაშრომი იმ სახით, როგორითაც მან მოაღწია ჩვენამდე, აღმასკომის კომისიამდე.

უნდა ვაღიარო, საქალაქო სამმართველოს მიერ წამოყენებულმა ვერსიამ შეცდომების ვითომც წაშლის შესახებ მეც კრიმინალისტური კვლევა-ძიების გუნებაზე დამაყენა. ჩვენი კომისია გაეცნო ირმა კილაძის საგამოცდო ნაშრომს მათემატიკაშიც. სამწუხაროდ, ამ შემთხვევაში სკოლის სწორ შეფასებას არ დაეთანხმა ზემდგომი ინსტანცია — რაიონული განყოფილება. მაგრამ როდის? აშკარად ეტყობა, რომ თავდაპირველად ნაშრომის ბოლოს რაიონის კომისიამ მიაწერა: «с оценкой 5 (отл.) согласен» და თავისი კეთილი ნება სათანადო ხელდართვითაც დაადასტურა. ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ ამ მინაწერში სიტყვებს შორის დაცულია საკმაოდ დიდი დისტანცია: 5—10 მილიმეტრის ოდენობით, ამ სტრიქონის ქვემოთ მარცხენა მხარეს არის კომისიის წევრთა ხელმოწერები, აქაც, ფრჩხილებში ჩასმულ გვარებსა და ფაქსიმილეებს შორის დისტანცია მერყეობს 5—10 მილიმეტრს შორის. შემდეგ, ეტყობა, კომისიას ვიდაცამ შეუძახა — ჰაიტო! და სასწრაფოდ იმავე ხელით ჩაიწერა სიტყვა «не» და დასკვნამ მიიღო ასეთი სახე: «с оценкой 5 (отл.) не согласен». ერთი რამ ვერ გაითვალისწინეს პატივცემულმა კომისიის წევრებმა: ყვირის ეს ჩამატებული სიტყვა «не», გაიტყლიტა, ფაქტიურად შეუერთდა მეორე სიტყვას და გამოვიდა საექვო რუსული «несогласен», უნდა დავაშვავიდოთ ეს პატარა სიტყვა — «не»; მართალია, იგი შემდეგ მოფიქრებულია, ყველაზე უმრწემესია, მაგრამ სამაგიეროდ დიდი ძალა აქვს — უარყოფა.. ოღონდ უნდა ითქვას, რისი უარყოფაა, მხოლოდ ნიშნის, თუ უფრო მეტის, უფრო მნიშვნელოვანის, მაგალითად, პრინციპულობისა, პატივცემულო კომისიის წევრებო?

მეგონა, რომ როგორც დეკუტატმა, მოვიხადე ვალი, ჩემი აზრი

გულახდილად მოვახსენე ქალაქის ხელმძღვანელობას. მე ხომ არ შემიძლია ქალაქის სამართველოს ხელიდან გამოვდლიტო ახალი ატესტატი და ი. კილაძეს ნიშანი გავუსწორო, თუმცა, დარწმუნებული ვარ, რომ მას სხვა ატესტატი ეკუთვნის? ახლა ყველაფერი იმათ პედაგოგიურ სინდისზე ჰკიდია, ვის ხელშია ატესტატებია. მაგრამ კაცი ბჭობდა და ღმერთი იცინოდაო, თურმე, ჯერ სადა ხარ! ოფიციალური განცხადებით მომმართა 175-ე სკოლის ყოფილმა დირექტორმა ე.კოპალეიშვილმა, რომელიც, თურმე, სხვათაშორის ი.კილაძის მიზეზითაც გაუთავისუფლებიათ დიდი ოქტომბრის 70 წლისთავის წინა დღეებში, პენსიაზე გასვლამდე რამდენიმე თვით ადრე არა მარტო დირექტორობიდან, არამედ აგრეთვე იმავე სკოლის ისტორიის მასწავლებლობიდანაც! გავეცანი მის საქმესაც და დღეს, საჯაროობისა და გარდაქმნის ხანაში ისევ ამეკვიატა ბრძენი კაცის ნათქვამი, ამ წერილის სათაურად რომ გამოვიყენე: „დიდ კაცთან პატარა კაცსა როდის გასვლია მართალი...“

175-ე სკოლის დირექტორის დასახასიათებლად საქმარისია მოვიყვანო ორი ფაქტი:

1987 წლის 19 მარტს გლდანის რაიკომის ბიურო იღებს დადგენილებას სკოლის პარტიული ორგანიზაციებისა და პედაგოგიური კოლექტივების მუშაობაზე და ადგენს: 175-ე სკოლის პედაგოგიური კოლექტივის მუშაობის გამოცდილება განზოგადდეს და გავრცელდეს რაიონის სხვა სკოლებში. იმავე დასკვნამდე მივიდა მოსკოვიდან ჩამოსული კომისია, რომელმაც მიიჩნია, რომ 175-ე სკოლა ერთ-ერთი საუკეთესოა თბილისში.

არ შეიძლება აქვე არ მოვიხსენიოთ 1987 წლის 31 იანვარს სახალხო განათლების საქალაქო სამმართველოს მიერ გამოცემული ბრძანება №07, რომელშიც ვკითხულობთ: „ჩაითვალოს მასწავლებელთა დახელოვნების ცენტრალური ინსტიტუტის საბაზო სკოლად — სკოლის დირექტორის მუშაობის, სახალხო განათლების ხელმძღვანელი ორგანოების გაკვეთილებზე დასწრების, სკოლის მართვის მეთოდების და შიდასასკოლო კონტროლის ფორმების საკითხებში ქ. თბილისის 175-ე საშუალო სკოლა“.

1987 წლის აპრილში განათლების საქალაქო სამმართველო სკოლაში აგზავნის კომპლექსურ კომისიას. დღემდე კაციშვილმა არ იცის, რა დასკვნამდე მივიდა კომისია. როგორც ეტყობა, ვერაფერი ხელმოსაკიდი აღმოაჩინა, თორემ დირექტორის მოხსნის დღეს მაინც გამოიყენებდნენ მის შედეგებს. უფრო მეტიც, როცა ეს კითხვა დაუსვეს, სამმართველოს ხელმძღვანელობამ განაცხადა, ეს კომისია არაკვალიფიციური იყო! რატომ დანიშნეს თვითონვე „არაკვალიფიციური კომისია“, ან რატომ უნდა ყოფილიყო კომი-

სია არაკვალიფიციური, მასში ხომ შედიოდნენ დამსახურებული მასწავლებლები, სასწავლო ნაწილის გამგე, რაიონის მეთოდისტები, მასწავლებელთა დახელოვნების ინსტიტუტის მეთოდისტი?

საინტერესოდ ჩატარდა დირექტორის განთავისუფლების სპექტაკლი. გათამაშდა საჯაროობა, ალბათ, უფრო — დაცინვა საჯაროობისა და დემოკრატიზმისა.

20 ოქტომბერს 175-ე სკოლაში, როგორც სანიმუშო სასწავლებელში, მიჰყავთ შვეციის დელეგაცია. დელეგაციის წევრები ეცნობიან სკოლის მუშაობას, ესწრებიან გაკვეთილს, თვითმოქმედებითი კოლექტივის კონცერტს. 23 ოქტომბერს რაიონული განყოფილების გამგე ატყობინებს სკოლას, რომ ამ დღეებში სკოლას დაათვალიერებს აშხ. კ.სუჯაშვილი. არავითარი დღის წესრიგი არ იქნება, მოხდება მხოლოდ კოლექტივთან შეხვედრა. 26 ოქტომბერს, 18 საათზე მოდის სახალხო განათლების თბილისის საქალაქო სამმართველოს უფროსი და უკვე ტრიბუნიდან უცხადებს როგორც მასთან ერთად მოსულ სამმართველოს საბჭოს წევრებს, ისე სკოლის კოლექტივს, რომ, თუმცა, უკვე ყველაფერი გადაწყვეტილია, ჩვენ გვინდა ჩავატაროთ სამმართველოს გამსვლელი საბჭო, სამუშაოდან ე. კოპალეიშვილის მოხსნის თაობაზე.

ვფიქრობ, არ არის საჭირო ამ სპექტაკლის მიმდინარეობის გადმოცემა, რადგან თავიდანვე იგრძნობა სიყალბე. რატომ დაუმაღლეს სკოლას, რომ გამსვლელი საბჭო უნდა ჩავატარებინათ, რატომ მოატყუეს, უბრალო შეხვედრა იქნება „დღისწესრიგის გარეშე“. ეს არის საჯაროობა, ეს არის დემოკრატიზმი? ძირითადი ფაქტები, რომლის გამოც დირექტორი განთავისუფლეს, გახლავთ „იკილადის საქმე“ და მოსწავლის განთესვის ერთი შემთხვევა, რომელზედაც ქვემოთ მოგახსენებთ. დანარჩენი ფაქტები, რომლებზედაც ლაპარაკი იყო ამ სხდომაზე, როგორიცაა, მაგალითად, დირექტორის მიერ საკლასო ჟურნალის სეიფში ჩაკეტვა, ან მისი მეუღლის მიერ საღამოობით ცოლის შინ წაყვანა და სხვა, იმდენად არასერიოზულია, რომ ამაზე მკითხველს ვერ შევაწუხებ. თუმცა, ალბათ, მაინც ღირს აღინიშნოს, ვინ არის ე.კოპალეიშვილის მეუღლე, რომელიც ასე „საეჭვოდ“ მიაცილებს ცოლს სახლში? ეს გახლავთ ვახტანგ მოსეს ძე მელქე — საქართველოს სსრ დამსახურებული მასწავლებელი, რესპუბლიკური მნიშვნელობის პერსონალური პენსიონერი, სკკპ წევრი, შრომის ვეტერანი. მუშაობს თბილისის 32-ე სკოლაში და ჰყავს საკუთარი მანქანა და, როგორც გამოირკვა, არა მარტო ცოლს მიაკითხავს ხოლმე სკოლაში, არამედ ზოგჯერ უფრო დიდ დანაშაულსაც სჩადის, სკოლისათვის საჭირო ნივთების გადმოტანის ორგანიზაციაშიც ეხმარება...

27 ოქტომბერს ამხ. კ. სუჯაშვილმა განუცხადა ეკოპალეიშვილს: არ ღირს თქვენნაირი კარგი მუშაკის დაკარგვა. ამიტომ დაწერეთ, რომ აღიარებთ შეცდომებს, ეს ქალაქის აღმასკომისათვის მჭირდება და დაგტოვებთ სასწავლო ნაწილის გამგედ, გავაუქმებ საბჭოს დადგენილებას, უბრალოდ ბრძანებას დაეწერ საკუთარი სურვილით განთავისუფლების შესახებო. ეკოპალეიშვილი ამ წინადადებაზე უარს ამბობს.

28 ოქტომბერს ეკოპალეიშვილს გადასცეს 174-ე სკოლის დირექტორის რომან ტაკიძის ბარათი „ლიზიკო! 1) დარეკეს განათლებიდან, რომ ის მასწავლებელი, რომელიც წერდა ოქმს, სამმართველოში უნდა წავიდეს გაჩეჩილაძესთან. თან უნდა ჰქონდეს ის ფანქარი ან პასტა, რითაც წერდა ამ ოქმს 2) პარტორგმა დარეკოს იზასთან“.

მკითხველი, ალბათ, მიხვდა, რომ იბარებენ მასწავლებელს, რომელმაც 26 ოქტომბერს ოქმი დაწერა. იქ რაღაც ფორმულირებაა შესაცვლელი, რაღაც არ მოსწონს ხელმძღვანელობას. პარტორგმა ამიტომ უნდა „დარეკოს იზასთან“!

30 ოქტომბერს 14 საათზე ეკოპალეიშვილს კ.სუჯაშვილის მიერ უკვე შეთავაზებული წინადადებით მიმართავს რაიონული განყოფილების გამგე ი.ბენდელიანი. ეკოპალეიშვილი მასაც უარს ეუბნება და არ აძლევს განცხადებას „შეცდომების“ აღიარების შესახებ. სწორედ ამ დროს მოაქვთ კ.სუჯაშვილის ბრძანება, 28 ოქტომბრით დათარიღებული, მისი მოხსნის შესახებ და აშკარა ხდება, რომ ეკოპალეიშვილს კიდევ ერთხელ ატყუებენ: კაციშვილი არ ფიქრობდა მის სასწავლო ნაწილის გამგედ გადაყვანაზე, მისგან მხოლოდ „შეცდომების“ აღიარების საბუთი უნდოდათ!

ეს ეპიზოდები, ეკოპალეიშვილისგან განცხადების გამოძალვასთან დაკავშირებით, ოფიციალური დოკუმენტებით არ შემძლია დავადასტურო, არც მოწმეთა დაპირისპირების უფლებამოსილება გამაჩნია და ამიტომ მკითხველს შეუძლია არ დამიჯეროს. მე კი მჯერა და, რა ვქნა, არ გაგიმხილოთ?

ბრძანებაში წერია: „გათავისუფლდეს ელიზავეტა ივანეს ასული კოპალეიშვილი — 175-ე საშუალო სკოლის დირექტორი დაკავებული თანამდებობიდან, პედაგოგიური კოლექტივის მუშაობისადმი არადამაკმაყოფილებელი ხელმძღვანელობისათვის, მოსწავლეთა ცოდნის შემოწმება-შეფასების საქმეში გამოჩენილი უპრინციპობისათვის და სკოლის დირექტორისათვის შეუფერებელი საქციელისათვის“.

სულ ეს სამი ბრალდება გახლავთ ბრძანებაში: არადამაკმაყოფილებელი ხელმძღვანელობა, ცოდნის შეფასებაში უპრინციპობა

და დირექტორისათვის შეუფერებელი საქციელი.

მაგრამ როგორ დავიჯეროთ არადამაკმაყოფილებელი მუშაობა, როცა გლდანის რაიკომის ბიუროს მიაჩნია, რომ 175-ე სკოლის გამოცდილება უნდა გავრცელდეს რაიონის ყველა სკოლაზე და, უფრო მეტიც, იმავე 1987 წელს კ.სუჯაშვილი წერს ბრძანებას 175-ე სკოლის დახელოვნების ინსტიტუტისათვის საბაზო სკოლად გამოცხადების შესახებ, პირველ რიგში, სწორედ „სკოლის დირექტორის მუშაობის საკითხში“? რომელ კ.სუჯაშვილს დავუჯეროთ, №07 ბრძანების დამწერს, თუ №491-ისა?

ისიც ვიკითხოთ, რა იგულისხმება დირექტორისათვის შეუფერებელ საქციელში? ნუთუ საკლასო ჟურნალების სეიფში შენახვა? იქნებ გარდერობში უნდა დაედო, ან მაცივარში შეენახა? ან იქნებ ხელმძღვანელს დირექტორის შეუფერებელ საქციელად მისი დამოუკიდებლობა მიაჩნია? მაგონდება გალაკტიონის მშვენიერი არაკი:

მგელმა ბატკანს, რა გგონიათ,

გაჰკრა კბილი ბასრი:

— როგორ ბედავ იქონიო

საკუთარი აზრი!

რაც შეეხება მოსწავლის ცოდნის შეფასებაში დირექტორის მიერ ვითომ გამოჩენილ უპრინციპობას, ამის მაგალითად საბჭო-ზე მოყვანილი იყო ირმა კილაძის ნაშრომი. მაგრამ ამ შემთხვევაში, დარწმუნებული ვარ, დირექტორმა სწორედაც რომ პრინციპულობა გამოიჩინა, ასე უნდა მოიქცეს ნამდვილი პედაგოგი! და თუ ასეთი პრინციპულობისათვის იგი მოხსნას იმსახურებს, მეც უნდა მეშინოდეს, არ მომხსნან, რაკი სკოლა ირმა კილაძის შეფასებაში ცამდე მართალი მგონია!

მაპატიე, მკითხველო, ცოტა ხანს კიდევ დაგაყოვნებ: ბოლომდე უნდა ვთქვა სათქმელი. 26 ოქტომბერს ჩატარებულ ე.წ. საბჭოს გამსვლელ სხდომაზე ლაპარაკი იყო დირექტორის კიდევ ერთ დანაშაულზე — მოსწავლის განთესვაზე.

175-ე სკოლაში 2000-მდე მოსწავლეა. ეს რიცხვი არც სტაბილურია და არც უძრავი — ერთი და იგივე სიდიდე. სკოლა მდინარეს ჰგავს, ყოველწლიურად 60-ზე მეტი მოსწავლე ამთავრებს მკ, უფრო მეტი შემოდის პირველ კლასებში: 100—200 (სკოლა ყოველწლიურად იზრდება). გარდა ამისა, წამდაუწუმ იცვლება კონტიგენტი, ბევრი ბავშვი სამხედრო მოსამსახურეთა ოჯახიდანაა, გადადის სხვა ქალაქში, სხვა ქალაქებიდან ჩამოდიან სხვებიც. ეს ართულებს ბავშვებთან ინდივიდუალურ მუშაობას. და მიუხედავად ამისა, სკოლის არსებობის თითქმის ხუთი წლის განმავლობაში მოხდა მოსწავლის განთესვის, ანუ სკოლიდან წასვლის ერთადერ-

თი შემთხვევა. ამ შემთხვევაზე სპეციალურად იმსჯელა ქალაქის სამმართველომ. 1986 წლიდან სკოლაში სწავლა არ ისურვა მოსწავლე მ-ოვამ, რომელიც წინა წელს მოვიდა სკოლაში სასწავლებლად და საგნებში მოუსწრებლობის გამო დარჩა მე-8 კლასში. მე გადავხედე მის ნამუშევარს რუსულ ენაში. მაგალითად, 1985 წლის ნ თებერვალს კარნახით შესრულებულ წერით ნამუშევარში, რომელიც სასკოლო რვეულის გვერდნახევარია და სულ 140 სიტყვისაგან შედგება, დაშვებულია 52 შეცდომა! და ასეთი ბავშვი და მისი მშობლები მოითხოვდნენ დაშვებას მე-9 კლასში! სკოლამ ყველაფერი იღონა, მიამაგრეს პედაგოგები, არაერთხელ ეწვივნენ შინ მშობლებს, ჩაატარეს საუბრები მამამისის სამსახურში აბანოების გაერთიანების წარმომადგენელთა თანდასწრებით (მამა მუშაობს აბანოში დალაქად), ესაუბრნენ საყოფაცხოვრებო მომსახურების მინისტრის მოადგილესაც. მაგრამ არაფერმა, ვერავითარმა ზემოქმედებამ ვერ გაჭრა. მ-ოვა 1986—87 სასწავლო წელს პირველ მეოთხედში ასე თუ ისე დადიოდა სკოლაში, მეორე მეოთხედიდან საერთოდ უარი თქვა სწავლაზე. მაშინ სკოლამ აღმასკომთან არსებულ არასრულწლოვანთა კომისიასთან შეთანხმებით დაიწყო მშობლები ბავშვის საღამოს სკოლაში გადაყვანაზე და 175-ე სკოლაში სამუშაოც გამოუნახა. მაგრამ ბავშვი, როგორც კი დარწმუნდა, რომ საღამოს სკოლაშიც ისევ მე-8 კლასში უნდა ესწავლა, აღარც სკოლაში მისულა და არც სამუშაოზე გამოცხადებულა. აქ მოხდა ერთი გაუგებრობა: იმ ერთი თვის განმავლობაში როცა მ-ოვა სამუშაოზე უნდა გამოცხადებულიყო, მის სახელზე გამოიწერა ხელფასი. სამეურნეო ნაწილის გამგემ ეს ხელფასი ხელმოწერით მისცა ი.ბონდარევას, რომელიც ფაქტიურად ასრულებდა მ-ოვას სამუშაოს. ეს რა თქმა უნდა, ფინანსური დარღვევა იყო, თუმცა ანგარებას არ ჰქონია ადგილი. წესით უწყისი ხელახლა უნდა გამოწერილიყო. ამავე დროს სასწავლო ნაწილის გამგემ მ.შაბუგიაძაც დაუშვა მიუტევებელი შეცდომა: მან ოფიციალურ დოკუმენტებში არ აჩვენა მ-ოვას განთესვის ამბავი.

ამ დარღვევისათვის, რა თქმა უნდა, ორივე დაისაჯა და მათთან ერთად დაისაჯა დირექტორიც. როცა ქალაქის სამმართველო ამ დარღვევას იხილავდა, წამოიჭრა მეორე მოსწავლის ვ-აძის საკითხიც, რომელსაც უფრო მწვავე რეზონანსი მიეცა. 1985—86 სასწავლო წელს ჩაირიცხა ეს მოსწავლე მე-7 კლასში. როგორც გამოირკვა, გოგონას მისმა მეზობელმა ბიჭმა, პროფტექნიკური სასწავლებლის მოწაფემ, გაუპატიურება მოუწოდოდა და, საერთოდ, გასაქანს არ აძლევდა. როცა, ბოლოს და ბოლოს, ვ-აძე გამოუტყდა მშობლებს, თუ რა საფრთხე ემუქრებოდა, საქმე სასამართლომდე

მივიდა, აქამდე, ბუნებრივია, არც სკოლამ იცოდა ამ საქმეზე რამე. დირექტორი მაშინვე დაინტერესდა, მაგრამ სასამართლოში უთხრეს, რომ გამოძიებამდე გარკვეულ პასუხს ვერ გასცემდნენ. ბუნებრივია, რაკი საქმე გოგონას ღირსებას ეხებოდა, იმთავითვე განგაში არ აუტეხავს, ამასობაში გავრცელდა ხმა, რომ ვ-ადეს, ვენერიული სენი სჭირდა. იძულებული გახდნენ ვენერიული დისპანსერიდანაც აეღოთ ცნობა, რომ ამის არავითარი საფუძველი არ არსებობდა, ქალიშვილი ჯანმრთელი იყო. ბავშვი ისე განიცდიდა ამ ჭორებს, რომ ლამის თვითმკვლელობამდე მივიდა. ეკოპალეიშვილი, ვფიქრობთ, სწორედ მოიქცა, როცა მეზობელი სკოლის დირექტორს სთხოვა, თავისთან გადაეყვანა გოგონა. სამწუხაროდ, ხელმძღვანელობამ აქაც დაადანაშაულა ეკოპალეიშვილი: შეცდომაში შეიყვანა თავისი კოლეგა და ამორალური, ვენერიული სენით დაავადებული გოგონა შეაჩეჩა, რათა იმ ახალ სკოლში აემღვრია წყალიო. ვ-ადის საკითხი მალე მოიხსნა დღის წესრიგიდან. დამტკიცდა, რომ სკოლის მოსწავლის მხრივ არავითარ ამორალურ საქციელს არ ჰქონია ადგილი. დარჩა მარტო მ-ოვას განთესვის საკითხი. მაგრამ სასჯელი დირექტორს ხომ უკვე დაედო ორივეს გამო!

სხვათაშორის ვ-ადესთან დაკავშირებული ფაქტი შემდგომ დოკუმენტებში აღარ მოიხსენიება, მაგრამ ამ ფაქტიდან გამოტანილი ფორმულირება „მორალური კლიმატი“, ისევე როგორც „სიყალბე“ — გამომდინარე მოსწავლის ნაშრომში ვითომც შავი ფანქრით ამოწერილი შეცდომების წაშლიდან, „ფინანსური დარღვევები“ მ-ოვას განთესვის ისტორიასთან დაკავშირებული და სხვა მისთანა იარღიეები საკმაოდ გვხვდება, ფაქტი აღარ არის, სამაგიეროდ რჩება ყურისმომჭრელი ფორმულირებები!

ერთ გარემოებასაც მინდა მიაქციოთ ყურადღება. მ-ოვას და ვ-ადის საკითხის განხილვისას ქალაქის სამმართველომ 1987 წლის 28 თებერვალს წინასწარი თათბირი ჩაატარა, რომელზედაც გამოიძახა 175-ე სკოლის 18 თანამშრომელი, ხოლო დირექტორის მოხსნის წინ არავითარი წინასწარი თათბირი არ ჩატარებულა. რატომ? აი, კიდევ ერთი კითხვა, როგორც დიდი ილია იტყოდა, ამ ცოდვამადლიან წუთისოფელში!

საქალაქო სამმართველომ ზემოთ აღნიშნული დარღვევებისათვის დირექტორს საყვედური გამოუცხადა და პირობით დატოვა თავის პოსტზე. ხოლო როცა 26 ოქტომბერს დირექტორის მოხსნის საკითხს იხილავდნენ, მის „დანაშაულთა ნუსხას“ დაემატა მხოლოდ ი.კილაძის „საქმე“, მოიხსნა ვ-ადის საკითხი და დარჩა მხოლოდ მ-ოვას განთესვის საკითხი, რაზედაც დირექტორს უკვე ჰქონდა მიღებული სასჯელი. მაშ გამოდის, რომ ეკოპალეიშვილი ი.კილაძის გამო მოხსნეს?

ყველაზე სწრაფი რეაქცია 26 ოქტომბერს ჩატარებულ საბჭო-სპექტაკლზე მაინც სკოლის კოლექტივმა მოახდინა. დაიწერა კო-ლექტიური წერილი ამხ. ჯ.პატიაშვილისა და განათლების მინისტრის ამხ. ნ.ვასაძის სახელზე. ამ წერილზე უკვე მოესწრო ხელის მოწერა 48 მასწავლებელს, როცა ე.კოპალეიშვილმა გამოართვა მათ წერილი და თხოვა არ გაეგზავნათ, რადგან განათლების სამმართველოს მიმართ პროტესტის ასეთი სახით გამოხატვას მოერიდა. ამ წერილში ლაპარაკია ე.კოპალეიშვილის ღირსებებზე, იმაზეც, რომ სკოლის კოლექტივი შეცდომაში შეიყვანეს, როცა მოულოდ-ნელად თავს მოახვიეს საბჭოს გამსვლელი სხდომა, თუმცა 2—3 ორატორი წინასწარ ჰყავდათ მომზადებული, დანარჩენი კი არ აღაპარაკეს.

არ მოვიხსენიებ ე.კოპალეიშვილის განცხადებებს სხვადასხვა ინსტანციაში, საიდანაც მას პასუხი არ მიუღია. ჩვენთვის საინტერესოა თვით ის თითო-ოროლა პასუხი, რომელთაც ეღირსა განმცხადებელი. 31 ოქტომბერს კოპალეიშვილი მიმართავს საქალაქო სამმართველოს უფროსს და მოითხოვს აღადგინონ თავისსა-ვე 175-ე სკოლაში ისტორიის მასწავლებლად. 3 ნოემბერს ი.ბენდელიანი წერს ე.კოპალეიშვილს: „გლადანის რაიონის განათლების განყოფილება გთხოვთ გამოცხადდეთ თქვენი შრომითი მოწყობის საკითხზე. ამჟამად გთავაზობთ საათებს სპეციალობით 71-ე საშ. სკოლაში“. ხოლო 11 ნოემბერს იგივე ი.ბენდელიანი წერს პასუხს ე.კოპალეიშვილს საქალაქო სამმართველოს ნაცვლად. თარგმნის დროს ავტორის შესაშური სტილი რომ არ დავარღვიოთ, დავი-მოწმებ 'დელანს რუსულ ენაზე:

«Товарищ Копаленишвили Е.И. На письмо, посланное на имя начальника ТУНО от 31/X-87 г. сообщаем, что 3/XI—87 г. Вам было отправлено письмо с просьбой явиться в ОНО Глданского р-на по поводу трудоустройства, где были предложены часы истории в 71 ср. школе, на что был получен отказ с требованием оставить часы в ср. школе №175. Но на основании приказа ТУНО от 28/X-87 г. за №491 Вы освобождены от работы в данной школе. В настоящее время решить вопрос Вашего трудоустройства не представляется возможным из-за Вашего отсутствия в г. Тбилиси».

მაშასადამე, თუ სწორად გავიგე ამხ. ი.ბენდელიანის რუსული, 28 ოქტომბერს ე.კოპალეიშვილი გაუთავისუფლებიათ არა მხოლოდ სკოლის დირექტორობიდან, არამედ მასწავლებლობიდანაც, მაშინ სწორედ ვერ გამიგია კ.სუჯაშვილის ქართული, მის №491 ბრძანე-ბაში მასწავლებლობიდან განთავისუფლებაზე არაფერია ნათქვამი.

ხომ გახსოვთ, განთავისუფლდეს დირექტორი კოპალეიშვილიო, არა-საკმარისი ხელმძღვანელობისთვისო, მოსწავლის შეფასებაში გამო-ჩენილი უპრინციპობისთვისო, დირექტორისათვის შეუფერებელი საქციელისთვისო. ღიახაც, ასეო! ხელმძღვანელობიდან გაათავი-სუფლეს, დირექტორისთვის შეუფერებელი საქციელისთვისაც — აგრეთვე, მაგრამ მას, როგორც ისტორიის მასწავლებელს, რას ერჩოდნენ? ალბათ, რუსულ ენაში დაწერილ ნიშანზე ისტორიის მასწავლებლები აგებენ პასუხს, ქიმიის ნიშანზე — მათემატიკისა

ი.ბენდელიანს 3 ნოემბერს შეუთავაზებია საათები სხვა სკოლა-ში, 11 ნოემბერს კი წერს (თუ სწორად გავიგე), ახლა ვერაფერს გიშველით, თბილისში არა ხართო. კი მაგრამ კონვერტზე, რომ-ლითაც ეს წერილი მიიღო ე.კოპალეიშვილმა, თბილისის მისამარ-თი რომ დაუწერიათ? რაკი რუსულ წერილთან გვაქვს საქმე, რუ-სულადვე ვიტყვი, რასაც ეძახიან ასეთ წერილებს — „ოტპისკა“ გახლავთ, თუმცა, საინტერესო დეტალს დოკუმენტურად ადასტუ-რებს: ე.კოპალეიშვილი 28 ოქტომბერს გაათავისუფლეს, როგორც მასწავლებელი! ეს კი, ბოდიშს ვიხდი ამხ. კ.სუჯაშვილთანაც და ამხ. ი.ბენდელიანთანაც — უკანონობაა, კონსტიტუციური უფლების ხელყოფაა და სასამართლოს უფლებამოსილებას ექვემდებარება!

1987 წლის 18 დეკემბერს ე.კოპალეიშვილი კვლავ განცხადე-ბით მიმართავს ი.ბენდელიანს და მოითხოვს 175-ე სკოლაში აღდ-გენას. ი.ბენდელიანს იმავე თარიღით დაუწერია პასუხი, სადაც სიტყვასიტყვით გაუმეორებია ცნობილი №491 ბრძანება განთავი-სუფლების შესახებ (მეც არ გამიკვირდა, ასე უცბად როგორ გას-ცა პასუხი-მეთქი, თურმე ბრძანება გადაუწერია!) და ბოლოს სთა-ვაზობს საათებს №177 სკოლაში. ანალოგიური განცხადებით მი-მართა 19 დეკემბერს ე.კოპალეიშვილმა კ.სუჯაშვილს. ქალაქის სამმართველოშიც სცოდნიათ საკუთარი ბრძანების გადაწერა, თუმ-ცა, შეცვლილი რედაქციით (ცოტა, ღმერთო შეგცოდე, ქართული ენაც შეუცვლიათ!): „მოქ. ე.ი.კოპალეიშვილს. თქვენი განცხადების პასუხად, რომელშიც ითხოვთ 175-ე საშუალო სკოლის დირექტო-რად და ისტორიის მასწავლებლად აღდგენას, მოგახსენებთ, აღ-ნიშნული სკოლის დირექტორის თანამდებობიდან თქვენ განთავი-სუფლდით თბილისის სახალხო განათლების საბჭოს გადაწყვეტი-ლებით (ოქმი №41, 26 ოქტომბერი, 1987 წ.), პედაგოგიურ კო-ლექტივზე (!) არადამაკმაყოფილებელი ხელმძღვანელობისათვის, ნეგატიური მოვლენების უგულებელყოფისათვის (?), სასკოლო დო-კუმენტაციის წარმოებისა და შენახვის საქმეში დაშვებული უხეში დარღვევებისათვის, თანახმად საქართველოს სსრ შრომის კანონთა

კოდექსის 35-ე მუხლის 1 პარაგრაფისა“ — (დოკუმენტს ხელს კ.სუ-
ჯაშვილის მაგიერ აწერს სხვა თანამშრომელი).

ერთი ბეწო პასუხი მრავალი გაუგებრობით გახლავთ სავსე:

1. განმცხადებელი მოითხოვს აღდგენას არა მარტო ღირექტო-
რად, არამედ ისტორიის მასწავლებლად. მას მეორე საკითხზე პასუხს
საერთოდ არ აძლევენ. ან უნდა ეპასუხათ, რომ თქვენ მასწავლებლო-
ბიდან არავის მოუხსნიხართო, ან უნდა შეეტყობინებინათ, რატომ
მოხსნეს მასწავლებლობიდანაც.

2. ბრძანებაში აღნიშნული სამი მოტივიდან (არასაკმარისი ხელ-
მძღვანელობა, მოსწავლის შეფასებაში გამოჩენილი უპრინციპობა,
ღირექტორისათვის შეუფერებელი საქციელი) ამ პასუხში დარჩა
ერთადერთი, ოღონდ უფრო მშვენიერი ქართულით გაფორმებული:
„პედაგოგიურ კოლექტივზე არაღამაკმაყოფილებელი ხელმძღვანე-
ლობისათვის“.. საიდან გაჩნდა „ნეგატიური მოვლენების უგულე-
ბელყოფისათვის“ (სხვათა შორის, არც ეს სიტყვაა მაინც და მაინც
საღანძღავად მომარჯვებული — უგულვებელყოფა ჩაზოხბასაც, გა-
ნეიტრალეზაცა შეიძლება გულისხმობდეს), ან „სასკოლო დოკუ-
მენტაციის წარმოებისა და შენახვის საქმეში დაშვებული უხეში
დარღვევისათვის“ და სად გაქრა ერთადერთი „დასაბუთებული“
ბრალდება ნიშნების დასმაში უპრინციპობის შესახებ?

ერთი სიტყვით, ეტყობა, ქალაქის სამმართველომ თვითონ არ
იცის, რისთვის გაათავისუფლა ეკოპალეიშვილი და ჩვენ რას გა-
ვარკვევთ?

3. საქართველოს სსრ შრომის კანონთა კოდექსის 35-ე მუხლის
1 პარაგრაფს, რომელიც ამ პასუხშიც არის მითითებული და №491
ბრძანებაშიც, არავითარი კავშირი არა აქვს ღირექტორისადმი წა-
მოყენებულ ბრალდებებთან. შეიძლება იურიისპრუდენციაში ღიდად
განსწავლული არ ვართ, მაგრამ კითხვა მაინც ვიცი. რატომ ფი-
ქრობენ ქალაქის სამმართველოში, რომ კოდექსში არ ჩავიხედავთ?
იქ კი, სწორედ იმ პარაგრაფში ლაპარაკია „ერთჯერად უხეშ დარ-
ღვევაზე!“ ვთქვათ, ღირექტორი წონასწორობიდან რომ გამოსული-
ყო და ლაზათიანი ალიყური ეთხლიშა თავისი შარიანი უფრო-
სისთვის... აი, ეს იქნებოდა ერთჯერადი უხეში დარღვევა, რის-
თვისაც იგი ასეთ მკაცრ სწავლეს დაიმსახურებდა.

1988 წლის 8 იანვარს გლდანის რაიონის განათლების მუშაკ-
თა პროფკავშირის რაიკომის თავმჯდომარე კ.მაჭავარიანი წერს
ამხ. ი.ბენდელიანს: „...მან დაკარგა საარსებო წყარო და შეილახა
მისი კონსტიტუციური უფლებანი... პროფკავშირის რაიკომი გაძ-
ლევთ წინადადებას სასწრაფოდ დააკმაყოფილოთ პროფკავშირის
წევრის, მასწავლებელ ე.ი.ეკოპალეიშვილის კანონიერი მოთხოვნა,

დატვირთოთ გაკვეთილებით და მისდამი დამოუკიდებელი მიზეზის გამო გასული წლის 29 ოქტომბრიდან განაცდური ორი თვის ხელფასი აუნაზღაუროთ“.

ახლა მე ვეკითხები, როგორც დეპუტატი, დეპუტატ კ.სუჯაშვილს: ბევრი გყავთ ისეთი დირექტორი, როგორიც ეკოპალეიშვილია? თუ ასეთი ბევრი გყავთ იმავე გლდანის რაიონში, რომელიც სულ 7 წელია არსებობს, როგორ მოხდა, რომ ამ ხნის განმავლობაში შეიცვალა განათლების რაიონული განყოფილების 9 გამგე? (მათგან 5 სხვადასხვა პიროვნება, როგორც „მოვალეობის შემსრულებელი“, ცვლიდა ერთმანეთს). შეიძლება წელიწადში ცხრა! როგორ მოხდა, რომ ამავე ხნის განმავლობაში რაიონის 13 სკოლაში შეიცვალა 25 დირექტორი? ასე მაგალითად, №21 სკოლაში შეიცვალა ექვსი(!) დირექტორი, №69 სკოლაში — ოთხი! უფრო გვიან გახსნილ სკოლებში კი ასეთი მდგომარეობაა: №177 (1985 წლიდან) — სამი დირექტორი, №184 (1986 წ.) — ორი დირექტორი. არც ისე კარგად გქონიათ საქმე! და რაი საქმე ასე ცუდად არის, საკუთარი უუნარობის გასამართლებლად მიჰყევით და დაერიეთ ყველა დირექტორს! მოგეხსენებათ: დიდ კაცთან პატარა კაცსა...

წერილი დავამთავრე, მეგონა, მოვიხადე ჩემი მწერლური ვალიც. საქმე კი, როგორც მკითხველი ხვდება, არ დამთავრებულა. ვფიქრობ, დაგაინტერესებთ ასეთი ცნობაც: ეკოპალეიშვილმა სარჩელი შეიტანა გლდანის რაიონის სახალხო სასამართლოში. 10 თებერვალს სასამართლომ მის სასარგებლოდ გადაწყვიტა საქმე, ხოლო 15 თებერვალს სახალხო განათლების რაიონულ განყოფილებას მიუვიდა ასეთი შინაარსის სააღმსრულებლო ფურცელი: „აღდგენილ იქნას ელიზავეტა ივანეს ასული კოპალეიშვილი სამუშაოზე ისტორიის მასწავლებლად ქ.თბილისის 175-ე საშუალო სკოლაში. სასამართლოს გადაწყვეტილება სამუშაოზე აღდგენის ნაწილში ექვემდებარება დაუყოვნებლივ შესრულებას“. და აგრეთვე: „ქ.თბილისის გლდანის რაიადმასკომის სახალხო განათლების განყოფილებას გადახდეს ელიზავეტა ივანეს ასულ კოპალეიშვილის სასარგებლოდ იძულებით გაცდენილი დროის საფასური 255 მანეთი. სასამართლოს გადაწყვეტილება გლდანის რაიადმასკომის სახალხო განათლების განყოფილებისაგან 255 მანეთის ამოღების ნაწილში ექვემდებარება დაუყოვნებლივ შესრულებას“. მკითხველმა უნდა იცოდეს, რომ სასამართლოს გადაწყვეტილება „დაუყოვნებლივ შესრულების“ შესახებ კანონია და არა ლოზუნგი! რაიონის განყოფილებას შეუძლია სასამართლოს გადაწყვეტილება გაასაჩივროს, მაგრამ ვალდებულია მანამდე შეასრულოს მისი ნება! ეს ყველაფრის გასაგება, გარდა სახალხო განათლების განყოფილებისა,

რომელიც, თურმე, თავის „საერისთაოში“ სახელმწიფოსაც არ ემორჩილება! ი.ბენდელიანი არ წერს ბრძანებას! ამასთან დაკავშირებით თავს ნებას მიეცემ მოვიყვანო ციტატა გაზეთ „პრავედაში“ 1988 წლის 13 თებერვალს დაბეჭდილ ე.დნეპროვის სტატიიდან „უწყებრივი თვითმპყრობელობა უნდა გამოირიცხოს სკოლის მართვაში“: „სახალხო განათლების არსებული მართვის სისტემის ძირითადი ნაკლია მისი ადმინისტრაციულ-ბიუროკრატიული ხასიათი, რომელიც გამორიცხავს საზოგადოებრიობის ყოველგვარ მონაწილეობას სასკოლო საქმის ხელმძღვანელობაში. სკოლის თანამედროვე მართვა ეს არის მრავალრგოლიანი იერარქიული ჯაჭვი ჩინოვნიკური დაწესებულებებისა, რომელნიც მუშაობენ არა იმდენად საზოგადოებისთვის და სკოლისთვის, რამდენადაც საკუთარი თავისთვის. ეს არის სახალხო განათლების სისტემის აბსოლუტური თვითმპყრობელობა სამოც მილიონზე მეტი „სასკოლო-ბატონყმურ მოსახლეობაზე“ და მშობლებზე, რომელნიც ინაწილებენ თავიანთი შვილების უუფლებო ხვედრს. ძნელია დავასახელოთ სხვა რომელიმე უწყება, ასე განუკითხავად და ანგარიშგების გარეშე რომ მეფობდეს უტყუარ ქვეშევრდომთა ესოდენ მნიშვნელოვან რაოდენობაზე“.

ჩვენი ნაამბობი ერთი სავალალო მაგალითია, რომელიც, ჩვენდა სამწუხაროდ, ამტკიცებს ამ თავზარდამცემ ჭეშმარიტებას. აღარაფერს ვამბობ იმაზე, რომ ჩვენი სახალხო განათლების ზოგიერთი მუშაკი ასე უცნაურად „მოშაადებული“ შეხვდა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის სულ ახლახან ჩატარებულ პლენუმს, რომელმაც სახალხო განათლების გარდაქმნის გზები დაგვისახა...

1988. მირკანი

ვ ი ს ი ს ა ქ მ ე ა შ ე ხ ბ უ რ თ ი ?

გულმოდგინედ, თითქოს ყველამ პირი შეიკრაო, ცდილობენ დაგვარწმუნონ, რომ დიდი ფეხბურთი ქართველთა საქმე აღარ არის. ერთმანეთს ერთგულად მხარში ამოუდგნენ ფეხბურთელები, მწვრთნელები, სპორტის ხელმძღვანელები და საქმით გვიმტკიცებენ: ა, ბატონო, ბურთი და მოედანი, ხომ ხედავთ, რის შემძღენი ვართო! გაჩუქდა პრესა (ვითომ ვინმეს გული არ გავუტეხოთო), ტელეკომენტატორები იმასაც არ ამბობენ, რასაც ჩვენ ვხედავთ, პირში ბურთი ჩაუჩრიათ და იმ ბურთს ალაპარაკებენ: ახლა ამ ფეხბურთელმა მომიქნია ფეხი და იმ ფეხბურთელთან გადავეარდი

იმან კი საერთოდ ფეხი ამაცდინაო. ესაა კომენტატორი?

უმაღლეს ლიგაში ჩვენი ორი გუნდი ბოლო ადგილებზეა, პირველ ლიგაში აგრეთვე ორი გუნდი გვეყავს და ორივე აუტსაიდერი, მხოლოდ მეორე ლიგის მეცხრე ზონაში გვეყავს ლიდერი — სამტრედიის „ლოკომოტივი“...

— ახლაც არ გჯერათ? — ნიშნის მოგებით გვეუბნებიან ფეხბურთის მესვეურები, — ჩვენი მასშტაბები მეორე ლიგის მეცხრე ზონას არ სცილდებაო, რა ჩვენი საქმეა პირველი და უმაღლესი ლიგაო!

გვამშვიდებენ სამტრედიული ფეხბურთით... რა გქნათ, არ დავეჯეროთ? ჩვენს პრესას, ეტყობა, უკვე სჯერა, მხოლოდ ჯერ კიდევ დრტვინავს ზოგიერთი გულშემატკივარი, სიზმარივით აგონდება გარდასულ დღეთა დიდება, „ოქროს ბიჭები“... რას იზამს, მერე ისიც დაიჯერებს...

იქნებ სხვები არ ვარგოდნენ წინათ და იმიტომ ვჩანდით? იქნებ უკეთეს ფეხბურთელებს მიაგნეს სხვებმა, ვიდრე იყვნენ ფედოტოვი, ბობროვი, სტრელცოვი, იაშინი, ბლოხინი... დიახ, ბლოხინიც. ისე გამოდის, რომ დღევანდელი ბლოხინი უკეთესი გახდა, ვიდრე ათი-თხუთმეტი წლის წინათ იყო?

ჩვენ ხომ სხვა გუნდებსაც ვაკვირდებით, რა სასწაული ფეხბურთელებით არიან ისინი განებივრებულნი, რა ისეთი მესხებით და ყიფიანებით არის დაძეპგილი მათი შემადგენლობები? არა, ბატონო, ჩვეულებრივი, ჩვენაირი ფეხბურთელები ჰყავთ, რომელთაც შეიძლება ერთი კი გაიელვონ, შიშის ზარიც კი დასცენ, სანამ აღლოს აულებ მოწინააღმდეგე (ბელანოვი, პროტასოვი, სავიჩევი), შემდეგ კი, როგორც ჭეშმარიტ პროფესიონალებს ეკადრებათ საშუალო დონეზე დაბლა არ დაეშვან. ჩვენი ბევრი ფეხბურთელი კი საშუალო დონიდან იწყებს და თანდათან დაბლა ეშვება. ოსტატობის სრულყოფის სურვილი ძალიან ცოტას აღმოაჩნდება: რაც უფრო უჭირს გუნდს, მით უფრო ნაკლებია ეს სურვილი. მაგრამ გავიხსენოთ. როგორ ხვეწდნენ თავიანთ ოსტატობას, როგორ თანდათან გახდნენ დიდი ფეხბურთელები ყიფიანი, ჩივაძე, სულაქველიძე... კიდევ? გაჭირდა დასახელება მთელი დიდი ისტორიის მანძილზე! სხვა გუნდებში? რამდენიც გნებავთ თუნდაც, სულ ბოლო მიხაილიჩენკოს მაგალითი გავიხსენოთ, რომელმაც მოთმინებით გაატარა რამდენიმე წელი დუბლშემადგენლობაში, თანდათან უმატებდა ოსტატობას და თავის საათს ელოდა. ჩვენი პატარა ბიჭები კი იმედს იძლევიან, ჭაბუკთა ნაკრებშიც გამოჩნდებიან, მაგალითად რაცისა და იაკოვენკოს გვერდით, და შემდეგ იკარგებიან... რატომ ხდება ასე?

მაინც და მაინც დილექტანტურად უნდა ვუპასუხო ამ კითხვას

და სპორტის მესვეურებმა კომპეტენტური ირონიული ღიმილით მისმინონ?

არის თუ არა ფეხბურთი ჩვენი საქმე? რას იტყვი, ხალხო? მე გულშემატკივრებს მივმართავ და არა ფეხბურთელებს, მწვრთნელებს, სპორტის კომიტეტს... იმათ უკვე თქვეს სათქმელი.

ვისი საქმეა ფეხბურთი? ყოველ შემთხვევაში, შენი არაო, ეს მაინც მითხრას ვინმემ, ხომ ეხერხება ასეთი პასუხი სპორტსახკომის ხელმძღვანელობას: მწერლებმა ბიძიკო, თქვენს საქმეს მიხედეთო...

თანახმა ვარ, ახლავე დავფაცურდები, თუ რამე დამრჩა გასაკეთებელი, მაგრამ ჩემს კითხვაზე ვინ გამცემს პასუხს, ეთიმ გურჯის არ იყოს ვის შევჩივლო, ჟორდანია მკვდარია...

1987. მკათათვე

შ ე ხ ბ უ რ თ ი დ ა ც ი ტ რ უ ს ე ბ ი

ქართულ ფეხბურს წელს რომ უჭირდა, ასე არასდროს გაჭირვებია, მაგრამ ახლა სულ სხვა გვაქვს სათქმელი...

აღბათ, ყველას ახსოვს, შარშანწინ სეზონის ბოლოს რომ ქუთაისის „ტორპედომ“ ზედიზედ ქულები აიღო, განგაში ატყდა, „რალაცა“ ხდებოდა. „გურიას“ უმაღლეს ლიგაში გადასვლასაც ეჭვით შეხედნენ. ახლა კი... ნახეთ, რას წერს გაზეთ „კომსომოლსკაია პრავდას“ სპეციალური კორესპონდენტი გ.შვეცი წერილში „იოლად გავიდეთ უღეტექტივოდ?“ (10 ნოემბერი, 1987 წ.) ოდესაში ფეხბურთის ვიდაც გულშემატკივარს უთქვამს, „ჩერნომორეცს“ 50 ათასს აძლევენ, რომ თამაში წააგოსო. კორესპონდენტს ერთი კი უფიქრია, ოდესელებმა გადაჭარბება იციანო, მაგრამ შემოწმება მაინც საჭიროდ მიუჩნევია. ვერც გაამტყუნებ, რადგან ფეხბურთის ერთ პროფესიონალსაც უთქვამს: „ჩერნომორეცი“ წააგებს ბათუმის „დინამოსთან“ და ქუთაისის „ტორპედოსთანო“. „პროფესიულ“ პროგნოზს ჟურნალისტი უმატებს: „ეს სიუჟეტი საკმაოდ ცნობილია ჩვენს ფეხბურთში: ზოგიერთი სამხრეთული გუნდი, მთელი სეზონის მანძილზე სატურნირო ცხრილის ქვედა საფეხურებზე რომ ძიგბიგებს, უცბად, ციტრუსოვანთა მომწიფების პერიოდში, იწყებს ელვისებურად ქულების მოგროვებას, თითქოს, აქამდე ვიტამინების უმარობით იყო გატანჯული და ბოლოს უხვად აინახლაურაო. ნუთუ „ჩერნომორეცი“ ვერ გაუძალიანდება ამ სტიქიას? მე ჩავედი ოდესაში“.

ხედავთ, თურმე, რა სტიქია ემუქრება სამხრეთიდან საერთოდ ფეხბურთს? ციტრუსების სტიქია! ჩვენი ფეხბურთის გადასარჩენად სამხრეთული სტიქიისაგან (ამ შემთხვევაში კონკრეტულად ლაპარაია ბათუმის „დინამოზე“ და ქუთაისის „ტორპედოზე“. ვაპატიოთ ავტორს, მისთვის ქუთაისიც და უშუალოდ სუბტროპიკულ ზონაშია!) ოდესაში სპეციალურად ჩადის ჟურნალისტი. ეტყობა, გადაარჩინა! თუმცა, ვერაფერი გაიგო: ვიღაც ტიპები დადიოდნენ ფეხბურთის კულუარებში, ერთი რომ ოთახში შევიდოდა, მეორე კარებთან იდგა და მე არ მიშვებდნენო. თუმცა: „მხოლოდ ერთხელ მოვისმინე დასკენითი ფრაზა, რომლითაც მიმართეს „ჩერნომორეცის“ უფროს მწვრთნელს ანატოლი პოლოსინს: „როგორი ბრიყვიც იყავით, ისეთი დარჩებითო“.

და თავისუფლად ამოისუნთქა კორესპონდენტმა, მიხვდა, რომ რაკი ვიღაცამ ა.პოლოსინი ბრიყვად მიიჩნია, — „ჩერნომორეცია“ გაუძლებდა სამხრეთულ სტიქიას! „ჩერნომორეცმა“ გაიმარჯვა „დინამოსთანაც“ და „ტორპედოსთანაც“. სად გამოგვეყო თავი, ეს რომ არ მომხდარიყო? მიდი და ამტკიცე მერე, რომ „ჩერნომორეცმა“, რომელსაც უკვე განადღებული ჰქონდა უმაღლესი ლიგა, ვერ შეძლო ფსიქოლოგიურად მომზადებულიყო მატჩისათვის და წააგო გუნდთან, რომელიც სულ ერთი წლის წინ უმაღლეს ლიგაში თამაშობდა და, წარმოიდგინეთ, ციტრუსების დამწიფებამდე უმაღლესი ლიგის გუნდებს, მათ შორის „ჩერნომორეცსაც“ ხანდახან უგებდა!

მაგრამ, კორესპონდენტის ილბლად ყველაფერი ისე დამთავრდა, როგორც მას სურდა. მაშ რაღა სათქმელი?

აი, თურმე, რა დარჩა სათქმელი სპეციალურ კორესპონდენტს, რომელმაც, როგორც პროფესიონალ დეტექტივს ეკადრება, კანონები იცის: „მაგრამ ხელი არავისთვის ჩაუვლიათ, რწმუნებულ ამხანაგებსაც ჯერ არც კი უცდიათ რამე, ასე რომ, ჟურნალისტს ისღა დარჩენია, აღწეროს მოვლენის გარეგანი ნიშნები და მოგვითხროს ვიზუალური დაკვირვებები“. და, როგორ არ ვთქვა: ამ ბოლო ხანებში ზოგიერთი ჟურნალისტი რაღაც ძალიან „ვიზუალურად“ აკვირდება ჩვენს ციტრუსებს, ზოგს ერთობ ეპატარავება, ზოგი კი მაგიურ თვისებებს მიაწერს.

არ შეიძლება იმის უარყოფა, რომ ჩვენს ფეხბურთში ხდებოდა გარიგებები, მაგრამ რა შუაშია სამხრეთი და ციტრუსები? ფეხბურთისათვის უკადრისი დარღვევები ხომ სხვაგანაც ხდება. ასე რომ, სამხრეთი არაფერ შუაშია და ციტრუსები არაფერი დასაცინია. პრინციპების სიწმიდისათვის ყველამ უნდა ვიბრძოლოთ — სამხრეთმაც და ჩრდილოეთმაც.

„ვეფხისტყაოსანს“ რომ ასეთი მშვენიერი სათაური არ ჰქონდეს, რა შეიძლება დაერქვას? მკრეხელობაა, რასაც ვამბობ, მაგრამ ზოგჯერ შეუძლებელს მიიჩნევენ დასაშვებად, რომ ამით შესაძლებელი დაამტკიცონ. რას უმღერის რუსთაველი? უანგარო მეგობრობას, ამაღლებულ სიყვარულს, საგმირო საქმეს, მოვალეობის გრძნობას, ბოროტებაზე სიკეთის გამარჯვებას, კეთილშობილებას, მშვენიერებას, სიცოცხლეს... და მაინც, თუ არსებობს ერთი სიტყვა, რომელიც გამოხატავს პოემის არსს, სულისკვეთებას, ისეთი სიტყვა, რომელიც გაამართლებს გმირების ყველა მოქმედებას, სიტყვა, რომელიც წარმოაჩენს პოემის არა ერთ რომელსავე მხარეს, არამედ მიესადაგება ყოველ ძაფს, რომლითაც არის მოქსოვილი ხელოვნების მშვენიერება?

ვფიქრობ, არსებობს ასეთი სიტყვა: ერთგულება! ერთგულება მეგობრისა, ერთგულება სატრფოსი, ერთგულება საგმირო საქმისა, ერთგულება მოვალეობისა, ერთგულება სიკეთისა, ერთგულება მშვენიერებისა... არავის სხვას ასე ამაღლებულად, ასეთი სიდიადით არ უმღერია ერთგულებისათვის. მრავალი თაობა აღიზარდა ერთგულების რუსთაველური სულისკვეთებით და მე გმონია, რომ ამ გრძნობას არავინ ისე არ გაუმსჭვალავს, როგორც ჩვენი ერის საუკეთესო შვილი — დიდი ილია.

ილიამ შეისისხლხორცა, გაითავისა ეპოქის ყველა მიღწევა გონებრივ თუ სულიერ სფეროში, მაგრამ არავის მიმდევარი არ ყოფილა. იგი იყო ბოლომდე მთლიანი, ბოლომდე მხოლოდ ილია, ქართული მწერლობის, ქართული აზროვნების, ყოველივე ქართულის ერთგული ავთანდილი.

მხოლოდ ერთხელ, სიკვდილის წინ გაუსვა ხაზი თავის ერთადერთობას: „რას სჩადიხართ, ილია ვარო...“ მისი მკვლელობა იყო ყველაზე დიდი ღალატი საქართველოს მთელი ისტორიის მანძილზე, რადგან მკვლელმა ხელი აღმართა ერის სულიერ მამაზე!

ყოველი ერის ისტორიაში დგება მომენტი, როცა რომელიმე პიროვნებას განსაკუთრებული მისია ენიჭება. ბევრია ასეთი გმირი საქართველოს ისტორიაში, მაგრამ მათგან მაინც შეიძლება რამდენიმე გამოვარჩიოთ.

ერთიანი საქართველოს შესაქმნელად, ქართველი ერის ჩამოსაყალიბებლად აუცილებელი იყო გამაერთიანებელი კულტურული ფენომენი, ქართული მწიგნობრობა. ეს მისია ისტორიამ ფარნავაზს დააკისრა. ჩვენს ერამდე 284 წელს ფარნავაზმა შემოიღო ქართული ანბანი, არა კოლხური ან იბერიული, არამედ საერთო —

ქართული. ქართველური ტომების გასაერთიანებლად, გარდა კულტურის მთლიანობისა, საჭირო იყო ერთიანი რწმენა, ერთიანი იდეოლოგია, რომელიც წარმართული თუ მაზდეანური გარემოცვიდან საქართველოს გამოაცალკევებდა და მ ი რ ი ა ნ მ ა ც ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოაცხადა 337 წელს. მალე ქართულმა ენამ ეკლესიაშიც დაიმკვიდრა ადგილი, რამაც ჩვენს შორეულ წინაპარს უფლება მისცა ეთქვა: „ქართლად ფრიადი ქუეყანაა აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვაა ყოველი აღესრულების“.

მიღწეულ იქნა კულტურისა და რწმენის ერთიანობა, მაგრამ ეს ჯერ კიდევ არ ნიშნავდა პოლიტიკურად ერთიან საქართველოს. დ ა ვ ი თ ა ღ მ ა შ ე ნ ე ბ ე ლ მ ა შეძლო ამ დიადი მისიის განხორციელება. თამარ მეფის დროს საქართველო კიდევ უფრო მომძლავრდა, ქართველი ტომების დასახლებული ტრაპიზონის იმპერიაც საქართველოს სამეფო კარის გავლენის ქვეშ მოექცა. დადგა ქართული სახელმწიფოებრიობისა და კულტურის ოქროს ხანა, რუსთველის ეპოქა.

და მაინც დაირღვა ერთობა, შესუსტდა დულაბი. საუკუნეები იყო იმისთვის საჭირო, რომ ერის მთლიანობა სულიერ ერთიანობად ქცეულიყო. დრო კი მხოლოდ მიღწეულის დაშლას ცდილობდა, დრო ამ მთლიანობას ებრძოდა. ერთი მიზეზი ერის წიაღიდან გამოსული გიორგი სააკაძის კატასტროფისა ისიც იყო, რომ ვერ მიიღწეოდა ერის პოლიტიკური ერთიანობა სულიერი ერთიანობის გარეშე.

ნელ-ნელა, ექვსი საუკუნის მანძილზე თანდათან დანაწევრდა ერთიანი ქართული სული, პატარა სამეფო-სამთავროებში განაწილდა, კიდევ უფრო დაქუცმაცდა, საოჯახო სულად იქცა, მინავლდა, მიიძინა. ცოტაც და ველარაფერი იხსნიდა... სწორედ ამ დროს დააკისრა ისტორიამ ი ლ ი ა ჭ ა ვ ჭ ა ვ ა ძ ე ს დიადი მისია ამ ქართული სულის გამოღვიძებისა. მხოლოდ ილიამ შეძლო ქართველი ერის სულიერი შედუღაბება. მან სულიერად გააერთიანა დაქსაქსული საქართველო და შეუქმნა საფუძველი დღევანდელ სულიერ და ხორციელ ერთიანობას.

აი, ვინ იყო ჩვენთვის ილია, აი, რატომ დგას იგი ფარნავაზის, მირიანის, დავით აღმაშენებლის გვერდით. იგი იყო არა მხოლოდ დიდი მწერალი, არა მხოლოდ დიდი მოაზროვნე, არა მხოლოდ დიდი მოღვაწე, არა მხოლოდ დიდი პატრიოტი და ინტერნაციონალისტი, არამედ ერის მამა, მოძღვარი, ბელადი, ერის სინდისი და იმედი.

არავის არც რუსთაველამდე და არც რუსთაველის შემდეგ ქარ-

თული მწერლობის განვითარებაზე მასზე უფრო დიდი კვალი არ დაუტოვებია, მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენს ლიტერატურაში ილიამდეც და ილიას შემდეგაც მასზე არანაკლებ ნიჭიერი და დიდი პოეტები და პროზაიკოსები გვყავდა: სულხან-საბა ორბელიანი, დავით გურამიშვილი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი, აკაკი წერეთელი, ვაჟა-ფშაველა, გალაკტიონ ტაბიძე... მაინც ილიას როლი თვით ლიტერატურის ისტორიაშიც განსაკუთრებული აღმოჩნდა. იგი იყო აღიარებული მეთაური სახელოვანი თერგდალეულთა თაობისა, რომელმაც დაამკვიდრა ჩვენში კრიტიკული რეალიზმი, ბევრი იღვაწა ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა განსამტკიცებლად, გაემიჯნა ქართულისათვის არაბუნებრივ, ხშირ შემთხვევაში აღმოსავლური კულტურიდან, ხშირ შემთხვევაში სასულიერო მწერლობიდან შემოსულ პრეტიკას, დაუახლოვა ცოცხალ, ხალხურ მეტყველებას. მწერლობა ჭეშმარიტად სახალხოდ აქცია.

ილია ჭავჭავაძის გარდა ჩვენს ისტორიას მრავალი სახელოვანი მოაზროვნე და მეცნიერი ახსოვს, სულ ძველებიც რომ გავიხსენოთ, სანიშნოდ კმარა ექვთიმე და გიორგი ათონელები, ეფრემ მცირე თუ იოანე პეტრიწი, მაგრამ არც ერთი მათგანის სიბრძნე ისე არ შეჭრილა ერის სულიერი ცხოვრების ყველა სფეროში, როგორც დიდი ილიას ნააზრევნი, არც ერთს არ გამოუღწევია ისეთი თვისებრივი ნახტომი ეროვნულ თვითშეგნებაში, როგორც ილიას ნააზრევს.

ჩვენ ვამაყობთ ჩვენი ერის საზოგადო მოღვაწეებით, მაგრამ ილია ჭავჭავაძემდე არც ერთის პრაქტიკულ მოღვაწეობას, როგორც ლიტერატურული, ისე კულტურული თუ თვით სამეურნეო საქმიანობის ორგანიზაციის თვალსაზრისით არ ჰქონია ისეთი სასიცოცხლო მნიშვნელობა, როგორც ილიას მოღვაწეობას — რედაქტორის, მრავალი საზოგადოების დამაარსებლის და მეთაურისა.

და ყველაფერ ამასთან ერთად ილია იყო უაღრესად პრინციპული, მომთხოვნის, მკაცრი, თანაც საოცრად გულისხმიერი, თბილი, საქმის, ოჯახის, მეგობრების, სამშობლოს ერთგული... იგი იყო და დღესაც არის ნიშნად კაცური კაცობისა, პატრიოტიზმისა და ერთა შორის ძმობისა. სამაგალითოა მისი ღრმა პატივისცემა და სიყვარული რუსული კულტურისადმი; რუსი ხალხისადმი, მისი მეგობრული ურთიერთობა სომეხ და აზერბაიჯანელ თანამოქალაქეებთან, უფრო მეტიც — მისი დაინტერესება იტალიელი თუ ისლანდიელი ხალხების ბედით.

ილია ჭავჭავაძის დაბადების 150 წლისთავს დიდი ზეიმით აღნიშნავს ჩვენი ქვეყანა. ეს არის არა მარტო მწერლის იუბილე, არამედ სრულიად საქართველოს დღესასწაული, ილიას დაფასება — ქართველი ერის დაფასებაა.

სუფთა ფურცელი საწერ მაგიდაზე დიდხანს არ მიჩერდება. ზოგჯერ მგონია, რომ შემოძლია განვადგომო კარგა ხნის წინათ დაწეხული სამუშაო, მაგრამ იძულებული ვარ, უკვე დაწერილი ფურცლები გვერდზე გადავდო და კვლავ სუფთა ფურცელს მივუბრუნდე, ახალი საქმე წამოვიწყო. ჩემზე არ ითქმის, არაორგანიზებული და დაბნეული კაციაო, მაგრამ დღევანდელი ცხოვრების ტემპი მაიძულებს არ ჩამოვრჩე მოვლენებს და შეძლებისდაგვარად მოკრძალებული წვლილი შევიტანო იმ საკითხების გადაჭრაში, რომელნიც დღეს ასე აღელვებს ჩემს ერს, საზოგადოებას. თავი არც კრიტიკოსად მიმაჩნია, არც პუბლიცისტად, მე უფრო ლიტერატურის ისტორიკოსი ვარ და როგორც მწერალი — მთარგმნელი, პოეტი, მაგრამ წლების მანძილზე იმდენი სატკივარი დაგვიგროვდა, რომ, შეიძლება მტრებიც გავიჩინო, მაინც მწარე სიმართლე უნდა ვთქვა. უნდა ვთქვა, რის თქმაც ადრე არ შეიძლებოდა, პირდაპირ — სიმბოლიკისა და იგავის მოუშველებლად.

ჩემს მაგიდაზე სუფთა ფურცელი დევს... ზოგჯერ დამრჩება ხოლმე, მოგეხსენებათ — სამსახური, ოჯახი... მაშინ ჩემს სამუშაო ოთახში შეიღიშვილები შეიპარებიან და ძალიან საყვარელ სურათებს დამიხატავენ...

1987. ქრისტესშობისთვე

„ვ ი ს შ ე ე ჩ ი ვ ლ ო , რ უ ს თ ა ვ ე ლ ი მ ა კ ვ დ ა რ ი ა...“

მართლაც, ვისთან უნდა უჩივლოს კაცმა საქინფორმს? საკდესთან? არაფერი გამოვა აქედან, სჯობია, ისევ მკითხველთან ვუჩივლო! 1988 წლის 30 ნოემბრის გაზეთებში დაიბეჭდა საქინფორმის ცნობა „საღმა აზრმა გაიმარჯვა“. ამ ინფორმაციაში საქმე ისეა წარმოდგენილი, თითქოს, ცელქმა ბავშვებმა, ჩვენმა ცუდრუმელებმა და კუდრაჭებმა უფროსებს ყური არ ათხოვეს და ზედ მთავრობის სახლთან უარი თქვეს ხიზილალაზე და გოგლი-მოგლზე. საოცარი მოთმინება და ტაქტი გამოუჩენიათ სამართალდაცვით ორგანოებს, ექიმებს, ახალგაზრდების ჭკუის დამრიგებლებს და ბოლოს სად აზრს გაუმარჯვნია. ასე ფიქრობს საქინფორმი. არ მეგონა თუ შეიძლებოდა ასე გაუფასურება იმ საერთო ეროვნული ტკივილისა, რომელმაც კვირაზე მეტი ხნის განმავლობაში შეძრა მთელი საქართველო! რა თქმა უნდა, ახალგაზრდობა, რომელმაც

სიცოცხლე საფრთხეში ჩაიგდო, მაღლიერი იყო სამართალდაცვითი ორგანოების ტაქტიკისა, კულტურის მოღვაწეებისა, მშობელთა ცრემლებსაც განიცდიდა, მაგრამ ეჭვი მეპარება, კმაყოფილი დარჩეს საქინფორმის ტაქტიკით. ჭაბუკებმა და ქალიშვილებმა თავისებურად და მწვავედ გამოხატეს პროტესტი, მაგრამ შიშშიღობა და მიტინგი შეწყვეტეს მხოლოდ იმიტომ, რომ დაკმაყოფილდა რესპუბლიკის ინტერესები. უფროს თაობას დიდი წვლილი მიუძღვის ამ გამარჯვებაში, მაგრამ მე მაინც მინდა ჩემი თაობის სახელით ბოდიში მოუხადო ჩვენს სათაყვანებელ ახალგაზრდობას საქინფორმის ინფორმაციის გამო და, რაც მთავარია, იმის გამო, რომ ჯერ კიდევ შესაძლებელი ყოფილა რესპუბლიკის სუვერენიტეტის ხელყოფა და ახალგაზრდობის სამსხვერპლოზე მიყვანა. საქინფორმის ცნობა თავდება შეგონებით — დემოკრატია და საჯაროობა უნდა ვისწავლითო. ოღონდაც!

1988. ქრისტეშობისთვე

ეს რეპლიკა თავის დროზე არ გამოქვეყნდა იმის გამო, რომ, როგორც გამოირკვა, საქინფორმის ტენდენციური ინფორმაცია გაზეთებში დაიბეჭდა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის იმდროინდელი ხელმძღვანელობის მითითებით, რომელმაც საჭიროდ მიიჩნია 1988 წლის ნოემბრის თვეში ახალგაზრდობის მიერ ჩატარებული მშვიდობიანი პროტესტის დისკრედიტაცია.

... რ ო ც ა ტ კ ი ვ ი ლ ი შ ე ბ ვ ა ტ ო რ ტ მ ა ნ ე ბ ს

ახალგაზრდობასთან საუბარი ძნელია. შეიძლება მეტად პროგრესული აზრები გქონდეს, მაგრამ სჯობია, არაფერი თქვა და შენს აზრებთან მარტო დარჩე, ვიდრე ენის მოჩლექით, დამოძღვრით ან გულისწყრომით ეცადო მათს გადმოცემას. ძნელია ისეთი ტაქტიკის მონახვა, დიალოგის მონაწილეთა თანასწორობას რომ შეპყვრის. ჩვენ მივეჩვიეთ, როცა ბავშვი ფეხს იდგამს, ხელი შევაშველოთ და იქნებ არც გაგვემტყუნება, რომ გვეპარება მომენტი, რომლის შემდეგ თვით მან უნდა შეგვაშველოს ხელი. თაობათა ურთიერთობაში ყოველთვის იგრძნობა. ქედმაღლობა და ერთმანეთის დაუფასებლობა, უზუცესს უმრწემესი ზედმეტად მაქსიმალისტი და თავქარიანი ეჩვენება, უმცროსი კი თვით მიიჩნევს უფროსს კონსერვატორად და უილაჯოდ. რა თქმა უნდა, არსებობს შორეული ორიენტირიც, მწერალი თუ მოღვაწე, მაგრამ უფრო სხვებისთვის, ვიდრე საკუთარი შეილებისათვის. მათთვის იგი პირველ რიგში მამაა

და მამას თავში მაინც მოძველებული იდეები უნდა უბუოდეს. არ გამოვრიცხავ ურთიერთშემწყნარებლობას, მაგრამ ამის საფუძველი მაინც უფრო მამაშვილური თუ დედაშვილური სიყვარულია, ვიდრე სრული ურთიერგაგება.

ზოგადი მსჯელობა რომ არ გამომივიდეს, ჩემი ცოდვებიც უნდა გაგიმხილოთ. ჩემმა თაობამ მძიმე ცხოვრება გაიარა; ომისდროინდელი ბავშვობა, უმაგალითო გამარჯვებით აღურთოვანება, ომის შემდგომი პერიოდის იმედიაი სიჭაბუკე, გარკვეული ეჭვები, მაგრამ მაინც მტკიცე რწმენა, შემდეგ ამ რწმენის მსხვერველად, ოღონდ სანაცვლოდ არა ახალი რწმენის აღმოცენება, არამედ ძველი ლოზუნგების ტრიალი... ჩვენ გვეცინებოდა, ხრუმროვი რომ 80-იანი წლებისთვის კომუნიზმს გვპირდებოდა, ხოლო მიქოიანი „ხელადა“ კომუნიზმის მწვერვალს, ბრეჟნევი გვარწმუნებდა — განვითარებული სოციალიზმის ფაზაში ვართო... გვეცინებოდა, მაგრამ ამ სისულელეებსაც ტაშს ვუკრავდით და უკვე მხოლოდ იმასღა ვფიქრობდით, როგორმე დღეს გვერჩინა თავი, ხვალემ იკითხოს ხვალისაო... „ახალმა“ რწმენამ, თუ მას რწმენა ეთქმის, თავისთავად მოიკიდა ფეხი — „ამაოებათა ამაოება, ყოველივე ამაო...“ და ამ დროს მოხვედით თქვენც. გამოგიტყდებით, მეჩვენებოდა, რომ ჩვენს ახალგაზრდობას არაფრად უღირს პოლიტიკა, უბრალოდ, პოლიტიკა ყურადღების ღირსად არ მიაჩნია, თავს იბრუებს მოდური მუსიკით, მოდური ჭინჭებით, ღვინით, სექსით და ბანგით — ვისაც რა შეუძლია და რა მოსწონს! მეჩვენებოდა რომ ეს „თითო-ორილა გზას აცდენილი“ ახალგაზრდა კი არ იყო, როგორც ჩვენი პრესა მორცხვად აღნიშნავდა ხოლმე, არამედ გაცილებით მეტი. არა, კი არ მეჩვენებოდა, მაპატიე, მკითხველო, ასე იყო! სხვა რამ მეჩვენებოდა უარესი: ჩვენ ვერაფერს ვუპირისპირებდით ამ მოვლენას, გარდა დიდაქტიკისა და ლოზუნგებისა, რადგან არც ჩვენ და არც ახალგაზრდებს ქვეყნის საქმე არ გვეკითხებოდა, მათთვისაც ცხოველყოფელი ჩანდა სიბრძნე ამაოებათა ამაოებისა. ასე მეჩვენებოდა, მაგრამ ჩემდა საბედნიეროდ, თურმე, ვცდებოდი. მომიტევეთ, თუ დიდი ქართული პოეზიის პატრონი ჩემს ერთ უბრალო ლექსს დავესესხები: „მაშინ უკეთ ვგრძნობ სიკეთის ძალას, როცა ტკივილი შეგვატორტმანებს“. ეს დიდი ტკივილი ჩვენი ერისათვის იყო ჩვენივე უგულისხმობით განრისხებული ბუნების შემოტევა. და იმავე დღეებში ახალგაზრდებმა, მათ შორის ჩემმა ვაჟმაც, დასავლეთ საქართველოს მიაშურეს. არ ყოფილა არც ლოზუნგი, არც კრება, უბრალოდ „მივდივართო“ გაგვაფრთხილეს, პასუხსაც არ დაელოდნენ იქ კი, ადგილზე, კორესპონდენტებს თავიანთი გვარებიც არ გაუმხილეს. მაშინ მივხვდი, რომ ვცდებოდი,

ჩვენ არა გვყავს აპოლიტიკური ახალგაზრდობა, იგი მტერს არ დაანებებს სამშობლოს, იბრძოლებს და გაიმარჯვებს კიდეც. მინდა მომიტევოთ ეს ცოდვა — უნდობლობა!

ისიც მინდა გითხრათ, რომ არ ივარგებს ფესვების მოჭრა, ეს რა უშნო, დაგრეხილი, მიწაში ჩაფლული და ბებერი რამ არის, მე — მხრებგაშლილს და მწვანედ ახასხასებულს არ შემიფერებაო. ისტორია პირუთვნელად და კრიტიკულად უნდა შევაფასოთ. იქნებ ვცდები, მაგრამ მგონია, რომ კერპების მსხვერვეა არ არის პროგრესის საწინდარი, ისტორიას ვეღარ შევალამაზებთ იმით, რომ ბუხარინს პარტიაში აღვადგენთ, ხოლო ლისენკოს აკადემიკოსობას წავართმევთ. ჩვენ უნდა ვიცოდეთ — რა მოხდა, რა შეცდომა დაუშვა წინა თაობამ, რომ არ გავიმეოროთ.

თქვენ ბედნიერი თაობა ხართ, მართლა ბედნიერი ხართ, არ გატყუებთ! წინათ ჩვენ გვატყუებდნენ, სტალინმა ბედნიერი ბავშვობა მოგვითანაო, ჩვენც თქვენ გატყუებდით, თუმცა, უკვე ვიცოდით, რომ ბავშვობა და ახალგაზრდობა თავად არის ბედნიერება და თუ ვინმეს მოაქვს იგი, მხოლოდ ბუნებას. მაგრამ თქვენ ბედნიერნი იმიტომაც ხართ, რომ შეგიძლიათ ემსახუროთ სიმართლეს და ებრძოლოთ სიცრუეს. ახლა თქვენი დრო დადგა, მაგრამ არც ჩვენი დრო წასულა. ჩვენ ბარიკადების სხვადასხვა მხარეს არ ვდგავართ, ეს ჩვენც უნდა ვიცოდეთ და თქვენც.

მაგონდება 1978 წლის 14 აპრილის მღელვარე დღეები. თქვენთვის არავის უთქვამს, რა ხდებოდა იმ დღეს რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს სხდომათა დარბაზში, თქვენ მხოლოდ ის იცით, რაც საკუთარი თვალით ნახეთ მთავრობის სასახლის წინ. სახელმწიფო ენის შესახებ კონსტიტუციაში მუხლის შეტანის საკითხი აღელვებდა იმ დღეებში ერსა და ბერს, ყველას. და არა მარტო საქართველოს, თურმე, მოუთმენლად ელოდნენ ამ საკითხის გადაწყვეტას აზერბაიჯანშიც და სომხეთშიც. იმდღევანდელ მოვლენებს წინ დიდი მღელვარება უძღოდა. დამერწმუნეთ, ნაკლებ არ დელავდნენ თქვენი მამები. ბოლოს შემუშავდა რაღაც კომპრომისული ფორმულირება და არავინ იცოდა, თუნდაც ამ კომპრომისზე თუ წავიდოდა მთავრობა. ჩვენ ამახვდაც კი ვოცნებობდით. თქვენ კი ყოველგვარი კომპრომისის წინააღმდეგნი იყავით. და იმ უძრაობის ხანაში, ჭაობში, რომელშიაც ჩვენ ვცხოვრობდით და იქაური მკვიდრის უფლება — ყიყინის ნებაც არ გვქონდა, მოხდა უჩვეულო რამ — თქვენ რუსთაველის პროსპექტზე ისმენდით საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივნის ე.შევარდნაძის მოხსენებას და ჩვენ კი უმაღლესი საბჭოს სხდომათა დარბაზში სულმოუთქმელად ველოდით, როდის შეეხებოდა მომხსენე-

ბელი მუხლს სახელმწიფო ენის შესახებ. პრეზიდენტიდან დროდადრო გადიოდა რომელიმე — ოლქის სარდალი, უშიშროების კომიტეტის თავმჯდომარე, ცეკას მდივანი და ჩვენ ეჭვით და შიშით ვადევნებდით მათ თვალს: რა ხდება გარეთ? მომხსენებელი ჩქარა კითხულობდა ტექსტს, თითქოს, ისიც ცდილობდა, დროზე ეთქვა მთავარი... ვიდაც მივიდა მასთან, რაღაც ქაღალდი გადასცა, რა არის ეს? რა სწერია ამ საიდუმლო ბარათში? ღმერთო, შენ გვიშველე!.. და ბოლოს დადგა გადაწყვეტი მომენტი: ე.შევარდნაძემ მკაფიოდ და სახეიმოდ თქვა, რასაც უკვე აღარც ველოდით: საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო ენა არის ქართული! (არავითარი კომპრომისი!). უნდა გენახათ, რა მოხდა: მთელი დარბაზი ფეხზე წამოიჭრა... ეს ტაშის დარბაზია, ამ დარბაზს ბევრი ტაში და ოვაცია ახსოვს, მაგრამ ასეთი ერთსულოვანი და გულწრფელი, დარწმუნებული ვარ, ალბათ, არასოდეს! თქვენ არ გინახავთ დეპუტატების, პარტიული და საბჭოთა მუშაკების სახე მაშინ, ყველას ბედნიერების ცრემლი ადგა თვალებზე, ცრემლი! ხედებით, ალბათ, მე დიდად ვაფასებ თქვენს თავდადებას, მაგრამ ვერც ამ ცრემლს დავივიწყებ. ასეთი ერთსულოვნება რომ არ ყოფილიყო, ჩვენ ვერაფერს მივაღწევდით, უფრო მეტიც: შეიძლებოდა 1956 წლის ტრაგედია განმეორებულიყო...

ამაზედაც უნდა ვთქვა ორიოდ სიტყვა. 9 მარტი ისეთი ეროვნული ჭრილობაა, რომ მისი შეხებით თითქმის ფიზიკურ ტკივილს ვგრძნობ. როგორ შეიძლებოდა უდანაშაულო, გულუბრყვილო ჭაბუკების და ქალიშვილების ასე უმოწყალოდ მომწყვდევა ტანკების რკალში და დახოცვა! რა თქმა უნდა, 9 მარტის ტრაგედია ახალგაზრდობის შეცდომამ გამოიწვია, მაგრამ დამნაშავე იყო არა ახალგაზრდობა, არამედ უფროსი თაობა. ის თაობა, რომელმაც შექმნა პიროვნების კულტი, შემდეგ ერთი დაკვრით მოინდომა ახალგაზრდობაში დანერგილი რწმენის დამსხვრევა ისე, რომ თვით პოლიტიკურ ვითარებას, მბრძანებლობით-ადმინისტრაციულ მმართველობას არ შეხებია. სტალინურად უსტალინოდ! — ასეთი იყო ფაქტობრივად, ზრუშჩოვისა და ბრეჟნევის დევიზი და ამ შეუსაბამობამ ჯერ ტრაგედიამდე, შემდეგ ამოებათა ამოების რწმენამდე მიგვიყვანა.

დღეს, საბედნიეროდ, სულ სხვა ვითარებაა და სწორედ ახლა არ უნდა დავკარგოთ ერთმანეთი. ჩვენ იქნებ გვაკლია თქვენი გამბედაობა და უკომპრომისობა არა მხოლოდ ასაკის გამო, მაგრამ, დაგვეთანხმეთ, არც ჩვენი გამოცდილების უგულვებელყოფა ივარგებს.

სავსებით სამართლიანი იყო თქვენი მღელვარება დავით გარეჯის საკითხთან დაკავშირებით. შესაძლოა, ჩვენი თაობა, რომლის-

განაც იყო დამოკიდებული საკითხის გადაწყვეტა, ისე ენერგიულად არ იღვწოდა, როგორც საჭირო იყო და მის ინტელიგენტურ თხოვნას მაინც და მაინც ანგარიშს არ უწევდა სამხედრო ხელისუფლება, მაგრამ როცა თქვენი ინიციატივით მოხდა ჩვენი ძალების გაერთიანება, შედეგიც მივიღეთ.

ბევრი სხვა მტკივნეული ეროვნული საკითხი დგას ჩვენს წინაშე, მათს გადასატრელად იქმნება სახალხო ფრონტი, თავისუფალი ტრიბუნა, რომელიც მოგვცემს საშუალებას ყოველ მნიშვნელოვან საკითხზე გონივრული გადაწყვეტილება მივიღოთ. მაგრამ არსებობს ერთი საშიშროებაც. უნდა გვახსოვდეს, რომ სახალხო მოძრაობას ყოველთვის მიეტმასნებიან პროვოკატორებიც, რომელნიც უფრო საშიში არიან, ვიდრე მტრები, რადგან თავს მეგობრებად გაჩვენებენ. სწორედ ამ შემთხვევაში შეიძლება გამოადგეს ახალგაზრდობას უფროსი თაობის გამოცდილება, მწარე გამოცდილება. მაგრამ ეს რომ მოხდეს, უნდა შეგვეძლოს მოთმინებით ერთმანეთის აზრის მოსმენა. პროვოკატორის წამოსროლილი ლოზუნგი შხამიანი სოკოსავით ლამაზია და შეიძლება არჩევანი სანანებლად გაგვიხდეს, თუ არ ვეცდებით დინჯად ავისა და კეთილის გარჩევას.

თუმცა, თქვენ რა გითხრათ, დემოკრატია ჩვენც გვიჭირს. განსხვავებულ თვალსაზრისთა მოსმენას ახლა ვსწავლობთ. ეს ჩვენი თაობის ტრავედიაა და ღმერთმა დაგვიფაროს, თქვენზეც გავრცელდეს. საჯაროობისა და გარდაქმნის ეპოქაში ნამდვილად დადგა დრო, როცა ჩვენ ერთმანეთს შეიძლება ბევრი რამ ვასწავლოთ. ადამიანს ასაკი რომ ემატება, ბევრ ცოდნას იძენს, მაგრამ თანდათან ბევრ ახალგაზრდულ თვისებებსაც ჰკარგავს. ამიტომ ჩვენ ერთმანეთი უნდა შევავსოთ, ჩვენი დიალოგი თანაბარ მამულიშვილთა დიალოგი უნდა იყოს. აქამდე ასე ითვლებოდა: რაც უფრო მაღლა იდგა სავარძელი, მისი პატრონი მით უფრო ბრძენი იყო, მაღალ სავარძელზე ასაკითაც უზუცესნი იყვნენ, უმრწემესთ ასაკობრივადც და თანამდებობრივადც მორჩილება მართებდათ. ამ დროს უფროსები გუშინდელი დღით ცხოვრობდნენ, ახალგაზრდები — ხვალინდელი დღით, ხოლო აწმყოში მათ თითქმის არ ესმოდათ ერთმანეთისა, თითქოს ერთმანეთს არც ხედებოდნენ. ბევრს კვარგავდით ამით თქვენც და ჩვენც. კარგად თქვა პოეტმა — „საქართველო, შენ ვინ მოგცა შვილი დასაკარგავი“, მაგრამ უფრო მეტიც შეიძლება ითქვას, ჩვენ არა გვაქვს დასაკარგავი საქართველო!

ლამაზად ჟღერს ლოზუნგი — „გაუმარჯოს თავისუფალ საქართველოს!“ იგი ყველა ჩვენთაგანისთვის მისაღებია. მთავარია განვსაზღვროთ, რას ვგულისხმობთ თავისუფლებაში. ამ შემთხვევაში აზრი უთუოდ გაიყოფა, მაგრამ არა „მამებსა და შვილებს“ შორის,

თაობები კი არ დაუპირისპირდებიან ერთმანეთს, არამედ ორი ან მეტი სხედადასხვა შეხედულება. თუ ჩვენ თავისუფლებაში ვგულისხმობთ არა ეკონომიკურ და კულტურულ, ანუ ეროვნულ დამოუკიდებლობას, როცა ერთი ერი მეორე ერისაგან ან სხვა ერებისაგან არ არის დამოკიდებული, ამ საკითხებშიაც აღვიღია ერთსულოვნების მიღწევა. ეს უნდა იყოს საერთო მიზანი ყველა თაობისათვის. მაგრამ თუ ეროვნული თავისუფლების გზად მივიჩნევთ საბჭოთა კავშირიდან გასვლას, ისიც ახლავს უნდა ვიცოდეთ, მიგვიყვანს თუ არა ეს გზა მიზანთან? საქართველო არა მარტო საბჭოთა კავშირის, არამედ მსოფლიოს ნაწილია. იგი ვერ იქნება იზოლირებული მთელი კაცობრიობისაგან, ისე როგორც დღეს წარმოდგენილია იზოლირებულად მსოფლიოს რომელიმე სახელმწიფო. საქართველოს გასვლა საბჭოთა კავშირიდან მოასწავებს მძაფრ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ კრიზისს. ჩავთვალოთ, რომ ეკონომიკური კრიზისიდან როგორმე თავს დავადწევთ, თავისუფლებისათვის კაცმა შიმშილიც შეიძლება აიტანოს. მაგრამ პოლიტიკური კრიზისი უფრო მძიმე, მე მგონია, კატასტროფული იქნება. დღევანდელ ეპოქაში სახელმწიფოები ეძებენ არა მარტო ეკონომიკის დარგში პარტნიორებს, არამედ სამხედრო და პოლიტიკურ სკოლებში ერთიანდებიან, სხვაგვარად დღეს ცხოვრება არ შეიძლება. ჩვენ თუ საბჭოთა კავშირიდან გავალთ, შევძლებთ, გავერთიანდეთ, მაგალითად, „ნატოს“ ქვეყნების ბლოკში? და იქნება ეს თავისუფლება? ვითვალისწინებთ თუ არა იმას, რომ ქვეყნის წინაშე ისევ დადგება დილემა, რომელიც ერგლე მეორის წინაშე იდგა, თანაც დადგება უფრო მწვავედ, რადგან მას შემდეგ ჩვენს დაუკითხავად მრავალი ხელშეკრულება დასდო და დაარღვია მეფის რუსეთმა მეზობელ სახელმწიფოებთან, რომელთაც გარკვეული პრეტენზიები ჰქონდათ საქართველოს ტერიტორიასთან დაკავშირებით. ამას ყველაფერს, მეფის რუსეთის თუ შემდგომ ამიერკავკასიის ფედერაციის მიერ დაშვებულ შეცდომებს ჩვენ უნდა გავცეთ პასუხი. მზად ვართ ჩვენი მეზობელი თურქეთის, ირანის, ჩვენი მეზობელი რუსეთის, აზერბაიჯანის და სომხეთის მოსალოდნელ, თუნდაც სრულიად დაუსაბუთებელ პრეტენზიებზე პასუხის გასაცემად? ჩვენც ხომ გვაქვს ბევრი მათგანის მიმართ პრეტენზიები, რა გზით მოხერხდება მათი გადაჭრა? გვყავს ჩვენ ჯარი, გვაქვს იარაღი, რომ თავი დაგვიცვათ, ან არსებობს ტრიბუნა, რომელზედაც დიპლომატიური გზით გადაიჭრება ყველასაგან იზოლირებული სახელმწიფოს საკითხები? და ყველაფერს ამას, რაზედაც ახლა თქვენთან ერთად ვმსჯელობ, დაერქმევა თავისუფლება?

არსებობს მეორე გზა. საბჭოთა კავშირის ფარგლებში მიღწე-

ვა სრული ეკონომიკური, კულტურული და ეროვნული დამოუკიდებლობისა. ეს ნიშნავს რესპუბლიკის მთლიანად სამეურნეო ანგარიშზე და თვითდაფინანსებაზე გადასვლას, დამოუკიდებელი კულტურული პოლიტიკის განხორციელებას, კულტურულ, სპორტულ, სამეცნიერო ურთიერთობას ყველა ქვეყანასთან, ქართული ენის ფაქტობრივად სახელმწიფო ენად ქცევას, რესპუბლიკის მოქალაქეობის სტატუსის შემოღებას და ა.შ. იქნება თუ არა ეს თავისუფლება?

ვფიქრობ, ეს არის ერთადერთი თავისუფლება, რომლის მოპოვება დღეს შეგვიძლია. განა ასე არ არის?

რა დიდი ტკივილის ფასად შეგვახსენა თვით ბუნებამ, როგორ ვჭირდებით ერთმანეთს! მართლაც, პირდაპირი გაგებით შეგვატორტმანა საქართველოში ჩვენი სომეხი ძმების უბედურებამ. ქართველი ახალგაზრდობა მზად არის სიმბოლურად კი არა, ახლა რეალურად გაიღოს სისხლი ბევრი მათგანის სიცოცხლის გადასარჩენად. როგორ შეიძლება ფიქრი ამ მაღლიანი კავშირის დარღვევაზე? ჩვენ უნდა ვიზრუნოთ იმაზე, რომ ეს კავშირი იყოს სწორედაც თანაბარუფლებიანი ერების კავშირი და ჩამოვაცილოთ მას მეფის რუსეთისგან მემკვიდრეობით მიღებული და შემდეგაც განვითარებული შოვინისტური და ნაციონალისტური დანაშრევები, ერთად უნდა ვიბრძოლოთ ქვეყნის პოლიტიკური და ეკონომიკური გარდაქმნისათვის.

1989. მირკანი

დ ღ ე ს ა ნ ა რ ა ს ო დ ე ს !

1988 წლის 28 ივნისი განსაკუთრებულ ადგილს დაიკავებს ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში, დგება გარდატეხის მომენტი, ნამდვილად რევოლუციური მომენტი, როცა უნდა გაირკვეს: შეუძლია თუ არა კომუნისტურ პარტიას განახორციელოს ისტორიულად მასზე დაკისრებული მისია. ნამდვილად სამართლიანი, რეალური და არა აბსტრაქტული, შორეულ ბუნდოვან მომავალზე გამიზნული საზოგადოების აშენებისა? დღეს ან არასოდეს! — ასე მწვავედ დგას ახლა საკითხი. იქნება თუ არა გარდაქმნა შეუქცევადი პროცესი — ამაზე უნდა გასცეს პასუხი XIX პარტიულმა საკავშირო კონფერენციამ.

გამოქვეყნდა კონფერენციის თეზისები.

პირველ თეზისში ჩემი ყურადღება მიიპყრო იმან, რომ გარდაქმ-

ნის პროცესის წინააღმდეგობრივი განვითარება დაკავშირებულია ბიუროკრატიული აპარატის ზეგავლენითი მეთოდის სიცოცხლისუნარიანობასთან. პირველ თეზისში იგრძნობა ისიც, რომ სტალინის კრიტიკა მხოლოდ ცნობისმოყვარეობით, ან დიქტატორზე შურისძიებით როდია ნაკარნახევი (თუმცა არც უამისობაა), არამედ, პირველ ყოვლისა, ადმინისტრაციულ-მბრძანებლობითი მეთოდის ერთხელ და სამუდამოდ უარყოფის, დემოკრატიისა და საჯაროობის საბოლოო დამკვიდრების სურვილით. სტალინური სულისკვეთება ვიდრე არსებობს, ვიდრე არსებობს სტალინი, როგორც სიმბოლო, დემოკრატიაზე ლაპარაკი ზედმეტია. ამბობენ, მკვდრის წინააღმდეგ ბრძოლა უზნეობააო. არ არის ეს აზრი სიმართლეს მოკლებული. მაგრამ ბოლო ხანებში გამოქვეყნებულ დიდძალ პუბლიკაციებში უნდა განვასხვაოთ, ვინ ვის ან რას ებრძვის. ის, ვინც ლაპარაკობს გაუმართლებელ რეპრესიებზე, სუბიექტივიზმზე, ერთპიროვნულ ძალაუფლებაზე და მის ბოროტად გამოყენებაზე, ებრძვის სიმბოლოს, რომელიც ჯერ კიდევ ცოცხალია. ხოლო ის, ვინც ცდილობს, დაამტკიცოს, რომ სტალინმა ანა-ბანა არ იცოდა, ქართული აქცენტით ლაპარაკობდა, სასულიერო სემინარიის დონეს ვერ გასცდა, ჭორფლიანი იყო და დამძალი კბილები ჰქონდაო, ებრძვის 35 წლის წინათ მიცვალებულ ადამიანს. ძალიან ჭკვიანი და ლამაზი, დედა, ეს რა ვნახეო — ისეთი არც მისი უშუალო მემკვიდრე გამოდგა, მაგრამ მას უნდა ვუმაღლოდეთ პიროვნების კულტის კრიტიკას. თუმცა, ბოლომდე ცდუნებას თვითონაც ვერ გაუძლო და ვერც მისმა მომდევნომ — ხუთგზის გმირმა. ეს იმიტომ მოხდა, რომ მთავარი — ადმინისტრაციულ-მბრძანებლობითი მეთოდი, ვერც ერთმა ვერ უარყო. ამიტომ სტალინის უპირატეს კრიტიკასთან ერთად ისტორიულად სამართლიანი იქნება, თუ არ დავარღვევთ მთლიან ხაზს: სტალინი — ხრუშჩოვი — ბრეჟნევი. მე რომ მკითხოთ, ასე დავახასიათებდი ჩვენი ცხოვრების სამოცწლიან პერიოდს: ძალადობა, ფუსფუსი, უძრაობა. თითოეულ ამ პერიოდს თავისი „სულისჩამდგმელი და ბელადი“ ჰყავს. სავსებით მართალი ბრძანდება, მაგალითად, მწერალი ვიქტორ ასტაფიევი, როცა ბრეჟნევის ხანას ჩვენი ცხოვრების სამარცხვინო პერიოდს უწოდებს.

არ შემიძლია აქვე არ მივუთითო ვასილ სელიუნინის სტატია „სათავეები“, რომელიც „ნოვი მირის“ მეხუთე ნომერში დაიბეჭდა. ავტორი ეძებს ერთპიროვნული ძალაუფლების სათავეებს; მიუთითებს რუსეთის ისტორიაში ივანე მრისხანისა და პეტრე პირველის მაგალითებზე. მიაჩნია, და ვგონებ სამართლიანადაც, რომ მათ პროგრესული როლი კი არ შეასრულეს რუსეთის ისტორიაში, არამედ დიდი ხნით დააყოვნეს კაპიტალიზმის შემოსვლა და განვითარე-

ბა, სამაგიეროდ, გააძლიერეს თვითმპყრობელობა. სტალინმა კარგად იცოდა ისტორია, და როგორც ავტორი ფიქრობს, ამ მოღვაწეებს პატივს მათი თვითმპყრობელური ბუნების გამო სცემდა, იმის გამო, რომ, მაგალითად პეტრემ ხალხის ძვლებზე ააშენა პეტერბურგი და განავითარა მეტალურგია, შექმნა ისტორიაში უპრეცედენტო ბატონყმური მუშათა კლასი. მეორე მხრივ, ავტორს მოჰყავს საფრანგეთის რევოლუციის მაგალითი, იმოწმებს ბაბუვის ცნობას 500 ბავშვის დახვრეტაზე, რომელთა შორის უფროსებს 14 წელიც არ შესრულებოდათ, 40-მდე მეცხრე თვეში გადამდგარი ფეხმძიმე ქალთა დახვრებაზე და სხვა. შემდეგ მოჰყავს ვ. ი. ლენინის სიტყვები, რომელნიც ხელისუფლების დეკრეტში ჩაიწერა:

«Спекулянты... расстреливаются на месте преступления... Объявить всех, имеющих излишек хлеба и не вывозящих его на ссыпные пункты... врагами народа, предавать их революционному суду, с тем, чтобы виновные приговаривались к тюремному заключению на срок не менее 10 лет, изгонялись навсегда из общины, всё их имущество подвергалось конфискации...»

ავტორის აზრით, თეთრგვარდიელების წინააღმდეგ ბრძოლაზე უფრო მძაფრი იყო ბრძოლა საკუთარი აჯანყებული გლეხობის წინააღმდეგ. ამ ბრძოლაში ძირითად ძალას წარმოადგენდა ყოფილ სამხედრო ტყვეებან შემდგარი 300 ათასიანი არმია. უცხოელები მშვიდად ხოცავდნენ რუს გლეხებს... დამახასიათებელია ფ. ძერჟინსკის სიტყვებიც:

«...Закон даёт ЧК возможность административным порядком изолировать тех нарушителей трудового порядка, паразитов и лиц, подозрительных по контрреволюции, в отношении коих данных для судебного наказания недостаточно и где всякий суд, даже самый суровый, их всегда или в большей части оправдает... Кроме приговоров по суду необходимо оставить административные приговоры, а именно концентрационный лагерь... для использования труда арестованных... для тех, кто не может работать без известного принуждения».

პარტიის IX ყრილობამ პირდაპირ დააკანონა მეურნეობის მილიტარიზაცია აქედან გამომდინარე სამხედრო დისციპლინათა და ტრიბუნალით.

სამწუხაროდ, ლენინს არ დასცალდა განეხორციელებინა სამოქალაქო ომისა და ინტერვენციის განადგურების შემდეგ ქვეყნის დემოკრატიზაცია, სახალხო თვითმმართველობაზე გადასვლა, რაზეც თეორიულ შრომებში თუ მგზნებარე გამოსვლაში ყოველთვის მიუთითებდა. როგორ განვითარდა მართვის მეთოდები სტალინის

დროს, ეს დღეს, ყველასათვის ცნობილია. რევოლუციის პირველ წლებში დემოკრატიზაციის გატარება თუნდაც იმიტომ იყო შეუძლებელი, რომ ქვეყნის მასშტაბით ხელმძღვანელი კადრების 70 პროცენტს რაიკომის მდივნებისა და დივიზიის მეთაურების დონეზე მხოლოდ დაწყებითი განათლება ჰქონდა მიღებული. ასეთ ხელმძღვანელებს მარტო ბრძანების შესრულება შეეძლოთ. ბევრი ასეთი ხელმძღვანელი შემდეგ, ზემოდან რომ დავალებას მიიღებდა — 50 ტროცკისტი უნდა დახვრიტო, ორასი პროცენტით ასრულებდა გეგმას, თუმცა არც ტროცკისა გაეგებოდა რამე და არც ბუხარინისა. წარმოუდგენელია სტალინის ასეთ ვაიხელმძღვანელთა ეს გულმოდგინება არ სცოდნოდა, ან მას ასეთი სისასტიკე ხელს აძლევდა. ამის პატიება არ შეიძლება.

ჩემს სინდისთან არ ვიქნები მართალი, თუ ერთი რამ არ აღვნიშნე: საკავშირო მწერალთა კავშირის ბოლო პლენუმზე მწერალმა მაია განინამ თქვა: ქართველი სტალინის, ებრაელი კაგანოვიჩის, რუსი ბრენევის ცოდვებს ჩვენ, რუსებს გვაწერენო. ჩემი შენ გითხარი და გული მოგიკალიო, ამაზე ნათქვამი. ბევრი მწერალი და პუბლიცისტი ამ ბოლო ხანს შემთხვევას არ უშვებს ხელიდან. რომ სტალინის კრიტიკის დროს ჩვენ, ქართველებსაც წიხლი არ ჩაგვაზილოს. 9 ივნისს გაზეთმა „სოვეტსკაია კულტურამ“ საჭიროდ მიიჩნია გამოექვეყნებინა 30 წელზე მეტი ხნის წინათ მწერალ ემანუილ კაზაკევიჩის დაწერილი მოსაზრებანი სტალინის შესახებ. მწერალი მამაშვილურად გვარიგებს: ქართველებო, მე თქვენ ძალიან მიყვარხართ, ამიტომ სტალინის გულისათვის ნუ აჯანყდებით, ამით წვრილბურჟუაზიულ მიდრეკილებას ნუ გამოიჩენთ, სტალინი თქვენთვისაც ცუდი იყო. არ ვიცი, ახლა როგორ დავამშვიდოთ განსვენებული მწერალი ან პატივცემული რედაქცია, მაგრამ ერთ რამეს კი ვიტყვი: სტალინი არც ქართული სიტყვაა და არც ქართული წოდება, ვინც დაარქვა და ფოლადის კაცად მიიჩნია, მან უჭირისუფლოს!

რევოლუციას დიდი სამსახური გაუწიეს ნიკოლოზ რომანოვმა და მისმა სრულიად უდანაშაულო მემკვიდრეებმა თავიანთი სიკვდილით: მოისპო სიმბოლო „გოსუდარისა“, ურომლისოდაც ხალხს საუკუნეთა მანძილზე არსებობა ვერ წარმოედგინა. რევოლუციას სჭირდება ასეთი მსხვერპლი, უფრო პირდაპირ ვიტყვი — უკანონობა! ძნელი სათქმელია, თითქოს რევოლუციისათვის ცოტა რამ გაეკეთებინოს სტალინს, მაგრამ ახლაც რევოლუციაა და მან ერთხელ კიდევ, გარდაცვალებიდან 35 წლის შემდეგ დიდი სამსახური გაუწიოს რევოლუციას: ისტორიას ჩაბარდეს, როგორც დამხობილი სიმბოლო დიქტატურისა. მომავალ თაობათა საქმეა, ვის გვერდით

მიუხედავად მას ადგილს — კალიგულას, ნაპოლეონის თუ ჩერჩილს გვერდით. ჩვენმა თაობამ კი დროზე უნდა მოიშოროს ჯერ კიდევ ცოცხალი სტალინი — სიმბოლო, რათა შეუქცევადი იყოს დემოკრატიზაციისა და ჰუმანიზაციის პროცესი.

მინდა გავამახვილო ყურადღება შემდეგ დებულებაზე: „დიდ-მასშტაბიანი პროექტების სოციალური ექსპერტიზების უქონლობამ შეიძლება დიდი ვნება მიაყენოს ეკოლოგიასა და ადამიანებს. იგი არა თუ მინიმუმამდე უნდა შევამციროთ, არამედ მთლიანად გამოვრიცხოთ კიდევ“.

როგორ შეიძლება არ მოგვაგონდეს ტრანსკავკასიის რკინიგზის ავტორთა უსუსურობა. ისეთი შთაბეჭდილება დამრჩა, რომ მათ, ესოდენ დიდმა სპეციალისტებმა, ხილებისა და ლიანდაგების აშენება, მთების აფეთქება და გახვრეტა რომ კარგად იციან, პირველად გაიგეს სიტყვები „ეკოლოგია“, „არქეოლოგია“, „დემოგრაფია“.

ვფიქრობ, საკავშირო განათლების კომიტეტსაც მხოლოდ მაკოორდინირებელი ფუნქცია უნდა ჰქონდეს და არა განმკარგულებელი. რატომ უნდა ისაზღვროდეს მოსკოვში, მაგალითად, რა დოზით ვასწავლოთ სკოლებში საქართველოს ისტორია? ჩვენმა სახალხო განათლების სამინისტრომ პასუხი თავის მუშაობაზე ქართველი ხალხის წინაშე უნდა აგოს. იგივე ითქმის საკავშირო გამსახკომის, კულტურის სამინისტროს, კინოკომიტეტის შესახებაც. ისინი მხოლოდ მაკოორდინირებელ ფუნქციას უნდა ასრულებდნენ და არა განმკარგულებელს.

თეზისებში ლაპარაკია საზოგადოებრივ ორგანიზაციათა, მათ შორის შემოქმედებითი კავშირების მუშაობის ნაკლოვანებებზე, მითითებულია, რომ დაუშვებელია საზოგადოებრივ ორგანიზაციათა გასახელმწიფოებრიობა, მაგრამ აუცილებელია, რომ ამ ორგანიზაციებს ჰქონდეთ წარმომადგენლობა ხელისუფლების ორგანოებში. გვმართებს ყველაფერი ვიღონოთ იმისათვის, რომ მწერალთა კავშირი იყოს საზოგადოებრივი აზრის ერთ-ერთი უპირველესი ტრიბუნა, რაც დემოკრატიზაციის პირობებში ესოდენ აუცილებელია პარტიისა და ხალხისათვის.

თეზისებში აისახა პარტიის სიწმიდისათვის ზრუნვის საკითხი, რაც არა ერთხელ დაუსვამთ მშრომელებს. ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს შემდეგი დებულება: „განვიხილოთ კონფერენციაზე სკკპ მორიგ ყრილობამდე დარჩენილ პერიოდში კომუნისტთა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ატესტაციის, როგორც პარტიის თვითგანწმენდისა და განმტკიცების ეფექტიანი საშუალების მიზანშეწონილობის საკითხი“. აქ ჩემს თავს უფლებას მივცემ სადავოდ გავხადო ეს დებულება. ჩემს ეჭვს ის კი არ იწვევს, რომ პარტიაში

ბევრია უღირსი პიროვნება, კარიერისტი, არამედ თვით ფორმა პარტიის განწყობისა. საეჭვოა ყრილობამდე დარჩენილ დროში ამის განხორციელება. საეჭვოა თვით ტერმინი — წმენდა, რომელიც არც ისე შორეულ დროს სისხლიან ანგარიშსწორებასთან იყო დაკავშირებული. დღეს შეიძლება სისხლი არ დაიღვაროს, მაგრამ გამოუსწორებელი ტრავმა მივაყენოთ ადამიანებს, რომელნიც იქნებ სხვებზე არა ნაკლებ ღირსეულნი იყვნენ, მაგრამ დემაგოგიის უნარი არ ჰქონდეთ. დარწმუნებული ვარ, ბევრი კარიერისტი და დემაგოგი ატესტაციას ისე გაივლის, რომ ხალხისთვის წამებულად წარმოგვიდგენს თავს. რას მოვიგებთ ამით? კატეგორიულად წინააღმდეგი ვარ ისეთი კამპანიისა, რომელსაც სტალინიზმის სუნი უდის.

მაგრამ რა უნდა გაკეთდეს იმისათვის, რომ პარტიაში იყვნენ მხოლოდ ღირსეული კომუნისტები? პირველ რიგში, ყველას უნდა ჰქონდეს ნება, თუ პარტიის იდეალებისთვის საიმედო მებრძოლად ვერ წარმოუდგენია თავი, თვით გავიდეს პარტიიდან იმ გარანტიით, რომ ეს არ იმოქმედებს მის საზოგადოებრივ მდგომარეობაზე და თუნდაც სამსახურებრივ კარიერაზე, ან პოლიტიკურ კეთილსაიმედოობაზე. მეორე, რაც მთავარია, პარტიის წევრობა არავითარ შემთხვევაში არ უნდა მოქმედებდეს „გამსვლელ ქულად“, მით უმეტეს, გადამწყვეტ ფაქტორად სამსახურებრივ კარიერაზე მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის პოსტის ჩათვლით! ვერ დამისახელებთ საბჭოთა კავშირის მასშტაბით უპარტიო მინისტრს! განა ეს სწორია? მინისტრს ვინ ჩივის, ქარხნის, სკოლის, კოლმეურნეობის ხელმძღვანელი, როგორც წესი, პარტიის წევრია! სამეცნიერო კარიერაზეც კი მოქმედებს ეს ფაქტორი. ამიტომაც, კაცს თუ უნდა, ეთქვათ, გასტრონომის ღირექტორობა, მან პირველ რიგში პარტიის წევრობაზე უნდა იზრუნოს. ამიტომ ეტანებიან კარიერისტები პარტიას, ნელ-ნელა მიცოცავენ სამსახურებრივ კიბეზე, მინისტრებიც ხდებიან და მერე ციხეში მიბრძანდებიან. ამის სამწუხარო მაგალითებიც გვაქვს.

მნიშვნელოვანი დებულება გახლავთ პარტიულ ორგანოებში არჩევის შეზღუდვა ორი ვადით! ეს კარგი წესია და არც ისე ცოტაა — 10 წელი. რაც შეეხება ზედიზედ მესამედ არჩევას, რომელიც პარტიული კომიტეტის წევრთა 3/4 ხმით უნდა გადაწყდეს, მე საეჭვოდ მეჩვენება. სამი მეოთხედის კი არა, ოთხი მეოთხედი ხმის მოგროვება შეიძლება, ამის გამოცდილება ჩვენ გვაქვს, მაგრამ გამონაკლისი არ უნდა დავუშვათ. მესამედ არჩევა შეიძლება მოხდეს მხოლოდ მორიგი არჩევნების გამოტოვების შემდეგ. დარწმუნებული ვარ, ამ წესის შემოღებით ჩვენ არ დავკარგავთ უნარიან ხელმძღვა-

ნელებს, რომელთაც შეუძლიათ სხვა თანამდებობაზე იმუშაონ და დემოკრატიის პირობებში გაელენა მოახდინონ დარგის, რესპუბლიკის თუ ქვეყნის განვითარებაზე და პოლიტიკაზე. გამონაკლისის დაშვება არ შეიძლება, გამონაკლისი წესად იქცევა ხოლმე. ამიტომ, თუნდაც გული გეწყდებოდეს, უნდა ვისარგებლოთ ძველი შეგონებით — *Dura lex, sed lex!* („კანონი მკაცრია, მაგრამ კანონია“). იგივე უნდა ითქვას სახელმწიფოებრივ არჩევით თანამდებობებზე.

ამავე თეზისში მეტად მნიშვნელოვანია დებულება იმის შესახებ, რომ „ყავლი გაულის კადრების შერჩევისა და განაწილებისადმი ფორმალურ-ნომენკლატურულ მიდგომას“. მართლაც, როგორია ზოგიერთი ხელმძღვანელის სამსახურებრივი გზა? ახალგაზრდა სწავლობს რომელიმე ტექნიკურ ინსტიტუტში, იმთავითვე აქტიურად ჩაება კომკავშირულ საქმიანობაში, ხდება პარტიის წევრი, სულ უფრო და უფრო ხშირად აცდენს ლექციას, გადადის სამუშაოდ კომკავშირის რაიკომში, აწინაურებენ, შემდეგ ხდება პარტიული მუშაკი, აღწევს გარკვეულ დონეს, არავითარი პირდაპირი კავშირი წარმოებასთან არა აქვს. მოდის ღრო და ამ კაცს ნიშნავენ უკვე არა სპეციალობით, რადგან ინჟინრობისა მაინცდამაინც არაფერი გაეგება (მისი სპეციალობა მხოლოდ ხელმძღვანელობაა), არამედ, ვთქვათ, მუსიკალური სკოლის დირექტორად, რაკი რამდენიმე სუფრული სიმღერა იცის. არსებობს, რა თქმა უნდა, ბედნიერი გამონაკლისებიც. მე შემძლო ამჟამინდელი ხელმძღვანელების მაგალითებიც მომეტანა, მაგრამ პირფერობაში რომ ვინმემ არ ჩამომართვას, სჯობია, გავიხსენოთ განსვენებული პარტიული და სახელმწიფო ხელმძღვანელის ზურაბ პატარიძის ბიოგრაფია. თბილისის პოლიტექნიკური ინსტიტუტის დამთავრების შემდეგ მან მუშაობა დაიწყო ჭიათურაში ცვლის ინჟინრად, ყველაზე დაბალ თანამდებობაზე, რომელზედაც შეიძლება მუშაობდეს ინჟინერი. არ გამოუტოვებია სპეციალობის მიხედვით არც ერთი საფეხური სამმართველოს უფროსამდე და მხოლოდ ამის შემდეგ გახდა ქალაქკომის პირველი მდივანი, ბოლოს — რესპუბლიკის მთავრობის მეთაური. ყოველთვის ასე არ ხდება, არსებობს რაღაც ნომენკლატურული ორბიტები, რომლიდანაც კაცი შეიძლება ვერც გამოვიდეს და მუდმივად იმ წრეში იტრიალოს. რაიკომის პირველი მდივანი შეიძლება მინისტრად დანიშნონ ან პირიქით, მაგრამ მეორე მდივანი მინისტრის მოადგილედ ინიშნება — ეს მისი ორბიტაა. იშვიათი გამონაკლისია მოადგილის დანიშვნა იმავე უწყების უფროსად, ურჩევნიათ ამ კონკრეტულ საქმეში სრულიად გამოუცდელი პიროვნება მოიყვანონ, რადგან უწყების უფროსობა მისი ორბიტაა, მისი ნომენკლატურაა, მოადგილე კი შეიძლება სიკვდილამდე მოა-

დგილედ დარჩეს. საჭიროა კადრების დაწინაურების საკითხი წყდებოდეს არა ნომენკლატურული მოსაზრებით, არამედ პიროვნების საქმიანი მონაცემების გათვალისწინებით.

ერთი შენიშვნა მინდა მოგახსენოთ, ეზურუნდები მეორე თეზისს. იქ წერია: „შემცირდა სიკვდილიანობა და გაიზარდა შობადობა, რასაც მნიშვნელოვანწილად შეუწყო ხელი ალკოჰოლიზმისა და ლოთობის წინააღმდეგ ბრძოლის ღონისძიებებმა“. ეს, ალბათ, ასეა, მაგრამ ამ წინადადებას მე შემდეგს დაეუმატებდი: ბრძოლა გაჩაღდა არა იმდენად ალკოჰოლიზმისა და ლოთობის წინააღმდეგ, რამდენადაც საკუთრივ ალკოჰოლის წინააღმდეგ, ამან სახელმწიფოს მიაყენა მილიარდობით მატერიალური ზარალი, გაზარდა საეკულაციო, იატაკქვეშა ბიზნესი, გაქრა შაქარი და გავრცელდა ახალი ავადმყოფობა — ტოქსიკომანია! ესეც უნდა ითქვას! იქნებ ახლა არყის გამო ნაკლები სიკვდილიანობაა, მაგრამ რა განსხვავებაა, კაცს არაყი მოკლავს თუ ღიხლოფოსი? ცნობილია, რომ ალკოჰოლის არა თუ გაყიდვის შეზღუდვა, არამედ ფასების აწევაც უკურეაქციას იწვევს — იზრდება ალკოჰოლიზმი. ცნობილია ასეთი სტატისტიკა: აქამდე სახელმწიფო ამზადებდა სპირტიანი სასმელების ორ მესამედს. ისიც ცნობილია, რომ ადმინისტრაციულმა ორგანოებმა ამოწურეს ამ ბრძოლაში თავიანთი შესაძლებლობანი. არ უნდა შენეოდეს ბრძოლა ლოთობის წინააღმდეგ წარმოება-დაწესებულებებში, ქუჩაში, საზოგადოებრივ ადგილებში, მაგრამ არა არყის გაყიდვის შეზღუდვის გზით. არ უნდა ითვლებოდეს გმირობად მოსკოვში ერთი ბოთლი არაყის შოვნა! ამასთან დაკავშირებით მაგონდება რ.რეიგანის საპატივცემულოდ გამართული სადილის ტელერეპორტაჟი. ამერიკის პრეზიდენტმა წარმოთქვა სიტყვა, ფაქტიურად სადღევრძელო, დაამთავრა იგი მისთვის ჩვეული გამოთქმით — ღმერთი შეგეწიოთო და ხელი ჭიქისკენ წაიღო. ოპერატორმა იმ წუთშივე მორცხვად მოაცილა კამერა. დავიჯერო, არ დალია რ.რეიგანმა ეს სადღევრძელო? წინათ ამბობდნენ ასეთ შემთხვევაში, მთავრობის მეთაურებმა ერთმანეთს სადღევრძელოები უთხრესო. ნუთუ ახლა მთელ მსოფლიოში შეიცვალა დიპლომატიური რიტუალები?

სახელმწიფო მართვის თვალსაზრისით დიდი მნიშვნელობა აქვს თეზისების იმ ნაწილს, კერძოდ, მეექვსე თეზისს, რომელიც საბჭოების უფლებამოსილებას შეეხება. აქ ვკითხულობთ: „აღმასრულებელი კომიტეტები და მათი აპარატი ხშირად საბჭოების ფუნქციას ეწვეიან და დეპუტატებს უტოვებენ მხოლოდ ფაქტობრივად გადაწყვეტილი საკითხების სანქცირებას“. და ცოტა ქვემოთ ასეთი რამ წერია: „დავამკვიდროთ საბჭოების ნამდვილი ზემდგომობა აღ-

მასრულებელი ორგანოებისადმი. დავადგინოთ, რომ საბჭოსადმი ანგარიშვალდებული მართვის ორგანოების მუშაკები ვერ იქნებიან ერთდროულად მისი დეპუტატები. გავრცელდეს ეს წესი რესპუბლიკების მინისტრთა საბჭოების შემადგენლობაში შემავალ პირებზე, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, საკავშირო მთავრობის წევრებზე“... ეს ძირითადად სწორი წესია, მაგრამ ერთი რამ არის გასათვალისწინებელი. იგულისხმება, რომ აღმასრულებელ ორგანოებში სპეციალისტები მუშაობენ, დეპუტატი კი ხშირად სხვა დარგის სპეციალისტია, აღმასკომის მუშაკს ყოველდღიურად ერთი უბნის ხელმძღვანელობა უხდება, დეპუტატი კი სხვაგან მუშაობს. ისმის კითხვა: ვინ უფრო კომპეტენტურია, განმკარგულებელი თუ შემსრულებელი? ვფიქრობ, დიდი სიფრთხილე გვმართებს არაკომპეტენტური მოქმედების გამოსარიცხავად. ამისათვის საჭიროა დეპუტატების არჩევისას თავი დავიზღვიოთ ფორმალისმისაგან. ხომ ცნობილია, რომ არსებობს წინასწარ შედგენილი ნორმები: დეპუტატების რამდენი პროცენტი უნდა იყოს ქალი ან კაცი, ამათგან რამდენი გლეხი, რამდენი ახალგაზრდა, რამდენი მწველავი, რამდენი პოეტი და ა.შ. დეპუტატი უნდა იყოს ნამდვილად ხალხის რჩეული. მოსკოვში წინასწარ არ უნდა მტკიცდებოდეს, თუ ვის აირჩევენ საქართველოში თუნდაც საკავშირო დეპუტატად, თბილისში არ უნდა მტკიცდებოდეს ჩხოროწყუს მომავალი დეპუტატის კანდიდატურა.

მართალი გითხრათ, ცოტა გამაოცა შემდეგმა წინადადებათ: „დეპუტატთა ნაწილი არჩევის მთელი პერიოდის განმავლობაში ან პერიოდულად უნდა განთავისუფლდეს სამსახურებრივი და საწარმოო მოვალეობისაგან“. როგორ? ვინ უნდა გამოადნოს მის ნაცვლად ფოლადი ან მოწველოს პროხა? მით უმეტეს, როცა საწარმოო თვითანაზღაურებაზე გადადის და შრომის შედეგიანობაზე დამოკიდებული ანაზღაურებაც? თანაც როგორ შეიძლება დეპუტატის, რომელიც იგულისხმება, რომ არის მოწინავე მუშაკი, დეკვალიფიკაცია თუნდაც ხუთი წლით? პერიოდულად განთავისუფლება, რა თქმა უნდა დასაშვებად მიმაჩნია, უნდა იყოს დეპუტატის დღეც, როცა მას მიღება ექნება საკუთარ სამსახურში, მაგრამ საბჭოებმა ყველა დონეზე საკუთარი სახსრებით უნდა მოახდინონ გაცდენილი დღეების მატერიალური ანაზღაურება. წარმოებას კი უნდა დაეკისროს მხოლოდ მისი საშუალო ხელფასის შენარჩუნება. ხოლო რაც შეეხება დეპუტატის ყოველკვირეულ დღეს, როცა დეპუტატი არ ასრულებს უშუალოდ სამსახურებრივ მოვალეობას, მას საშუალო ხელფასის შენარჩუნებასთან ერთად უნდა მიეცეს დამატებითი ანაზღაურება, რომელსაც ღებულობენ ამჟამად

მხოლოდ უმაღლესი საბჭოების დეპუტატები.

უკანასკნელ, მინდა შევეხო ჩვენი მრავალეროვანი სახელმწიფოსთვის უაღრესად მნიშვნელოვან მეშვიდე თეზისს, რომელიც ეხება საბჭოთა ფედერაციის შემდგომ განვითარებას. მოვიყვან რამდენიმე ამონაწერს: „საჭიროა მუდმივი ყურადღება ეროვნებათაშორისო ურთიერთობის საკითხებისადმი, თითოეული ერისა და ეროვნების განვითარებისადმი... მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების, სხვა ეროვნული ფორმირებების დამოუკიდებლობის ორგანული შერწყმა მათს პასუხისმგებლობასთან საერთო-საკავშირო სახელმწიფო ინტერესებისათვის... დეცენტრალიზაცია და მთავარი მმართველობითი ფუნქციის მაქსიმალური გადაცემა ადგილებზე სრულად ეხება ჩვენი ეროვნული სახელმწიფოებრიობისა და ავტონომიის ყველა ფორმას“.

ეს მუდმივი ყურადღება აკლდა ეროვნებათაშორისო ურთიერთობას, საქმეს ლოზუნგი ცვლიდა, თავს ვიტყუებდით, რომ ყველაფერი რიგზეა. ამ საკითხებზე საუბარი შორს წაგვიყვანს. მხოლოდ ერთ მაგალითს დავჯერდები. ამ ბოლო ხანებში თავი იჩინა რესპუბლიკათა შორის გარკვეულმა ტერიტორიულმა პრეტენზიებმა, კერძოდ, შუა აზიაში, რაზედაც ლაპარაკი იყო საკავშირო მწერალთა ბოლო პლენუმზე და აგერ, ჩვენს გვერდით — მთიან ყარაბახში. საიდან იღებს სათავეს ასეთი პრეტენზიები? ჯერ — ერთი, იქიდან, რომ თავის დროზე მეფის რუსეთი არ ზრუნავდა ამის გასარკვევად, მისთვის არსებობდა ადმინისტრაციული ერთეულები — გუბერნიები და არა ერები. ხოლო საბჭოთა წყობილების დამყარებისა და რესპუბლიკათა დამოუკიდებელ ერთეულებად ჩამოყალიბების დროს ანგარიში გაეწია უფრო საერთაშორისო კონიუნქტურას, ვიდრე საბჭოთა ერების ისტორიას და ინტერესებს, თანაც რევოლუციის წარმატებით აღტყინებულ ადამიანებს, ხვალზეგ მსოფლიო რევოლუციის მოლოდინში რესპუბლიკათა საზღვრები მაინც და მაინც არ ედარდებოდათ. ამ მხრივ დიდად დაზარალდა საქართველო სამხრეთ-დასავლეთით (კიდევ კარგი, აჭარა მაინც შეგვრჩა), ჩრდილოეთითა და აღმოსავლეთითაც, „საქართველოს საამაყო შვილებს“ ხელგაშლილობაში ვინ შეედრებოდა! სხვათა შორის, საერთაშორისო კონიუნქტურის გამო, უფრო სწორად, ათათურქის ხათრით ავტონომიური რესპუბლიკაც კი შეიქმნა არა ისტორიული და ეროვნული, არამედ რელიგიური ნიშნის მიხედვით. ეს უპრეცედენტო შემთხვევა გახლავთ კომუნისტური საზოგადოებისათვის. უფრო მეტსაც ვიტყვი: ჩვენს ქვეყანაში ათეიზმი და რელიგიის წინააღმდეგ ბრძოლა შეეხო, უპირველეს ყოვლისა, ქრისტიანობას, რამაც გამოიწვია ისლამის გაძლიერება. ამის მწარე

გაკვეთილებს ახლაც ვიძიებ. ისლამი კრძალავს ჩასახვის საწინააღმდეგო საშუალებებს, რის გამოც მაჰმადიანი ქალები იძულებულნი არიან ყოველწლიურად აჩინონ შვილები, რაც იწვევს მათს ფიზიკურ განადგურებას და გაუგონარ ექსპლუატაციას. ცნობილია, რომ შობადობის ინტერვალს სამ წელზე ნაკლები არ უნდა იყოს, ქალი ვერ ასწრებს ფიზიკური მდგომარეობის აღდგენას, ნაყოფიც სრულყოფილი ვერ იქნება. ამის გამოა შუა აზიის მრავალ რესპუბლიკაში ბავშვთა სიკვდილიანობის მაღალი პროცენტი. მოთმინება აევსოთ ქალებს და უკვე ორასზე მეტი შემთხვევაა პროტესტის ნიშნით თვითმკვლელობისა, საკუთარი თავის დაწვისა.

დღეს ვინმესადმი ტერიტორიული პრეტენზიის წაყენება გვიანაა, რას ვიზამთ, ეს არის ჩვენი ისტორია. ალბათ, ყველამ უნდა იცოდეს, რომ საზღვრის შეცვლა უომრად არ ხდება. ჩვენ კი, მგონი, ამერიკა შემოვირიგეთ და ახლა მართლა ძმებივით შეკავშირებული ხალხები ერთმანეთს ხომ არ დავერევით? და მაინც, არ შეიძლება, როცა ასეთი საკითხები ხალხმა მხოლოდ ჭორის დონეზე ან საექვო რესპუბლიკაციების მეშვეობით იცის. ისტორიკოსების ვალია (ამ შემთხვევაში მე მხედველობაში მყავს ქართველი, სომეხი და აზერბაიჯანელი ისტორიკოსები) ერთმანეთთან შეთანხმდნენ და გაარკვიონ სიმართლე. როგორ შეიძლება ყველა თავის ხალხს ეჩურჩულებოდეს, მის განდიდებას ცდილობდეს და მეზობელზე სულაც არ ფიქრობდეს? მით უმეტეს, სავალალოა, როცა ასეთ საქმეში ჩაერევა ვინმე არამკითხე, ვითომ ობიექტური ისტორიკოსი — სულ სხვა დარგის სპეციალისტი. მე მხედველობაში მაქვს აკადემიკოს ბ.რიბაკოვის სტატია „ქრისტიანობამდელი რუსეთი“, რომელიც დაიბეჭდა ჟურნალ „ნაუკა ი ჟიზნის“ მეხუთე ნომერში. ამ ჟურნალის 49-ე გვერდზე გამოქვეყნებულია X—XII საუკუნეების ფანტასტიკური რუკა. ამ რუკაზე მთელი დასავლეთი საქართველო ზედ აღნიშნული ორი გეოგრაფიული პუნქტით — ცხუმი და ქუთაისი — მიკუთვნებულია ბიზანტიის იმპერიისათვის, ხოლო საქართველოს ეთნობა ვიწრო ზოლი გეოგრაფიული პუნქტით „ტიფლის“, რომელიც მდებარეობს ზედ „სომხეთის სამეფოს“ საზღვარზე, თანაც ისე, რომ მტკვრის მარჯვენა სანაპირო უკვე სომხეთის ტერიტორიაზე ხვდება. რა ასეთი უსაშველო აკადემიკოსი ყოფილა ეს რიბაკოვი, რომ ამგვარი აღმოჩენა გაუკეთებია? თურმე, მსგავსი რუკა 1979 წელს გამოუქვეყნებია ს.ერემიანს. იგი წელსაც გადაუბეჭდავთ ჟურნალ „სოვეტაკან ჰაისტანში“, მაგრამ კომიკური ის გახლავთ, რომ როგორც „ლიტერატურული საქართველოს“ ფურცლებიდან გვატყობინებენ დავით მუსხელიშვილი და ბონდო არველაძე, ბაქოში გამო-სულა რუსული წიგნი ფ.მამედოვასი, რომელშიაც ასევე გასაცოდავე-

ბულია საქართველო და ამ ორ მეცნიერს — ბაქოელს და ერევნელს ვერაფრით გაუყვია ერთმანეთში ქართული მიწები! ასეთ არამკითხველურ სიზოგადს მხოლოდ ზიანი მოაქვთ საკუთარი ერისათვის.

ამ ათიოდე დღის წინათ რუსულ ენაზე გამოვიდა კიდევ ერთი წიგნი „აზერბაიჯანის ისტორიული გეოგრაფია“, რომელსაც 1987 წლის თარიღი უზის და აქამდე მისი გავრცელება შეჩერებული იყო. ამ წიგნს ოთხი ავტორი ჰყავს, მათ შორის აკადემიკოსი ზ.ბუნიატოვი და ჩვენი ნაცნობი ფ.მამედოვა. ამ წიგნში გატარებულია აზრი, რომ ალბანელები აზერბაიჯანელთა უშუალო წინაპრები არიან, ხოლო ინგილოები — გაქართველებული ალბანელები, ყარაბახელები — გასომხებული ალბანელები. ოღონდ გაუგებარია, ზ.ბუნიატოვისა და ფ.მამედოვას ჯინაზე ისინი რატომ გასომხდნენ და ესენი რატომ გაქართველდნენ? ასევე „გაქართველებულია“ კახეთის დიდი ნაწილი პერეთი და ა.შ. ხომ ხედავთ, სანამდის მიდის საქმე? მღელვარება მთიან ყარაბაღში, სომხეთსა და აზერბაიჯანში არ არის შემთხვევითი, მნიშვნელოვანწილად ამაში ბრალი მიუძღვის ისტორიკოსებსაც. ხომ არ დადგა დრო, ჩატარდეს თუნდაც მრავალწლიანი ერთობლივი დისკუსია და ყველაფერს დაერქვას თავისი სახელი? იქნებ ამ საქმეს ორგანიზაციულად მწერალთა კავშირები ჩაუდგნენ სათავეში მეცნიერებათა აკადემიებთან ერთად? კანონში არსებობს მუხლი ადამიანის შეურაცხყოფისათვის, ერის შეურაცხყოფისათვის — არა. კაცისშვილი ვერ უჩივლებს ვერც რიბაკოვს, ვერც ერემიანს, ვერც მამედოვას, ვერც რედაქციებს. ხუმრობა საქმე ხომ არაა, ამხელა მიწებს გვართმევენ! მკითხველთა ასეთი დეზინფორმაცია დანაშაულია, რადგან იწვევს გაუმართლებელ ამბიციებს, განაწყენებას და ხელს უშლის ხალხთა მეგობრობას.

ერთიც უნდა ვიკითხოთ, რატომ ხდება, რომ ასე დაუბრკოლებლად ვრცელდება ყველა დონეზე, ერთი გამოცემიდან მეორეში გადადის მთელი საბჭოთა კავშირისა და მსოფლიოსათვის ხელმისაწვდომად სომეხი და აზერბაიჯანელი მეცნიერების გემოვნებით შედგენილი ისტორიული რუკები და ჩვენში შედგენილ სამოცამდე რუკას დღის სინათლე აქამდე არ ეღირსა?

მეტად მნიშვნელოვანია დებულება იმის შესახებ, რომ მმართველობის დეცენტრალიზაცია ეხება ეროვნული სახელმწიფოებრიობისა და ავტონომიის ყველა ფორმას. ამასთან დაკავშირებით საყურადღებოა ესტონეთის შემოქმედებითი კავშირების გაერთიანებული პლენუმის მიმართვა XIX პარტიული კონფერენციისადმი.

ამ მიმართვაში დაყენებულია ეკოლოგიური, დემოგრაფიული და სხვა საკითხები, მოთხოვნა რესპუბლიკის მოქალაქეობის შესა-

ხებ, რესპუბლიკის წარმომადგენლობა და უშუალო მონაწილეობა საერთაშორისო საზოგადოებრივ, კულტურულ თუ სპორტულ ურთიერთობებში, მაგრამ მთავარია საბაზისო მოთხოვნა — რესპუბლიკის გადასვლა სრულ სამეურნეო ანგარიშზე და თვითდაფინანსებაზე, რის განხორციელებაც, ესტონელი ამხანაგების აზრით, უკვე მომავალი ხუთწლედიდან შეიძლება.

ვიდრე ამ მთავარ დებულებას შევხებოდეთ, რომელსაც, სხვათა შორის ეხმიანება თეზისების დებულება მმართველობის დეცენტრალიზაციის შესახებ, რამდენიმე სიტყვა მინდა მოგახსენოთ ამაჟამად არსებულ ცენტრალიზაციაზე. მინდა მივმართო ამერიკის შეერთებულ შტატებთან ანალოგიას. მე მესმის, რომ ჩვენს ორ, ე.წ. სუპერსახელმწიფოთა შორის დიდი განსხვავებაა პოლიტიკური სისტემის, ისტორიის, ტრადიციის და სხვათა და სხვათა თვალსაზრისით. მაგრამ არსებობს მსგავსებაც. მოსახლეობის დაახლოებით თანაბარი რაოდენობის, გამოყენებული ტერიტორიის, ბუნებრივი და მუშახელის რესურსების, საერთოდ, ეკონომიკური პოტენციალის თვალსაზრისით. ჩვენ ქვეყნის სამართავად 60 საკავშირო მინისტრი არ გვყოფნის, ამერიკას კი ჰყავს სულ თერთმეტი მინისტრი, რომელნიც ფეხბურთს კი არ თამაშობენ, ქვეყანას მართავენ და არც თუ ბევრად ჩვენზე უფრო ცუდად. აჭარას უფრო მეტი მინისტრი ჰყავს! აი, რას ნიშნავს მეურნეობის ზედმეტი ცენტრალიზაცია! 9 ივნისის „იზვესტიაში“ წავიკითხე ვინმე ლ.პეისნერის ფანტასტიკური ინფორმაცია. თურმე, რიგის საკონდიტრო ფაბრიკა 30 წელი იბრძვის იმისათვის, რომ მოსკოვს დაამტკიცებინოს ტორტის ახალი რეცეპტი! როგორც ეტყობა, ამ საქმეს არაფერი ეშველება, სანამ არ შეიქმნება ტორტის საკავშირო-რესპუბლიკური სამინისტრო... ასეთ ფონზე ბუნებრივი ჩანს ესტონელი ამხანაგების მოთხოვნა.

ჩვენი ეკონომიკის ერთ თავისებურებაზე მინდა შევაჩერო ყურადღება. იშვიათი როდია შემთხვევა, როცა რესპუბლიკიდან შორეულ რესპუბლიკაში იგზავნება ნედლეული, იქ მზადდება ნახევარფაბრიკატები და უბრუნდება იმავე რესპუბლიკას პროდუქციისათვის საბოლოო სახის მისაცემად, მაშინ, როცა რესპუბლიკაში ნედლეულსა და ქარხანას შეიძლება რამდენიმე კილომეტრი აშორებდეს ერთმანეთისაგან. საბოლოოდ ეს პროდუქცია მესამე რესპუბლიკაში იგზავნება, იმას სჭირდება ყველაზე მეტად! ასეთ, ერთი შეხედვით უაზრო განლაგებას მილიონობით ზარალი მოაქვს. მაგრამ ერთ საქმეს აკეთებს — რესპუბლიკებს ისეთი ძაფებით აკავშირებს ერთმანეთთან, რომ თვითგამოყოფის კონსტიტუციური უფლება ფიქცია ხდება. ყოველი „გამოყოფილი“ რესპუბლიკა თვით

ისეთი მძლავრი, როგორც რუსეთია, იმთავითვე განწირულია ეკონომიკური კრახისათვის, ეს მომავლდინებელი იქნება ერთიანი ორგანიზმისათვის — საბჭოთა კავშირისთვისაც, როგორც ამპუტაცია სისხლძარღვების გადაკეტვის გარეშე. ეს არ არის შემთხვევითი, ეს შეგნებული აქცია გახლავთ, მიუხედავად იმისა, რომ რესპუბლიკათა ცალკეულ სამეურნეო ერთეულებად წარმოდგენა ბუნებრივიც და ხელსაყრელიცაა ისტორიული, ეკოლოგიური, დემოგრაფიული და ბევრი სხვა ასპექტითაც. დღეს საშიშროება იმისა, რომ ეკონომიკური დამოუკიდებლობა გათიშვის სურვილს აღძრავს, გამორიცხულია. სახელმწიფოები ნებაყოფლობით ამყარებენ არა მარტო სამხედრო და პოლიტიკურ, არამედ ეკონომიკურ კავშირებს, გაფაციცებით ეძებენ პარტნიორებს, რადგან დღევანდელ მსოფლიოში იზოლირებულად ცხოვრება უაზრობაა. ჩვენ კი, მადლობა ღმერთს, ასეთი კავშირი უკვე გვაქვს და ვინ ჭკუათმყოფელი დათმობს მას? რაც შეეხება ეკონომიკურ-სამეურნეო და კულტურულ დამოუკიდებლობას, მატერიალურ და სულიერ ფასეულობათა ურთიერთგაცვლას, ერთიანი საკავშირო ფონდის შექმნასთან ერთად მხოლოდ სიკეთე შეუძლია მოგვითანოს. იქნება თავისუფალი შეჯიბრი რესპუბლიკათა შორის და მშრომელებს ეცოდინებათ, რას რისთვის აკეთებენ. გზა დემოკრატიისა, სოციალიზმისა, სამართლიანობისა, რომელსაც საბჭოთა ხალხი დაადგა, აქეთკენ მიდის.

1988. თიბათვე

მ ი მ ი შ ვ ი თ მ ი კ რ ო ჟ ო ნ თ ა ნ !

ამ ბოლო ხანებში მომრავლდა ჩვენში მიკროფონები. ბევრი გულწრფელი სიტყვა გამოქვეყნდა პრესაში, მაგრამ ხალხს სურვილი აქვს უშუალოდ გამოხატოს ემოციები, არა მარტო წაიკითხოს, მოისმინოს კიდევ. ბევრი დაგროვდა სათქმელი. მაგრამ არ შეიძლება ყველაფერი, რასაც ვკითხულობთ ან ვისმენთ, ხალხის გულისთქმას გამოხატავდეს. ამიტომ ბუნებრივია უკმარისობის გრძნობაც, ასეთ დროს რომ გვეუფლება. მიეჩნევიეთ, რომ ხშირად ცილდებოდა ერთმანეთს სიტყვა და საქმე, ამიტომაც გვიჭირს, მოთმინებით მოვისმინოთ ისეთი აზრიც, რომელსაც შეიძლება არ დავეთანხმოთ. დემოკრატიას, საქმიან დიალოგს, პოლემიკას მოთმინება სჭირდება. თითქმის შეიძლია ათეული წელი ვითმენდით და ახლა შეიძლიოდა წუთიც საუკუნედ გვეჩვენება... დღეს საჯაროობის, პლურალიზმის ხანა დაგვიდგა, არავინ ჩავვთვლის „ხალხის მტრად“,

თუ რაიმე ოფიციალურ აზრს არ დავეთანხმებით. მაგრამ, მოდით გულზე ხელი დავიდოთ და ვთქვათ: ჩვენ თვით მოვიპოვეთ ასეთი თავისუფლება? ჩვენ გავიმარჯვეთ, ჩვენ ვაიძულეთ ხელისუფლება, ხალხის აზრი მოესმინა? როგორ შეიძლება, ანგარიში არ გაუწიოთ იმას, რომ ქვეყნის სათავეში მოვიდა თაობა და მისი გამოკვეთილი ლიდერი, რომელმაც ანგარიში გაუწია ეპოქის მოთხოვნასაც (არც ამის უარყოფა შეიძლება!) და ხალხთან გულახდილი დიალოგი მოითხოვა, დიახაც მოითხოვა: ხმა ამოიღეთო! ჩვენი მხრივ უმაღურობა იქნება, ხალხის ხმა სტიქიის ხმაურად ვაქციოთ, თავაწყვეტილ კაკაფონიაში ჰარმონიის ნიშანწყალი ჩავკლათ. გარდაქმნის და საჯაროობის მოწინააღმდეგენი მხოლოდ ამას უცდიან, ეცდებიან დაამტკიცონ, რომ დემოკრატია ჩვენი საქმე არ არის, რომ ჩვენი დემოკრატია ანარქიაა, რომ ჩვენ სულ მალე ერთმანეთს დავერევიტ და ძმათა ძვლების ტკვერას დავიწყებთ, რომ ვეცდებით, რამდენიც ყელის მტკიცე იოგიანი კაცი გვყავს, იმდენი პარტია შევქმნათ. და ეს რომ არ მოხდეს, მუხრუჭებია საჭირო, აფსუს, სად არის სტალინიო, — ასე იტყვიან. არც ვინმე მინდა შევაშინო, არც თვით მინდა ეჭვი შემეპაროს, მაგრამ ის კარგად ვიცი, ქვეყნის დანგრევას არავინ დაგვანებებს, ხოლო დღეს დემოკრატიას იმდენი ძალა როდი აქვს, რომ შეძლოს მოპოვებული თავისუფლების შენარჩუნება! განა არა გვაქვს იმის მწარე გამოცდილება, როცა თავისუფლებისმოყვარე, ანდა, ქვეყნის მეთაურისგან განსხვავებული აზრის მქონე მოღვაწეს ჩვენ თვითონ „ხალხის მტერს“ ვეძახდით? გარდაქმნის საწინააღმდეგოდ, დემოკრატიის საწინააღმდეგოდ დღესაც მოქმედებს ძველი მექანიზმი. სულ ახლახან კონსტიტუციის დამატებათა პროექტის განხილვის დროსაც შეგვახსენა თავი ამ ადმინისტრაციულმა მანქანამ. 108-ე და 119-ე მუხლების ვარიანტი, რომელიც სსრკ უმაღლესი საბჭოს სესიამ დაიწუნა (ჩვენი ახალგაზრდობისა და საქართველოს რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს მოთხოვნით), სხვა არა იყო რა, თუ არა მუხრუჭების ძველებურად მოჭერის სურვილი, ჩვენი პროტესტით შევუწყვეთ ხელი ამ შემთხვევაში სწორედ გარდაქმნისა და დემოკრატიისათვის მებრძოლ ძალებს. მაგრამ საკმარისი იყო, იმ დღეებში თბილისში გამართულ დემონსტრაციებს ოდნავ სხვა ხასიათი მიეღო, რომ ამით მხოლოდ მოწინააღმდეგე ძალების პოზიციას გავამაგრებდით, განვამტკიცებდით აზრს, რომ სწორედ ეს მუხლებია საჭირო, რათა თავიდან იქნას აცილებული სახელმწიფოს დაშლა და დაღუპვა. ბეწვის ხიდზე გავიარეთ. როდესაც გარდაქმნის მოწადინე და მოწინააღმდეგე ძალებზე ვლაპარაკობთ, კონკრეტულ პიროვნებებს კი არ ვგულისხმობთ, ასე რომ იყოს, რა გვიჭირს, გვეცოდინებოდა, რომელ მოღვა-

წეს დაუჭიროთ მხარი და რომელს ვებრძოლოთ. არა, ეს ძალები თვით სამმართველო მექანიზმშია ჩართული და ცალკეული პიროვნების ნება-სურვილზე როდია დამოკიდებული. პიროვნებამ შეიძლება შეცდომა გააპატიოს, მანქანა არაფერს გააპატიებს!

გარდაქმნისა და დემოკრატიზაციის გზაზე, რესპუბლიკის სუვერენიტეტის განმტკიცების გზაზე კვლავ ბევრი წინააღმდეგობა შეგვხვდება. ახლა, როგორც არასდროს, სჭირდება ჩვენს ხალხს ერთსულოვნება. და რაოდენ სამწუხაროა, რომ მიუხედავად ჩვენი ერის და მისი ახალგაზრდობის უზომო პოტენციისა, ამ ერთსულოვნებას ვერ ვხედავ! ჩვენ ვერ შევძელით შევეგექმნა ერთიანი ეროვნული ორგანიზაცია — სახალხო ფრონტი. მრავალი არაფორმალური ორგანიზაცია არსებობს, ზოგი მათგანი თავის თავს პარტიასაც უწოდებს, განსხვავებულ პლატფორმებზე დგანან. ქართველი ხალხი კი ვერ შეასკუბდება ამ სხვადასხვა პლატფორმას და სხვადასხვა მიმართულებით ვერ წავა. ხომ უნდა გამოიკვეთოს საქმიან დიპლომატი, დისკუსიაში მათი პოზიციები? ასეთი რამ არ ხდება.

ერთადერთი ასპარეზი, სადაც შეიძლება ბოლომდე თავი მისცენ ემოციებს, ხალხმრავალი ახალგაზრდული მიტინგები გახლავთ. აქ გაისმის სხვადასხვა გულისამაჩუყებელი ლოზუნგი, როგორიცაა, მაგალითად, „გაუმარჯოს თავისუფალ საქართველოს!.. გაუმარჯოს!“ მაგრამ სად არის მკაფიო პროგრამა და რას ნიშნავს „თავისუფალი საქართველო“? ეროვნული მოძრაობის ლიდერობისათვის მარტო პატრიოტობა არ კმარა, პოლიტიკოსობაც არის საჭირო. ეჭვი არ მინდა შევიტანო ვინმეს პატრიოტობაში და ზოგ მოღვაწესავით გულზე ხელი ვიბაგუნო — საქართველო მე მიყვარს და იმას არაო, მაგრამ, არაფორმალურ გაერთიანებათა სათავეში ვერც ერთ პოლიტიკოსს ვერ ვხედავ! დიდ პოლიტიკოსად არც მე მიმაჩნია თავი, მაგრამ ამას არც უნდა დიდი პოლიტიკოსობა, რომ კაცი მიხვდეს: საქართველოს თავისუფლება ეს არის რესპუბლიკის სრული ეკონომიური დამოუკიდებლობა სრული კულტურული დამოუკიდებლობა და ამ ორი დამოუკიდებლობიდან გამომდინარე პოლიტიკური თავისუფლება კონსტიტუციურად მინიჭებული გამოყოფის უფლებით. ამის მისაღწევად უნდა მოხდეს ეროვნული ძალების კონსოლიდაცია. არ არის ადვილი ეკონომიკური დამოუკიდებლობა, ამას დასჭირდება ცხოვრების ყველა დარგში უმაღლესი პროფესიონალიზმის მიღწევა (რისგანაც ჯერ შორსა ვართ!). უნდა ვიბრძოლოთ იმისათვის, რომ ქართული ენა რეალურად გახდეს არა მხოლოდ სახელმწიფო ენა, არამედ მეცნიერების და ტექნიკის ყველა დარგის ენაც, უნდა მივიღწიოთ იმას, რომ როგორც ყველა შოფრისთვის ბუნებრივია „ფეხბურთი“ და არა „ფუტბოლი“, „ტანვარჯიში“ და არა „გიმნასტიკა“,

ასევე შეიცვალოს მის შეგნებაში „სცეპლენი“ და „ზაჟიგანი“ ქართული ტერმინებით. უნდა შევძლოთ დემოგრაფიული და ეკოლოგიური პრობლემების გადაჭრა, ეს კი შესაძლებელი იქნება არა „გვინდა არ გვინდას“ ძახილით, არამედ პროფესიული განსჯით და მოქმედებით. დასაბუთებულად და თანდათანობით უნდა დავაღწიოთ თავი ზოგიერთი საკავშირო სამინისტროს (განსაკუთრებით განათლებისა და კულტურის დარგში) დიქტატს. უნდა შევძლოთ დამოუკიდებლად გასვლა საერთაშორისო კონგრესებზე, ფესტივალებზე, ჩემპიონატებზე. ალბათ მოვა დრო, როცა რესპუბლიკები დამოუკიდებლად მიიღებენ მონაწილეობას ოლიმპიურ თამაშებზეც. განა ეს ყველაფერი თავისუფლება არ იქნება? და ასეთი თავისუფლების მიღწევას რა უფრო სჭირდება — ლოზუნგი და შრომა?

დღევანდელ მსოფლიოში ყველა სახელმწიფო, თვით მძლავრი, როგორცაა ამერიკის შეერთებული შტატები, ემებს არა მხოლოდ პარტნიორს ეკონომიკის დარგში, არამედ სხვადასხვა სამხედრო და პოლიტიკურ ბლოკში ერთიანდება. ჩვენ 15 რესპუბლიკას კავშირის წევრები ვართ. დღემდე თუ შეზღუდული იყო საქართველოს სუვერენიტეტი, არის საშუალება მისი სრულყოფისა და ამისთვის უნდა ვიღვაწოთ. ჩვენ კი ზოგიერთი გვთავაზობს ამ კავშირის გაწყვეტას! გავიჭირებთ და საკუთარ ეკონომიკას მერე შევქმნით. კი ბატონო, შეიძლება ვიშიმშილოთ კიდევ, მაგრამ ჩვენს გარშემო ქართული მილიცია კი არ იქნება, თვალებზე ცრემლმომდგარი მოშიმშილეებს რომ წყალს აწოდებდა, ძველ მეზობლებს გაეახსენდებოდათ, რომელთაც მაინცდამაინც ერეკლეს და სოლომონის ჯინი კი არ სჭირდათ, საქართველო თავიანთ საკუთრებად მიაჩნდათ! ნურავინ იფიქრებს, რომ რომელიმე ევროპული სახელმწიფო გადაგვეფოფრება, მათ ნიკიფორე ირბახისა და სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობიდან მოყოლებული, აგერ 1921 წლამდე დაამტკიცეს, რა საიმედო მოკავშირეებიც ბრძანდებიან. შეიძლება გაერთიანებული ერების ორგანიზაციაში ვინმემ შეგვაწიოს სიტყვა, მაგრამ არსებობს რუსეთის მიერ ჩვენს დაუკითხავად დადებული და შემდეგ დარღვეული ხელშეკრულებები. რომელთაც ჩვენს წინააღმდეგ დემაგოგიურად გამოიყენებენ. მიკროფონთან მისულმა ორატორმა, თუ მას პოლიტიკოსობაზე პრეტენზია აქვს, ამაზედაც უნდა იფიქროს.

მარტო მიტინგებით და ლაპარაკით საქმე არ გაკეთდება. დღეს, ისე, როგორც არასდროს, საჭიროა ეროვნული ძალების კონსოლიდაცია.

ეს რა დაგვემართა! რა დღეში ვართ! ბევრი რამ გევიჭირდა წინათ, მტრისას — რაც ჩვენ თავს გადაგვხდომია! მაგრამ ერთ საქმეში კი ვიყავით დალბინებული: კაცისშვილი არ გვეკითხებოდა ქვეყნის ამბავს! რაც თავი გვახსოვს, მხოლოდ ერთი კაცი ფიქრობდა საქვეყნო საქმეზე, სტალინი იქნებოდა იგი, ხრუშჩოვი, ბრეჟნევი, ანდროპოვი თუ ჩერჩენკო. ჩვენ კი, მოგვწონდა თუ არ მოგვწონდა მისი ნაფიქრალი, ხმას მხოლოდ „ურას“ სათქმელად თუ ამოვიღებდით, დედიშენის შვილი იყავი და აბა სხვა რამე გეთქვა! ახლა კი გვეუბნებიან, თქვენც იფიქრეთო! მაგრამ ძნელი რამ ყოფილა საქვეყნო საქმეზე ფიქრი! მით უმეტეს, თუ კაცი ისეთ საკითხებზე ფიქრს გადაჩვეულია და მხოლოდ იმაზე ზრუნავს, როგორმე სხვის ნაფიქრალს მოერგოს! ახლა ვსწავლობთ ფიქრს და ვგრძნობთ, რამხელა პასუხისმგებლობა გვეკისრება. მწერლები კი არა, ეკონომიკის და ფინანსების დიდი სპეციალისტებიც კი დაბნეულები არიან, ვკითხულობთ აკადემიკოსების, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორების, მინისტრების წერილებს, საჯაროობის პირობებში აქამდე უცნობ ციფრებს თუ ჩადენილ უკუღმართობებს ვეცნობით და ვხვდებით იმდენ წინააღმდეგობას, იმდენ ლაბირინთს, რომ თმები ყალყზე გვადგას! ვეძებთ დამნაშავეს, კონკრეტული და ცოცხალი კი აღარავინ გვჩნება ხელთ, რომ პასუხი მოვთხოვოთ, იგი ან აბსტრაქტული ბიუროკრატიაა ან გარდაცვლილი სტალინი...

ცოდვის გამხელა ახლა შემიძლია: არასდროს ნდობით არ ვეკიდებოდი არც პარტიის ისტორიის „მოკლე კურსს“, არც სოციალიზმის პოლიტიკონომიის კურსს, თუმცა დიდ პატივს ვცემ ამ დარგის სპეციალისტების მოხერხებას, რომელთაც პარტიის ყოველი ახალი ყრილობის თუ პლენუმის შემდეგ გამოცდილი იახტსენებივით გაღსების შეცვლა და დისერტაციების ხელახლა დაწერა უხდებოდათ. მაგრამ გულისტკივილის გამოხატვა მაინც შემიძლია, ეს კი მწერლის სპეციალობაა.

ადამიანი თავის ცხოვრების მესამედს ძილში ატარებს. ჩემი ცხოვრების 60 წლის მანძილზე 20 წელი უნდა მძინებოდა. ახლა კი ირკვევა, რომ უფრო მეტი მძინებია სხვებთან ერთად 30 წლიან უძრაობის პერიოდში, საბოლოო ჯამში სულ 20 წელი ვყოფილვარ ფხიზელი და ისიც შიშში გამიტარებია. აბა როგორ არ გამოვთქვა გულისტკივილი? ვის ჰქონდა უფლება, რაგინდ „ხალხთა მამა“ ყოფილიყო, ასეთ მდგომარეობაში ჩაეგდო ასეულ მილიონობით ადამიანი? ზოგი ხომ ისე მოკვდა, არც გაუღვიძია და სიზმარში სულ კომუნისმს ხედავდა?

ერთ საკითხზე არავის გაუცია პასუხი. ათასობით წლის წინათ, მას შემდეგ, რაც ადამიანმა ქვის იარაღი აღმოაჩინა, მისი ცხოვრების განუყრელი თანამგზავრი პირადი თუ კერძო საკუთრება იყო. როგორ გაბედავდა ფიზიკურად სუსტი ადამიანი, ბავშვი იქნებოდა იგი თუ მოხუცი, ჯანაყს ნანადირევში შესცილებოდა, იმ მოტივით, ბუნების წყალობა ყველას ერთნაირად გვეკუთვნისო? ეს ბუნების კანონია და ვერსად გაექცევი... ჩვენ კი მოვინდომეთ რამდენიმე წელიწადში გარდაგვემნა ადამიანის ტვინი, მისი გენები და შთაგვებონებინა საზოგადოებრივი საკუთრების უპირატესობა. და რა მივიღეთ? უკანასკნელ ხანებამდე ის კაციც კი, რომელიც თავისი მდგომარეობით ჩვენს შორის ყველაზე შეგნებული უნდა ყოფილიყო, გულმოდგინედ აგროვებდა ოქროს ვარსკვლავების და უცხოური მანქანების კოლექციას... თბილისში მშვიდობის პროსპექტზე ცხრასართულიანი სახლის გვერდითა ფასადი მთლიანად იყო დაფარული ბრეჟნევის პორტრეტით. იმ სახლში მცხოვრებთ დიდი იმედი ჰქონდათ, რომ სახლს მიუშენებდნენ დამატებით ლოჯიებს, რადგან პორტრეტზე მხოლოდ ხუთი ვარსკვლავი ეტეოდა, მორიგ მეექვსე ვარსკვლავს ხომ დასჭირდებოდა ადგილი?

არ შეიძლება იმის თქმა, თითქოს მეცნიერული კომუნიზმის თეორიის ფუძემდებელი კარლ მარქსი სოციალისტურ საზოგადოებაში გამორიცხავდა ადამიანის პირად მოთხოვნილებებს. პირიქით, ცნობილია, რომ იგი გულისხმობდა გლეხობის ინდივიდუალურ და არა კოლექტიურ ინტერესებს. გლეხს იმისთვის მოჰყავს პროდუქცია, რომ რაც შეიძლება სარფიანად გაყიდოს, თუ აქვს შესაძლებლობა, გაზარდოს წარმოება და შრომის ნაყოფიერება, რომ უფრო მეტი გაასაღოს და ამით, საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე, ობიექტურად ემსახურება საზოგადოებას და ხდება ქვეყნის მარჩენალი. სამართლიანად აღნიშნავს სოფლის მეურნეობის საკავშირო აკადემიის აკადემიკოსი ვ. ტიხონოვი („ლიტ.გაზეტა“, 3 აგვისტო, 1988 წ.) : „ჩვენ რევოლუციაში ჩავებით გულუბრყვილო-უტოპიური შეხედულებით სოციალიზმზე, როგორც საყოველთაო და გამათანაბრებელ საზოგადოებაზე „მწარმოებელ-მომხმარებელი კომუნის სისტემაში“. არ იყო გათვალისწინებული ადამიანის პირადი ინტერესები, ათასწლეულების მანძილზე მასში შეიძლება ითქვას, გენეტიკური კოდის სახით რომ არსებობდა. ამის გამო სასტიკად დავისაჯეთ. გლეხობა (და არა მარტო გლეხობა!) გადაგვიდგა. უკვე 1921 წელს ვ. ი. ლენინმა აღიარა ასეთი კურსის მცდარობა და განაცხადა: დიდხანს მოგვიწევს ჩვენ ცხოვრება წვრილი მწარმოებლის გვერდით და ამიტომაც თავისუფალი ვაჭრობის ლოზუნგი გარდუვალიაო. ვ. ი. ლენინს არ უთქვამს, რომ ეს მუდმივად ასე

იქნებო, მან განაცხადა, დიდხანს მოგვიწევს („долгие годы“) ამის გათვალისწინებო. ი.ბ.სტალინმა ჩათვალა ამ შემთხვევაში რაღაც სასრული სიდიდე იგულისხმებოდა და ისტორიამ ინტერვალის განსაზღვრა მას დააკისრა. მან კი საკმარისად მიიჩნია შეიდი წელი და 1928 წელს კვლავ დაუბრუნდა იმ „გულუბრყვილო-უტოპიურ შეხედულებას“, რითაც დავიწყეთ რევოლუცია...

ოციანი წლების დასასრულს ქვეყნის წინაშე დადგა ინდუსტრიალიზაციის ფორმირებული განვითარების პრობლემა. აგრარულ სახელმწიფოს, რა თქმა უნდა, არ შეეძლო წინააღმდეგობა გაეწია განვითარებული ქვეყნებისათვის, გერმანიაში თანდათანობით ძალას იკრეფდა ფაშიზმი. როგორც ისტორიის მსვლელობამ დაადასტურა, სულ რაღაც თორმეტი წელი აშორებდა საბჭოთა კავშირს უდიდესი განსაცდელისგან — მეორე მსოფლიო ომისაგან. თავისთავად ცხადია, ამ ხნის განმავლობაში რომ არ განვითარებულიყო ინდუსტრია და ომამდელი დონისთვის არ მიგვეწია, დაღუპვა გარდუვალი იყო. საკითხი ისე კი არა დგას, საჭირო იყო თუ არა ინდუსტრიალიზაციის დაჩქარებული ტემპები (ეს ნათელია!), არამედ შეიძლებოდა თუ არა ამ გიგანტური ნაბიჯის გადადგმა ისე, რომ არ დანგრეულიყო სოფლის მეურნეობა? სწორი იყო თუ არა ამ მიზნით სასოფლო პროდუქციის შესყიდვის ფასების გაიზრდა და სამრეწველო საქონელზე ფასების გადიდება? ამან გლეხობის დიდი წინააღმდეგობა გამოიწვია და ფაქტიურად კოლმეურნეობათა შექმნა იყო ხერხი სახელმწიფოს მიერ პროდუქციის სარფიანად და უკონტროლოდ ამოღებისა ისე, რომ არავითარი ანგარიში გლეხობის პირად ინტერესებს არ ეწეოდა. ხუთი წლის განმავლობაში, 1933 წლამდე სამ მილიონამდე საგლეხო მეურნეობა გაუქმდა და დაახლოებით 15 მილიონამდე გლეხი ინდუსტრიულმა საწარმოებმა შეიწოვეს, ხოლო მილიონამდე განკულაკებულნი საკონცენტრაციო ბანაკებში „იდევწოდნენ“.

ამასთან დაკავშირებით ვ.ტიხონოვი წერს: „კოლმეურნეობას არასდროს სავსებით არ მიუღია კოოპერატივის სტატუსი... დღემდე ხელფეხშეპორკილია კოლმეურნეობა პროდუქციის ჩაბარების (!) დავალებით, დათრგუნვილია ფასებით, რომელთაც სადღაც ზემოთ ადგენენ“. თავისუფალ ვაჭრობას რომელზედაც მარქსი ლაპარაკობდა, ხოლო 1921 წელს — ლენინიც, ვერ ეღირსა არა თუ ინდივიდუალური მეურნე, არამედ კოლექტიური მეურნეობაც. და დღეს, როცა ვლაპარაკობთ ფასების განსაზღვრაზე, როცა ვწერთ, რომ სასოფლო პროდუქციის ფასი თვითღირებულებაზე ნაკლებია და სახელმწიფო დოტაციით რეგულირდება, იმას აღარ ვამბობთ, — თავისუფალი ვაჭრობა რომ ნებადართული ყოფილიყო, გლეხი დოტა-

ციას არ მოითხოვდა, იგი პროდუქციას იმაზე ნაკლებად არ გაყიდდა, რაც უჯდება. სიყალბემდე მიგვიყვანა კაბინეტებში დადგენილმა, ჭერიდან ბუხებივით ჩამოსკუპებულმა ფასებმა!

გლეხობას ქვეყნის მარჩენალს ეძახიან. ნახეთ, როგორი მარჩენალი გვყოლია: სასოფლო სამეურნეო პროდუქციის საბანკო ვალმა უკვე 144 მილიარდს გადააჭარბა, ამას გარდა სახელმწიფო ყოველწლიურად ბიუჯეტიდან უანგაროდ აძლევს კოლმეურნეობებს 23—25 მილიარდს, ხოლო საბჭოთა მეურნეობებს 50 მილიარდამდე მანეთს. ვინ ვისი მარჩენალია, საკითხავია!

რატომ იყო ნაკლებად მწარმოებლური მონათმფლობელური წყობილება ფეოდალურთან შედარებით, ხოლო ფეოდალური — კაპიტალისტურთან შედარებით? მგონი, იმიტომაც, რომ საზოგადოებრივი ფორმაციის უფრო დაბალ საფეხურზე მწარმოებლის პირად ინტერესს ნაკლებად ითვალისწინებდნენ. ადამიანი რაც უფრო მეტ სარგებლობას ხედავდა, მით უფრო ზრდიდა შრომის ნაყოფიერებას. ჩვენ კი მოვინდომეთ შრომის ნაყოფიერების გაზრდა ისე, რომ პირადი ინტერესი აბსტრაქტულ საზოგადოებრივ ინტერესებს დავუქვემდებარეთ, მოგება ღოზუნგით შევცვალებთ და გაგვიკვირდა, რომ შრომის ნაყოფიერება დაეცა. სწორედ ამიტომ ვეძებთ დღეს ხსნას საიჯარო სისტემაში, მიწა გლეხს უნდა დაუფრუნოთ! ამაზე სიტყვას აღარ გავაგრძელებ, ისედაც ნათელია, რომ დღევანდლამდე შემორჩენილ კოლმეურნეობას სოციალიზმის პრინციპებთან საერთო არაფერი აქვს და სოციალური სამართლიანობის არავითარ ნიშანწყალს აქამდე არ ატარებდა. ამ მხრივ საინტერესოა ჩვენი უყაირათობის ერთი მაგალითი, რომელიც მოჰყავს ვ.ტიხონოვს. იგი აღნიშნავს, რომ კომბინირებული საკვების ქარხანას და კოლმეურნეობას ცალ-ცალკე უდგენენ (რა თქმა უნდა, კაბინეტებში) მარცვლეულის მიღება-ჩაბარების გეგმებს. კოლმეურნეობამ უნდა ჩააბაროს ნედლეული დაუშუშავებლად, კომბაინის მიერ „მოწეულ“ ნაგავთან და ბალახბულახთან ერთად. ქარხანა ღიდი დავიდარაბით რიგში ჩამდგარი კოლმეურნეობებისგან იღებს ნედლეულს, ევაჭრება, რაც შეიძლება მეტ პროცენტებს უკლებს მინარევების გამო. ამის შემდეგ ხდება ნედლეულის დამუშავება და რა გგონიათ? — ის, რისთვისაც ფასი დაუკლეს მიღების დროს — ნავაჰი და სარეველა, ძირითად მასასთან ერთად მუშავდება და მიეყიდება იმავე კოლმეურნეობებს უკვე სამრეწველო პროდუქციის სახით. მაგრამ თუ კოლმეურნეობამ მასა ჩააბარა, ვთქვათ, ტონაში 120 მანეთად, უკან უნდა წაიღოს 290 მანეთად! გარდა ამისა, ვ.ტიხონოვის ანგარიშით ქვეყნის მასშტაბით მარცვლეულის ყოველი ტონა 1200 კილომეტრამდე მანძილს გაივლის (ამასაც ხომ აუარე-

ბელი საწვავი და ტრანსპორტი უნდა!). ცხადია, სვამს საკითხს ავტორი, ლოგიკური იქნებოდა ეს მასა თვითონ კოლმეურნეობას დაემუშავებინა, მაგრამ ამის უფლებას „ზემოდან“ არავინ იძლევა: „იპოვით განა ისეთ სამინისტროს, რომელიც ნებაყოფლობით დათმობს ასეთ ოქროს მადანს?“ პატივცემული მეცნიერი ამ შემთხვევაში აკრიტიკებს პურის პროდუქტების სამინისტროს. ახია ჩვენზე, ასეთ სამინისტროს რომ გამოიგონებ, რა გასაკვირია, რომ მან ახალი საქმე გაიჩინოს? კვერცხის სამინისტრო რომ შეექმნათ ცალკე, ისიც აიძულებს კოლმეურნეობებს რაღაც ამგვარს.

აუნაზღაურებელ ზარალს აყენებს სახელმწიფოს სახალხო მეურნეობის მართვის ადმინისტრაციულ-მმართველობითი მეოდი, გემების, ტემპების, ფასების კაბინეტებში განსაზღვრა. საქმარისია დავასახელოთ რამდენიმე ფაქტი. ყოველწლიურად ვფანტავთ, ვალპობთ და ვკარგავთ მარცვლეულის 20 პროცენტს, ხილისა და ბოსტნეულის 60—70 პროცენტს, ხორცის 10—15 პროცენტს! და ასეთ პირობებში დაცინვასავით ჟღერს წყლის მეურნეობისა და მელიორაციის სამინისტროს დაპირება, მრავალი მილიარდი ღირებულების ვოლგა-დონის არხი 2 პროცენტით გაზრდის მოსავლიანობასო. რატომ არ იხარჯება ეს მილიარდები გზების გასაყვანად, ახალი ელვატორების, სასოფლო პროდუქციის გადამამუშავებელი ქარხნების, საწოკების, მაცივრების ასაშენებლად, პროდუქტების დროული რეალიზაციის უზრუნველსაყოფად? განა ამ გზით არ შეიძლება ორი და გაცილებით მეტი პროცენტით მოსავლის გადიდება, თუ ნაკლები გვექნება დანაკარგები? არხზე მუშაობის პროცესი ტელევიზიითაც აჩვენებს. სუეცის არხის სიღრმე 16 მეტრამდე ყოფილა, ამ არხს კი, თურმე 42 მეტრის სიღრმეზე თხრიან. რა უბედურებაა! ამ სამინისტროს წლიური ბიუჯეტი 11 მილიარდია. ათიოდე წლის მანძილზე, 1971—1980 წლებში, მოსარწყავად დაიხარჯა 79 მილიარდზე მეტი მანეთი. სამინისტრო ირწმუნება, რომ ამის შედეგად მორწყულ მიწებზე მარცვლეულის მოსავალმა მოიმატა 3,9 პროცენტით, ბოსტნეულისა—8, შაქრის ჭარხლისა—6,5 და ა. შ. სულ კი დანახარჯმა მოგვცა უკუგება 43,5 მილიარდი მანეთისა, სამინისტრო იმასაც გვპირდება, რომ 25,6 წლის შემდეგ მთლიანად ანაზღაურდება გაწეული ხარჯი. ვ. ტიხონოვის გამოანგარიშებით ამას დასჭირდება 109,7 წელი! შეიძლება ითქვას, დანახარჯი აუნაზღაურებელია!

ამას როგორმე შეურიგდებოდა კაცი, მილიარდების მეტი რა გვაქვს! მაგრამ რა ეშველება იმ ასეულ ათასობით პექტარ მიწას, რომელზედაც მელიორატორების წყალობით აღარასოდეს მოვა მოსავალი? ვ. ტიხონოვი წერს: „მელიორირებული მიწების დაახლოებით

ნახევარი სიღრმიდან ამოქაჩული წიაღისეული წყლებით არის და-
მარილებული, ხოლო იმ ოლქებში, სადაც მელიორატორებმა გან-
საკუთრებით აქტიურად იმუშავეს, მიწის 35 პროცენტი აღმოჩნდა
წყალში ჩაძირული“. პატრონიც ამას ჰქვია! ვინმეს შეუძლია დაი-
თვალოს ამ გაუბედურებულ მიწებში ჩაძარხული მილიარდები? ჩვენ
აღფრთოვანებულები ვართ, რომ სამინისტროს ხელიდან გამოვდლი-
ტეთ ახალი მილიარდები კი არა — ტრილიონები, როცა ხელი ავა-
ლებინეთ ჩრდილოეთის მდინარეების კალაპოტების შეცვლაზე, რაც
ჩრდილოეთსაც დაღუპავდა და სამხრეთსაც, მაგრამ რას დაარქმევდა
სტალინი სამინისტროს მუშაობას, თუ მთელ ამ ზარალს გაიცნო-
ბიერებდა? ცხადია, მავნებლობას! ჩვენ შორსა ვართ ამ აზრისა-
გან. ვინმე პიროვნება კი არ იყო მავნებელი, არამედ მუშაობდა მავნე
მექანიზმი, მავნე მანქანა, რომელიც თუ დაიქოქა, ვერ გააჩერებ,
მას უნდა მისდით, უფრო მეტი მსხვერპლი შესწირო, თორემ წინ თუ
გადაუდგები, შენც გაგთელავს. რელიეფურად ჩანს ამ სამინისტროს
მაგალითზე აღმინისტრაციულ-მბრძანებლობითი მართვის მთელი
მანკიერება.

რა თქმა უნდა, წყალთა მეურნეობისა და მელიორაციის სამინისტრო
ამ მხრივ სულაც არ არის გამონაკლისი. იქ დიდია მასშტაბები,
მაგრამ აქამდე მოსახლეობა უშუალოდ ვერ გრძნობდა მის მარწუ-
ხებს, სამაგიეროდ, ადვილად ჩანდა ფართო მოხმარების საგნებზე
ფასების განუხრელი ზრდა: პროდუქტებზე, სამრეწველო საქონელზე,
საწვავზე, ტრანსპორტზე და ა. შ. მაგალითად, ადრე ტელეფონის
დადგმა 20 მანეთი ღირდა, ახლა 100 მანეთი, რკინიგზის სადგურებ-
ზე ავტომატურ კამერებში ბარგის შესანახი თანხა 1000 პროცენტით
გაიზარდა. რატომ? რატომო, კითხულობენ პუბლიცისტები, ხალხის
კეთილდღეობისთვისო, უბასუხებენ „სპეციალისტები“. მილიონებს
ხარჯავს კავშირგაბმულობის სამინისტრო ტელეფონების მრიცხვე-
ლების დასადგმელად. ბალტიისპირეთში შაულიაიში უკვე ექსპე-
რიმენტიც ჩაატარეს. შედეგი მეტად „დამამიძებელია“: ტელეფონ-
ზე ლაპარაკი შემცირდა 42 პროცენტით, ხოლო სამინისტროს მო-
გება გაიზარდა 27 პროცენტით. „აი, თურმე რა ინტერესი ჰქონიათ,
— შენიშნავს ა. ნუიკინი, — იმუშაონ უარესად და მიიღონ მეტი
შემოსავალი“ („ოგონიოკი“, 22, 1988).

სამინისტროების დიქტატი კუროზებადმდე მიდის. ქარხანამ შექ-
მნა მიკროავტობუსების ახალი მოდელი კეთილშობილური მიზნით—
პრაველშვილიანი ოჯახებისათვის. მისი საბითუმო ფასი ხუთი ათა-
სიც არ არის, მაგრამ ფასების სახელმწიფო კომიტეტმა ქვა აავდო
და თავი შეუშვირა: პრაველშვილიან ოჯახებს 30 ათასად უნდა
მიეყიდოთ, მათთვის ასე აჯობებსო!

აღმაშფოთებელი მაგალითი მოიყვანა ა. ნუიკინმა. მან აღნიშნა, რომ მსოფლიო შეაფიქრიანა ანტარქტიდაზე ოზონისაგან დაცლილი ხერელის გაფართოებამ, ოზონის ფენა ხომ ატმოსფეროს იცავს მისი რადიაციისაგან! ოზონის მოლექულებს შლის მაცივრის გაზი ფრეონი. 1984 წელს ჩვენს ქვეყანაში უცდიათ მისი შეცვლა ორნა-ხევარჯერ უფრო იაფი პროპანით. მაგრამ ჩვენს ქვეყანაში გეგ-მების შესრულება ხომ მანეთებით იზომება! იაფი ნედლეული კი გეგმას ჩავარდნით ეშუქრება. ამის გამო მარტო ბრესტის ქარხანამ ხუთ მილიონამდე მანეთის ზარალი ნახა: „ფასების სახელმწიფო კომიტეტმა უარყო ყველა წინადადება, რომელიც საშუალებას მის-ცემდა საწარმოს ისე შეეცვალა ნედლეული, რომ არ გაკოტრებული-ყო“. დედამიწაც რომ დაიღუპოს, სამინისტრო ისეთი მანქანაა, თა-ვის არჩეულ გზას არ გადაუხვევს.

კარეტაში შებმულ ცხენებს თვალებზე რიდეს უკეთებდნენ, რომ არ ენახათ, გვერდით რა ხდებოდა, ვიდრე მეეტლე აღვირით არ მოაბრუნებდა. ასეა ჩვენი მმართველობის ორგანო, აღვირი გეგმა...

გულახდილად უნდა ვთქვა, რომ ჯერ კიდევ შარშან, როცა თბილისელ გამოშვებულზე კოტე გველესიანზე პუბლიცისტურ სტატიას ვწერდი („ლიტერატურნაია გრუზია“, №11, 1988), არ მქონდა ბოლომდე გაცნობიერებული, თუ 14 წლის განმავლობაში რატომ არ დაინერგა ან თუნდაც ექსპერიმენტულად შემოწმდა აშ-კარად მნიშვნელოვანი გამოგონება. ამას უფრო ცალკეული ბიუ-როკრატის უსულგულობას მივაწერდი. საქმე ის არის, რომ ახალი გამოგონება მნიშვნელოვან კონკურენციას გაუწევდა რკინიგზას. მეტსაც ვიტყვი: ტრანსპორტის ახალ სახეობას მთლიანად შეეძლო შეეცვალა რკინიგზა მცირეგაბარიტის ტვირთის გადაზიდვის საქ-მეში და უფრო წარმატებითაც, რაკი ფაქტიურად ენერგიის წყარო არ სჭირდებოდა, ხოლო მისი ქსელი რკინიგზის ქსელთან შედა-რებით 2,2-ჯერ მეტია. რკინიგზა თავის მონოპოლიას როგორ დათ-მობდა! კაცმა არ იცის, რამდენი მილიარდი მანეთის ეკონომიას მოგვცემდა ორმხრივ მოძრავი პნევმოტრანსპორტი. თითქოს, ამ პერსპექტივით უნდა დანტერესებულებოდნენ ნავთობისა და გაზის დამმუშავებელი უწყებანი, მაგრამ ნურას უკაცრავად, ისინი კარ-გავდნენ მილიონებს, ნავთობისა და გაზის მიწების გასაწმენდად რომ არის გამოყოფილი, რადგან პნევმოტრანსპორტისათვის მი-ლების გამოყენება გამორიცხავდა ამ მილიონების საჭიროებას და გამოიწვევდა გამწმენდი სამსახურების გაუქმებას, ამას კი, თუნდაც სახელმწიფოსათვის მილიარდების ეკონომიის მიცემის ხაზითაც არ შეურიგდება არც ერთი სამინისტრო. რა ღროის პატრიოტიზმია!

საჯაროობის პირობებში ფართო ფრონტით შეუტიეს ბიუროკ-

რატოას მწერლებმა, პუბლიცისტებმა, ჟურნალისტებმა და... ბიუროკრატებმა. მაგრამ ესენი კერძო პირები არიან, ბიუროკრატია აბსტრაქციაა, რამდენიც გინდა, ლანძღე, ხმას არ ამოიღებს. საკმარისია შეეხო არა თუ კონკრეტულ ბიუროკრატს, არამედ კონკრეტულ უწყებას, რომ ამუშავდება „მუნდირის ღირსების“ დამცველი მექანიზმი და, დროზე თუ არ გააწარო, თან გადაგიყოლებს. ამას ჩემი მწარე გამოცდილებაც მაღაპარაკებს, მაგრამ უმჯობესია გავიხსენოთ ს.ზალიგინის მაგალითი. რა ძვირად, რამდენი ნერვების ფასად, რამდენ უძილო ღამედ დაუჯდა საკუთარი აზრის გამოთქმა ჩრდილოეთის მდინარეების კალაპოტის შეცვლაზე! პუბლიცისტი მარტოსულია, უწყების ხელმძღვანელს კი ადვილად შეუძლია დარაზმოს მრავალათასიანი კოლექტივი, თავისი პოზიციის დასაცავად მოჩვენებითი საზოგადოებრივი აზრი შექმნას, დემოკრატია გაითამაშოს და საკუთარი პრესტიჟი ისეთ ადამიანებსაც დააცევინოს, ვისაც თვალის დასანახავად ეჯავრება. წამოვა ჟურნალ-გაზეთებში მშრომელთა „აღმუთებული“ წერილების ნიაღვარი და პუბლიცისტს არაკომპეტენტურობა და ტენდენციურობა თუ აკმარეს, მაღლობა უნდა თქვას, შეიძლება უარესიც დააბრალონ! ვინ არიან ეს „თავგამოდებული დამცველები“? ხელქვეითები, რომელთაც უფროსებს უნდა აამონ ან კარიერისტული მიზნით ან შიშით, ინდიფერენტული ადამიანები, რომელთაც არ სჯერათ, რომ რაიმე შეიძლება შეიცვალოს...

მაშინ რა ფასი აქვს პუბლიცისტურ გამოსვლას? ჩემთვის საესებით გასაგები და მისაღებია ანუიკინის შემდეგი სიტყვები. „არა იმისათვის, რომ ფასების სახელმწიფო კომიტეტი გადავარწმუნო, არამედ იმისათვის, რომ მკითხველთა მოტყუების საშუალება არ მივცეო“, — წერს პუბლიცისტი. მაგრამ რა აზრი აქვს, თუ მკითხველს ეცოდინება, რომ კომიტეტი ფასებს მშრომელთა კეთილდღეობის გასაუმჯობესებლად არ უმატებს, თუმცა, სულ ამას ეფიციება? ფასებს მაინც მოუმატებენ და მერე მოდექი და ირიკავე! არა, ასეთი პუბლიკაცია მაინც დიდად საჭიროა, საზოგადოებრივ აზრს ქმნის, საზოგადოებრივ აზრს კი ის მნიშვნელობა აქვს, რომ ის კაცი გაითვალისწინებს, ვისაც ხელწიფება კომიტეტზე ზეგავლენა, თორემ ისე თავისთავად ვერც პუბლიცისტი და ვერც საზოგადოება სახელმწიფო კომიტეტს ნირსაც ვერ შეუცვლის! მეც რომ ასე არ ვფიქრობდე, ახლავე გვერდზე გადავდებდი კალამს, როგორც არა ერთხელ გადამიდვია ამ სამიოდე წლის წინათ...

ანუიკინს თავის წერილში („ოგონიოკი“, №22, 1988) მოჰყავს მოსკოველი მუშის სიტყვები, რამ გამოიწვია კიევის ქარხნიდან მოსული დაზგების ხუთჯერ გაძვირებაო. ამ დაზგებიდან გაკეთე-

ბულ დეტალებს ჩვენ სუპში არ ეხარშავთო, წერს პუბლიცისტი, მაგრამ რასაც ვყიდულობთ, იმ დეტალებისგან კეთდებაო. მოსკოვის ქარხანა ფასების კომიტეტთან ვაჭრობის შემდეგ თავისი პროდუქციის ფასსაც გაზრდის. ასე რომ, საბოლოო ჯამში „უწყებათა შორის ქაღალდებით თამაში ჩვენ გვიჯდება ჯიბიდან ამოღებული რეალური, ჩვენი გარჯით მოპოვებული ფული“.

გახეთ „ტრუდში“ გამოქვეყნდა ფასების სახელმწიფო კომიტეტის თავმჯდომარის ვ.პავლოვის წერილი „რატომ არის აუცილებელი ფასების რეფორმა.“ ფასების რეფორმა სხვა არა არის რა, თუ არა ფასების მომატება. არსად არ ჩანს არც ამ წერილში, არც ფასების სხვა სპეციალისტების გამოსვლებში, რომ „რეფორმა“ სხვა რამეს ნიშნავს. საინტერესოა ის გარემოება, რომ ავტორი ცდილობს გაფანტოს მითი, თითქოს სტალინის დროს ხდებოდა ფასების დაკლება. იგი მიუთითებს, რომ 1928 წლიდან 1940 წლამდე ფასები გაიზარდა 6,2-ჯერ, აგრეთვე არც „ნებაყოფლობით — იძულებითი სესხები“ უნდა დაევიწყოთო. ეს ყველაფერი მართალია, რა უფლება გვაქვს ეჭვი შევიტანოთ მის მიერ მოტანილ ციფრებში, მით უმეტეს, როცა ეს ციფრები ხელთა აქვს და, როგორც უნდა, ისე ატრიალებს? მაგრამ მაინც რა მოეუხერხოთ იმას, რომ ომის შემდგომ წლებში სტალინს ერთი რაღაც ჩვენს სასიკეთოდ შეეშალა და ფასები მაინც იკლებდა? ან იმას რა მოეუხერხოთ, რომ, ეთქვამთ, უმაღლესი მარკის მსუბუქი მანქანა („პობედა“) მაშინ 1600 მანეთი ღირდა და დღესაც დაახლოებით „ვოლგა“ ასე ღირს, თუმცა 1961 წლის რეფორმის შემდეგ ხელფასები ფულის ახალ კურსზე გადასვლის გამო ათჯერ შეგვიძვირდა, ე.ი. მანქანის ფასმა 1000 პროცენტით მოიმატა? ეს რატომღა შეეშალა სიკვდილის შემდეგ სტალინს? ან რა მოეუხერხოთ იმას, რომ თითქმის ყოველ წელიწადს მშრომელები მოითხოვდნენ — გვიშველეთ რამე, ნამეტანი კარგად ეცხოვრობთ და ფასები გაგვიზარდეთო? ან იუკინს მოჰყავს შემდეგი მაგალითი: შავ მეტალურგიაში გვემის შესასრულებლად სამი წლის წინათ 7,5 მილიარდით გაზარდეს პროდუქციის ფასი. ამან გამოიწვია რამდენიმე მილიარდით მანქანათმშენებლობის პროდუქციის გაზრდაც. „თქირობთ, რომ მანქანათმშენებლებს რაიმე პრეტენზია გაუჩნდათ? არაფერი შეგეშალოთ. მანქანათმშენებლობის პროდუქციის გამოშვება ათი წლის მანძილზე ფულზე გადაანგარიშებით 2,6-ჯერ გაიზარდა... წარმოების გაზრდა ჩვენში მანეთებით იზომება! წარმოგიდგენიათ, რამდენი ღიდება და ორდენი აჩუქეს მანქანათმშენებლებს მათმა კოლეგებმა — მეტალურგებმა ტექნიკურ პოლიტიკაში თავიანთი უკიცობით? მაგრამ ეს მხოლოდ მათ აჩუქეს „უფასოდ“, ჩვენ კი საჩუქრები დაგვიჯდა საკუთარი უცვლელი „ხელფასი“.

1970 წლიდან 1985 წლამდე მსუბუქ მანქანაზე ფასი გაიზარდა ორჯერ, ავტოსერვისზე — 60 პროცენტით, 1979 წლიდან სხვადასხვა დროს ოთხჯერ გაიზარდა ბენზინის ფასი, გაიზარდა ფოსტის მომსახურება, სასტუმროს ფასი — 1987 წლიდან 20—25 პროცენტით. მართალია ა.ნუიკინი, როცა თვლის, რომ ფასების გაზრდა, როგორც წესი, სასარგებლოა უწყებისთვის და არა სახელმწიფოსთვის, მართალია იგი, როცა წერს: „თუ ვირწმუნებთ, რომ ფასების ზრდა ეკონომიკის გაჯანსაღებას იწვევს, მაშინ მას დიდი ხნის წინათ მართებდა გადაეგდო ჟანგბადის ბალიში და კროსები მოეწყო. მაგრამ ჯერჯერობით რაღაც არც ისე გამოუდის სირბილი“. და მიუხედავად ასეთი ვითარებისა, შემთხვევას არ ვუშვებთ ხელიდან, რომ რაღაც განსაკუთრებული შარავანდელით არ შევმოსოთ ცალკეული შეღავათები. 1987 წლის 1 იანვრიდან ბავშვობიდან დაინვალიდებულთა დახმარება გაზრდილა 50 პროცენტით და ამის გამო ირონიულად შენიშნავს ა.ნუიკინი: „ხო-ხო, რას იცხოვრებენ ბოლოს და ბოლოს ისინი თავიანთი 30 მანეთით თვეში!“ იქვე იგი იმოწმებს ხუთი შვილის დედის სიტყვებს. თურმე ამ ქალს ის შეღავათი აქვს, რომ მის შვილს 50 პროცენტის ფასდაკლებით ასმევენ სკოლაში ერთ ჭიქა რძეს. ეს კი, თურმე ნუ იტყვიოთ, ერთი კაპიკის ეკონომია ყოფილა!

ფასების მომატებასთან, ანუ როგორც მას ფინანსისტები შინაურულად და მოფერებით უწოდებენ, „ფასების რეფორმასთან“ დაკავშირებით საყურადღებოა ნ.შმელიოვის შემდეგი სიტყვები: „ჯერჯერობით, ეტყობა, ფასების სახელმწიფო კომიტეტი ტრადიციულ, კაბინეტურ პოზიციას ადგას: აქაოდა მოვიგონებთ „გონივრულ“, „კარგ“ ფასებს, რომელთაც გულმოდგინედ გამოიანგარიშებენ კომიტეტის გოგოები გამომთვლელ მანქანებზე და შემდგომ თავს მოვახვევთ, დავიყვანთ მას რეალურ ცხოვრებამდე“.

სავსებით მართალი მგონია ცნობილი პუბლიცისტი და ეკონომისტი, როცა სასაცილოდ არ ჰყოფნის „კომიტეტის გოგოების“ დადგენილი ფასები. 25 მილიონი სახეობის პროდუქცია არსებობს ქვეყანაზე. ვის შეუძლია დაადგინოს 25 მილიონი ახალი ფასი და ფასების მიხედვით საგანთა თანაფარდობა? რა გამომთვლელი მანქანა გაუძღვება უთვალავი ტრილიონი კომბინაციების გამოთვლას და ვის შეუძლია დააპროგრამოს ასეთი მანქანა? ვის შეუძლია მოგვცეს გარანტია, რომ ასე გამოთვლილი ფასი მიესადაგება ამა თუ იმ საგნის ღირებულებას და რეალური ბაზრის კონიუნქტურას? ამის გარკვევა, როგორც სამართლიანად ასკვნის ნ.შმელიოვი, „შეუძლია მხოლოდ ბაზარს და მოთხოვნილებისა და წინადადების თავისუფალ მოძრაობას... როდისღა დაუბრუნდებით გონივრულ აზრს,

იმას, რაზედაც საუკუნეებით შენდებოდა ეკონომიკური ცხოვრება და შეეწყვეტთ კაბინეტში ყოველგვარი „გონებრივი“ კონსტრუქციების გამოგონებას, რომელნიც ერთიმეორეზე ურთულესი და ერთიმეორეზე უფრო სიცოცხლის უნარს მოკლებულია?“

ჩვენ შევხებით ფასების რეგულირებასთან დაკავშირებულ საკითხებს, და ვთქვით, რომ კაბინეტებში დადგენილი ფასები, ან თუნდაც ლამაზი საბანკო ნიშნები თუ საიუბილეო მონეტები ვერ განსაზღვრავენ ეკონომიკას.

ეკონომიკური მექანიზმის რეგულირება, ეტყობა, სხვა საფუძველზე უნდა იყოს დამყარებული. ვიდრე ამ საკითხს შევეხებოდეთ, კიდევ ერთხელ სჯობს დავუბრუნდეთ ჩვენი უყაირათობით გამოწვეულ დანაკარგებს. საბჭოთა კავშირი ფანტასტიკური შესაძლებლობის ქვეყანაა. ეს აშკარად ჩანს არა ჩვენ მიერ მოწეული დოვლათის გრანდიოზულობაში, არამედ იმ გრანდიოზულ დანაკარგებში, ჩვენ რომ მოგვიხერხებია.

თუ ვბედავ ჩემი აზრი გამოვთქვა ასეთ საკითხებზე, მხოლოდ იმიტომ, რომ თვლა შემიძლია და წერა-კითხვა. არითმეტიკის „სპეციალისტი“ სკოლის დაწყებით კლასებშივე გახლდით, ხოლო იმის შემდეგ წერა-კითხვის მეტი არაფერი მიკეთებია. რასაც ახლა მოგახსენებთ, სხვადასხვა წყაროში ამოვიკითხე, ხოლო რიცხვთა შეკრება და გამოკლება მეხერხება, ასეთ რამეებს არ უნდა დიდი ეკონომისტობა და ფინანსისტობა.

სოფლის მეურნეობას, როგორც ვთქვით, სახელმწიფოს ვალი აქვს 144 მილიარდი მანეთი, გარდა ამისა სახელმწიფო ყოველწლიურად უანგაროდ აძლევს კოლმეურნეობებსა და საბჭოთა მეურნეობებს 73—75 მილიარდ მანეთს. მინიმუმი რომ ვიანგარიშოთ, ათ წელიწადში ეს 730 მილიარდია. 10 წლის განმავლობაში წყლის მეურნეობისა და მელიორაციის სამინისტრომ დახარჯა 79 მილიარდი მანეთი და, როგორც ჩანს, უარყოფითი უკუგდება მიიღო (ასეულ ათასობით ჰექტარი მიწა ჩამოიწერა) ჩვენი წარმოების 800 მილიონი ფეხსაცმლიდან უნდა ვიანგარიშოთ, რომ ნახევარი მაინც არ იყიდება, თითო ფეხსაცმლის ფასად მინიმალურს — 10 მანეთს თუ ვიანგარიშებთ, ათი წლის განმავლობაში მივიღებთ ზარალს 140 მილიარდ მანეთს. უქმად დგას 452 ათასი ტრაქტორი. ტრაქტორის მინიმალური ფასია 2 ათასი მანეთი, მაქსიმალური — 17500. ძნელია ჩვენთვის აქედან საშუალო ციფრის გამოყვანა, მექანიკური საშუალო 9750 მანეთი იქნება, მაგრამ ავიდოთ უფრო მცირე — ვთქვათ, 6,5 ათას მანეთამდე, მივიღებთ კოლოსალურ ციფრს — 3 მილიარდ მანეთს. სხვა დანაკარგები რომ არ მივიდოთ მხედველობაში და მარტო ესენი შევკრიბოთ, გამოვა თითქმის ტრილიონი

მანეთი! მაგრამ ეს დანაკარგები მარტო ბოლო ათ წელიწადში ხომ არ მომხდარა, არც წინა ათწლეულებში ვიყავით ამ მხრივ დაზღვეული, სხვა რომ არ იყოს რა, სამოქალაქო ომიდან დაწყებული დიდი სამამულო ომითა და „ცივი ომით“ დამთავრებული, რამდენი ზარალი გვინახავს, ჩვენგანაც რომ არ იყო დამოკიდებული და თუ საშუალოდ ათწლეულისათვის ერთ ტრილიონს ვიანგარიშებთ, შვიდი ტრილიონი გამოგვივა. რას ნიშნავს, შვიდი ტრილიონი? ჩვენი წლიური ეროვნული შემოსავალი თუ 600 მილიარდია, ეს ნიშნავს, რომ დაგვიკარგავს მინიმუმ 11,6 წლის ეროვნული შემოსავალი! არ ჩანს აქედან, რომ ზღაპრული შესაძლებლობის ქვეყანა ვართ? გვაქვს უფლება თუნდაც ერთი წლის ეროვნული შემოსავალი ქარს გავატანოთ? შვიდი ტრილიონი ხომ საქართველოს 1400 წლის ბიუჯეტია! და თუ ამის უფლება არა გვაქვს, როგორ ხდება, რომ 452 ათასი გაუქმებული ტრაქტორის პატრონები კიდევ ახალ გიგანტს — ელაბუგის სატრაქტორო ქარხანას ვაშენებთ, რომელიც 3,8 მილიარდი მანეთი უნდა დაჯდეს?

ახლა დავესესხები ციტატას ნ.შმელიოვს: „ჩვენ ვაწარმოებთ ორჯერ მეტ მინერალურ სასუქებს, ვიდრე ამერიკის შეერთებული შტატები, ტრაქტორებს — ექვს-შვიდჯერ მეტს, კომბაინებს — თოთხმეტ-თექვსმეტჯერ მეტს, ხოლო ხორბალს, როგორც ცნობილია, ჩვენ მათგან ვყიდულობთ და არა ისინი — ჩვენგან“. იგივე ავტორი კატეგორიულად აცხადებს, რომ ჩვენ არ გვჭირდება მეტი ლითონი, არ გვჭირდება მეტი დაზგები, რომელთა დიდი ნაწილი მოძველებული მოდელისაა, ზოგი კი მუშაობს მხოლოდ ერთ ცვლაში, ხოლო ზოგი სჯობია სულ არ მუშაობდეს, „ჩვენ უნდა გავთავისუფლდეთ ტემპების რელიგიისგან“ — დაასკვნის იგი.

რატომ ხდება ასე? საიდან გაჩნდა ასეთი „რელიგია“? ამაზე, ვფიქრობთ. პასუხს იძლევა ეკონომისტი გ.პოპოვი („ზნამია“, №7, 1988):

„ეკონომიკური მექანიზმი ყალიბდება ხუთწლიანი გეგმის მიხედვით, რომელიც შედგენილია ადმინისტრაციულად... წარმოებები დარჩნენ სამინისტროს ნებაყოფლობითი „შეხედულებების“ განკარგულებაში, მაგრამ ახლა ეს „შეხედულებები“ მოქმედებენ არა პირდაპირ, როგორც საგეგმო დავალება, არამედ სამინისტროს მიერ დადგენილი ნორმატივების სიდიდითა საშუალებით“. უფრო მეტიც, ავტორი ასეთსავე საშიშროებას ხედავს ახლო მომავალში: „ახალ ხუთწლედში ისევ მოგვიწევს დავიწყოთ საქმე ადმინისტრაციული გეგმის შედგენით... და თუ შედეგები ძალიან ცუდი იქნება — დაებრალოთ არა გეგმას, არამედ გარდაქმნას... ძველი ეკონომიკური სტრატეგიის, ახლანდელი გეგმის სტრატეგიის შენარჩუნები-

სას შეუძლებელია შევქმნათ ახალი ეკონომიკური მექანიზმი“.

რა გამოსავალი გვრჩება? გ.პოპოვი თვლის, რომ საჭიროა გაეთათვისოთ ცენტრალური ორგანოები ეკონომიკის არა მარტო უშუალო ხელმძღვანელობიდან, არამედ მასზე პასუხისმგებლობიდანაც. „ეკონომიკაზე პასუხი უნდა აგონ სამეურნეო ანგარიშზე მყოფმა ორგანიზაციებმა“ — წერს იგი. პასუხი უნდა აგონო! ეს ნაცნობი ტერმინოლოგიაა, რომელსაც ადმინისტრაციულ-მბრძანებლობითი მართვის მოწინააღმდეგე გ.პოპოვიც ვერ ასცდა. ორგანიზაციამ რომ პასუხი უნდა აგოს, ვინ უნდა აგებინოს? ცხადია, სამინისტრომ! სამინისტროსაც ვიღაცამ „ზევით“ უნდა მოთხოვოს, რატომ არ აგებინე პასუხიო. და რა გამოვა აქედან? ისევ ის, რაც აქამდე იყო!

ვ.სელიუნიჩი სტატიის „ღრმა რეფორმა ანუ ბიუროკრატიის რევანში“ („ზნამია“, №7, 1988) იხსენებს 1965 წელს მიღებულ დებულებას საწარმოზე, რომელიც ფარატიანა ქაღალდად დარჩა: „სხვაგვარად ვერც იქნებოდა. თუ ერთი და იგივე უფლება ეძლევა ქარხნის დირექტორს და მინისტრს, საკითხი პრინციპულად გადაწყდება: ვინც თანამდებობით უფრო მაღლაა, მართალიც ის არის. დღეს ჩვენ სიტყვასიტყვით ვიმეორებთ ძველ შეცდომას... სამინისტროები მთლიანად აგებენ პასუხს მომხმარებლის მოთხოვნათა უსიტყვოდ დაკმაყოფილებაზე მისთვის აუცილებელი პროდუქციის მიწოდებაში“. ამ შემთხვევაში საწარმოები არაფერზე აგებენ პასუხს. მარტო ეს მოკლე ფორმულირებები სავსებით საკმარისია, რათა გაუქმდეს ახალი სამეურნეო მექანიზმი საწარმოებზე მიღებულ კანონთან ერთად. ბიუროკრატებმა ჩადეს მექანიზმში ნაღმი, რომელიც აუცილებლად აფეთქდება“.

ველოდოთ ნაღმის აფეთქებას? თუ ამთავითვე უარი უნდა ვთქვათ გარდაქმნაზე? არა! გარდაქმნა ერთადერთი შანსია ქვეყნის ხსნისა! ერთადერთი! რა გამოსავალს ხედავენ შექმნილი მდგომარეობიდან სპეციალისტები? მოეუსმინოთ ნ.შმელიოვს: „მოგვაშორეთ დამთრგუნველი, სიტყვაშეუბრუნებელი ძალა ჭერიდან აღებული, მბრძანებლური საგეგმო დავალებებისა, მოგვაშორეთ სამინისტროების უმკაცრესი პასუხისმგებლობა ამ გეგმების შესრულებისათვის, წაართვით უწყებებს და ადგილობრივ პარტიულ, საბჭოთა და სამეურნეო ხელისუფლებას მათი უმაღლესი ფუნქცია — რაღაც უნდა დაუჯდეთ, „გამოჭედონ“ გეგმა... თუ არ მოვშლით ამ ფუნქციებს, ვერასდროს შევძლებთ გავტეხოთ ეკონომიკური რეფორმისადმი უწყებათა და ადგილობრივი ხელისუფლების წინააღმდეგობა“.

მაშასადამე, მიაჩნიათ, რომ საჭიროა ეკონომიკური დეცენტრალიზაცია, ცენტრალური უწყებების, სამინისტროების ძალაუფლე-

ბის შეზღუდვა, მეტი დემოკრატია და საწარმოთა შესახებ მიღებული კანონის განუხრელი შესრულება. მაგრამ რაღაც უშლის ხელს ამ კანონის განხორციელებას, რაღაც ნაღმია ჩადებული! ეტყობა, ბიუროკრატია უკვე მოუკიდა პატრუქს. ახლა ან ზონარი უნდა გადავჭრათ, ან სანგრები დროზე გავთხაროთ და თავზე ხელი დავიფაროთ, ვინძლო აფეთქებას გადავურჩეთ.

ზოგიერთმა უწყებამ გარდაქმნის იდეები თავისებურად გამოიყენა. ასე, მაგალითად, მოსკოვის ოლქში შეიქმნა მშენებლობის ტერიტორიული გაერთიანებები, რომელთაც მიიღეს საპროექტო-სამშენებლო ფირმის სტატუსი. თითქოს მშენებლობის მთავარმა სამმათველომ ამით უარი თქვა ბიუროკრატულ ხელმძღვანელობაზე, მაგრამ ცნობილმა მშენებელმა ნ.ტრავეკინმა აი როგორ შეაფასა ასეთი გარდაქმნა: „მთავარმა სამმათველომ მშენებლობის ტერიტორიული გაერთიანებები რომ შექმნა, ოპერატიული საქმეებისაგან ხელი არ აიღო, ძალაუფლებას ვერ შეეღია... გაერთიანებები იქცნენ მის ხელში თითქოსდა დამატებით ბერკეტებად და არა დამოუკიდებელ ერთეულებად... სამმართველო აპარატი, იმის ნაცვლად, რომ შემცირებულიყო, გაცილებით გაიზარდა... მეთვრამეტე ტრესტი, საიდანაც მე მოვედი, ადრე ზემდგომი ორგანოს შესანახავად რიცხავდა 40 ათას მანეთამდე, ახლა კი 80-ზე მეტს“. საიდან მოიტანენ მეთვრამეტე ტრესტი და სხვა თვრამეტი თუ უფრო მეტი ტრესტები ამ გაორმაგებულ ხარკს? რა თქმა უნდა, საბოლოო ჯამში ჩვენი ჯიბიდან. თვითონ ერთმანეთში ეს ორგანიზაციები ქაღალდებით ითამაშებენ, 40-ის ნაცვლად 80-ს გადარიცხავენ, ამით მშენებლობა გაძვირდება, ჩვენ კი, მშრომელები, ვერავის ვერაფერს გადავურიცხავეთ, რეალური მანეთები უნდა დავდოთ!

ახლა ვნახოთ, რა საფრთხე ემუქრება თვითდაფინანსებაზე და სამეურნეო ანგარიშზე გადასულ საწარმოებს, მათს ეკონომიკურ დამოუკიდებლობას, მათს ინიციატივას, მათს დამოუკიდებელ ურთიერთობას ბაზართან, მათ მიერ რეალური მოთხოვნილების გათვალისწინებას. ნ.შმელოვი წერს: „სამინისტროები წყნარად, უხმაუროდ, ისე რომ არც აქცევენ ყურადღებას პრესის კენესას და კივილს, ფაქტიურად ახრჩობენ მას (კანონს საწარმოთა შესახებ. — რ.მ.). ჯერ კიდევ აკვანში. სახელმწიფო დაკვეთა პროდუქტებზე 100 და მეტი პროცენტით, საწარმოთა მოგებიდან ბიუჯეტისა და სამინისტროების სასარგებლოდ 85 — 95 პროცენტის გადარიცხვა, შეუძლებლობა ზემოდან ვიზის გარეშე საკუთარი ფონდებით სარგებლობისა, შეუძლებლობა საკუთარი პროდუქციის გაყიდვისა და მისი გადაყვანისა მანეთებში... სწორედ ასე სამეურნეო ანგარიში... უკვე მოაშთვეს ერთხელ 1965 წელს“. ამასვე ამბობს გ.პო-

პოეტი: სახელმწიფო დაკვეთაში დარჩა მთავარი — იგი სავალდებულოა, ძალაში დარჩა ყველა ძველი დირექტიული საგეგმო დავალება, თუმცა „ახალი ფორმით, სახელმწიფო დაკვეთის სამხრე-ბით შემოსეს“.

ვფიქრობ, აფეთქებისგან გადასარჩენად სანგრების გათხრა არ დაგვჭირდება, ჯერ კიდევ გვაქვს შანსი — გადავჭრათ საბელისწე-რო ზონარი...

საბოლოო ჯამში მიღებული დადგენილებების ცხოვრებაში გა-ტარება მნიშვნელოვნად, რეალურად აამაღლებს ჩვენი ცხოვრების დონეს. აღარ იქნება საჭირო ჩაშაქრული საუბარი იმაზე, რომ ჩვენ-ში უფასოა განათლება, ჯანმრთელობის დაცვა, რომ ბინის ქირა ფაქტიურად სიმბოლურია და ა.შ. უფრო იმაზე იქნება ლაპარაკი, თუ რამდენად შეესაბამება ჩვენში ანაზღაურება შექმნილ პროდუქ-ციას, რამდენად მაღალია მშრომელთა რეალური ხელფასი, ხომ არ არის თვით იგი სიმბოლური? კიდევ რა რეზერვი დავერჩა ცხოვრე-ბის დონის ასამაღლებლად?

ცხოვრების დონის ასამაღლებლად რეზერვთან დაკავშირებით საინტერესოა აკადემიკოს ა.აგანბეიანის გამოთვლა. ყოველწლიუ-რად ჩვენ ვიყენებთ დაახლოებით 600 მილიარდი მანეთის ეროვ-ნულ შემოსავალს. სამი მეოთხედი იხარჯება მოხმარებაზე, ერთი მეოთხედი — დაგროვებაზე. ერთი პროცენტით შემოსავლის გაზრდა იძლევა ექვს მილიარდს, აქედან გამომდინარე — მოხმარების ფონ-დი გაიზრდება 4,5 მილიარდით. მაგრამ ეს წინამატი არ შეგვეტყო-ბა, რადგან შესაბამისად იზრდება მოსახლეობის რაოდენობაც. ნამა-ტის მეორე და მესამე პროცენტი დაჭირდება მეურნეობაში არსე-ბული მრავალი ხარვეზის ამოვსებას. რამე რომ დავგეტყოს, ქვეყ-ნის საერთო შემოსავალი 4, ან უკეთესია, 5 პროცენტით გაი-ზარდოსო. თითქოს მაცდუნებელი გამოანგარიშებაა, ბოლო ორი, მეოთხე და მეხუთე პროცენტი ხომ ცხრა მილიარდია! ეს ცხრა მილიარდი თუ ჩვენს შემოსავალს შეემატება, ავშენდით და ეგ არის! ცხრა მილიარდს ეხუმრები? მაგრამ ნაადრევი გამოდგა ჩე-მი სიხარული, ამ ცხრა მილიარდს მარტო მე და ჩემს მკითხვე-ლებს არავინ მოგვცემს, ასეულ მილიონობით ადამიანებზე რომ განაწილდება, რა იქნება? ეს უჩემოდაც უანგარიშია ვ.სელიუნინს და გამოსვლია კაცზე მანეთნახევარი თვეში! ვინც ამას აშენებად თვლის, თუნდაც აკადემიკოსი იყოს, მზად ვარ, დღესვე ჩემი ხელ-ფასიდან გადავურიცხო თვეში მანეთნახევარი, ეს მე არ დამაქცევს, იმას თუ ააშენებს, ღმერთმა ხელი მოუმართოს!

იმასთან დაკავშირებით, რომ თანდათანობით კარგავს ძალას მუშა-მოსამსახურეთა ხელფასი, სულაც არ არის აუცილებელი დიდი

შედარებითი ანალიზი. ვნახოთ, რა შემოსავალი აქვთ ჩვენს სპორტსმენებს, ხელოვნების მუშაკებს, მეცნიერებს საზღვარგარეთ (რომელ ქვეყანაშიც გნებავთ!) და რა გასამრჯელოს იღებენ სინამდვილეში.

როგორც პრესიდან შევიტყვეთ, ფეხბურთელი ვაგიზ ხილიატუ-ლინი, რომლის გამო სპორტსახკომს 400 ათასი დოლარი გადაუხადეს, თურმე საფრანგეთის გუნდში — „ტულუზაში“ იმაზე ნაკლებ ხელფასს იღებს, ვიდრე იმავე გუნდის მეზაღე. საბჭოთა კავშირის ჩოგბურთელ ქალთა ნაკრების მწვრთნელს ო.მოროზოვას ჰკითხეს: რამდენი შემოიტანა ხაზინაში ნ.ზვერევამ და თვით რა მიიღო. ო.მოროზოვამ დაასახელა 250 ათასი დოლარი და განაცხადა, ჩოგბურთელს აქედან მხოლოდ მეასედი ერგო. სად წავიდა დანარჩენი ფული, რა თქმა უნდა, არა თუ ნ.ზვერევამ, არამედ მისმა მწვრთნელმაც არ იცის და არც ჩოგბურთის განვითარებას მოხმარებია. ჩვენმა პროფესიონალმა კალათბურთელმა უ.სემიონოვამ განაცხადა, იტალიაში ისე მცირე ხელფასი მრჩება, ნახევრად ვშიმშილობო. გაცხარებული ედავებოდნენ გაზეთის ფურცლებიდან კუდმიმწვარი სპორტის მესვეურები: არ გრცხვენია, შე ქალო, იქ ხომ თამაშებზე ზოგჯერ პრიზებსაც გაძლევენო! სხვის მიცემულ საჩუქარს, რომელიც, სხვათა შორის, სულაც არ არის სავალდებულო და არავითარ კონტრაქტში არ არის გათვალისწინებული, ჩვენს სპორტსმენს თურმე ხელფასში უთვლიან!

ეს აღმაშფოთებელია! ჩვენ თუ სოციალისტური საზოგადოება ვართ და არა ფეოდალური, ადამიანის ასე გაქირავების ნება არა გვაქვს. ახლა შეუშუშავებიათ პროექტი, რომ უცხოეთში საბჭოთა სპორტსმენებმა მიიღონ კონტრაქტში გათვალისწინებული თანხის 30 პროცენტი, მაგრამ დიდი იმედი არა აქვთ, რომ ფინანსთა სამინისტრო ამ პროექტს დაამტკიცებს. რატომ უნდა დაამტკიცოს, ვინ აიძულებს?

შემთხვევითი არ არის ობივატელური შიში იმისა, დიდმა შემოსავალმა კაპიტალიზმის აღორძინება არ გამოიწვიოსო, ჩვენ ისე გვეშინია კაპიტალიზმისა, რომ გვირჩევნია, შიმშილით სული ამოგვხვდეს, ვიდრე გავმდიდრდეთ. სიმდიდრე და სიუხვე კაპიტალიზმის თვისება გვგონია. ამიტომაც ყოველნაირად უშლიან ხელს ბიუროკრატები კოოპერატივების გამრავლება-განვითარებას. მაგრამ ეს მარტო იმ მიზეზით არ ხდება — ღმერთი არ გაგვიწყრეს და ვინმე არ გამდიდრდესო. დააკვირდით, რას ამბობს ბ.ლიტვაკი: „კოოპერატივების გაჩენა სახელმწიფო საწარმოებს უქმნის კონკურენციას არა მარტო სასაქონლო ბაზარზე, არამედ შრომის ბაზარზედაც. ეს, ჩემი აზრით, უნდა გაითვალისწინონ ხელფასის განმსაზღვრელმა „სპეციალისტებმა“. სხვაგვარად ხომ ხალხი სახელმწი-

ყო დაწესებულებებიდან კოოპერატივებში გაიქცევა, განსაკუთრებით ახალგაზრდობა“ („ოგონიოკი“, ივლისი, №30, 1988). ავტორს თუ ჰგონია, რომ ამას მარტო თვითონ მიხვდა, ძალიან შეცდარა. ჩემი აზრით, რომ ბრძანებს, ეს აზრი მისი არ არის, ყველასია, ვინც კი ერთგულად დგას ბიუროკრატიზმისა და ადმინისტრაციულ-მბრძანებლობითი სისტემის სადარაჯოზე და გულზე ხელს იბაგუნებს: კაპიტალიზმისგან სოციალიზმს ვიცავო.

სწორედ ამიტომაც კოოპერატივებზე კანონის გამოსვლამდე საკავშირო ფინანსთა სამინისტრომ ისეთი პროგრესული გადასახადის სისტემა შემოიღო და დასახრჩობად ყელში წვდა კოოპერატივს, რომ ძლივს გამოდლიტეს ხელიდან ჯერ კიდევ აკვანში მწოლიარე ბავშვი... ფიქრობთ, ამ ბავშვის ნორმალური გაზრდის შეეშინდა? დროზე მიხვდა, რომ მასთან შედარებით სახელმწიფო დაწესებულებებში მუშა-მოსამსახურეთა ხელფასის ნამდვილი ღირებულება გამოჩნდებოდა, საკუთარი ბავშვი დაეჩაგრებოდა, გულის მანკიანი და რაქიტიანი....

რა გამოსავალი ჩანს შექმნილი მდგომარეობიდან?

ეკონომიკა უნდა იყოს რეალური, შექმნილი პროდუქცია უნდა შეესაბამებოდეს მოთხოვნილებას, თუ მეტი ტრაქტორი არ არის საჭირო, კი არ უნდა გავზარდოთ ტრაქტორის წარმოების ტემპი, არამედ დროებით სულაც შევწყვიტოთ მისი გამოშვება; არ უნდა ვზარდოთ მელიორაციულ სამუშაოთა ტემპები, თუ ამას ზიანი მოაქვს; უნდა დროზე შევწყვიტოთ ვოლგა-დონის არხის მშენებლობა, თუ ეს კასპის ზღვას დაღუპვით ემუქრება და უნდა განვახორციელოთ სხვა მრავალი ასეთი ღონისძიება, რომელთა საჭიროება დღესავით ნათელია. მაგრამ არაფერი გამოვა ღირეუტეობით! ცენტრალური ორგანოები, სამინისტროები და უწყებები უნდა გათავისუფლდნენ გეგმის შესრულების პასუხისმგებლობისაგან, ისინი უნდა გახდნენ არა მბრძანებელი, არამედ მმართველი ორგანოები ამ სიტყვის სულ სხვა მნიშვნელობით. მართვა ბრძანებას კი არ უნდა ნიშნავდეს, არამედ დარგის განვითარების რეგულირებას. საწარმო სამინისტროსგან კი არ უნდა იყოს ეკონომიკურად დამოკიდებული, არამედ — პირიქით! სამინისტრო მხოლოდ უნდა აძლევდეს მეცნიერულად დადგენილ რეკომენდაციებს საწარმოს, ხელს უწყობდეს მისი ბაზრების სფეროს გაფართოებას, თვალყურს ადევნებდეს საწარმოს მიერ ნაკისრი (და არა ზემოდან ნაკარნახევი) ვალდებულების შესრულებას; სამინისტროს განკარგულებაში არსებული რესურსებით ეხმარებოდეს, თუ გაუჭირდა საწარმოს; აძლევდეს სახელმწიფო დაკვეთას მხოლოდ და მხოლოდ თვით საწარ-

მოს თანხმობით და უზრუნველყოფდეს სახელმწიფო დაკვეთით მიღებული პროდუქციის რეალიზაციის გარანტიას. თვით სამინისტროს აპარატი კი უნდა ცხოვრობდეს, როგორც ვ.ი.ლენინი თვლიდა. საწარმოებიდან მიღებული ტანტიემებით. რაც უფრო უკეთ გაითვალისწინებს სამინისტრო თითოეული საწარმოს ინტერესებს, რაც უფრო კარგად შეუხამებს მას საერთო-სახალხო ინტერესებს, მით უფრო მატერიალურად უზრუნველყოფილი იქნება თვით სამინისტროს აპარატი. გონივრულ საზღვრებს არ უნდა აცდეს ბიუჯეტისა და სამინისტროს სასარგებლოდ წარმოების მიერ მოგებიდან გადარიცხული თანხა. არ შეიძლება ეს იყოს 85—95 პროცენტი! ეს ჩვენი ეკონომიკის მახრჩობელა სულწასულობაა. ჩვენ გვირჩევნია დღეს წავართვათ საწარმოს 100 მანეთიდან 95 მანეთი და არ ვფიქრობთ იმაზე, რომ ორმოცდაათ პროცენტს დავეჯერდეთ, თუ არის საშუალება, რომ ხვალ საწარმო 200 მანეთის პროდუქციას მიიღებს და ამ თანხის 50 პროცენტი უფრო მეტი იქნება, ვიდრე დღევანდელი 95 პროცენტი. სასაცილოა, თუ ეკონომისტიც მიჰყვება ანდაზას — დღევანდელი კერცხი მირჩევნია ზეალინდელ ქათამსაო. არაფერი გამოვა, თუ საწარმოს არ ექნება თავისი პროდუქციის გაყიდვის, მოგების ფონდის საკუთარი შეხედულებით გამოყენების, თუნდაც თანამშრომლებისათვის მთლიანად დარიგების საშუალება. თუ არა სიტყვით, არამედ საქმით განხორციელდა კანონი საწარმოს შესახებ, საჭიროა თუ არა სამინისტროები? რა თქმა უნდა საჭიროა, მაგრამ ალბათ არც ნახევარი რაოდენობა იმისა, რაც არსებობს. ამერიკაში სულ 11 სამინისტროა, ჩვენიან სამოცზე მეტი! სამინისტრო უნდა იყოს არა დარგის, არამედ მონათესავე დარგების ჭეშმარიტი სააზროვნო ცენტრი.

ბევრია ლაპარაკი იმაზე, რომ ჩვენში უზომოდ არის გაბერილი სამმართველო აპარატი — 18 მილიონი ხელმძღვანელი გვყოლია. მსოფლიოში პირველ ადგილზე გყოფილვართ, მეორეზე. — ჩინეთი, თუმცა ჩვენი ნორმებით, მას ეკუთვნის არა 27 მილიონი, არამედ 75 მილიონამდე სამმართველო აპარატი. საჭიროა თუ არა ეს 18 მილიონი? დღევანდელ სისტემაში აუცილებელია! აბა, რომელიმე მათგანს ხელი ახლე, მაშინვე დაგიმტკიცებს, თუ რამდენი ფუნქცია აკისრია! ადმინისტრაციულ-მბრძანებლობითი მართვა მოითხოვს არა მარტო ბრძანებების გამოგონებას, არამედ შესრულების კონტროლს. ამიტომ საესეა ჩვენი აუარებელი სამინისტრო აუარებელი საგეგმო-ფინანსური სამმართველოებით და სარევიზიო სამმართველოებით, თითოეულ სამმართველოს, ტრესტს და სხვა ქვეგანყოფილებს ასეთივე სამსახურები აქვთ, გაუთავებლად მოდის ზემოდან ქვემოთ ბრძანებები და ცირკულარები, ხოლო ქვემოდან ზემოთ —

საგეგმო და საბალანსო ანგარიშები... ამ ზღვა. მასალას დამუშავება სჭირდება. შუბლზე ოფლს იწურავენ ეკონომისტები და ფინანსისტები, მათი ხელმძღვანელები და ხელქვეითები. უბრალო ხელფასის გამოწერაც კი დიდი შრომაა — გამოსათვლელია საშემოსავლო და უშვილობის გადასახადები, სხვადასხვაგვარი დაქვითვები, პრემიალური წანამატები და ა.შ. არ კმარა კონტროლი საკუთრივ წარმოებაში, დარგს აკონტროლებენ პარტიული ორგანოები, შექმნილია სახალხო კონტროლის მთელი სისტემა, სპეციალური სამმართველოები შინაგან საქმეთა სამინისტროში, ფინანსთა სამინისტროში... არსად, არც ერთ ქვეყანაში არ არსებობს ამდენი საკონტროლო ორგანო, ამდენი კონტროლის კონტროლი, კონტროლი ვერტიკალურად — ზემოდან ქვემოთ, კონტროლი პორიზონტალურად — ერთმანეთს აკონტროლებენ პარალელური ორგანოები, ჯვარედინი კონტროლი, ყველანაირი, რაც კი შეიძლება წარმოიდგინოს კაცმა. შველის ეს საქმეს? არა! ალბათ არც ერთ ქვეყანაში იმდენი სამსახურებრივი დარღვევა და აქედან გამომდინარე დანაშაული არ ხდება, რამდენიც ჩვენთან. მარტო ე.წ. „უსაქონლო ოპერაციები“ და „მიწერები“ რად ღირს! განა შეიძლება წარმოვიდგინოთ, რომ რომელიმე ქვეყანაში არსებობდეს ფერმა, რომელიც ვინმეს არწმუნებდეს — ორი ათასი ღორი კი არა, სამი ათასი მყავსო? ასეთი ტყუილი მას ხომ არაფერში გამოადგება და, რაკი ასეა, მის ნათქვამ ციფრსაც არ სჭირდება შემოწმება და კონტროლი. ჩვენთან კი პროდუქცია არ შექმნილა, გრამი ხორცი არ არის, მაგრამ ქაღალდში წერია, ამდენი ტონა ხორცი ჩააბარა დამამზადებელ პუნქტს კოლმეურნეობამ და ამდენივე გაიყიდაო. და ის ღოტაცია, რომელსაც საწყალი ჩვენი სახელმწიფო იძლევა, საქმოსანთა ჯიბეში მიდის! ჯანდაბას, სხვის ჯიბესთან რა გვესაქმება, მაგრამ სტატისტიკური სამმართველო რომ არა ნამდვილი ხორცის, არამედ იმ ქაღალდების მიხედვით გვაწვდის ცნობას, შარშანდელთან შედარებით წელს ავშენდით, ხალხო? ამას რა მოუხერხოთ? გარდაქმნა ამასაც გულისხმობს: აღარ უნდა იყოს საჭირო გამორჩენის, ან ადგილზე დარჩენის (კარიერაზე რომ არაფერი ეთქვათ) მიზნით ვინმესთვის თვალის ახვევა და აქედან გამომდინარე, ზედმეტი იქნება კონტროლი. კოლმეურნეობაც, ქარხანაც და ყველა სხვა საწარმო თვითონ მოუვლის საკუთარ ქურდებს, რადგან მათი საქციელი ისევე აშკარა იქნება, როგორიც სხვის ჯიბეში ხელის ჩაყოფა. საწარმოთა მიერ ჩატარებული თვითკონტროლი, რა თქმა უნდა, საჭიროების შემთხვევაში ადმინისტრაციული ორგანოების დახმარებით, სავსებით საკმარისი იქნება. ჩვენი მმართველობის სისტემის პარადოქსი სწორედ ის გახლავთ, რომ რაც უფრო გო-

ნებამახვილური და ყოვლისმომცველი ხდება საკონტროლო მექანიზმი, მით უფრო იზრდება დარღვევა და დანაშაული. შედარებით ახალია სახალხო კონტროლის სისტემა, რომელიც შრომითი კოლექტივებიდან იწყება და საკუთარი ბიუროკრატიული საფეხურები აქვს თვით საკავშირო კომიტეტამდე. უშველა ამან საქმეს? განა ამან შეაჩერა უკანონობისა და ქრთამების ტალღა, რომელმაც რაშიდოვამდე, შჩოლოკოვამდე და, ღმერთო შეეცოდე, მგონი, უფრო მაღლაც მიაღწია?

წარმატების საწინდარია თავისუფალი, ჯანსაღი კონკურენცია საწარმოთა შორის, არ შეიძლება დაეუშვათ მონოპოლისტური წარმოება ფართო მოხმარების საგნებზე.

კონკურენციას ერთმანეთს უნდა უწევდნენ არა სამინისტროები, არამედ საწარმოები. სამინისტროების კონკურენცია იმაში გამოიხატება, რომ როგორმე სხვაზე მეტი წალღლიტონ საგეგმო კომიტეტს და შემდეგ ერთმანეთს შეეჯიბრონ ფასების მომატებასა და მომსახურების გაუარესებაში. ამიტომ კონკურენცია უნდა იყოს არა სამინისტროებს შორის, არამედ საწარმოთა შორის. ფაბრიკა-ქარხნები უნდა ებრძოდნენ ბაზრისათვის არა მარტო ერთმანეთს, არამედ კოოპერატივებსაც. ასეთ ვითარებაში, როცა ყოველდღიური ზრუნვაა საჭირო პროდუქციის ხარისხისათვის, თვითღირებულების შემცირებისთვის და როცა ამაზეა დამოკიდებული საკუთარი კეთილდღეობა, დარწმუნებული უნდა ვიყოთ, რომ კოლექტივში არავინ მოუთმენს უქნარა, ლოთ ან ხელმრუდე ოსტატს. თუ ეს ასე იქნება, მაკონტროლებელი და მმართველი ორგანოებიც შემცირდება. შემცირდება ის უაზრო დანაკარგები, რომლებზედაც ზემოთ გვქონდა ლაპარაკი. ეს იქნება ნამდვილი გარდაქმნა, რომლისკენაც ყველანი მივისწრაფვით, ბიუროკრატია ავთვისებიანი სიმსივნეა, კატასტროფული სისწრაფით გამრავლდება მისი უჯრედები, თუ დროზე არ მოხდა ქიურგიული ჩარევა.

1988. მარიაშობისთვე

ს რ უ ლ ი პ ა რ ი ტ ი ტ ი ს ბ ა რ ა ნ ტ ი ა

აქამდე მოქმედი კონსტიტუციის მიხედვით საბჭოთა კავშირის ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოდ ითვლება სსრკ უმაღლესი საბჭო. ითვლება, მაგრამ დღემდე საბჭოებს რეალური ძალაუფლება არ ჰქონიათ. ახლა უნდა გასწორდეს ეს მდგომარეობა. ამიტომ მით უფრო მნიშვნელოვანი და საპასუხისმგებლოა კონსტიტუცია-

ში შესატანი დამატებანი და ცვლილებები. საბჭოთა კავშირი მრავალეროვანი სახელმწიფოა. კონსტიტუციით აღიარებულია ერთა თანასწორუფლებიანობა და ეს გამოხატულია უმაღლესი საბჭოს ორპალატიან სისტემაში. ორივე პალატა — კავშირის საბჭო და ეროვნებათა საბჭო — თანაბარი რაოდენობის დეპუტატებისგან შედგებიან და ერთ-ერთი პალატის მიერ მიღებულ დადგენილებას კანონის ძალა არა აქვს, თუ მას არ გაიზიარებს მეორე პალატაც. მაგრამ კონსტიტუციის ახალ პროექტში ეს სრულიად სამართლიანი პარიტეტი ირღვევა იმის გამო, რომ არსებობს უმაღლეს საბჭოზე უფრო მაღალი ორგანო — სახალხო დეპუტატთა ყრილობა, იგი შედგება ორივე პალატაში 750—750 დეპუტატისაგან და საერთო-საკავშირო საზოგადოებრივი ორგანიზაციების 750 დეპუტატისაგან. მაშასადამე, სახალხო დეპუტატთა ყრილობა, რომელიც სამი კატეგორიის დეპუტატებისაგან შედგება და რომლის გადაწყვეტილება ორივე პალატისთვის სავალდებულოა, არ არის წარმოდგენილი პარიტეტულ საწყისებზე, მესამე კატეგორია — საკავშირო ორგანოების მიერ არჩეული დეპუტატები, ბუნებრივია, გამოხატავენ ცენტრის ინტერესებს და არა ეროვნებათა ინტერესებს, ასე რომ, სახალხო დეპუტატთა ყრილობის ნახევარზე მეტი, თუ ორი მესამედი არა, შეიძლება დაუპირისპირდეს რესპუბლიკათა ინტერესებს. აზრი რომ უფრო ნათელი იყოს, მაგალითად მოვიყვანო სსრკ მწერალთა კავშირს, რომლის გამგეობასაც დეპუტატების არჩევის უფლება აქვს. გამგეობაში მწერალთა ეროვნული კავშირები უმცირესობას წარმოადგენენ და რაკი ეროვნული თვალსაზრისით დეპუტატთა რაოდენობა ნორმირებული არ არის, დეპუტატებად ძირითადად არჩეული იქნებიან მოსკოველი მწერლები. ასე მოხდა ყველა საზოგადოებრივ ორგანიზაციაში. ეს რომ თავიდან ავიცილოთ, საჭიროა ამ კატეგორიის დეპუტატთა რაოდენობაც ორად გაიყოს, ვთქვათ, 375 არჩეული იქნას იმავე პრინციპით, როგორც ვირჩევდით კავშირის საბჭოს დეპუტატებს, ხოლო 375 უნდა ავირჩიოთ ისე, როგორც ვირჩევდით ეროვნებათა საბჭოს დეპუტატებს, რათა თვით სახალხო დეპუტატთა ყრილობაზე იქნას დაცული აუცილებელი პარიტეტი.

არ მიგვაჩნია მიზანშეწონილად აგრეთვე უმაღლესი საბჭოს მიერ ასარჩევ თუ დასანიშნავ თანამდებობის პირთა არჩევა ან დანიშვნა 10 წლის ვადით. შეუსაბამოა გამოდის: უმაღლეს საბჭოს უფლებამოსილების ვადა გაუქვა 5 წელიწადში და ახლად არჩეული საბჭო ძირითადად უნდა შეურიგდეს წინა მოწვევის საბჭოს მიერ არჩეულ თუ დანიშნულ თანამდებობის პირთა არსებობას. ახალი მოწვევის საბჭოს ისე შეიძლება გაუვიდეს ვადა, რომ საკადრო პოლიტიკაზე და, აქედან გამომდინარე, საერთოდ პოლი-

ტიკაზე გავლენა ვერ მოახდინოს ან უნდა დაუპირისპირდეს წინა მოწვევის საბჭოს და ვადაზე ადრე გადაირჩიოს ან გაათავისუფლოს მის მიერ დანიშნული თანამდებობის პირები. ახალი მოწვევის საბჭომ ხელახლა უნდა განიხილოს თანამდებობაზე ასარჩევი ან დასანიშნი კანდიდატურები, უარყოს ან დაამტკიცოს ისინი, ასე რომ, ყველა რანგის დეპუტატის თუ თანამდებობის პირის უფლებამოსილების ვადა ერთნაირი უნდა იყოს.

და ბოლოს, ერთი კონკრეტული საკითხიც: უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის შემადგენლობაში შედიან უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარის გარდა მისი პირველი მოადგილე, თხუთმეტი მოადგილე (რესპუბლიკათა უმაღლესი საბჭოების თავმჯდომარეები), კავშირის საბჭოთა და ეროვნებათა საბჭოს თავმჯდომარეები, სსრ კავშირის სახალხო კონტროლის კომიტეტის თავმჯდომარე, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პალატების მუდმივი კომისიებისა და კომიტეტების თავმჯდომარეები. იბადება კითხვა, რატომ არ შედის პრეზიდიუმის შემადგენლობაში პრეზიდიუმის მდივანი. თუ უქმდება ეს თანამდებობა? ძნელი დასაჯერებელია. გარდა ამისა, ვფიქრობთ, არ იქნება სწორი კონტროლის კომიტეტის ყველა სამინისტროზე მაღლა დაყენება, ბოლოს და ბოლოს, რატომ უნდა ჩანდეს კონსტიტუციაში, რომ ჩვენ ზარმაცების, თაღლითებისა და ქურდების ქვეყანა ვართ და ჩვენთვის ყველაზე მთავარი კონტროლია? განა საკმარისი არ არის, თუ კონტროლის თავმჯდომარე მინისტრის რანგში ან, თუ გნებავთ, მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის ერთ-ერთი მოადგილის რანგში იქნება? ასე რომ, სახალხო კონტროლის თავმჯდომარე არ უნდა იყოს პრეზიდიუმის წევრი. და კიდევ ერთი: კარგია, რომ პრეზიდიუმის წევრებად ჩათვლებიან მუდმივი კომისიების თავმჯდომარეები. მაგრამ უკეთესი იქნება, რაკი ყოველწლიურად 25 პროცენტით ხდება პალატების განახლება, ეს შეეხოს მუდმივ კომისიებსაც და მათს თავმჯდომარეებსაც.

1989. ვარდობისთვე

თ ბ ი ლ ი ს ი ბ ა რ ბ ი ს თ ბ ი ლ ი ს ი დ ა ნ !

თბილისში ამჟამად მილიონ ორას ათი ათასი კაცი ცხოვრობს, მესამე ათწლეულის პირველ წლებში, სულ რაღაც ოციოდე წლის შემდეგ, ვარაუდობენ, რომ ქალაქის მოსახლეობა ერთნახევარი მილიონი იქნება. ამჟამად ქალაქს უჭირავს 350 კვადრატული კილომეტრი ტერიტორია. დავუშვათ, რომ ვარაუდი სწორი გამოდგა, მო-

სახლეობა უფრო მეტად არ გაიზარდა და ის საბინაო პროგრამა, რომელიც ამ რაოდენობის მოსახლეობისათვის არის გათვალისწინებული, საკმარისი აღმოჩნდა. ნიშნავს თუ არა ეს, რომ ქალაქი ისევ გადაუღაპავს მარჩენალ სოფლებს, როგორც შთანთქა დელი-სი, ვეძისი, ვაზისუბანი, გლდანი, დიღომი და სხვანი? პროგრამის პროექტში, რომელიც პრესაში გამოქვეყნდა და შემდეგ საქალაქო საბჭოს სესიამ დაამტკიცა, ამაზე არაფერია კონკრეტულად ნათქვამი, თავისთავად იგულისხმება, კვლავაც გაიზრდება ქალაქის ტერიტორია აღმოსავლეთითაც და დასავლეთითაც. მიწების მეტი რა გვაქვს ქართველებს! ჩვენ შეიძლება ყველაფერი მოვიპოვოთ, კაპიტალდაბანდებაც, სამშენებლო ინდუსტრიაც, ბოლოს და ბოლოს, იქნებ სახლის აშენებაც ვისწავლოთ, მაგრამ საქართველოს მართლა ხომ ვერ დავაუთოვებთ, რომ ზედმეტი ტერიტორია აღმოვაჩინოთ? ქალაქის ტერიტორიის ზრდა, თანაც, ძირითადად სივრცეში, მოგეხსენებათ, რამოდენა პრობლემებს იწვევს საქალაქო მეურნეობაშიც, როგორ რთულდება კომუნიკაციების, ტრანსპორტის საკითხი. შეიძლება ვცდები, მაგრამ მეჩვენება, რომ თბილისის დღევანდელი ტერიტორია 3—4 მილიონიან ქალაქსაც ეყოფოდა! მე თბილისს არ შევადარებ ცათამბჯენებიან ნიუ-იორკს, მაგრამ თუ ავიღებთ საკუთრივ ლონდონის ტერიტორიას, რომლის ფართობი უფრო ნაკლებია — 300 კვადრატული კილომეტრი, ვნახავთ, რომ ამ ტერიტორიაზე სამ მილიონზე მეტი კაცი ცხოვრობს. საკუთრივ პარიზში, რომელსაც ჩვენი ტერიტორიის მესამედიც კი არ უკავია, სულ 105 კვადრატული კილომეტრია, ორი მილიონ ორასი ათასი კაცი ცხოვრობს. მოგეხსენებათ, პარიზს არც სენა აკლია, არც ეიფელის კოშკი, არც ბაღები და სკვერები, არც ტაძრები და თეატრები — საცხოვრებლად გამოუყენებელი არც ძალიან ვიწრო ქუჩებია, არც მაინც და მაინც მაღლივი შენობები და მაინც, ვგონებ, პარიზის ცენტრში მცხოვრებნი ჩვენზე ვიწროდ არ გრძნობენ თავს, ჩვენზე სამჯერ უფრო ეკონომიურად იყენებენ ტერიტორიას. ჩვენი შედარებისთვის მნიშვნელობა არა აქვს იმას, რომ დიდი ლონდონისა და დიდი პარიზის ტერიტორია თავიანთი გარეუბნებით და თანამგზავრი ქალაქებით გაცილებით ვრცელია და მოსახლეობაც ერთისამად მეტია, თითოეულში დაახლოებით ცხრა-ცხრა მილიონი. თუ მაინც და მაინც არ დავიშლით და დიდ ლონდონს და დიდ პარიზს შევედრებით, ვნახავთ, რომ, მაგალითად, დიდ პარიზში 1700 კვადრატულ კილომეტრზე 9,5 მილიონი კაცი ეტევა, ანუ 350 კვადრატულ კილომეტრზე (ჩვენი ფართობის ტოლფარდ ტერიტორიაზე) ეტევა ორ მილიონზე მეტი ფრანგი. დაახლოებით ასეთსავე მდგომარეობაში არიან ინგლისელებიც. ჩვენ, ქართველებს, რაღა დაგვემართა?

არა, ეს იმის ბრალი არ არის, რომ ჩვენ უფრო მსუქნები ვართ და უფრო კარგად ვცხოვრობთ. თბილისის ტერიტორიის დიდი ნაწილი ეკუთვნის ფაბრიკა-ქარხნებს, ისეთი საწარმოებს, რომელთაც ქალაქში, მით უმეტეს — ცენტრში, არაფერი ესაქმებათ, აუარებელ „საქმიან ეზოებს“. ეს თვალნათლივ ჩანს. თბილისში ბევრია ასეთი სახლიც და უბანიც, რომელთაც ისტორიული ღირებულება არა აქვთ და ასაღებია, სულ მალე დასანგრევი იქნება 50-იანი წლების ჰაი-პარად აშენებული ოთხი-ხუთსართულიანი დაბალტყერიანი სახლებიც, რომელთაც ხალხმა თავის დროზე „ხრუშჩობები“ უწოდა... მათ აღვიღას მრავალსართულიანი შენობები უნდა აიგოს, რა თქმა უნდა, რელიეფის და სეისმომდევობის გათვალისწინებით. მაქსიმალურად უნდა განიტვირთოს ქალაქი ფაბრიკა-ქარხნებისა და მრავალი სხვა საწარმოსგან, მათ აღვიღსაც საცხოვრებელი სახლები უნდა აშენდეს. ჩვენ კი იოლი გზით მივდივართ, ოღონდ დღეს მოვიწონოთ თავი „საბინაო პრობლემის გადაჭრით“ და 20—30 კილომეტრის დაცილებით ან ტრიალ მინდორზე, ან ნავენახარზე, რომლის ბუდღოხერით მოსწორებას დიდი ჯაფა არ სჭირდება, ვაშენებთ სახლებს, ხვალინდელ დღეზე კი ნაკლებად ვფიქრობთ. რა თქმა უნდა, ძვირი დაგვიჯდება, მაგალითად, ჩარხმშენებელი ქარხნის ან აბრეშუმსაქსოვი კომბინატის გადატანა, სამაგიეროდ, რამდენ ათას თბილისელს დავაკმაყოფილებთ ქალაქის ცენტრში ბინით? რატომ არ შეიძლება აშენდეს რამდენიმე მრავალბინიანი სახლი ქალაქის ცენტრში, თუ შეიძლება ასე ითქვას, სატრანზიტო დანიშნულებით, სასტუმროს ტიპისა? მათი საშუალებით უნდა შევძლოთ რეკონსტრუქციის ზონაში მოხვედრილი მოსახლეობის ბინით დროებით უზრუნველყოფა. ეს რეკონსტრუქციის დაუბრკოლებლად ჩატარების საშუალებასაც მოგვცემს და ქალაქის ცენტრიდან მოსახლეობის იძულებით გადასახლებასაც თავიდან ავიცილებთ. განა არ შეიძლება, გავიანგარიშოთ, რა სიმძლავრეები გვაქვს, რამდენი ბინა შეგვიძლია წელიწადში ავაშენოთ ქალაქის ცენტრში (ცენტრში მაინც და მაინც რუსთაველის პროსპექტს როდი ვგულისხმობ, ვგულისხმობ დაახლოებით 50-იანი წლების მთელ ქალაქს) და ამის შესაბამისად ჯერ ავაგოთ სწორედ ის სასტუმროს ტიპის მრავალბინიანი სახლები, რომელთაც შემდგომ ქალაქი მართლაც გამოიყენებს სასტუმროებად? რატომ არ შეგვიძლია? ძმებო ჩემო არა, რომ დღევანდელი კვერცხი გვიჩვენებია ხვალინდელ ქათამს? ჩვენს ქვეყანას ცუდი სამსახური გაუწია დღევანდელი კვერცხის ეკონომიკამ, შეეჭამეთ ის კვერცხი და აღარ გაჩნდა ქათამი, რომელიც ახალ კვერცხს დაგვიდებდა...

ხშირად არაფრად ვაგდებთ ძველ ქალაქურ კეთილ ტრადიციებს,

არაფრად გვიღირს მთელი უბნების მოშლა და იმ ადგილებში ფესვებიდან ამოზრდილი თბილისელების აყრა, ვივიწყებთ ბევრ ისეთ ქალაქურ ტოპონიმსაც, რომელთაც ისტორიული მნიშვნელობა აქვთ. არ ვამბობ, რომ ისევ დავაკანონოთ „ზემელი“, „კარონი“, „პესკი“ და მისთანა ჩიქორთულები, მაგრამ როგორ შეიძლება არსად, არც ერთ დოკუმენტში არ იხსენიებოდეს, გარდა მემუარებისა, ისეთი სახელწოდებანი, როგორიცაა ვაკე, ვერე, სოლოლაკი, ნაძალადევი, ორთაჭალა, სვანეთის უბანი, დიდუბე, ხარფუხი, საცოდავი ნასოფლარები — დელისი, ვემისი და სხვა მრავალი? 70 წელი დაგვჭირდა, ვიდრე დავით აღმაშენებლის პროსპექტს ვედირებოდით! იქნებ დადგა დრო, როდესაც უნდა მოწესრიგდეს აგრეთვე სხვა ქუჩების სახელწოდებანი? ამაზე ბევრი იწერება, მაგრამ თითქმის არაფერი კეთდება, ჩემს თავს უფლებას მივცემ, ერთი რამეც დავწერო და, ღმერთი არავის გაუწყრეს, არ გააკეთოს! მხოლოდ ვწეროთ და ვიკითხოთ. ესეც საქმეა. ვფიქრობ, შეიძლებოდა ქალაქის საფოსტო განყოფილებები ზოგის გამსხვილების, ზოგის გაყოფის ხარჯზე თავიანთი ინდექსის შენარჩუნებით, დაგვეყო ისტორიულ უბნებად.

განა ცუდი იქნება, საფოსტო კონვერტზე ფოსტის ინდექსთან ერთად ეწეროს: თბილისი-ვაკე, თბილისი-დიდუბე, თბილისი-ორთაჭალა და ა.შ. მაშინ სრულ თანხმობაში იქნება ოფიციალური და ხალხის ძვალ-რბილში გამჯდარი მისამართები. ამით ჩვენც მივაგებთ პატივს დედაქალაქის ისტორიას და ჩვენი სტუმრებიც.

მთავარი კი მაინც ის არის, რომ თბილისი გარბის თბილისიდან, თითქო ქალაქსა და სოფელს შორის განსხვავების მოსპობა არა სოფლად შრომისა და ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებით მოგვინდომებია, არამედ თვით სოფლების მოსპობით.

1989. ღვინობისთვე

რ ე ლ ი ბ ი ა დ ა კ ო ლ ი ტ ი კ ა

ქვეყანას მაშინ უჭირს, როცა რელიგია განსაზღვრავს პოლიტიკას. უჭირს არა მარტო ხალხს, რომელიც იმ ქვეყანაში ცხოვრობს, არამედ მეზობელ ერებსაც, იმ ქვეყნისგან დამოკიდებულთ მათ უფრო. არ უარეყოფ რელიგიის მნიშვნელობას. ისტორიულად მან დიდი როლი შეასრულა. ერთი მხრივ, ხელი შეუწყო ერების კონსოლიდაციას, ხოლო, მეორე მხრივ, პიროვნების სწეობრივ განწყენდას. მხოლოდ მაშინ, როცა რელიგია განსაზღვრავდა პოლიტიკას,

მას ქვეყნისთვის უბედურება მოჰქონდა. გავიხსენოთ ჯვაროსნული ლაშქრობები, ქრისტეს დროშით რომ ტარდებოდა, მაგრამ სინამდვილეში სხვა არა იყო რა, თუ არა დაპყრობითი ომები, რომელთა სიმძლავრე იწვნია არა მხოლოდ მუსულმანურმა სამყარომ, არამედ ზოგიერთმა ქრისტიანულმა ქვეყანამაც. გავიხსენოთ ინკვიზიციის მძვინვარება, რომელიც აგრეთვე ქრისტეს დროშით ტარდებოდა, მაგრამ არა მოყვასის სიყვარულს, არამედ სიძულვილს თესავდა. არც ჯვაროსნობას, არც ინკვიზიციას მიმტევებლობის ნიშანწყალი არ ეტყობოდა და თუმცა ქრისტეს სახელს ეფარებოდა, მაცხოვრის იდეალებთან საერთო არა ჰქონდა რა. გავიხსენოთ მუსულმან მმართველთა სისასტიკე, შუა საუკუნეების მუსულმანი ქვეყნების პოლიტიკას ხომ მთლიანად რელიგია განსაზღვრავდა? რა მოუტანა მან მაჰმადიანურ ქვეყნებს, როგორ დაამუხრუჭა უდიდესი სპარსული და არაბული კულტურების განვითარება? ჩვენს დროს მოხდა ე.წ. ისლამური რევოლუცია ირანში და დღეს ირანის საშინაო და საგარეო პოლიტიკას რელიგია განსაზღვრავს. თვითონ განსაჯეთ, რა სიკეთეა ეს! დღეს რელიგია სიკეთის, სათნოების, ზნეობის სამსახურში უნდა იყოს და არა პოლიტიკისა. ასეთ მდგომარეობაშია ოფიციალური რელიგიები საბჭოთა კავშირში და ეს სწორია. მაგრამ ჩვენში შეიქმნა სხვა რელიგია, რომელსაც არავინ უწოდებდა რელიგიას, მეცნიერული კომუნიზმი ერქვა, ხოლო თავისი არსით რელიგიისგან არაფრით განსხვავდებოდა. ჩვენ გვინდა ეს ანომალია პიროვნებას დავაბრალოთ, ყველა ცოდვა მას ავკიდოთ, მაგრამ ვის მოუვა თავში აზრად შუა საუკუნეების ინკვიზიციის რომელიმე პაპისათვის დაბრალება? ასევე 30-იანი თუ სხვა წლების სისხლიანი ბაქჟანალია იყო არა პიროვნების ბრალი, არამედ რელიგიის პოლიტიკად გადაქცევის ბრალი. როგორც ინკვიზიციის დროს იყო თავისებურად გაგებული ქრისტიანული ათი მცნება, ისევე თავისებურად სრულდებოდა მისივე ანალოგიური, თითქმის განმეორებული, კომუნისტის მორალური კოდექსი. როგორც უცვლელი იყო ქრისტიანული დოგმები, ისევე ხელუხლებელი რჩებოდა მარქსისტულ-ლენინური დოგმები და როგორც ქრისტეს ნებას მიაწერდნენ თავიანთ ხილვებს საეკლესიო მამები და ამის მიხედვით მოძღვრავდნენ ხალხს, ისეთივე ხილვები ეწვეოდათ ხოლმე ბელადებს და ყველაფერს ლენინის ნებას მიაწერდნენ. ლენინიც ისევე შეუცდომლად იყო მიჩნეული (ახლაც!), როგორც ქრისტე და მუჰამედი. სწორედ ამ ვითარებამ და არა პიროვნების კაპრიზებმა გამოიწვია რეპრესიებიც, ვოლუნტარიზმიც, უძრაობაც. ჩვენი ქვეყანა რევოლუციური გარდაქმნების გზას დაადგა. მაგრამ არაფერი გამოვა მარტო მართვის სისტემის თუ ეკონო-

მიკური რეფორმების გზით, წარსულის ცალმხრივი კრიტიკით. საჭიროა წარსულის მთავარი გაკვეთილის გათვალისწინება: არ შეიძლება პოლიტიკას რელიგია განსაზღვრავდეს! ამიტომ კვლავ გვმართებს არა უყოყმანო დაზეპირება, არამედ კრიტიკულად შესწავლა ლენინის თეორიისა და პრაქტიკისა. უნდა უარვყოთ ის თეორიული პოსტულატები, რომელნიც მოძველდა, უნდა ხელი ავიდოთ მარჩიელობაზე — როგორ მოიქცეოდა ლენინი, რომ დასცლოდა, გაატარებდა თუ არა დემოკრატიზაციას, არამედ უნდა ვადიაროთ ის, რაც მას დასცალდა და რაც გააკეთა, სტალინის ბევრ ცოდვას მან დაუდო სათავე. იქნებ მარქსიზმის განვითარება კი არა, მარქსიზმისგან გადახვევა იყო იდეა რუსეთში სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვებისა? ხომ დავრწმუნდით, რომ მას არც მსოფლიო რევოლუცია მოჰყვა და ვერც სამოცდაათი წლის მანძილზე ის სოციალიზმი ავაშენეთ, რაზედაც ლენინი ფიქრობდა? როგორ შეიძლება ეს სტალინის ბრალი იყოს, როცა იგი 30 წელი ედგა ქვეყანას სათავეში, ხოლო მას შემდეგ 35 წელი — ხრუშჩოვი, ბრეჟნევი, ანდროპოვი, ჩერნენკო? ამ ოთხიდან ვერცერთმა, განსაკუთრებით პირველმა ორმა რატომ ვერ მოგვაბრუნეს „ლენინური“ კურსისკენ? ან საიდან გაჩნდნენ ქვეყნის სათავეში ასეთი უზიცი, უწიგნური, ხეპრე ადამიანები? რა ქვეყანაა ის, რომელიც თავზე ასეთ არარაობებს დაისვამს? რის ბრალია ეს? რა თქმა უნდა, ისევ და ისევ იმისა, რომ ლენინიზმი რელიგიად ვაქციეთ, ლენინი ახალ ქრისტედ მივიჩნიეთ და რელიგიას დაუვქვემდებარეთ საშინაო და საგარეო პოლიტიკა. თვალი გავახილოთ, ნუ დავბრმავდებით!

1988. ენკენისთვე

თ ე თ რ ი ჩ რ დ ი ლ ი

ჩრდილს მზიან ამინდში სჩვევია გამოჩენა. მაგრამ ერთი კარგი თვისება ახასიათებს: თუმცა, იცვლის ფორმას იმის მიხედვით, თუ რა კუთხით ეცემა მზის სხივები საგანს, მაინც თავისი წყაროსგან გამორჩეულია. არავის ერევა ერთმანეთში ჩრდილი და საგანი. კიდევ კარგი! უმზეო ამინდში ჩრდილი მუხანათურად იმალება. მაგრამ არსებობს თეთრი ჩრდილი, რომელიც დღისით და ღამით თან ახლავს საგანს, მოვლენას, თითქოს, არავის და არაფერს ემუქრება, მაგრამ მით უფრო საშიშია, რადგან არა ჩანს. ასეთი თეთრი ჩრდილი მგონია მე ის თეთრი ლაქები, რომელნიც ჩვენს ისტორიას შემორჩენია და საზოგადოებრივი შეგნების დე-

ფორმაციას იწვევს. ისტორიულ პლანში ჩვენ ამიტომაც გვიჭირს საგნისა და მისი „თეთრი ჩრდილის“ ერთმანეთისაგან გარჩევა. ეს იმის ბრალია, რომ წლების მანძილზე მივეჩვიეთ სიცრუეს, ფაქტების მიჩუმაობას, შემდეგ კი გადავდით ნახევარ სიმართლეზე და ფაქტების სანახევროდ გამომზეურებაზე. მიზეზი ნათელია: ჯერ კიდევ ვერ დაგვიძლევია შიში, რომ ზოგიერთი ფაქტის აღიარება ზიანს მოუტანს ჩვენს რწმენას და სოციალიზმს. მაგრამ ჩვენ უარვყავით სტალინიზმი და ვახდენთ პოლიტიკური სისტემის რე-ფორმასაც და, როგორც ვხედავთ, ქვეყანა არ დანგრეულა. ძველი შეცდომის მიჩქმალვა ხელს უშლის საზოგადოების სწორ ორიენ-ტაციას, გარდაქმნას, საჯაროობას, ურომლისოდაც არა თუ ახლის შენება, უბრალოდ, დღეს ცხოვრებაც შეუძლებელია. სწორედ ამი-ტომ, ვფიქრობ, უფრო გაბედულად უნდა ითქვას არა მხოლოდ სტალინის შეცდომებზე, არამედ იმ მიზეზებზეც, რომელთაც ობიექ-ტურად და არა მხოლოდ სუბიექტურად განსაზღვრეს სტალინიზმის აღმოცენება და განვითარება. ამის გაკეთება კი მხატვრულ ლიტე-რატურას არ შეუძლია, აუცილებელია ისტორიკოსების, პოლიტი-კოსების, ფილოსოფოსების, ეკონომისტების ძალისხმევა. განა მხოლოდ რიბაკოვის რომანები, შატროვის პიესები და ცალკეული მემუარები უშველის საქმეს? არ არის მთლად ნათელი ჩვენთვის რევოლუციის პირველი წლების მიღწევები და შეცდომები. განა ცოტა შეცდომა და მსხვერპლი გამოიწვია თეორიამ, რომ კაპიტა-ლიზმის სუსტი რგოლის გაწყვეტა ჯაჭვურ რეაქციას და მსოფლ-იო რევოლუციას გამოიწვევდა? საკმაოდ მტკიცე გამოდგა კაპიტა-ლიზმის „რგოლები“ პოლონეთში, გერმანიაში, თურქეთში და სხვა-გან“. «Даешь Варшаву! Даешь Берлин!» იყო მხოლოდ რევოლუ-ციური რომანტიკა, რომლის მიხედვით მუშათა კლასი თითქოს ნა-ციონალურ ინტერესებს სოციალურს ანაცვალებდა, ზურგს აქცევდა ეროვნულ ბურჟუაზიას და კლასობრივ ძმებს, მუშურ-გლეხურ წითელ არმიას, თავის ქვეყანაში გულში ჩაიხუტებდა. ამ მირაჟული იმე-დითვე ხომ არ იყო გამოწვეული სტალინური ყბადაღებული „ავტო-ნომიზაციის“ თეორია და რესპუბლიკათა შორის საზღვრების ჰაი-პარად გავლება? მართლაც, თუ სულ მალე მსოფლიო რევოლუცია უნდა მომხდარიყო, საზღვრები რა ჭირად გვინდოდა! ამასთან და-კავშირებით კიდევ ერთი ბუნდოვანი საკითხია გასარკვევი. როგორ მოხდა, რომ ისეთი უმნიშვნელოვანესი პრობლემა, როგორიც არის მრავალეროვნული საბჭოთა სახელმწიფოს სტრუქტურის შექმნა, იმის გადაწყვეტა — ეს სახელმწიფო რუსეთი უნდა იყოს თუ საბჭო-თა კავშირი, ლენინმა მიახლო სტალინს და საქმეში მხოლოდ მა-შინ ჩაერია, როცა ორჯონიკიძემ მუშტი-კრივი გამართა ქართველ

„ნაციონალ-სოციალისტებთან“? ერთიც ვნახოთ, ბუდუ მდივანს და მის თანამოაზრეებს უსიტყვოდ მიეღოთ სტალინის იდეა, როგორც სხვა რესპუბლიკაში მოხდა, თანახმა იქნებოდა ლენინი — ჩვენს სახელმწიფოს რქმეოდა რუსეთის ფედერაცია და არა საბჭოთა კავშირი? ამის პასუხი ჩვენ არ ვიცით, მხოლოდ კმაყოფილებით აღვნიშნავთ ხოლმე, რომ სტალინს და ბერჟინსკის ლენინმა ამ ინციდენტთან დაკავშირებით რუსი შოვინისტები და „დერჟიმორდები“ უწოდა.

მთლად ნათელი არ არის საქართველოს გასაბჭოების ისტორია. აქა-იქ გაიღვლებს ხოლმე ცნობა იმის შესახებ, რომ ლენინი ერთობ დაინტერესებული იყო მე-11 არმიის მზადყოფნით საქართველოში შემოსასვლელად. ამავე დროს ისიც ცნობილია, რომ მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში უკვე აღიარებული საქართველოს რესპუბლიკა, ერთადერთი ამიერკავკასიის სახელმწიფოთა შორის, საბჭოთა რუსეთმა და ლენინმა ცნეს 1920 წელს. თბილისში ფუნქციონირებდა რუსეთის საელჩო კიროვის მეთაურობით და, ამბობენ, იმხელა შტატი ჰყავდა, ლამის საქართველოს რესპუბლიკის პარლამენტს უტოლდებოდაო. რომელმა მთავრობამ მოითხოვა საქართველოში მე-11 არმიის შემოსვლა და როგორ მოხდა, რომ იმავდროულად დაიძრა თურქეთის ჯარი აჭარის ხელში ჩასაგდებად? ვფიქრობთ, ამ შემთხვევაშიც უნდა დაერქვას საგანს თავის სახელი, მიუხედავად იმისა, რომ ჟორდანიას მთავრობამ ვერ მოუტანა საქართველოს ის თავისუფლება, რომლისკენაც ქართველი ხალხი ისწრაფვოდა. მაინც უფრო სამართლიანი იქნებოდა, ბოლშევიკური მოძრაობა საქართველოში თავისი ლოგიკური გზით წარმართულიყო და თავისუფალი საქართველო თვითონ შესულიყო საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში და არა ამიერ-კავკასიის ფედერაციაში, რომლის შექმნის აუცილებლობაც, სხვათა შორის, მთლად ნათელი როდია.

აღბათ, ისიც უნდა ითქვას, რომ სტალინისა და ორჯონიკიძის, უფრო მეტად, როგორც ჩანს, ამ უკანასკნელის, ინიციატივით არა მარტო მეზობელი რესპუბლიკების, არამედ თურქეთის პრეტენზიების დაკმაყოფილება საქართველოს ხარჯზე ხდებოდა. ეს უნდა ითქვას არა იმის გამო, რომ საქართველომ ახლა წაუყენოს ვინმეს ტერიტორიული პრეტენზიები, არამედ ისტორიული სამართლიანობის აღსადგენად. ამასთან დაკავშირებით რამდენიმე პასუხგაუცემელი კითხვა არსებობს. მაგალითად, როგორ მოხდა, რომ ბოლშევიკურმა ხელისუფლებამ, ათეისტებმა, მხოლოდ და მხოლოდ რელიგიური ნიშნით შექმნეს ავტონომიური რესპუბლიკა? რატომ გადმოსწიეს სამცხე - საათაბაგოს საზღვრები და არ დატოვეს ამ ზონა-

ში, რომელიც პასკევიჩის ლაშქრობის შემდეგ ადრინდელი ხელ-შეკრულებით რუსეთის იმპერიაში შემოდიოდა და რატომ ჩათვალეს მესხეთის მუსულმანური მოსახლეობა თურქებად და გაუხსნეს აზერ-ბაიჯანული სკოლები, დაუნიშნეს აზერბაიჯანელი ჭელმძღვანელები, მაშინ, როცა თვით ცარიზმის ჩინოვნიკები მიუთითებდნენ, რომ ისინი იყვნენ ქართველები („группы — суниты“)? რატომ მიიჩნიეს საჭიროდ საქართველოს საზღვარი რუსეთის ფედერაციასთან გავე-ლოთ იმ ხაზზე, სადაც საქართველოს მენშევიკური რესპუბლიკის ჯარებმა შეძლეს შეეჩერებინათ ჩვენს ქვეყანაში შემოჭრილი დენი-კინის ლაშქარი? ნუთუ ასეთი პარტივი უნდა ეცათ თეთრგვარდიელი გენერლისთვის? ხომ უნდა გაეცეს პასუხი იმას, თუ რატომ არიგებდა ორჯონიკიძე საკუთარი მამულივით საქართველოს მიწა - წყალს?

მინდა ერთი ამონაწერი მოვიყვანო ცნობილი რევოლუციონერი პოეტის იროდიონ ევდოშვილის წერილიდან სანდრო შანში-აშვილისადმი:

„რას ვემსახურო, საქართველოს ერს, როგორც პოლიტიკურად დაჩაგრულს ხალხს, თუ პროლეტარიატს, როგორც ეკონომიკურად დაჩაგრულ კლასს, ორივე ჩემთვის ძვირფასი იყო და ღღესაც ძვირ-ფასია, მაგრამ როდესაც ქართველებმა ესდეკებმა (სოციალ - დემო-კრატიული პარტია, რ. მ.) საქართველოს ხსენებაც კი სათაკილოდ გაიხადეს, როდესაც მისი აწინდელი კენესა მომავალ სოციალიზმის შეებასთან დააკავშირეს და ცხონებას სიკვდილის შემდეგ და-ჰპირდნენ, მაშინ კი ჩემი აზრები ჩემმა გულმა გადაატრიალა მათ წი-ნაღმდეგ. ეს მოჰბდა ჯერ კიდევ 1903 წელს, მაშინ მივანებე კიდევ „კვალში“ თავი მუშაობას, ნელ - ნელა მიდიოდა ეს ნაკადი ჩემს გულში, ჩუმათ, მარტოთმარტო ჩემს ფიქრში, ძნელი იყო თორმეტი წლის ჯაჭვის გაწყვეტა და აი ილია დამეხმარა მე თავისი სიკ-ვდილით. იმ დღიდან კი სამუდამოდ ვიბრუნე პირი ქართველ ესდე-კებიდამ და თუ მივბრუნდები ღღეს მათკენ, მივბრუნდები მხოლოდ იმისთვის, რომ მივაფურთხო მათ. ვიმეორებ და შენს ყურადღებას მივაქცევ ორ სიტყვას: ქართველ ესდეკებისკენ მეთქი. იმიტომ რო ასეთი უკუღმართი შეხედულობა, როგორც მათა აქვთ ეროვნულ სა-კითხზე, არც ერთ ქვეყნის ს - დემოკრატს არა აქვს“ (წერილი მომა-წოდა პოეტის შვილიშვილმა, მკვლევარმა ციალა კარბელაშვილმა, რისთვისაც გულითად მადლობას მოვახსენებ. რ. მ.).

სამართლიანია პოეტის გულისწყრომა და განაჩენი! ჩვენ ვიცით, რა აკრძალული ხერხებით, რა მძვინვარედ ებრძოდნენ ილია ჭავ-ჭავაძეს ჟურნალი „კვალი“, ნ.ჟორდანიას, ფ.მახარაძე და სხვები, როგორ უნდოდათ ჩამოეგლიჯათ მისთვის ერის მამის შარავან-დელი, გაექარწყლებინათ მისი შეუვალი ავტორიტეტი, რათა თვი-

თონ მოეპოვებინათ ხალხის წინამძღოლთა მანტია. დღესაც ტკივა საქართველოს ილიას ჭრილობა... ჩვენ ისიც ვიცით, რომ მკვლე-
ლი გიგლა ბერბიჭაშვილი 20—30-იან წლებში გულზე ხელს იბა-
გუნებდა — პარტიის წინაშე დიდი დამსახურება მიმიძღვის — ილია
მე მოკვალაო, ისიც ვიცით, თუ რა გულმოდგინედ განაგრძობდნენ
ქართველი ბოლშევიკები ფ.მახარაძის მეთაურობით იმავე წლებში
ილიას დევნას. და ამ ერთიან ჯაჭვს ერთი რგოლი აკლია — ვინ
იყო მკვლელობის ინიციატორი, ის „იმერელი ბიჭი“? ბერბიჭა-
შვილმა სამარეში ჩაიტანა საიდუმლო, არავინ ცდილა სასამართ-
ლოსე დაეზუსტებინა — როდის დაავალა პარტიამ ბარბაროსული
აქტის ჩადენა, რომლითაც ამოყობდა, კონკრეტულად ვისი დავა-
ლებით მოქმედებდა? იქნებ ვერც ვერასდროს დავადოთ ხელი კონ-
კრეტულ პიროვნებას, მაგრამ რატომ არ უნდა ვთქვათ, რომ ილია
მოკლეს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მაშინდელ ლიდერთა
გადაწყვეტილებით და არა მეფის „ოხრანკის“ ინიციატივით? ისიც
ხომ ცნობილია, რომ სიკვდილამდე დიდი ხნით ადრე ჟანდერმე-
რიამ მოუხსნა ილიას საიდუმლო მეთვალყურეობა და იგი სახელმ-
წიფო სათათბიროს წევრადაც აირჩიეს! განა სამართლიანია, რომ
პანთეონში ილიასთან ერთად განისვენებს თუ უშუალო მკვლე-
ლი არა, ილიას სიკვდილამდე და სიკვდილის შემდეგაც მისი
დაუძინებელი მტერი?

რამდენიმე სიტყვა უნდა ითქვას 20-30-იანი წლების ამბების
გაშუქებაზეც. ბევრი რამ გახდა ცნობილი სტალინის დანაშაულე-
ბათა შესახებ, მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ სტალინის კრი-
ტიკამ ზოგ შემთხვევაში ანტიპროპაგანდის ხასიათი მიიღო. მაგა-
ლითად, განა შეიძლება იაკობ ჯულაშვილის წმინდა სახელს მოს-
ცხო ჩირქი და ამტკიცო — სტალინმა შვილი იმიტომ გაიმეტა, რომ
დედინაცვალს ჰყვარობდაო. ვის მოუვიდა თავში აზრად ფედრას
კომპლექსით შეემკო ალილუევა? იმ საცოდავ ქალს რას ერჩიან,
თავისი უბედურება არ ეყოფოდა? ან როგორ დავიჯეროთ 1936
წელს ვინმე ივანოვის მონაყოლი (ერთობ იშვიათი გვარია რუ-
სეთში!), იოსებ ჯულაშვილი ჩემთან ერთად იყო გადასახლებაში,
უახლოეს დასახლებულ პუნქტს 300 ვერსით ვიყავით დაცილებუ-
ლი. სანამ ჩვენთან იყო, ბოლშევიკებს „ჩავარდნები“ გვქონდა,
გადავწყვეტით, კრება ჩაგვეტარებინა და გაგვერკვა, ვინ იყო გამ-
ცემიო. ჯულაშვილი კრებაზე არ გამოცხადდა. შემდეგ გავიგეთ,
რომ გადასახლებიდან გაქცეულა, რაც ხელისუფლების დაუხმა-
რებლად შეუძლებელი იყოო. საინტერესოა, ვის ასმენდა სტალინი
ხელისუფლებასთან, თუ გაქცევა გამორიცხული იყო, იმას ხომ არ
ეტყოდა — ბოლშევიკები კრებას ატარებენო? განა „კრების ჩასატა-

რებლად“ არ გადაასახლეს მიუვალ ადგილას ბოლშევიკები? რა აზრი ჰქონდა ასეთ დასმენას და რატომ დაასაჩუქრებდნენ პოლიციელები ამისათვის გადასახლებულს? კვითხულობ ასეთ რამეებს და მგონია, რომ ამას წერენ შეფარული სტალინისტები, რათა შემდეგ სიმართლეს აღარ დავიჯეროთ!

პარალელურად იბეჭდება მასალები, სადაც ლამის ანგელოსებად წარმოგვიდგინონ პარტიის სხვა ლიდერები, თითქოს მათ არც სისხლი უდვრიათ და არც ერთმანეთს შეეჯიბრებიან სტალინის ერთგულებაში. უდავოდ ჰუმანური აქტია ბევრი ძველი ლიდერის რეაბილიტაცია, მაგრამ არ არის სამართლიანი მათი პორტრეტების რეტუშირება. არც იმის თქმა შეიძლება, რომ რეპრესირებულთა მიმართ წაყენებული ყველა ბრალდება უნიადაგო იყო. ამან შეიძლება სხვა ეჭვებიც დაბადოს.

ისტორია რომ პოლიტიკის სამსახურშია, ამას ვერ გავეცევით, პოლიტიკა განსაზღვრავს ისტორიულ მოვლენებს. ვერც ისტორიოგრაფია განთავისუფლდება მთლიანად პოლიტიკისაგან, მაგრამ არ შეიძლება ბოლომდე მის მარწუხებს შევწიროთ ობიექტური სინამდვილე. ჩვენ შთამომავლობის წინაშე ვაგებთ პასუხს და ვალდებული ვართ ამთავითვე აღვსუსხოთ ყოველივე ის, რაზედაც შთამომავლობას ხელი არ მიუწვდება. ყოველი მემკვიდრე ტენდენციურია, ამას არაფერი ეშველება, მაგრამ მთავარია, იგი თავის თავთან იყოს მართალი, ძალით არ შეაღამაშოს და მიჩქმალოს ფაქტები. მხოლოდ ამ შემთხვევაში ექნება შთამომავლობას სწორი ანალიზის საშუალება. ისტორია გაკვეთილია, გაცდენილი ან ცუდად ნასწავლი გაკვეთილი სიკეთეს ვერ მოგვითმნის, ჩრდილი და მოვლენა ერთმანეთში აგვერევა.

1989. მკათათვე

ძ მ ა ძ მ ი ს თ ვ ი ს ა ო...

მოსკოვში, ა.ფადეევის სახელობის ლიტერატორთა სახლში, პარტიის პირველ რიცხვებში ჩატარდა მწერალთა კავშირის პლენუმი, რომელიც ჩემს მახსოვრობაში პირველად მიეძღვნა ისეთ უმნიშვნელოვანეს პრობლემას, როგორიც არის ერთა შორის ურთიერთობის საკითხი. მთავარი ის როდია, რომ საბჭოთა მწერლების ესოდენ მაღალი ფორუმი პირველად იხილავდა საკითხს, რომელსაც აქამდე პლენუმზე თუ ყრილობებზე მორცხვად გვერდს უვლიდნენ ხოლმე, როგორც ერთხელ და სამუდამოდ გადაჭრილს, არამედ

ის შინაგანი სულიერი დამაბულობა, რომელსაც პლენუმის თითოეული მონაწილე განიცდიდა. არა ვართ მიჩვეული ასეთ საკითხებზე გულახდილ საუბარს და იმთავითვე იგრძნობა შიში — როგორ წარიმართება პლენუმი? მწერალთა კავშირის პირველი მდივნის ეკარპოვის მოხსენება ამაზე პასუხს არ იძლეოდა, იგი მიმოიხილავდა საბჭოთა მრავალეროვნული ლიტერატურის ტენდენციებს გარდაქმნისა და დემოკრატიზაციის პირობებში, იყო კრიტიკულიც, ანგარიშგასაწევი რეკომენდაციებითაც დატვირთული, მაგრამ დაწერილი იყო ტრადიციული სტილით და ამ მწვავე პრობლემებს გვერდს უვლიდა.

შემდეგ კი, ორი დღის მანძილზე გამართულმა კამათმა თვალნათლივ დაგვანახა, თუ რას ნიშნავს ფრთიანი გამოთქმა — „ერთიანი ოჯახის გრძნობა“. გულახდილად უნდა ვთქვათ: ასე ერთსულოვანნი მრავალეროვნული საბჭოთა მწერლობის წარმომადგენელნი არ მინახავს. ვგულისხმობ არა მარტო ორატორთა გამოსვლებს, არამედ ატმოსფეროს, რომელიც სუფევდა დარბაზში. ტრიბუნიდან არ ისმოდა ლოზუნგები ხალხთა მეგობრობის შესახებ, ლაპარაკი იყო იმაზე, რაც ხელს უშლიდა ერთა შორის ურთიერთობას, რაც წლების მანძილზე დაგროვდა, რამაც გამოიწვია რიგ შემთხვევაში ჰუმანური და მაღალი იდეალების დისკრედიტაცია, გაუგებრობანი შუა აზიისა და ბალტიისპირეთის რესპუბლიკებში, იმ დღეებში — სომხეთსა და აზერბაიჯანში. პლენუმის მასალები, გამოსვლები, ოდნავ შემოკლებული სტენოგრამების საფუძველზე, გამოქვეყნდა „ლიტერატურნაია გაზეტაში“, ამიტომ არ არის საჭირო დეტალურად საუბარი სხდომაზე წამოჭრილი ყველა საკითხის გამო, ოღონდ მინდა მკითხველს გაეუზიარო ზოგიერთი მოსაზრება, ამ საკითხებზე სხვებთან ერთად მეც ბევრი მიფიქრია, ბევრი ეჭვიც გამჩენია, მაგრამ სანამ არ ვიგრძენი მრავალეროვნადი საბჭოთა მწერლობის გამოჩენილ წარმომადგენელთა ერთიანი სულისკვეთება, პლენუმის პათოსი და ატმოსფერო, თავს უფლებას არ ვაძლევდი ჩემი ფიქრები მკითხველისათვის გამეზიარებინა. წელან ოჯახის გრძნობა ვახსენე არა იმიტომ, რომ ამ სიტყვებს დევზად ვისახავთ, როცა ხალხთა მეგობრობაზე ვლაპარაკობთ, არა იმიტომ, რომ ისინი ლამაზი ლოზუნგისთვის გამოდგება, არამედ იმიტომ, რომ მწერალთა პლენუმზე აშკარად იგრძნობოდა: ჭეშმარიტად ძმები შეკრებილან, რომელთაც ერთმანეთთან ურთიერთობაც აქვთ გასარკვევი, შესაძლოა, სადაო ჰქონდეთ. აქამდე ჩვენ ვამბობდით, ძმები ვართო და ვგულისხმობდით, რომ ყველას ერთი ტვინი, ერთი გული ჰქონდა, ერთნაირად აზროვნებდა და ყველაფერს ერთნაირად განიცდიდა. ვის უნახავს ბუნებაში ასეთი ძმები, თუნდაც

ტყუებები? ჩვენი ხალხები რატომ უნდა ყოფილიყვნენ ასე ერთნაირები?

ამიტომ სავსებით ბუნებრივი იყო პლენუმის მონაწილეთა აზრი იმის შესახებ, რომ ერთა შორის ურთიერთობა ჩვენს ქვეყანაში ყოველდღიურ ყურადღებას და სრულყოფას მოითხოვს. სერგეი ბარუზდინმა სავსებით საპარტლიანად აღნიშნა: „ეროვნულ ურთიერთობათა სფეროში ჩვენ მრავალი რამ სასურველი წარმოვსახეთ, როგორც რეალურად არსებული. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ეროვნულ საკითხს ვთვლიდით ერთხელ და სამუდამოდ გადაწყვეტილად“. გიორგი ციციშვილმა უფრო კონკრეტულად გასცა პასუხი ამ კითხვას: „თავს მოვიტყუებდით, თუ ჩავთვლიდით, რომ ეროვნული საკითხი უკვე გადაწყვეტილია. ჩვენ გადაწყვეტით იგი მეთოდურად, ვიპოვეთ გზები დღევანდელი და პერსპექტიული გადაწყვეტისა, პრაქტიკულად განვახორციელებთ ამ გადაწყვეტის ძირითადი პრინციპები... რამდენადაც ეროვნული ურთიერთობანი ვითარდება, ეს ნიშნავს, რომ საჭიროა მათზე მუდმივი ზრუნვა და მათი მუდმივ სრულყოფა“.

პლენუმზე დაისვა ჩვენს ქვეყანაში არა მარტო სხვადასხვა ერთა შორის, არამედ რუსი ერის და სხვა ერების ურთიერთობის საკითხი. მიუხედავად იმისა, რომ პლენუმის მონაწილენი, როგორც მოსალოდნელი იყო, ერთსულოვანნი იყვნენ რუსი ხალხის ისტორიული როლის აღიარებაში, მაინც აღინიშნა სხვადასხვა დროს მომხდარი დამახინჯებანი, რომელნიც ამ ძმურ ურთიერთობას ცალკეულ მოღვაწეთა მოწადინებით ჩრდილს აყენებდნენ. ნიშანდობლივი იყო იმავე ს.ბარუზდინის ნათქვამი: „ხალხთა მეგობრობა გულისხმობს არა ყველა ხალხის მეგობრობას ერთი ხალხის გარშემო, არამედ თანაბარ პატივისცემას ყველას მიმართ, რაოდენ დიდი ან მცირე უნდა იყოს იგი“. განსაკუთრებით საინტერესო იყო რუსი მწერლის მიერ გამოთქმული ეჭვი ტერმინის — „უფროსი ძმის“ მიმართ: „უკვე დიდ წარმატებას მივაღწიეთ იმაში, რომ ჩვენი გუშინდელი თუ დღევანდელი ცოდვები სტალინის ავკიდეთ, მაგრამ სიმართლე და საჯაროობა მოითხოვს ითქვას: ეროვნულ პოლიტიკაში გადახრები დაიწყო სწორედ 30-იან წლებში: ერთი მხრით, ზოგჯერ ფორმალურად, ეფექტური ჩვენება ეროვნული კულტურებისა და ლიტერატურებისა, მეორე მხრით — ფორსირებული ბიძგი ერთა, ეროვნებათა და ენათა შერწყმის მიმართულებით. სწორედ მაშინ გაჩნდა ეროვნული საკითხის გადაწყვეტისადმი ბიუროკრატიული მიდგომა, დაიბადა უცნაური ცნება „უფროსი ძმა“... ეს ცნება ერთნაირად შეურაცყოფელია როგორც თვით „უფროსი ძმისთვის“, ისე მისი „უმცროსი ძმებისათვის...“ „თუ ისტორიას მივუბრუნდებით, — განაგრძობდა ს.ბარუზდინი, — უარი უნდა ვთქვათ ლოზუნგური პოს-

ტულატიგან, რომ ყველა ერი და ეროვნება ჭეშმარიტად ნებაყოფლობით შეუერთდა რუსეთს. სხვათა შორის, ეს თეზისი სტალინის დროის ბრალი როდია, იგი გაცილებით გვიან გამოიგონეს. ღიახ — ერთი ნებაყოფლობით, სხვები კი — ძალდატანებით შეუერთდნენ რუსეთს. არ უნდა დავივიწყოთ, რომ რუსეთი ხალხთა საპრობილე იყო“.

ორიოდე წლის წინ ასეთი გამოსვლა დიდი მკრეხელობა იქნებოდა, რუს მწერალს რუსი ხალხის როლის დაკნინებაში დასდებდნენ ბრალს. ასეთი აზრი, ცხადია, არც ს.ბარუდინს ჰქონია და არც პლენუმის მონაწილეებს, რომელთა ერთსულოვანი ტაში მოასწავებდა სწორედ რუსი ხალხის ინტერნაციონალური სულისკვეთების აღიარებას და მიმართული იყო იმათ წინააღმდეგ, ვინც „უფროსი ძმის“ გამოგონებით და ისტორიის ტენდენციურად გაშუქებით ღირსეული ერი ჩააყენა უხერხულ მდგომარეობაში. უფროს-უმცროსობა, რაგინდ კეთილშობილური აზრითაც უნდა ითქვას, თანასწორობას გამორიცხავს. როდესაც ს.ბარუდინი ამბობდა, „უფროსი ძმობა“ თვის რუსეთისათვისაც შეურაცმყოფელიაო, ალბათ გულისხმობდა ამ ურთიერთობის ისეთ გაუბრალოებას, როგორიც წარმოგვიდგინა იური პროკუშევმა: „ვინ არის უფროსი ძმა? ასე ხდება ხოლმე, ყოველ ოჯახში უფროსი ძმა იგია, ვინც უმცროსებზე ზრუნავს. უმცროსებს შარვალი არა აქვთ — იგი აძლევს თავის შარვალს, არა აქვთ პერანგი, აძლევს პერანგს... მაგრამ რუსეთს — „უფროს ძმას“ საკუთარი აკადემია არა აქვს... „ეფიქრობ, ი.პროკუშევის გამოსვლა გამოიწვია იმან, რომ ჩვენ ძნელად ვთმობთ შეჩვეულ სტერეოტიპებს. არ არის საბჭოთა კავშირი ისე აწყობილი, რომ უმცროსმა ძმებმა ისარგებლონ უფროსი ძმის გულკეთილობით და უშარვლოდ დატოვონ იგი, ყველა ძმას თავისი წვლილი შეაქვს საერთო სახელმწიფო საგანძურში.“

პლენუმზე გაიხსენეს ერებისა და ენათა ხელოვნური შერწყმის თეორია, რომლის პრაქტიკულად განხორციელებისათვის არც ისე დიდი ხნის წინათ იღწვოდნენ ცალკეული პიროვნებები, 80-იანი წლებისთვის კომუნიზმს რომ გვპრდებოდნენ, ალბათ, იმაში დარწმუნებულნი, რომ იმ დრომდე თვითონ ვერ მიაღწევდნენ და პასუხს ვინდა მოთხოვდა. იმ ხანებში აშკარად არამეცნიერული დაჯგუფება მოხდა საბჭოთა ლიტერატურებისა, შემოიღეს ტერმინები „შუააზიური ლიტერატურა“, „ამიერ-კავკასიური ლიტერატურა“, „ბალტიისპირული ლიტერატურა“, აქედან კი ერთი ნაბიჯი რჩებოდა უსახო და არაეროვნული ლიტერატურისაკენ. სწორედ თქვა ბელორუსმა მწერალმა ნილ გილევიჩმა: ეროვნულ ლიტერატურათა წარმომადგენლებს, რომელნიც თავიანთი ენის, ისტორიის დასაცა-

ვად ზრუნავენ, ეროვნულ თავკერძობას აბრალევენ ადამიანები, „რომელთაც დიდი ხანია ერთხელ და სამუდამოდ შეითვისეს თეზისი: ჩვენში ხდება კულტურათა დაახლოება, ხოლო ენები ერთ-ერთს ერწყმიან და ახლო მომავალში ყველაფერი საერთო მნიშვნელობაზე დაიყვანება. ამ დამახლოვებლებს და შემრწყმელებს თითქმის შეუძლებელია აუხსნან მათი თეზისის უაზრობა, არამეცნიერულობა და აბსურდულობა“.

გულისტკივილით ლაპარაკობენ იური მუშეტიკი, ნილ გილევინი, იანის პეტერსი, რომან ლუბკივსკი, იონ ჩობანუ, ოლჟას სულეიმენოვი, პიატრას ბრაჟენასი, ჩინგიზ აიტმატოვი, ბორის ოლეინიკი და სხვები, რომ მოკავშირე რესპუბლიკებში, მით უმეტეს ავტონომიურ რესპუბლიკებსა და ოლქებში ადგილობრივი მოსახლეობის ენას არ ექცევა ისეთი ყურადღება, როგორსაც ლენინური ნაციონალური პოლიტიკა მოითხოვს. მაგალითად, ნილ გილევინმა თქვა: „მინსკში გავხსნით ხოლმე ხუთ პარალელურ კლასს შორის ერთ კლასს ბელორუსულ ენაზე და ხმამაღლა ვაცხადებთ: არის ბელორუსული სკოლა ბელორუსიაში! და თუ საჭიროა, მიგვყავს ამ ერთადერთ კლასში ექსკურსიაზე დელეგაცია, განსაკუთრებით — უცხოური“. იური მუშეტიკმა კი სავსებით სწორად დასვა საკითხი: „რესპუბლიკის მკვიდრი მოსახლეობის ენის შესწავლის აუცილებლობის ეჭვის ქვეშ დაყენება უბრალოდ ამორალური საქციელია!“

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ორატორები შექმნილ ვითარებაში ადანაშაულებენ ადგილობრივ ხელმძღვანელობას. ასე მაგალითად, ჩინგიზ აიტმატოვმა განაცხადა: „ძალიან ვწუხვარ, რომ ამ დარბაზში არ ბრძანდებიან ადგილობრივი ხელმძღვანელები და ფუნქციონერები, რომელნიც ჯერ კიდევ წარმოადგენენ დამამუხრუჭებელ ძალას ეროვნული და ეროვნებათაშორისი პრობლემების გადაწყვეტის გზაზე, თავიანთი გულგრილობით ან, უფრო უარესი, ფარული წინააღმდეგობით, სარგებლობენ რა ეროვნული ნიჰილიზმის სამსახურით, ყოველნაირად ხელს უშლიან საქალაქო სკოლებისა და საბავშვო ბაღების გახსნას, ცდილობენ დააქინონ ეროვნული კულტურის მნიშვნელობა“.

ცალკეული დებულების გარშემო პლენუმზე კამათიც გაჩაღდა, მაგრამ ეროვნული ენებისა და კულტურის განვითარების აუცილებლობა ყველასათვის აშკარა იყო. სხდომებზე ამ საკითხთან დაკავშირებით მხოლოდ ცალკეულ დამახინჯებებზე როდი იყო ლაპარაკი. პასუხი გაეცა ძირითად კითხვას: ვისთვის არის სასარგებლო ეროვნული სკოლების, ეროვნული კულტურის უგულველყოფა? და ეს პასუხი ერთსულოვანი იყო: არავისთვის! ამ თვალსაზრისით კიდევ ერთხელ დავესესხები იური მუშეტიკს: „მშობლიურ ენას

დაცილებული უკრაინელები, ბელორუსები, ბაშკირები, ჩუვაშები ითვისებენ რუსული ენისა და რუსული კულტურის მხოლოდ ყველაზე უფრო ზედაპირულ ფენას... ასეთი მდგომარეობა ნეგატიურად აიასახება ქვეყნის მთელ ენობრივ და კულტურულ სიტუაციაში“.

რუსმა მწერალმა ქალმა მაია განინამ, თუმცა, ამაში ეჭვი არავის ეპარებოდა, პირდაპირ განაცხადა, რომ შექმნილი მდგომარეობა უფრო ადგილობრივი ხელისუფლების ბრალია და აქ თვით რუსი ხალხი არაფერ შუაშია: „შესაძლოა ამ საქმეში ვინმე რუსი ჩინოვნიკიც იყო დამნაშავე, მაგრამ მთავარი დანაშაული, ჩემი აზრით, მაინც მიუძღვის იმ „ეროვნულ“ ჩინოვნიკურ ვაგინდარებს, რომელნიც წინ უსწრებენ ხოლმე სურვილს „ზემოდან“. რა თქმა უნდა, აჭარბებდა მ.განინა, როცა ამბობდა, ქართველი სტალინის, ებრაელი კავანოვიჩის, რუსი ხრუშჩოვის ცოდვები რუს ხალხს აკიდესო, მაგრამ მართალი იყო, როცა თქვა, რომ „არცერთი ხალხი, როგორც ერთობლიობა, არ შეიძლება იყოს დამნაშავე“.

მაგრამ ჩემი ყურადღება, ისევე როგორც პლენუმზე გამოსული ზოგი სხვა ორატორისა და, ვფიქრობ, საერთოდ სხდომის მონაწილეთა, მიიპყრო მ.განინას გამოსვლის იმ ნაწილმა, სადაც ორატორმა ხაზი გაუსვა, თუ რა ზიანი მოაქვს რუსული ენისათვის იმ მდგომარეობას, როცა ზოგი მოქალაქე ივიწყებს მშობლიურ ენას და რუსულად ლაპარაკობს, წერს, მოღვაწეობს, ასეთი ადამიანები სწავლობენ ხუთასამდე სიტყვას, ელემენტალურ გრამატიკას და მათი წყალობით რუსული ენა კარგავს პირველყოფილ სიწმინდესო.

ამ საკითხზე ღირს დაფიქრება, ეს საერთო პრობლემაა ყველა საბჭოთა მოქალაქისათვის, მართალია მ.განინა, როცა თვლის, რომ ამ მხრივ არც რუსია გამოწველისი, მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენი ქვეყნის ყველა კუთხეში მის ენას გაიგებენ და თავიანთ სათქმელსაც გააგებინებენ.

ის ხუთასი სიტყვა, რომელსაც სხვა ერების წარმომადგენელნი სწავლობენ, ყოველდღიურ ურთიერთობაში საკმარისი ხდება რუსისთვისაც, მისი ლექსიკური მარაგიც ნელ-ნელა ღარიბდება, ეს შეზღუდული მარაგი გამოიყენება არა მარტო პირად ურთიერთობაში, არამედ — მეცნიერებაში, ტექნიკაში და, ბოლოს და ბოლოს, ლიტერატურაშიც.

ამავე დროს ნუ დაგვავიწყდება, რომ ენა მარტო კომუნიკაციის საშუალება როდია, იგი აზროვნების წყაროც არის! ენის შესაძლებლობათა შეზღუდვა ადამიანის სულიერ გაღარიბებას იწვევს. არ შეიძლება ბუნების წინააღმდეგ წასვლა, გენეტიკური კოდის უგულველყოფა, არ შეიძლება ბავშვი, რომელიც გენეტიკურად მზად

არის იმ ენის ასათვისებლად, რომელზედაც არა მხოლოდ დედ-მამა, არამედ წინაპრები ლაპარაკობდნენ, ვაიძულოთ შეითვისოს მხოლოდ ის ხუთასი სიტყვა, რომელიც „ცხოვრებაში გამოადგება“. ამით, რაკი ენა აზროვნების წყაროც არის, შევზღუდავთ მომავალი თაობის გონებრივ შესაძლებლობებს. სწორედ ამიტომაც სამართლიანია, როცა საქართველოში ქართველი, აფხაზი, ოსი, რუსი, სომეხი, აზერბაიჯანელი ბავშვები თავიანთ მშობლიურ ენაზე სწავლობენ, მშობლიურ ენაზე კითხულობენ წიგნებს და გაზეთებს, მშობლიურ ენაზე ისმენენ სპექტაკლებს, რადიოგადაცემებს. ასე უნდა იყოს ყველგან.

მწერალთა პლენუმზე დაისვა საკითხი იმის შესახებ, რომ რესპუბლიკებში საკანონმდებლო სტატუსი უნდა მიეცეს სათანადო რესპუბლიკის ენას, მისი შესწავლის აუცილებლობა თვით ცხოვრებამ უნდა განაპირობოს. რესპუბლიკის ენა უნდა იყოს საჭირო არა მარტო სკოლაში, არამედ ტრანსპორტზე, კომკავშირში, დაწესებულებაში, ხელმძღვანელ სამუშაოზეც. ამაზე მიუთითებდა პლენუმზე გამოსული ბევრი ორატორი.

ერთსულოვნად დაგმეს მწერლებმა ეროვნული ნიჰილიზმი, ბევრი ითქვა ჭეშმარიტი პატრიოტიზმისა და ნაციონალიზმის მკვეთრი გამოიჯვრის შესახებ, ითქვა ისეთ დამახინჯებებზე, როგორიცაა პატრიოტიზმის ნაციონალიზმად მონათვლა, ხოლო ეროვნული ნიჰილიზმისა და კოსმოპოლიტიზმისა — ინტერნაციონალიზმად. ამ მხრივ საინტერესო იყო სტანისლავ კუნიაცევის გამოსვლა. ხაზი გაესვა დებულებას, რომ არ არსებობს ინტერნაციონალური გრძნობა ნაციონალური გრძნობის გარეშე, ეს ორი ცნება ორგანულად არის ერთმანეთთან დაკავშირებული.

ბუნებრივი იყო პლენუმზე დასმული რუსული ენის, როგორც საბჭოთა კავშირის ეროვნებათა შორის ურთიერთობის საფუძვლის საკითხი. აქაც ერთსულოვანი იყო პლენუმის მონაწილეთა აზრი: მშობლიური ენის აღორძინება და განვითარება სრულებითაც არ უნდა უშლიდეს ხელს ჩვენი ხალხების მონაპოვრის — საერთო ენის შესწავლას. ეს არის არა მხოლოდ მდიდარი რუსული ენისა და კულტურის დაფასება, არა მხოლოდ აღიარება თანასწორ ერთა კავშირში რუსი ხალხის დიდი მნიშვნელობისა, არამედ ცხოვრებისეული მოთხოვნილება, ის რეალობა, რომელიც გვაახლოვებს არა მარტო რუს ხალხთან, არამედ ყველას ერთმანეთთან.

1988. მირკანი

საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციის მუხლი მოკავშირე რესპუბლიკათა სახელმწიფოსაგან გამოყოფის უფლების შესახებ იმდენად ცნობილია, რომ არც არის საჭირო მისი ციტირება. არც იმის მტკიცებაა საჭირო, რომ ეს უფლება აუცილებელია რესპუბლიკის სუვერენობისათვის, სუვერენიტეტზე და სხვა დანარჩენ უფლებებზე ლაპარაკი მხოლოდ ამ მუხლის არსებობის შემდეგ შეიძლება. ეს მუხლი რომ არ იყოს, ახალი არ ექნებოდა „მოკავშირე რესპუბლიკებში მათი სუვერენული უფლებების, თვითმმართველობისა და თვითდაფინანსების გაფართოების საფუძველზე ეკონომიკისა და სოციალური სფეროს ხელმძღვანელობის გარდაქმნის ზოგადი პრინციპების“ შესახებ კანონის პროექტის არა თუ საჯარო განხილვას, არამედ შედგენასაც. მხოლოდ ერთი რამ უნდა აღინიშნოს: რესპუბლიკას თავისი კონსტიტუციური უფლების გამოყენებაში ხელს შეიძლება უშლიდეს მხოლოდ საკუთარი ინტერესები, გამოყოფა მისთვის არ იყოს ხელსაყრელი პოლიტიკური, ეკონომიკური, იდეოლოგიური ან სხვა რაიმე მოსახრებით, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში არ უნდა ზღუდავდეს მას გარეშე ძალა — პოლიტიკური, ეკონომიკური, იდეოლოგიური ან სხვა რაიმე მიზეზი. საკავშირო კანონმდებლობის, ან საბჭოთა სახელმწიფოს მიერ დადებული საერთაშორისო ხელშეკრულების არც ერთი მუხლი არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს კონსტიტუციის მუხლს გამოყოფის უფლების შესახებ.

ეს რომ ასეა და რომ რეალურად დგება რესპუბლიკათა სუვერენული უფლებების გაფართოების საკითხი, იმ ხელოვნური ჯებირების მოხსნის საკითხი, რომელნიც ფიქციად აქცევდნენ კონსტიტუციურ უფლებას, ცხადად მეტყველებს ახალი კანონის პროექტი, საერთო-სახალხო განხილვის საგნად რომ ქცეულა. პროექტი სწორედაც რომ უნდა იქნას განხილული ზემოხსენებულ კონსტიტუციურ მუხლთან შეფარდებით და არა თავისთავად და ჰისგან დამოუკიდებლად, რადგან ეს თვალნათლივ წარმოაჩენს კანონის ნამდვილ ღირებულებას და სრულებითაც არ მოასწავებს რაიმე საშიშროებას საბჭოთა კავშირის ერთიანობისათვის, პირიქით, განამტკიცებს მის, როგორც კ ა ვ შ ი რ ი ს მნიშვნელობას.

ჩვენ ყოველთვის გვახსოვდა, რომ სსრკ ერთიანი სახელმწიფოა, მაგრამ, სამწუხაროდ, ვივიწყებდით, რომ ამ აბრევიატურაში ყველა სიტყვა თანაბრად მნიშვნელოვანია: საბჭოთა, სოციალისტური, რესპუბლიკა, კავშირი... ახლა ვუბრუნებთ საბჭოებს ძალაუფლებას. ახლა უნდა მოვიაზროთ მთელი სისრულით — რას ნიშნავს კ ა ვ შ ი რ ი და როგორი უნდა იყოს სოციალისტური რესპუბ-

ლიკა . ამის დასტურიც გახლავთ ახალი კანონის პროექტი.

ერთიც წინასწარ უნდა აღინიშნოს. ბუნებრივია, რომ ასეთი ხასიათის დოკუმენტის შედგენა მოითხოვს ავტორთა ჯგუფის ძალისხმევას. პროექტს კანონის ძალა არა აქვს, მას წინასწარ განიხილავს ხოლმე პარტიული კომიტეტი და მიიჩნევს, რომ ისეთ დონეზეა შესრულებული, შეიძლება საჯარო განხილვის საგნად იქცეს. საჯარო განხილვის შემდეგ, შესწორებათა და დამატებათა გათვალისწინებით, მის ახალ ვარიანტს განიხილავს საკანონმდებლო ორგანო, იქაც გარკვეული დებატების შემდეგ დადგინდება და მტკიცდება საბოლოო ტექსტი, რომელსაც კანონის ძალა აქვს და უკვე უავტოროა, რადგან მის შედგენაში ფაქტიურად მთელმა ხალხმა მიიღო მონაწილეობა. მაგრამ იმთავითვე, პირველი ვარიანტი, თუნდაც ზოგადი პრინციპები წინასწარ მოფიქრებული და ნაკარნახევი იყოს პარტიული ორგანოს მიერ, არ არის უავტორო — მას ავტორთა კოლექტივი წერს. ვფიქრობ, საჯაროობის პირობებში სასურველი იქნებოდა გვცოდნოდა, ვინ არიან ეს ავტორები. იქნებ სასარგებლო იყოს, რომ მათაც მიიღონ განხილვაში მონაწილეობა, დაიცვან ან განმარტონ თავიანთი დებულებები?

ახალი კანონის პროექტის განხილვა უდავოდ დიდი მოვლენაა ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებაში. მასში სამართლიანად არის მითითებული ეკონომიკისა თუ სოციალური სფეროების ხელმძღვანელობის ზედმეტი ცენტრალიზაციით გამოწვეული მავნე შედეგები. ის გარემოება, რომ საკავშირო სამინისტროების დიქტატის გაძლიერებამ გამოიწვია რესპუბლიკათა ეკონომიკური ბაზისა და უფლებების შევიწროება, ხოლო ამას, თავის მხრივ მოჰყვა დისპროპორციები საწარმოო და სოციალურ სფეროთა შორის, ეკოლოგიური სიტუაციის გართულება, მოსახლეობის გაუმართლებელი მიგრაცია. პროექტში აღნიშნულია, რომ „ამჟამად შექმნილია სახელმწიფო საწარმოებისა და კოოპერაციული ორგანიზაციების სამეურნეო დამოუკიდებლობის ეკონომიკური და სამართლებრივი საფუძვლები“. ვფიქრობ, ამ ფრაზით კანონის პროექტი რამდენადმე წინ უსწრებს მოვლენებს. უნდა ითქვას არა „შექმნილია“, არამედ „იქმნება“, უკიდურეს შემთხვევაში ის მაინც უნდა აღინიშნოს, რომ შექმნილია დოკუმენტები, რომელნიც საფუძვლად უნდა დაედოს დამოუკიდებლობას, მაგრამ ამას ეღობება დამამუხრუჭებელი მექანიზმები. ერთ-ერთი დამამუხრუჭებელი მექანიზმი შეიძლება აღმოჩნდეს პრინციპი, რომელიც ასეა პროექტში ჩამოყალიბებული: „ძლიერი ცენტრი და ძლიერი რესპუბლიკები — შესაბამისად“. პირიქით უნდა ითქვას: „ძლიერი რესპუბლიკები და ძლიერი ცენტრი — შესაბამისად“. ეს არსებითია: კავშირის სიძლიერე უნდა განაპირო-

ბოს რესპუბლიკათა ძლიერებამ. ცენტრზე აქცენტის გადატანა ისევ ძველებურ და დღემდე შემორჩენილ დიქტატს გულისხმობს. აქამდე რესპუბლიკათა უფლებების შესღუდვის ხარჯზე ხდებოდა ცენტრის გაძლიერება და სწორედ ამან გამოიწვია ადგილობრივი პოტენციალისა და ინიციატივის თანდათანობითი დაქვეითება, დავიწროვდა ის სისხლძარღვები, რომელთაც უნდა განესაზღვრათ ცენტრის მძლავრი პულსაცია. რას მივაღწიეთ ამ ვითარებაში? სახელმწიფოს გაუგონარ ძლიერებას, უძლეველ სამხედრო პოტენციალს და... სიღარიბეს. ერთი სიტყვით, ვერავინ მოგვერევა, თუ შიმშილით არ დავიხოცეთ!

შენიშვნას იწვევს პროექტში ეროვნული და ტერიტორიული ფორმირებების ერთ სიბრტყეზე დაყენება. ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს, ერთგვაროვანი მოვლენა იყოს, მაგალითად, კრასნოდარის მხარისა და ყირგიზეთის ეკონომიკური დამოუკიდებლობა, პროექტში ნათქვამია — „მოვახდინოთ ეროვნული და ტერიტორიული ფორმირებების ინტერესების ჰარმონიზაცია“. ტერიტორიული ფორმირება, ანუ ადმინისტრაციული დაყოფა (მხარეებად, ოლქებად, რაიონებად) საჭიროებისდა მიხედვით შეიძლება შეიცვალოს, ეროვნული ფორმირება კი უნდა იყოს ხელშეუხებელი, ამიტომ ტერიტორიული (ადმინისტრაციული) ფორმირება უნდა ექვემდებარებოდეს ეროვნულს და ამის შესაბამისად მოხდეს მათი ინტერესების ჰარმონიზაცია.

უდავოა, რომ საჭიროა უფლებებისა და სფეროების ზუსტი გამოიჯენა, საერთო-საკავშირო, რესპუბლიკური და ადგილობრივი ინტერესების შეთანხმების მექანიზმის შეშუშავება, მაგრამ, ალბათ, არა იმის საფუძველზე, როგორც პროექტშია წარმოდგენილი: „მრავალეროვანი საბჭოთა სახელმწიფოს განმტკიცების, მოკავშირე რესპუბლიკებისა და რეგიონების, მოსახლეობის ეროვნული და სოციალური ჯგუფების ინტერესების არმონიზაციის საიმედო ეკონომიკური საფუძველია სახელმწიფო საკუთრების, როგორც მთელი საბჭოთა ხალხის საერთო კუთვნილების, შემდგომი განმტკიცება და განვითარება“.

ეს დებულება ეწინააღმდეგება კონსტიტუციურ უფლებას მოკავშირე რესპუბლიკათა თვითგამოყოფის შესახებ. სახელმწიფო საკუთრება, როგორც მთელი საბჭოთა ხალხის კუთვნილება, გულისხმობს იმას, რომ რესპუბლიკას საკუთარი აღარაფერი აქვს და გამოყოფის შემთხვევაში იგი ხელყოფს მთელი საბჭოთა ხალხის კუთვნილებას. გარდა ამისა, როგორ შევთანხმდეთ ეს აზრი პროექტში გამოთქმულ დებულებასთან იმის შესახებ, რომ რესპუბლიკის ტერიტორიაზე არსებული ყველა საწარმო, მათ შორის

საკავშირო დაქვემდებარებისაც, უხდის მას გადასახადს, მიწის, წყლის, შრომითი რესურსების მთელ თანხას? ეს ყველაფერი — მიწა, წყალი და სხვანი ხომ საერთო-საკავშირო საკუთრებაა? მაშ რას აძლევენ რესპუბლიკას — გადასახადს თუ მოწყალებას? ჩვენ გავურბივართ საუბარს იმაზე, თუ რა წარმოადგენს რესპუბლიკის საკუთრებას, ეს კი აუცილებელია ითქვას ამავე კანონის პროექტში, რადგან უამისოდ ყოველგვარ სუვერენიტეტზე ლაპარაკი ზედმეტია. უპოვარის დამოუკიდებლობა სად გაგონილა?

აუცილებლად მიმაჩნია კანონში გათვალისწინებული იყოს ასეთი მუხლი: მოკავშირე რესპუბლიკის მთელი ტერიტორია, ბუნებრივი რესურსები, ამ ტერიტორიაზე განლაგებული როგორც საქვეუწყებო, ისე ამჟამად არსებული საკავშირო საწარმოები, გარდა რესპუბლიკის ინიციატივით სხვა რესპუბლიკებთან ან საზღვარგარეთულ ფირმებთან ერთად წილობრივად, ან საკავშირო მთავრობასთან ხელშეკრულების საფუძველზე შექმნილი ახალი საკავშირო საწარმოებისათვის ანაზღაურებად მოკავშირე რესპუბლიკის საკუთრებას წარმოადგენს.

რაღა რჩება ამ შემთხვევაში საბჭოთა კავშირს? საბჭოთა კავშირის სხვა საკუთრება არაფერი აქვს, გარდა თვით კავშირისა და ამ კავშირიდან, ანუ ფედერაციის პრინციპიდან გამომდინარე, რესპუბლიკათა საკუთრების ჯამისა. საბჭოთა სახელმწიფოს ეკონომიკა უნდა იყოს რესპუბლიკათა ეკონომიკების ჯამი, ისევე როგორც სახელმწიფო ბიუჯეტი — რესპუბლიკათა ბიუჯეტების ჯამი, თავისთავად ცხადია, საერთო-საკავშირო ფონდის დამატებით, რომელიც იქმნება რესპუბლიკათა წილობრივი მონაწილეობით. სხვათა შორის, პროექტში ასეც არის წარმოდგენილი რესპუბლიკებისა და საკავშირო ბიუჯეტების ურთიერთობა. ზემოთ ციტირებული ასრი რაპდენადმე, ეწინააღმდეგება პროექტში გამოთქმულ ასეთ დებულებას: „მომწიფდა საჭიროება მოკავშირე რესპუბლიკებსა და რეგიონებს მიენიჭოთ და საკანონმდებლო წესით დაუმკვიდრდეთ ახალი უფლებები, რათა განაგებდნენ ქონებასა და ბუნებრივ რესურსებს“. რომელ ქონებას, სხვის ქონებას? როგორ უნდა განაგებდნენ — როგორც საკუთრებას, თუ როგორც საიჯაროს?

პროექტის მეორე თავში, რომელსაც ეწოდება „მოკავშირე რესპუბლიკების მეურნეობრიობის სფეროს გაფართოება, ეკონომიკური დამოუკიდებლობისა და პასუხისმგებლობის გადიდება“, საკმაოდ ბუნდოვნად არის ნათქვამი, რომ საკავშირო დონეზე უნდა ხდებოდეს

ისეთი საწარმოო კომპლექსებისა და დარგების მართვა, რომელთაც „განმსაზღვრელი მნიშვნელობა აქვთ ქვეყნის ეკონომიკის, როგორც ერთიანი მთელის, ფუნქციონირებაში“. ვინ ადგენს, თუ რასა აქვს განმსაზღვრელი მნიშვნელობა? რომელია ეს დარგები? ამ შემთხვევაში ცენტრალურ ორგანოებს, სამინისტროებს „განმსაზღვრელთა“ განუსაზღვრელი უფლებები ენიჭებათ. მათ შეუძლიათ დაადგინონ, მაგალითად, რომ ასეთი მნიშვნელობისაა მსესუმზირის წარმოება. ასეთ საწარმოთა თუ დარგების ნუსხა კანონმდებლობით უნდა განისაზღვროს, რათა არც ერთ საკავშირო უწყებას არ მიეცეს თვითნებობის საშუალება. თორემ ეს შეიძლება ისეთი ხერხი აღმოჩნდეს, საიდანაც საკავშირო უწყებები ხელახლა შეიწოვენ ყველა იმ უფლებას, რაც რესპუბლიკებს გადაეცემა და ისევ განმეორება ძველებური დიქტატი.

პროექტში სამართლიანად არის დასმული მთელი რიგი საკავშირო სამინისტროების ფუნქციების რესპუბლიკისათვის გადაცემის და უფრო მეტიც — ზოგი სამინისტროს გაუქმების საკითხიც. ახალი კანონის შემოღების შემდეგ, ალბათ, საკავშირო სამინისტროთა უმრავლესობა საერთოდ უნდა გაუქმდეს. მაგალითად, ვერავინ დამარწმუნებს სახალხო განათლების, კულტურის, კინემატოგრაფიის, განსახლების, სპორტკომიტეტის, მეცნიერებათა აკადემიის და სხვა მსგავსი საკავშირო სამინისტროების, კომიტეტების, თუ უწყებების არსებობის აუცილებლობას. როგორ წარმოვიდგინოთ, მაგალითად, სახალხო განათლების კომიტეტის ან მეცნიერებათა აკადემიის გაუქმება ერთიან ფედერაციულ სახელმწიფოში, რა მოუხერხოთ განათლების, მეცნიერების თუ კულტურის დარგში საერთო პოლიტიკის განხორციელებას? ჯერ-ერთი, ამისათვის არსებობს მმართველი პარტია, რომელსაც ხელი არ აუღია და არც უნდა აიღოს ამ პოლიტიკის გატარებისაგან და მეორეც, შეიძლება შეიქმნას დარგების მიხედვით საკავშირო საბჭო, რომელსაც მორიგეობით უხელმძღვანელებენ რესპუბლიკათა წარმომადგენლები, წევრები კი იქნებიან სათანადო რესპუბლიკურ სამინისტროთა ხელმძღვანელები. საბჭოს შეიძლება ჰყავდეს მოსკოვში მუშა ჯგუფი, რომელიც მოემსახურება მიღებული დადგენილებების შესრულებას და სამუშაოთა კოორდინაციას.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ამავე თავში შემდეგი აზრი: „რესპუბლიკებისა და რეგიონების გამგებლობაში მთლიანად მყოფ სამრეწველო საწარმოთა პროდუქციის ხვედრითი წილი სამრეწველო წარმოების საერთო მოცულობაში საშუალოდ სსრ კავშირში გაიზარდება 5 პროცენტიდან 36 პროცენტამდე, ამასთან რუსეთის სფს რესპუბლიკაში — 4 პროცენტიდან 27 პროცენტამდე, უკრაინის სს

რესპუბლიკაში — 5 პროცენტიდან 42 პროცენტამდე. ბელორუსიის სს რესპუბლიკაში — 7 პროცენტიდან 49 პროცენტამდე, ამიერკავკასიის რესპუბლიკებში — 6—10 პროცენტიდან 50—71 პროცენტამდე, ბალტიისპირეთის რესპუბლიკებში — 7—9 პროცენტიდან 57—72 პროცენტამდე, შუა აზიის რესპუბლიკებსა და ყაზახეთის სს რესპუბლიკაში — 7—10 პროცენტიდან 50—73 პროცენტამდე და მოლდავეთის სს რესპუბლიკაში — 8 პროცენტიდან 75 პროცენტამდე“.

რა უმნიშვნელო ყოფილა დღემდე მოკავშირე რესპუბლიკების გამგებლობაში მთლიანად მყოფ საწარმოთა პროდუქციის წილი — საშუალოდ სულ 5 პროცენტი! მისი გაზრდა 36 პროცენტამდე და ასეთი ზღვრული მიჯნის დადება, ვფიქრობ, გაუბედავი ნაბიჯია რესპუბლიკათა ეკონომიკური დამოუკიდებლობის გზაზე. ასეთ შემთხვევაში აშკარაა, რომ ცენტრი, რომელიც დანარჩენ 64 პროცენტს ხელიდან არ უშვებს, ფაქტიურად უარყოფს რესპუბლიკათა სუვერენიტეტს — ზოგი რესპუბლიკა სანახევროდ კი არა, ერთი მესამედითაც ვერ მიიღებს ეკონომიკურ დამოუკიდებლობას. ლაპარაკი უნდა იყოს თუ მთლიანად 100 პროცენტის დამოუკიდებლობაზე არა, ყოველ შემთხვევაში, შებრუნებით თანაფარდობაზე. ალბათ, პირველ ხანებში დასაშვებია რესპუბლიკათა წილის გაზრდა 70—75 პროცენტამდე იმ ვარაუდით, რომ ეს არ უნდა იყოს ზღვარი, მით უმეტეს, რომ პროექტის ავტორებს ასეთი რამ დასაშვებად მიაჩნიათ ცალკეული რესპუბლიკისათვის, მაგალითად, მოლდავეთისათვის (75 პროცენტი). აქვე გაუგებარია, რა მოსაზრებით, ნუთუ ქაღალდის ეკონომიით არის გამოწვეული ამიერკავკასიის, ბალტიისპირეთის, შუა აზიისა და ყაზახეთის გაერთიანება რაღაც ტერიტორიულ „ბუდეში“, რატომ არ შეიძლებოდა ცალკე თქმულიყო, რამდენი პროცენტით მოვა საქართველოს ან ესტონეთის წილად, როგორც ეს არის უკრაინისა თუ მოლდავეთის შემთხვევაში? საერთოდ, რამდენადმე შეურაცხმყოფელია რესპუბლიკების გეოგრაფიული გაერთიანება ხრუშჩოვისეული „კვადრატულ-ბუდოზრივი“ პრინციპით. ასეთი ხასიათის დოკუმენტში გაუგებარია, სხვა რომ არაფერი ითქვას, ზერელობა.

პროექტის მესამე თავში, რომლის სათაურია „მოკავშირე რესპუბლიკების ფინანსური ბაზისა და ბიუჯეტის განმტკიცება“, მკითხველთა ყურადღებას მივაქცევ დებულებას იმის შესახებ, თუ რის საფუძველზე შეიძლება გახდნენ რესპუბლიკები „თავიანთი ბიუჯეტების ნამდვილი ბატონ-პატრონები“: „რესპუბლიკების ბიუჯეტებში (მათ შორის ადგილობრივ ბიუჯეტებში) მათს ტერიტორიებზე განლაგებული საკავშირო დაქვემდებარების საწარმოების მოგების (შემოსავლის) ნაწილის (ანარიცხების ოდენობის არსებითი ზრდით), ხოლო საკავშირო ბიუჯეტში რესპუბლიკური მეურნეობის ყველა

საწარმოს და ადგილობრივი მეურნეობის სამრეწველო საწარმოთა მოგების (შემოსავლის) ნაწილის ანარიცხების სავალდებულოა, ამასთან მიჩნეული იქნეს ეს გადასახადები სახელმწიფო საკუთრების საერთო-სახალხო ხასიათის რეალიზაციის ფორმად“.

შემდეგ ლაპარაკია იმაზე, რომ მოკავშირე რესპუბლიკების ბიუჯეტებში ჩაირიცხება მათს ტერიტორიაზე არსებული საკავშირო საწარმოთა მოგების ანარიცხები, რომელთა რაოდენობას განსაზღვრავს სსრკ მინისტრთა საბჭო რატომღაც ხანგრძლივი ვადით და ამ გადასახდელმა შეიძლება შეადგინოს ამ საწარმოთა ყველა გადასახდელის დაახლოებით 40 პროცენტი, რაც გამოიწვევს მათი ხვედრითი წილის 2-დან 20 პროცენტამდე გაზრდას. ამის გარდა მოკავშირე რესპუბლიკების ბიუჯეტებში შედის საქვეუწყებო საწარმოთა გადასახადები და სხვა გადასახადები, გარდა იმ თანხისა, რომელნიც აქედანაც უნდა გადაერიცხოს საკავშირო ბიუჯეტს. ერთი სიტყვით, შექმნილია გადასახადების რთული სისტემა, რომელიც, ვფიქრობ, ზღუდავს რესპუბლიკის დაინტერესებას თუნდაც საკავშირო საწარმოთა მუშაობით და მის უფლებებსა და პასუხისმგებლობას რესპუბლიკის ტერიტორიაზე არსებული ყველა საწარმოს მიმართ. კანონი საწარმოთა სამეურნეო ანგარიშსა და თვითანაზღაურებაზე ეხება საკავშირო საწარმოებსაც და ამიტომ არაფერი დაშვდება, თუ მათი მოგების წილიც გადაირიცხება პირველყოვლისა რესპუბლიკის ბიუჯეტში და აქედან მოხდება მისი ამოღება საკავშირო ბიუჯეტი-სათვის სხვა რესპუბლიკურ საწარმოთა გადასახდელების მსგავსად უფრო სწორად, აქ ლაპარაკია არა საკავშირო ბიუჯეტზე მთლიანად, რომელიც თავისთავად წარმოადგენს რესპუბლიკათა ბიუჯეტების ჯამს, არამედ იმ საერთო-საკავშირო ფონდზე, რომელიც წილობრივად უნდა შექმნან რესპუბლიკებმა და უნდა მოხმარდეს ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცებას, სტიქიური უბედურების ლიკვიდაციას თუ რომელიმე პრიორიტეტული დარგის უწინარეს განვითარებას.

შემდგომ საუბარია იმაზე, რომ მოკავშირე რესპუბლიკებს უნდა გადაეცეს მათი ექსპორტისა და საბაჟო შემოსავალი. არაფერია, სამწუხაროდ, ნათქვამი იმპორტის შესახებ. ვის ეკუთვნის იმპორტით მიღებული მოგება (შემოსავალი)? ვფიქრობ, ისიც რესპუბლიკის ბიუჯეტში უნდა შევიდეს მთლიანად, საკავშირო ბიუჯეტში შესატანი გადასახადის გამოკლებით. უნდა დაზუსტდეს საბაჟო გადასახდელების საკითხიც, კერძოდ, უნდა აღინიშნოს, რომ შემოტანილი საქონლის საბაჟო გადასახადი რესპუბლიკას ჩაერიცხება სატრანზიტო პუნქტის მიუხედავად. გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ უცხოეთთან უშუალო საჰაერო, საზღვაო თუ სარკინიგზო კავ-

შირი ყველა მოკავშირე რესპუბლიკას არა აქვს დამყარებული (ზოგი რესპუბლიკისათვის, მაგალითად, საზღვაო კავშირი გამორიცხულია). შესაძლებლობის ფარგლებში უნდა მოხდეს უშუალო კავშირის გაფართოებაც, მაგრამ ვიდრე ამის შესაძლებლობა არ არის, საჭიროა საგანგებოდ აღნიშვნა, რომ სატრანზიტო პუნქტს არა აქვს მნიშვნელობა.

უდავოდ მისაღებია შემდეგი პუნქტიც, რომელიც პროექტში რატომღაც სავარაუდოდ არის წარმოდგენილი: „წამოყენებულია წინადადება“: „მოკავშირე რესპუბლიკების დამოუკიდებლობისა და თავისი ბიუჯეტის ფორმირებისა და შესრულების პასუხისმგებლობის გასაძლიერებლად წამოყენებულია წინადადება დადგინდეს, რომ დამატებით მიღებული შემოსავალი... მთლიანად რჩება მათ განკარგულებაში... თავისუფალი ნარჩენები წლის ბოლოს ამოღებას არ ექვემდებარება და გამოიყენება მომავალი წლის მიზნებისათვის, რომლებსაც სახალხო დეპუტატთა შესაბამისი საბჭოები განსაზღვრავენ“.

დარწმუნებული ვარ, ეს ყველაფერი სწორია, ეს დიდი სტიმულია, მაგრამ, ალბათ, არ იქნება სამართლიანი შემოვისაზღვრით მხოლოდ მომავალი წლით. უფრო მისაღები იქნება, თუ დამატებითი შემოსავლის გამოყენების უფლება რესპუბლიკას მიეცემა არა მომავალ წელს, არამედ შემდეგ წლებშიაც. ძნელი არ არის წარმოვიდგინოთ, რომ შეიძლება ერთ წელიწადში აუთვისებელი თანხა შეგროვდეს (მით უმეტეს, ფონდების, მასალების, ტექნიკის ღირებულებულ პირობებში).

პროექტის მეოთხე თავში — „მოკავშირე რესპუბლიკების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მართვის სრულყოფა“ ლაპარაკია იმაზე, რომ არსებობს „სახელმწიფო შეკვეთები, რომლებიც სავალდებულოა შეტანილი იყოს რესპუბლიკების გეგმებში“. ამ მოსაზრების საწინააღმდეგო ფედერალური სახელმწიფოს პირობებში რა შეიძლება გეჟონდეს, მაგრამ უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ამის პარალელურად არსებობს რესპუბლიკებში საკავშირო საწარმოები, რომელთა დაგეგმვას რესპუბლიკას არავინ ეკითხება, ამიტომ ვფიქრობ, რომ მაქსიმალურად უნდა შემცირდეს საკავშირო საწარმოთა რაოდენობა და ისინი უნდა შეცვალონ ასეთმა სავალდებულო შეკვეთებმა. აქაც გარკვეული ზომიერების დაცვაა საჭირო, საკავშირო უწყებებმა რესპუბლიკებს ძალით არ უნდა მოახვიონ თავს სახელმწიფო შეკვეთები, როგორც ახლა ხდება ცალკეული საწარმოების მიმართ, რომელნიც 90—95 პროცენტით მხოლოდ ასეთ შეკვეთებზე მუშაობენ. საერთოდ ეს მეტად საშიში პუნქტია, რომელმაც არასწორი გამოყენების შედეგად შეიძლება არარაობად აქციოს რესპუბლიკათა ეკონომიკური დამოუკიდებლობა. ამის სამწუხარო

გამოცდილება ამ შვიდი ათეული წლის მანძილზე საკმაოდ შევიძინეთ. ამიტომ უნდა დადგინდეს ამ შეკვეთების ზღვრული პროცენტი.

პროექტში ვკითხულობ: „დაგეგმვის ამოსავალ მონაცემებს ამუშავებენ ცენტრალური ეკონომიკური ორგანოები მოკავშირე რესპუბლიკების მონაწილეობით“. ვფიქრობ, ეს ცენტრალური ორგანოების დიქტატის გამოვლინება იქნება. პირიქით უნდა იყოს: დაგეგმვის ამოსავალ მონაცემებს უნდა ამუშავებდნენ რესპუბლიკები ცენტრალური ეკონომიკური ორგანოების რეკომენდაციის საფუძველზე.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია პროექტში აღნიშნული მოკავშირე რესპუბლიკების უფლებების გაფართოება დემოგრაფიული პრობლემების გადაწყვეტის დროს. დემოგრაფიული ვითარების რეგულირება ამ პუნქტის მიხედვით მთლიანად რესპუბლიკის პრეზოგატივას წარმოადგენს. მხოლოდ, ჩემი აზრით, ამას უნდა დაემატოს შემდეგი დებულება: მოკავშირე რესპუბლიკათა ვის ტერიტორიაზე დამოუკიდებლად წყვეტს მოსახლეობის მიგრაციის რეგულირების საკითხს. დემოგრაფიული ვითარებიდან გამომდინარე ადგენს მიწათსარგებლობის დიფერენცირებულ წესებს რეგიონების მიხედვით. მოკავშირე რესპუბლიკას უფლება ეძლევა დემოგრაფიული წონასწორობის დასაცავად უარი თქვას ისეთ წარმოებაზე, რომელიც გამოიწვევს დემოგრაფიული სიტუაციის არასასურველ შეცვლას.

ამასთან დაკავშირებით საჭიროდ მიმაჩნია დადგინდეს მოკავშირე რესპუბლიკის მოქალაქის სტატუსი, მისი უფლება-მოვალეობანი. სტატუსის დადგენისას ამოსავალი პრინციპები უნდა იყოს ის, რომ მოკავშირე რესპუბლიკის მოქალაქე არის ამავე დროს საბჭოთა კავშირის მოქალაქე, მაგრამ საბჭოთა კავშირის ყოველი მოქალაქე არ შეიძლება იყოს ყველა რესპუბლიკის მოქალაქე, მოკავშირე რესპუბლიკის მოქალაქეობის მიღების ან დაკარგვის საკითხს წყვეტს რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმი.

პირველად ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში რეალურად დაისვა საკითხი, რომ „მოკავშირე რესპუბლიკები სსრ კავშირის კანონმდებლობით დადგენილი კომპეტენციის ფარგლებში სავალუტო თვითანაზღაურების პრინციპის საფუძველზე დამოუკიდებლად წყვეტენ საგარეო-ეკონომიკური საქმიანობის ყველა საკითხს“. ჩამოთვლილია ამ საკითხების ფართო სპექტრი, აქ არის უცხოეთთან ერთობ-

ლივი ფირმების შესახებაც ლაპარაკი, საგარეო ვაჭრობაზეც, უცხოურ ტურიზმზეც, საერთაშორისო ბაზრობებზეც, სიმპოზიუმებზეც, კულტურულ, სპორტულ და სხვა ღონისძიებებზეც. ნათქვამია, რომ სავალუტო მოგებას უშუალოდ თვით რესპუბლიკა განაგებს და ა.შ.

ორი აზრი არ შეიძლება იყოს, ეს ყველაფერი დიდებულია საგარეო-ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობის დარგში რესპუბლიკის სრულ დამოუკიდებლობას მოასწავებს. ოღონდ მთავარია გაირკვეს — რას ნიშნავს „სსრ კავშირის კანონმდებლობით დადგენილი კომპეტენციის ფარგლებში“. რა ფარგლებია ეს? მე რომ მოვინდომო და ამ ფარგლების განსაზღვრის ნება მომცენ, შემიძლია ნულამდე დავიყვანო რესპუბლიკათა დამოუკიდებლობა! მაგალითად, მივცემ საქართველოს უცხოეთში მარტო ბამბის გატანის, ხოლო ესტონეთს ციტრუსების გატანის ნებას! საგარეო-ეკონომიკური ურთიერთობის ნომენკლატურა უნდა განსაზღვრონ თვით რესპუბლიკებმა და თუ საჭიროა, მხოლოდ შეათანხმონ საკავშირო ხელისუფლებასთან. რა თქმა უნდა, არსებობს პროდუქციის ისეთი სახეობანი, რომელთა გატანა სასურველია არა საზღვარგარეთ, არამედ მოძმე რესპუბლიკებში, თუმცა, ეს სავალუტო მოგებას არ იძლევა. ამას ანგარიში უნდა გაეწიოს, მაგრამ ესეც უნდა მოხდეს საერთაშორისო ბაზრის კონიუნქტურის გათვალისწინებით: მომავალში, როცა საბჭოთა მანეთი კონვენტირებული გახდება, ეს შეზღუდვაც თავისთავად მოიხსნება.

და კიდევ ერთი შენიშვნა. პროექტში ლაპარაკია „საზღვრისპირა და სანაპირო ვაჭრობის“ დარგში რესპუბლიკების დამოუკიდებლობაზე. ვფიქრობ, ასეთი შეზღუდვა არაფრით არ არის გამართლებული. ასეთ შემთხვევაში გამოდის, რომ, მაგალითად, აზერბაიჯანს მარტო ირანთან, უზბეკეთს მარტო ავღანეთთან, ყირგიზეთს მარტო ჩინეთთან შეუძლია ვაჭრობა. რა ვაჭრობაა საზღვარზე ერთმანეთისათვის საღებავი რეზინების გაცვლა?

პროექტის უკანასკნელ, მეხუთე თავში („ზოგადი პრინციპების რეალიზაციის ორგანიზაციულ-სამართლებრივი საკითხები“) ვხედებით ასეთ მოსაზრებას: „მიზანშეწონილია კანონის პროექტში შევიდეს დებულებები, რომლებიც აწესებენ საკავშირო ორგანოების პასუხისმგებლობას რესპუბლიკათა უფლებების დარღვევისათვის, აგრეთვე მოკავშირე რესპუბლიკების პასუხისმგებლობას მათ მიერ სსრ კავშირის წინაშე ნაკისრი ვალდებულებების შეუსრულებლობისათვის“.

სავსებით სწორი მოსაზრებაა, მაგრამ ამ დებულებების ჩამოყალიბებისა და კანონში შეტანის დროს უნდა იქნას გათვალის-

წინებული შემდეგი გარემოება. როცა რესპუბლიკა არღევს საკავშირო ორგანოებთან ნაკისრ ვალდებულებას, გასაგებია, ვის წინაშეც აგებს იგი პასუხს. მაგრამ თუ ასე მოიქცევა საკავშირო ორგანო, რომელიც შეიძლება იყოს არა მარტო სამინისტრო, არამედ მინისტრთა საბჭო, უმაღლესი საბჭო ან მისი პრეზიდიუმი, მაშინ ვინდა გამკითხავი? ამიტომ ამ პუნქტში უნდა იყოს ასეთი აზრი: ურთიერთვალდებულების დარღვევის შემთხვევაში როგორც საკავშირო ორგანოს, ისე რესპუბლიკას უნდა ჰქონდეს გარკვეული სანქციების, მაგალითად, ვეტოს ან ყადაღის დადების უფლება კონფლიქტის გადაწყვეტამდე. ვალდებულების შეუსრულებლობას უნდა მოჰყვეს ეკონომიკური სანქციები, ეს ეხება როგორც საკავშირო ორგანოებსა და რესპუბლიკებს შორის ვალდებულებებს, ისე თვით რესპუბლიკებსა და საწარმოებს შორის დადებულ ხელშეკრულებებს.

ახალი კანონი იძლევა მოკავშირე რესპუბლიკების არა მარტო ეკონომიკური, არამედ აგრეთვე კულტურული და ეროვნული დამოუკიდებლობის, სოციალური პროგრესის გარანტიას. ეს გარანტია რომ რეალური გახდეს, ვფიქრობ, საჭიროა კანონის პროექტში ზემოთ აღნიშნულ შესწორებათა შეტანა. იმედია, საჯარო განხილვის შემდეგ კანონი მიიღებს ისეთ სახეს, რომ საბჭოთა კავშირის ყველა ერის ინტერესებს და გულისწაღილს გამოხატავს.

ა რ ი ს ა ზ რ ი...

„არის ასეთი აზრი, ამხანაგებო!.. და კრების თავმჯდომარე ამბობს ამ აზრს. შემდეგ თვალებს გადმოუბრიალებს დარბაზს და დაუმატებს: „სხვა წინადადება ხომ არ არის? არა! მაშინ მე კენჭს ვუყრი: ვინ არის მომხრე? წინააღმდეგი? თავი არავის შეუკავებია? მიღებულია ერთხმად...“

ჩვენ მივეჩვიეთ ასეთ კრებებს, ეს ტრადიციული ყოველდღიურობაა: არც დავფიქრდებით ხოლმე, თუ რას ნიშნავს — „არის აზრი“, ვისი აზრია ეს? ამას ისე გვეუბნებიან, თითქოს ჩვენი აზრი იყოს, ან თითქოს ისეთი აზრი იყოს, რომელიც ციდან ჩამოფრინდა და გონება გაგვინათლა. არც კი დავფიქრდებით იმაზე, რომ თუნდაც თავისთავად, ჩვენგან დამოუკიდებლად და ობიექტურად არსებული ჭეშმარიტება მხოლოდ მაშინ იქცევა აზრად, როცა მას გაიცნობიერებს რომელიმე კონკრეტული ადამიანი, აზრი პირველად ერთი ადამიანის თავში ჩნდება, მიუხედავად იმისა, რომ ის შეიძლება ყველასთვის გასაზიარებელი იყოს. მაგრამ არავინ ამბობს,

ეს აზრი მე მომივიდა თავში, ან მავანმა მიკარნახაო, არ გვიტო-
ლებს კრების თავმჯდომარე თავს, რადგან შეიძლება ჩვენ სხვა
აზრი გაგვიჩნდეს. ამიტომ გვეუბნება უმისამართოდ — არის აზრიო.
და ჩვენ ეს ლამის საღვთო აზრად მიგვაჩნია, ხშირად არცა
ვართ მზად სხვა წინადადებისათვის და ერთხმად კვერს ვუკრავთ,
მით უმეტეს, თუ ეს „აზრი“ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი არ
არის, თუ იმაზეა ლაპარაკი — პრეზიდენტში პეტრე დაჯდეს თუ
პავლე... ბოლოს და ბოლოს, ხომ სულ ერთია, მთავარია, კრება
მალე დამთავრდეს. რაკი ასე ვარ მიჩვეული, უკვე მნიშვნელოვან
საკითხებზე რომ „აზრს“ მოგვახვევენ, აღარც მას ვუწევთ ანგარიშს,
ტაშისათვის მაინც მზადა ვართ... და ასე ტარდებოდა კრებები და
მიტინგები, პირდაპირ კრებიდან ვუშვებდით გილიოტინაზე „ხალხის
მტრებს“, „ტროცკისტებს“, „კულაკებს“, რადგან „იყო ასეთი აზრი“!
შემდეგ გაჩნდა „აზრი“, რომ სულ მალე გადავალთ კომუნისში,
ამას მოჰყვა „აზრი“, რომ ვიმეოფებით „განვითარებული სოცია-
ლიზმის ფაზაში“, იყო „აზრი“, რომ ნამეტანი კარგად ვცხოვრობთ
და საჭიროა ფასების მომატება და ყველაფერზე ტაშს ვუკრავდით.
მივეჩვიეთ ამას თითქმის სამოცდაათი წლის მანძილზე. იცვლებოდ-
ნენ თაობები, მაგრამ არ იცვლებოდა ეს მდგომარეობა და ახალ
თაობებს ლამის გენებით გადაეცემოდა „აზრის“ უსიტყვო მორჩი-
ლება.

არაფერია გასაკვირი იმაში, რომ ვიდრე კრება დაიწყება, წი-
ნასწარ არის მოფიქრებული დღის წესრიგიც, სცენარიც, წინადა-
დებებიც. მათ აღამიანთა გარკვეული ჯგუფი აშხადებს, ფიქრობს
ამ საკითხებზე და არაფერია გასაკვირი იმაშიც, რომ კრების ყო-
ველი მონაწილე ერთნაირად მომზადებული ვერ იქნება. ყოველ-
გვარ დემოკრატიულ კრებას სჭირდება ასეთი საშუადისი, მიუხე-
დავად იმისა, რომ თვით კრების მსვლელობის დროს ბევრი რამ
შეიძლება შეიცვალოს. ის, რაზედაც ზემოთ გავამახვილე ყურად-
ღება, გახლავთ დემოკრატიის თამაში, რაც თანდათანობით იცვლე-
ბა და კიდევ უფრო მკვეთრად უნდა შეიცვალოს ნამდვილი დემოკ-
რატიით, აზრთა ურთიერთ-გაზიარებით, პლურალიზმით. ეს რა თქმა
უნდა, იმას არ ნიშნავს, რომ ერთმანეთს სიტყვის თქმა. არ ვა-
ცადოთ და ყველამ ერთად ვიყაყანოთ. დემოკრატია უწესრიგობა
როდია.

მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ საზოგადოებას ჯერ კიდევ
უჭირს ნამდვილი დემოკრატიის ათვისება. ჩვენ ან ძველებურად.
ფორმალურად ვატარებთ კრებებს, არც ვართ დაინტერესებულნი
მათი საბოლოო შედეგებით, მიღებული გადაწყვეტილებებით, წი-
ნასწარ მიგვაჩნია, რომ სულერთია, გადაწყვეტილება მაინც არ

შესრულება და ამიტომ არ გვაინტერესებს — როგორია იგი, ჩვენთვის მისაღებია, თუ მიუღებელი. ან ვატარებთ ისეთ კრებებს თუ მიტინგებს, რომლებზედაც მხოლოდ ემოციების ქარიშხალი ტრიალებს, ერთმანეთის აზრისადმი სრულ უპატივცემულობას ვიჩენთ. ესეც დემოკრატიის თამაში გახლავთ, მხოლოდ სხვა ფორმით. პირველ შემთხვევაში ბიუროკრატიულმმართველობითი სისტემა ინიღბება დემოკრატიით, მეორე შემთხვევაში კი — ანარქია.

იმდენად მოულოდნელი იყო ჩვენი საზოგადოებისათვის პარტიისა და სახელმწიფოს ხელმძღვანელობისაგან დემოკრატიისაკენ, პოლიტიკური სისტემის რეფორმისაკენ მოწოდება, რომ გულახდილად უნდა ითქვას, ძნელად დავიჯერეთ. ახლაც გაიგონებთ გარდაქმნის შეუქცევადობაზე გამოთქმულ ეჭვს. მაინც ხალხმა დაინახა, რომ ვითარება, პოლიტიკური კლიმატი არსებითად შეიცვალა. სამ კატეგორიად გაიყო ხალხი. ერთ ნაწილს, გულახდილად უნდა ითქვას, აშკარად არ სჯერა გარდაქმნის შესაძლებლობა, მორიგი „აზრი“ ჰგონია, რომელიც ხვალ-ზევ შეიძლება საწინააღმდეგო „აზრით“ შეიცვალოს. ადამიანთა ეს კატეგორია კვლავ ძველებურად აზროვნებს და ყველანაირად ცდილობს — ხელი შეუშალოს გარდაქმნას. იმიტომ კი არა, რომ ძველი დრო ურჩევნია, არამედ იმიტომ, რომ ეშინია, მოუშადადებელი არ შეხედეს „აზრს“, რომელიც ხვალ გარდაქმნის საწინააღმდეგოდ „ზემოთ“ გამოითქმება. ხალხის მეორე ნაწილი მიესალმება დღევანდელ საჯაროობას და ცდილობს მის ფართოდ გამოყენებას, არსებული სისტემის ყოველგვარი ფესვის ამოძირკვას და აღარ დაგიდევთ იმას, რა არის მართლაც უკუსაგდები და რა არის მოპოვებული. მათი აზრით ყველაფერი უნდა დაინგრეს... საზოგადოების მესამე ნაწილს გარდაქმნა ესმის პირდაპირი მნიშვნელობით, არა დანგრევის მნიშვნელობით. დღეს საზოგადოებაში სამი და არა ორი ძალა უპირისპირდება ერთმანეთს, არა მხოლოდ გარდაქმნის მომხრენი და მოწინააღმდეგენი. არც მოწინააღმდეგეთა და არც მომხრეთა შორის არის ერთსულოვნება, ერთიმეორესთან არა მარტო დაპირისპირებულია, არამედ გადახლართულია ინტერესები. სწორედ ეს არის დღევანდელი პოლიტიკური ვითარების სირთულე. მიუხედავად იმისა, რომ გარდაქმნის მომხრეა აბსოლუტური უმრავლესობა, არ შეიძლება ითქვას, რომ იოლდება ბრძოლა.

ჩვენს პრესაში ბევრჯერ დაიწერა, რომ ჯერ კიდევ ვერ გამოვედით ნახევარსიმართლის ტყვეობიდან. ჯერ კიდევ ხელმიუწვდომელია სპეციალისტებისათვის სათანადო არქივები თუ სტატისტიკური მონაცემები, ჯერ კიდევ უშლის ამას ხელს უწყებრივი თავკერძობა. სულაც არ არის შემთხვევითი ასეთ ატმოსფეროში „აზრის“

ანონიმურობაც. ჩვენ სამართლიანად ვთქვით უარი ანონიმური წერილების განხილვაზე და ამავე დროს ვიხილავთ ანონიმურ „აზრებს“ და დადგენილებათა პროექტებს. რომელიმე მაღალი ინსტანციის ფართო ზურგს ამოფარებული, მისი ავტორიტეტით გაღაღებული ჩინოვნიკები არც თუ იშვიათად გვთავაზობენ ისეთ არასწორ წინადადებებს, რომელნიც უყურადღებობის და „სულ ერთია, არაფერი გამოვას“ პრინციპის გამო შეიძლება გამოგვეპაროს ან უარეს შემთხვევაში ხალხის საყოველთაო გულისწყრომა გამოიწვიოს. ავტორები კი ამ დროს არ ჩანან, მათს ავტორიტეტს არაფერი ემაჟურება. მაგრამ განა ეს ვითარება უარყოფითად არ მოქმედებს იმ ორგანიზაციის ავტორიტეტზე, რომელმაც ხალხის სამსჯავროზე გამოიტანა დადგენილების ახალი პროექტი? რატომ არ შეიძლება პრესაში გამოქვეყნებულ პროექტს თან ახლდეს სია ადამიანთა იმ ჯგუფისა, ვინც იგი შეადგინა?

ხომ ფაქტია, რომ კონსტიტუციის შესწორებათა პროექტში 108-ე და 119-ე მუხლები არასწორად იყო ფორმირებული, იგი არც ხალხმა მიიღო და არც ხელისუფლების უმაღლესმა ორგანომ. კი მაგრამ როგორ გაჩნდა ასეთი ფორმულირება ტექსტში, ვის მოუვიდა იგი თავში აზრად? რატომ არ უნდა აგოს პასუხი ავტორმა, რატომ არ უნდა დაიცვას საჯაროდ თავისი აზრი ან აღიაროს შეცდომა? ხომ ჰქონდათ ავტორებს რაღაც მოსაზრება, როცა ცდილობდნენ ასე უღმერთოდ შეეზღუდათ რესპუბლიკათა ინტერესები, რამ ან ვინ აიძულა ისინი? ახლა გამოირკვა, რომ ხსენებული ძველი ფორმულირებები ეწინააღმდეგებოდნენ გარდაქმნის კურსს. ხალხმა ხომ უნდა იცოდეს, ვინ არის გარდაქმნის მოწინააღმდეგე? შესაძლოა, ეს ყველაფერი დაუკვირვებლობით არის გამოწვეული, ესეც უნდა ვიცოდეთ, რათა მომავალში ასეთი დოკუმენტების შედგენა უფრო დაკვირვებულ ხალხს მივანდოთ.

საჯაროობის პირობებში აუცილებელია ასეთი დოკუმენტებს ყოველთვის ახლდეს ავტორთა სია. ეს აამაღლებს პასუხისმგებლობას, პასუხისმგებლობას არა უფროსების, არამედ მთელი ხალხის წინაშე. სამშობლოს და მომავლის წინაშე პასუხისმგებლობა გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე პასუხისმგებლობა დღევანდელი უფროსის წინაშე, რომელიც ხვალ შეიძლება აღარ იყოს უფროსი.

არის ასეთი აზრი... ვისი აზრია იგი? ჯერ ეს გვითხარით და მერე მოგახსენებთ, როგორი აზრია!

1988. ქრისტეშობისთვის

ს ი ძ უ ლ ვ ი ლ ი ს ი ყ ვ ა რ უ ლ ზ ი უ ფ რ ი ბ რ მ ა ა , ყ რ უ ც

ჯვაროსნული ომი გამოუცხადეს საქართველოს, ქართველს, ქართულს... ვასტაფიევის გახმაურებული მოთხრობა თუ რაღაც ამის მსგავსი «Ловля пескарей в Грузии» უმაღური სტუმრის რეაქციად მივიჩნიეთ. სამწუხაროდ, იშვიათად არ გვყოლია ასეთი სტუმარი, ხშირად რომ ნასესხები ფულით გავმასპინძლებივართ, კალიასავით რომ მოსდებია ჩვენს სარჩო-საბადებელს და შემდეგ, ყოველდღიურობაში ჩაფლულს და პროდუქტების მაღაზიაში რიგში ჩამდგარს უკმაყოფილოდ ამოუბოყინებია: „რატომ ცხოვრობენ ასე კარგად ქართველებიო“! ახლა მივეჩვიეთ თავშეკავებულ მასპინძლობას, მაგრამ საქმეს არც ეს შველის: ძნელი ასატანია, როცა ჩვენი სტუმარი ხედავს, რომ საქართველოში არყის საყიდლად რიგში არავინ დგება... უცნაურია ეს ქვეყანა ისეთ რაღაცას გააკეთებს, ისე გააჯობებს რაღაცით, რომ გულზე გაგხეთქავსო. და ამიტომაც შემოუტია ქართულ მანდარინებს ტელევიზიის მიმომხილველმა ჟურნალ „ოგონიოკის“ ფურცლებზე და სპორტულმა მიმომხილველმა „კომსომოლსკაია პრედას“ ფურცლებზე. მანდარინებს ვინ ჩივის, საბჭოთა სპორტის მორალური საძირკვლების მორყევა დაგვაბრალა. როგორც ეტყობა, მავანი „მოღვაწეები“ არც ისტორიის უკუღმა წარმოდგენას ერიდებიან. ხალხთა მეორე სპარტაკიადაზე ქართველმა კალათბურთელებმა გაიმარჯვეს ლატვიელებთან, მაშინ, როცა ბოლო წამებზე სამნი იყვნენ ხუთის წინააღმდეგ. ჯერ რომ სერგეი ბელოვს შეუბრუნებია ეს ფაქტი თავის წიგნში „კალათბურთის საიდუმლოებანი“ და უბრძანებია სამმა ლატვიელმა კალათბურთელმა აჯობა ხუთ ქართველსო, ხოლო შემდეგ საკალათბურთო ჟურნალში, რომელიც ოთხ ენაზე გამოდის და მსოფლიოს 155 ქვეყანაში იგზავნება, საერთაშორისო კატეგორიის მსაჯის მიხეილ დავიდოვს და კალათბურთის საერთაშორისო ფედერაციის აღმასკომის წევრს ვალერი კუდრიაშოვს დაუწერიათ: „სასპარტაკიადო ისტორია მდიდარია ბრწყინვალე, დრამატული ეპიზოდებით. ალბათ საკმარისი იქნება გავიხსენოთ II სპარტაკიადა, ახლა ლეგენდად ქცეული ლატვიის ვაჟთა გუნდის მატჩი საქართველოს ნაკრებთან (დააკვირდით: „გუნდის მატჩი... ნაკრებთან“, აქ ერთი ზედმეტი წიხლიც მიაზილეს საქართველოს!). ლატვიის გუნდმა, რომელსაც ბოლო ხუთი წუთის მანძილზე მხოლოდ ორი მოთამაშე დარჩა, შეძლო გამარჯვების მოპოვება მეტოქესთან, რომელიც სრული შემადგენლობით, ხუთი კალათბურთელით იბრძოდა“.

იმდენად დიდი ყოფილა სურვილი ქართველი კალათბურთელ-ბისტეის წაერთმიათ მათი ისტორიის ლამაზი ფურცელი, რომ ავტორები ისეთ სისულელეს წერენ, საერთაშორისო კატეგორიის მსაჯეს რომ არაფრით ეკადრება. რა ვირტუოზი უნდა ყოფილიყო ორი ლატვიელი კალათბურთელი, რომ 5 მოწინააღმდეგესთან 5 წუთის განმავლობაში ბურთი არ დაეკარგა? განა სამი მოწინააღმდეგე ვერ გადაუკეტავდა გზას დრიბლიორს სამი მიმართულებით (მეოთხე მიმართულება გვერდითი ხაზი იქნებოდა?) ვერ აიძულებდა, ბურთი გადაეცა პარტნიორისთვის, რომელსაც ორი მეურვე ეყოლებოდა ორი მხრიდან? როგორ ვერ წაართვეს ხუთი წუთის განმავლობაში ბურთი? და თუ წაართვეს, დაცვაში ხომ ორი ხუთის წინააღმდეგ სულ უმწეო იქნებოდა! შემდეგ როგორ გამოიტანდა ვირტუოზი ლატვიელი კალათბურთელი ხაზიდან ბურთს? ასეთი უაზრობის წერას რად უნდა საერთაშორისო კატეგორია?

სინამდვილეში სამი ქართველი კალათბურთელი იბრძოდა ხუთი ლატვიელის წინააღმდეგ, ანგარიში იყო 88:86 ქართველ კალათბურთელთა სასარგებლოდ და სამმა კალათბურთელმა ბოლო 22 წამი შეინარჩუნა ბურთი, არ დაუთმო მეტოქეს. ეს იყო და ეს! რა თქმა უნდა, ეს სპორტული გმირობა იყო და არა ზღაპარი, რომელიც უამბეს თავიანთ გულუბრყვილო მკითხველს დავიდოვმა და კუდრიაშოვმა.

1988. მკათათვე

ს უ ვ ი რ ი ნ ი ტ ი ტ ი — ი რ ო ვ ნ უ ლ ი კ ო ნ ც ი ფ ც ი ი ს ს ა ფ უ ძ კ ი ლ ი

საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა უნდა შეიმუშაოს საკუთარი ეროვნული კონცეფცია. მოვიდა დრო, როცა აღიარებული იქნა, რაც დიდი ხნის წინათ აშკარა იყო — სოციალური სამართლიანობისათვის ბრძოლა, რომლისთვისაც საერთოდ დაიწყო კომუნისტური მოძრაობა, არ შეიძლება ეროვნული ინტერესების საზიანოდ. ჩვენ კი ხშირად შეგვახსენებდნენ ხოლმე — პარტია არ გეგონოთ პატრიის (მამულის) კორექტურაო.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ისტორიამ, ჩემი აზრით, ერთი სამწუხარო გაკვეთილი ჩავვიტარა: ჩვენი ქვეყნის ისტორიის ვერც ერთ ეტაპზე პრაქტიკულად ვერ განვახორციელეთ სოციალიზმის ძირითადი პრინციპი — ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლუატაციის მოსპობა. საბჭოთა ხელისუფლების საწყის ეტაპზე

გაქრნენ ექსპლუატატორული კლასები, მაგრამ ექსპლუატირებული დარჩა მთელი მოსახლეობა. ასეთი პარადოქსული იყო ჩვენი ცხოვრება 60-იან წლებამდე, ხოლო სამოციანი წლების შემდეგ ნელ-ნელა გამოიკვეთა ისტორიაში აქამდე არნახული ექსპლუატატორული კლასი — ბიუროკრატია, რომელიც ყველა სხვა საზოგადოებრივი ფორმაციის პირობებში გაბატონებული კლასის სამსახურში იდგა, ახლა კი თავით გახდა გაბატონებული კლასი. ჩვენ რომ უძრაობის პერიოდს ვუწოდებთ, სწორედ მაშინ ხდებოდა გაუგონარი სოციალური მოძრაობა — ბიუროკრატის კლასად ჩამოყალიბება. ასე რომ, დღევანდელი გარდაქმნა, რომელსაც უთარგმნელადაც — „პერესტროიკად“ მოიხსენიებენ მთელს მსოფლიოში, უფრო მეტია, ვიდრე რეკონსტრუქცია. ჩემი აზრით, ეს არის სრულიად გამოკვეთილი კლასობრივი ბრძოლა. არ შეიძლება ეს გარემოება არ გავითვალისწინოთ, როცა სოციალური, ეკონომიკური თუ ეროვნული კონცეფციის შემუშავებაზე ვფიქრობთ.

სახალხო დეპუტატთა პირველმა ყრილობამ კარგად დაგვანახა, რომ ერთმანეთს ეჯახებოდა არა სხვადასხვა აზრი, იყო არა აზრთა პლურალიზმი, არამედ იგრძნობოდა სწორედ ორი კლასობრივი თვალსაზრისის, კლასობრივი შეგნების (შესაძლოა, ბოლომდე გაუზრებელის) დაპირისპირება. და უნდა ითქვას, სამწუხაროდ, შეგნებულად თუ შეუგნებლად „აგრესიულად მორჩილი უმრავლესობა“ სწორედ ბიუროკრატული კლასის ინტერესებს გამოხატავდა. სწორედ ამიტომ მიმაჩნია, რომ ეროვნული კონცეფციის დასაცავად საქართველოს კომპარტიის დელეგაციას ბრძოლა დასჭირდება სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პლენუმზე თუნდაც ჩვენსავე დელეგაციაში აქამდე შემორჩენილ ზოგიერთ წევრთან, მაგალითად, ბ.ნიკოლსკისთან, რომელიც არა მგონია იზიარებდეს ჩვენს ეროვნულ პოზიციას.

მთავარი საკითხი, რაც ამ კონცეფციას საფუძვლად უნდა დაედოს, რა თქმა უნდა, არის მოკავშირე რესპუბლიკათა სრული ეროვნული სუვერენიტეტი, მაგრამ ეს სუვერენიტეტი ვერ განხორციელდება, თუ საქართველოს კომპარტია ფიქრობს დარჩეს მმართველ პარტიად და თვითონ არ იქნება სუვერენული. ის კონსტიტუციური სუვერენიტეტიც კი, რაც საქართველოს უკვე აქვს, იმიტომ არის ფიქცია, რომ ყველა საკითხი წყდება ერთიანი პარტიული აპარატის ნებით. 9 აპრილის აქციასთან დაკავშირებით არ არსებობს არც ერთი კონსტიტუციური სამართლებრივი დოკუმენტი, მაგრამ ტრაგედია მაინც მოხდა, რადგან არსებობს ჯ.პატიაშვილის სახელით გაგზავნილი დეპეშები და... ტელეფონის ზარები. ჩვენი

ქვეყანა ერთადერთია, სადაც „ტელეფონური უფლება“ უფრო მაღლა დგას, ვიდრე კონსტიტუციის ნებისმიერი სტატია! აქედან გამომდინარე პირველი მუხლი, რომელიც საფუძვლად უნდა დაედოს საქართველოს კომპარტიის ეროვნულ კონცეფციას, უნდა იყოს პარტიული სუვერენიტეტი: არ უნდა ემორჩილებოდეს რესპუბლიკის პარტიული აპარატი არც ერთ „ზემდგომ“ პარტიულ აპარატს. საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტია უნდა იყოს რესპუბლიკათა კომპარტიების სოლიდარული, ამხანაგური კავშირი, რომელიც თავის ყრილობებზე შეიმუშავებს ერთიან პოლიტიკურ სტრატეგიას და თითოეული რესპუბლიკური კომპარტია ეცდება მის ცხოვრებაში გატარებას. კარგად მესმის, რომ ყველაზე მეტი წინააღმდეგობა სწორედ ამ შეხედულებას შეხვდება: რა მკრეხელობაა, პარტიის დაშლას მოითხოვენო! არ იქნება ეს დაშლა: არსებობს ჩინეთის კომპარტია, აშშ-ს კომპარტია, საფრანგეთისა და ა.შ. რატომ არ შეიძლება ასეთივე იყოს რსფსრ-ს კომპარტია (რომელიც ახლა არ არსებობს), უკრაინის, საქართველოსი და სხვათა, თუკი ამ რესპუბლიკებს მართლა სახელმწიფოდ ჩავთვლით?

ეროვნულ კონცეფციას საფუძვლად უნდა დაედოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ყოველი ატრიბუტის აღდგენა: აღიარება იმისა, რომ საქართველომ ორჯერ გარეშე ძალის გავლენით 1801 და 1921 წლებში დაკარგა სახელმწიფოებრიობა და მისი სრული დამოუკიდებლობის აღდგენა გამართლებულია საერთაშორისო სამართლის მიხედვით; აღიარება იმისა, რომ რესპუბლიკის ახლანდელი ტერიტორია, წიაღისეული და ბუნებრივი სიმდიდრეები, რესპუბლიკის ტერიტორიაზე განლაგებული მატერიალური ფასეულობანი, სხვა რესპუბლიკებთან და უცხოურ ფირმებთან ერთობლივად შექმნილ საწარმოთა გარდა, წარმოადგენს საქართველოს საკუთრებას; აუცილებელია რესპუბლიკის დამოუკიდებელი საერთაშორისო ურთიერთობა უცხოეთის სახელმწიფოებთან იმ პოლიტიკის ფარგლებში, რასაც ატარებს საბჭოთა ფედერალური სახელმწიფო, რესპუბლიკის დამოუკიდებელი გაწვევრიანება საერთაშორისო კულტურულ თუ სპორტულ ორგანიზაციებში (იუნესკო, ოლიმპიური კომიტეტი, სპორტული ფედერაციები და სხვა); რესპუბლიკის მოქალაქეობის სტატუსის შემოღება; რესპუბლიკური საჯარისო ფორმირებების აღდგენა; საკავშირო კანონების და დადგენილებების ცხოვრებაში გატარება საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს მიერ რატიფიცირების შემთხვევაში; რესპუბლიკის ტერიტორიაზე დემოგრაფიული და ეკოლოგიური საკითხების დამოუკიდებლად გადაწყვეტა; სახალხო მეურნეობის განვითარების პრიორიტეტული ღარგების, ანაზღაურებისა და ფასწარმოქმნის ფორმების დამოუკიდე-

ბელი დადგენა და ცხოვრებაში გატარება; საკუთარი საბანკო სისტემის შექმნა, სახალხო მეურნეობის დამოუკიდებელი დაგეგმვა და ა.შ. რომელიმე ამ საკითხის უგულვებელყოფა უკვე აღარ მოასწავებს ნამდვილ სუვერენიტეტს.

საქართველოს არა აქვს უფლება და, რაც მთავარია, შესაძლებლობა აპყვეს საბჭოთა კავშირში გავრცელებულ გიგანტომანიას, აშენოს ყველაზე დიდი, ყველაზე მაღალი, ყველაზე უნიკალური ელექტროსადგურები, ტრანსკავკასიის რკინიგზა, რომელიც შეიძლება სასარგებლო იყოს საბჭოთა კავშირისათვის, მაგრამ საქართველოსათვის ეკოლოგიური კატასტროფის მომასწავებელია. საქართველოს არ შეუძლია სოფლის მეურნეობაში ძირითად ორგანიზაციულ ფორმად მიიჩნიოს კოლმეურნეობა და საბჭოთა მეურნეობა, რესპუბლიკა მთლიანად უნდა გადავიდეს საფერმერო მეურნეობაზე, მიწა მუდმივ სარგებლობაში უნდა გადაეცეს გლეხობას მემკვიდრეობის უფლებით, ოღონდ სახელმწიფომ არ უნდა თქვას უარი მიწის საკუთრებაზე, რათა გამოირიცხოს ნაკვეთების გაყიდვისა და განთავისუფლების საშიშროება. ეროვნული აღორძინების დიდი სტიმული იქნება თუნდაც რესპუბლიკის დამოუკიდებელი მონაწილეობა ოლიმპიურ თამაშებში და საერთაშორისო სპორტულ ღონისძიებებში, უკვე ახლაც აშკარაა, რაოდენ სახელს და დიდებას მოუტანენ საქართველოს ჩვენი უნიკალური სპორტსმენები — ნინო სალუქვაძე, ქართველი მოჭადრაკე ქალები, მოჭიდავეები და სხვები, რომელთაც ზოგჯერ სუბიექტური მოსაზრებით არ აძლევენ საშუალებას საბჭოთა კავშირის ნაკრების სახელით დაიცვან რესპუბლიკის ღირსება. იგივე ითქმის კინემატოგრაფიის, თეატრალური თუ მუსიკალური ხელოვნების, ლიტერატურის თუ მეცნიერების შესახებ.

ეროვნულ კონცეფციაში ერთ-ერთ ძირითად საკითხად უნდა გამოიყოს ეროვნებათაშორისი ურთიერთობა. ვფიქრობ, ძირითადი პრინციპი უნდა იყოს რესპუბლიკის მოქალაქეთა სრული თანასწორუფლებიანობა მიუხედავად ეროვნებისა და რელიგიისა. რესპუბლიკებში ყველას უნდა ჰქონდეს უფლება და საშუალება ემსახუროს ეროვნულ კულტურას, ისწავლოს მშობლიურ ენაზე, ჰქონდეს საკუთარი პრესა თუ კულტურული დაწესებულებები. ახლებურად უნდა დაისვას ეროვნულ უმცირესობათათვის პოლიტიკური ავტონომიის საკითხი. ამოსავალი პრინციპი ასეთი უნდა იყოს: კაცობრიობას უნდა შეეუნარწონოთ ყოველი ეთნიკური ერთეული, რაგინდ მცირერიცხოვანი იყოს იგი. მაგრამ პოლიტიკური ავტონომია (ავტონომიური რესპუბლიკის, ავტონომიური ოლქის, ავტონომიური ოკრუგის სტატუსით) უნდა მიეცეთ მხოლოდ იმ ხალხებს,

რომელთაც არსად მსოფლიოში და, ცხადია, საბჭოთა კავშირში არა აქვთ სხვა სახელმწიფო თუ ავტონომიური გაერთიანება.

მესამე ათასწლეულის კარიბჭეზე მაინც უნდა დაადგეს კაცობრიობა სამართლიანობის გზას ეროვნულ ურთიერთობათა საკითხში. და ამ საქმეში სამაგალითო უნდა იყოს საბჭოთა კავშირი. ეს რომ მოხდეს, საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის ხელმძღვანელობას, რომელსაც მოუწევს დიდი პარტიული ფორუმის, სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პლენუმის მუშაობაში მონაწილეობა, მართებს მტკიცედ დაიცვას ჩვენი ეროვნული პოზიცია. ჩვენ იმედით შევყურებთ მომავალს!

1989. მკათათვე

შ თ ა ბ ი ჯ დ ი ლ ი ბ ა ნ ი ც ი ს შ ი რ ი კ რ ა ნ თ ა ნ

საბჭოების პირველ ყრილობას რამდენადმე მოულოდნელი ფინალი ჰქონდა. აკადემიკოსმა ა.სახაროვმა სცადა დარბაზის უკმაყოფილო გუგუნში და თავმჯდომარის ზარის მოუთმენელ წკრიალში ყრილობის შედეგები შეეჯამებინა. ერთადერთმა მან გაბედა და შემდეგ კი საბჭოების გაერთიანებულ სესიაზე დეპუტატმა ბ. ელცინმაც კვერი დაუკრა, რომ ყრილობამ ვერ გაამართლა ის დიდი იმედები, რასაც მასზე ხალხი ამყარებდა. სრულებითაც არ ვაპირებ საერთო შეფასება მივცე ყრილობის შედეგებს, ამის შესახებ მკითხველმა იცის როგორც ა. სახაროვისა და ბ. ელცინის აზრი, ისე უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარის მ. გორბაჩოვის საპირისპირო შეფასება, ყრილობის მონაწილეთა უმრავლესობის განწყობილება და დასკვნა თვითონ შეუძლია გამოიტანოს. ამჯერად ჩემი შთაბეჭდილება მინდა გაგიზიაროთ ყრილობაზე საქართველოს დეპუტაციის მონაწილეობის შესახებ.

პირველ ყოვლისა უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ საქართველოს დეპუტაცია ყრილობას მოუშაადებელი შეხვდა. გასაგებია, რომ ამას ობიექტური მიზეზებიც ჰქონდა, მათ შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო 9 აპრილის ტრაგედია, რომელიც არა მხოლოდ ეროვნული ტრაგედია იყო, არამედ პოლიტიკური კრიზისიც, რასაც რესპუბლიკის ხელმძღვანელობის ნაწილობრივი გადადგომა და თვით დეპუტატთა კორპუსის გათიშვა მოჰყვა. თავი

რომ დაეანებოთ იმასაც, რომ სახალხო დეპუტატთა არჩევნები ძველებურად ადმინისტრაციული მექანიზმის საშუალებით მოხდა (იშვიათ გამონაკლისს თუ არ მივიღებთ მხედველობაში), აქცენტი არასწორად გაკეთდა ეროვნულ სატკივარზე, უფრო სწორად — ტრაგედიასზე, როგორც შედეგზე და არა იმ მიზეზებზე, რომელთაც გამოიწვიეს ეს ტრაგედია — ფიქტიურ ეროვნულ სუვერენიტეტზე, დღემდე განუხორციელებელ გარდაქმნის პრინციპებზე, ხელისუფლების და ხალხის დაპირისპირებაზე, რაზედაც კარგად ილაპარაკა დეპუტატმა გ. გუმბარიძემ. მაგრამ ეს იყო უკვე დაგვიანებული, რადგან ყრილობის მონაწილეთა უმრავლესობა თვით პრეზიდენტის ჩათვლით საქართველოს დეპუტაციისადმი უარყოფითად იყო განწყობილი. ჩემი აზრით, დაშვებულ იქნა რამდენიმე ტაქტიკური შეცდომა.

ჯერ ერთი, ჩვენმა დეპუტაციამ ვერ გაითვალისწინა, რომ ყრილობის ორგანიზატორები ეცდებოდნენ საერთო საზეიმო განწყობილება შეენარჩუნებინათ და სრულებითაც არ ისურვებდნენ ყრილობის დაწყებას ტრაგიკული ნოტიით. მოხდა სრულიად გაუთვალისწინებელი რამ: ყრილობა არა ჩვენი დეპუტაციის, არამედ ლატვიელი დეპუტატის გ.ტოლპეჟნიკოვის ინიციატივით დაიწყო 9 აპრილის ტრაგედიის მიზეზების გარკვევის კატეგორიული მოთხოვნით და დაღუპულთა პატივსაცემად წუთიერი დუმილით. ეს ისე მოულოდნელი იყო, რომ თვით ტელევიზია დაიბნა, აღარ იცოდა, რა ეჩვენებინა. ეტყობა, ჩვენი დეპუტატებიც დაიბნენ, მათ მოეჩვენათ, რომ ყველაფერი ჩვენს სასიკეთოდ ხდებოდა და... შეტევაზე გადავიდნენ. ეს იყო, ჩემი აზრით, საბედისწერო შეცდომა. ჩვენ ამ ვითარებით სხვაგვარად უნდა გვესარგებლა. ხომ ცხადი იყო, რომ ვ.ტოლპეჟნიკოვის აქცია შემთხვევითი არ იყო, მას მოჰყვებოდა და მოჰყვა კიდევ სხვა დეპუტატების ანალოგიური მოთხოვნები. ამას, თავისთავად ცხადია, დიდად შეუწყო ხელი იმ წინასწარმა მასალებმა, რომლებითაც ჩვენმა დეპუტატებმა აღჭურვეს ყრილობის მონაწილენი. ეს უთუოდ მეტად გონივრული ნაბიჯი იყო. შესანიშნავი იყო თავისი კონკრეტულობით, პირდაპირობით აკადემიკოს თ. გამყრელიძის პირველი გამოსვლა, როცა მან წარუდგინა ყრილობას საქართველოს დეპუტაციის ძირითადი მოთხოვნები, მაგრამ ნაადრევად იყო მეორე გამოსვლა, რომელიც მთლიანად 9 აპრილის ამბებს მიეძღვნა. ჩვენ უნდა გამოგვეწვია ი.როდიონოვი, ჩვენ თუ არა, ამას სხვა დეპუტატები აუცილებლად მოითხოვდნენ. მისი გამოსვლის შემდეგ აშკარა გახდებოდა, ვინ არის თავდამსხმელი და ვინ იცავს თავს. გენერლის გამოსვლა გარკვეულ გავლენას

მაინც მოახდენდა თითქოსდა ქართველების მიერ შელახულ რუსულ და სამხედრო პატრიოტიზმზე, მაგრამ არა იმ ძალით, როგორც მოახდინა ჩვენი შეტყვის შემდეგ. მან კარგად ისარგებლა ჩვენი შეტყვით და დარბაზის დიდი ნაწილი დაარწმუნა, რომ თბილისშიც და მოსკოვშიც უსამართლოდ თავს დავესხით ჯარს, რომელიც „სოციალისტურ სამშობლ ს იცავდა“. ი. როდონოვის გამოსვლის შემდეგ სულ სხვაგვარად გაიქცეებოდა თავისთავად კარგად დაწერილი თ. გამყრელიძის სიტყვა, მით უმეტეს, თუ ამასობაში ნაჩვენებიც იქნებოდა ვიდეოკასეტები. რაც მთავარია, თ. გამყრელიძეს საშუალება ექნებოდა დაემტკიცებინა ი. როდონოვის სიყალბე ანტირუსული განწყობილების, ტელევიზიაში მისი გამოსვლის და სხვა მომენტების შესახებ, თუნდაც ის, თუ როგორ მალავდა იგი ქიმიური იარაღის გამოყენების ფაქტს. ჩვენი დუბუტაციისთვის არ უნდა ყოფილიყო მოულოდნელი დეპეშები, რომელნიც ა. ლუკიანოვმა წაიკითხა. ამ დეპეშების ავტორიც ხომ იმავე დარბაზში იყო, რატომ არ შეიძლებოდა წინასწარ განგვესაზღვრა, რომ იმის დასამტკიცებლად, მოსკოვი არაფერ შუაშიაო, მათ გამოიყენებდნენ? წინასწარვე უნდა „გამოგტებილიყავით“, რომ რესპუბლიკის ხელმძღვანელობა შეცდა, ცენტრალურ კომიტეტს როცა 7 აპრილს დახმარება თხოვა, შეცდა 9 აპრილსაც მოვლენების შეფასებაში, ხოლო 8 აპრილს, ტრაგედიამდე 6 საათით ადრე ცენტრალური კომიტეტი თვითონვე გააფრთხილა — დახმარება არ გვჭირდება, ჩვენს თავს თვითონ მოუვლეთო. ტრაგედია კი მაინც დატრიალდა! ამ დეპეშას ყური არავინ უგდო! მაშასადამე, ეს უკვე აღარ იყო ადგილობრივი ხელისუფლების ბრალი. ეს თუ წინასწარ ითქმებოდა, სამი დეპეშა ა. ლუკიანოვს კოზირად ვეღარ გამოადგებოდა.

ჩვენს დუბუტაციას მარტო 9 აპრილის ამბებთან დაკავშირებით არ დაუშვია შეცდომები. შეცდომა იყო მისი სრული უინიციატივობა სხვა საკითხების განხილვის დროსაც, რაც გამოიწვია, ერთი მხრივ, მოუმზადებლობამ და, მეორე მხრივ, იმან, რომ დაიკარგა კონტაქტი დარბაზთან. სამწუხაროა, რომ ფაქტიურად ის ერთადერთი დეპუტატი, რომელმაც არჩევით ორგანოში, მიუხედავად იმისა, რომ კონკურენტი არ ჰყავდა, საკმარისი ხმები ვერ მოაგროვა, მაინც და მაინც ქართველი იყო. და ესეც მოხდა არა იმიტომ, რომ იგი არჩევას არ იმსახურებდა, არამედ იმის გამო, რომ გაბედა და 9 აპრილის ამბებს შეფასება მისცა. სხვათა შორის, ნ. მგალობლიშვილს შეეძლო მოეგერიებინა მარშალ ოხრომეევის თავდასხმა: მის შეკითხვაზე, თქვენ განა იქ იყავით, რომ კომისიის დასკვნამდე 9 აპრილს შეფასებას აძლევთ, ამიტომ მე თქვენ ხმას არ მოგცემთო,

შეიძლებოდა ეპასუხა: დიახ, იქ ვიყავი და არა მოსკოვში, ყოველ შემთხვევაში, თქვენზე უფრო ახლოს ვიყავი და ამ ფაქტს ვაფასებ როგორც ეროვნულ ტრაგედიას, ხოლო კომისია მხოლოდ დამნაშავეთა გამოსავლენად არის შექმნილი და არა სხვა შეფასების მისაცემადო. შესაძლოა, ეს პასუხი დარბაზისერთა განწყობილებას მაინც ვერ შეცვლიდა, მაგრამ ჩვენ ხომ ახლა იმაზედაც უნდა ვიზრუნოთ, რომ ყრილობის მიერ არჩეულ კომისიასაც არ განუშტკიცოთ ჩვენდამი უარყოფითი განწყობილება!

ნათქვამია, ურემი რომ გადაბრუნდება, გზა მერე გამოჩნდებაო. ისიც არის ნათქვამი — სხვა სხვის ომში ბრძენიაო. მაგრამ ეს სხვისი ომი არ გახლავთ, ჩვენი საერთო ომი და საერთო სატყევეარია და, რაც მთავარია, მაღლობა ღმერთს, ურემი ჯერ არ გადაბრუნებულა, ყველაფერი წინა გვაქვს. მთავარია, ჩვენმა დეპუტატებმა სხვებთან კი არა, ჯერ ერთმანეთთან მონახონ საერთო ენა, გაინაწილონ საქმე, ერთად მოემზადონ. საამისოდ კარგ მაგალითს იძლევიან ბალტიისპირელი დეპუტატები, დეპუტატთა მოსკოვის ჯგუფი, სოგიერთი სხვა დეპუტატიც. მართალია, აშკარად იგრძნობა, რომ ძლიერია რსფსრ ოლქების, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და პირობითად რომ ვთქვათ — მუსულმანური რესპუბლიკების საოცრად შეხმატკბილებული და მოულოდნელი ალიანსი, რომელიც ცენტრალური ხელისუფლების განწყობილებას ალღოთი გრძნობს და უსიტყვოდ ეთანხმება, ძლიერია ერთ-ერთი დეპუტატის მიერ ენამოსწრებულად დახასიათებული „აგრესიულად მორჩილი უმრავლესობა“, მაგრამ დემოკრატიზაცია საბოლოოდ გაიმარჯვებს.

1989. თიბათყე

ბოლო ხანებში ეროვნულ ურთიერთობათა პრობლემებით შეწუხებულ მოღვაწეს უჩნდება, მეტი რომ არა ვთქვათ, აკვიატებული აზრები: ყოველ კომპაქტურად დასახლებულ ეთნიკურ უმცირესობას ეროვნული ავტონომია უნდა მიეცესო. არ ვიცი, რა დააშავეს „არაკომპაქტურად“ დასახლებულმა ეთნიკურმა ელემენტებმა, ვთქვათ, მოსკოველმა სომხებმა, ებრაელებმა თუ ქართველებმა, მათს ავტონომიაზე რომ არავინ ზრუნავს და ეროვნულ პოლიტიკაში ეს მოღვაწენი ამის გამო ბოლომდე თანმიმდევრულნი არ არიან, მაგრამ, ეტყობა, რაღაც დააშავეს. ახლა უბრალოდ წარმოვიდგინოთ, რას მოგვიტანს ასეთი ავტონომომანია საქართველოში? ჩვენ ხომ ვამაყობთ იმით, რომ საქართველოში ასამდე ეროვნება ცხოვრობს, ეს ხომ ნიშნავს რესპუბლიკაში ასამდე ავტონომიურ ერთეულს? ხომ არ შეიძლება, ზოგს მივცეთ ავტონომია და ზოგს არა? ყველას ეკუთვნის იგი! რა გამოვა? ერთ სოფელში, მაგალითად წალკის რაიონში შეიძლება გვექნეს ბერძენთა ავტონომიური უბანი, სომეხთა ავტონომიური ქუჩა, რუსთა ავტონომიური კვარტალი და იქ მცხოვრებმა თითო-ოროლა ქართველმა რა დააშავა — ქართველთა ავტონომიური კომლი? ასე გაჩნდება ბაკურიანში ოსთა ავტონომიური უბანი, ბერძენთა ავტონომიური უბანი, სოხუმის რაიონში — ესტონთა ავტონომიური სოფელი და ა.შ. ავტონომია საკუთარ სახელმწიფო ორგანოებსაც გულისხმობს, ასე გაჩნდება უბნის საბჭო, მათი დეპუტატები და მოხელეები. შემდეგ ეს მოხელეები თავს შეურაცხყოფილად იგრძნობენ, რატომ უნდა ვექვემდებარებოდეთ რაიონის ან რესპუბლიკის ხელისუფლებას — პირდაპირ მოსკოვთან უნდა გვქონდეს საქმეო. ასე და ამრიგად გაჩნდება თხუთმეტის ნაცვლად ათასობით ცენტრალური კომიტეტი და მინისტრთა საბჭო. როგორ შეიძლება წარმოვიდგინოთ ასეთი ფედერაციული სახელმწიფო? თუ ასე ბოლომდე არ მივეყვებით საქმეს, მაშინ ერები უნდა დავახარისხოთ: ერთნი იმსახურებენ სახელმწიფოებრივ ერთეულს — მოკავშირე რესპუბლიკას, მეორენი ავტონომიურ ერთეულებს სახელმწიფოს შიგნით, მესამენი — არაფერს. შეიძლება ასე? ალბათ, არა.

არ შეიძლება იმის უარყოფა, რომ 1922 წლიდან მოყოლებული. როცა შეიქმნა სსრ კავშირი, ავტონომიური ერთეულები ხშირ შემთხვევაში ყალიბდებოდა არა ერთიანი ეროვნული, ისტორიული თუ ეკონომიკურ-სოციალური კონცეფციის საფუძველზე. დაშვებუ-

ლი იყო ამთავითვე შეცდომები, რომელნიც გაღრმავდა განვლილი ექვსი ათეული წლის მანძილზე. გარდა ამისა, თავი იჩინა ახალმა პრობლემებმაც. ამიტომ ბუნებრივია, დადგა დრო, როცა ერთხელ კიდევ უნდა გადავხედოთ ქვეყნის ეროვნულ-ადმინისტრაციული დაყოფის პრინციპებს, მით უმეტეს, როცა ვეჭვადებით მოკავშირე რესპუბლიკების ნამდვილ სუვერენიტეტზე გადასასვლელად. უდავო ფაქტია, რომ ყოველ ერს უნდა ჰქონდეს საშუალება დამოუკიდებლად განავითაროს ეროვნული კულტურა, რომ აღარაფერი ვთქვათ ეროვნული თავისთავადობის შენარჩუნებაზე. ეს ეხება როგორც მრავალრიცხოვან, ისე მცირერიცხოვან ერებს, ეს ეხება საბჭოთა კავშირის ყველაზე მრავალრიცხოვან ერს — რუსებს და აგრეთვე მასთან შედარებით მცირერიცხოვან ქართველებს, რომელნიც, თავის მხრივ, მათს რესპუბლიკაში მცხოვრებ სხვა ერებთან, იმავე რუსებთან შედარებით მრავალრიცხოვანნი არიან. არ შეიძლება მრავალრიცხოვანი ერების ინტერესების სასარგებლოდ მცირერიცხოვანთა შეზღუდვა, მაგრამ ვერც იმას ვიტყვით, რომ ეს დიდიერია, ყველაფერს აიტანს და თავისი უფლებები მცირე ერებს უნდა დაუთმოსო. სამართლიანობა ყველას თანაბრად უნდა შეეხოს, კეისარს უნდა მიეზღოს კეისრისა. მაგრამ იმისათვის, რომ სამართლიანობა ყველასათვის თანაბარი იყოს, საჭიროა რეგიონების ისტორიული, ეროვნული, სოციალ-პოლიტიკური პირობებისა და თავისებურებების შესწავლა. არ უნდა შეიზღუდოს არა მარტო ამა თუ იმ ეთნიკური ერთეულის, არამედ მის ტერიტორიაზე და მეზობლად მცხოვრები სხვა ეთნიკური ერთეულების ინტერესები. ამისათვის კი საჭიროა ისტორიკოსთა, სამართალმცოდნეთა, ეკონომისტთა და სხვა სპეციალისტთა ძალისხმევა. არ შეიძლება ასეთი საკითხების ადმინისტრაციულად და არაკომპეტენტურად გადაწყვეტა. ასე მაგალითად, აფხაზეთში გარკვეული წრეები აყენებენ ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსის შეცვლის საკითხს. რა თქმა უნდა, საბუთად არ გამოდგება ის გარემოება, რომ რესპუბლიკას ადრე სხვა სტატუსი ჰქონდაო. ჯერ — ერთი, გასარკვევია, ეს მოთხოვნა თუ მართლა გამოხატავს რვა ათეული ათასი აფხაზის ინტერესს და თუ ასეა, როგორ უპასუხებს იმავე ავტონომიური რესპუბლიკის ნახევარმილიონიანი მოსახლეობის ინტერესს, რომელთა თითქმის ნახევარი ქართველია და, ბოლოს, როგორ შეესაბამება ეს ყოველივე ხუთნახევარმილიონიანი საქართველოს მოსახლეობის ინტერესებს. ეს ერთი. მეორე: რამდენად არის ისტორიულად გამართლებული აფხაზეთის გამოყოფა საქართველოდან? XIX საუკუნემდე იყო თუ არა აფხაზეთი მართლაც მხოლოდ აფხაზებით დასახლებული და იქაური კულტურა აფხაზური და არა ქართული?

ერთი რამ ამთავითვე ცხადია: — თანამედროვე აუხაზებს, ანუ აუსუებს, როგორც ისინი თავიანთ თავს უწოდებენ, ეკუთვნით ეროვნული ავტონომია, რადგან ისინი არ არიან არც ქართველები, არც რუსები, არც სხვა რომელიმე ერის წარმომადგენლები, ისინი მხოლოდ აფსუები არიან. მაგრამ როგორი უნდა იყოს ეს ავტონომია — მოკავშირე რესპუბლიკის სახით მთელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე, როგორც წარმოდგენია ამ ერის ზოგიერთ წარმომადგენელს, თუ ავტონომიური რესპუბლიკის სახით საქართველოს შემადგენლობაში, როგორც ამჟამად არის, ან იქნებ კომპაქტური დასახლების მიხედვით (ძირითადად გუდაუთის რაიონი) ავტონომიური ოლქის თუ ნაციონალური ოკრუგის სახით; საკითხი ყველანაირად შეიძლება დაისვას, მთავარია მოინახოს ოპტიმალური და სამართლიანი გადაწყვეტილება.

ეროვნულ ფორმირებათა საკითხის გადაწყვეტილებამდე მთავარია შემუშავდეს ერთიანი პრინციპი: როგორ ეთნიკურ, კომპაქტურად დასახლებულ ტერიტორიას შეიძლება მიეცეს ეროვნული ავტონომია? ძირითადი პრინციპი, ჩემი აზრით, ასეთი უნდა იყოს: ეროვნულ ავტონომიური ერთეული ამა თუ იმ რესპუბლიკაში გამოიყოფა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, იუ კომპაქტურად დასახლებულ ამა თუ იმ ერის წარმომადგენლებს, მიუხედავად მათი რიცხოვნობისა, არა აქვთ ეროვნული სახელმწიფო ან ავტონომიური რესპუბლიკა იმ რესპუბლიკის ფარგლებს გარეთ, სადაც ისინი ცხოვრობენ. აქედან გამომდინარე, არსად სხვა რესპუბლიკაში არ შეიძლება დაარსდეს, მაგალითად, რუსთა ავტონომიური ერთეული, რადგან არსებობს რუსეთი, რომელიც განავითარებს რუსულ ეროვნულ კულტურას, საერთოდ, პატრონობს რუს ერს. ნურავის ექნება იმედი, რომ ბოგდანოვკაში განვითარდება რუსული კულტურა და რუსი ერი, რაგნდ ავტონომია არ ჰქონდეს იქ მოსახლე რუსებს. იგივე ითქმის საქართველოში დასახლებულ აზერბაიჯანელებზე, სომხებზე და ა.შ. ავტონომიის უქონლობა, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს რეგიონებში ეროვნული ინსტიტუტების მოსპობას. პირიქით, ყველა რესპუბლიკის კონსტიტუციაში უნდა აღინიშნოს და მკაცრად გატარდეს პრინციპი: ადგილობრივი მოსახლეობის მოთხოვნით ნებისმიერ ენაზე უნდა გაიხსნას სკოლები, გაზეთები, კლუბები, თეატრები, ანსამბლები და ა.შ., ნებისმიერი ეროვნების მოქალაქე, რომელიც რესპუბლიკაში ცხოვრობს, უნდა მონაწილეობდეს რესპუბლიკის ცხოვრებაში, დაუშვებელია ყოველგვარი ეროვნული დისკრიმინაცია თუ ასიმილაცია.

ეროვნული ავტონომიური ერთეულების შექმნის ასეთი პრინციპი უზრუნველყოფს მცირერიცხოვანი ხალხების განვითარებას

და ამავ დროს ხელს არ შეუშლის ისტორიულად ჩამოყალიბებული სახელმწიფოების — რესპუბლიკების ნორმალურ ფუნქციონირებას. ამასთან დაკავშირებით რამდენადმე საეჭვოდ მეჩვენება საბჭოთა კავშირში გერმანული ავტონომიის, ანუ მესამე გერმანული სახელმწიფოს დაარსება. შევიცარია ძირითადად გერმანელების, ფრანგების და იტალიელებისაგან შედგება, მაგრამ არავის აზრად არ მოსვლია მათი ავტონომიურ რესპუბლიკებად დაყოფა, თუმცა, ამით არც ერთი ამ ერის ინტერესები არ ილახება. ახლა მწვავედ დგას ეგრეთწოდებული თურქი მესხების საკითხი, ეს რთული პრობლემაა. ისტორიული უკუღმართობით მესხეთის მუსულმანიზაცია სამი საუკუნის მანძილზე თურქეთმა რომ ვერ მოახერხა, XIX საუკუნეში ჩვენმა „ერთმორწმუნე“ მეფის რუსეთმა დაამთავრა, რათა ხელი შეეშალა ქართველი ერის კონსოლიდაციისათვის. საბჭოთა ხელისუფლებამ ეს საქმე გააგრძელა, გახსნა მესხეთში აზერბაიჯანული სკოლები, ხოლო 1944 წელს მუსულმანი მესხები, როგორც თურქები, შუა აზიაში გადაასახლა. ახლა ეს მესხები, უკვე როგორც თურქები მოისწრაფვიან მესხეთისკენ, ზოგ მოღვაწეს იმედი აქვს თურქეთის საზღვარზე ავტონომიის მიღებისა. ამას იმედია, არა მარტო იმიტომ, რომ თვით თურქეთს აზრადაც არ მოსდის რაიმე ქართულ-ლაზური თუ სომხური ავტონომიის შექმნა თავის ტერიტორიაზე, არამედ იმის გამოც, რომ ქვეყნად არსებობს სახელმწიფო — თურქეთი, რომელიც თურქული კულტურისა და თურქული ეროვნული ინტერესების დამცველია.

უკანასკნელ ხანებში ზოგიერთი მრავალმილიონიანი ავტონომიური რესპუბლიკა, მაგალითად, ბაშკირეთი, აცხადებს პრეტენზიას მოკავშირე რესპუბლიკის სტატუსზე, მიაჩნიათ, და ვგონებ სამართლიანადაც, რომ შეზღუდვა — მოკავშირე რესპუბლიკას აუცილებლად უნდა ჰქონდეს საზღვარი სხვა ქვეყანასთან, არამართლზომიერია. რატომ არ უნდა ჩაითვალოს საზღვრად სხვა მოკავშირე რესპუბლიკასთან არსებული საზღვარი, თუ ისიც სუვერენული სახელმწიფოა?

ამრიგად, საბჭოთა კავშირის ერთა და ეროვნებათა თანაცხოვრების საკითხი უნდა გადაიჭრას ისტორიული სამართლიანობის პრინციპით. დაუშვებელია რაიმე დათმობაზე წასვლა როგორც მცირერიცხოვანი, ისე მრავალრიცხოვანი ერების საზიანოდ.

1989. მარიამობისთვე

(პამფლეტი)

ახალი წლის წინა ღამით მრგვალ მაგიდასთან ძლივს მოეუყარე თავი ჩვენს კეთილისმსურველებს. იმიტომ კი არ გამიჭირდა მათი თავშეყრა, რომ პრობლემა არ აინტერესებდათ. უბრალოდ, ყველამ პირველობა ისურვა და თამადის ადგილზე იქაჩებოდა. ნაცად ხერხს მივმართე, სათითაოდ ყურში ჩავჩურჩულე: პირველი, რა თქმა უნდა, შენ ხარ, მაგრამ იმ შტერებსაც ეგონოთ, პირველები ვართო, შენ რა გენაღვლება-მეთქი. ასე შევკრიბე ჩვენი კეთილისმსურველები, ჩვენი ერის შემამკობელები. ვინ აღარ იყო აქ, ასტაფიევი გინდა, რასპუტინი თუ რიბაკოვი, ცვეტოვი გნებავთ, დუდინცევი, ზეიმალაი, კოზლოვი თუ სხვანი და სხვანი, ძლიერნი ამა ქვეყნისანი...

კატკოვისა და პატკანოვის სული ტრიალებდა დარბაზში, უკვდავი სული, საბჭოურ ნიადაგზე გადმონერგილი და ძველებურად სურნელოვანი. ახლა იმას ნუ გამოიკვლევთ, რა სუნი იყო ეს. ყოველ შემთხვევაში, ხალხთა დიდი სიყვარულით იყო იგი გამოწვეული, სიყვარულით, რომელიც ნიანგს (ჟურნალს კი არა, ნამდვილ ნიანგს) შეუძლია გამოიჩინოს ყველა არანიანგისადმი და საყლაპავ მილში საყვარელი არსების გადასრიალების პროცესში ცხარე ცრემლებით დაიტიროს.

პირველი სიტყვა, როგორც ყველაზე გამოცდილს და მხცოვანს, ამავე დროს ინტელიგენტობაზე თავდადებულს, ცხადია, დუდინცევს ეკუთვნოდა. სავსებით სამართლიანი იყო მისი შენიშვნა ასტაფიევისადმი:

— როგორ გეკადრებათ, ვიქტორ პეტროვიჩ, ქართველებზე რომ ბრძანებთ, დიპლომებს ყიდულობენო! მე კარგა ხნის წინათ დავწერე, რომ ქართველები დისერტაციებს ყიდულობენ, შემდეგ პროფესორები ხდებიან და დიპლომებს პყიდიან. ეს არ უნდა შეგშლოდათ.

ასტაფიევს, რა თქმა უნდა, შერცხვა, მაგრამ იხტიბარი არ გაიტეხა:

— სამაგიეროდ თქვენ არ შეგიძნევიათ, რა უშნო ჩინახვი

აქეთ ქართულ ინდაურებს და ქართველების ბროწეულები ციმბირის წყლულით დაავადებულ ღრძილებს ჰგავს. მე კი ესეც ღავწერე!

— ვიქტორ პეტროვიჩს უყვარს ქართველები, — საუბარში რასპუტინი ჩაება, — ჩვენ ხომ, საბჭოთა ხალხები, ერთ კომუნალურ ბინაში ვცხოვრობთ, მეზობელს რომ სენი შეეყრება, განგაში უნდა ავტეხოთ. მეტი რა გააკეთა ასტაფიევმა, ილაპარაკა იმ სენზე, რომელიც ქართველ ხალხს სჭირს და მთელმა ქვეყანამ იცის! მართალია, კომუნალურ ბინაში საერთო სამზარეულო და ტუალეტი გვაქვს, იქაურობა ამჟავებული კომბოსტოს სუნითაც ყარს, მაგრამ ყველანი ერთმანეთის საქმეებში ცხვირს ვყოფთ. ამას რა სჯობია!

— კარგია, კარგი, მე და ჩემმა ღმერთმა, — თვალეები გაუბრწყინდა რიბაკოვს და ღრმად ჩაისუნთქა, ალბათ, კომბოსტოს სუნი მოეწონებოდა.

— თქვენ მაინც არაფერი გეთქმით, — მას მიუბრუნდა რასპუტინი, — შეურაცყოფელად წერთ ციმბირელებზე, მათ გონებაშეზღუდულობაზე, გოგობის სექსუალურ განურჩევლობაზე. არ გეკადრებათ ეს! აგერ არ არის საქართველო, წერეთ, რამდენიც გინდათ! ციმბირს შეეშვით, იმაზე სუფთა არაფერია ამ ქვეყნად.

ახლა რიბაკოვს შერცხვა. მაგრამ არც მან გაიტეხა იხტიბარი და ასეთი სენტენცია წამოიძახა:

— სტალინი საქართველოა!

ყველა ერთსულოვნად დაეთანხმა. ტაშიც კი დაუკრეს, მაგრამ ცოტა შეშურდათ, რომ ასეთი სიბრძნე თვითონ არ მოსვლიათ თავში. იმაზე დიდი სიბრძნე რა უნდა იყოს, რომ შეძლო თუ მთლიანად არა, ნაწილობრივ მაინც შენ რომ გეკუთვნის, ის სიგლაზე არა მარტო სხვას გადაულოცა, არამედ მთლიანად მას გაუტოლო.

ცვეტოვმა საჩვენებელი და ცერა თითით სათვალე შეისწორა და ასეთი პოლიტიკური მიმოხილვა გააკეთა:

— ჩვენმა ერთმა სპორტულმა კომენტატორმა სამართლიანად მიუთითა, რომ მანდარინის მწიფობის დროს ქართველი ფეხბურთელები ქულას ქულაზე აგროვებენ. რა ვუყოთ, რომ მანდარინი ნოემბერში მოდის, ისინი კი თავიანთ საფეხბურთო საქმეებს სექტემბერში აგვარებენ, ჭეშმარიტების დასადგენად ამას რა მნიშვნელობა აქვს!

— გაჩერდი, თუ კაცი ხარ, — ხელი აუქნია ასტაფიევმა, — მაგ მანდარინზე და შერეულ ქორწინებაზე ლაპარაკისთვის ქართველებმა ორჯერ მოგახდევინეს ბოდიში. აგერ შემოგვხედე ჩვენ, აბა რომელიმე თუ მოიხადა ბოდიში? რა „იზვინიწი“ და „ნე ტაკ სკაზალ“ აგიტყდა!

— არა ხართ, მართალი ვიქტორ პეტროვი, — არ ღათმო პოზიცია მიმომხილველმა, — ეს რა ბოდიში იყო! კი ვთქვი, ცოტა შემეშალა-მეთქი, მაგრამ იქვე ხომ დაუემატე: საქართველოში შერეული ქორწინების მაღალი პროცენტი ყოფილა, აფერუმ თქვენს ვაჟკაცობას-მეთქი. ამით ხომ უფრო განვამტკიცე აზრი, რომ შერეული ქორწინება ინტერნაციონალიზმს ნიშნავს, არაშერეული—ნაციონალიზმს. რა მნიშვნელობა აქვს, რომ შვიდი პროცენტი შერეული ქორწინება შევაქე, 93 პროცენტი ხომ ნაციონალისტად მოვნათლე! ეჰ, ყველაზე დიდი ინტერნაციონალისტები მაინც შაჰები და სულთანები იყვნენ — ათასობით სხვადასხვა ეროვნების ცოლი ჰყავდათ...

საუბარში ისტორიულ მეცნიერებთა დოქტორი ზეიმალი ჩაერია:

— არ ხართ მართალი, ამხანაგებო! ქართველების ნაციონალიზმი მარტო ამაში არ გამოიხატება. რატომ არ ამბობთ იმას, რომ ამ გაუგონარმა ასიმილаторებმა შთანთქეს ისეთი ერები, როგორიც არიან მეგრელები, სვანები, აჭარლები, იმერლები, კახელები, ქართლები, მესხები, გურულები, ფშავ-ხევსურები, თუშები, ჭოპორტელები, ბანძელები, ვარიანელები და ბანოჯელები. ვინ მოთვლის კიდევ!

რიბაკოვმა მხოლოდ სინანულით გაიქნია თავი და ჩაილაპარაკა: აი-აი-აი-აი...

აქამდე ჩუმად იყო, მაგრამ ვეღარ მოითმინა მეორე მეცნიერმა კოზლოვმა და დაიპეტელა:

— საერთოდ რა სისულელეა, ვინ მოიგონა ეს ეროვნება! ეს ხომ წარსულის გადმონაშთია, ამხანაგებო! ჩუვაში რომ ყაზახეთში გოგოს შეირთავს, მათ შვილს პასპორტში რატომ უნდა ჩაუწერონ მშობლების ეროვნება, როცა ის რუსულად ლაპარაკობს? საერთოდ უნდა ამოვიდოთ ეს პუნქტი პასპორტიდანაც და ყველა ანკეტიდან. ქართველობა თუ ვინმეს უნდა აჩვენოს, ჩოხით იაროს, ასევე უზბეკსაც, თავისი ტანსაცმელი აქვს.

— აჰა-ჰა-ჰა! არ გამაგონო!

— რას ამბობს, გაგიჟდა?

— სუ, ბიჭო!

ყველა აღშფოთდა, ყველა აყაყანდა. ცოტა რომ მიწყნარდნენ, პოლიტიკურად ყველაზე გამობრძმედილმა, პროფესიით მიმომხილველმა ცვეტოვმა აიღო სიტყვა:

— არსად წამოგცდეს, ამხანაგო, ასეთი აზრი, მით უმეტეს, მსოფლიოს მრავალ ენაზე გამომავალ „მოსკოვსკიე ნოვოსტი“-ში! ეროვნება რომ გავაუქმოთ, ვიდას დავაბრალოთ ჩვენი უბედურება, როგორღა ვლანძღოთ ქართველები, ერთიც ვნახოთ და ჩოხა არ ჩაიცვეს!

მრგვალი მაგიდის მონაწილეებმა ერთსულოვნად დაადგინეს, რომ ეროვნება ძალაში დარჩეს და მოხდეს ანტიქართული ძალების შემდგომი კონსოლიდაცია. ამასობაში ახალი წელიც დადგა. აბა თქვენ იცით, ჩვენო კეთილის მსურველებო.

1988. ქრისტეშობისთვე

წ ა მ ე ბ ა წ ა მ ე ბ ი ს შ ი მ დ ე ბ (პამფლეტი)

მეტეხის ტაძრის წინ უთვალავ ხალხს მოეყარა თავი. მთელი დამე მუხლმოყრილი ლოცულობდა დიდი და პატარა, მოხუცებულნი და ჯავრდომილნი თუ ირმებივით ხლტომით მოსულნი ყმაწვილნი, დედანი ჰგავნენ მენელსაცხებლებს, რომელთაც ქრისტეს საფლავზე მიჰქონდათ სანთელ-საკმეველი, ცრემლად იღვინთებოდა ურიცხვი თაფლის სანთელი. აღმობრწყინდა ცისკრის ვარსკვლავი, ვითარცა ნიშანი წმიდა მოწამის — აბო თბილელის სულის ამაღლებისა. გაისმა კათალიკოს სამოელის გაბზარული ხმა:

— მამაო ჩვენო, რომელი ხარ ცათა შინა, წმიდა იყავნ სახელი შენი, მოვედინ სუფევა შენი, იყავნ ნება შენი, ვითარცა ცათა შინა, ეგრეცა ქვეყანასა ზედა...

ხალხი მარცვალ-მარცვალ იმეორებდა ლოცვას, იდგა გუგუნთ არა რისხვისა და მუქარის, არამედ სავედრებელი. მშვენიერ ქალწულებს და ჭაბუკებს მძივებივით ჩამოუჯორდებოდათ ღაწვებზე ცრემლი, ხოლო მოხუცთა დაღარულ სახეზე გზას ვერ იკვლევდა და ზედვე ბრწყინავდა. სამოელმა მოუხმო აბოს მოძღვარს იოანე საბანისძეს. ხალხი სულგანაბული უსმენდა:

— მიერთვან და ვიდრე აქამომდე ნაშობნი ქრისტიანეთანი გარდაგულარძნეს: რომელნიმე მძლავრებით, რომელნიმე შეტყუებით, რომელნიმე სიყრმისა შინა უმეცრებით, რომელნიმე შხაკუვარობით. და სხუანი, რომელნი ესე ვართ მორწმუნენი, მძლავრებასა ქუეშე დამონებულნი და ნაკლულევანებითა და სიგლახაკითა შეერულნი, ვითარცა რკინითა, ხარკსა ქუეშე მათსა გუემულნი და ქენჯნილნი, ძვირ-ძვირად ზღვეულნი, შიშითა განილევნიან და ირყევიან, ვითარცა ლერწამნი ქართავან ძლიერთა...

სტეფანოზ ერისმთავარს მოეჩვენა, რომ მართლა შეირხა ამდენი ხალხი, როგორც ლელიანი ტბის პირას. გააჟრჟოლა, არ ვიცირიჟ-რაჟზე წამოქროლილი ნიავის გამო, არ ვიცოი იმიტომ, რომ ყურში უჩურჩულა მალემსრბოლმა — ამირა გიხმობსო.

სტეფანოზმა კარგად იცოდა, რომ აბოს გაქრისტიანებას, სარკინოზი ყმაწვილის სიმტკიცეს, რასაც მისი წამება და ხალხის მღელვარება მოჰყვა, თბილისის ამირა საიდი ერისთავთ-ერისთავის საწინააღმდეგოდ გამოიყენებდა. ალბათ, ხალიფა მაჰდის უკვე აუწყეს, რომ ეს ყველაფერი ქართველთა შეთქმულებას მოასწავებდა და არაბთა ძლევამოსილი ხალიფატიდან თბილისის საამიროს გამოყოფას ისახავდა მიზნად. ამირას ისიც კარგად ჰქონდა შეგნებული, რომ ქრისტიანული დასავლეთ საქართველოს — აფხაზეთის მთავარი, რომელსაც შეეძლო ესარგებლა ხაზართა მეფის, აგრეთვე, რაც მთავარია, კონსტანტინეპოლელი ბერძენი კეისრის მხარდაჭერით, ეგრისისა და იმერეთის სამეფო-სამთავროების თუ სამცხის თანადგომით, ისარგებლებდა თბილისის საამიროს დასუსტებით. თავის მხრივ სტეფანოზმაც შესანიშნავად იცოდა, რომ ამის დრო ჯერ არ დამდგარიყო, რომ იგი ვერც მოესწრებოდა საქართველოს გაერთიანებას და როგორმე თავიდან უნდა აეცილებინა ამაო მსხვერპლი.

ამირა საიდი ერისმთავარს ისე შეხვდა, თითქოს, თანაშრახველი ყოფილიყო. მან კარგად იცოდა, რომ სტეფანოზს გულზე არ ეხატა არაბები, მაგრამ ამ შემთხვევაში, რაკი მსხვერპლი ორივე მხარისთვის უაზრო ჩანდა, არც თუ უსაფუძვლოდ ჰქონდა მისი მხარდაჭერის იმედი.

— ოპერატიული ვითარება დაძაბული არს, — ამბობდა იგი, — ქართველმა ნაციონალისტებმა უფსკრულის პირას მიიყვანეს ქვეყანა. მაგრამ დიდ არს ალაჰი, მისი წყალობა არ მოაკლდება გურჯისტანს. უმორჩილესი უსტარი უნდა ვაახლოთ შხის სწორს დიად ხალიფა მაჰდის. აღვწერო, როგორ ძალით გააქრისტიანეს არაბი ყმაწვილი აბო ქართველმა ექსტრემისტებმა და შემდეგ თვით აწამეს, რომ ჩვენთვის — ინტერნაციონალისტი არაბებისთვის დაებრალებინათ თავიანთი პროვოკაცია.

— კი მაგრამ, დიდო ამირა საიდ, — შეჰბედა სტეფანოზმა, — ხომ ცნობილია, რომ აბო მსახურთა შენთა შეკრეს ხელით და ფერხით ბორკილთ რკინისაითა და ცხრა დღე ჰყავდათ საბყრობილესა შინა?

— პროვოკაცია არს ეგე! — ხმას აუმაღლა ამირამ, თუმცა, სახეზე ღიმილი არ მოსცილებია, — რამეთუ ჩვენს არმიას არა აქვს შეიარაღებასა შინა ბორკილები რკინისა. ბორკილები აბოს თვით ქართველმა არაფორმალებმა დაადეს.

ამირამ თვალები მოჭუტა და გამომცდელად შეხედა. სტეფანოზს ხმა არ ამოუღია, ან კი რა ეთქმოდა, ისე უსინდისოდ ტყუოდა ამირა. ბოლოს საიდმა მოწყალებ მუხლზე ხელი დაჰკრა და უთხრა:

— ამიტომ შენდა ჯერ-არს, ერისთავთ-ერისთავო, დააშოშმინო

დემონსტრანტები, რამეთუ აქცია ეგე მიმართულია ჩვენი ურღვევი მეგობრობის წინააღმდეგ!

ამირას სახეს კვლავ არ მოსცილებია ღიმილი, თუმცა, მის ხმაში მუქარაც გაისმა.

— ო, არა, დიდო ამირა, ნურც მოგვეკლება მზის სწორი ხალი-
ფა მაჰლის მოწყალება, ჩვენს მეგობრობას ჩრდილს ვერაფერი მია-
ყენებს.

— ილ ლაჰ ლა ლაჰ, მუჰამედ რასულ ილ-ლაჰ! — ზეცად აღაპ-
ყრო ხელი ამირამ და აღმაცერად გადახედა სტეფანოზს, თითქოს,
მისგანაც იმასვე მოელოდა. სტეფანოზმა ვითომც ვერ შენიშნა
საიდის რელიგიური აღტყინება და განაგრძო:

— მაგრამ ხალხი ხომ ყველაფრის მოწმეა, დიდო ამირა, განა
შენ არ უბრძანე, მოეკეთათ აბოსთვის თავი, განა შენ არ გადაას-
ხი ნავთი და დააწვევინე გვამიც, რომ ქრისტიანული წესით არ
დაეკრძალათ?

— ნავთი? — თითქოს გაუკვირდა ამირას, — ნავთი?

— ხო, ნავთი!

— ოჰ, ალაჰ! ნავთი ხომ ჩვენ შეიარაღებასა შინა არა გვაქვს,
ჩვენ ხომ ყოველგვარ საერთაშორისო კონფერენციაზე გამოვდივართ
დეკლარაციით ნავთის გამოყენების წინააღმდეგ საომარი კონფლიქ-
ტების დროს! რასაც შენ ბრძანებ, ერისთავთ-ერისთავო, ეგ ყველა-
ფერი იოანე საბანისძის პროპაგანდაა. ჩვენი ვალია ხალხის ინ-
ტერნაციონალური აღზრდა, ამიტომაც საქმე ისე უნდა წარმოვად-
გინოთ, რომ ეს ყველაფერი თვითონ ქრისტიანებმა გააკეთეს. ხომ
იცი, ეს მხოლოდ ქართველთა სასიკეთოდ ხდება. დიდი ხალიფა
მათ ამ ცოდვას შეუწოდებს, მას ხომ ძალიან უყვარს ქართველები!
ხოლო უკეთუ ჩვენ დაგვბრალდება აბოს დასჯა, ხალიფა მიხედება,
რომ საამირო-საქართველოში ანტიარაბული მოძრაობა დაწყებულია
და ჩვენ იძულებული გაგვხდარვართ ზომები მიგვეღო. ხომ იცი,
ეს ეწყინება. მას ჯერ კიდევ არ განელება წყენა, რომ შარიათით
გათვალისწინებული ანტიალკოჰოლური კამპანია — ვაზების ამო-
ძირკვა ჯერ ვერ გვატარეთ და ახლა ეს დავამატეთ? განა ჩვენ
გვინდა, ხალიფა განრისხდეს?

— ო, არა, არა! — წამოიძახა შეშინებულმა სტეფანოზმა.

— ილ ლაჰ ლა ლაჰ, მუჰამედ რასულ ილ ლაჰ! — ისევ აღაპყრო
ამირამ ზეცისკენ ხელები და კვლავ აღმაცერად გადმოხედა სტე-
ფანოზს.

ერისმთავარმა კარგად იცოდა, რასაც მოასწავებდა ხალიფას
რისხვა. შიშით გააჟრუოლა. ლამის პირჯვარი გარდაისახა, მაგრამ
დროზე შეიკავა თავი. ამირამ გრავნილი გაშალა და სტეფანოზს

მიაწოდა: — წაიკითხე, ასეთი უსტარი უნდა ვაახლოთ ხალიფას, შენც მოაწერე ხელი!

წერილის ნახევარი წესისამებრ ხალიფა მაჰდის ქება-დიდებას შეიცავდა, სავსე იყო მოციქული მაჰამედის შეგონებებით, მისი ციტატებით და ამიტომ სტეფანოზმა მხოლოდ თვალი გადაავლო. უსტარის ამ ნაწილს, ალბათ, თვით ხალიფაც არ კითხულობდა. შემდეგ კი ეწერა: „ბოლო ხანებში ერთმა მუჰა ექსტრემისტებმა უკიდურესად გაამძაფრეს პოლიტიკური ვითარება ქალაქში, იმუქრებოდნენ საამირო-საქართველოს გამოყოფას, რაც ესოდენ არ უნდა ქართველ ხალხს. ამიტომ თვით ქართველი ხალხის თხოვნით, რომელიც უსაზღვროდ ერთგულია ხალიფას უზენაესი ტახტისა, მივმართეთ დემონსტრანტებს დაშლილიყვნენ. მაგრამ მამაკაცებმა წინ აიფარეს ქალები და ბავშვები, გვესვროდნენ ქვებს და გვჩხვლედნენ არმატურის რკინეებით. ამასაც არ დასჯერდნენ და ალესილი ბარებით თავი გაუჩეხეს ქალებს და ბავშვებს, რათა ჩვენთვის დაებრალებინათ...“

სტეფანოზმა კითხვა შეწყვიტა, გაოცებით შეხედა ამირას:

— კი მაგრამ ეს როდის მოხდა?

— ამირას გაეცინა:

— ახლა ხდება!

სასახლეში შემოიჭრა სიონის ზარების გუგუნის, მძლავრი, მაგრამ გულსაკლავი, შემადრწუნებელი. დაიწყო საკომენდატო საათი...

1989. ვარდობისთვე

კ ა ტ ი ი მ ე ღ ი თ ც ო ც ხ ლ ო ბ ს

9 აპრილის ტრაგედიის მიზეზები და მასშტაბები ჯერ კიდევ შესასწავლია. აქედან გამომდინარეობს პოლიტიკური და სამართლებრივი შეფასებაც. მაგრამ უკვე შეიძლება მორალური პასუხისმგებლობის ორიენტირებაც დავსახოთ. ვის უნდა დაეკისროს მორალური პასუხისმგებლობა? არა ერთხელ პირდაპირ დაუსვეს ეს კითხვა ამხანაგ ელჟარდ შევარდნაძეს და ყოველთვის ასეთი პასუხი მიიღეს: გადაწყვეტილება ჯარების შემოყვანაზე მიიღო რესპუბლიკის ხელმძღვანელობამო. იგი ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ მომხდარ ტრაგედიაში მორალური პასუხისმგებლობა შეიძლება დაეკისროს ყველას, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში — პოლიტიკურს და მით უფრო, გენერალურ მდივანს. ეს ისეთი კატეგორიულობით იყო ნათქვამი, რომ შთაბეჭდილება დარჩა, თითქმის, პოლიტიკუ-

როს წინააღმდეგ შეთქმულება მოუწევიათ ტრაგიკული აქციის ჩამდენო, ამ შემთხვევაში — რესპუბლიკის ხელმძღვანელობას, რაკი მან გამოითხოვა ჯარები. არ გამოვრიცხავ შეთქმულების შესაძლებლობასაც, რაკი აშკარაა აქციის ანტიდემოკრატიული ხასიათი. სწორად შეაფასა იგი ამხანაგმა გორბაჩოვმა, როგორც გარდაქმნის წინააღმდეგ მოღერებული ღახეარი. ასეთ ვითარებაში, ცხადია, გენერალურ მდივანს პასუხისმგებლობა ვერ დაეკისრება, თუმცა, რესპუბლიკური ცენტრალური კომიტეტი არ არის ის ღონე, რომელსაც შეეძლო შეთქმულების ორგანიზაცია. რა მაქვს მხედველობაში? წარმოუდგენილია, რომ ჯუმბერ პატიაშვილი, რომელიც არა ერთგზის დაეთათბირა პარტიულ აქტივსაც, ინტელიგენციასაც, არავითარ კონსულტაციას არ მიმართავდა მოსკოვში, ცენტრალური კომიტეტის ღონესე. ისიც წარმოუდგენელია, რომ მისი სეპარატისტული მოქმედების შემთხვევაშიც მოსკოვში არ დაინტერესებულყვნენ საქართველოში შექმნილი მწვავე პოლიტიკური ვითარებით, მაშინ, როდესაც ჩვენ ვიცით, რომ ინტერესდებიან რესპუბლიკის მეურნეობაში მომხდარი ყოველგვარი სიახლით. როდის აქეთ გახდა საქართველო ისეთი დამოუკიდებელი, რომ დედაქალაქში თავისი ნებით შემოიყვანეს ჯარი, რომელიც მას არ ეკუთვნის და რესპუბლიკის გარეთ დისლოცირებული სპეციალური დამსჯელი რაზმები ისე, რომ არავის ჰკითხეს? თუნდაც ინიციატივა ჯუმბერ პატიაშვილისგან მოდიოდეს, პასუხს მასზე მეტად ის აგებს, ვინც დაეთანხმა ამ ინიციატივას და ვინც შესანიშნავად იცოდა, რა ფუნქციაც უნდა შეესრულებინა არმიას.

არ ვიცი, კონკრეტულად ვინ არის ეს პიროვნება, მაგრამ აშკარაა, რომ იგი ჯუმბერ პატიაშვილთან და რესპუბლიკის სხვა ხელმძღვანელებთან ერთად, თუ უფრო მეტად არა, იზიარებს მორალურ პასუხისმგებლობას.

მაგრამ თუ მომხდარი ტრაგედიის როგორც მიზეზები, ისე შედეგები შეფასდება როგორც მხოლოდ რესპუბლიკის ხელმძღვანელობის დანაშაული, მაშინ მე ვერავითარ განსხვავებას ვერ დავინახავ, ერთი მხრივ, 9 აპრილის ტრაგედიას და, მეორე მხრივ, 1924 წლის სისხლისღვრასა თუ „ნაციონალ-ჯელონიზმის“ ადრინდელ შეფასებას შორის.

დღეს აშკარაა, რომ დამსჯელი აქციის დროს გამოიყენეს რაღაც გასაიდუმლოებული მომწაბლავი გაზი, რომელიც ცრემლმდენი კი არა, სასიკვდილოა. ცნობილია, რომ მსგავსი იარაღი თვით ჰიტლერს არ გამოუყენებია, ხოლო ჩვენი ხელისუფლება ყველა საერთაშორისო ღონესე იბრძვის ასეთი ქიმიური იარაღის ასაკრძალვად, მაშინ, როცა, თურმე, დასაშვებად მიაჩნია მისი გამოყენება სა-

კუთარი მშვიდობიანი მოსახლეობის გასაჟლეტად.

ამას ყველაფერს დღეს თუ არა, ხვალ პასუხი უნდა გაეცეს მსოფლიო საზოგადოებრიობის წინაშე და ეს შეუძლია მხოლოდ პოლიტბიუროს, თუ მას არ უნდა, რომ დემოკრატიის წინააღმდეგ მოღერებულმა ლახვარმა თავისი შავი საქმე დაასრულოს. ეს იქნება ტეშმარიტად ლენინური ნაბიჯი. ცნობილია, რომ რევოლუციის ბელადი არასდროს იხსნიდა თავიდან პასუხისმგებლობას თუნდაც მის თანამებრძოლთა მიერ დაშვებულ შეცდომებზე.

ეს რაც შეეხება 9 აპრილს დატრიალებულ უბედურებას, რომელმაც ერთხელ კიდევ დაგვანახა, რომ ექსტრემალურ ვითარებაში არ ყოფილა გამორიცხული ცივილიზებული სამყაროს მოქალაქემ ათიათასობით წლით უკან დაიხიოს და კანიბალიზმს დაუბრუნდეს.

ახლა უნდა ვიფიქროთ იმ უბედურებაზეც, რომელიც არც მომავალშია გამორიცხული.

თავდაპირველად უნდა ითქვას შემდეგი. ნურავინ იფიქრებს, რომ 9 აპრილს საქართველო დამარცხდა, ან დამარცხდნენ თუნდაც ტრაგედიის უშუალო მსხვერპლნი. სიკვდილი არ ნიშნავს დამარცხებას, სიკვდილი ხშირად გამარჯვებაა! ამიტომ ნურავინ, ნურც არმია დაიჭერს გამარჯვებულის პოზას, ნუ გავიმეორებთ გასული წლის ნოემბრის დღეების შემდეგ თუ ადრე დაშვებულ შეცდომებს, ნუ წავართმევთ ხალხს, ახალგაზრდობას მონაპოვარს — კონსტიტუციის მუხლების გასწორებულ ფორმულირებას, ტრანსკავკასიის რკინიგზის კონსერვაციას, დავით-გარეჯის, ქართული ენის, თუ სხვა ეროვნული საკითხების დაყენებას. ნუ დავივიწყებთ, რომ ხელისუფლება კი ახორციელებდა სათანადო ღონისძიებებს, მაგრამ ხალხის დაწოლის შედეგად, მხოლოდ შემდეგ ფაქტიურად უგულვებელყოფდა ხალხის, ახალგაზრდობის როლს. ახლაც არა აქვს უფლება ხელისუფლებას შეხედოს ახალგაზრდობას გამარჯვებულის პოზიციიდან. მორალურად გაიმარჯვა სწორედ ახალგაზრდობამ, რომელმაც ცხადყო ხელისუფლების უძლურება. დიახაც უძლურებაა და არა ძლიერება სამხედრო ძალის გამოყენება. ნურავის ეგონება, რომ სადმე არსებობს არმია, რომელიც ხალხზე უფრო ძლიერია! 9 აპრილის აქცია ითვალისწინებდა ქართველი ერის დაშლას თაობებად და კლასებად. მოხდა პირიქით, ყველა თაობისა თუ საზოგადოებრივი ფენის კონსოლიდაცია! ნახეთ რაიმე განსხვავება მიტინგზე გამოთქმულ ძირითად მოსაზრებებსა თუ აკადემიკოსების, მეცნიერების, მწერლების, შემოქმედებითი ინტელიგენციის, თუ გნებავთ, მუშების 9 აპრილის შემდგომ გამოსვლებს შორის? ხელისუფლების მოქმედების სტრატეგიას ამოსავალ წერ-

ტილად ეს გარემოება უნდა ედოს: ტრაგედიაჲმ ერის კონსოლიდაცია გამოიწვია. უნდა ვაღიაროთ, რომ პოლიტიკურმა ბრძოლამ საქართველოში კიდევ უფრო მწვავე ხასიათი მიიღო. ამიტომ საქართველოს კომუნისტურმა პარტიამ ის კი არ უნდა იფიქროს, რომ მან ქვეყნის მართვის სადავეები ერთხელ და სამუდამოდ მოიპოვა, არამედ უნდა იბრძოლოს იმისათვის, რომ ხელიდან არ გაუშვას ეს სადავეები და ნუ ჩათვლის, რომ ოპონენტს ძველი ხერხებით — ადმინისტრირებით მოერევა, მან დიალოგის საშუალებით უნდა სცადოს, მოწინააღმდეგე პარტნიორად გაიხადოს. ამ გზაზე სწორედ პარტიულმა ხელმძღვანელობამ უნდა გადადგას პირველი ნაბიჯები. მე, რა თქმა უნდა, არა მაქვს პრეტენზია, ვინმეს მოვახსენო ამომწურავი რეკომენდაციები. გამოვთქვამ მხოლოდ რამდენიმე მოსაზრებას და, თუ გნებავთ, ჩავთვალოთ ეს ჩემი გამოსვლაც ერთ-ერთ დიალოგად, რომელიც უნდა გაიმართოს ჩვენი მომავალი ცხოვრების საკითხებზე.

პ ი რ ვ ე ლ ი, რაც აუცილებლად მიმანია, ეს არის სრული საჯაროობა, ისეთი, როგორიც არასოდეს ყოფილა საბჭოთა საქართველოში, საჯაროობა ყველა დონეზე, დაწყებული აუდიტორიებიდან, საამქროებიდან, მიტინგებიდან, დამთავრებული პრესით, ტელევიზიით, უმაღლესი პარტიული თუ სახელმწიფოებრივი ფორუმებით. ე საჯაროობა, ეს დიალოგი უნდა იყოს არა მარტო საკავშირო პრესის დონეზე, არამედ უფრო ფართოც, უფრო გაბედულიც, როგორც არის, მაგალითად, ბალტიისპირეთის რესპუბლიკებში. სხვა ალტერნატივა არ არსებობს. კონსტიტუციის ფარგლებში გამოთქმული რადიკალური მოთხოვნებიც თავისუფლად უნდა გაისმას და გაეცეს მათ დასაბუთებული პასუხები. ერთადერთი დაბრკოლება, რაც შეიძლება შეხვდეს ავტორს ჟურნალ-გაზეთების რედაქციებში, შეიძლება იყოს მხოლოდ ნაწარმოების მეცნიერული თუ მხატვრული დონე და პოლემიკის ეთიკური მხარე.

მ ე ო რ ე. მორალური თვალსაზრისით სწორი იყო რესპუბლიკური ხელმძღვანელობის ნაწილობრივი გადადგომა, მაგრამ უნდა ვაღიაროთ, რომ ხელმძღვანელობა იმდენად დისკრედიტირებულია, აუცილებელია თითოეულის მოღვაწეობის პოლიტიკური შეფასება და სათანადო დასკვნების გამოტანა. უმჯობესი იქნება, თუ ხელმძღვანელები საჯაროდ ამხელენ შეცდომებს და წარმოადგენენ შემდგომი მუშაობის პროგრამას, რაც ხალხს საშუალებას მისცემს გამოუცხადოს ან არ გამოუცხადოს მათ ნდობის ვოტუმი. ამასთან დაკავშირებით აუცილებლად მიმანია აღვნიშნო შემდეგი. 1956 წლის 9 მარტის სისხლიანი დღეების შემდეგ „ოტტეპელის“ ავტორმა „ნაშ დოროგოი ნიკიტა სერგეევიჩმა“ მოკავშირე რესპუბ-

ლიკები იმით „გაათბო“, რომ ეროვნული სამხედრო ნაწილები, მათ შორის, მაგალითად, ანაპის სახელოვანი ქართული დივიზია, დაშალა და მოსკოვიდან დაუზავნა ყველას რუსული ეროვნების ცეკას მეორე მდივნები და ამით ფაქტიურ დ აღადგინა იმპერიული „ნამესტნიკის“ სტატუსი. ამ მხრივ სტალინსაც გადააჭარბა! მისმა მემკვიდრეებმა ეს მდგომარეობა სავსებით ნორმალურად მიიჩნიეს... დღეს ვითარება უნდა შეიცვალოს. მაგრამ ამ საკითხის დასამაძღვრებელი ვიკითხოთ: როგორ მოხდა, რომ გადადგომაზე განცხადება გააკეთეს ჯ.პატიაშვილმა, ო.ჩერქეზიამ, ზ.ჩხეიძემ, ხოლო ამხ. ბ.ნიკოლსკიმ არა თუ ეს გააკეთა, თვით უხელმძღვანელა საგანგებო პლენუმს? თავისი მდგომარეობით ის განა ნაკლებ პასუხისმგებელი იყო, ვიდრე რამდენიმე თვის წინათ მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარედ დანიშნული ზ.ჩხეიძე, მას მეტი პასუხის მოეთხოვება და ხალხს არ გაემტყუნება, თუ ტრაგედიაში ერთ-ერთ მთავარ დამნაშავედ სწორედ მას, მოსკოვიდან მოვლინებულ, მოსკოვთან ყველაზე უფრო მჭიდროდ დაკავშირებულს მიიჩნევენ. ამიტომ ბ.ნიკოლსკისაც მართებდა ხალხთან გულახდილი დიალოგი, თუ ეს ხალხი მას მართლაც თავის ხალხად მიაჩნდა.

დარწმუნებული ვარ, თვითონ ამას არ გააკეთებს, მაგრამ რესპუბლიკა უნდა დატოვოს ჩვენმა „დიდმა მოურავმა“ იგორ როდიონოვმა. თუნდაც მთავარი დამნაშავე შინაგან საქმეთა სამინისტროს რაზმები იყვნენ, ოპერაციის ხელმძღვანელი როდიონოვი იყო და მის შედეგებზე პასუხი უნდა აგოს. მან არ ინება წინასწარ მიტინგის გაფრთხილება, თუნდაც პროსპექტზე მდგარი მძლავრი რადიოპროდუქტორების საშუალებით, ხოლო საკომენდატო საათი გამოაცხადა ტელევიზიით ხუთი წუთით ადრე, რითაც ახალი უდანაშაულო მსხვერპლი გამოიწვია. ამით ცხადყო, რომ მისი მიზანი იყო არა მიტინგის დაშლა და მშვიდობის დამყარება, არამედ ხალხის დახოცვა. თუ ეს ასეა, იგი საქართველოს მტერი ყოფილა და აქ ცხოვრების ნება არა აქვს, თუ ყველაფერი მოუფიქრებლობით და გულუბრყვილობით მოუვიდა, ცუდი გენერალი ყოფილა და რაღაც სხვა პროფესია, თუნდაც ყასბობა უნდა აირჩიოს.

მესამე. უნდა მივალწიოთ იმას, რომ საქართველოს მთავრობა და ხალხი ერთად იყოს. ამისათვის ხალხმა უნდა იცოდეს, რომ უყურადღებოდ არ რჩება მისი არც ერთი მოთხოვნა, რაგინდ რადიკალური იყოს იგი: ვთქვათ, მიტინგზე მოითხოვენ საქართველოს დამოუკიდებლობა. რატომ აქვს ამ ლოზუნგისადმი პანიკური შიში ჩვენს მთავრობას? განა პნელია იმის მტკიცება, რომ ასე ერთბაშად ამ ნაბიჯის გადადგმა შეუძლებელია? რომ რესპუბლიკის დამოუკიდებლობა, როგორც ეკონომიკური, ისე სოციალური,

პოლიტიკური, კულტურული შეიძლება მოვიპოვოთ თანდათანობით, თუ სწორად გამოვიყენებთ, თუნდაც, სუვერენიტეტთან დაკავშირებით ამ ბოლო ხანს გამოქვეყნებული კანონის პროექტს, თუ ვიბრძოლებთ მის დასახვეწად, გასაუმჯობესებლად, გასაფართოებლად და მხოლოდ მოპოვებული დამოუკიდებლობის შემდეგ ვიფიქრებთ, დავრჩეთ თუ არა საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში?

რაც შეეხება ნაკლებ რადიკალურ მოთხოვნებს (და მოთხოვნები ძირითადად ასეთია), მათზე ხელისუფლებამ რეაგირება მაშინვე უნდა მოახდინოს, აუწყოს ხალხს როდის რა შესრულდება და არავითარ შემთხვევაში იმედი არ უნდა გაუცრუოს. მაგალითად, დაიწყეს საუბარი მიწების უკანონო მიტაცებაზე, აღშოთდა ხალხი, აღშოთდა მთავრობა. არაფერი შეცვლილა! გასაკვირია, რომ ამის გამო ხალხი უფრო აღშოთდეს?

მეოთხე. საქართველოს უმაღლესი საბჭოს დეპუტატთა არჩევნების დროს უნდა გავითვალისწინოთ ახლახან ჩატარებული არჩევნების გამოცდილება. რაც მთავარია, არ უნდა გავიმეოროთ შეცდომები. უარი უნდა ეთქვას ყოველგვარ წინასწარ განსაზღვრულ პროცენტებსზე, წინასწარ არჩეულ ორგანიზაციებზე, რომელთაც ეძლევათ კანდიდატების დასახელების უფლება. არჩევნები უნდა იყოს ნამდვილად სახალხო, ნამდვილად დემოკრატიული.

მეხუთე. ხელისუფლება ვალდებულია აღკვეთოს ეროვნული თავმოყვარეობის შეღახვის ყოველგვარი ცდა. მაგალითად, შეიძლება სერგო ორჯონიკიძეს დიდი წვლილი მიუძღვის რევოლუციის წინაშე, მაგრამ ასევე დიდი ზიანი მოუტანა მან საქართველოს, ჩვენ კი არ გვაკმარეს ღორეშის მამულივით მის მიერ ქართული მიწა-წყლის დანიაება და დედაქალაქში რაიონი ვაჩუქეთ, ზემო იმერეთში დაბა, ვინ იცის, რამდენი ქარხანა! დიდი ხანია მუშაობს ილიას მკვლელობის გარემოებათა შემსწავლელი კომისია. ნუთუ მას იმედი აქვს, რომ აღმოჩნდება უტყუარი იურიდიული დოკუმენტები? ფილიპე მახარაძე რომ გაცოცხლდეს და აღიაროს, მე მოვკალიო, სასამართლო დანაშაულის დამტკიცებას ხომ მაინც მოითხოვს? მაშ რის იმედი გვაქვს? განა ახლავე აშკარა არ არის, რომ იდეოლოგიურად მისი და სხვა სოციალ-დემოკრატების ხელმძღვანელობით მზადდებოდა ილიას მკვლელობა და ტრაგედიის შემდეგაც ისე გამწარებით ებრძოდნენ მის აჩრდილს, როგორც მხოლოდ მკვლელს შეუძლია იმართლოს თავი საკუთარი სინდისის წინაშე? განა მარტო ეს არ კმარა, რომ ფილიპე მახარაძე და რამდენიმე სხვაც არ განისვენებდეს მთაწმინდაზე ილიას გვერდით? რატომ არ დაუბრუნებთ გეოგრაფიულ პუნქტებს — ორჯონიკიძეს, მახარაძეს, ცხაკაიას, გეგეჭკორს, წულუკიძეს თავიანთ სახელებს?

თუ მხოლოდ სტალინირის სახელის შეცვლის უფლება გვქონდა? რამდენი ხანია ვერ გაბედა ჩვენმა ხელისუფლებამ კიდევ უფრო უბრალო რამ: ვერ მოაშორა მთავრობის სასახლეს ყოვლად შეუფერებელი ქანდაკებები, ავტორები ამას თვითონ ითხოვდნენ და ისე წავიდნენ იმ ქვეყნად, ვერ მოესწრნენ. ხალხმა უნდა თქვას: ეს ჩემი მთავრობაა, ჩემს საქმეს აკეთებს, ჩემს გულისტქმას ასრულებსო. არ იტყვის ამას ხალხი, თუ თანდათანობით არ მოგვარდება ასეთი საქმეებიც.

მ ე ე ქ ვ ს ე. სახალხო დეპუტატებმა პირველსავე ყრილობაზე უნდა განიხილონ 9 აპრილის ტრაგედიის მიზეზები და მისცენ მათ სათანადო პოლიტიკური შეფასება, როგორც ამას მოითხოვს საკავშირო მეცნიერებათა აკადემია და სხვა ორგანიზაციები. ქართველმა ხალხმა უნდა მოითხოვოს სახალხო დეპუტატობიდან გაწვეულ იქნან ბ.ნიკოლსკი და ი.როდინოვი, რომელთა არჩევა რესპუბლიკას თავს მოახვიეს და ახლა აშეარა გახდა, რომ მათ არ შესწევთ უნარი პარლამენტში დაიცვან საქართველოს ინტერესები.

მ ე შ ვ ი დ ე. საქართველოდან არჩეულ სახალხო დეპუტატებს მართებთ მოითხოვონ ანტისაბჭოთა პროპაგანდის წინააღმდეგ შემოღებული ახალი ბრძანებულების, როგორც ანტიდემოკრატიული საკანონმდებლო აქტის, გაუქმება; შინაგან საქმეთა სამინისტროს სპეციალური დამსჯელი რაზმების დაშლა; თავდაცვის სამინისტროს მიერ ჟურნალისტთა კავშირთან ერთად ჟურნალისტებისათვის შემოღებული სპეციალური საშვების გაუქმება. ყველა ჟურნალისტს, მათ შორის უცხოელს, დაუბრკოლებლად უნდა შეეძლოს მიტინგების, დემონსტრაციების მიმდინარეობის ან მათი დაშლის ფიქსირება და შეფასება. ასეთი შეზღუდვები უნდა ჩაითვალოს ანტიდემოკრატიულ ღონისძიებად.

მ ე რ ვ ე. ჩვენთვის გასაგებია, რომ საჯარისო ნაწილების დისლოკაცია მთავარსარდლობის და გენერალური შტაბის საქმეა. ამიტომ ვერ მოვითხოვთ, რომ ჯარის ქართული ნაწილები ყოველთვის საქართველოში იყვნენ დისლოცირებულნი, მაგრამ მიუხედავად ამისა, უნდა იქნას აღდგენილი ეროვნული სამხედრო შენაერთები, ოფიცერთა შემადგენლობა და გენერალიტეტი. დიდმა სამამულო ომმა დაამტკიცა, რომ ეს ხელს არ უშლიდა არც არმიის სიძლიერეს, არც ხალხთა მეგობრობას. განსამარცხვინო არ არის, რომ ჩვენ, ქართველებს, თითქმის არ გვყავს პროფესიონალი, მოქმედი სამხედრო მოღვაწე? რით დავიმსახურეთ ასეთი უნდობლობა? განა ჩვენი ისტორია, თუნდაც უახლესი, ჩვენი ხალხის მხედრული ნიჭიერების სასარგებლოდ არ მეტყველებს? ვინ არის დაინტერესებული იმით, რომ საბჭოთა არმია ჰგავდეს არა რესპუბლიკათა არ-

მიების ჯარს, არამედ საოკუპაციო ჯარებს?

მ ე ც ხ რ ე. ჩვენი ვალთა სათანადო პატივი მივაგოთ 9 აპრილს დაღუპულ წმინდა მოწამეთა ზსოვნას. უნდა შეიქმნას მემორიალი, არა ხალხის შეწირულებით, არამედ მთავრობის ხარჯზე. ეს უფრო სამართლიანი იქნება. სასურველია, ეს იყოს ტრაგედიის აღვილის უშუალო სიახლოვეს — თუ მთავრობის სახლის წინ არა, მის გვერდით, პიონერთა სასახლის ან პირველი სკოლის წინ, ან სულაც ქაშვეთის გვერდით. ეს იმის ნიშანი იქნება, რომ მთავრობას ახსოვს უდანაშაულო მსხვერპლი და ეს მთავრობაა ხალხისა, რომელიც თავის ღირსეულ შეილებს არ ივიწყებს.

ისტორიას ვინ მისცა ბედი, რომ მისი გაკვეთილები გაითვალისწინონ! მაგრამ კაცი იმედით ცოცხლობს, ღმერთმა ნუ მოგვიშალოს იმედი!

1989. 12 აპრილი

ა რ ი ძ ა! ა ნ უ „ზ ა ბ ე ბ ა ნ ი ე“

წიგნი სიკეთის მომტანია. ამ იმედით ავიღებთ ხოლმე ხელში მას. მაგრამ ყველაფერს ვერ წაიკითხავს კაცი. ზოგი წიგნი ჩვენი ინტერესების სფეროში ვერ მოექცევა, ზოგი ჩვენს გემოვნებას არ ეხამება, ოღონდ ვიცით, რომ ისინი სხვას მოუტანენ სიკეთეს. არის ისეთი წიგნიც, რომელსაც არ ვეთანხმებით, საპროტესტოდ განგვაწყობს. მაშინ ჩვენ ან ხმამაღლა გამოვთქვამთ პროტესტს, საჯაროდ ვეკამათებით ავტორს, მკითხველის სამართლიანი მსჯავრის იმედით, ან უსიტყვოდ გვერდზე გადავდებთ და ვცდილობთ მალე დავივიწყოთ. წიგნი, რომელმაც ხელთ კალამი ამაღებინა, არც ერთ ამ კატეგორიას არ ეკუთვნის. ჩემი აზრით, იგი არ არის სიკეთის მომტანი წიგნი, არც ისეთია, რომ ყურადღება არ მიაქციო, არც ისეთი, რომ ჩვეულებრივი შენიშვნით დაკმაყოფილდე. ერთადერთი ღირსება აქვს: ჩვენი ცხოვრების უმნიშვნელოვანეს პრობლემებზე დაგვაფიქრებს და რიგ შემთხვევაში გაიძულებს სწორი დასკვნები გამოიტანო წიგნის დებულებათა შებრუნების საშუალებით. ერთი სიტყვით, ეს წიგნი სარკეში უნდა წაიკითხო, რომ მარცხენა მხარე მარჯვენად მოგეჩვენოს და მართებულ აზრს დაადგე. არ ვაპირებ რეცენზიის დაწერას, უბრალოდ, მინდა მკითხველისთვის სარკის როლი შევასრულო და თუ ნაბიჯ-ნაბიჯ მივყვები წიგნის დებულებას, ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ ჩემი აზრი მოგახსენოთ ჩვენი ქვეყნისათვის სასიცოცხლო პრობლემებზე, რომელნიც წიგ-

ნის ავტორებს, მართალია, გაუუღმართებულად, მაგრამ თანმიმდევრულად დაულაგებიათ. წიგნი გამოცემულია 100 ათასიანი ტირაჟით მოსკოვში 1988 წელს, მისი ავტორები არიან ე.ა. ბაგრამოვი, ჟ.გ. გოლოტვინი და ე.ვ. ტადევოსიანი. წიგნის სათაურია: „ეროვნებათა შორის ურთიერთობის განვითარების, ინტერნაციონალური და პატრიოტული აღზრდის აქტუალური პრობლემები“.

ეროვნებათა შორის ურთიერთობა რომ შევისწავლოთ, ამისათვის საჭიროა, ვიცოდეთ, რა არის ერი. ავტორები არ ცდილობენ ამის გამოკვლევას, რადგან დარწმუნებულები არიან, რომ მკითხველმა იცის, რაც არის ერი, ყოველ შემთხვევაში, უნდა იცოდეს, როგორ ჩამოაყალიბა ერის ცნება ი.ბ. სტალინმა ცნობილ ნაშრომში „მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი“, რომელსაც მაღალ შეფასებას აძლევდა თვით ვ.ი. ლენინი. ცხადია, ავტორები სტალინს არ ასახელებენ, ეს ახლა არ არის მიღებული, მაგრამ უყუყუმნოდ იზიარებენ მის შეხედულებას. მათთვის მისაღებია დებულება, რომ ერის ძირითადი ნიშნებია ენა, ტერიტორია, კულტურა, ფსიქიკური წყობა. ამ დებულებასთან სადავო შეიძლება არც ჩვენ გვქონდეს, მით უმეტეს, რომ ამ ნაშრომში ი.სტალინს არც კ.მარქსის, არც ვ.ლენინის მოძღვრებიდან არ გადაუხვევია. სადავო შეიძლება სხვა იყოს. ასე მაგალითად, წიგნის ავტორები წერენ: „მონათმფლობელური და ფეოდალური საზოგადოებებისათვის დამახასიათებელია ეროვნება (народность)“, რომლის საფუძველს უყვე ქმნის ადამიანთა სოციალური და ტერიტორიული ერთობა; კაპიტალიზმისათვის ტიპურია ერი (нация) როგორც ადამიანთა ერთობის ისტორიული ფორმა (ხაზი აქაც და ქვემოთ ჩემია. რ.მ.), ფორმა, რომელშიც გადამწყვეტ როლს ასრულებს ეკონომიკური ფაქტორები და ურთიერთობანი“ (გვ.12). და შემდეგ „ამრიგად, ერი არის ადამიანთა ისტორიული ერთობა კაპიტალიზმის ჩამოყალიბების და განვითარების პერიოდისა (ერის კაპიტალისტური ტიპი) ან სოციალიზმისა (ერის სოციალისტური ტიპი)“ (გვ.15). ავტორებს თვით ამ დებულების სისწორეში ვერ შევედგებით, ისინი მხოლოდ იმეორებენ ჩვენს საზოგადოებრივ მეცნიერებაში დამკვიდრებულ აზრს, თუმცა ეს აზრი სპეციალურად ამ საკითხისადმი მიძღვნილ წიგნში ღოგმად ჟღერს, რაკი ავტორები არც კი ცდილობენ მის დასაბუთებას. კერძოდ, არ ჩანს, რა განსხვავებაა ერსა და ეროვნებას შორის, პრინციპულად რა შეცვალა ახალმა კლასობრივმა ფორმაციამ — კაპიტალიზმმა ადრინდელ კლასობრივ ფორმაციებთან — ფეოდალიზმთან და მონათმფლობელობასთან შედარებით, რომ ეროვნება ერად ჩამოყალიბებულიყო. ერი თუ კაპიტალიზმისათვის „ისტორიული ფორმა“, ან „ისტორიული ერთობა“, როგორც ავ-

ტორები წერენ, გამოდის, რომ იგი კაპიტალიზმს არ შეუქმნია, მანამდე არსებულა ისტორიულად, კაპიტალიზმს მხოლოდ მიუღია იგი მემკვიდრეობით, ეროვნება ერად კი არ უქცევია. ასეთი ორჭოფობა და ორაზროვნება ახასიათებს ამ წიგნს და ამიტომ არ უნდა გაგვიკვირდეს თუ ავტორები უკან არ დაიხევენ: რა ვუყოთ, თუ ერთი აზრი არ მოგვეწონება, შიგვე აქეთ შეფარულად ნათქვამი საწინააღმდეგო აზრი! ნუთუ ანტიკურ ხანაში, როცა შეიქმნა დიადი ელინური კულტურა, ბერძენი ერი არ არსებობდა და იგი მხოლოდ მე-19 საუკუნეში გაჩნდა, თურქების ბატონობის შემდეგ, მათ მიერ გაოხრებული ახალი ბერძნული ენითა და კულტურით? ცნობილია არა მარტო ძველი ელინების ეროვნული თვითშეგნება, არამედ შოვინიზმიც, მათი ქედმაღლური დამოკიდებულება ყველა არაბერძენისადმი, რომელთაც ისინი „ბარბაროსებს“ ეძახდნენ. სხვათა შორის, ასეთი დამოკიდებულება არც ძველი რუსეთისათვის იყო უცხო, არარუსს „ნემცებს“ (მუნჯებს) უწოდებდნენ, იმპერიაში შემავალ სხვა ხალხებს „ტუზემცებს“. ნუთუ, თუ უფრო ადრე არა, დავით აღმაშენებლისა და თამარის ეპოქაში მაინც არ არსებობდა ქართველი ერი, რომელსაც ერის ყველა „სტალინური“ ნიშანი ჰქონდა (ენა, ტერიტორია, კულტურა, ფსიქიკური წყობა) და იგი მაინც და მაინც მეფის რუსეთის ბატონობის ხანაში ჩამოყალიბდა (ამ დროს შემოვიდა საქართველოში კაპიტალიზმი)? მეფის რუსეთი ყველაფერს აკეთებდა არა ქართველი ერის კონსოლიდაციისათვის, არამედ მის დასაშლელად და დასაქუცმაცებლად დევიზით Divide et impara ცალკე ხალხებად ცხადებოდა ქართველი ტომები, ისეთი მცირერიცხოვანნიც კი, როგორებიც ფშავლები და ხევსურები არიან.

ერის კაპიტალიზმის შექმნის დებულებას პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს საბჭოთა კავშირში შემავალი ერებისათვის. იგი განამტკიცებს აზრს, რომ არც ერთი ერი არ არსებობდა, ვიდრე მათი შექმნის მისია რუსეთს არ დააკისრა ისტორიამ, ამიტომ ამ სიკეთეს ხალხები უნდა უმადლოდნენ თუნდაც ცარიზმს და ფიქრად არ გაივლონ, რომ უიმისოდ ერებად ჩამოყალიბდებოდნენ.

წიგნის ავტორები გვაფრთხილებენ, რომ თუ სხვანაირად ვიმსჯელებთ, შეიძლება თავი ამოვყოთ ბურჟუაზიული სოციოლოგების და პოლიტოლოგების ბანაკში. აი, რას წერენ ისინი: „თანამედროვე ბურჟუაზიულ სოციოლოგებსა და პოლიტოლოგებს ახასიათებთ ერის ბიოლოგიზაცია და ფსიქოლოგიზაცია... ამავე მიზნებს ემსახურება ეთნიკური მომენტების (ენის, ტერიტორიის, კულტურის თავისებურების, ფსიქოლოგიის, ადათის, ტრადიციებისა და ა.შ წინ წამოწევა, გაზვიადება ადამიანთა ეროვნული ერთობის ფორ-

მირებასა, ფუნქციონირებასა და განვითარებაში. ეს მომენტები, უეჭველად, ასრულებენ არც თუ მცირემნიშვნელოვან როლს, რისი მეოხებითაც ერი ან ეროვნება არსებითად განსხვავდება სხვა ერობებისაგან, მათ შორის, სოციალურ-კლასობრივი ერთობებისაგან (კლასები, სოციალური ფენები, სოციალური ჯგუფები და სხვა). მაგრამ არ შეიძლება არ დავინახოთ, რომ სოციალური ფაქტორები განსაზღვრავენ ეროვნულ მოვლენათა და პროცესთა არსს და ძირითად შინაარსს, იმ დროს, როცა ეთნიკური ფაქტორები — ძირითადად მათს ფორმას“ (გვ.13—14).

დალოცვილი რუსული ენა! ავტორებს არ შეუძლიათ თქვან, რომ უმნიშვნელოა ეთნიკური მომენტები, ამავე დროს არც ის უნდა თქვან, რომ მნიშვნელოვანია, მით უფრო, დიდად მნიშვნელოვანი. რა კარგია, რომ არსებობს შესანიშნავი რუსული სიტყვა — «не-маловажная»! კერაფერს იტყვი, ავტორებმა რუსული იციან, მაგრამ იციან თუ არა რეალურად, რას ნიშნავს ერი? მეეჭვება! თუ ერის არსს და შინაარსს განსაზღვრავენ სოციალური ფაქტორები, დღევანდელ მსოფლიოში მხოლოდ ორი ერი ყოფილა: კაპიტალისტური (ფრანგები, ინგლისელები, გერმანელების ერთი ნაწილი და სხვანი) და სოციალისტური (გერმანელების მეორე ნაწილი, რუსები უკრაინელები, ვიეტნამელები და სხვანი). არსებობს მხოლოდ იაპონური, ესპანური თუ სომხური „ფორმა“...

ავტორები ცდილობენ გაამაგრონ თავიანთი პოზიცია და ამიტომ მარქსიზმის კლასიკოსების ავტორიტეტით გვაშინებენ: „მარქსიც, ენგელსი, ლენინიც ყოველთვის მოითხოვდნენ, არასდროს არ დავივიწყოთ ბურჟუაზიული საზოგადოების კლასობრივი გაორება, დავინახოთ, რომ ყოველ ასეთ ერში არის „ორი ერი“ — ერი ჩაგრულთა და ერი მჩაგვრელთა, რომ ბურჟუაზიული საზოგადოების ყოველ ეროვნულ კულტურაში არის ორი კულტურა...“ (გვ.14). გამოდის, რომ კაპიტალიზმს ერები კი არ შეუქმნია, ყოველ ერში ორ-ორი ერი მაინც ჰყოლია. მაგრამ ამ შემთხვევაში მარქსიზმის კლასიკოსები არაფერ შუაში არ არიან. ისინი გვაფრთხილებენ, რომ ერის ცნება არ გულისხმობს საყოველთაო ჰარმონიას, რომ თვით ერში რაკი ანტაგონისტური კლასები არსებობენ, არ შეიძლება იყოს მიღწეული სრული ეროვნული კონსოლიდაცია. ერში მართლა ორი ერი კი არ არის, არამედ მოქმედებს ორი ურთიერთდაპირისპირებული ძალა. ეს რომ ასე არ იყოს, სოციალიზმის ეპოქაში, კლასობრივი ანტაგონიზმის მოსპობასთან ერთად უნდა მოსპობილიყო ის „ორი ერიც“, რადგან აღარ არიან არც მჩაგვრელები და არც ჩაგრულები. ე. ი. აღარ უნდა ყოფილიყო ერი საერთოდ. მაშ რაღა დარჩა სოციალიზმის ხანაში ერის თვისებებიდან? აღარ

არის არსი და შინაარსი და დარჩა მხოლოდ ფორმა? თუ დარჩა ეთნიკური მომენტები, რომელთაც, თურმე ნუ იტყვი, ბურჟუაზიული სოციოლოგები და პოლიტოლოგები აზვიადებენ? მაშ რა ყოფილა მთავარი, ეთნიკური პრობლემები (ენა, ტერიტორია, კულტურა, ადამი, ტრადიცია, ფსიქოლოგია და სხვა) თუ სოციალური? ნუთუ 1921 წლის ქართველები, როგორც ბურჟუაზიული რესპუბლიკის მკვიდრნი, უფრო ჰგავდნენ ფრანგებს, ვიდრე 1922 წლის საბჭოთა ქართველებს?

და მიუხედავად ამისა, ავტორები, აღიარებენ, რომ სოციალიზმის ეპოქაში ერი ერად რჩება (როგორც ეტყობა, ახლა თითოეულ ერში ერთი ერი!). მნიშვნელობას ინარჩუნებს ადრე ჩამოყალიბებული ეროვნული თვისებები — ეკონომიკური ცხოვრების, ენის, ტერიტორიის, კულტურის თავისებურებათა ერთობა. მართალი გითხრათ, გამეხარდა, მაგრამ ნაადრევად გამოდგა ჩემი სიხარული: ავტორებმა იქვე დასძინეს, რომ ეკონომიკური ერთობა, როგორც ერის თვისება, გამოიხატება არა ეროვნული ეკონომიკის არსებობით, არამედ ერის ეკონომიკური ინტერესების ერთიანობით საერთო საკავშირო სახალხო-სამეურნეო კომპლექსის პირობებში. ე.ი. რაც მთავარია, ეროვნული ეკონომიკა არ არსებობს, არსებობს „ინტერესი“. ერთი თვისება ერმა უკვე დაკარგა... ტერიტორიის ერთობა ერმა შეინარჩუნა, მაგრამ იგი სარგებლობს საბჭოთა კავშირის მთელი ტერიტორიით და მისი ტერიტორიითაც სხვა ყველა სარგებლობს. ერმა ენაც შეინარჩუნა, მაგრამ თვითონვე ამჟღავნებს მისწრაფებას საერთო-საკავშირო ენისაკენ, ეროვნული კულტურაც დარჩა, მაგრამ შეიქმნა საერთო-საკავშირო კულტურა, როგორც „საესებით გარკვეული მთლიანობა“. ეროვნულ ხასიათთან ერთად ჩამოყალიბდა საერთო-საკავშირო ხასიათი, ხოლო „ეროვნული შეგნება სულ უფრო იჟღინთება ინტერნაციონალიზმით“ (გვ. 16). ერთი სიტყვით, ნიველირდებ ყველა ეროვნული ნიშანი და ავტორები ამას სოციალისტურ ერს უწოდებენ. უფრო მეტიც, სოციალიზმისათვის დამახასიათებელი ყოფილა ეროვნული ინტერესების დაქვემდებარება ინტერნაციონალურისათვის. რაც უფრო ნაკლები ეროვნული თავისებურებით ხასიათდება რესპუბლიკა, მით უკეთესია სოციალიზმისათვის: „კომუნისტებისათვის — ჭეშმარიტი ინტერნაციონალისტებისათვის ყველაფერზე მაღლა დგას მშრომელთა საერთაშორისო სოლიდარობის პრინციპი... მხოლოდ ის პოლიტიკა შეიძლება ჩათვალოს ჭეშმარიტად ინტერნაციონალისტურად, რომელიც გამოიხატავს ეროვნულ ინტერესებს, ათანხმებს მას და, თუ საჭიროა, უქვემდებარებს პროლეტარიატის ძირეულ ინტერესებს“ (გვ.16). თუ ინტერნაციონალიზმი სხვა რამე არ არის, ვიდრე ამ ლათინურ

სიტყვაში იგულისხმება (ინტერნაციონალიზმი ნიშნავს „ერთაშორისობას“ ან «межнациональность-ს») გამორიცხულია, იგი ნიშნავდეს რომელიმე ერის ინტერესების შესლუდვას. თუ არ იქნება ნაცია, უაზრობაა ინტერნაციონალიზმი, რადგან მისგან მხოლოდ „ინტერ“ დარჩება და არარსებულთა „შუა“ ვერ ჩადგება. არ შეიძლება ეროვნული ინტერესები ინტერნაციონალურს დაუქვემდებარო, ის, რაც შეიძლება ერმა მსხვერპლადაც კი გაიღოს სხვა ერისათვის, საბოლოო ჯამში მისივე ინტერესებიდან უნდა გამომდინარეობდეს. თვალნათლივ დაგვანახა 1988 წლის მიწისძვრამ სომხეთში, ეს რასაც ნიშნავს. ეროვნული ღირსების საქმედ ჩათვალეს არა მარტო საბჭოთა ხალხებმა, არამედ მთელმა კაცობრიობამ დახმარების ხელი გაეწოდებინათ გაჭირვებაში ჩავარდნილი მოძმეებისათვის. ეს არის ინტერნაციონალიზმის ჭეშმარიტი გამოვლინება. იუგოსლაველმა ვაჟაკებმა სიცოცხლეც კი შესწირეს. როგორ შეიძლება ინტერნაციონალური გრძნობის უგულვებელყოფა, მაგრამ მისი არც გაფეტიშება შეიძლება, როგორც წიგნის ავტორები გვთავაზობენ. მშვენიერია ინტერნაციონალიზმი, თუ იგი აღმოცენდება პატრიოტიზმის გრძნობიდან და საძაგლობაა, თუ ინტერნაციონალიზმს ქადაგებდა კაცი, რომელიც ეროვნული გრძნობისაგან დაცლილია. იგი არც სხვა ერის ერთგული შეიძლება იყოს, იგი სულით კოსმოპოლიტია, მხოლოდ ინტერნაციონალისტის ნიღაბს ატარებს. ასეთ კაცს თავისუფლად შეუძლია იქადაგოს — სხვისი დედა საკუთარს გერჩიოსო. მე ასეთი ქადაგება დედის გინება მგონია.

წიგნის ავტორთა შეხედულებით „კაპიტალიზმმა არა მარტო შვა ერები, არამედ ეროვნული საკითხიც შექმნა“ (გვ. 17), ამავე დროს მას არ ძალუძს გადაწყვიტოს „მის მიერვე შექმნილი ეროვნული საკითხი (გვ. 5). ავტორებს შეუძლიათ მე არ დამიჯერონ, მაგრამ ნუთუ ლენინისაც არ სჯერათ, როცა თვითონვე წერენ: „იმდროინდელი შვეიცარიის ვითარებას ვ.ი.ლენინი განიხილავდა როგორც „ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში ეროვნული საკითხის გადაწყვეტის ნიმუშს“ (ტ.24,გვ.392). ამავე ხასიათის მაგალითად, თუმცა სხვაგვარ ფორმაში, იგი თვლიდა ეროვნული პრობლემის დემოკრატიულ გადაწყვეტას 1905 წელს შვეიცარიისაგან ნორვეგიის თავისუფალი გამოყოფის „შედეგად“ (გვ.20).

დავტოვოთ ჩვენი ავტორები ასე დაბნეულები და აღვნიშნოთ შემდეგი: კაპიტალიზმს არც ერი შეუქმნია და არც ეროვნული საკითხი. ერიცა და ეროვნული საკითხიც იყო კაპიტალიზმამდე და იქნება, ვიდრე იარსებებს კაცობრიობა. ამის ნათელი დადასტურებაა დღევანდელი, არა მარტო შუა აზიის რესპუბლიკებისა და მთიანი ყარაბაღის ან ბალტიისპირეთის ამბები, არამედ

უკრაინასა და ბელორუსიაში გამოღვიძებული ეროვნული თვითშეგნებაც. ყოველი ერი ეწინააღმდეგება ეროვნულ თავისებურებებზე თავდასხმას — ენის, ტერიტორიის თუ კულტურის ხელყოფას. ნაციონალური საკითხი ბუნებრივი რეაქციაა ნაძალადევ ინტერნაციონალიზაციაზე თუ ასიმილაციაზე. ალბათ, როდისმე ჰუმანური, დემოკრატიული პოზიციებიდან გადაიჭრება ეროვნული საკითხი, უფრო სწორად, აღარ იქნება კონფლიქტის მიზეზი, მაგრამ ეს მოხდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ყოველი ერი გაიცნობიერებს სხვა ერის უფლებებს და მას არ შელახავს. შეიძლება დადგეს დრო, როცა არ იქნება „ეროვნული პრობლემა“, მაგრამ იქნება ერი. ძალიან ძნელია ამის პროგნოზირებაც, მაგრამ ის ფაქტია, რომ კაცობრიობა ასეთი სამართლიანი გადაწყვეტისაკენ უნდა მიისწრაფოდეს.

წიგნის ავტორები კი უფრო გამარტივებულად წარმოგვიდგენენ საკითხს, მათი აზრით, ეროვნული საკითხი „იმდენად ეთნიკური“ მოვლენა კი არ არის, „რამდენადაც „სოციალურ-პოლიტიკური“ (გვ. 17), უფრო მეტიც, ცდილობენ დაგვარწმუნონ, რომ მარქსიზმმა გააქეთა ფუნდამენტური დასკვნა იმის შესახებ, რომ სოციალური ჩაგვრის მოსპობა წარმოადგენს ეროვნული ჩაგვრის მოსპობის წინაპირობას და წანამძღვარს“ (გვ. 18). ეს ასე არ არის მიუხედავად იმისა, რომ მარქსიზმი პირველ პლანზე აყენებდა კლასობრივ ბრძოლას, მარქსიზმი საერთოდ შეიქმნა სოციალური სამართლიანობისათვის საბრძოლველად და არა ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობისათვის. ამიტომ, ბუნებრივია, მარქსიზმის კლასიკოსებისათვის მეორე პლანზე იდგა ეროვნული საკითხი. მარქსიზმი, რა თქმა უნდა, ითვალისწინებდა რეალურ ვითარებას და არ შეეძლო უგულვებელეყო ის გარემოება, რომ მსოფლიო დაყოფილია არა მარტო კლასებად, არამედ ერებად, რაც ხელს კი არ უწყობს, არამედ ხელს უშლის ლოზუნგს „პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!“ ამიტომ ისიც ბუნებრივია, რომ სოციალ-დემოკრატთა დიდი ნაწილი ეროვნულ ნიჰილიზმამდე მივიდა (ამის რეციდივი, სამწუხაროდ, დღესაც იგრძნობა). მაგრამ ის, რომ მარქსიზმისთვის მთავარია სოციალური პრობლემა და არა ეროვნული, სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ თვით ნაციონალური საკითხი უპირველეს ყოვლისა სოციალური მოვლენაა. ამ თეორიულ მოსაზრებას თვით პრაქტიკა უარყოფს. განა ავსტრიის ბატონობისაგან იტალიის განთავისუფლებამ, თურქეთის უღლისაგან საბერძნეთის გამოხსნამ გამოიწვია მშრომელთა ექსპლუატაციის მოსპობა? ან განა 1921 წლამდე საქართველოს დამოუკიდებლობაც არ არის გასათვალისწინებელი? იმდროინდელ თავისუფალ საქართველოს ბურჟუაზიულ

რესპუბლიკად თვლიდნენ, ხოლო სოციალიზმი საქართველოში დამყარდა მას შემდეგ, რაც რესპუბლიკამ დაკარგა დამოუკიდებლობა და შეუერთდა ჯერ ამიერკავკასიის ფედერაციას, ხოლო შემდეგ უშუალოდ საბჭოთა კავშირს. გამოდის, რომ ეროვნული თავისუფლება არ იწვევს სოციალურ თავისუფლებას, ხოლო, თავის მხრივ, არც სოციალური თავისუფლებაა ეროვნული თავისუფლების გარანტია.

ავტორები შეიძლება შეპირგვედავონ: რას ლაპარაკობ, რა მკრეხელობაა, საქართველო სწორედ ახლაა თავისუფალი ეროვნული და სოციალური თვალსაზრისით. მე, რა თქმა უნდა, შემეშინდება და დავეთანხმები... წინათ თავის გამართლებას არავინ მაცლიდა, არც მომისმენდნენ, რას ვგულისხმობ — პირდაპირ ბურჟუაზიული სოციოლოგებისა და პოლიტოლოგების ბანაკში მიკრავდნენ თავს, თუმცა, ტერიტორიულად კიდევ უფრო დამაცილებდნენ ევროპიდან — შორეულ ჩრდილო-აღმოსავლეთში. მე უბრალოდ ვლაპარაკობ თავისუფლებაზე, როგორც სახელმწიფო დამოუკიდებლობაზე, არც ის მითქვამს, ის დრო სჯობდა-მეთქი. განა შეიძლება საკამათო იყოს, რომ ფედერაციაში შემავალი რესპუბლიკა ნაკლებ დამოუკიდებელია, ვიდრე ცალკე სახელმწიფო? ეს რომ ასეა, წიგნის ავტორები ქვემოთ სულ მალე თვით დაგვარწმუნებენ, თუ გვეყოფა მოთმინება და ბოლომდე წავიკითხავთ ამ წიგნს.

ეროვნული საკითხის საუკეთესო გადაწყვეტად ავტორებს მიაჩნიათ ერების მოსპობა. წიგნი იძლევა ამაზე პასუხს, როგორ უნდა მოხდეს და ვითომც ხდება კიდევ ჩვენს ქვეყანაში ეროვნული თავისებურებების თანდათანობით გაქრობა, რასაც ხელს უწყობს ერების განუხრელი „დაახლეობა“. ამისკენ მოგვიწოდებდა, თურმე, ლენინი, და თუ ლენინი მოგვიწოდებდა, რა დროს ეროვნული ინტერესებია, ჩვენ ხომ არ შეიძლება ბელადს არ დავეუჯეროთ? ასეთია წიგნის ავტორების ლოგიკა. ვერაფერს იტყვი, როგორც თეოლოგებს არ შეიძლება ედავო ღმერთის ერთარსობასა და სამსახოვნებაზე, ვერც ამ წიგნის ავტორებს შეედავები, საკმარისია მათ ლენინის ავტორიტეტი მოიშველიონ. მაგრამ, საბედნიეროდ, ლენინი ასე პირდაპირ არსად ლაპარაკობს ერთა გაქრობაზე. მოვესმინოთ წიგნის ავტორებს, როგორ იმოწმებენ ისინი ბელადს: „ყველა ერის მოწინავე წარმომადგენლთა შერწყმას ერთიან პარტიულ ორგანიზაციებში ვ.ი.ლენინი ჯერ კიდევ რევოლუციამდე განიხილავდა როგორც ნაციონალური საკითხის პროლეტარული გადაწყვეტის პირველ სახეს, როგორც ასეთი გადაწყვეტის დასაწყისს“ (გვ. 21). როგორც პარტია არ წარმოედგინა ლენინს უფორმო და უპიროვნო მასად, რომელშიც პიროვნება კარგავს თავის ინდივიდუალობას, ისე ერთა გაერთიანე-

ბა საერთო იდეით არ შეიძლებოდა მას წარმოდგენილი ჰქონოდა, როგორც მათი შერწყმა. რა ვუყოთ, რომ შემდგომში თვით პარტიაში მოხდა პიროვნული საწყისის უგულვებელყოფა და ასეთივე დეფორმაცია განიცადა ჩვენს ქვეყანაში ეროვნულმა ურთიერთობამაც, თუ არ გვინდა ლენინს მივაწეროთ, რომ იმთავითვე ამ მიზნით ქმნიდა პარტიას, არც ის უნდა ვიგულისხმოთ, რომ სოციალური უთანასწორობისათვის ბრძოლაში ერთა საერთო ძალისხმევა მას წარმოედგინა, როგორც ერების ერთმანეთში ათქვეფა.

წიგნის ავტორები აღუშვთებია ა.ლოუს სიტყვებს — „ლენინი აუღელვებლად უგულვებელყოფდა, მტრულადაც კი იყო განწყობილი ეროვნული სახელმწიფოსა და ეროვნებისადმი“. ედავებიან მას, რომ ეროვნული საკითხისადმი კლასობრივი მიდგომა სულაც არ ნიშნავს მის უარყოფასო და ამის დასამტკიცებლად მოჰყავთ ლენინის სიტყვები იმის შესახებ, რომ თუ ბურჟუაზია პირველ პლანზე აყენებს ეროვნულ პრობლემებს, პროლეტარიატისათვის ისინი კლასობრივი ბრძოლის ინტერესებს ექვემდებარებიან (ლენინი, ტ.25, გვ.273) და აგრეთვე იმის შესახებ, რომ სოციალიზმისათვის რევოლუციური ბრძოლა უნდა დაეუკავშიროთ ეროვნულ საკითხში რევოლუციურ პროგრამასო (ტ. 27, გვ.62). ასე რომ, ბურჟუაზიულ პოლიტოლოგებთან და სოვეტოლოგებთან დავაში ჩვენი ავტორები მაინც და მაინც დამაჯერებელ არგუმენტებს ვერ იძლევიან. ლენინის ნაციონალურ კონცეფციასთან დაკავშირებით ბურჟუაზიული თეორეტიკოსების სკეფსისი საფუძველს მოკლებული როდია. ლენინისათვის, როგორც მარქსისტისათვის, ყოველთვის მთავარი იყო კლასობრივი ბრძოლა, იგი ყველაფერს აკეთებდა ამისათვის, თუნდაც ეროვნული ინტერესების საზიანოდ, თუმცა ანგარიშგასაწევ ძალად თვლიდა ეროვნულ მომენტს და ურიგდებოდა მის არსებობას. ამიტომ ცდილობდა სოციალური და ნაციონალური ბრძოლა შეეხამებინა, უფრო სწორედ, ეროვნული დაემორჩილებინა კლასობრივი ბრძოლისათვის, ეროვნული ბრძოლა კლასობრივი ბრძოლის კალაპოტში ჩაეყენებინა. მისთვის მთავარი იყო პროლეტარიატის დიქტატურა ყოფილ რუსეთის იმპერიაში და შემდეგ მთელს მსოფლიოში და არა უკრაინის, ბალტიისპირეთის თუ ამიერკავკასიის ერთა გამოყოფა რუსეთისაგან, მათი განთავისუფლება „ხალხთა საპყრობილისაგან“. პირიქით, იგი წინააღმდეგი იყო ასეთი გამოყოფისა, მან იზრუნა კიდევ იმისათვის, რომ რუსეთისაგან დამოუკიდებელი არ ყოფილიყო მენშევიკური საქართველო, დაშნაკური სომხეთი და მუსავატისტური აზერბაიჯანი. მან ქართველ ბოლშევიკებს კი არ შემოუთვალა, თქვენს თავს თქვენვე მიხედვით, მე-11 არმია გამოუგზავნა...

წიგნის ავტორები წარა-მარა ხმარობენ ერთს, თითქოს უწყინარ ტერმინს — «национальная окраина». რის მიმართ არის ეს «окраина»? ცხადია, ცენტრის მიმართ. ეს ცენტრი კი რუსეთია და არა სხვა რომელიმე ქვეყანა, რომლის მიმართ თვით რუსეთი შეიძლება აღმოჩნდეს „ოკრაინა“. საქმე ის კი არ არის, რომ ამით აღიარებულია რუსეთის შემაკავშირებელი როლი, მთავარი მაინც სხვაა. დაინგრა რუსეთის იმპერია, რომელსაც ჰქონდა თავისი ცენტრი და «окраина», მის ნანგრევებზე შეიქმნა საბჭოთა რუსეთი, რომელსაც აგრეთვე ჰქონდა თავისი ცენტრი და «окраина», სწორედ ამიტომ ეწოდა ახალ სახელმწიფოს რუსეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა, რომელიც საბჭოების III ყრილობამ 1918 წელს რუსეთის ფედერაციად აღიარა. წიგნში ვკითხულობთ: „ყრილობის მიერ მიღებულ „მშრომელთა და ექსპლუატირებული ხალხის დეკლარაციაში“ და სხვა დოკუმენტებში ნათქვამი იყო, რომ რუსეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა ყალიბდება როგორც ფედერაცია „თავისუფალ ერთა თავისუფალი კავშირის“ საფუძველზე, რუსეთის ხალხების ნებაყოფლობითი კავშირის საფუძველზე“ (გვ.27). ყრილობამ დააკანონა, რომ ახლად შექმნილი სახელმწიფო რუსეთია და არა ერთა კავშირი, რუსეთია, ოღონდ ფედერაციული. აი, საიდან მოდის „ავტონომიზაციის“ იდეა! სტალინმა თავისი „ავტონომიზაციის“ პროექტით ხაზი გაუსვა ამ იდეას, ყრილობის მიერ მიღებულს და ლენინის მიერ მოწონებულს. არც არავის მოსვლია თავში აზრად, რომ ამით ირღვეოდა ეროვნებათა უფლებები, გარდა ქართველი „ნაციონალ-უკლონისტებისა“. ეს ბუნებრივად გახლდათ, საქართველო იყო ერთადერთი ოფიციალურად თვით რუსეთის და ლენინის მიერაც 1920 წელს აღიარებული დამოუკიდებელი სახელმწიფო, რომელიც, როგორც ახლა ითვლება, მისი ოფიციალური მთავრობის უნებურად, მაგრამ ხალხის ნებით შეუერთდა საბჭოთა რუსეთს. წიგნის ავტორები ამის შესახებ, ცხადია, არაფერს წერენ, ყრუდ მიუთითებენ რაღაც ინციდენტზე, რომელიც ამიერკავკასიაში მომხდარა და საქმეს ისე წარმოგვიდგენენ, თითქოს ლენინმა სტალინს ცელქობაზე მიუსწრო და ყური აუწია. ეს ცელქობა არ იყო! ძალიან სერიოზული საქმე გახლდათ და ლენინს აღრიდანვე უნდა ეზრუნა, რომ სტალინს „არ ეცუდლუტა“. აი რას წერენ ავტორები საბჭოთა კავშირის შექმნასთან დაკავშირებით:

„როცა გაეცნო ი. ბ. სტალინის მიერ შემოთავაზებულ და თავდაპირველად პარტიის ცენტრალური კომიტეტის კომისიის მიერ მოწონებულ გეგმას დამოუკიდებელი რესპუბლიკების გაერთიანებისა, როძელიც „ავტონომიზაციის“ იდეას ეფუძ-

ვნებოდა, ვ. ი. ლენინმა 1922 წლის 26 სექტემბრის წერილში პოლიტიბუროს წევრებისადმი „სსრკ-ს შექმნის შესახებ“, ხოლო მოგვიანებით, იმავე წლის ბოლოს ნაშრომში „ეროვნებათა შესახებ საკითხისათვის ანუ „ავტონომიზაციის“ შესახებ“, სერიოზულად გააკრიტიკა „ავტონომიზაციის“ იდეა... ვ. ი. ლენინმა დაგმო ამიერკავკასიაში ეროვნული პოლიტიკის გამრუდების შემთხვევები. ადამიანებს, ვისაც იგი ასე მიჰყავდათ, მან უწოდა „დერჟიმორდები“ და ნაციონალისტები“ (გვ. 30—31).

რას ნიშნავს „როცა გაეცნო“ («ознакомившись»)? ნუთუ ლენინს ადრე არ უნდა სცოდნოდა, რას აპირებდა ამ უმნიშვნელოვანეს საკითხში სტალინი? რას ნიშნავს ის, რომ ლენინი უსაყვედურებდა სტალინს ეროვნულ საკითხში სულსწრაფობას და ადმინისტრირებას? ხომ არ ნიშნავს ეს იმას, რომ მაშინ არა, მაგრამ მომავალში ლენინი ბუნებრივად მიიჩნევდა ერთიან სახელმწიფოს, რომელშიც რესპუბლიკები ფაქტიურად ავტონომიის უფლებებით ისარგებლებდნენ და არა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობით? ყოველ შემთხვევაში, სტალინმა ეს ასე გაიგო და, თუმცა ჯოხი მასზე გადატყდა და იმ ხანებში მას სულსწრაფობა უსაყვედურეს, შემდგომ პრაქტიკულ საქმიანობაში მაქსიმალურად შეზღუდა რესპუბლიკათა უფლებები და დარწმუნებული იყო, რომ ამით ლენინის იდეას ახორციელებდა.

აქედან ჩანს, რომ ვ. ი. ლენინისთვის სოციალურ საკითხებთან შედარებით მეორე პლანზე იდგა ნაციონალური საკითხი. მას უბრალოდ შეეძლო ისეთი საკითხის გადაწყვეტა, როგორიცაა სსრკ-ს შექმნა, საშინაო დავალებად მიეცა თავისი ერთ-ერთი მოწაფისათვის და არც კი შეემოწმებინ. ეს ასეც მოხდებოდა, რადგან არც ერთ რესპუბლიკას არ გამოუთქვამს პროტესტი „ავტონომიზაციის“ პროექტზე, გარდა საქართველოსი. აი, მაშინ კი ჩაერია საქმეში ლენინი. ასე რომ, ლენინის საქმეში ჩარევა და ამის შედეგად საბჭოთა კავშირის შექმნა მნიშვნელოვანწილად ქართველი „ნაციონალ-უკლონისტების“ და მათი ლიდერის ბუღუ მდივანის დამსახურებაა. წიგნის ავტორები კი გაკვრით ლაპარაკობენ მხოლოდ ამიერკავკასიაში მომხდარ რაღაც გამრუდებებზე.

იქნებ წიგნის ავტორებს არც მოეკითხებოდათ ეკვლიათ, თუ რამ გამოიწვია 1921 წელს ამიერკავკასიის ფედერაციის შექმნა, მაგრამ რაკი ისინი წერენ, რომ ამ ფედერაციამ „შეასრულა მნიშვნელოვანი როლი საბჭოთა ხელისუფლების განმტკიცებაში და ნაციონალური საკითხის გადაწყვეტაში ამიერკავკასიაში“ (გვ. 28), ბუნებრივად იბადება სურვილი, ამის მთქმელმა დაასაბუთოს კიდევ — რა აუცილებელი იყო ამ სახით სამი რესპუბლიკის გაერთიანე-

ბა და ერთ ერთეულად შესვლა საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში და როგორ მოახერხა ამ ფედერაციამ 7—8 წლის განმავლობაში, სანამ იგი არსებობდა, ეროვნული საკითხების გადაწყვეტა? ცალ-ცალკე საქართველო, სომხეთი თუ აზერბაიჯანი ამით მიჩნეულ იქნა მეორეხარისხოვან რესპუბლიკებად უკრაინასა და ბელორუსიასთან შედარებით, რომელნიც უშუალოდ შევიდნენ სსრკ-ს შემადგენლობაში.

სხვათა შორის, ეს საკმაოდ ბნელით მოცული საკითხია და ჩვენი ისტორიკოსები არც (თუ ვერც?) ცდილობენ მის გაშუქებას. დაკავშირებულია იგი გარკვეულ პოლიტიკურ კონიუნქტურასთან, რუსეთის მიერ (არა მხოლოდ მეფის რუსეთის!) შემოერთებული ხალხების ნების დაუკითხავად დადებულ სხვადასხვა ხელშეკრულებებთან, მათ შორის ბრესტის ზავთან და გაცემული თამასუქების განაღდებასთან. ამიტომ წიგნის ავტორებს იქნებ ვერ მოვთხოვთ ამ საკითხების გარკვევას და იმედია, მკითხველი არც ჩემგან მოითხოვს ამას. მაგრამ ასე დეკლარაციულად განცხადება — ამიერკავკასიის ფედერაციამ გადაწყვიტა ეროვნული საკითხიო, დაუშვებლად მიმაჩნია. რესპუბლიკები ცალ-ცალკე რომ შესულიყვნენ სსრკ-ს შემადგენლობაში, ვითომ ერთმანეთს დავერეოლით? პირიქით ხომ არ უნდა ვიფიქროთ, იქნებ სწორედ იმ ფედერაციიდან მომდინარეობს ზოგიერთი ეროვნული კონფლიქტი, ამ უკანასკნელ ხანებში რომ იჩინა თავი? სხვების არ ვიცი და მთლიანად ამ ფედერაციისა და მისი მეთაურების ბრალია საქართველოს ტერიტორიის საკუთარი მამულებივით დარიგება, თუნდაც ჩრდილოეთით საქართველოს საზღვრის იქ დადება, სადაც თავის დროზე მენშევიკების ჯარმა შეძლო შეეჩერებინა საქართველოს, როგორც რუსეთის იმპერიის ნაწილის, დაპყრობის მსურველი თეთრგვარდიელი გენერალი დენიკინი, იმავე ფედერაციას აწევს ცოდვად 1924 წლის სისხლიანი ბაკქანალია საქართველოში...

საერთოდ ფედერაცია, როგორც სახელმწიფოებრივი ფორმა, სიამოვნების ჟრუანტელს ჰგვრის ავტორებს. აი, რას წერენ ისინი საბჭოთა ფედერაციის შესახებ: „ფედერაცია ჰარმონიულად ათავსებდა ერთმანეთთან ინტერნაციონალური ერთიანობის მოთხოვნებს და ეროვნულ სუვერენიტეტს. ამაში მდგომარეობდა მისი უზარმაზარი უპირატესობა კონფედერაციასთან შედარებით, რომელიც მისცემდა ბიძგს სეპარატისტულ მისწრაფებებს (ღმერთმა დაგვიფაროს! რ. მ.) და „ავტონომიზაციის“ პრინციპით შეერთებასთან შედარებით (ღმერთმა დაგვიფარა! რ. მ.), იგი დაარღვევდა სუვერენულ უფლებებს რესპუბლიკებისა, რომელთაც სახელმწიფოებრივი არსებობის ტრადიციები ჰქონდათ“ (გვ. 32). ამ შემთხვევაში, ალ-

ბათ, ავტორები საქართველოსაც გულისხმობენ, რომელსაც სამი ათასი წლის მანძილზე მხოლოდ 116 წელი (1801 წლიდან 1917 წლამდე) არ ჰქონია „სახელმწიფოებრივი არსებობა“. ბედის დაცინვაა, რომ სწორედ ამ პერიოდში ვარაუდობენ ქართველი ერის შექმნას!

ფედერაციას, რა თქმა უნდა, აქვს ის უპირატესობა კონფედერაციასთან და „ავტონომიზაციასთან“ შედარებით, რაზედაც ავტორები მიუთითებენ, მაგრამ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ფედერაცია არსებობს რესპუბლიკებისა და ერებისათვის, მათს საკეთილდღეოდ, მხოლოდ მათი ინტერესებისათვის, და არა მაშინ, როცა რესპუბლიკები და ერები არსებობენ ფედერაციისათვის. ჩვენი სახელმწიფოს 70-წლიანი ისტორია, სამწუხაროდ, ძირითადად იმაზე მეტყველებს, რომ ფედერაცია არსებობდა ფედერაციისათვის. და ეს მიიჩნიათ წიგნის ავტორებსაც მის უმაღლეს დანიშნულებად.

ისევე როგორც დაუსაბუთებლად ელაციციბიან წიგნის ავტორები ამიერკავკასიის ფედერაციის შექმნას, ასევე მიესალმებიან მის დაშლასაც. ისინი წერენ: „1929 წელს მოკავშირე რესპუბლიკად იქცა ტაჯიკეთი. იმავე წელს აზერბაიჯანი, სომხეთი და საქართველო, რომელნიც ადრე ამიერკავკასიის ფედერაციაში შედიოდნენ, უშუალოდ შევიდნენ სსრკ-ს შემადგენლობაში“ (გვ.33). არ კმარა უბრალოდ თარიღის მითითება, საჭიროა იმის თქმაც, თუ რატომ მოხდა ასე. რატომ იქცა ეროვნული და სახელმწიფოებრივი ურთიერთობანი რაღაც იურიდიულ-ბიუროკრატიული ექსპერიმენტის საგნად და რა კავშირი აქვს ტაჯიკეთის მოკავშირე რესპუბლიკად გამოცხადებას ამავე რანგში საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის აყვანასთან?

ავტორები, იმ იდეით გატაცებულნი, რომ ყოველი ერი თვით წყვეტს საკუთარ ბედს, წერენ: „ყირგიზმა ხალხმა, რომელმაც 1924 წელს ავტონომიური ოლქი შექმნა, 1926 წელს იგი ავტონომიურ რესპუბლიკად გადააქეთა (?), ხოლო 1936 წელს — ავტონომიური რესპუბლიკა მოკავშირე რესპუბლიკად“ (გვ. 34). ტყუილია, რომ ეს თვით ყირგიზმა ხალხმა გააკეთა, თვითონ დაასკვნა, ჯერ ავტონომიური ოლქი ვიქნებიო, შემდეგ გაიხედ-გამოიხედა და თქვა, ბიჭოს, ვისზე ნაკლები ვარ, რატომ არ უნდა ვიყო ავტონომიური რესპუბლიკაო და ორი წლის შემდეგ უფრო მაღალ საფეხურზე ავიდა, ხოლო კიდევ ათი წლის შემდეგ სავსებით მომზადებულად იგრძნო თავი, მოკავშირე რესპუბლიკა გამხდარიყო. ხალხს ამას არავინ ეკითხებოდა, ყირგიზი ხალხის ნაცვლად სხვა ფიქრობდა, ხალხს მხოლოდ იმის ნებას აძლევდნენ, რომ კრემლის კაბინეტებში მიღებულ გადაწყვეტილებას ტაშით შეგებებოდა. ჩვენ ხომ ვიცით, რომ ეს ასე ხდებოდა 1924 წელსაც, 1926 წელსაც, მით

უმეტეს, 1936 წელს! რატომ უნდათ წიგნის ავტორებს საქმე ისე წარმოგვიდგინონ, თითქოს ასეთი საკითხები რაიმე რეფერენდუმის საშუალებით წყდებოდა?

მე უკვე დიდი სიამოვნება მივიღე და არ შემძლია იგი მკითხველს არ გავუზიარო. ამიტომ მოვიყვან ციტატას მის გასახალისებლად. წინასწარ მინდა გავაფრთხილო, რომ უკანასკნელი ხანის ვერც ერთ წიგნში, ვერც ერთ პუბლიკაციაში იგი ვერ ნახავს სტალინის პოლიტიკის ისეთ სრულ რეაბილიტაციას, როგორსაც ამ წიგნში! მაშინ რა გიხარია, შე უბედურო — უკვე მესმის აღშფოთებული ხმა. ის მიხარია, რომ თავიანთი პოზიციის განსამტკიცებლად ავტორები შზად არიან გაამართლონ სტალინური რეჟიმი, ეს კი მოწმობს, რა მერყევ საფუძველზეც ყოფილა აგებული მათი შეხედულებები! წიგნის ავტორები სტალინიზმის გამართლებასაც არ ერიდებიან, ოღონდ გუნდრუკი უკმეო უმკაცრეს სახელმწიფოებრივ ცენტრალიზაციას. მართალია, ვალის მოსახდელად აღნიშნავენ ქვეყნის ბიუროკრატიაზაციასაც, მაგრამ ეს შეეხო არა მხოლოდ რესპუბლიკათა სუვერენიტეტს, არამედ საერთოდ პოლიტიკურ სისტემას, რამაც დღეს განაპირობა გარდაქმნის აუცილებლობა. საბჭოთა კავშირი მონონაციონალური სახელმწიფოც რომ ყოფილიყო, ბიუროკრატიული მექანიზმი მისთვის მაინც დამახასიათებელი იქნებოდა. ახლა მოვუსმინოთ წიგნის ავტორებს: „ჩვენ ქვეყანაში სოციალიზმის აშენების განსაკუთრებით რთულმა საერთაშორისო და საშინაო ვითარებამ განსაზღვრა ტენდენციები ცენტრალიზაციის განსაზრდელად, საერთო ხაზის გატარება რევოლუციის მონაპოვართა დაცვის, საგარეო და საშინაო მტრების („ხალხის მტრების“? რ.მ.) განადგურების, სახალხო მეურნეობის აღდგენისა და რეკონსტრუქციის, ინდუსტრიალიზაციისა და კოლექტივიზაციის გეგმათა განხორციელების, კულტურული რევოლუციისა და ქვეყნის თავდაცვის განმტკიცების მიზნით“.

წიგნის ავტორებს ან თვითონ არ ესმით, რა არის „ერი“, ან ჩვენი იმედით არიან, როცა სრულიად დაუსაბუთებლად წერენ, რომ „მრავალი ხალხისთვის“ მათ შორის ისეთი მსხვილისთვის, როგორებიც არიან ყირგიზები, ტაჯიკები, ბაშკირები და სხვები, ერებად ჩამოყალიბების პროცესი ჯერ არ დასრულებულა“ (გვ.35). რას ნიშნავს ეს? რატომ არ არიან ერები ყირგიზები და ტაჯიკები? რა ნიშანი აკლიათ მათ იმისათვის, რომ ერებად ჩამოყალიბების პროცესი პატივცემულმა ავტორებმა დასრულებულად ჩაუთვალონ? რით ვერ მოიგეს მათი გული? შემდეგ ვკითხულობთ კიდევ უფრო უცნაურ ცნობას. თურმე, 1924—1925 წლებში თურქმენეთის ბიუჯეტში საკუთარი შემოსავლის წილი ათიოდე პროცენტი ყოფილა,

ხოლო ისეთი დიდი რესპუბლიკისა, როგორიცაა უკრაინა, 40 პროცენტზე ნაკლები! მაშინ ვის ხარჯზე ცხოვრობდნენ ოციათ წლებში რესპუბლიკები? ხომ უნდა ვიფიქროთ, რომ ყველა რესპუბლიკა, გარდა რუსეთისა, უფრო წამგებიანი იყო, ვიდრე უკრაინა? ნუთუ იმდროინდელი, თვითონ გაძვალტყავებული რუსეთი არჩენდა ყველას? ჯერ-ერთი, რამდენად სამართლიანია ის, რომ რუსეთი აძლევდა თურქმენეთს ბიუჯეტის 90 პროცენტს, უკრაინას—60 პროცენტს და სხვას კიდევ ვინ იცის რამდენს? და მეორეც, განა საჭირო არ არის, ბოლომდე გაიხსნას ფრჩხილები? საიდანაა ეს პროცენტები ნაანგარიშები? ითვლებოდა თუ არა რესპუბლიკის შემოსავალში ისეთი სავალუტო ღირებულებანი, როგორიცაა, უკრაინის ქვანახშირი, აზერბაიჯანის ნავთობი, საქართველოს მანგანუმი და სხვანი და სხვანი?

წიგნში ამის პასუხს ვერ ვიპოვი. ავტორებს სხვა რამ უნდათ დაამტკიცონ. კერძოდ ის, რომ საბჭოთა ხელისუფლება ზრუნავდა ნაციონალური „უკრაინების“ ეკონომიკის გასაძლიერებლად და სწორედ ამიტომ, თურმე, არა მარტო რუსეთიდან, არამედ უკრაინიდანაც, რომელიც მხოლოდ 40 პროცენტით იკმაყოფილებდა საკუთარ მოთხოვნილებას, იქ იგზავნებოდა შრომითი რეზერვები. აი რას წერენ ავტორები: „1926 წელს მუშები და მოსამსახურეები უზბეკთა შორის შეადგენდნენ სულ 6%, 1939 წ.—18, ხოლო 1959 წელს — უკვე 36%. მაგრამ საჭიროა ხაზგასმით ითქვას, რომ რესპუბლიკების მუშათა კლასის სტრუქტურაში მნიშვნელოვანი ხედრითი წილი ეკუთვნოდათ რუსი, უკრაინელი და სხვა ეროვნების მუშებს, სწორედ ისინი იყვნენ ძირითადად დაკავებულნი სამრეწველო წარმოების წამყვან დარგებში, ხოლო მოსახლეობა, რომელმაც სახელი მისცა რესპუბლიკას (დააკვირდით, ავტორები არ ამბობენ „მკვიდრი მოსახლეობა“! მათთვის მიუღებელია ეს ტერმინი, რაშიც მალე დაერწმუნდებით. რ.მ.), შრომობდა ან სოფლის მეურნეობაში ან არამწარმოებლურ სფეროში“ (გვ.37).

რამდენად სწორი იყო პოლიტიკა სხვა ერების ხარჯზე ამ რესპუბლიკათა მრეწველობის განვითარების დაჩქარებისა, ეს კიდევ საკითხავია, მით უმეტეს, რომ, როგორც ირკვევა, გეზი იყო აღებული არა დამოუკიდებელი ეროვნული ეკონომიკის, არამედ საერთო-საკავშირო ეკონომიკური კომპლექსის გაძლიერებისაკენ. შესაძლოა ვიფიქროთ, რომ ტრადიციული სამრეწველო ცენტრების დეცენტრალიზაცია და შორეულ რეგიონებში ახალი ცენტრების შექმნა იყო შორს გამიზნული სტრატეგიული მოსაზრება, რამაც დადებითი შედეგი გამოიღო დიდი სამამულო ომის დროს, მაგრამ, ჯერ-ერთი, საჭირო იყო ამის აღნიშვნა და არა ყველაფრის ახსნა

პუმანური მოსახრებებით და მეორეც — იმის თქმაც იყო საჭირო, რომ ასეთ დაჩქარებას რესპუბლიკებში გარკვეული უარყოფითი შედეგიც მოსდევდა ეროვნული თვალსაზრისით. თუმცა, ჩვენს ავტორებს ამას ვერ მოვთხოვთ, ისინი სულაც არ შეწუხდებიან იმაზე, თუ ერისაგან, რომელმაც „სახელი მისცა რესპუბლიკას“, მარტო სახელი დარჩება.

მუშათა კლასის შემადგენლობა განსაკუთრებით ყაზახეთის და შუა აზიის რესპუბლიკებში აღნიშნული პოლიტიკის შედეგად ძირითადად რუსული გახდა, რადგან იქ მოხვედრილი სხვა ერების წარმომადგენლებიც ძალაუვნებურად რუსულენოვანნი ხდებოდნენ. რამდენად სწორი იყო ეს ეროვნული პოლიტიკის თვალსაზრისით, მით უმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ეს ხდებოდა ძირითადად ცენტრალური რუსეთის დაცარიელების ხარჯზე? ამავე დროს მხედველობაში ისიცაა მისაღები, რომ ახალი მოსახლეობის საგრძნობი ნაწილი მიდიოდა არა ნებაყოფლობით, არამედ რეპრესიების შედეგად. „განკულაკებული“ მშრომელები ათასობით და ათათასობით იგზავნებოდნენ ძირითადად ყაზახეთში, ჰკარგავდნენ ეროვნებას, გარდა რუსებისა, რომელთა შეგნებაში ეს ახალი მიწები მხოლოდ აღმოსავლეთ რუსეთად აღიქმებოდა, იქ ძირითადად რუსული ენა ისმოდა და არა ყაზახური.

არა მარტო დაჩქარებული ინდუსტრიალიზაცია და კოლექტივიზაცია, არამედ თვით სახელმწიფო მმართველობა იწვევდა ზოგიერთ რესპუბლიკაში ეროვნული ინტერესების მაქსიმალურად შეზღუდვას. ჩრდილო-კავკასიის მხარეში, თურმე, 1936 წელს 18 სამხარეო-სამმართველო დაწესებულებაში 1310 თანამშრომლიდან ადგილობრივ ეროვნებათა წარმომადგენელი მხოლოდ 17 ყოფილა, რასაც გამოუწვევია სსრკ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის სპეციალური დადგენილება. ამ დადგენილებაში იმაზედაც ყოფილა ლაპარაკი, რომ აღნიშნული მხარის მოსახლეობის 65 პროცენტი არ იყო რუსი, მაგრამ წარმოება რუსულ ენაზე ხდებოდა (გვ.38). საშინელი ციფრებია, იმდენად საშინელი, რომ ხელისუფლებაც კი დააფიქრა. მაგრამ ისიც ხომ ფაქტია, რომ მაშინდელმა ვითარებამ დაუდო საფუძველი დღევანდელ მდგომარეობასაც, დღესაც ხომ საქმის წარმოება რუსულად ხდება ამ მხარეში და არა ოსურად, ყაბარდოულად თუ დაღესტნის ენებზე? უფრო მეტიც, არ არსებობს ეროვნული სკოლებიც, მოსახლეობა არც გრძნობს ამის საჭიროებას, რადგან ნაციონალური ენები ფაქტიურად საოჯახო ურთიერთობითაა შემოზღუდული, თუმცა, იგი კვლავ ინარჩუნებს (მადლობა ღმერთს!) პოზიციებს ხელოვნებასა და ლიტერატურაში. რა შეიცვალა 1936 წლის დადგენილების შემდეგ, პრაქტიკულად

რა გაკეთდა? რა თქმა უნდა, ბევრად გაიზარდა მკვიდრი მოსახლეობის პროცენტული შემადგენლობა სამმართველო აპარატში იმ პირთა ხარჯზე, რომელთაც კარგად იცოდნენ რუსული ენა (მკვიდრი მოსახლეობის ენის ცოდნა არც იყო სავალდებულო, თუ კაცს მაინც და მაინც ეროვნული ჟურნალის ან თეატრის დირექტორად არ ნიშნავდნენ). ფაქტიურად ამით ამოიწურა ზრუნვა მკვიდრ მოსახლეობაზე. განა საოცარი არ არის, რომ ქალაქ ორჯონიკიძეში, სადაც ქართული მოსახლეობის მოთხოვნით უკვე ასი წელი არსებობს ქართული სკოლა, არ არის არც ერთი ოსური სკოლა? თუმცა, ეტყობა, არც არის საოცარი! ჩრდილო ოსეთში მცხოვრებ ქართველ ახალგაზრდებს აქვთ საშუალება უმაღლესი განათლება საქართველოში მიიღონ მშობლიურ ენაზე, მაგრამ რა ქნას ოსმა ახალგაზრდობამ?

მთელ წიგნს წითელ ზოლად გასდევს გაკიცხვა ეროვნული შეზღუდულობის, ყოყმანის, განსაკუთრებულობის, ეს უშლის, თითქოს, ხელს ხალხთა მეგობრობას. შეზღუდულობა და ყოყმანობა, მართლაც რა საკადრისია, მაგრამ ვაი რომ უკეთურობას წიგნის ავტორები ხელავენ ეროვნული ინტერესების თითქმის ყოველგვარ გამოვლინებაში, ვთქვათ, იმაშიც როცა ერი ასიმილაციას ეწინააღმდეგება. წიგნში ვკითხულობთ ასეთ „სიბრძნეს“:

„ინტეგრაციის პროცესში (ჩვენი აზრით, ამ ტერმინს ეკუთვნის უპირატესობა სოციალიზმის დროს „ასიმილაციასთან“ შედარებით), რომელიც სოციალიზმის პირობებში ხდება ბუნებრივად, თავისუფლად და ნებაყოფლობით, ერთი ეროვნების პირები ითვისებენ ენას, კულტურას და ყოფას სხვა ეროვნებისა, რომლის გარემოშიც ცხოვრობენ“ (გვ.59).

ავტორებს რცხენიათ ტერმინის „ასიმილაცია“, ცვლიან მას „ინტეგრაციით“, მაგრამ რაკი მაინც სინონიმებად მიაჩნიათ, ვნახოთ, როგორ ხდება ჩვენში „სოციალისტური“ „ასიმილაცია! თურმე, ეს ხდება ბუნებრივად, თავისუფლად და ნებაყოფლობით. ერთი ერის შვილები ითვისებენ მეორე ერის ენას, კულტურას, ყოფას და ნეტარების ჟრუანტელით ითქვიფებიან მასში. ნუ ვიქნებით წიგნის ავტორებივით მორცხვები და საგანს დავუბრუნოთ თავისი სახელი: ეს წმინდა წყლის ასიმილაცია გახლავთ, ხოლო მისი მოწონება მეტი არაფერია, თუ არა დიდმკერობლური შოვინიზმი! თუ ერთეულ გამოწკლისს არ მივიღებთ მხედველობაში, რუსები არ განიცდიან ასიმილაციას, ეს უფრო შესაძლებელი იყო, რაგინდ პარადოქსად გვეჩვენოს, მეფის რუსეთის დროს, რომელმაც მემკვიდრეობად დაგვიტოვა საქართველოს სოფლებში ოდესღაც ჩასახლებული ქართველი გოგოლები თუ ერმაკოვები. დღეს ეს თითქმის

შეუძლებელია, რუსული ენა და კულტურა იძღვნად გავრცელებულია ყველა რესპუბლიკაში, რომ რუსს არც გაქართველება სჭირდება და არც გაესტონელება. სხვა ერთა წარმომადგენლები კი შეიძლება გარუსდნენ არა მარტო რუსეთში, არამედ რომელიც გნებავთ იმ რესპუბლიკაში (საკუთარშიც კი!), ამისათვის ყველა პირობაა შექმნილი, საეჭვოა, რომ შუა აზიაში ნებისთი თუ უნებლიეთ გადასახლებულმა ქართველმა რუსულ ენას უზბეკური არჩიოს, ყოველ შემთხვევაში, მისი შვილები, მით უფრო შვილიშვილები კი არ გაუზბეკდებიან, არამედ გარუსდებიან.

და მიუხედავად ამისა, წიგნის ავტორებს ჰყოფნით სითამამე ასეთი რამეც ამტკიცონ: „მოკავშირე რესპუბლიკას აქვს თავისი მოქალაქეობა... მოკავშირე რესპუბლიკას აქვს უფლება დაამყაროს ურთიერთობა უცხოეთის სახელმწიფოებთან, დადოს მათთან ხელშეკრულებანი და გაცვალოს დიპლომატიური და საკონსულო წარმომადგენლობა, მონაწილეობა მიიღოს საერთაშორისო ორგანიზაციების მოღვაწეობაში“ (გვ. 63).

ღმერთო ჩემო, რა კარგად ყოფილა საქმე! მაგრამ ეს ყველაფერი ხომ ბლევია! ჯერ ერთი, რას ნიშნავს რესპუბლიკის მოქალაქეობა? ხომ უნდა ჰქონდეს მას რაიმე სტატუსი, ხომ უნდა ვიცოდეთ „რესპუბლიკის მოქალაქის“ უფლება-მოვალეობანი? რატომ აყენებენ რესპუბლიკის მოქალაქეობის საკითხს ესტონელები? ნუთუ მათ არ იციან, რომ უკვე გვქონია ასეთი ბედნიერება? ან იქნებ მარტო ესტონეთია გამონაკლისი? ეგების ესტონელებს ჯერ არ წაუკითხავთ ეს წიგნი, რომელმაც თვალი აგვიხილა? თუ რესპუბლიკის მოქალაქეობა მხოლოდ იმას ნიშნავს, რომ კაცს პასპორტში სათანადო შტამში აქვს გაწერის შესახებ, მაშინ ყველა სახლმმართველობას ჰქონია საკუთარი „მოქალაქეობა“! მეორე: საიდან მოიტანეს ავტორებმა, რომ რესპუბლიკას უფლება აქვს დაამყაროს დიპლომატიური ურთიერთობა თვით საელჩოებისა თუ საკონსულოების დონეზე სახელმმართველობის სახელმწიფოებთან? რაღაც არ მეგულება საქართველოს ელჩები ვაშინგტონში, ლონდონში, ტოკიოში! არც კონსული პარიზში! იქნებ სომხეთს ჰყავთ თავიანთი გენერალური კონსული ლოს-ანჯელესში, სადაც 300 ათასამდე სომეხი ცხოვრობს? იქნებ უფლება კი გვაქვს, მაგრამ არ ვიყენებთ? რაზეა ლაპარაკი, როცა რესპუბლიკას მხოლოდ იმის უფლება აქვს, რომ უცხოეთში მიაგვლინოს თავისი სპეციალიტი, თუ ამის ნებას დართავს... საკავშირო უწყება? რაზეა ლაპარაკი, თუ ქალთა საჭადრაკო ოლიმპიადაზე საქართველოს არა აქვს უფლება გუნდში ჩართოს მსოფლიოს ხუთგზის ჩემპიონი და ოლიმპიადაზე მუდამ გამარჯვებული ნონა გაფრინდაშვილი, მიუხედავად იმისა, რომ მეოთხედი საუკუნეა ქალ-

თა საჭადრაკო ოლიმპო საქართველოშია? ოღონდ ტრადიციულად ქართველთაგან შემდგარი ქალთა გუნდი დაეშალა და „ინტერნაციონალური“ გაეხადა, საკავშირო საჭადრაკო ფედერაცია რისკზე წავიდა და კიდევ დაისაჯა — საბჭოთა ნაკრებს ერთმა უნგრულმა ოჯახმა — დების პოლგარების გუნდმა მოუგო!

ახლა კიდევ უარეს ასრებს გავუსიარებ მკითხველს: „საბჭოთა კავშირში ეროვნულ ურთიერთობათა განვითარების თანამედროვე ეტაპი არ იქნებოდა პრინციპულად სწორი დაგვეხასიათებინა, როგორც საბჭოთა ერებისა და ეროვნებათა შერწყმის, ნაციონალურ განსხვავებათა დაძლევის ეტაპი. ეს იქნებოდა აშკარა და არაკანონ-ზომიერი წინ გაჭრა («забегание»), რომელსაც შეუძლია სერიოზული ზიანი მიაყენოს ჩვენს ქვეყანაში ნაციონალურ ურთიერთობათა პრაქტიკას, რადგანაც უსაფუძვლოდ მისცემდა ორიენტაციას ამ პრაქტიკას ობიექტურად განვითარებადი ნაციონალური პროცესების ნებისმიერი, სუბიექტივისტური დაჩქარებისა და მათი განვითარების ჯერ კიდევ გაუვლელ, ობიექტურად განპირობებულ ეტაპებზე „გადახტომისაკენ“ (გვ.71).

ავტორებს მიაჩნიათ, რომ დღევანდელ ეტაპზე არ შეიძლება ერთა შერწყმაზე ლაპარაკი, თორემ მომავალში — „პაუალუსტა“! დღეს ამაზე ლაპარაკი არის მოვლენის წინ გასწრება — „ზაბეგანიე“. რა გვეჩქარება, ობიექტურად პროცესები სწორედ აქეთკენ მიემართება, ჯერ არ გავგვივლია ის ეტაპები, რომელნიც ამ პროცესებს დააგვირგვინებს, სული წინ რად გვისწრებსო! პარტიის პროგრამისაც იმოწმებენ, სადაც აგრეთვე ნათქვამია — ჯერ ნაადრევიაო. რა გვჭირს მართლა, რა მოუთმენლობა! როგორც ეტყობა, ეჭვი არ უნდა გვეპარებოდეს, რომ დღეს არა, მაგრამ ხვალ ასეთი შერწყმა მოხდება. თუ ეს ასეა, მაშინ სჯობია, დღესვე ვიცოდეთ, რას გულისხმობს ეს „შერწყმა“? ნიანგი და ბატკანი ერთმანეთს რომ შეხედება, ჩვენ ვიცით, რასაც ნიშნავს „შერწყმა“. ნიანგს რაღაც შეემატება, ხოლო ბატკანი გაქრება. იგივე ბედი ხომ არ ელით მცირერიცხოვან ერებს? თუ იქნებ „შერწყმა“ იმას ნიშნავს, რომ ორი ერის შეერთებით მივიღებთ მესამე ერს? კაცობრიობის ისტორიამ ნიანგისა და ბატკნის ანალოგიური შემთხვევა ბევრი იცის, ხოლო ორი ერის შერწყმისაგან მესამე ერის მიღებისა — არც ერთი! მონათესავე ტომების შერწყმა ბუნებრივი პროცესია და ამას ჩვენი ავტორების ენაზედაც ერის კონსოლიდაცია ეწოდება. ასე მოხდა, მაგალითად, იტალიელი ერის ჩამოყალიბება, თუ ავტორებს დავუჯერებთ, მხოლოდ კაპიტალიზმის ხანაში, მეცხრამეტე საუკუნეში, თუ ისტორიას დავუჯერებთ, გაცილებით უფრო ადრე, სხვადასხვა ლათინურ-იტალიკური ტომების შეერთებით, იმ ტომებისა, რომელნიც ახლო

მონათესავე ენებზე ან დიალექტზე ლაპარაკობდნენ და კომპაქტურად ერთ ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ. ამ ტომებში ადრეულ ხანებში გაითქვიფა აგრეთვე ეტრუსკული მოსახლეობა, როგორც ფიქრობენ, არიანდოევროპული ტომი. რადგანაც იმ ხანებში იტალიის ტერიტორიაზე სოციალიზმი არ იყო აშენებული, ამ მოვლენას ჩვენ ძველ სახელს — ასიმილაციას ვუწოდებთ და არა ინტეგრაციას. ეტრუსკები გაქრნენ, მათგან დარჩა მხოლოდ ხელოვნების ნიმუშები, ათიათასამდე ბოლომდე გაუშიფრავი წარწერა და რამდენიმე ათეული სიტყვა თუ გეოგრაფიული ტერმინი... ასევე არ წარმოიშობა ქართველებისა და რუსების, ან რუსებისა და ჩინელების შერწყმით რაღაც სხვა ერი. ღმერთმა დაიფაროს ქართველებიც და რუსებიც ასეთი შერწყმისაგან! ღმერთმა დაიფაროს ასეთი გაღარიბებისაგან კაცობრიობაც!

და თუ, როგორც ავტორები ფიქრობენ, განვითარების პროცესები აქეთიკენ მიდის, ჩვენ ისინი კი არ უნდა გავკიცხოთ, ვინც მოვლენებს წინ უსწრებს, არამედ ისინი, ვინც ამუხრუჭებს ამ პროცესებს, მათს შორის, ჩვენი ავტორებიც: თურმე, ლოგიკური ყოფილა „ზაბეგანიეც“, ჩვენ ხომ ჯერ კიდევ არ დავდლილვართ ამერიკასთან გამართულ მარათონში?

წიგნის ავტორებისთვის არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს ისტორიის გაკვეთილებს, არც დღევანდელ ვითარებას, თორემ ისინი დაინახავდნენ, რომ დღეს მსოფლიოში სრულიად საწინააღმდეგო პროცესები ვითარდება. როცა დღის წესრიგში დგება ეროვნული თვითშეგნების ამადლება, ერთა თვითგამორკვევა, ასე წერა სრული ანაქრონიზმია, ჩვენი საუკუნის დასაწყისის ზოგიერთი სოციალ-დემოკრატის ანტიეროვნული პოზიციის, ეროვნული ნიჰილიზმის განმეორება!

წიგნის ავტორები კი ამასობაში ბუკსა და ნაღარას კრავენ, ნელ-ნელა იშლებაო განსხვავება ერთა შორის, სწუხან, რომ მათ მიერ ინტეგრაციად მონათლული ასიმილაცია ჯერ მხოლოდ ზოგიერთ მცირერიცხოვან ხალხს შეეხო, რის გამოც მოხდა საბჭოთა კავშირში ეროვნებათა საერთო რიცხვის შემცირება, მაგრამ დარწმუნებულები არიან, რომ ხვალ თუ არა, ზევ მაინც ახდება ოცნება — ერები შეირწყმებიან. დღეს კი, თითქოს, მცირერიცხოვანი ერები კი ზრ ქრებიან, არამედ ხდება ერთი ეროვნული თავისებურებების შეცვლა მეორე ერის თავისებურებებით. მათ ეს ისე იოლად წარმოუდგენიათ, როგორც, მაგალითად, ტანსაცმლის გაოცვლა. ერების დღევანდელი დაახლოება, ავტორთა აზრით, იმით განსხვავდება მომავალი სანეტარო შერწყმისაგან, რომ მათ კვლავ შერჩენიათ ნაციონალური ენერგია, როგორც ცალკე ერთეულებს

დაელევათ ენერგია და ყველაფერი რიგზე იქნება: „ჯერ კიდევ არ ამოუწურავთ თავიანთი შესაძლებლობანი საზოგადოებრივი პროცესის უზრუნველყოფაში“ (გვ.72). წაიკითხეთ, რა ლამაზად წერენ ავტორები ასიმილაციაზე: „ინტეგრაციული პროცესების მსვლელობაში ხდება არა ერთი ეროვნული განსხვავებულობის გაქრობა, არამედ ერთი ეროვნული თავისებურებების შეცვლა მეორეთი“ (გვ.71). შესანიშნავია! კი არ ქრება ეროვნული თვისება, მეორით იცვლება! როგორ გეკადრებათ, რომელიმე მცირერიცხოვანი ერის ენა კი არ ქრება, რუსულით იცვლება! ავტორებს ოღონდ იმის აღნიშვნა დაავიწყდათ, ეროვნული თავისებურება, რომელიც მეორით იცვლება, თუ არ ქრება, სად მიდის?

ერთა დაახლოება, როგორც ერთა სანეტარო შერწყმის პირველი ეტაპი, ავტორების აზრით, უნდა მოხდეს რესპუბლიკათა შორის მოსახლეობის გაცვლით, „მშრომელთა უფრო აქტიური მონაწილეობით, განსაკუთრებით რიგი სამრეწველო რესპუბლიკათა ახალგაზრდობისა ინტერნაციონალურ მშენებლობებში და პროგრამებში, საკადრო პოლიტიკაში ინტერნაციონალური პოლიტიკის თანმიმდევრული განხორციელებით, ცხოვრების ყველა სფეროში (!) ორენოვნების როლის ამაღლებით“ (გვ.81).

არ ვიცი, ავტორებმა სამხრეთის რომელ რესპუბლიკებს დაადგეს თვალი, მაგრამ აშკარაა, რომ ჩრდილოეთიდან, ცენტრალური რუსეთიდან თუ უკრაინიდან სამხრეთით ჩამოსახლებული სპეციალისტების ნაცვლად, ჩრდილოეთის მშენებლობებზე, მათ შორის „საუკუნის მშენებლობაზე“ — ბამზე სამხრეთელებმა უნდა იმუშაონ, ამით გადაუხადონ თავიანთი ვალი ძმებს. ხომ გასაგებია, რას ნიშნავს ასეთი მიგრაციული პროცესი?! ადრეულ წლებში მოხდა მოსახლეობის მიგრაცია ჩრდილოეთიდან სამხრეთში, როგორც თვით ავტორები აღიარებენ, სამხრეთის რესპუბლიკებში დამკვიდრდნენ ძირითადად რუსები და უკრაინელები. ავტორები ამას ხსნიან მათი უანგარო სურვილით, დახმარებოდნენ მოძმეებს მეურნეობის ამაღლებაში. არც ამას გამოვრიცხავთ, მაგრამ ისიც კარგადაა ცნობილი, რომ ოცნას წლებში ვოლგისპირეთიდან და უკრაინიდან საშინელი შიმშილობის დროს თავის გადასარჩენად დაიძრა სამხრეთისაკენ ხალხის დიდი მასა. ახლახანს გამოქვეყნდა ჩვენი დიდი მეცნიერის, აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის მიერ საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობისადმი იმ ხანებში მიწერილი მოხსენებითი ბარათი დემოგრაფიული ვითარების შესახებ. საქართველომ ათიათასობით ლტოლვილი შეიფარა იმ ხანებში, მაშინაც, როცა სხვა რესპუბლიკებმა თავიანთი ეროვნების ლტოლვილების მიღებაც კი შეწყვიტეს, რადგან მათაც, ისევე როგორც საქართველოს, უჭირ-

დათ ჭარბი მოსახლეობის უზრუნველყოფაც და დასაქმებაც. ავტორები ამ გარემოებას არავითარ ანგარიშს არ უწევენ და ყველაფერს რუსებისა თუ უკრაინელების ინტერნაციონალური გრძნობით ხსნიან. ავტორები ფიქრობენ, რომ რუსებსა თუ უკრაინელებს, რომელთაც ბუნებრივი მატების ნაკლები პროცენტი აქვთ და ახალ სამშობლოშიც კარგად არიან დამკვიდრებულნი (ბოლოს და ბოლოს, მათ შექმნეს შუა აზიის რესპუბლიკებში მუშათა კლასი და დღესაც საჭირონი არიან), მართებთ დარჩენ კიდევ ადგილზე, ხოლო ჩრდილოეთში უნდა გადასახლდეს ადგილობრივი ნამატი მოსახლეობა, მაგალითად, აზერბაიჯანელები (ავტორები მათკენ პირდაპირ იშვერენ თითს), რათა ბოლოს ამ ხალხისგან მხოლოდ რესპუბლიკის სახელი დარჩეს. ცნობილია, რომ, როცა საყოველთაო დამკვრელური მშენებლობა ცხადდება, იქ იგზავნებიან პირველ რიგში სწორედ ისინი, „ვინც მისცა სახელი რესპუბლიკას“. ასე მაგალითად. რუსთავში თუ ენგურპესზე ჩვენ სხვა რესპუბლიკებიდან ჩამოგვყავდა სპეციალისები, ხოლო „ბაშე“ ვაგზავნიდით უპირატესად ქართველ მშენებლებს. ყამირზე სამუშაოდაც ქართველი სტუდენტობა იგზავნებოდა და არა ზოგიერთ რაიონში მოჭარბებული არა-ქართველი მოსახლეობა, თუმცა, მას უფრო ეხერხებოდა სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოები, ვიდრე თბილისელ სტუდენტებს.

ავტორები ამაოდ საყვედურობენ „ზოგიერთებს“, რომელნიც თვლიდნენ ხალხთა დაახლოება, თვით შერწყმამდე, თავისთავად მოხდებო. არ იყო ეს საქმე თვითდინებაზე მიშვებული, ამისთვის პრაქტიკული ნაბიჯებიც გადაიდგა როგორც ხრუშჩოვის, ისე მცირემიწელი, ამდღორძინებელი და ყამირის გამტეხი ბრეჟნევის მიერ.

მივყევთ წიგნის ავტორთა მსჯელობას: „ძირითადად რუსი მუშათა კლასის თავდადების მეოხებით, რომელიც შეგნებულად მიდიოდა მატერიალურ მსხვერპლზე, წყდებოდა ქვეყნის დიდი რეგიონების ჩამორჩენის დაძლევა, როდესაც მიმდინარეობდა სოციალისტური ერებისა და ეროვნული სახელმწიფოებრიობის ჩამოყალიბების პროცესი“ (გვ.84).

არ სჭირდება რუსეთის სახელოვან მუშათა კლასს ასეთი მოფერება, რომ მან, თითქოს, შეგნებულად გაიღო მსხვერპლი, არიქა, ჩამორჩენილ რაიონებს ვუშველოთო. არავინ ჰკითხავდა ამას მაშინ მუშათა კლასს, არც გლეხობას, შიმშილისაგან გაწამებულს და ქალაქებისკენ გაქცეულს. მიგრაცია ხშირ შემთხვევაში იძულებითი ზომები იყო, პურის საშოვრად გავარდნილი პროლეტარიატის წყვეტება იყო, არც თუ იშვიათად შეიარაღებული ბადრაგის თანხლებით. როცა ხელს გვაძლევს, რა ადვილად ვივიწყებთ ხოლმე სტალინს! მკითხველისათვის, ფიქრობ, აშკარაა, რომ წიგნის ავტორები

მსჯელობისას ფაქტებიდან კი არ ამოდიან, არამედ წინასწარ შემუშავებულ სქემებს უსადაგებენ ფაქტებს. ამიტომაც ბუნებრივია, რომ წიგნში მრავალი წინააღმდეგობა იჩენს თავს. აი, ერთი მაგალითი: „სტატისტიკურ მონაცემთა შეზღუდულობა და საერთო ტიპობრივი (უნივერსალური, შესაპირისპირებელი) მაჩვენებლების უქონლობა ჯერ კიდევ არ აძლევს მკვლევარებს საშუალებას შეადარონ წარმოებისა და მოხმარების დონეები ერთ სულ მოსახლეზე ცენტრში და ამიერკავკასიაში, ბალტიისპირეთსა და შუა აზიაში“ (გვ. 86).

უნდა ვიფიქროთ, რომ უკეთესი მდგომარეობა არც მოლდავეთშია, არც უკრაინასა და ბელორუსიაში, ალბათ, არც რუსეთში (ავტორებს, რატომღაც მხოლოდ ეს რესპუბლიკები არ ჩამოუთვლიათ, თუმცა, შესაძლოა, ზოგი მათგანი „ცენტრად“ იგულისხმება). ასეთი მდგომარეობაა ახლა. როგორი უნდა ყოფილიყო 20-იან წლებში? ალბათ, უარესი! მაშ, როგორ შეგვიძლია ვიმსჯელოთ 20-იანი წლების ეკონომიკაზე დღევანდელი გადასახედიდან? კიდევ უფრო ზერელედ! და მიუხედავად ამისა, როცა ავტორებს ზემოთ დასჭირდათ ეჩვენებინათ, როგორ განავითარა საბჭოთა სახელმწიფომ ჩამორჩენილი რეგიონები, საიდანღაც გამოჩნდებოდა ის ათიოდე პროცენტი, რომელსაც ქმნიდა, თითქოს, თურქმენეთი საკუთარი ხარჯების დასაკმაყოფილებლად და დანარჩენს ვიღაც კეთილი ძია აძლევდა! დიდება შენდა, ღმერთო! რას არ დაწერს კალამი უპასუხისმგებლო კაცის ხელში!

წიგნის ავტორები უპაყოფილონი არიან, რომ ზოგიერთი ერი არც ისე ადვილად თმობს საკუთარ მიწა-წყალს, ჩაბლაუჭებია ნათესაობას, უჭირს გუდა-ნაბადი აიკრას და მაინც და მაინც სხვა რაიონში ან რესპუბლიკაში ამოჰყოს თავი: „შუაზიის რესპუბლიკებში სოფლის მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილში არქაული ტრადიციები ბატონობს. ეს ამუხრუჭებს მუშათა კლასის ადგილობრივი რაზმების ზრდას, ხელს უშლის ახალგაზრდობის გამგზავრებას სხვა რაიონებში... მიგრაციული პროცესები სერიოზულ შემოთხუთებას იწვევს ლატვიაში, მით უფრო, რომ სახესხვა ადგილობრივი მოსახლეობის კვლავწარმოების ტემპების მნიშვნელოვანი დაწვევა. მიუთითებს რა რუსების, ბელორუსების და უკრაინელების, ერთად აღებულის, რაოდენობის ხუთჯერ გაზრდას 1979 წელს ომამდელ დონესთან შედარებით, ზოგიერთი მწერალი დრამატიზებული ფორმით (?) აფასებს დემოგრაფიული ძვრების პერსპექტივას რესპუბლიკაში“ (გვ. 88).

წარმოდგენილი მაქვს, როგორ ბრაზობს ნიანგი, ბატკანი რომ ცდილობს კბილებიდან დაუსხლტეს. ამ ნიანგის როლში გვევლი-

ნებიან ჩენი ავტორებიც. თუ ლატვიაში სულ რაღაც სამი ათეული წლის განმავლობაში ხუთჯერ გაიზარდა რუსულენოვანი, რუსულ-უკრაინულ-ბელორუსული მოსახლეობა, ეს უკვე ტრაგედიაა და არა დრამა, რადგან უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ავტორებს იმედი აქვთ ამ პროცესის შემდგომი განვითარებისა. მით უმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ, რომ თითქმის არც ერთი უკრაინელი ან ბელორუსი იქ არ გალატვიელდება, მხოლოდ რუსულ მოსახლეობას შეავესებს. ასეთია ჩვენს პირობებში ასიმილაციის საშიშროება. ამასთან ერთად ისიც ხომ გასათვალისწინებელია, რომ ეს ახალი მოსახლეობა, რომელიც არც ლატვიურ ენას სწავლობს, არც ამ ერის კულტურას და ისტორიას სცემს სათანადო პატივს, ვერასოდეს გახდება იმ ერისა და რესპუბლიკის ნამდვილი პატრიოტი. ისინი უკეთეს შემთხვევაში მხოლოდ „ინტერნაციონალისტები“ და „ერთა შერწყმის“ პირველი მომხრენი იქნებიან.

ავტორები მიიჩნევენ და, სამწუხაროდ, არც თუ უსაფუძვლოდ, რომ ახლებურად უნდა შევხედოთ ცნებას „მკვიდრი და არამკვიდრი მოსახლეობის შესახებ“:

„დღეს საჭიროა ახალი მიდგომა ცნებისადმი — „მკვიდრი“ და „არამკვიდრი“ მოსახლეობა. ჯერ-ერთი, „მკვიდრ“ მოსახლეობას ყოველთვის («сплошь и рядом») მიაკუთვნებენ ერს, რომელმაც მისცა სახელი რესპუბლიკას, მაშინ როცა სხვები, მათ შორის მის ტერიტორიაზე საუკუნეობით მცხოვრებნი, ასეთებად არ ითვლებიან. მეორე: მსგავსი ტერმინოლოგია მხოლოდ აძლიერებს სხვადასხვა ერის დაპირისპირების ელემენტს, რაც ჩვენს შორის დაუშვებელია. მესამე: იგი უხმოდ გულისხმობს იმ ერის პრივილეგიურულ სტატუსს, ვინც სახელი მისცა რესპუბლიკას“ (გვ. 89). ავტორები, ეტყობა, თვითონ მიხვდნენ, რომ თავიანთი დანომრილი „სიბრძნეებით“ გარკვეული ეჭვები აღძრეს და ამიტომ იქვე უმატებენ: „ნათქვამი არ ნიშნავს, რომ შეიძლება შევურიგდეთ იმ ხალხის ენის, ტრადიციის, კულტურის უპატივცემულობის ფაქტებს, რომელთა შორისაც ცხოვრობ“.

რა გამოდის? მოსახლეობას, რომელმაც „სახელი მისცა რესპუბლიკას“, უნდა წავართვათ ყოველგვარი პრივილეგია, მათ შორის, ალბათ, ენაც და კულტურაც! მართლაც თუ ყაზახეთში დღეს მხოლოდ 36 პროცენტი ყაზახი ცხოვრობს, როგორ შეიძლება იქ დაწესებულებები ყაზახურ ენაზე მუშაობდნენ, მით უმეტეს, რომ უნდა ვიგულისხმოთ — 36 პროცენტის უმრავლესობა სოფლის მოსახლეობაა. ნელ-ნელა ეს პროცენტი კიდევ უფრო უნდა შემცირდეს და მოვა დრო (დმერთმა დაგვიფაროს!), როცა ქვეყანაზე არც ერთი ყაზახი არ იქნება, იქნება მხოლოდ „შერწყმული“ ერი, რომელიც

„შერწყმულ“ რუსულ ენაზე ილაპარაკებს. და ამის შემდეგ ჩვენი ავტორები ნიანგის ცრემლებს ღვრიან — არ შეიძლება ადგილობრივი ერის ენისა და კულტურის უგულვებელყოფაო. კი მაგრამ, ვის დასჭირდება ეს ენა, ეს კულტურა, მხოლოდ ლინგვისტებს და ეთნოგრაფებს?

მოკავშირე რესპუბლიკებში დემოგრაფიული პერსპექტივა ავტორებისათვის ნათელია, მაგრამ სრული სურათის მისაღებად საჭიროა ითქვას კიდევ ერთ რესპუბლიკაზე — რუსეთის ფედერაციაზე, იქაც ხომ უნდა შეიცვალოს დემოგრაფიული ვითარება, რუსეთი რატომ უნდა იყოს გამონაკლისი, ჩვენში ხომ ყველა რესპუბლიკა თანაბარუფლებიანია! ისევ მივმართოთ წიგნს, იქ ჯერ კიდევ არ ამოწურულა სიბრძნის მარგალიტები: „სკკპ პოლიტიკის ინტერნაციონალიზმი რელიეფურად ჩანს საბჭოთა რესპუბლიკების ერთობლივ ძალისხმევაში რსფსრ-ს არაშავენიადაგიანი ზონის შემდგომი ამაღლებისათვის“ (გვ.90).

მაშ დამდგარა მომენტი, როცა „ეროვნულმა განაპირა რაიონებმა“ ვალი უნდა დაუბრუნონ რუს ხალხს, რომელმაც მათთვის უანგარიდ გაიღო მსხვერპლი? მაგრამ ეს, თუ წიგნის ავტორების ლოგიკით ვიმსჯელებთ, უნდა მოხდეს რუსეთში სხვა ეროვნებათა ჩამოსახლებით. გრძელი როქის გაკეთება ჭადრაკშიც ყოველთვის როდი იძლევა წარმატების გარანტიას, მით უმეტეს, ეროვნულ საკითხში! ავტორები შემდეგ უფრო აკონკრეტებენ თავიანთ მოსაზრებას:

„მნიშვნელოვანია; რომ მიგრაციული პროცესები მიმდინარეობს ხალხის რესურსებით კარგად უზრუნველყოფილი რაიონებიდან (შუა აზია, აზერბაიჯანი, და სხვა) ნაკლებად უზრუნველყოფილი რაიონებისაკენ (ჩრდილოეთი, შორეული აღმოსავლეთი, ციმბირი)“ (გვ.91).

აგაშენოთ ღმერთმა, საეჭვოდ რომ არაფერი დაგვიტოვებთ! ჯერ ხომ რუსეთს წავართვით მუშახელი, ჩვენ რომ არ გვეყოფნიდა, ახლა ამ მუშახელს აქ დავტოვებთ და ჩვენ წავალთ რუსეთში! ამ შემთხვევაში მოქმედებს პრინციპი — საბჭოთა კავშირი კი არ არსებობს ერებისათვის, არამედ ერები არსებობენ საბჭოთა კავშირისათვის. ჩრდილოეთი, შორეული აღმოსავლეთი და ციმბირი რუსეთია და არა უპატრონო მიწები, აზერბაიჯანიდან იქ გადასახლება ნიშნავს იმ მოსახლეობის გარუსებას და არა ახალი მიწების „გააზერბაიჯანულებას“. თუ ეს მიწები, მაგალითად, აზერბაიჯანელების ასათვისებელია, ისინი უნდა მიეკუთვნოს კიდევ აზერბაიჯანს და მისი ეკონომიკის ნაწილად იქცეს. ასე კი არავინ სვამს საკითხს. რატომ?

წიგნის ავტორებს განსაკუთრებით მნიშვნელოვნად მიაჩნიათ,

რომ ახალგაზრდობა მოსწყევითონ მშობლიურ ადგილებს. ავტორები 95-ე გვერდზე იმას კი არ ამბობენ, რომ ახალგაზრდობა თავისსავე რესპუბლიკაში დაეუფლოს სპეციალობას, არამედ სხვა რესპუბლიკაში უნდა ისწავლოს, ვინძლო, სამუდამოდ იქ დარჩესო. წიგნის ავტორთა აზრით ნაციონალიზმით რომ არ დაავადდე, თურმე, უტყუარი საშუალებაა იმაზე იფიქრო, თუ სხვა ქვეყანაში რა მდგომარეობაშია შენი კლასი, რადგან იგია შენი ძმა. ეროვნულ ინტერესებს უნდა არჩიო ყველა სხვათა ინტერესი: „უნდა იფიქრო არა მხოლოდ შენს ერზე, მა ს ს ე უ ფ რ ო მ ა ღ ლ ა უ ნ და დ ა ა ყ ე ნ ო ყ ე ლ ა ს ი ნ ტ ე რ ე ს ი“ (გვ.102). იფ! ეს, როგორც ასეთ შემთხვევაში ამბობენ, საუკუნის აღმოჩენაა! ადამიანურ პლანში თუ გადავიტანთ ასეთ ურთიერთობებს, საინტერესო არითმეტიკა გამოგვივა: მე არ ვფიქრობ ჩემზე, ვფიქრობ ხუთ მილიარდ სხვა ადამიანზე, ყველა ასე იქცევა. მაშინ გამოდის, რომ ჩემზე ფიქრობს ხუთი მილიარდ მინუს ერთი ადამიანი. ასე არ სჯობია?

ჩვენში ეროვნული საკითხის გადაწყვეტის ეშხით კიდევ ერთხელ რომ შეიკუნტრუშონ, ავტორები ერთმანეთს ადარებენ სსრკ-ს და აშშ-ის პარლამენტებს. ამტკიცებენ, რომ ჩვენს პარლამენტში წარმოდგენილია ყველა ეროვნება არა თუ პროპორციულად, არამედ მცირე ეროვნებათა მიმართ გარკვეული პრივილეგიით. მაგალითად, რუსები ქვეყნის მოსახლეობის 52 პროცენტია, მაგრამ სსრკ უმაღლეს საბჭოში დეპუტატთა 46 პროცენტითაა წარმოდგენილი. ამერიკაში ფერადკანიანები მოსახლეობის 20 პროცენტია, 1984 წელს არჩეულ კონგრესში ზანგთა წილად მოდის მხოლოდ ხუთ პროცენტამდე (გვ.116). უყურე შენ! — აღშფოთდება მკითხველი, რომელმაც არ იცის, რა არის ერი და რა არის რასა. ის, რის გამოც ავტორები შეერთებულ შტატებს აკრიტიკებენ, უკეთეს შემთხვევაში გამოდგება რასობრივი და არა ეროვნული დისკრიმინაციის მაგალითად. ამერიკელი ზანგი ეროვნებით კი არ განსხვავდება ოდესღაც ირლანდიელი თუ ინგლისელი, ხოლო ამჟამად ამერიკელი თეთრკანიანისაგან, არამედ მხოლოდ კანის ფერით ანუ რასით. არ შეიძლება ეს არ იცოდნენ წიგნის ავტორებმა, მაგრამ ჩვენ ვგონივართ უფიქრები...

საბჭოთა რესპუბლიკებს საკუთარი ეკონომიკა არა აქვთ. თვითონ წიგნის ავტორებმა მიუთითეს — საბჭოთა ეკონომიკა რესპუბლიკების ეკონომიკის ჯამი კი არა, თავისთავადი, ერთიანი სახალხო-სამეურნეო კომპლექსიაო. კეთილი და პატიოსანი, მაგრამ რა შუაშია რესპუბლიკათა ეკონომიკის ურთიერთობა და ამისათვის ცენტრის უფლებათა გაძლიერების საჭიროება, რაზედაც მსჯელობენ ავტორები წიგნის 121—122 გვერდებზე? თუ ამით უნდა გამართლდეს

საკავშირო საწყისთა გაძლიერებისა და განვითარების საჭიროება, ეს ვერაფერი შვილი გამართლებათ. იმთავითვე ეკონომიკის მართვა ხდებოდა ცენტრალიზებულად და არავითარი ანგარიში არ ეწეოდა ცალკეული რესპუბლიკის ინტერესებს. ასე რომ, არა ეკონომიკურმა საჭიროებებმა განაპირობეს ცენტრალიზაციის პოლიტიკა, არამედ თვით ცენტრალურმა ხელისუფლებამ, ცენტრალიზაციის პოლიტიკამ განსაზღვრა ეკონომიკის საერთო-საკავშირო ხასიათი, რომლის მოდელი იმთავითვე იყო ჩადებული რუსეთის საიმპერიო ეკონომიკურ პოლიტიკაში, შეიცვალა სახელმწიფო წყობა, მაგრამ არც ერთ ისტორიულ ეტაპზე არ დაშლილა ერთიანი ეკონომიკა რესპუბლიკათა შორის. 1977 წლის კონსტიტუციამ 1936 წლის (სტალინურ!) კონსტიტუციასთან შედარებით, როგორც თვით ავტორები მოწონებით ბრძანებენ, კიდევ უფრო განამტკიცა საკავშირო საწყისები. ავტორები გულმოდგინედ ჩამოთვლიან საკავშირო ორგანოების უფლებათა გაფართოების ასპექტებს, ფაქტიურად აღარ რჩება საზოგადოებრივი ცხოვრებისა არც ერთი სფერო, რომელშიც რაიმე დამოუკიდებლობა ჰქონდეს რესპუბლიკას. ამაზე დიდი მოწონებით ლაპარაკობენ ავტორები: თუ ადრინდელ (სტალინურ!) კონსტიტუციაში საკავშირო კანონმდებლობის საფუძვლების დადგენა ეხებოდა ზოგიერთ მხარეს, ახალი კონსტიტუციის მიხედვით საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროს მოიცავსო. გარდა ამისა, საგანგებოდ მიუთითებენ 73-ე მუხლის მე-12 სტატიაზე, რომელშიც აღნიშნულია, რომ სსრკ-ს კომპეტენციაში შედის სხვა საკითხებიცო. არიქა, არაფერი გამორჩეს! და ყოველივე ამის შემდეგ ავტორები ურცხვად გვარწმუნებენ, რომ საკავშირო საწყისების განმტკიცება ხდება რესპუბლიკური სახელმწიფოებრიობის როლისა და მნიშვნელობის ზრდასთან უწყვეტ კავშირშიო. ფიცო მწამს და ბოლო მაკვირებს! როგორ შეიძლება, ორივე იზრდებოდეს? რის ხარჯზე? ცენტრალიზაცია და დეცენტრალიზაცია ხომ გამორიცხავს ერთმანეთს?

და მაინც, მიუხედავად ასეთი აშკარა შეუსაბამობისა, ავტორები არ ერიდებიან იქვე მიაყლონ პარაგრაფი დეცენტრალიზაციისა და რესპუბლიკათა უფლებების გაფართოების შესახებ. საინტერესოა, ჩავიხედოთ ამ პარაგრაფშიც. როგორ მოახერხებენ ავტორები მათ მიერ შექმნილი ჩიხიდან გამოსვლას? ეჭვი არ შეგეპართ, მოახერხებენ, თანაც ისე, რომ უკან არ დაბრუნდებიან, ჯიქურად წინ წავლენ! ტოპოლოგიური ამოცანაც შეუძლიათ პრაქტიკულად გადაჭრან, თუ მოინდომეს: პერანგი გაიძრონ პიჯაკის გაუხდელად.

თავიანთი მიზნის მისაღწევად ავტორებმა კვლავ მიმართეს კონსტიტუციას და აღნიშნეს, რომ ახალი კონსტიტუციის მიხედვით რესპუბლიკებს მიეცათ უფლება, თანაც პირველად, უმაღლეს საბ-

ჭოში საკანონმდებლო ინიციატივისა, აგრეთვე მონაწილეობის ნება საერთო-საკავშირო ღონისძიებათა გატარებაში. რესპუბლიკას უფლება აქვს შეიტანოს უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმში წინადადება კანონპროექტთა სახალხო განხილვის თაობაზე. ერთი სიტყვით, მთელს რესპუბლიკას ჰქონია ასეთი უფლებები, როგორც აქვს ნებისმიერ საკავშირო უწყებას ანდა ცალკეულ დეპუტატებს. დეპუტატმა კი არა, უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმს წინადადებით შეიძლება მიმართოს ნებისმიერმა მოქალაქემ. სხვა საკითხია, რა ბედი ეწევა ამ წინადადებას, შეიძლება აინუნშიც არ ჩააგდონ. უფლება ნიშნავს საკითხის არა დაყენების, არამედ გადაწყვეტის ნებას, საკითხის გადაწყვეტაში არა მონაწილეობას, არამედ დამოუკიდებლად აღსრულებას საკუთარი სურვილით და არა სხვისი კარნახით ან დავალებით. რესპუბლიკათა უფლებების გაზრდაზე მაშინ შეგვეძლო ლაპარაკი, თუ საკავშირო ხელისუფლება ზოგ თავის ფუნქციას რესპუბლიკას დაუთმობდა, მის პრეროგატივად აქცევდა, ხოლო ის, რაზედაც ავტორები ამ პარაგრაფში ლაპარაკობენ, არის მხოლოდ მორჩილების უფლება.

წიგნის 125—126 გვერდებზე უკვე გამოჩნდა ტერმინი „გარდაქმნა“, რომლის შუქზეც ავტორებმა საჭიროდ მიიჩნიეს გააკრიტიკონ სახელმწიფო სამმართველო აპარატი. ცალკეული საკავშირო სამინისტროს ხელმძღვანელები („ცალკეული“ ანუ «отдельные» ხომ თითო-ოროლას ნიშნავს) ინერციას მიჰყვებიანო, არ უნდათ თუ არ შეუძლიათ რაღაც წვრილმან საკითხებზე ზრუნვას გადაეჩვიონო, ხელმძღვანელობის ეკონომიკურ მეთოდებს ადმინისტრირებით ცვლიანო. როგორ შეიძლება ცენტრალიზებული პოლიტიკური სისტემის ასე გაუბრალოება, ან როგორ შეიძლება ეს მანკიერი სტილი რესპუბლიკათა უინიციატივობას დავაბრალოთ? მეორე მხრივ, თუ რესპუბლიკა რაიმე ინიციატივას გამოიჩენს და სათავისოდ ცენტრალური უწყების სურვილის საწინააღმდეგოდ რაიმე ნაბიჯის გადადგმას ეცდება, ამისთვის წიგნის ავტორებს მზადა აქვს დამლა: ეროვნული კარჩაკეტილობისაკენ მისწრაფება, კუთხურობა ჰქვია ასეთ ცოდვას მათ ენაზე: „რესპუბლიკების მრავალი ხელმძღვანელი დღესაც ვერ ამუღავნებს საკმარის გაბედულებას, ინიციატივას და აქტიურობას რესპუბლიკების ფართო უფლებათა გამოყენებაში... ზოგჯერ კი იჩენს მისწრაფებას ეროვნული კარჩაკეტილობისაკენ, კუთხურობისაკენ, კმაყოფაზე ყოფნის განწყობილებას“ (გვ.125—126). მკითხველის ყურადღებას პირველ ყოვლისა ორ მომენტზე მივაქცევ: ჯერ ავტორები ლაპარაკობენ ც ა ლ კ ე უ ლ საკავშირო სამინისტროს ხელმძღვანელობაზე, ხოლო შემდეგ რესპუბლიკების მ რ ა ვ ა ლ ი ხელმძღვანელის ცოდვებზე. თავისთავად

როგორ მოგწონთ ასეთი მორიდება თუ თავდასხმა, შერბილება თუ გამძაფრება, როცა საქმე ერთი მხრივ „ცენტრს“ ეხება, მეორე მხრივ „ოკრაინას“? ოპ, ეს „ოკრაინა“... და ამ დროს ავტორებს ავიწყდებათ ლაპარაკი პოლიტიკური სისტემის რეფორმაზე, რესპუბლიკათა რეალური უფლებების გაფართოებაზე, რასაც ესოდენ დიდი ყურადღება დაუთმო XIX პარტიულმა კონფერენციამ. კონფერენციასაც, უკანასკნელი ხანების მრავალზე მრავალ პუბლიკაციასაც წიგნის ავტორთათვის უკვალოდ ჩაუვლია.

სხვათა შორის, ავტორებს ხშირად მოჰყავთ ციტატები ვ.ი. ლენინის შრომებიდან, მაგრამ ზოგჯერ არ უყვირდებიან, რომ ამა თუ იმ ციტატის ინტერპრეტაცია შეიძლება სხვანაირიც იყოს. ასე, მაგალითად, რომ აჩვენონ რუსი რევოლუციონერების უანგარო კეთილშობილება, ავტორები ასეთ ფაქტს იშველიებენ: „1921 წლის შუა ხანებში თათართა რესპუბლიკის ერთ-ერთმა ხელმძღვანელმა ს.გ. საიდ-გალიევმა კითხვით მიმართა ვ.ი. ლენინს: მართალი ვარ თუ არა მე, რომ მიმანია — რუსმა კომუნისტებმა ადგილობრივი, წინათ ჩაგრული ეროვნების კომუნისტებისა და ყველა მშრომელის მიმართ უნდა შეასრულონ პედაგოგებისა და გადიების როლი და უკანასკნელთა ზრდის შესაბამისად დაუთმონ მათ თავიანთი ადგილი“? ამაზე ვ.ი. ლენინმა უპასუხა: „არა პედაგოგებისა და გადიების“, არამედ თანაშემწეების“ (ტ. 53, გვ.45)“ (გვ.129). ავტორებმა ვ.ი. ლენინის პასუხში დაინახეს მხოლოდ ერთი მხარე: როგორ გეკადრებათ პედაგოგები და გადიები, ისინი თქვენი მეგობრები — თანაშემწეები არიანო და ვერ დაინახეს ის, რომ ბელადს დასმული კითხვის მეორე ნაწილი არ მოეწონა და არც უპასუხა. მან მიიჩნია, რომ რუსი კომუნისტი რაკი მოხუცი გადია არ არის, მან აღარც უნდა დათმოს მოპოვებული ადგილი! აი, როგორი ინტერპრეტაცია შეიძლება მიეცეს ამ ციტატას.

კიდევ ერთი საინტერესო ციტატა მინდა მოვიყვანო წიგნიდან: „იყო დრო, როცა ჩვენი ქვეყანა სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის პოზიციიდან წყვეტდა რა საუკუნოვან ნაციონალურ პრობლემას, შვენებულად მიდიოდა იმაზე, რომ აეშენებინა ესა თუ ის სამრეწველო ობიექტი ნაციონალურ რაიონებში (როგორ მოგწონთ ეს ტერმინი? არანაციონალური რაიონი, ნეტავ, რომელია? რ.მ.) მაშინაც კი, როცა წმინდა ეკონომიკური თვალსაზრისით უფრო ეფექტური იქნებოდა მათი აშენება სხვა რაიონებში (აღბათ, „არანაციონალურში“. რ.მ.). ასეთი მიდგომა გამოწვეული იყო ნაციონალური რაიონების ეკონომიკური უთანხმოების ლიკვიდაციის ამოცანის გადაჭრით“ (გვ.137).

აქ, რამდენი წინადადებაცაა, იმდენია გაუგებრობა. ტერმინის

„ნაციონალური რაიონის“ უხერხულობაზე უკვე მივაქციე მკითხველის ყურადღება. დავაზუსტოთ: „ნაციონალური რაიონები“ ჩვენი ავტორების ენაზე რესპუბლიკებია, გარდა რუსეთისა, ხოლო „სხვა რაიონი“, ანუ „არანაციონალური რაიონი“ (ან უნდა ვიგულისხმოთ — ზენაციონალური თუ ინტერნაციონალური) რუსეთია. ეს საკითხი გავარკვეით. ახლა გავერკვიოთ პრობლემის არსში: თურმე, ქვეყანა შეგნებულად სამრეწველო საწარმოებს ეკონომიკური თვალსაზრისით გაუმართლებელ ადგილებშიც აშენებდა, ოღონდ კი მიეღწია „ნაციონალური რაიონების“ ეკონომიკური გათანაბრებისათვის. ახლა ცოტა უკან გადავფურცლოთ წიგნი და შევჩერდეთ 134-ე გვერდზე, სადაც შავით თეთრზე წერია: „სსრკ ეკონომიკა უკვე დიდი ხანია წარმოადგენს არა მოკავშირე რესპუბლიკათა ეკონომიკათა უბრალო ჯამს, არამედ ერთიან მაღალგანვითარებულ სახალხო-სამეურნეო ორგანიზმს“. სწორია! მაგრამ თუ ეს სწორია, რაღა ეკონომიკურ გათანაბრებაზეა ლაპარაკი? სულერთი არ არის, სად განვითარდება ეკონომიკა, „ნაციონალურ რაიონებში“ თუ „სხვა რაიონებში“, სადაც იგი უფრო ეფექტურია თურმე? გულუბრყვილობაა იმაზე ფიქრი, რომ წარმოება განვითარდეს ეკონომიკურად არახელსაყრელ ადგილას, რათა ფეხზე დავაყენოთ რესპუბლიკის ეკონომიკა, რომელიც სინამდვილეში, როგორც დამოუკიდებელი ერთეული, არ არსებობს! ერთი სიტყვით, როგორც არ უნდა ატრიალო ჩვენი ავტორების ნათქვამი, სრული უაზრობა გამოდის. სინამდვილეში ცენტრალიზებული და ურთიერთგადაჯაჭვულია საწარმოები ყოველგვარი რესპუბლიკური საზღვრების გაუთვალისწინებლად. მთავარი ის კი არ იყო, რომ ყაზახეთს, თურქმენეთს, უკრაინას ან რომელიმე სხვას მძლავრი ეკონომიკა ჰქონდეს, არამედ ის იყო მთავარი, რომ არც ერთ რესპუბლიკას არ შეძლებოდა ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ცხოვრება. საოცარი რამ ხდება ამის გამო ჩვენს ეკონომიკაში. მაგალითად, გორში მუშაობს მძლავრი კომბინატი მაშინ, როცა საქართველოში გრამი ბამბა არსად არ მოჰყავთ, ნედლეული კი შემოდის თურქმენეთიდან, რადგან ღმერთი არ გაწყრეს და თვით თურქმენეთმა არ დაამუშაოს საბოლოოდ თავისი პროდუქცია. საქართველოდან გააქვთ ჩაის ნედლეული და რუსეთის ქალაქებში ფუთავენ, ქართული ღვინო ცისტერნებით მიაქვთ მოსკოვში და იქ ღვინის (?) ქარხნებში ასხამენ... უფრო დიდი კურიოზი გახლავთ ჭიათურის მანგანუმის საბადოს და ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხნის ურთიერთობა. ეს ორი ქართული ქალაქი ერთმანეთისაგან რაღაც ოცდაათიოდე კილომეტრითაა დაცილებული. ამ დროს ჭიათურიდან მანგანუმის მადანი დასამუშავებლად გააქვთ საზღვარგარეთ და ღონეცკში, ხოლო ზესტაფონში იგივე

მადანი შემოაქვთ ბრაზილიიდან და... დონეცკიდან. ცდება, თუ ვინმე ფიქრობს, რომ არავის ესმოდა ასეთი ეკონომიკის უვარგისობა, ზარალიანობა. მაგრამ თუკი ჩვენი სახელმწიფო მართლაც „შეგნებულად“ მიდიოდა რაიმე მსხვერპლზე, ეს სწორედ ის მსხვერპლი იყო, გაღებული იმისათვის, რომ რესპუბლიკები ისე ყოფილიყვნენ ერთმანეთისაგან დამოკიდებულნი, არავის სცოდნოდა, ვინ რას ქმნის, ვინ რისის მქანისია და, რაც მთავარია, არავის შეძლებოდა დამოუკიდებლად არსებობა. დღეს ჩვენი ვიმკითხავთ ამ მწარე ეკონომიკის ნაყოფს, ამაზე აუარებელი რამ იწერება საბჭოთა პრესაში, — მაგრამ, სამწუხაროდ, ჩვენი წიგნის ავტორები, ეტყობა, ამ მასალებს არ კითხულობენ. ისინი მაინც თავისას განაგრძობენ: „მრავალრიცხოვან დარბაზებში, ათეულ და ათასობით სტენდებზე ნაჩვენებია, თუ მოცემული რესპუბლიკა რას ქმნის და თავის პროდუქციას სად აგზავნის; ხოლო იმის შესახებ, თუ ვისი დახმარებით აღწევს ამას, რას უგზავნიან მას მოძმე მოკავშირე რესპუბლიკები, არაფერი ან თითქმის არაფერია ნათქვამი“ (გვ. 139). ასე აღშუოთებით ლაპარაკობენ ავტორები სახალხო მეურნეობის გამოფენების შესახებ.

ვერ ვუძღვებ ცდუნებას კიდევ ერთი ლამაზი ციტატა რომ არ დავიმოწმო: „ხალხთა ფაქტიური თანასწორობის მიღწევისათვის რუსმა ხალხმა შეასრულა თავისი ინტერნაციონალური ვალი, რამდენიმე ხუთწლეულის მანძილზე შეგნებულად წავიდა. მატერიალურ შევიწროვებაზე და მსხვერპლზედაც კი“ (გვ. 154).

მიუხედავად დიდი პატივისცემისა, რომელსაც რუსი ხალხი უდავოდ იმსახურებს საკაცობრიო კულტურისა და ისტორიის წინაშე, არ შეიძლება მას მივაწეროთ ის, რაც არ გაუკეთებია. რუსი ხალხი იმიტომ კი არ დაეხმარა „ეროვნულ განაპირა მხარეებს“, რომ ინტერნაციონალურ მოვალეობას ასრულებდა და მისთვის „შეგნებულად“ მსხვერპლს იღებდა. თუკი ოდესმე ამაზე იყო ლაპარაკი, ეს იყო მხოლოდ ლამაზი სტალინური ლოზუნგები, რომელნიც საქმის ობიექტურ ვითარებას ვერ ასახავდნენ. ასეთი ლოზუნგები ხელს უწყობდნენ არა მარტო რუსული პატრიოტიზმის განვითარებას (რაც თავისთავად ქვეყნისათვის მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტორი იყო), არამედ უნერგავდნენ რუს ხალხს განსაკუთრებულობის გრძნობას, გრძნობას იმისა, რომ ისინი არიან ხალხთა მამა და მარჩენალი, აქედან გამომდინარე, პატრონიც და მასწავლებელიც. აქ რამდენიმე მომენტი გასათვალისწინებელი: პირველი ის, რომ რუსი ხალხი რუსეთის იმპერიის მეთაური, მეტროპოლიური ერი იყო, საბჭოთა კავშირი კი შემადგენლობით ემთხვეოდა ამ იმპერიას. მეორე მომენტი გახლავთ შეგნება იმისა, რომ რუს ხალხს

ეკუთვნოდა გადაწყვეტი როლი რევოლუციაში, ახალი ქვეყნის შე-
ნებაში. მესამე მომენტი იყო რევოლუციურად განწყობილ მასებში
საბჭოთა სამშობლოს შენარჩუნების სურვილი და შიში იმისა,
რომ თუ დროზე იქაც საბჭოთა ხელისუფლება არ დამყარდა, საბჭო-
თა რუსეთს შეიძლება ხელიდან გამოეცალოს განაპირა რაიონები,
რომელნიც რუსი კაცის შეგნებაში დიდი რუსეთი იყო. მეოთხე
მომენტი, რაც აგრეთვე მნიშვნელოვანია, საშინელი შიმშილობა
იყო ცენტრალურ რუსეთში, რამაც თავისთავად გამოიწვია მოსახ-
ლეობის მიგრაცია ლუბა-პურის საშოვნელად მეზობელ რესპუბ-
ლიკებში, სადაც ასე თუ ისე მეფის რუსეთის დროს იყო რუსული
მოსახლეობა და, ბოლოს, მეხუთე: მოხდა ხალხთა მასების იძულე-
ბითი გადასახლება შუა აზიის რესპუბლიკებში, რაც მიზნად არა
მხოლოდ დასჯას, არამედ იაფფასიან ან სულაც უფასო მუშახე-
ლის შოვნასაც ისახავდა მიზნად. ამიტომ, როცა ვამბობთ, რომ
რუსეთის მუშათა კლასი ინტერნაციონალური მოვალეობის გრძნო-
ბით ეხმარებოდა რესპუბლიკებსო, არც ზემოთ აღნიშნული მომენ-
ტები უნდა გამოგვრჩეს მხედველობიდან. სხვათა შორის, ავტორებს
თვითონვე ავიწყდებათ „შეგნებულად გაღებული მსხვერპლი“ და
რამდენიმე გვერდის შემდეგ ამბობენ, „შუა აზიაში მუშათა კლასის
შემაღვრელობაში ძირითადად რუსები და უკრაინელები იყვნენ,
„რომელთა შორის მრავალი სოციალიზმის მშენებლობის წლებში
ს პ ე ც ი ა ლ უ რ ა დ ი გ ზ ა ე ნ ე ბ ო დ ა ამ რესპუბლიკებში მათ-
თვის ძმური დახმარების აღმოსაჩენად“ (გვ. 164ჟ.)

წიგნის ავტორები მოითხოვენ საკავშირო და ეროვნული პატრიო-
ტიზმის გათანაბრებას (გვ. 157), მთავარი კი, ჩემი აზრით, უნდა
იყოს ეროვნული პატრიოტიზმი და აქედან უნდა გამომდინარეობ-
დეს როგორც ინტერნაციონალიზმი, ისე საბჭოთა პატრიოტიზმი.
თუმცა ავტორებს ეს არ მოსწონთ, მაგრამ ასე უნდა იყოს: ესტონელი
სწორედამ რომ მხოლოდ ესტონელია და შემდეგ საბჭოთა მოქალაქე,
ვინც პირიქით ფიქრობს, მას უბრალოდ, ეროვნული გრძნობა არა
აქვს და საეჭვო საბჭოთა მოქალაქეა.

ავტორები მსჯელობენ საბჭოთა ხალხის ცხოვრების ინტერნა-
ციონალიზაციაზე და განიხილავენ მის ასპექტებს ყველა სფერო-
ში — ეკონომიკაში, პოლიტიკაში, „ენობრივ ცხოვრებაში“... სო-
ციალურ სფეროში ინტერნაციონალიზაცია, მათი აზრით, გამოი-
ხატება მოსახლეობის რესპუბლიკათა შორის გაცვლაში, ენობრივ
საკითხში იგი შედგენდება რუსული ენის გადაქცევაში ყველა ერისა-
თვის საურთიერთობო ენად, „ნაციონალურ- რუსულ და რუსულ-
ნაციონალურ ორენოვნებაში“ (გვ. 169). 172—173 გვერდებზე მო-
ყვანილია დინამიკა რესპუბლიკებში სხვა ეროვნებათა პროცენტუ-

ლი ზრდისა, ყველაზე მძიმე (ავტორთა აზრით—ხელსაყრელი) მდგომარეობაა ყაზახეთში, სადაც ადგილობრივი მკიდრი—ყაზახთა მთელი მოსახლეობის მხოლოდ 36 პროცენტი! ამას ხელი შეუწყო ოცია-ნი წლების ცნობილი მიგრაციული პროცესების გარდა იმან, რომ 50-იან წლებში პარტიის მოწოდებით ყველა რესპუბლიკიდან დაიძრა ხალხი ამ რესპუბლიკაში ყამირის ასათვისებლად (გვ.173). ბოლოს კმაყოფილი ავტორები დაასკვნian: „მოსახლეობის მიგრაციის პროცესი გაგრძელდება და რესპუბლიკები გახდებიან კიდევ უფრო მრავალეროვანი მოსახლეობის შემადგენლობის თვალსაზრისით“ (გვ.173). ასე გვაშვიდებენ ჩვენი კეთილი ავტორები. რა შეიძლება ამაზე ითქვას?

ჯერ ერთი, ძნელია დავეთანხმოთ იმ აზრს, რომ ინტერნაციონალიზაცია მაშინ არის დიდი მონაპოვარი, რაც უფრო მეტი სხვადასხვა ერი იცხოვრებს რესპუბლიკაში და რაც უფრო დიდია მიგრაციის მასშტაბები. მეორე: ეროვნულ-რუსული ორენოვნება, უფრო სწორედ, რუსული ენის გავრცელება როგორც რესპუბლიკათა შორის საერთოერთობო ენისა, უკვე ფაქტია და პოლიტიკაც მისი განვითარებისაკენ არის მიმართული. ხოლო „რუსულ-ნაციონალური“ ორენოვნება (თითქოს რუსები სწავლობდნენ სხვათა ენას) არის ანომალია თუ არა, იშვიათი შემთხვევა და პოლიტიკა აქამდე მიმართული იყო იქითკენ, რომ არ შექმნილიყო ამის საჭიროება. მესამე: რამდენად გაამართლა ყამირის ეპოპეამ, ეს სხვა საკითხია, მაგრამ ეროვნული შემადგენლობის თვალსაზრისით მან რომ დიდი ზიანი მიაყენა რესპუბლიკას, ესეც არ უნდა გამოგვჩნეს მხედველობიდან, არ შეიძლება გვიხაროდეს, რომ ყაზახეთის მკვიდრი მოსახლეობა მხოლოდ 36 პროცენტი. ვერავითარი ინტერნაციონალიზაცია ამას ვერ გაამართლებს. ყოველ შემთხვევაში, ისეთი გულარხეინი (თუ შინაგანად აღტაცებული არა) დასკვნის გამოტანა, რომელსაც ავტორები გვთავაზობენ, მიგრაცია კვლავაც გაგრძელდება და რესპუბლიკები უფრო მრავალეროვანი იქნებიანო, არ შეიძლება.

ამასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას ორიოდ სიტყვა იმაზე, თუ რა უშლის დღემდე რესპუბლიკებში მცირერიცხოვან ერთა ასიმილაციას, ანუ ინტეგრაციას, როგორც ჩვენი ავტორები უწოდებენ. შეიძლება ჩვენი მოსაზრებანი გამოადგეთ მათ და გამოიყენონ წიგნის მორიგ გამოცემაში რეკომენდაციების სახით. ავიღოთ საქართველოს რესპუბლიკა. საქართველოში ქართველების გარდა ცხოვრობენ: აფხაზები, ოსები, რუსები, სომხები, აზერბაიჯანელები, უკრაინელები, ებრაელები, ბერძნები, ქურთები და სხვები. ისტორიულად არასდროს ყოფილა შემთხვევა ქართველებს შეე-

ვიწროებიანოთ სხვა ერები და მოეთხოვოთ მათთვის გაქართველება. ამიტომ შეინარჩუნეს მათ თავიანთი სახე. თავი დავანებოთ ისტორიას და ვილაპარაკოთ დღევანდებლობაზე. საქართველოში რომ მხოლოდ ქართული სკოლები არსებობდეს, სხვა ერების წარმომადგენლებს ერთობ გაუჭირდებოდათ. მაგრამ რომ იყოს ჩვენში მხოლოდ ორი ტიპის სკოლა, როგორც ბევრ სხვა რესპუბლიკაშია, მხოლოდ ეროვნული (ქართული) და რუსული, დიდი არჩევანი არ ექნებოდათ, ვთქვათ სომხებსა და აზერბაიჯანელებს, მათი ბავშვების ერთი ნაწილი ქართულ სკოლაში ისწავლიდა, უფრო დიდი ნაწილი — რუსულში (გასაგები მიზეზების გამო). გამოდის, რომ ქართველები ხელს უშლიან ერების არა მარტო გაქართველებას, არამედ გარუსებას. წიგნის ავტორთა თვალსაზრისზე თუ დავდგებით, ეს დიდი დანაშაულია, რადგან ხელს უშლის არა მარტო ქართველობის, არამედ საქართველოში მცხოვრები სხვა ერების „ინტეგრაციას“ და „ინტერნაციონალიზაციას“...

წიგნის ავტორები სწუხან იმაზე, რომ ყაზახეთში ირდევოდა უმაღლეს სასწავლებლებში და ტექნიკუმებში ახალგაზრდობის მიღების პროპორციები ყაზახების სასარგებლოდ, რაც იწვევდა მოსახლეობის ნაწილის გასვლას რესპუბლიკიდან (გვ. 175). ეს ცუდია! კარგია, როცა ყველანაირად ხელს ვუწყობთ რესპუბლიკაში სხვა რესპუბლიკებიდან ხალხის შემოსვლას და რესპუბლიკიდან მკვიდრი მოსახლეობის აყრას! ნახეთ, როგორ არიან აღშფოთებულნი ავტორები ზოგიერთი ხელმძღვანელის საქციელზე, ვინც ხელს უშლის ასეთ პროცესებს: „ზოგიერთი საბჭოთა და პარტიული მუშაკი თვლის, რომ მიგრაციული პროცესების რეგულირებისას იმისკენ უნდა მივიწრაფოდეთ, რათა ყოველი გზით უზრუნველყოთ ადგილობრივი მოსახლეობის წილის სიჭარბე. მიზანშეწონილია თუ არა საკითხის ასე დაყენება? — სვამენ რიტორიკულ კითხვას ავტორები და იქვე უპასუხებენ, — ვფიქრობთ, რომ არა, რადგან ასეთ შემთხვევაში მოგვიხდებოდა ხელოვნურად შეგვეზღუდა ემიგრანტების შემოსვლა იქ, სადაც ეს აუცილებელია — მოკავშირე და ავტონომიურ რესპუბლიკებში. ეს იქნებოდა საწინააღმდეგო საზოგადოებრივი ცხოვრების ინტერნაციონალიზაციისა, კადრების ინტერნაციონალიზაციისა, დაუპირისპირდებოდა ერთიანი სახალხო-სამეურნეო კომპლექსის განვითარების ამოცანებსაც“ (გვ. 177).

რა შეიძლება ამას ეუწოდოთ? მესმის, რომ კაცმა შეიძლება დაკარგოს ყოველგვარი ეროვნული გრძნობა, არც ესმოდეს ამ მხრივ სხვა ადამიანის გრძნობები, პატრიარქალური ცრურწმენების მონაცეგონოს, მაგრამ იმდენი ინტელიგენტობა მაინც ხომ უნდა გამოიჩინოს, რომ ამაზე არ უკიჟინოს? ასეთი სიტყვების შემდეგ ავტორე-

ბი ურცხვად აცხადებენ, რესპუბლიკურ ორგანოებს მეტი უფლება უნდა მიეცეთ შრომითი რესურსების გამოყენებისო. ეტყობა, ისინი არ უსაყვედურებენ, მაგალითად, ესტონეთის ხელმძღვანელობას, თუ იგი ხელს შეუწყობს ესტონელთა ციმბირში გადასახლებას და თვით რესპუბლიკაში კი მოიწვევს, ვთქვათ, აზერბაიჯანელებს!

წიგნის ავტორებისთვის ამოცანა ნათელია, მით უმეტეს, რომ ასათვისებელი გვაქვს აღმოსავლეთის რაიონები (გვ. 178), მაგრამ, თურმე, უბედურება ის არის, რომ მიგრაციას ხელს უშლის ოჯახური თუ ნათესაური კავშირები, რის გამოც ბევრს ჯერაც ვერ შეუგნია, რა უბედურებაა საკუთარ რესპუბლიკაში ცხოვრება და რა სიკეთე მოაქვს შორეულ მიწაწყალზე გადასახლებას, როგორც ინტერნაციონალიზმის გამოვლინებას. მეითხელო, მინდა შეგიბრალო და არ მომყავს სათანადო ციტატა (ნეტავ, მეც არ წამეკითხა!), მაგრამ თუ მაინც არ დაიშლი და მტკიცე ნერვები გაქვს, ჩაიხედე წიგნის 179-გ გვერდზე.

ავტორებმა იციან, რომ სტალინი უნდა გააკრიტიკონ, მაგრამ ვერ ამჩნევენ, რომ ამით საკუთარ თეორიას უთხრიან ფესვებს. მათი სიტყვებით, სტალინის დროს „ხელოვნურად ახდენდნენ ნაციონალური კულტურების გაერთიანების ფორსირებას, თითქოს ამაში მდგომარეობს ჭეშმარიტი ინტერნაციონალიზმი“ (გვ. 190). ეს მოვლენა გრძელდებოდა სტალინის შემდეგაც და თანაც უფრო ინტენსიურად, უფრო „სტალინურად“! იყო ლაპარაკი ერთა შერწყმზეც, მაგრამ რაც მთავარია, ყველაფერი კეთდებოდა მაშინაც და შემდეგაც იმის გასავეითარებლად, რასაც ავტორები მორცხვად ინტეგრაციას უწოდებენ. ამაზე მათი წიგნიც მეტყველებს და როდის, 1988 წელს, გაგანია გარდაქმნის პერიოდში! დააკვირდით, რას ამბობენ ავტორები: „სოციალიზმი ნაბიჯ-ნაბიჯ ანადგურებს ტიხარებს ეროვნებათა შორის“ (გვ. 90). ანადგურებსო! რა კარგადაა ნათქვამი. აქ პირდაპირ არის მითითებული ანტიეროვნული პოლიტიკის აგრესიული ხასიათი. ოღონდ, სოციალიზმი რა შუაშია? არა! რაღაც სხვა ძალა მოქმედებს და ამ ძალის ერთგული ჯარისკაცები ბრძანდებიან ე.ა. ბაგრამოვი, ჟ.გ. გოლოტეინი და ე.ე. ტაღევოსიანი!

მისწრაფება ერთა „შერწყმისაკენ“, აღიარება, რომ ეს პროცესი ბუნებრივად და ობიექტურად ვითარდება, ხელის შეწყობა და ზოგჯერ ძალდატანებით გატარება მიგრაციული პროცესებისა და მრავალი სხვა იწვევს ეროვნული თვითშეგნების დაზღუდვას, ანუ როგორც ავტორები თვით აღნიშნავენ, „ერის სულიერი სიმდიდრის ეროზიას“ (გვ. 191). ახლა უკვე დაიწყო საპირისპირო პროცე-

სი, რასაც ხელი შეუწყო ნანატრმა საჯაროობამ და გარდაქმნამ. ამის შეუძინელობა შეუძლებელია. ავტორებიც ამჩნევენ, მაგრამ ცალკეულ მწერლებს კიცხავენ „დრამატიზებისათვის“.

წიგნის ავტორები აკრიტიკებენ რაპელების და სხვა ავანგარისტების პოზიციას და ამავე დროს მიაჩნიათ, რომ არსებობდა მეორე უკიდურესობა — ეროვნული კარჩაკეტილობა ხელოვნებაში. ეს არანაკლებ საშიშიაო, ბრძანებენ ისინი (გვ. 197). რა არის საშიში? მხოლოდ ეროვნული თემატიკის დამუშავება, ეთნოგრაფიზმში ჩაღრმავება, რესპუბლიკის ტერიტორიის გარეთ რაც კარგი ხდება, იმის აუსახველობა? ეს ყოფილა ბურჟუაზიული ნაციონალიზმი. ამ „ბურჟუაზიულ ნაციონალიზმს“ შეეწირნენ მიხეილ ჯავახიშვილი, ტიციან ტაბიძე, პაოლო იაშვილი, ამის გამო ამოხდა სული ემიგრაციაში გრიგოლ რობაქიძეს... ასეთივე „ბურჟუაზიული ნაციონალისტები“ იყვნენ ესენინი, ბულგაკოვი, პასტერნაკი, ახმატოვა, ზოშჩენკო და სხვები! კი, უარყო ეს მოვლენები „საბჭოთა საზოგადოებრიობამ“, როგორც ჩვენი ავტორები ბრძანებენ, ჩვენ კი დავუმატებთ — არა თუ უარყო, არც შხამიანი სიტყვა დაიშურა და არც ტყვია. შეიძლება დღეს ასე წერა? განა ეროვნულ თემატიკაზე მუშაობა ნაციონალიზმად უნდა ჩაითვალოს და არა პატრიოტიზმად? ჩვენი ავტორები ათეული წლების მანძილზე მაცივარში ხომ არ ბრძანდებოდნენ გამოკეტილნი და ჯერაც ვერ მოასწრეს გაღლობა?

იმის დასამტკიცებლად, თუ რა კეთილ გავლენას ახდენს რუსული კულტურა აიტმატოვის, კარა-კარაევის თუ ხაჩატურიანის შემოქმედებაზე, სრულებითაც არ არის აუცილებელი რუსული ენის აღიარება შემოქმედის მთავარ ინსტრუმენტად. წიგნის 199-ე გვერდზე ავტორები ცდილობენ, სწორედ ამაში დაგვარწმუნონ. ჩინგიზ აიტმატოვის რომანში რომ თავი ეჩინა ქართულ მოტივსაც, ამისათვის სულაც არ იყო საჭირო მას ის მონაკვეთი ქართულად დაეწერა. ეროვნული მწერლობა არასოდეს ყოფილა კარჩაკეტილი. რუსთაველიც თავის დროის მსოფლიო კულტურის მიღწევათა ღონეზე იდგა და ზოგადსაკაცობრიო იდეალებს უმღეროდა, მაგრამ ამისთვის არ იყო აუცილებელი მას ბერძნულად ეწერა.

ავტორები შემდეგნაირად გვმოდვრავენ: „ყოველი ცდა, განხილულ იქნას სსრკ ხალხთა ეროვნული ხელოვნება საბჭოთასაგან განკერძოებულად, როგორც „სუფთა რუსული“, „სუფთა მოლდავური“ ან „სუფთა უზბეკური“, რაგინდ რა საბუთებით არ უნდა იყოს იგი განმტკიცებული „ერის სულის“ და „გულისთვის საამო სიძველის“ დაცვისათვის, იგი ნაციონალური შეზღუდულობის დაღს ატარებს და ხალხთა კულტურული პროგრესისთვის მოაქვს ზიანი“ (გვ. 200).

არა! ხალხთა კულტურულ პროგრესს არავითარ საფრთხეს არ უქმნის ხელოვნების ეროვნულობა! რას ნიშნავს „სუფთა რუსული“? განა პუშკინის პოეზია „სუფთა რუსულია“ ან დოსტოევსკის პროზა? თავისთავად არ არსებობს ეროვნულ ჩარჩოებში ჩაკეტილი ხელოვნება, მაგრამ ხელოვნების ნამდვილი ნაწარმოები მით უფრო მნიშვნელოვანია, რაც მეტად ამედავნებს ეროვნულ თვისებებს, რითაც იგი გამოირჩევა სხვებისგან, რითაც იგი განუმეორებელია და ამდიდრებს კიდევ საკაცობრიო კულტურას, ხელს კი არ უშლის, ხელს უწყობს „ხალხთა კულტურულ პროგრესს“! წიგნის ავტორთა ლოგიკას თუ გავეყვით, ხელოვნებაში უნდა წაიშალოს არა მარტო ეროვნული საწყისი, არამედ შემოქმედის ინდივიდუალობაც. მართლაც, რა ეგოიზმია, რომ მარკესი აიტმატოვს არ ჰგავს, შატროვი — შექსპირს? ეროვნული ხელოვნების განხილვა არა მარტო საბჭოთა, არამედ მსოფლიო ხელოვნებისაგან იზოლირებულად არასოდეს ყოფილა და არც იქნება მართებული. მაშინ გაუგებარია, ვის ებრძვიან ერთა შერწყმის აპოლოგეტი ჩვენი ავტორები?

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ჩვენი ავტორები პოლიტიკურ, ეკონომიკურ თუ სხვა საკითხებზე მსჯელობენ ჯერ ვიდრე სტალინის ეპოქაში დამკვიდრებული თეორიული სტერეოტიპებით, ბუნებრივია, ისინი ვერც ხელოვნებაზე მსჯელობისას ასცდებოდნენ ამ სტერეოტიპებს. აი მაგალითად, რას წერენ ისინი:

„როდესაც საბჭოთა ხელოვნებას განესაზღვრავთ როგორც შინაარსით სოციალისტურს და ფორმით ნაციონალურს, არ უნდა დავიწყოთ, რომ თვით ფორმაშიც ხდება მნიშვნელოვანი ცვლილებანი“ (გვ.208).

სხვა საკითხია, რამდენად მართებულია შინაარსისა და ფორმის ასეთი გამოიჯენა, მაგრამ მთავარი ის გახლავთ, რომ ეროვნულისთვის გამეტებულია მხოლოდ ფორმა და ისიც, თურმე, წიგნის ავტორთა საბედნიეროდ მნიშვნელოვნად იცვლება, ე. ი. არაეროვნული ხდება. არ შეიძლება საკითხის ასე დასმა! ეროვნულობა ვლინდება ფორმასა და შინაარსში და არც ერთი მათგანი არ იცვლება თვისობრივად, მხოლოდ თუ გამდიდრდება საერთო - საკაცობრიო და, თუ გნებავთ, საკავშირო კულტურის მონაპოვრით. ეროვნულის შეცვლა ნიშნავს სხვა ეროვნულის მიღებას. თუ ჩინგიზ აიტმატოვის შემოქმედება, რომელსაც განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ ჩვენი ავტორები მისი ორენოვნების გამო, არ არის ყირგიზული კულტურის მოვლენა, მაშინ იგი რუსული კულტურის მოვლენად უნდა ჩაითვალოს და არა რაღაც „ზეეროვნულად“.

ერთ რამეს კი ვერ დაუუკარგავ ჩვენს ავტორებს და არ შემიძლია, აღფრთოვანება არ გამოვხატო. მიმხვდარან, რომ ენათა შერწყმა

და მათგან მესამე ენის მიღება პრაქტიკულად არ ხდება (გვ. 219), იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ისინი კიდევ დიდხანს იცოცხლებენ და დარწმუნდებიან, რომ ერების შერწყმა და ამის შედეგად სხვა ერის წარმოშობაც პრაქტიკულად გამორიცხულია. ავტორები თვლიან, რომ რუსული ენის გავრცელება არ იწვევს ეროვნული ენების შევიწროებას და რომ „ამაში მდგომარეობს რუსი ხალხის სიდიადე“ (გვ. 222). არაფერი გვაქვს საწინააღმდეგო არც რუსი ხალხის სიდიადისა და არც რუსული ენის სიდიადის, არც იმის საწინააღმდეგოდ გვეთქმის რამე, რომ რუსული ენის რესპუბლიკებში გავრცელება პროგრესული მოვლენაა, მას არ შეუძლია ეროვნულ ენათა შევიწროებაც, თუ მისი გავრცელება არ მოხდება ჩვენი ავტორების მიერ შემოთავაზებული რეცეპტების საშუალებით. მაგრამ თავისთავად ის ფაქტი, რომ რუსების მხოლოდ 3,5 პროცენტმა იცის საბჭოთა კავშირის რომელიმე სხვა ხალხის ენა, მაშინ, როცა რუსი მოსახლეობის თითქმის 25 პროცენტი მუდმივად ცხოვრობს სხვა მოკავშირე და ავტონომიურ რესპუბლიკებში, მეტად დამაფიქრებელია. უსამართლობა იქნება, ჩვენ ამაში დავინახოთ რუსების მხრივ რაიმე ქედმაღლობა, რაც ამ ერის სიდიადეს ჩრდილს მიაყენებდა. ეს არასწორი ეროვნული პოლიტიკის ბრალია მხოლოდ. იმის ბრალია, რომ რესპუბლიკებში ზოგან მთლიანად, ზოგან ნაწილობრივ საქმის წარმოება ხდება რუსულ ენაზე. სხვა ენის სწავლის საჭიროება პრაქტიკულად არ არსებობს! ეს კი იწვევს მოსახლეობის თანდათანობით გარუსებას, გინდაც ეს დიდსულოვნად არ უნდოდეს რუს ხალხს!

რუსული ენის საყოველთაო გავრცელებას ამ პირობებში სიკეთესთან ერთად ზიანი მოაქვს. იგი ზღუდავს ეროვნული ენების მნიშვნელობას, უკეთეს შემთხვევაში სტოვებს მათ სამწერლობო ენად, მაგრამ ხელს უშლის ენათა განვითარებას მეცნიერებისა და ტექნიკის სფეროში. ენა კი მარტო მწერლობით არ ვითარდება, იგი არა მხოლოდ საკომუნიკაციო, არამედ აზროვნების ინსტრუმენტიც არის, აზროვნება კი არ შეიძლება მხოლოდ „პოეტური“ იყოს. ამ მხრივ დამახასიათებელია თუნდაც ცენტრალური საატესტაციო კომისიის მოქმედება. სტალინის დროს ჯერ კიდევ საკმარისი იყო დისერტაციების რუსული ავტორეფერატები, მას შემდეგ ამ კომისიამ უფრო მაღალი სახელმწიფოებრივი ინსტანციის სტატუსი მიიღო და კიდევ უფრო „მოუჭირა ხელი“ მეცნიერების დარგში ეროვნულ ენებს, ახლა დისერტაციებიც კი რუსულად უნდა წარადგინონ დასამტკიცებლად. ამან ის გამოიწვია, რომ მეცნიერების უმრავლეს დარგში დისერტაციები პირდაპირ რუსულად იწერება, მხოლოდ გამონაკლისად იქცა ეროვნულ ენაზე დისერტაციის დაწერა, უფრო

მეტად, ლიტერატურათმცოდნეობითი თუ ისტორიოგრაფიული ხასიათისა, შემდეგ ისინიც უნდა ითარგმნოს. და იგზავნება მოსკოვში დისერტაციები თუნდაც სვანური ენის ბალსზემოური და ბალსქვემოური დიალექტების შესახებ სასაცილო ტრანსკრიპციებით... რად უნდა მტკიცება, რომ ამის გამო არა თუ არ იქმნება თანამედროვე მეცნიერული თუ ტექნიკური ტერმინოლოგია, ისიც იკარგება, რაც ჩვენს წინაპრებს ეკლესია-მონასტრებში ოდესაც დიდი რუდუნებით შეუქმნიათ და, რაც მთავარია, მშობლიურ ენაზე თანდათან უფრო ძნელი ხდება მეცნიერული დებულების ჩამოყალიბება. ძველ ქართულ მწერლობას შემოუნახავს უადრესად ტევადი ტერმინოლოგია მეცნიერების ისეთ დარგებში, როგორიცაა ფოლოსოფია, ასტრონომია, ბოტანიკა, ზოოლოგია, ფიზიოლოგია, ანატომია და სხვა მრავალი. ვის სჭირდება დღეს ისინი?

ენათა ურთიერთგავლენა და ლექსიკური მარაგის გამდიდრება ბუნებრივი პროცესია, მაგრამ ნაძალადევ ენობრივ ექსპანსიას მხოლოდ ზიანი მოაქვს. იგი არ აძლევს თვით პრივილეგირებულ ენასაც გამდიდრების საშუალებას, პირიქით, აღარიბებს კიდეც მას, დაჰყავს რაღაც საინფორმაციო მინიმუმამდე, რაზედაც სამართლიანად მიუთითა სსრკ მწერალთა კავშირის შარშანდელ პლენუმზე რუსმა მწერალმა ქალმა მაია განინამ. ყველა სხვა ეროვნების კაცს სულ ხუთასამდე რუსული სიტყვა სჭირდება და პრაქტიკულ ურთიერთობაში თვით რუსისთვისაც საკმარისი ხდება ასეთი „მარაგო“. ჩვენს ავტორებს კი ეჩვენებათ, რომ ერთმანეთს ვუნაწილებთ ენობრივ სიმდიდრეს და ამით ვბედნიერდებით, მით უმეტეს, რომ რუსული ენა გვიტყვევია „მეორე მშობლიურ ენად“ (გვ. 224). ეს მკრეხელობაა! მეორე მშობლიური ენა არ არსებობს!

ყველა ენას განვითარების ბოლომდე გამოუცნობი შინაგანი კანონები აქვს და თავისებურად შეუძლია ასახოს ცხოვრების ესა თუ ის ნიუანსი, სხვა ენისთვის იქნებ შეუქმნეველიც. ამიტომ მას უნდა მიეცეს თავისუფალი განვითარების საშუალება, რადგან ეს საბოლოო ჯამში იწვევს საკაცობრიო კულტურის გამდიდრებას და გამრავალფეროვნებას, რაკი ენა, ვიმეორებ, არის არა მხოლოდ კომუნიკაციის, არამედ აზროვნების ინსტრუმენტი.

ჩვენს ავტორებს მიაჩნიათ, რომ სსრკ ხალხთა „ენობრივი ცხოვრების განვითარება (ენებრივი ცხოვრება „რავარია“? რ. მ.) ხდება არა თვითდინებით, არამედ სკკპ-ს ეროვნულ-ენობრივი პოლიტიკის გავლენით, რომელიც სულ უფრო მიზანმიმართული ხდება და ძლიერდება“ (გვ.226).აი სწორედ ეგ გეგმაზომიერი პოლიტიკა საშიშია, თუ მას ჩვენი ავტორების მსგავსი ადამიანები წარმართავენ, რადგან პოლიტიკას ქმნის ადამიანთა გარკვეული წრე, ხოლო ენობრივ

კულტურას მთელი ხალხი. „თვითდინება“, რასაც აუგად მოიხსენიებენ ავტორები, სინამდვილეში არის ჭეშმარიტად დემოკრატიული, ბოლომდე ამოუცნობი ენობრივი ევოლუციის კანონთა ბუნებრივი განვითარება, ენობრივი პოლიტიკა კი — მისი ხელოვნური გამრუდება ყველა შემთხვევაში, რაგინდ გენიოსები იყვნენ ამ პოლიტიკის ავტორები.

თუ რა პოლიტიკას მიესალმებიან ჩვენი ავტორები, ჩანს თუნდაც შემდეგი მსჯელობიდან: „იმსახურებს მხარდაჭერას და გავრცელებას ღონისძიებანი ზოგ რესპუბლიკაში, სადაც ადგილობრივი მოსახლეობის ბავშვებში ეროვნული ენის სწავლება იწყება ხუთი წლის ასაკიდან ჯერ კიდევ სკოლამდელ საბავშვო დაწესებულებებში“ (გვ. 230). ეს საშინელება! არაფრით არ შეიძლება 5 წლის ბავშვს, რომელსაც ჯერ კიდევ არ შეუჯრძენია მშობლიური ენის სამყარო და არ განვითარებია მის საფუძველზე ლოგიკური აზროვნების უნარი, ხელი შევეშალოთ გონებრივ განვითარებაში და ვაზიაროთ მეორე ენობრივ და აზროვნებით სამყაროს. ლაპარაკია არა ვუნდერკინდებზე, ან მომავალ პოლიგლოტებზე, არამედ ჩვეულებრივ ბავშვზე. პედაგოგიური მეცნიერება, თუ იგი რაიმეს ნიშნავს ჩვენი ყოვლისმცოდნე ავტორებისათვის, ამის სასტიკი წინააღმდეგია. არ შეიძლება აკვიატებულ და არავისთვის საჭირო „ერთაშერწყმის“ პოლიტიკას ვანაცვალოთ მომავალი თაობა, არ შეიძლება „ორი მშობლიური ენა“ დედის რძესავით შეერგოს პატარას. ამიტომ ასეთ ინიციატივას მხარი კი არ უნდა დაუჭიროთ და გავავრცელოთ, არამედ მკაცრად უნდა დავგმოთ პედაგოგიკაში მიაძებლობა. რაც შეეხება რუს ბავშვებს, ზღაპარია, რომ ისინი საბავშვო ბაღებში შეისწავლიან გარდა რუსულისა სხვა ენას, ამის თქმა ავტორებს მხოლოდ იმისთვის სჭირდებათ, რომ აჩვენონ, ჩვენი ენობრივი პოზიცია არ არის ცალმხრივი. სხვა საკითხია, რომ თვისობრივად უნდა გაუმჯობესდეს რუსული ენის სწავლება საშუალო სკოლებში. დრო, სხვათა შორის, რაც ამისთვის არის გამოყოფილი, საკმარისზე მეტია! ვერ დავიჯერებ, რომ 7—8 წელი არ არის საკმარისი, რათა ბავშვმა ნებისმიერი ენა ისწავლოს, კარგად ისწავლოს.

მკითხველი, ალბათ, შეეჩვია ჩვენი ავტორების უაპელაციო ტონს და მსჯელობის თავისებურებებს, მაგრამ საჭიროდ მიმაჩნია, კიდევ ერთი ციტატა დავიმოწმო:

„რაც შეეხება შემოქმედებით ინტელიგენციას, განსაკუთრებით მხატვრულს, მისთვის ეროვნული ენა არაიშვიათად (?) პროფესიული მოღვაწეობის საფუძველია და, ბუნებრივია, ამიტომაც იგი განსაკუთრებულ დაინტერესებას იჩენს ეროვნული ენის გავრცელებისადმი. მნიშვნელოვანია ამ დროს განევასხვაოთ ერთმანეთი-

სგან სამართლიანი, კანონიერი მოთხოვნები, გამომდინარე ამა თუ იმ ეროვნების პროგრესული განვითარების ახალ მოთხოვნილებათა, მისი კულტურისა და ეროვნული თვითშეგნების სწორი გაგებიდან, იმ დაუსაბუთებელი პრეტენზიებისაგან, რომელიც დაკავშირებულია მიმდინარე ეროვნულ-ენობრივი პროცესებისა და მათი შედეგების საგანგებოდ რამატიზაციასთან! (უყურე შენ! ხაზიც და შეძახილიც ჩემია. რ.მ.). ბუნებრივია, გასაგები და დასაბუთებული სიყვარული არ უნდა გადაიზარდოს ენობრივ შოვინიზმში, რომელიც შეიძლება იქცეს წინაღობად საბჭოთა ერებისა და ეროვნებათა ცხოვრების ყველა მხარის პროგრესული ინტერნაციონალიზაციისა, მათ შორის ენობრივის, გზაზე“ (გვ.131).

დიდება შენდა, უფალო! ავტორებს მოწყალება გამოუჩენიათ, რომ ესმით მხატვრული ინტელიგენციის შეშფოთება. მაგრამ ამასთან ერთად აღნიშნავენ, უნდა გავარჩიოთ მათი კონონიერი მოთხოვნები იმისაგან, რასაც ისინი დრამატიზებულიად წარმოგვიდგენდნენ და ენობრივ შოვინიზმს ავლენენო. არსად არავის, არც ერთ მწერალს თუ ხელოვნების მოღვაწეს არ უთქვამს — რუსული ენა არ უნდა ვისწავლოთო. რაში გამოიხატება მათი შოვინიზმი? იმაში, რომ სწუხან — აღარ არსებობს ეროვნული სკოლებიო. რას ნიშნავს ენობრივი ინტერნაციონალიზაცია? ეს ნიშნავს ფაქტიურად და წიგნის ავტორთა პოზიციიდან გამომდინარე, ენობრივ ასიმილაციას, ანუ, მათი მორცხვი ტერმინით — ინტეგრაციას. და თუ მწერალი ამის წინააღმდეგ ხმას ამოიღებს, როგორ შეიძლება მისი შოვინისტად მონათვლა? იქნებ სჯობია, „ხალხის მტრის“ დამლა მივაკრათ ბორის ოლეინიკს, ნილ გილევიჩს, იმავე ჩინგიზ აიტმატოვს, და, ინტერნაციონალიზმის ინტერესებიდან გამომდინარე, შორეულ აღმოსავლეთში ან უკიდურეს ჩრდილოეთში (ახლად ასათვისებელ მიწებზე!) გუვრათ თავი? ამით ხომ წიგნის ავტორთა გულსაც მოვიგებთ და ორ საქმესაც ერთად გავაკეთებთ?

ახლა ვნახოთ, როგორ ესმით წიგნის ავტორებს პატრიოტიზმი. ისინი წერენ, პატრიოტიზმი სამშობლოს სიყვარულიაო, იგი ხალხის მრავალსაუკუნოვან ისტორიიდან იღებს სათავესო, „ეს გრძნობა...მტკიცდებოდა საუკუნეთა და ათასწლეულთა განმავლობაში“ (გვ. 233). ვაპატიოთ ავტორებს, რომ თვითონვე დაავიწყდათ, ერი ხომ მხოლოდ გუშინ, კაპიტალიზმის დროს შეიქმნა და ათასწლეულები რა შუაშია! ამაზე თუ ყურადღება გავამახვილე, ვიცო, მაშინვე დემაგოგიურად მომიგებენ, ერი გუშინ შეიქმნა, მაგრამ ადრე სხვა რაღაცა იყო და იმ რაღაცას სამშობლო ერქვა არა ერისთვის — ვილაცისთვისო. მთავარი მაინც სხვა არის. წიგნის ავტორები აკრიტიკებენ ბურჟუაზიული იდეოლოგიის წარმომადგენლებს, რომ მათ

არასწორად გაიგეს მარქსისა და ენგელსის ფრაზა „მანიფესტი-დან“ იმის შესახებ, რომ „მუშებს არა აქვთ სამშობლო“, მაგრამ, მეგონი, ეს სიტყვები სწორად ვერ გაიგეს არა მარტო ბურჟუაზიულ-მა იდეოლოგებმა, არამედ ზოგმა საბჭოთა იდეოლოგმაც და მას შორის ჩ ენმა ავტორებმა (გვ. 233). ისინი ცდილობდნენ დაწერონ აზრი, რომ სამშობლოა არა, მაგალითად, პატარა საქართველო, არამედ მსოფლიოს ერთი მეექვსედი, რომელსაც საბჭოთა კავშირი ჰქვია, რომ სამშობლო არა ეთნიკური ტერიტორიაა, არამედ ერთი იდეოლოგიით, ერთი სოციალური წყობით მოცული ევრ-აზიის კონტინენტის უდიდესი ნაწილი (ჯერ-ჯერობით!). ამ ლოგიკით გამოდის, რომ არსებობს ორი სამშობლო — სოციალისტური და კაპიტალისტური, აღარც ინგლისია, აღარც საფრანგეთი, აღარც იაპონია, ისევე როგორც არ არის რუსეთი, სომხეთი, ლიტვა...

წიგნში ვკითხულობთ ასეთ ფრაზას: „რუსეთის კომუნისტების პოზიციაში ნაციონალური ნიჰილიზმის ნიშანწყალიც არ იყო (გვ. 234). არ არის ეს სწორი! მაშინ ლენინმა ვის უწოდა „დერჟიმორ-დები“? თუ მენშევიკები არ იყვნენ ასეთი ნიჰილიზმით დაავადებულნი, ბოლშევიკებს ხომ იგი რევოლუციის შემდეგაც გადმოჰყოლიათ? ცოტა, ღმერთო შეგცოდნე, ამ ავადმყოფობის ბაცილები დღესაც საგრძნობია თუნდაც ამ წიგნში, ერთა მომავალ შერწყმას და მორცხვ „ინტეგრაციას“ რომ ქადაგებს. წიგნის ავტორებს ისიც არ შეე-ლით, რომ ეროვნული ნიჰილიზმისადმი მარქსიზმის კლასიკოსთა დამოკიდებულება იციან: „მარქსიზმის ფუძემდებლები პირდაპირ მიუთითებდნენ ეროვნული ნიჰილიზმის კავშირს ბურჟუაზიულ შო-ვინიზმთან, — წერენ ისინი, — რამდენადაც ეროვნებათა უარყოფა ფაქტიურად შეიძლება იქნეს მომასწავებელი სანიმუშო ერში მათი გათქვეფისა“ (გვ. 237) და ცოტა ქვემოთ აღნიშნავენ: „გადმონაშ-თის სახით შოვინიზმის გამოვლინება შესაძლებელია სოციალის-ტურ სამყაროშიც, რომელიც გამოიხატება მცირე ხალხთა უფლებე-ბის ანგარიშგაუწევლობაში“ (გვ. 238). გვგონება თავის თავზე წერე-ნო, თავს თვითონ იმათარახებენ მარქსიზმის კლასიკოსებზე მითითე-ბით!

კაცს რომ ერთგვარი სიხარულის გრძნობა შეიპყრობს, როცა ბავშვობის დროინდელი შთაბეჭდილება გაუცოცხლდება, შემთხვე-ვით რომ გადაეყრება მივიწყებულ რიკ-ტაფელას ან მოჩუხჩუხ ნაკადულს, ათეული წლების განმავლობაში ნირი რომ არ შეცვლია, სწორედ ისეთი რამ განვიცადე შემდეგი ფრაზის წაკითხვისას: „ამჟამად საბჭოთა რესპუბლიკები — ეს არის აყვავებულნი («прицвет-тающие») სახელმწიფო წარმონაქმნები“ (გვ. 241). რა ნაცნობი და ლამაზი სიტყვებია, მერე რა ეუყოთ, რომ ყალბია! შემდეგ კიდევ

უკეთესი სიტყვები წერია ამ წიგნში: „საბჭოთა ადამიანებისათვის სამშობლო ეს მხოლოდ ის მიწა როდია, სადაც შენ დაიბადე, სადაც ცხოვრობდნენ შენი მამა-პაპანი. სამშობლო არის მთელი ჩვენი მამული — წყნარი ოკეანიდან ბალტიის ზღვამდე, ჩრდილოეთის ყინოლოვანი ოკეანიდან პამირამდე და კავკასიონამდე“ (გვ. 242). ცოტა კი გული დამწყდა, რომ არა თქვეს — პამირისა და კავკასიონის ჩათვლით, მაგრამ ეს რა მოსატანია, როცა ურში საამოდ აუღერდა მშობლიური ომახიანი სიმღერა — ლებედევ-კუმანის ლექსი და ღუნაევსკის მელოდია:

Широка страна моя родная,
много в ней лесов, полей и рек,
я другой такой страны не знаю,
где так вольно дышит человек!
От Москвы до самых до окраин,
с южных гор до северных морей
человек проходит как хозяин
необъятной Родины своей.
Всюду жизнь и вольна и привольна,
точно Волга полная течет...

ეპ!

ვწერთ ისევ ასეთი ლექსები, სტალინური ეპოქის შესაფერისი, ასეთი წიგნები, ვიკუნტრუშოთ ისევ!..

წიგნის ავტორები თვლიან, რომ ეროვნული თავისებურებანი მსოფლიოში სოციალიზმის საყოველთაოდ დამყარების შემდეგაც კარგახანს იქნება (ბოლოს, როგორც ეტყობა, მოისპობა), მაგრამ ობიექტურ პროცესებს ხელი არ უნდა შევეშალოთ. ობიექტური პროცესები კი, მათი აზრით, ეროვნულ თავისებურებათა თანდათანობით მოშლას (გვ. 242). მთელს მსოფლიოში ღდეს ერთა თვითგამორკვევისა და კონსოლიდაციის პროცესი მიმდინარეობს, რასაც რამდენადაც ვიცო, მიესალმება ჩვენი პარტია, რადგან ეს პროცესები ეწინააღმდეგება საიმპერიო თუ მონოპოლისტურ ინტერესებს.

ჩვენს ავტორებს ეროვნული პატრიოტიზმი საერთო საბჭოთა პატრიოტიზმის ნაწილად მიაჩნიათ (რაც უფრო მცირერიცხოვანია ერი, მით უფრო ერთი ციცქნაა მისი პატრიოტიზმი!), არ უნდათ გაიგონ, რომ ერთია პატრიოტიზმი, რომელიც ერის კარჩაკეტილობას ისახავს მიზნად და ნაციონალიზმში გადაიზრდება და მეორეა პატრიოტიზმი, რომელიც გამდიდრებულია ხალხთა მეგობრობის გრძნობით იმავე საკუთარი სამშობლოს სასარგებლოდ. ეროვნული პატრიოტიზმი არ შეიძლება იყოს საერთო-სახელმწიფოებრივი პატ-

რიოტიზმის ნაწილი, ისევე როგორც არ შეიძლება იყოს კოსმოპო-
ლიტიზმის ნაწილი. ქართველს არ შეიძლება საქართველო იმიტომ
უყვარდეს, რომ იგი საბჭოთა კავშირის ნაწილია, ქართველს საბჭო-
თა კავშირი იმიტომ უნდა უყვარდეს, რომ მისი სამშობლო შედის ამ
ფედერაციაში, მასვე იმიტომ უნდა უყვარდეს უკრაინაც და სომხე-
თიც. თავი და თავი ქართველისათვის საქართველოს სიყვარულია,
ლათვიელისთვის ლატვიისა. ეს გრძნობა ადამიანში მაშინაც ცოც-
ხალია, როცა იგი სამშობლოდან შორს ცხოვრობს. წიგნის ავტორე-
ბი საბჭოთა პატრიოტიზმსაც არ სჯერდებიან, ცდილობენ გააფარ-
თონ ეს ცნება „სოციალისტურ“ პატრიოტიზმამდე, რადგან „სო-
ციალური ან ინტერნაციონალური ერთობის პატრიოტიზმი ერთია“
(გვ. 254). მოგწონთ ვარშავის ხელშეკრულებებით დაკავშირებული
სახელმწიფოებისა და ნატოს ქვეყნების პატრიოტიზმები?

წიგნის ავტორები კვლავ და კვლავ უბრუნდებიან რესპუბლიკებ-
ში, მათი აზრით, ინტერნაციონალიზმის დამახინჯების ფაქტებს და
მაგალითად მოჰყავთ ლატვია. თურმე ნუ იტყვი, ლატვიის უმაღლე-
სი განათლებისა და კულტურის სამინისტროებში, გამსახკომში
ხელმძღვანელ სამუშაოებზე ლატვიელები ყოფილან და არა რუსები!
(გვ. 266). როგორ შეიძლება რესპუბლიკას ეს უსაყვედურო? კაცი,
რომელმაც რესპუბლიკის ენა არ იცის, შეიძლება ხელმძღვანელობ-
დეს ასეთ ეროვნულ უწყებებს?

ავტორები, რა თქმა უნდა, ჩვენი წყობილების სიკეთის წარმოსა-
ჩენად შემოხვევას არ უშვებენ, ერთა ურთიერთობაში ისტორიულ
წარსულში გავრცელებულ უკუღმართ მოვლენებს რომ არ გაჰყრან
კბილი:

„პოგრომები — აი პრაქტიკა, რომელიც ბატონობდა ამიერ-კავკა-
სიაში, უკრაინაში, ვოლგისპირეთში და რუსეთის სხვა რაიონებში“
(გვ. 269).

რუსეთზე ლაპარაკობენ და პირველ რიგში კი ამიერკავკასიას
ასახელებენ, ეტყობა, მიაჩნიათ, რომ აქ უფრო გაბატონებული იყო ეს
უკეთურობა! მთელს ამიერკავკასიაზე პასუხს ვერ ვაგებ, მაგრამ
კატეგორიულად უნდა განვაცხადო: საქართველოში ათასწლეულე-
ბის მანძილზე „პოგრომის“ არც ერთი შემთხვევა არ ყოფილა
ადგილობრივი არაქართული მოსახლეობის მიმართ. ავტორები ვერ
დაასახელებენ ერთ ისტორიულ წყაროს ან ტრადიციულ ზეპირ
გადმოცემას, სადაც ამაზე თუნდაც რაიმე მინიშნება იყოს. 2600
წელი ცხოვრობენ საქართველოში ებრაელები და არა თუ „პოგრომი“,
ქა თული მოსახლეობისაგან რაიმე შევიწროებაც არ უგრძნიათ.
სწორედ ამიტომ მაღლიერი ებრაელები ისრაელში შვილებს ახლაც
ასწავლიან ქართულ ენას, იმ სახელმწიფოში მოქმედებს სხვები-

სთვის გაუგებარი ფენომენი „ქართული ებრაელობა“, გამოდის ქართულ ენაზე არა ერთი და ორი ჟურნალ-გაზეთი, არსებობს რუხაველის საზოგადოება, სიმღერისა და ცეკვის ქართული ანსამბლები.

იქნებ ავტორები „პოგრომებად“ თვლიან ცარიზმის მიერ ქართული მოსახლეობის დარბევას, საეკლესიო ისტორიის პრაქტიკაში უპრეცედენტო შემთხვევას, როცა რუსმა ეგზარქოსმა დასწყევლა საკუთარი მრევლი — მთელი ქართველი ერი, ან 1924 და შემდეგი წლების რეპრესიებს? მაგრამ ამას ყველაფერს სხვა სახელი ჰქვია და არა „პოგრომი“.

წიგნის ავტორები ნაციონალიზმში და კუთხურობაში სდებენ ბრალს იმ რესპუბლიკების ხელმძღვანელებს, რომელნიც ცდილობენ, როგორმე თავი აარიდონ ცენტრალურ უწყებების დიქტატს და ზრუნავენ რესპუბლიკის დემოგრაფიული ვითარების შესანარჩუნებლად (გვ. 273—274). ავტორთა აზრით, რესპუბლიკამ არ უნდა შეუშალოს ხელი სხვა რესპუბლიკებიდან მოსახლეობის მოზღვაებას. რესპუბლიკა მათ მაინც „დამამზადებელ კანტორად“ (რ. გამზათოვი) მიაჩნიათ და არა ეროვნულ ერთეულად. წიგნის ავტორებს სრულებითაც არ აღადრდებთ ის გარემოება, რომ რესპუბლიკებში ჩამოსახლებული სხვა ერისშვილები ნაკლებად არიან იმ რესპუბლიკის პატრიოტები, სადაც ცხოვრობენ, მაგრამ ის მაინც უნდა აღადრდებდეთ, რომ მათში, ვფიქრობ, ამის გამო დაჩლუნგებულია საერთო-საკავშირო პატრიოტიზმის გრძნობაც. ეს არის მთავარი მიზეზი, იმისა, რომ რესპუბლიკებიდან საკავშირო, ე.წ. „საუკუნის მშენებლობებზე“ მიდიან ძირითადად არა სხვა ერის შვილები, არამედ იმ ერისა, „რომელმაც სახელი მისცა რესპუბლიკას“. ასეთი მდგომარეობა, პირიქით, ავტორთა შეხედულებით, ხელს უწყობს ერთა შერწყმის პროცესების დაჩქარებას და ამიტომაც კარგია! ავტორებს ძალიან აწუხებთ, როცა იქმნება პირობები იმისათვის, რომ ამა თუ იმ რესპუბლიკაში დასახლებული სხვა ერისშვილი სტოვებს რესპუბლიკას. ისინი აკრიტიკებენ ყაზახეთის რესპუბლიკის ხელმძღვანელებს იმის გამო, რომ მათ დაუშვეს შესაძლებლობა რესპუბლიკის უმაღლეს სასწავლებლებში პროცენტულად მეტი ყაზახი ახალგაზრდის მიღებისა (გვ. 276), ამის გამო ბევრი არაყაზახი სწავლის მისაღებად მიდის სხვა რესპუბლიკაში და ზოგჯერ საცხოვრებლად იქვე რჩება. ავტორები, რომელნიც ეროვნული საკითხის „დრამატიზებას“ უკიჟინებენ მწერლებს, ლამის ტრაგედიად მიაჩნევენ ასეთ ვითარებას. რა არის ამაში ტრაგიკული, რომ რაც შეიძლება მეტმა ყაზახმა მიიღოს უმაღლესი განათლება და დარჩეს საცხოვრებლად თავის რესპუბლიკაში, ხოლო იქიდან ზოგიერთმა ჩამოსულმა კვლავ თავისი „ძველი“ სამშობლო მონახოს?

წიგნის ავტორები მსჯელობენ საბჭოთა ხალხის ცხოვრების წესზე. რა არის ძირითადი დამახასიათებელი ჩვენი ცხოვრების წესისათვის? „ჩვენი ცხოვრების წესი — ეს არის ცხოვრების შრომითი წესი“ (გვ.289). რაღაც არა მგონია, რომ კაპიტალისტური იაპონიისათვის არ იყოს დამახასიათებელი შრომა! ჩვენ რომ ხალხსიანად ვშრომობთ, ხუთწლედების გეგმებს გადაჭარბებით ვასრულებთ და მარტო იმაზე ვფიქრობთ, როგორმე სოციალისტურ შეჯიბრებაში გავიმარჯვოთ, ამ დროს იაპონელები თავიანთ ტრადიციას არ დალატობენ, ან მხარ-თემოზე არიან წამოწოლილნი, ან შშობლიურ, იაპონურ საკეს ხუზავენ? ეს ხომ მათი ცხოვრების წესია... არ გვეყო კუნტრუში და ძახილი — ჩვენ ყველაზე კარგები ვართო? რაღაც არ ჩანს, რომ შრომამ აგვაყვავა, პირიქით, ხალხი შრომას გადაეჩნია, სოფლები დაცარიელდა, გლეხს სოფლისკენ გახედვა აღარ უნდა, მარტო ნოსტალგიური ლექსები იწერება სოფელზე, მაგრამ ლექსებს, მოგეხსენებათ, ვერც დათესავენ და ვერც მოწველი!

ჩვენ მიჩვეული ვართ, რომ, როცა ასეთი ხასიათის წიგნებს წერენ, თეორეტიკოსები ცხოვრებას არ აკვირდებიან, მაგრამ რაღაცას მაინც კითხულობენ. ჩვენი ავტორები, როგორც ეტყობა, არც კითხულობენ, თორემ საჯაროობის პირობებში მათ შეეძლოთ ბევრი რამ ჭკუის სასწავლი გაეგოთ.

ახლა მინდა მკითხველს გავაცნო წიგნის ერთი პიკანტური ადგილიც: „ეროვნებათაშორისი ქორწინების სოციალური მნიშვნელობა აშკარაა: იგი ამსხვრევს წარსულის ცრურწმენებს იქ, სადაც ეს უკანასკნელნი ყველაზე მეტად ინარჩუნებენ თავს — ყოფაცხოვრებით სფეროში, საქორწინო-ოჯახურ ურთიერთობაში... ჩვენ ვზეიმობდით (?) ნაციონალურ-შერეული ქორწინებების გამო, მაგრამ ვცდილობდით არ შეგვემჩნია, თუ ზოგჯერ რა ძნელად ხდებოდა ეს, თვალებს ვხუჭავდით იმაზე, თუ რაოდენ ხშირად ირღვეოდა... ვფიქრობთ, მომწიფდა იმის აუცილებლობა, დავიწყოთ რესპუბლიკებში ოჯახური ურთიერთობის საფუძვლიანი შესწავლა და ვეცადოთ ამ ურთიერთობებში რაც რამ საუკეთესოა, განვაზოგადოთ და გავხადოთ საზოგადოების კუთვნილება (გვ.308—309).

ქართველ მკითხველს და ტელემა ურებლებს კარგად ახსოვს ცენტრალური ტელევიზიის პოლიტიკური (!) მიმომხილველის ვ. ცვეტოვის კომიკური გამოხდომა და შემდეგ ბოდიშები ამავე საკითხებზე. როგორც ეტყობა, შერეული ქორწინების ინტერნაციონალურ მნიშვნელობაზე ასეთი აკვიატებული აზრი ზოგიერთი ტვინნადრძობი მოღვაწისთვის არ არის შემთხვევითი. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ფ. ბურლაცკის მოგონება

ამის შესახებ, თუ როგორ მუშაობდა სპეცალისტთა ერთი ჯგუფი

პარტიის პროგრამის ახალი პროექტის შედგენაზე (ქურნ. „ნოვი მირ“, №10, 1988, „სტალინის შემდეგ“):

„პეტრე ნიკოლოზის ძეს (აკად. პ. ნ. ფედოსეევს. რ. მ.) ზოგჯერ მოჰყავდა ორი-სამი ფილოსოფოსი ჩამატებებისათვის, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ცალკეული წინადადებების შესადგენად მათი პროფესიული ორიენტაციის მიხედვით. ერთმა ასეთმა ფილოსოფოსმა, ეროვნებით სომეხმა, რუს ქალზე დაქორწინებულმა, გაგვაწა-მა ჩვენს ქვეყანაში ეროვნებათაშორისი ქორწინებების წაქეზების გზით ეროვნულ ურთიერთობათა განვითარებასთან დაკავშირებული ჩამატებებით. მას ეს წარმოედგინა ერების დაახლოების, მათი შერწყმისთვისაც კი მთავარ საშუალებად. იგი საერთო სამუშაო მაგიდასთან დაბეჯითებით, ჯიუტადაც ცდილობდა ჩაეჩხირა თავისი დამატებები და ერთობ მოაბეზრა ყველას თავი, თვით გაწონასწორებულ და მშვიდ პეტრე ნიკოლოზის ძესაც. ერთხელ როგორღაც მან მთხოვა ამელო წარმოდგენილი გვერდები, გამეკეთებინა მათთვის რედაქცია და დამებრუნებინა საერთო მაგიდაზე. მე კი, იმის ნაცვლად, რომ მიმეხედა ტექსტისათვის, რომელიც სრულიად უფარგისად მიმანდა, გადავწყვიტე ხუმრობით დავეპყროფილებულიყავი და ავტორის საკრამენტულ ფორმულირებას „ერების დაახლოების საუკეთესო გზას წარმოადგენს განვითარება საქორწინო ურთიერთობისა“ დავამატე: „და სქესობრივი ურთიერთობის სხვა ფორმებისა სხვადასხვა ერის წარმომადგენელთა შორის“. როცა ეს ფორმულა წავიკითხე საერთო მაგიდასთან, მან გამოიწვია პომერული ხარხარი და პეტრე ნიკოლოზის ძემ, მიუხედავად გაცხარებული პროტესტისა, ყოველგვარი დანაწილის გარეშე მოისროლა მთელი ტექსტი“ (გვ.192).

სამწუხაროდ ფ. ბურლაკი არ ასახელებს იმ ფილოსოფოსის გვარს, მაგრამ მე მგონია, იგი ერთ-ერთი ჩვენი ავტორი უნდა იყოს, ყოველ შემთხვევაში, მისი სულიერი ძმა მაინც არის აშკარად!

ვატყობ, რომ ეს ჩანაწერები ცალმხრივი გამომდის. მარტო კრიტიკა არ კმარა, ავტორებს რაიმე რჩევაც ხომ უნდა მიეცე-ამიტომ მათ ვურჩევდი, ჩათვალონ ყველაზე დიდ ინტერნაციონალიზტებად შაჰები და სულთანები, რომელთაც ასობით სხვადასხვა ეროვნების ცოლები ჰყავდათ. გარდა ამისა, აღიარონ, რომ „შერეული“ ქორწინება ინტერნაციონალიზმის ნიშანია, ხოლო ერის შიგნით ქორწინება-ნაციონალიზმისა. ერთი რამ არ მესმის მხოლოდ და ამიტომ თვით მათ უნდა ვკითხო: ღმერთი რომ გაწყრეს და სხვადასხვა ეროვნების ცოლ-ქმარს უთანხმოება მოუვიდეთ, ჩავთვალოთ ეს „რეგიონალურ კონფლიქტად“ და გენერალური ასამბლეის სესიაზე განვიხილოთ? ვიდრე ამ კითხვაზე პასუხს მივიღებდეთ, ერთი რამ

მოვინანიოთ: თურმე, რა დაუმსახურებლად ვკიცხავთ შავი ზღვის-პირეთში საგატროლოდ ჩამოსულ მეძავეებს, ისინი ხომ ხალხთა მეგობრობის განმტკიცებისათვის იღვწიან?

წიგნის ავტორები არ ერიდებიან კრიტიკას რუსი ეროვნების წარმომადგენლებისა, რომელნიც ჯიუტად არ სწავლობენ „ეროვნულ“ ენას, მიუხედავად იმისა, რომ 10-20 წელი ცხოვრობენ სხვა რესპუბლიკაში. ვფიქრობ, ავტორები სავსებით დაუმსახურებლად საყვედურობენ რუსებს:

„ერთი მშობლიური ენით თვითშეზღუდვა რუსი ეროვნების ზოგიერთი წარმომადგენლისა შეიძლება აიხსნას მათი შეხედულებების შეზღუდულობითაც“ (გვ. 310). არა! ეროვნული ენა, ანუ რესპუბლიკის მკვიდრი მოსახლეობის ენა, ანუ ენა, ჩვენი ავტორების სიტყვით რომ ვთქვათ, „ერისა, რომელმაც სახელი მისცა რესპუბლიკას“, სახელმწიფო-დაწესებულებათა ენა არ არის, იმიტომ არ სწავლობენ რუსები, ლამის ადგილობრივებმაც დაივიწყონ! არაფერ შუაში არ არის „შეხედულებათა შეზღუდულობა“, რუს ხალხს არ სჭირდება არც დაუმსახურებელი ქება და არც დაუმსახურებელი საყვედური. რესპუბლიკებში ყველა პირობაა იმისათვის შექმნილი, რომ აუცილებელი იყოს რუსული ენის ცოდნა და თანდათანობით იზღუდება პირობები, რომელნიც ასევე აუცილებელს გახდიდა ადგილობრივი ენის ცოდნას. ადგილობრივი მოსახლეობის ენა ბევრ რესპუბლიკასა თუ ოლქში თანდათან გადადის ჯერ მეგობრების, შემდეგ ოჯახის წრეში, იქაც ფეხს აიკრეფს, თუ ოჯახშიც შერეული ქორწინებაა და ბოლოს მხოლოდ პალეოლინგვისტიკების საკუთრება გახდება. განა ნორმალურია, რომ ათასკაციან ეროვნულ საკრებულოში ერთი რუსი თუ გაერია, ყველამ რუსულად უნდა ილაპარაკოს, რადგან სხვაგვარად 999 კაცს ნაციონალისტებად ჩათვლიან და ის ერთი რუსი ინტერნაციონალისტი იქნება, მიუხედავად იმისა, რომ რუსულის მეტი არაფერი იცის?

წიგნის ავტორების ლოგიკით იდეალური ქართველი ასეთი უნდა იყოს: დედა ჰყავდეს რუსი, ცოლი — სომეხი, რძალი — ყალმუხი, — სიძე — ბელორუსი, ცხოვრობდეს უზბეკეთში, უყვარდეს საქართველო, მაგრამ ერჩიოს მოლდავეთი...

დავიმოწმებ კიდევ ერთ ციტატას წიგნიდან: „ისტორია იცნობს მრავალეთნიკურ და მრავალეროვნულ ფორმირებებს, რომელნიც იქნებოდნენ ძალით და თავს ინარჩუნებდნენ ძალადობის ხარჯზე. ასეთი იყო შორეულ წარსულში ალექსანდრე მაკედონელისა და ჩინგისხანის იმპერიები, უახლოეს ეპოქაში — ავსტრო-უნგრეთის მონარქია და ბრიტანეთის ერთა თანამეგობრობა“ (გვ. 320).

ავტორებს არა აქვთ უფლება ილაპარაკონ ისტორიაზე, რად-

გან მათი გაგებით ერს ისტორია არა აქვს, მით უმეტეს, ხოლო ერთ საბჭოთა ერს (თურმე, ყირგიზების და ტაჯიკების ერებად ჩამოყალიბება დღესაც არ დამთავრებულა). ამიტომ ავტორებს არ გამოადგებათ მაგალითებად ალექსანდრე მაკედონელისა და ჩინგისხანის იმპერიები. თუმცა, რას გამოაპარებ, უკან დასახვევი გზა დაიბრუნეს — „მრავალეთნიკური ფორმირება“ შემოიღეს ტერმინად. არც რუსეთის იმპერია გამოდგება მაგალითად, მას დაშლა არავინ აცალა, მის ნანგრევებზე პირდაპირ ჯერ საბჭოთა რუსეთი, ხოლო შემდეგ საბჭოთა კავშირი შეიქმნა. თუმცა, სულო ცოდვილო, ავტორებს რუსეთის იმპერია ამ კონტექსტში არ უხსენებიათ. არ ვიცი, რევოლუცია რომ არ მომხდარიყო, მათი აზრით, ისიც დაიშლებოდა, თუ სხვა რაღაცის შერცხვათ და საერთოდ თავი აარიდეს ამ თემაზე საუბარს? ვინ იცის?

და ბოლოს, კიდევ ერთი ციტატა: „დასავლეთის პოლიტოლოგიაში ფართო გასავალი მიეცა მისწრაფებას — ერების დაახლოების პოლიტიკა, რომელსაც მხარს უჭერს სკკპ, გააიგივეონ ხალხთა ძალდატანებით ასიმილაციასთან და ყოფილი ეროვნული განაპირა მხარეების კოლონიზაციასთან“. საბჭოთა ხალხი ამ პოლიტოლოგია მიერ, თურმე, განიხილება როგორც „საბჭოთა რუსული სუპერნაცია“ (გვ.313).

არა მგონია, ამ წიგნის წაკითხვის შემდეგ დასავლეთის პოლიტოლოგებმა აზრი შეიცვალონ. თუ ერთა დაახლოების პოლიტიკა ტარდება იმ ხერხებით და მეთოდებით, რომლებზედაც წიგნშია ლაპარაკი, კერძოდ ერების მაქსიმალური ათქვეფა ერთმანეთში მიგრაციის საშუალებით, შერეულ ქორწინებათა გამო ზეიმი, რესპუბლიკათა უფლებების მაქსიმალური შეზღუდვა, ეროვნული ინტერესების სახელმწიფოს ინტერესებისადმი დამორჩილება (თუ საჭიროა, მსხვერპლად შეწირვა), ცალმხრივად გაგებული ნაციონალიზმი, როგორც ეროვნული კარჩაკეტილობის, კუთხურობის, ეგოიზმის, ყოყმანობის გამოვლენა, ისეთი პოლიტიკური დამღები, რომლითაც შესაძლებელია ეროვნული ინტერესის ყოველგვარი დაცვის მონათვლა, — გასაკვირი არ არის დასავლეთის პოლიტოლოგთა შეხედულება, რადგან ეს ყველაფერი არის ასიმილაცია და არა ერთა დაახლოება.

რატომ ვაბნევთ დასავლელ პოლიტოლოგებს, რატომ არ გვეცოდებიან ისინი, როცა ერის ინტერესებით გვინდა ავხსნათ მასობრივი მიგრაცია? რუსეთის იმპერატორები არც კომუნისტები ყოფილან და არც უპარტიო ბოლშევიკები, როცა მასობრივად ჩამოასახლეს საქართველოში ე. წ. „დუხობორები“ და „მოლონები“, არც

შპ3-აბასი იყო ასეთი, თუმცა ათიათასობით ქართველი გადაასახ-
ლა ირანში და მათს ნაცვლად ბორჩალოს თურქული ტომი ჩა-
მოგვისახლა, თუმცა, ჩვენი ავტორების შიშით ვერ გავბედავ, არ
ვუწოდო მას ინტერნაციონალისტი მისი მრავალეროვნული ჰარამ-
ხანის გამო...

დასასრულს, ბოდიში მინდა მოვიხადო მეითხველთან. მე დავ-
პირდი, სარკის მაგივრობას გავწევ, რათა წიგნში ჩამოყალიბებული
დებულებები უკუღმა დავინახოთ-მეთქი. ვერ შევასრულე პირობა.
წიგნი 350 გვერდს შეიცავს, ჩემი სარკე ბევრად ნაკლებია, ბევრ
საკითხს ავუარე გვერდი, ყოველ გვერდზე, ყოველ სტრიქონში
გვხვდება უამრავი მარგალიტი!

როგორც ვნახეთ, საკმაოდ მძიმე სურათი დაგვიხატეს ავტორებ-
მა, თუმცა, თვითონ აღფრთოვანებულები არიან მისი მშვენიერებით.
მართალი გითხრათ, გამაკვირვა წიგნის გამოცემის თარიღმა —
1988 წელი. სწორედ ამ წელს — გარდაქმნისა და საჯაროობის
ვითარებაში შეუძლებელი მეგონა ასეთი წიგნის გამოცემა. არ
გამიკვირდებოდა, სხვა თარიღი რომ ყოფილიყო, მაგალითად,
1937 წელი, ან თუნდაც 1984 წელი, მაგრამ 1988? ყველაფერი,
რაზედაც ავტორები წერენ, თუ რეალური არა, სასურველი ხომ
მაინც არის მათთვის? ჩქარობენ ისინი, ჩქარობენ ერთა „შერ-
წყმას“, არიქა!

1989. აპნისი

ს კ (ო რ ტ ს — კ უ ო) ვ ნ ი ლ ი ა დ გ ი ლ ი !

სავსებით ბუნებრივია, რომ ეროვნული სუვერენიტეტის პრობ-
ლემას დაუკავშირდა სპორტული მოძრაობის, კერძოდ, ფეხბურ-
თის დამოუკიდებელი განვითარების საკითხიც. გამოითქვა ურ-
თიერთსაწინააღმდეგო შეხედულებანი. არ ვაპირებდი ამ დავაში
ჩაბმას, მაგრამ მიმაჩნია, რომ არა გვაქვს უფლება, ამ საკითხ-
ზე აზრი არ ვკითხოთ ფეხბურთის ცნობილ ავტორიტეტებს (რო-
მელნიც, სამწუხაროდ, ჯერჯერობით ხმას არ იღებენ) და მათ
შორის ქართული ფეხბურთის პატრიარქს — ანდრო ჟორდანias.
მართალია, მის სიცოცხლეში რაიმე გარდაქმნაზე, ან ფეხბურთ-
ში ნამდვილი პროფესიონალიზმის აღიარებაზე ოცნებაც კი შე-

უძლეელი იყო, მაგრამ მან მაინც მოახერხა დაეტოვებინა შთამომავლობისთვის თავისი შეხედულება საბჭოთა კავშირის ჩემპიონატის არსებული სისტემის უვარგისობაზე. მისი წიგნი „ფიქრები ქართულ ფეხბურთზე“ 1966 წელს ჩაბარდა გამომცემლობას, მაგრამ იმდროინდელი სპორტის მესვეურთა „წყალობით“ გამოიცა მხოლოდ 10 წლის შემდეგ, 1976 წელს (ავტორი, სამწუხაროდ, ვერ მოესწრო!). აი, რას წერს ანდრო ჟორდანიძე: „ასეთი ჩემპიონატის მოწყობა, როგორიც საკავშირო პირველობაა, დიდ სიძნელებთან არის დაკავშირებული. ჩვენს ქვეყანას იმხელა ტერიტორია უჭირავს, რომ ასეთი მასშტაბისა ვერ იქნებოდა თვით ევროპის ჩემპიონატი, ისიც რომ ამავე სისტემით ტარდებოდა. თუმცა, გულახდილად უნდა ითქვას, რომ დღეს ფეხბურთის განვითარებისთვის არც არის სასარგებლო ასეთი ხასიათის შეჯიბრების ჩატარება. მე არ ვიცი, რას კარგავს იმით ბრაზილია, რომ იქ შტატების პირველობას აწყობენ, თუმცა, გაცილებით ჩვენზე მეტი საშუალება აქვთ (ტერიტორია ნაკლებია, გუნდები განფენილნი არიან ერთ გეოგრაფიულ ზონაში), მათ შეუძლიათ ჩატარონ ქვეყნის ჩემპიონატი. ხომ არ შეიძლებოდა გვეფიქრა იმაზე, რომ ჩატარებულიყო საბჭოთა კავშირის პირველობა, ვთქვათ, სამ გეოგრაფიულ ზონაში: ჩრდილოეთის (მოსკოვი, ლენინგრადი, მინსკი, კუიბიშევი და სხვ.), ცენტრალური (კიევი, როსტოვი, ოდესა, ხარკოვი, ვოლგოგრადი და სხვ.), სამხრეთისა (თბილისი, ბაქო, ერევანი, ტაშკენტი და სხვ.). ეს შეამცირებდა გუნდების მოგზაურობას, შემცირდებოდა ხარჯები, გაიზრდებოდა დრო ვარჯიშებისა და თამაშებისათვის, უფრო მრავალფეროვანი გახდებოდა ჩვენი ფეხბურთი...თითოეულ ზონას თავისი სტილი შეუმუშავდებოდა და, რაც მთავარია, სათანადოს მიეზუღავდით გეოგრაფიულ და კლიმატურ პირობებს, ჩვენი ფეხბურთელები ხომ ვერასოდეს ვერ ასწრებენ აკლიმატიზაციას! აბა წარმოიდგინეთ მანძილები: ლენინგრადი — ტაშკენტი — ოდესა — ლენინგრადი!.. ორ-ორ გუნდს (6 გუნდი) გაეთამაშა საკავშირო პირველობა იმავე ფორმულით, როგორც თამაშდება ევროპის ჩემპიონთა თასი...თითქმის ნახევარი წლის განმავლობაში რატომ უნდა ცდებოდეს სამხრეთის მზიანი სტადიონები? განა მრავლისთქმელი არ არის ის ფაქტი, რომ თბილისში 1966 წლის 6 იანვარს კიევის „დინამოს“ სეზარჯიშო თამაშს 40 ათასი მაყურებელი დაესწრო (რომ არაფერი ვთქვათ ოფიციალურ შეხვედრაზე გლაზგოს „სელტიკთან“). აქედან ჩანს, როგორ სწყურია ჩვენს მაყურებელს ოფიციალური ტურნი-

რები უცხოეთის პლიერ გუნდებთან!" (ანდრო უორდანიას, ფიქრები ქართულ ფეხბურთზე, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, თბ, 1976 წ, გვ.89—90.

რა თქმა უნდა, ნოე უორდანიას უახლოესი ნათესავი, რომელსაც მთელი სიცოცხლე ამ „გენეტიკური ცოდვის“ გამო ჰქონდა გამწარებული, 23 წლის წინათ დამოუკიდებელ ქართულ ფეხბურთზე კრინტს ვერ დაძრავდა, მაგრამ ამ ვრცელი ციტატიდან ნათლად ჩანს, როგორ შეხედებოდა იგი ა. ჟდენტის მოსასრებას! ამიტომ ჩემს თავს უფლებას მივცემ საკითხთან დაკავშირებით გამოვთქვა აზრი, რომელზედაც ბატონ ანდროსთანაც მქონია საუბარი, ვიცი მისი შეხედულება, მაგრამ, სამწუხაროდ, ამის დოკუმენტურად ფიქსირება თავის დროზე ვერ მოხერხდა. ანდრო უორდანიას მიაჩნდა, რომ ქართულ ფეხბურთს შეუძლია დამოუკიდებლად განვითარება, თუმცა, მისთვის დამოუკიდებლობა სულაც არ ნიშნავდა იზოლირებას — ქართული ფეხბურთი უნდა იყოს ჩართული მსოფლიო სპორტულ მოძრაობაში. იგი იმასაც შესაძლებლად მიიჩნევდა, რომ საქართველოს პირველობა, ისე როგორც ევროპის ქვეყნებში, ტარდებოდა ფორმულით: შემოდგომა — გაზაფხული, საქართველო იყოს უეფას და ფიფას წევრი.

ჩემი აზრით, ამაოა ა. ჟდენტის ოპონენტების შიში, რომ საქართველოს დამოუკიდებელი ჩემპიონატი (თუკი გუნდებს ექნებათ საშუალება საერთაშორისო ჩემპიონატებში მონაწილეობისა) თამაშის კლასს დასცემს. განა რაიმე წააგეს ისეთმა პატარა ქვეყნებმა, როგორიც არის პოლანდია, ბელგია, დანია, რომ მათი გუნდები საბჭოთა კავშირის პირველობაში არ მონაწილეობენ? ვფიქრობ, მიზანშეწონილი იქნება, თუ რესპუბლიკები თავიანთ პირველობებს ჩაატარებენ და ევროპის ტურნირებისა და მსოფლიო პირველობის შუალედებში მოეწყობა საბჭოთა კავშირის ჩემპიონთა თასის, თასების მფლობელთა თასის და „კავშირის“ თასის (უეფას თასის ანალოგიურად) გათამაშება. ასეთ შემთხვევაში რესპუბლიკათა საუკეთესო გუნდები მუდმივად იქმნებიან დაკავებულნი ჩემპიონატებში, ევროპულ და საკავშირო ტურნირებში. როგორ შეიძლება ლაპარაკი ასეთ შემთხვევაში, პროფესიული ფეხბურთის ვითარებაში სათამაშო კლასის დაცემაზე? ვფიქრობ, პირიქით, ეს იქნება ქართული ფეხბურთის აღმავლობის საუკეთესო გზა. ის დროც მოვა, როცა ჩვენი ფეხბურთელები

არა მარტო ქართულ, არამედ მსოფლიოს საუკეთესო კლუბებს ღაამშვენებენ.

უნდა ვიფიქროთ სპორტი სხვა სახეობებში მსოფლიო და ოლიმპიურ ასპარეზობებზე დამოუკიდებლად მონაწილეობაზე. ვის მოუბრუნდება ენა იმის სათქმელად, რომ, მაგალითად, მოჭადრაკე ქალები, ნინო სალუქვაძე, მოჭიდავეები თუ საბჭოთა კავშირის ნაკრების სახელით არ გამოვლენ, იშვიათად აუღერდება დარბაზებში საქართველოს პიმნი? განა ცოტა იყო შემთხვევა, როცა ნაკრების დაკომპლექტება ხდებოდა არა სპორტული, არამედ რაღაც სხვა მოსაზრებებით? გავიხსენოთ, თუნდაც ის, რომ ბოლო საჭადრაკო ოლიმპიადაზე ნაკრებში არ შეიყვანეს ნონა გაფრინდაშვილი, ან დებატები გოგონათა მსოფლიო პირველობასთან დაკავშირებით! ვფიქრობთ, ოლიმპიურ თამაშებზე არაოფიციალურ გუნდურ პირველობათა დაანგარიშება იმათი საქმეა, ვინც სპორტში პოლიტიკას ურევს. იქნებ დადგა დრო, დავებრუნოთ სპორტს საზოგადოების ცხოვრებაში კუთვნილი ადგილი?

1989. მკათათვე

მ ა მ უ ლ ი შ ვ ი ლ ნ ი!

ქართულ მიწას ბევრი ახსოვს უმანკო სისხლი. ახლაც დაიდვარა იგი, მაგრამ არა ჩინგისხანის ხელით, არამედ დემოკრატიის დროშით. მე ქედს ვიხრი წმინდა მოწამეთა წინაშე და მივტირი იმ ქართველებს, იმ შვილებსა და შვილისშვილებს, რომელნიც ვერასოდეს იხილავენ დღის სინათლეს, რადგან სამარეს უნდა მივაბაროთ მათი ველურად აჩეხილი ღედეები... ისტორია არ აპატიებს, ვინც ეს ბარბაროსობა ჩაიდინა. შესაძლოა ყველას მიგვიძღვის ბრალი, მეც მათ შორის, მიტინგის ინიციატორებს, რესპუბლიკის ხელმძღვანელობას, მაგრამ ვერაფერი გაამართლებს კანიბალიზმს, დამსჯელმა რაზმებმა რომ ჩაიდინეს. ნაკლები დანაშაული არ იქნება მომხდარი ტრაგედიის შელამაზება, მიტინგის მონაწილეების აგრესიულობის მტკიცება — ხომ ცნობილია, რომ არც ერთ მათგანს იარაღი არ აღმოაჩნდა, ხომ ცნობილია, რომ პირველ დღეს დაღუპული 16 ადამიანიდან 14 ქალი იყო, ხომ ცნობილია, რომ საქართველოს მილიცია, ზო-

გიერთი არაქართველი მილიციელიც, ცდილობდა სიკვდილისგან გადაერჩინა მიტინგის მონაწილენი და განსაკუთრებით — მოშიშ-შილენი, ქალები. უიარაღო მილიციელებმა თავიანთ თავზეც მი-იღეს დარტყმა და, დამერწმუნეთ, იმ უბედურ 14 ქალს არ და-უსახიჩრებია ასამდე „სამარტალდამცველი“! ზოგიერთი მილიცი-ელის არაქართველობას ხაზს იმიტომ კი არ ეუსვამ, რომ ხალხ-თა მეგობრობაზე ამ ბოლო ხანებში, სამწუხაროდ, გაცვეთილი ლოზუნგი გავიმეორე, არამედ იმიტომ, რომ ჩვენს ერს და მი-ტინგის მონაწილეებსაც მოვაცილო ნაციონალიზმის სამარცხ-ვინო ღაქა, რომელიც, სამწუხაროდ, ოფიციალურ ცნობებშიც გამოკრთა. ამასვე ვერ ვიტყვი გაბრუებულ ნაძირალებზე, რო-მელნიც ალესილი ბარებით ჩეხავდნენ ქალებს — აბა კიდევ შობეთ სტალინიო!

ვერავინ დამაჯერებს, რომ დამსჯელი ექსპედიციის მესვეუ-რებს სურდათ მხოლოდ მიტინგის დაშლა. არა! ეს იყო წინასწარ განზრახული მეკლელობა, გათვლილი საყოველთაო შიშზე, ეს იყო სტალინიზმის რეციდივი, ეს იყო დემოკრატიის, საჯარო-ობისა და გარდაქმნის მტერთა დანაშაულებრივი აქცია. დარწ-მუნებული ვარ, სწორედ ამიტომ მართებს საბჭოთა მთავრობას ტრაგედიის მიზეზების ობიექტური კვლევა და მათთვის სათა-ნადო პოლიტიკური შეფასების მიცემა. პასუხი უნდა გაეცეს იმას, თუ რატომ არ გააფრთხილა მიტინგი ოფიციალურმა სამხედრო პირმა, იქნებოდა იგი ოლქის სარდალი თუ თავდაცვის მინისტ-რის მოადგილე, რომელიც იმ დროს აქ ბრძანდებოდა, რომ მი-ტინგი თუ არ დაიშლება, გამოყენებული იქნება იარაღიო. განა არ შეიძლებოდა ამის თქმა თუ უშუალოდ მიტინგზე არა, ქუ-ჩის რადიორეპროდუქტორების საშუალებით? განა არ შეიძლე-ბოდა ეცადათ მიტინგის დაშლა წყლის ჭავლებით და შემდგომ ფარებით აღჭურვილი ჯარის მჭიდრო მწკრივების დაწოლით? სცადეს რომელიმე ეს საშუალება და გაუწია ვინმემ წინააღმდე-გობა?

აღარას ვამბობ იმაზე, რომ დარღვეული იქნა საერთაშორისო სამართლის ელემენტარული ნორმები: მიტინგს გაუსწორდნენ და-მის საათებში, ძალა დაატანეს მოშიშშილეებს, რომლებზედაც ზე-მოქმედების ნება თვით საპრობილეშიც კი ყველა ცივილიზებულ ქვეყანაში ეძლევათ მხოლოდ ექიმებს და სასულიერო პირებს, და-არბიეს წითელჯვრიანი სანიტარული მანქანები...

მაგრამ, მამულიშვილნო, თქვენთან იმიტომ კი არ ვლაპარაკობ, რომ დღეს ვინმეს მინდა ანგარიში გავუსწორო და ისედაც აღვზნებული ხალხი უფრო გავაძწარო. იმედი მაქვს, რომ ყველა კითხვას პასუხი გაეცემა, ასე ადვილად არ დათმობს ჩვენი ქვეყანა დემოკრატიის დროშას, რომელსაც ასეთი ლაქა მიაყენეს!

სხვა არის დღეს ჩემი მთავარი სათქმელი. დიდი სიბრძნე და მოთმინება გვმართებს. უნდა დაგუმტიკოთ ხელისუფლებას, რომ შეგვიძლია დემოკრატიის გზით შევქმნათ ჩვენი ერის მომავალი, რომ ჩვენ ინტერნაციონალიზმი ახლა კი არ გვისწავლია და აგრე ადვილად ვერ დავთმობთ. ეს გრძნობა ქართველი კაცის ძვალსა და რბილშია გამჯდარი. გუშინ ქართველ მეცნიერებთან შეხვედრაზე ამხანაგმა ელჟარდ შევარდნაძემ მკაფიოდ ბრძანა, რომ ჩვენზეა დამოკიდებული, რამდენიმე დღეში მოვიცილოთ ის მძიმე ტვირთი, რომელიც გვაწევს სამხედრო რეჟიმის სახით, რათა შევძლოთ ვემსახუროთ სამშობლოს დემოკრატიული განვითარების საქმეს.

ჩვენს ტაძრებში დაღვრილა სისხლი, მონღოლური უღაყების თავლადაც ქცეულან ისინი. მაგრამ შემდგომ კვლავ აღვლენილა ლოცვა. უბრალოთა სისხლი კი არ მოირეცხება. დღეს იქ წითელი მიხაკები აფენია... იქნებ მოვიდა დრო, როცა ჩვენი სალოცავი რუსთაველის გამზირი უნდა იქცეს წმინდა ადგილად, ხელოვნების და მშვენიერების ხეივანად, სადაც არა თუ მიტინგი და დემონსტრაცია გაიმართება, თუნდაც საზეიმო, არამედ არასდროს შემოვა მანქანა, მით უმეტეს, მუხლუხოიანი. იქ თავისუფლად უნდა სუნთქავდეს ქალაქი! გაფიცებით იმ წმინდა მოწამეთა სისხლს, რომ ყველაფერი ვიღონოთ, ვაჩვენოთ მთელს ქვეყნიერებას: ჩვენ ისეთი ერი ვართ, ურომლისოდაც გადარიბდება კაცობრიობა, ჩვენი შრომით და შემოქმედებით შეგვიძლია მივადწიოთ ისეთ სიმაღლეებს, საიდანაც იწყება ჭეშმარიტი თავისუფლება!

1989. 11 აპრილი

ჩაიწერა 12 აპრილს ტელევიზიით გადასაცემად, მაგრამ სამხედრო ცენზურამ მოითხოვა შეეკვეცათ ადგილები, სადაც დამსჯელი რაზმების მოქმედებაზე იყო ლაპარაკი. ამიტომ საერთოდ უარი ეთქვი გამოსვლაზე. მაღლობელი ვარ, რომ საქართველოს ტელევიზიამ პატივი სცა ჩემს საავტორო უფლებას. იმ დღეებში ასე არ იქცეოდა საკავშირო პრესა და ტელევიზია, რამაც ავტორთა არა ერთი პროტესტი გამოიწვია.

(სიტყვა წარმოთქმული თბილისის საქალაქო საბჭოდან
არჩეულ სახალხო დეპუტატებთან შეხვედრაზე)

ცოტა დრო დარჩა სახალხო დეპუტატთა ყრილობამდე. სასიამოვნოა, რომ თბილისის საქალაქო საბჭოს დეპუტატთაგან რამდენიმეს ხვდა წილად პატივი, აერჩიათ ჩვენი ქვეყნის უმაღლეს ორგანოშიც. იმედით შევეყურებთ გარდაქმნის და დემოკრატიზაციის პროცესს და გვჯერა, რომ ამ საქმეში დიდი იქნება ქართველი დეპუტატების წვლილი. სამწუხაროდ, ჯერ კიდევ ვერ გავთავისუფლდით ძველი სტერეოტიპული ეპითეტებისაგან, საკმარისი გვგონია, რაიმეს კარგი სახელი დავარქვათ, რომ ამით გარანტირებული იყოს მისი შინაარსიც. ვერ უშველა, მაგალითად, მშვენიერმა სახელმა ჩვენს მთავარ გაზეთს — „პრავდას“, რამდენი სიცრუე იბეჭდებოდა სტალინიზმის თუ უძრავობის ეპოქაში! ზოგჯერ სრულიად უაზრო ტავტოლოგიასაც არ ვერიდებით არც ჩვენ და არც ის, ვინც გვბაძავს, მაგალითად, რას ნიშნავს „სახალხო-დემოკრატიული რესპუბლიკა“? „რესპუბლიკა“ თავისთავად „სახალხო საქმეს“ მოასწავებს, ცალ-ცალკე იბრუნება კიდევ „რეს-პუბლიკა“. „დემოკრატია“ ხომ ბერძნულად „სახალხო მმართველობას“ ნიშნავს? მაშ რა აბდა-უბდა გამოდის: „სახალხო-სახალხო-სახალხო?“ არც „სახალხო დეპუტატი“ მაინც და მაინც კარგად მორგებული ტერმინი, მთავარია შინაარსი, რომ დეპუტატი ნამდვილად ხალხის, მისი ამომრჩეველი ხალხის ინტერესებს გამოხატავდეს და არა მხოლოდ ერქვას სახალხო. თორემ რა გამოვიდა, თუ ბორჯომში დეპუტატად არჩეულმა გენერალმა თბილისი დააწამვლინა და ამომრჩევლებს სიმართლე არ გაუმხილა?

თავზარი დამცა ამასწინათ „ლიტერატურულ საქართველოში“ გამოქვეყნებულმა ერთმა ფოტომ. დეპუტატი რ.საგდევეი წინააღმდეგია შინაგან საქმეთა სამინისტროს სპეციალური დამსჯელი რაზმების შექმნისა. იმან კი არ შემაძრწუნა, რომ ამდენ დეპუტატში წინააღმდეგობის ნიშნად მხოლოდ მან ასწია ხელი, არამედ იმან, რომ ფოტოზე კარგად ჩანს — მთელი დარბაზი ხარხარებს: ვინაა ეს გიჟიო! აი ასეთი გახლდათ ჩვენი უმაღლესი საბჭო ჯერ კიდევ შარშან! როგორი იქნება წელს? რა თქმა უნდა, მთლად ასეთი არა, მაგრამ მაინც მნიშვნელოვანწილად — ასეთი! ძველი დეპუტატებიდან ხომ ბევრმა შეინარჩუნა პოზიცია. ამიტომაც მოუწევთ ახალ დეპუტატებს ნამდვილი პოლიტიკური ბრძოლა გარდაქმნისათვის, დემოკრატიისათვის. ახლანდელი დეპუტატი მოსკოვში ხელის ასაწევად და დახურულ მაღაზიებში საპნის საყიდლად კი არ უნდა

წავიდეს, არამედ მტკიცე სახელმწიფოებრივი და ეროვნული პროგრამის გასატარებლად.

უპირველეს ყოვლისა, ვფიქრობ, პირველსავე ყრილობაზე უნდა დაერქვას 9 აპრილის ტრაგედიას თავისი სახელი, რომ ეს იყო აქცია მიმართული დემოკრატიული უფლებების ჩასახშობად, ჩატარებული დევნიით — „სტალინურად უსტალინოდ!“ ამ შემთხვევაში ყურადღება უნდა გამახვილდეს არა მხოლოდ ვანდალიზმზე, არამედ ორ ძირითად გარემოებაზე:

1. აქცია იყო ანტიკონსტიტუციური, იგი ეწინააღმდეგებოდა მოქმედ კონსტიტუციას, რადგან არ არსებობდა საგანგებო ზომების მიღებაზე სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულება მ.ს. გორბაჩოვისა და თ.ნ. მენთეშაშვილის ხელისმოწერით. აქედან გამომდინარე, თუ გავითვალისწინებთ სამსახურებრივი მოვალეობის დროს ხელისუფლების წარმომადგენლებზე — მილიციაზე თავდასხმასაც, აქციას უნდა მიეცეს სათანადო იურიდიული კვალიფიკაცია, როგორც არმიის გამოსვლას საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ და მისი მოთავენი უნდა დაისაჯონ, როგორც სამხედრო შეთქმულების მონაწილენი.

2. კატეგორიულად უნდა იქნას უარყოფილი ვერსია, თითქოს, 9 აპრილის ტრაგედიაში დანაშაული მიუძღვის მხოლოდ რესპუბლიკის ხელმძღვანელობას ან მიტინგის ინიციატორებს. გარდა იმისა, რომ არმია ემორჩილება სსრკ თავდაცვის სამინისტროს, ხოლო სპეციალური რაზმები სსრკ შინაგან საქმეთა სამინისტროს და მათზე შემოქმედება რესპუბლიკის მხრივ გამორიცხულია, სავსებით აშკარაა საკავშირო საინფორმაციო საშუალებებზე ერთობ მაღალი თანამდებობის პირთა შემოქმედება არა მარტო საჯაროობის ჩახშობის, არამედ საბჭოთა კავშირის მთელი მოსახლეობის დეზინფორმაციის მიზნით. ყველაფრიდან ჩანს, რომ 9 აპრილის ტრაგედია იყო რაღაც წინასწარ მოფიქრებული სტრატეგიული გეგმის ნაწილი.

აქედან გამომდინარე, ეჭვს არ უნდა იწვევდეს ის გარემოება, რომ ხელისუფლების უმაღლეს ეშელონში ჯერ კიდევ არიან ძალები, რომელნიც გეგმავსომიერად მუშაობენ ეროვნულ ურთიერთობათა დესტაბილიზაციისათვის, რაზედაც მეტყველებს სუშმაიოთის ტრაგედია, რომლის აღკვეთა შეგნებულად დაავგიაწეს ადმინისტრაციულმა ორგანოებმა, თბილისის ტრაგედია, რომელიც თვით გამოიწვიეს იმავე ორგანოებმა, ყარაბაღის, აფხაზეთის, მინსკის, მოლდავეთის, ბალტიისპირეთის, თვით რუსეთისა თუ სხვა რეგიონების მოვლენები. გარდაქმნას უქმნიან ეკონომიკურ ბლოკადას, რაც იწვევს, მიუხედავად ახალი რეფორმებისა, არა ეკონომიკური კრიზისიდან გამოსვლას, არამედ მის გამწვავებას, გარდაქმნას უქმნიან

სოციალურ ბლოკდას, რომლის შედეგადაც ყალიბდება ისტორიაში აქამდე კლასის სახით უცნობი ფენა, ბიუროკრატიული კლასი, რომელიც არც ფეოდალებზე და არც ბურჟუაზიაზე ნაკლებ საშიშროებას არ წარმოადგენს. ასე რომ, დღევანდელი პოლიტიკური ბრძოლა კლასობრივი ბრძოლაა ა. ის.

ჩვენმა დეპუტატებმა ყველაფერი უნდა იღონონ იმისათვის, რომ ანტიდემოკრატიულ ძალებს გამოაცალონ საკანონმდებლო აქტები, რომელთაც ისინი თავისუფლად იყენებენ:

1. მოითხოვეს ანტისაბჭოთა პროპაგანდის წინააღმდეგ შემოღებული ახალი ბრძანებულების, როგორც ანტიდემოკრატიული საკანონმდებლო აქტის, გაუქმება; მოგეხსენებათ, რა მკაცრად ისჯებოდა ანტისაბჭოთა პროპაგანდა სტალინის დროს, მაგრამ ასეთი კანონი მხოლოდ ახლა შემოვიღეთ. ამაზე დიდი იურიდიული ნონსენსი წარმოუდგენელია.

2. უნდა მივადწოთ თანამედროვე „ოპრიჩნიკების“ — შინაგან საქმეთა სამინისტროს სპეციალური დამსჯელი რაზმების დაშლას;

3. უნდა გაუქმდეს თავდაცვის სამინისტროს და შინაგან საქმეთა სამინისტროს მიერ ჟურნალისტთა კავშირთან ერთად ჟურნალისტებისათვის შემოღებული სპეციალური საშვი. ყველა ჟურნალისტს, მათ შორის უცხოელს, დაუბრკოლებლად უნდა შეეძლოს მიტინგების, დემონსტრაციების მიმდინარეობის ან მათი დაშლის ფიქსირება და შეფასება. ჟურნალისტთა მოქმედების რეგლამენტირება უნდა ჩაითვალოს ანტიდემოკრატიულ ღონისძიებად. საერთოდ, არ შეიძლება დემოკრატიულ სახელმწიფოში ნორმალურად მივიჩნიოთ თავდაცვისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროების ასეთი ალიანსი. რა საქმე აქვს თავდაცვის სამინისტროს მიტინგებთან?

4. უნდა შესწორდეს ბრძანებულება მიტინგებისა და დემონსტრაციების შესახებ. შემთხვევითი არ არის, რომ კავშირის მასშტაბით იმატა ე.წ. არასანქცირებულმა მიტინგებმა. მიტინგის ანიციატორები მოვალენი უნდა იყონ მხოლოდ გააფრთხილონ ხელისუფლება მიტინგის ადგილისა და დროის შესახებ და არაეის არ უნდა ჰქონდეს ნება მათი აკრძალვის ან დღისწესრიგის რეგლამენტირებისა. იგულისხმება, რა თქმა უნდა, რომ მიტინგი უნდა იყოს მშვიდობიანი.

5. ჩვენმა დეპუტატებმა ყველაფერი უნდა იღონონ იმისათვის, რომ აღდგეს 1956 წელს ქართველ ხალხზე გაბრაზებული ნიკიტა ხრუშჩოვის მიერ ფიცხლავ გაუქმებული ეროვნული სამხედრო შენაერთები, ოფიცერთა შემადგენლობა და გენერალიტეტი. დიდმა სამამულო ომმა დაამტკიცა, რომ ეს ხელს არ უშლიდა არც არმიის სიმძლავრეს, არც ხალხთა მეგობრობას. განა სამარცხვინო

არ არის, რომ ჩვენ, ქართველებს, თითქმის არ გვყავს პროფესიონალი, მოქმედი სამხედრო მოღვაწე? რით დავიმსახურეთ ასეთი უნდობლობა? განა ჩვენი ისტორია, თუნდაც უახლესი, ჩვენი ხალხის მხედრული ნიჭიერების სასარგებლოდ არ მეტყველებს? ვინ არის დაინტერესებული იმით, რომ საბჭოთა არმია იყოს არა რესპუბლიკათა არმიების ჯამი, არამედ ჰგავდეს საოკუპაციო ჯარებს?

ჩვენი დეპუტატების განსაკუთრებული ყურადღების საგანი უნდა იყოს რესპუბლიკათა სუვერენიტეტის შესახებ ახლახან გამოქვეყნებული კანონის პროექტი. ეტყობა, ამ კანონის დამტკიცება მათ მოუწევთ. პროექტში ბევრი რამ არის საყურადღებო და პროგრესული, მაგრამ მასშიც, ისე როგორც ამ ბოლო ხანებში მიღებულ თითქმის ყველა კანონში, მოხერხებულად არის ჩამალული ნაღმიც, რომელმაც შეიძლება არარაობად აქციოს რესპუბლიკის ყოველგვარი სუვერენიტეტი. თუნდაც ავიღოთ თითქოს უწყინარი დევიზი — „ძლიერი ცენტრი — ძლიერი რესპუბლიკები“. დამეთანხმებით, თუ სუვერენიტეტზეა ლაპარაკი, პირიქით უნდა ითქვას: „ძლიერი რესპუბლიკები — ძლიერი ცენტრი“. თუ პროექტს კარგად დავუკვირდებით, ვნახავთ, რომ, ჯერ - ერთი, რესპუბლიკური და ტერიტორიული ინტერესები გათანაბრებულია, მეორეც — არ არის განსაზღვრული რესპუბლიკის საკუთრება, თვით ტერიტორიაც კი საკავშირო საკუთრებად ითვლება და, ბოლოს, მესამე — დაგეგმვა ხდება ისევ ცენტრიდან. სხვა რომ ყველაფერს თავი დავანებოთ, ეს კანონი ეწინააღმდეგება კონსტიტუციის ცნობილ მუხლს რესპუბლიკის საბჭოთა კავშირიდან გასვლის უფლების შესახებ. თუ რესპუბლიკის ტერიტორიაც კი საერთო-საკავშირო საკუთრებეს წარმოადგენს, კავშირიდან გასვლა ხომ ნიშნავს სხვისი საკუთრების ხელყოფას?

ერთ გარემოებასაც მინდა მიაქციოთ ყურადღება. უმაღლესი საბჭო ორპალატიანია. კავშირის და ეროვნებათა საბჭოს შორის დაცულია პარიტეტი, საბჭო ვერ მიიღებს კანონს, რომლის წინააღმდეგია ერთ-ერთი პალატა. ეს სამართლიანია, ყველა დემოკრატიულ პარლამენტში მოქმედებს ეს წესი. ჩვენთანაც ასეა, ასე იყო კონსტიტუციურად აქამდე. მაგრამ რაკი პალატებზე მაღლა დგას დეპუტატთა ყრილობა, კავშირის საბჭოსა და ეროვნებათა საბჭოს შორის არსებული პარიტეტი აშკარად ირღევეა ეროვნებათა საბჭოს საზიანოდ, საზოგადოებრივი ორგანიზაციებიდან არჩეული დეპუტატები ხომ ყრილობის ერთ მესამედს წარმოადგენენ და ფაქტიურად კავშირის საბჭოს ემატებიან. ძალთა თანაფარდობა იცვლება და ეროვნებათა საბჭოს რჩება ხმების ერთი მესამედი! ამიტომ სამართლიანი იქნება, თუ დეპუტატთა ყრილობა უარს იტყვის პალა-

ტების მიერ მიღებულ დადგენილებათა რევიზიაზე.

ერთი სიტყვით, ჩვენს დებუტატებს წინ მძიმე ბრძოლა ელით. დარწმუნებული ვარ, ამ ბრძოლაში ბევრი იქნება გამარჯვების სიხარული, მაგრამ იქნება მძიმე წუთებიც. შესაძლოა, ისეთი წუთიც დადგეს, როგორიც იყო საკავშირო მწერალთა ყრილობაზე. დამერწმუნეთ, ადვილი არ იყო კრემლის სასახლის დატოვება ჩვენთვის, როცა სცადეს აბუჩად აეგდოთ ქაროუელი ერი. ვკონებ, ჩვენამდე იმ სასახლეში არც ერთ დელეგაციას ეს არ გაუკეთებია, ცენტრალური კომიტეტის სახელით ამხ. ელიგაჩოვი ბოლიში შემოგვითვალა, დაგვირდა, რომ ზომებს მიიღებდნენ და მსგავსი რამ აღარ განმეორდებოდა. სამწუხაროდ, ამის შემდეგ ზოგიერთმა საკავშირო საინფორმაციო ორგანომ პირდაპირ ჯვაროსნული ომი გამოუცხადა ქართველობას და ყველაფერი 9 აპრილის ტრაგედიით დამთავრდა. მაგრამ დამთავრდა კი?

იმედის თვალთ შევყურებთ მომავალს, ჩვენს დებუტატებს, გეჯერა, რომ ისინი ყველაფერს გააკეთებენ გარდაქმნისა და დემოკრატიზაციისათვის, ჩვენი რესპუბლიკის კეთილდღეობისათვის. გზა დაგელოცოთ!

1989. ვარდობისთვე

მ ო ნ ო ლ ო ბ ი დ ი ა ლ ო ბ ი ს ი მ ი დ ი თ

არც ერთი ომი არ დაწყებულა ისე, წინასწარ თუ არ მოისახრეს, ვის ეომებიან და რა სურთ. რა თქმა უნდა, კარგად იცო, რომ ისეთი „სამხედრო“ წიგნიც კი, როგორიც არის „ილიადა“, სანახევროდ ეძღვნება ბჭობას იმაზე, თუ როგორ უნდა წარმართონ ბრძოლა. თვით ორთაბრძოლამდეც გმირები ერთმანეთის წარმომავლობას და ღირსებას არკვევენ და პომეროსი სულაც არ აფასებს ომში მამაცობაზე ნაკლებ საომარ საქმეთა განსჯას და გამორჩევას. იქნებ ფიქრობ, რომ პომეროსი ჩვენსე დიდი ხნით ადრე თუ ცხოვრობდა, ამით რამე მოგვემატა და მასზე მეტი ჭკუა გვაქვს? არ დაიჯერო! ვიცო, არც გეჯერა, მაპატიე.

ცოტა ხნით თუ გაყოვნებ, სხვა რამ მაქვს სათქმელი, დღევანდელ ჩვენს საერთო სატკივარზე მსურს გესაუბრო. ოღონდ ერთ რამეში შევთანხმდეთ. ჩვენ ახლა ტრიბუნაზე არ ვდგავართ, რომ ერთმანეთს მიკროფონი გამოვტაცოთ და შეგვიძლია თანაბარ მდგომარეობაში წარმოვიდგინოთ თავი. ეჭვი არ მეპარება, რომ უსახლდროდ გიყვარს სამშობლო და მინდა არც შენ შეგეპაროს ეჭვი,

რომ მეც ასე ვარ. სიყვარულს გააჩნიაო, იტყვი და მართალიც იქნები. განა თავისებურად სერგო ორ ონიკიძესაც არ უყვარდა საქართველო? სულ ნდომით ცახცახებდა, ვიდრე შეძლებდა რუსეთის არმიის შემოყვანას საქართველოში, ალბათ ლენინზე მხოლოდ მაშინ ბრაზობდა, როცა იგი მისგან თავშეკავებას მოითხოვდა, „არ ვეთანხმები, მაგრამ ვემორჩილებიო“, და წარმოიმდგენია, რა სიხარული განიცადა, სტალინის დებეშაში რუსულ ტექსტში რომ ქართული სიტყვები ამოიკითხა—დასტური არისო, რაც საქართველოს წინააღმდეგ ომის თანხმობას მოასწავებდა. სიყვარული სხვადასხვაგვარად შეიძლება, მაგრამ, მოდი, წინასწარ შევთანხმდეთ: ჩვენ ორივეს გვინდა საქართველო იყოს თავისუფალი და ბედნიერი. თავისუფლებაც და ბედნიერებაც ადამიანებს სხვადასხვაგვარად ესმით, მაგრამ დაეუშვათ, რომ ჩვენ, მე და შენ ერთნაირად გვესმის: თავისუფლება ნიშნავს სრულ პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას, აქედან გამომდინარე ეკონომიკურ, კულტურულ და ეროვნულ სუვერენიტეტს. ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეუდენეს — აი რას ნიშნავს თავისუფლება! რატომ უნდა გვეეჭვებოდეს, რომ ჩვენ ამაში ვერ შევთანხმდებით?

ჩვენ იქნებ ვერ შევთანხმდეთ, თუ რა გზით შეიძლება მოიპოვოს ერმა თავისუფლება, შეიძლება სულ სხვადასხვა გზა ავირჩიოთ. მაშინ ჩვენს შორის ერთ-ერთი მცდარი იქნება, მისი გზა თავისუფლებასთან ვერ მიგვიყვანს. შეიძლება მეც შევცდე და შენც, იქნებ მესამე იყოს მართალი, მაგრამ არ გეწყინება, იმ მესამემ ჩვენ რომ ერის მოღალატენი, ერის მტრები გვიწოდოს? (ოღნავ განსხვავებით ჯერ კიდევ საფრანგეთის რევოლუციის დროს შემოღებული და შემდეგ სტალინის მიერ ატაცებული „ხალხის მტრისაგან“)? მე, მართალი გითხრა, მეწყინება. ნუთუ შენ არ გეწყინება, მან რომ ხალხი აიყოლიოს, მცდარი გზით წაიყვანოს და თან ჩვენსკენ თითის იშვერდეს — აი ეგერ, თქვენი მტრებიო! მე მეწყინება კი არა, უბედური ვიქნები, არა იმის გამო, რომ სამშობლოს მტრად გამომაცხადეს (თუმცა, თავისთავად ამაზე დიდი უბედურება რა იქნება!), არამედ იმის გამო, რომ სრულიად უძლური ვიქნები და ვერ შევძლებ უფსკრულისკენ მიმავალნი მოვაბრუნო. ამიტომ არც მე, არც შენ არ გვაქვს იმის უფლება, ვთქვათ: მართალი მე ვარ, ის კი ერის მტერიაო. დამეთანხმები, ამის უფლება არც ლენინს ჰქონდა, არც ალექსანდრე მაკედონელს, არც იულიუს კეისარს, არც ჩინგისხანს, არც ნაპოლეონს... მოდი, მე და შენ თავს უფრო ჭკვიანებად ნუ წარმოვიდგენთ.

ნუვისარგებლებთ იმით, რომ მრავალგზის მოტყუებულმა ხალხმა შეიძლება ადვილად დაიჯეროს — ის კაცი პროვოკატორიაო. ჩემს

თავს იმის უფლებას ვერ მივცემ — ვინმეს აგენტი, საბჭოთა უშიშროების თუ კაპიტალისტური საშისროების აგენტი გიწოდო. ეს არ არის პატიოსანი პოლიტიკური ბრძოლის ხერხი, თუმცა მას დაურიოდებლად იყენებდნენ ბოლშევიკები ოპოზიციის წინააღმდეგ. იქნებ მითხრა, პოლიტიკა და პატიოსნება ერთად სად ნახულაო. მაგრამ ერთი მიზნისკენ მიმავალ პოლიტიკოსებს მართებთ ერთმანეთის წინააღმდეგ ბრძოლა არა ცილისწამებით, არამედ არგუმენტებით. მე შენი არგუმენტები არ ვიცი, შენ ჩემი არ გინდა გაიგო. შენ იმედი გაქვს, რომ ხალხი ისედაც გამოგყვება, შენ ფიქრობ, რომ, რაც უფრო ბუნდოვანია გზა და რადიკალური ლოზუნგები, მით უფრო აბობოქრდება მასა. იქნებ ამაში არც ცდები. მე გგონი, ცდები სხვა რამეში: ასე ერთბაშად აგზნებული ცეცხლი ერთბაშადვე შეიძლება ჩაქრეს. ხომ გაგიგონია, როგორ აქრობენ ხანძარს აფეთქებით? და თუ ცეცხლი ასე ჩაქრა, მის ხელახლა გაღვივებას დიდი დრო დასჭირდება, მიზანი კი მიუღწეველი დარჩება. ნუ შეგაცდენს ის, რომ ქალაქის ცენტრში ექსტრემისტულ ლოზუნგებს და გამოსვლებს ხალხი უსმენს, მოწონების შეძახილებიც ისმის, ნურც ხალხმრავლობა ადგაფრთოვანებს, არც ერთი გამვლელი არ დაიხარებს ნახევარი საათი, თუნდაც ერთი საათი შეჩერდეს, მუდმივად იცვლება მომიტიანეთა შემადგენლობა. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ყველა წამოვა შენი ნაჩვენები გზით. თუნდაც წამოვიდეს, ეს მაინც სტიქიური ხანძარი იქნება, რომელიც ერთი დარტყმით შეიძლება ჩაქრეს. მაშინ ნაუცბადვე ენთუსიაზმს ხანგრძლივი აპათია შეცვლის. ნუთუ ამ საშისროებას ვერ ხედავ? შეიძლება მე ვცდები, მაგრამ რატომ არ გინდა დამერწმუნო? რატომ გაურბიხარ ჩემთან დიალოგს?

რაკი აგრეა, ჩემს თავს უფლებას მივცემ, ზოგი რამ გითხრა. წინასწარ შევთანხმდეთ: მოხარული ვიქნები თუ მიპასუხებ, თუნდაც არც ერთი ჩემი მოსაზრება არ გაიზიარო, რადგან მეცოდინება, რომ გზა, რომლისკენაც ხალხს მოუწოდებ, წინასწარ გააზრებული გქონია, ხოლო თუ ისევ დუმილს არჩევ, მაპატიე, მაგრამ ამას ჩათვლი არა ჩემს უპატივცემლობად, არამედ ჩვენი საერთო მიზნის უგულვებელყოფად, დავრწმუნდები, რომ შენ სრულიად საპირისპირო მიზანს ისახავ, არა თავისუფლებას, არამედ მონობას და განადგურებას და ასეთ საქციელს დავარკმევ არა პატრიოტიზმს, არამედ ავანტიურას. გულწრფელად ვამბობ, არ მინდა ასე მოხდეს! მაპატიე, რომ პასუხს გაიძულებ, მაგრამ ხალხმა უნდა იცოდეს, გაქვს თუ არა მისთვის რაიმე სათქმელი ლოზუნგების გარდა!

შენ საქართველოს თავისუფლება გინდა. ვისგან უნდა განთავისუფლდეს საქართველო? მე ვამბობ ვ ი ს გ ა ნ და არა რ ი ს გ ა ნ. თუმცა, ცხადია, მნიშვნელოვანია მეორე კითხვა: დამოუკიდებლო-

ბის მიღწევა შინაგანი თავისუფლების გარეშე შეუძლებელია, ერი სულიერად მზად უნდა იყოს პოლიტიკური თავისუფლებისათვის. თითქმის ორასი წელი ყველაფერი კეთდებოდა იმისათვის, რომ შინაგანი თავისუფლება ჩაკლავდა, მხოლოდ ტრაგიკულ წუთებში ჩანდა ერის სულიერი თავისუფლება, თუნდაც, სისხლიან 9 აპრილს, რომელმაც ეროვნული ძალების გათიშვის ნაცვლად კონსოლიდაცია გამოიწვია. მაგრამ რის ფასად? არავის ერის შეკავშირებისთვის და სულიერი თავისუფლებისთვის იმდენი არ გაუკეთებია, რამდენიც ილია მართალმა, რომელიც თავისი სიკვდილითაც კი ამ საქმეს ემსახურა. ქართველი ვარ და ამიტომ ოპტიმისტიც ვარ. მიმაჩნია, რომ ქართველი ერი მზად არის თავისუფლებისათვის. თუ იგი მას მოიპოვებს, ეროვნულ ერთუზიანზმს სასწაული შეუძლია მოახდინოს და ეს სასწაული იქნება აქამდე წარმოუდგენელი შრომის-მოყვარეობა, აქამდე წარმოუდგენელი დემოგრაფიული ბუმი, აქამდე წარმოუდგენელი პროფესიონალიზმიც კი.

მაგრამ სად არის ეს თავისუფლება, ვისგან უნდა მივიღოთ, ან ვის გამოვტაცოთ იგი? მთავარი ახლა ეს კითხვაა. ორი გზა არსებობს თავისუფლების მოსაპოვებლად. ერთი პარლამენტური, მეორე რევოლუციური. სუბიექტი, ვისგანაც უნდა მოვიპოვოთ თავისუფლება (ნებით ან ძალით) არის საბჭოთა კავშირი. როგორი იყო საბჭოთა ხელისუფლება აქამდე და როგორი იქნება იგი მუდამ, თუ არ გარდაიქმნა, ან რა მოელის მას, თუ გარდაქმნა არ განხორციელდა? მეორე მხრივ, თუ გარდაქმნა განხორციელდება, როგორი შეიძლება გახდეს საბჭოთა კავშირი? თუ ამ კითხვებს ვერ ვუპასუხებთ, ვერც სწორ სამიზნეს მივაგნებთ. განვიხილოთ ორივე ვარიანტი.

1. საბჭოთა კავშირი თავისი არსებობის არც ერთ ეტაპზე არ ყოფილა „თავისუფალ ერთა მძლე კავშირი ძმური“, იგი იყო სამხედრო და პოლიციურ ძალაზე დამყარებული ცენტრალიზებული დიქტატორული სახელმწიფო. რამდენადმე განსხვავებული იყო მისი ისტორიის სხვადასხვა ეტაპი იმის და მიხედვით, თუ რომელი პიროვნება ედგა სათავეში — ლენინი, სტალინი, ხრუშჩოვი თუ ბრეჟნევი, მაგრამ ეს განსხვავება არც სცილდებოდა პიროვნულ, სუბიექტურ განსხვავებას ერთმართველთა შორის, თვით სახელმწიფო მექანიზმი უცვლელი რჩებოდა და ხშირად არაა მარტო ერთი პიროვნება განსაზღვრავდა მის ხასიათს, არამედ თვით აპარატიც ახდენდა ზემოქმედებას უზენაეს მმართველზე. დიქტატორს სჭირდებოდა აპარატი, მაგრამ აპარატსაც არ შეეძლო არსებობა უდიქტატოროდ. ასეთი სისტემა გამოირიცხავდა პიროვნების თავისუფლებას, დაწესებულს „ჭანჭიკებიდან“, დამთავრებულს თვით მესაჭემდე, მისი

ჩათვლითაც კი! ასეთ ვითარებაში, ცხადია, გამორიცხული იყო ეროვნული თავისუფლება. სანამდე შეიძლებოდა მივეყვანეთ ასეთ სისტემას? პასუხი მარტივია: კაცობრიობის ატომურ კატასტროფამდე! მივედით კიდევ და შევჩერდით უფსკრულის პირას... ამ სამი ათეული წლის წინათ, როცა მე და შენ ახალგაზრდები ვიყავით, თითქმის იმათი ხნისა, ვინც დღეს შენ ასეთი იმედით გიყურებს, ღმერთმა გადმოგვხედა, რომ ახალგაზრდა ჯონ კენედი გამობრძმედილ ნიკიტა ხრუშჩოვზე უფრო ბრძენი გამოდგა, კუბაში დამონტაჟებულ რამდენიმე საბჭოთა რაკეტას გამანადგურებელი ატომური დარტყმა არ მიაყენა, თუმცა იმ დროს ამერიკის თერმობირთვული პოტენციალი ჩვენსას ბევრად აღემატებოდა. დღეს არც ჩვენ ვიქნებოდით და არც ეროვნული საკითხი იარსებებდა... ახლა ვითარება შეიცვალა. ვგულისხმობ არა მხოლოდ საერთაშორისო, არამედ საშინაო ვითარებასაც. მარტო ის რად ღირს, რომ შეგვიძლია ერთმანეთს ასეთ საკითხებზე ვესაუბროთ. მაგრამ წარმოვიდგინოთ, რომ ეს მხოლოდ დროებითი მოვლენაა, რომ ესეც მხოლოდ ჩვენი ახლანდელი ხელმძღვანელის მიხედვით გორბაჩოვის პირად თვისებებს უნდა მივაწეროთ და ხვალ ყველაფერი ძველებურად იქნება, აპარატი გამოასწორებს „დემოკრატიულ გადახრებს“.

თუ ეს ასე მოხდა, როგორ შეიძლება მოვიპოვოთ თავისუფლება? ასეთ ვითარებაში, გეთანხმები, დემოკრატიული, პარლამენტური გზა არ გამოდგება, საჭიროა რევოლუციური გზა. ავიღოთ ხელთ იარაღი და ოთხი მილიონი ქართველი შევებრძოლოთ 276 მილიონიან მასას? იქნებ ფიქრობ, რომ ჩვენს „შინაურ“ საქმეში არავინ ჩაერევა? 9 აპრილის ტრაგედია გაგახსენო, თუ 1921 წლის 25 თებერვალი? ვიდრე ჯერ კიდევ არ დაშლილა ძველი ცენტრალიზებული მექანიზმი, მის წინააღმდეგ ბრძოლა არა თუ იარაღით, არამედ მშვიდობიანი მიტინგებითაც არ შეუძლია არც ერთ ერს, მათ შორის ასმილიონიან რუს ერს!

2. განვიხილოთ მეორე ვარიანტი. არ შეიძლება იმის უარყოფა რომ საბჭოთა კავშირში დაიწყო გარდაქმნის შეუქცევადი პროცესი. რატომ მიმაჩნია იგი შეუქცევადად? იმიტომ, რომ ეს პროცესი უპასუხებს დღევანდელი დროის მოთხოვნებს, იმიტომ რომ იგი არ არის მხოლოდ ერთი პიროვნების ნება-სურვილზე დამოკიდებული. არ გამოვრ ცხავ დროებითი უკანდახევის შესაძლებლობას, არ გამოვრიცხავ აპარატის გააფთრებულ ბრძოლას „ძველი დიდების“ აღსადგენად, რაზედაც, ჩემი აზრით, მეტყველებს თუნდაც 9 აპრილის ტრაგედია. მაგრამ ისტორიის ჩარხის შემობრუნება უკვე არავის და არაფერს შეუძლია. მეოცე საუკუნის ბოლო, მეორე ათასწლეულის დასასრული მსოფლიო მასშტაბით ერთა თვითგა-

მორკვევის ხანაა. მხოლოდ ძველი დოგმატიკოსები ურევნ მას ერთა ისოლაციაში, მიუთითებენ ევროპის სახელმწიფოთა ინტეგრაციულ პროცესებს და ამით გვაშინებენ — ევროპა გაერთიანებისკენ მიისწრაფვის, თქვენ კი ხალხს გათიშვისკენ მოუწოდებთო. მე და შენ კარგად ვიცით, რომ ჩვენაირი გაერთიანებისკენ არავინ მიისწრაფვის! და იმ ვაჟბატონებს უნდა ვუთხრათ, ჯერ ევროპის სახელმწიფოების დონემდე მივიდეს ყოველი საბჭოთა რესპუბლიკა და „საერთო სახლზე“ შემდეგ ვილაპარაკოთ! ზოგიერთ ჩვენს თეორეტიკოსს უკვე ტვინში ულიტინებს იმედი — ხომ არ ნიშნავს ევროპული საერთო ბაზრის იდეა ერთა საოცნებო შერწყმასო! ახლაც არსებობენ ასეთი წყალწაღებული იდეოლოგები... თუ დემოკრატიზაციის პროცესი ბოლომდე განხორციელდება, ეს იმას ნიშნავს, რომ მივალწევთ პიროვნების თავისუფლებასაც და ეროვნულ თავისუფლებასაც. ნამდვილი დემოკრატია ყოვლად წარმოუდგენელია ერივნული თავისუფლების გარეშე. იძულებული ვარ დაგეთანხმო, რომ ასეთი დემოკრატიისგან ჯერ კიდევ შორსა ვართ, ისიც სწორია, რომ ჩვენი ბედი ჯერ-ჯერობით დამოკიდებულია „აგრესიულად მორჩილი უმრავლესობისაგან“, რომელიც მიჩვეულია მორჩილებას და არა თავისუფლებას. ისიც სწორია, რომ არც 276 მილიონი უნდა წყვეტდეს ოთხმილიონიანი ერის ბედს, უფრო მეტიც, სახელმწიფოს იმის უფლებაც არ უნდა ჰქონდეს, გადაწყვიტოს — სად უნდა იცხოვროს ცალკეულმა პიროვნებამ, საბჭოთა კავშირში თუ საზღვარგარეთ. რა თქმა უნდა, ერისთვისაც და პიროვნებისთვისაც ასეთი უფლების მოპოვებას ბრძოლა სჭირდება. ბრძოლა სჭირდება სახელმწიფო სისტემის გარდაქმნას. ამ ბრძოლის გზა აშკარაა, მისი კონტურები უკვე ჩანს საბჭოთა პარლამენტის ბოლოდროინდელ დებატებში: რესპუბლიკათა ეკონომიკური დამოუკიდებლობა, რომელმაც ბოლოს და ბოლოს უნდა მიგვიყვანოს პოლიტიკურ სუვერენიტეტამდე! ეს კი მოასწავებს კონფედერაციულ კავშირზე თანდათანობით გადასვლას. იქნებ ვცდები, მაგრამ გულუბრყვილობად მეჩვენება, რომ რესპუბლიკები ეკონომიკურ დამოუკიდებლობას მოიპოვებენ და დაკმაყოფილებიან პოლიტიკური მორჩილებით. პოლიტიკურად ვინმეზე დაქვემდებარებულ სახელმწიფოს არ შეუძლია დამოუკიდებელი ეკონომიკა ჰქონდეს. ეკონომიკურ დამოუკიდებლობას აუცილებლად მოჰყვება პოლიტიკური გარანტიები. უკვე ჩანს ამისი ნიშნები: დააკვირდი, ბალტიისპირეთის რესპუბლიკები ეკონომიკურ სუვერენიტეტთან ერთად თავიანთი უმაღლესი საბჭოების სესიებზე ამტკიცებენ კანონებს რესპუბლიკის საკუთრების, რესპუბლიკის მოქალაქეობის, საკავშირო კანონების რატიფიკაციის შესახებ. ცენტრალური ხელისუფლება ამას ეწინააღმდეგ-

გება. მაგრამ ბოლოს და ბოლოს, თუ იგი აღიარებს რესპუბლიკის ეკონომიკურ დამოუკიდებლობას, იძულებული იქნება ასეთი ხასიათის პოლიტიკურ დათმობაზეც წავიდეს. ეს პირველ ხანებში. შემდეგ რა იქნება? შემდეგ რესპუბლიკა მეტსაც მოითხოვს და მიიღებს კიდევ. ვიმეორებ, ამის მიღწევა უბრძოლველად შეუძლებელია. მაგრამ როგორი ხასიათის უნდა იყოს ეს ბრძოლა? თუ ეს ბრძოლა პარლამენტური გზით წარიმართება, მიზანს მივაღწევთ, ოღონდ ამისათვის მოთმინებაა საჭირო. ბევრჯერ დავმარცხდებით, უკან დახევაც მოგვიწევს, მაგრამ სხვა გზა არ არის, პოლიტიკურ ბრძოლაში არც კომპრომისები და არც მოვლითი მანევრებია გამორიცხული. მაგრამ თუ მიზნის მიღწევას ამ შემთხვევაშიც ძალისმიერი გზით ვცდებით, ვფიქრობ, დამარცხება გარდუვალია, ამით ჩვენდაუნებურად გარდაქმნის მოწინააღმდეგეთა წისკვილზე დეაზ-ხამთ წყალს და მსოფლიო საზოგადოებრიობის თვალში დავუპირისპირდებით იმ ყოველივე პროგრესულს, რასაც მთელი მსოფლიო ხედავს საბჭოთა კავშირში მიმდინარე პროცესებში. განა შემთხვევითია ქართლისა და აფხაზეთის მოვლენები, ჩვენს წინააღმდეგ მომართული პროვოკაციები? ჩვენ ძლიერი და გამოცდილი მოწინააღმდეგე გვყავს, რომელიც ეცდება ყველაფერი გააკეთოს იმისათვის, რომ კაცობრიობის თვალში შოვინისტებადაც კი გამოგვიყვანოს.

ამრიგად, ჩვენ განვიხილეთ ორივე ვარიანტი და ვხედავთ, რომ ავტორიტარული სახელმწიფოს პირობებში, როგორც აქამდე, ისე ახლაც ძალისმიერი ზემოქმედება შეუძლებელია, ხოლო დემოკრატიზაციის გზაზე დამდგარი სახელმწიფოს წინააღმდეგ ძალისმიერი მოქმედება მოინათლება ბრძოლად თვით დემოკრატიზაციის წინააღმდეგ და ავტორიტარული ხელისუფლების გაძლიერებას გამოიწვევს. ამ პარადოქსს ვერსად გავექცევით.

იქნებ ამიტომაც სჯობია უადრესად მოზომილი იყოს ყველა დემოკრატიული აქცია — მიტინგი, მანიფესტაცია, დემონსტრაცია, გაფიცვები, შიმშილობა, ყველაფერს ჰქონდეს კონკრეტული მიზანი, მიმართული ქვეყნის დემოკრატიზაციისაკენ, იქნებ იმაზედაც ვიფიქროთ, რომ ზოგიერთი რადიკალური ლოზუნგი ჩვენს საწინააღმდეგოდ მოქმედებს, ვის ვეუბნებით — წადით, ოკუპანტებო? ოკუპანტებს? ვის მივმართავთ, საბჭოთა ხელისუფლების საწინააღმდეგო ლოზუნგებით? საბჭოთა ხელისუფლებას? წარმოვიდგინოთ, რომ არ დაგვიჯერეს „ოკუპანტებმა“, არც საბჭოთა ხელისუფლებამ... ძნელი წარმოსადგენია? არა ნაკლებ „ძნელი“ წარმოსადგენია, რომ არც ერთი უცხოეთის ქვეყანა თითს თითზე არ დააკარებს ჩვენს საშველად, პირიქით, აქეთ გაგვამტყუნებენ. მართალია, 9 აპრილის

ტრაგედიაში გარკვეული თანაგრძნობა გამოიწვია, მაგრამ აქა-იქ საყვედურიც გაისმა, ქართველები მიხეილ გორბაჩოვის კეთილ მისიას ხელს უშლიანო. თანაგრძნობაც მხოლოდ იმიტომ დავიმსახურე, რომ დამსჯელი ექსპედიცია ყოვლად უნიჭოდ ჩაატარეს, გამოაშკარავდა ყველაფერი ის, რასაც წინათ, მაგალითად 1956 წლის 9 მარტს, გულმოდგინედ მალავდნენ, თანაც ვერ შეძლეს გაეთამაშებინათ მთავრობის სახლზე თავდასხმის იმიტაცია. გვაქვს გარანტია, რომ ამიერიდან მსგავს შემთხვევაში პროვოკატორთა დახმარებით უფრო ნიჭიერად არ ჩატარდება ასეთი აქცია? არავითარი გარანტია არ არსებობს!

ახლა წარმოვიდგინოთ, რომ მიუხედავად ყველაფრისა, ისე გავლომდით, რომ ძალით მივადწიეთ საქართველოს გამოსვლას საბჭოთა კავშირიდან. იქნება ეს თავისუფლება? ჯერ — ერთი, სახელმწიფოდან ასე ერთბაშად მოწყვეტა ნიშნავს თითქმის ყოველგვარ ეკონომიკაზე უარის თქმას — გაჩერდება ყველა ქარხანა. ალბათ, ამას დიდი მტკიცება არ უნდა, ისეა ყველაფერი მთელს საბჭოთა კავშირში ეკონომიკურად ერთმანეთთან გადაჯაჭვული. გვაქვს გარანტია, რომ ჩვენს ინიციატივას მხარს დაუჭერს რესპუბლიკის არაქართული მოსახლეობა და ისურვებს მოწყდეს მეზობელ რესპუბლიკებს? რით დავამყაროთ რესპუბლიკებში მშვიდობა, სამხედრო ძალით? სად არის ეს სამხედრო ძალა? იქნებ მძლავრი ეკონომიკით, საამური ცხოვრებით? სადაა ეკონომიკა? ახლა საგარეო ვითარება? განა იმ დღესვე მარშით არ შემოვა საქართველოში თურქეთის ჯარი? ჩვენ ხომ დამოუკიდებელი საქართველო ვიქნებით და არა საბჭოთა კავშირი ან რუსეთი, საქართველოსთან კი თურქეთს, სამართლიანია თუ არა, თავისი ანგარიშები აქვს. მეორე დღეს ვიყაყანოთ მე და შენ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციაში, თუ შეგვიშვეს და არ გვითხრეს — ვინ ხართ თქვენ, ჩვენ ასეთი სახელმწიფო არ ვიცით, თქვენ საერთაშორისო სამართლის სუბიექტები არა ხართო. ასეც რომ არ მოხდეს, მე ჯერ არ მინახავს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ეგვით ოკუპირებული ქვეყნებიდან გაყვანილი ჯარი. ყაყანი იცოცხლე! მაგრამ ჩვენ ყანაი გვიშველის?

სწორედ იმიტომ მგონია, რომ საქართველოს თავისუფლებისათვის ერთადერთი გზა არსებობს. ეს არის პარლამენტური ბრძოლის გზით საქართველოს ეკონომიკური, პოლიტიკური, კულტურული დამოუკიდებლობის მოპოვება და ნამდვილი სუვერენულ რესპუბლიკათა კონფედერაციული კავშირი. ეს რეალური გზაა. ეს ნიშნავს თავის დაღწევას როგორც ეკონომიკური, ისე პოლიტიკური კატასტროფისაგან. მე პირადად ალტერნატივას ვერ ვხედავ. იქნებ შენ

ხელად, მაშინ რატომ არაფერს ამბობ, 'შე კაცო, მე რას მიძალავ? იქნებ მართლა მტერი გგონივარ და იმიტომ მიძალავ? მაშ ვინც თანამოაზრეებად მიგაჩნია, იმათ გასაგონად მითხარი, რატომ ვარ მტერი? მიპასუხე, დამიმტკიცე, რომ ყველაფერში ვცდები და იქნებ არცა ვარ მთლად წყალწაღებული, იქნებ დაგიჯერო?

1989. მკათათვე

ხ მ ა „ს ა მ რ თ ო ს ა ხ ლ ი ს“ ს ა რ დ ა ზ ი დ ა ნ...

არ ვიცი, პირველად ვის მოუვიდა თავში ასეთი გულისამაჩუყებელი, ჟრუანტელის მომგვრელი შესიტყვება — „საერთო სახლი“. პირადად მე იგი ვალენტინ რასპუტინისგან გაავიგონე საკავშირო მწერალთა VIII ყრილობაზე. მკითხველს ახსოვს, რაც ბრძანა მაშინ ორატორმა — ჩვენ ხომ საერთო სახლში ვცხოვრობთ და მეზობელი ავად რომ გახდება, განგაში უნდა აუტეხოთო. ავადმყოფად ჩათვალა კომუნალურ სახლში მცხოვრები ქართველი ერი და მკურნალად ვიქტორ ასტაფიევი მოგვიჩინა...

შესაძლოა, ვრასპუტინი არც იყო ამ ფორმულის აღმომჩენი, მაგრამ მისი გამოსვლის შემდეგ ბევრმა გაიმეორა იგი, მწერალმაც, მუშამაც, პარტიულმა თუ სახელმწიფო მოღვაწემ. ცენტრალურ გაზეთებსა და ჟურნალებში მუდმივი რუბრიკებიც გაჩნდა... ასე რომ, „საერთო სახლის“ გამოგონებაში ჩვენდა საამაყოდ (?) ქართველებსაც მიგვიძღვის წვლილი!

აღბათ, ჩემი მდარე გემოვნების ბრალია, მაინც და მაინც რომ არ მიზიდავს „საერთო სახლი“. კომუნალურ ბინას მაგონებს, ღერეფანში დადგმული საერთო ტელეფონით, უკაცრავად პასუხია და — საერთო ტუალეტით, მოხარშული კომბოსტოს სუნით, მეზობლის ჭკუის ღარიგებით და აყალ-მაყალით... იქნებ მართლაც ჰგავს „საერთო სახლს“ ჩვენ გაუბედურებელი ქვეყანა თავისი „უპრაოდომით“? მაშინ ისიც ხომ უნდა ვაღიაროთ, რომ ამ „საერთო სახლში“ შეყუჟული ხალხები, რესპუბლიკები და ავტონომიური ოჯახები სხვადასხვა ბინაში და სხვადასხვა სართულზე ვცხოვრობთ, ძალიანაც რომ გვინდოდეს, თანაბარნი ვერ ვიქნებით, ზოგი საერთო სარდაფში იცხოვრებს, ზოგი სხვენზე... რა გზა მაქვს, მეც უნდა შევეურიგდე „საერთო სახლის“ იდეას და ამიტომ მგონია თავი სარდაფში. თავს ნებას ვაძლევ, ხმა მივაწვდინო მეზობლებს სარდაფიდან. თუმცა, რას გავაგონებ, როცა გაგონება არ უნდათ, განსაკუთრებით — ზედა სართულებში...

თუ მაინც და მაინც არ დავიშლი და ხმას მივაწვდენ, თავიანთი მდიდარი ლექსიკონიდან შესაფერის სიტყვას შემირჩევენ და ყურს ამიწვევენ. მაგალითად, მაის ენაზე იმას, რასაც ახლა ვაკეთებ, განუმეორებელი სიტყვა „ზლოპიხატელსტო“ პქვია, ქართულად არ ითარგმნება, თუ არ მიუვსადაგებთ „ბოროტჩრილობას“.

მაინც რა არის „საერთო სახლი“ და რატომ გახდა იგი ესოდენ სანუკვარი, საბჭოთა ქვეყნის მოქალაქეთა უმრავლესობას რომ პირზე აკერია? ასეთი ცნების გაჩენა სავსებით ბუნებრივია, რაკი არსებობს „საბჭოთა ხალხი“, ღუნავესკისა და ლებედევ-კუმაჩის სიმღერა «Широка страна моя родная». რაკი „სამშობლო“ სოციალური კატეგორიაა და არა ეროვნული, რაკი არსებობს „საბჭოთა პატრიოტიზმი“, რომლის მცირე ნაწილისდა თუ შეადგენს საქართველოს ან საკუთარი ოჯახის სიყვარული, რაკი ქართული ან ესტონური პატრიოტიზმი სხვა არაფერია, თუ არა ეროვნული ეგოიზმი... ასეთ ვითარებაში „საერთო სახლი“ პირდაპირ სულზე მისწრებაა. „საერთო სახლში“ ცხოვრებას როგორმე შეურიგდება კაცი, მაგრამ ძნელი წარმოსადგენია, როცა მეზობელი დაუკითხავად შემოგივარდება, მაცივარს გამოაღებს, სიმწრით გადანახულ სანოვაგეს დააძლება და გაქათქათებულ ლოგინში ჩაგიგორდება, შენ კი გვერდზე უნდა მიიწიო, რადგან იგი, თურმე, სტუმარი კი არ არის, შენს ოჯახშიც მასპინძელია. შეიძლება სიყვარულიც მოგთხოვოს და ვაი შენი ბრალი, თუ ინტერნაციონალიზტობა ვერ გამოიჩინე!

ვერ გამოვიდა, რატომ მაღიზიანებს „საერთო სახლის“ იდეა, ესოდენ პოეტური, ესოდენ ახლობელი და ჟრუანტელის მომგვრელი, მაშინ, როცა ჩვენი ქვეყანა მართლაც არაფრით განსხვავდება კომუნალური სახლისაგან. კომუნალური სახლიდან წასვლის უფლება ყველას აქვს, მაგრამ აგრე იოლად ვერავინ წავა. როგორ გინდა გამოჭრა ამ ვეებერთელა სახლში შენი ოთახი და სადღაც წაიღო? შენ გეუბნებიან, აქედან არაფერი გამოვა, ამხანაგოო. და მართალნიც არიან: ჩვენ ხომ გათბობის, განათების, კანალიზაციის ერთიან სისტემაში ვართ, დედიშენის შვილი ხარ და გადაჭერი ეს მიღები, შენ ხომ დაიღუპები და დაიღუპები, ჩვენც დაეზარალებითო. სრული სიმართლეა!

სხვა რამითაც ჰგავს კომუნალურ სახლს ჩვენი ქვეყანა. ოჯახს უფლება აქვს დატოვოს ეს სახლი, მაგრამ ბინას თან ვინ გაატანს? მას მხოლოდ ბინის ფლობის უფლება აქვს, ბინა მის საკუთრებას არ წარმოადგენს. ვთქვათ, გიკავია 70 კვადრატულ მეტრამდე ფართობი, ტელევიზორი სადაც გინდა, იქ დადგა, შეკიძლია ადგილიც მოუნაცვლო, სხვა არაფრის უფლება არა გაქვს. ასევე რესპუბლიკას შეიძლება უკავია 70 ათას კვადრატულ კილომეტრამდე ფართობი,

როგორც საქართველოს, ეს ტერიტორია მას ადრინდელმა „უპრავ-
დომმა“ სერგო ორჯონიკიძემ მოუხსომა, მაგრამ არც ერთ ნორმა-
ლურ აქტში, თვით კონსტიტუციაშიც არ წერია, რომ ეს ტერიტო-
რია რესპუბლიკის საკუთრებაა, ახლახან გამოქვეყნებულ პარტიის
ეროვნულ პლატფორმაშიც ხაზგასმითაა მითითებული, რომ რეს-
პუბლიკას ტერიტორიის, წიაღისეულის, წყლისა და ჰაერის (!)
ფლობის და განკარგვის (ანუ ტელევიზორის გადაადგილების!)
უფლება აქვს და არა საკუთრებისა. ჰაერიც კი არაა ჩვენი!

მე კიდევ ამიჩემებია, არ მომწონს „საერთო სახლი“, ამის
უფლება ვითომ მაქვს?

უნდა განვიხილოთ რესპუბლიკის მოქალაქეობის სტატუსის სა-
კითხიცო, ნათქვამია პლატფორმის პროექტში და მითითებულია,
რომ რესპუბლიკას აქვს თავისი მოქალაქეობა, ხოლო რესპუბლიკის
მოქალაქე ამავე დრო არის საბჭოთა კავშირის მოქალაქეცო. ეს
იმისთვის კეთდება, თურმე, რომ ყოველმა მოქალაქემ, ქვეყნის რო-
მელ კუთხეშიც არ უნდა მოხვდეს, თავი მასპინძლად იგრძნოს.

დიდებული საქმეა. სწორედ ასეთ მოქალაქეებს ეუფლებათ „სა-
ერთო სახლის“ ბინადართა შეგრძნება. მე რომ მკითხონ, უფრო
მისაღებად მივიჩნევდი ასეთ ფორმულას: რესპუბლიკის მოქალაქე
ამავე დროს არის პლანეტის მოქალაქეც, ანუ Homo sapiens!
რაც შეეხება ყველგან მასპინძლად თავის მიჩნევას, ამას ვერ გავი-
ზიარებ. ვერ ვიქნები იქ მასპინძელი, სადაც, მეტი რომ არა ვთქვა,
ჩემი ენა არ ესმით. ვერც ის წარმომიდგენია, ჩემთან რაც მილე-
თის ხალხი მოვა, ყველა მასპინძელი როგორ უნდა იყოს? რაღა
მოვუხერხოთ მაშინ ჩემს ქებულ ქართულ სტუმარ-მასპინძლობას,
თუ სტუმარი საერთოდ აღარ იქნა და ყველა მასპინძლად მომე-
ვლინა? ვიცი, რომ უმრავლესობას ჩემნაირი კომპლექსი არ აწუ-
ხებს, უმრავლესობას, რომელ რესპუბლიკაშიც უნდა მოხვდეს, თავი-
სი ენა ესმის და ამიტომ შეუძლია მასპინძლად იგრძნოს თავი,
უმრავლესობას არ მოსწონს, რომ უმცირესობა თავის ოჯახურ
საქმეებს საკუთარ ენაზე აგვარებს, უმრავლესობა წინააღმდეგია!
უმრავლესობა ყველგან მასპინძელია! და რაკი დემოკრატიული ცენ-
ტრალიზმის პრინციპით საკითხი უმრავლესობის სასარგებლოდ
წყდება, სათქმელიც აღარაფერი დარჩა.

ახლა მთავარია, ჩვენს „საერთო სახლს“ კაპიტალური რემონტი
გავუკეთოთ, საძირკვლები გავუმაგროთ, რომ არასოდეს დაინგრეს.
მკრეხელობაა იმაზე ფიქრი, რომ ცალ-ცალკე ოდები ავიშენოთ
და უფრო მოყვარულ (ნამდვილად მოყვარულ) მეზობლებად ვიქცეთ.
უუი ეშმაკს!

თქვენ სახალხო განათლების სახელმწიფო კომიტეტის თავმჯდომარე ბრძანდებით და, ბუნებრივია, ზრუნავთ საბჭოთა ხალხთა ენების თანასწორუფლებიანობისათვის. ამიტომ, ალბათ, არ გეწოთიერებათ, რომ ქართულად გეკამათებით. თარგმანს რომ არაფერი დაბრალდეს, ჯერ თქვენს სიტყვებს დედანში დავიმოწმებ:

«Родной и русский язык в их равноправии при изучении — это корень решения очень многих проблем. Почему не решаем? Потому, что пытаемся научить русскому языку в национальной школе на уроках русского языка. А родному языку этой национальности в русских школах — на уроках этого национального языка. Невозможно так научить. Надо, чтобы учебник по всем предметам был на двух языках. Надо, чтобы русский учебник имел очень короткое резюме на родном языке, и наоборот. И через все предметы надо вести это. Тогда практически будет решен этот вопрос» (Г. Я. Ягодин, «Правда», 2 июля 1988 г.).

ასე ბრძანეთ თქვენ XIX საკავშირო პარტიული კონფერენციის ტრიბუნიდან. უნდა ვიგულისხმობთ, რომ გამოსვლის ტექსტი ავთენტურია, ალბათ, გამორიცხულია სტენოგრაფისტის შეცდომა. თავისთავად საინტერესოა თქვენი, როგორც განათლების სპეციალისტის, აზრი, მაგრამ ეს ინტერესი განსაკუთრებულია, რაკი თქვენვე გვეჩვენებთ პარტიის პოლიტიკის გატარება ჩვენი ცხოვრების ამ უმნიშვნელოვანეს უბანზე. ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ რეგლამენტის გამო თქვენ არ გქონდათ, საშუალება ამ საკითხზე უფრო ვრცლად შეჩერებულიყავით და გეთქვათ, რა პედაგოგიურ პრინციპებს ემყარება თქვენი დასკვნები. ამიტომ არ უნდა გაგიკვირდეთ, თუ თქვენმა გამოსვლამ მრავალი კითხვა გამოიწვია.

პირველ ყოვლისა, საინტერესოა თქვენი იდეის პედაგოგიური მხარე. თქვენ სამართლიანად აღნიშნავთ, რომ სასკოლო პროგრამები ძალიან გადატვირთულია და ამავ დროს აპირებთ ყოველი საგნის ორ ენაზე სწავლებას. ხომ არ გამოიწვევს ეს პროგრამის გაორმაგებას? ხომ არ ფიქრობთ თქვენ, რომ უცხო ენაც ორი ენის — „მშობლიურის“ და რუსულის საშუალებით უნდა ეასწავლოთ? სასურველია უცხო ენის კარგად სწავლებაც, ამიტომ ხომ არ სჯობია ყველა საგნის სახელმძღვანელო სამ ენაზე შევადგინოთ? როგორც ეტყობა, ეს რეალურად არ მიგაჩნიათ და ამიტომ ფიქრობთ, რომ სახელმძღვანელოებს უნდა დაერთოს „ძალიან მოკლე რეზიუმეები“ მეორე ენაზეც. ალბათ, გულისხმობთ, რომ მოსწავლეებმა უნდა შეისწავლონ ეს რეზიუმეებიც და ამის საშუალებით — მეორე ენაც.

ჯერ ერთი, როგორ წარმოვიდგენიათ „ძალიან მოკლე რეზიუმეები“ მათემატიკის, ფიზიკის, თუნდაც ლიტერატურის და ისტორიის სახელმძღვანელოებში? რა იქნება ეს — თეორემები დაუშვავლად, გვარები და თარიღები? მეორე, რაც მთავარია, რამდენად მყარი იქნება ამ „ძალიან მოკლე რეზიუმეების“ საფუძველზე შესწავლილი ენა (რაკი ძირითადად ამ მიზანს ემსახურებიან ისინი) და მესამე, რაც არანაკლებ მნიშვნელოვანია, რა გარანტია გვაქვს, რომ მოსწავლე საგანს ისწავლის არა სახელმძღვანელოთი, არამედ მასზე დართული „ძალიან მოკლე რეზიუმეებით“ და ძალიან „მოკლე“ წარმოდგენა ექნება საგანზე? ამასთან დაკავშირებით კიდევ ერთი კითხვა იბადება ზოგად-პედაგოგიური ხასიათისა: ხომ არ შეიცვალა პედაგოგიკის ზოგადი პრინციპი იმის შესახებ, რომ სკოლამ არა მარტო ინფორმაცია უნდა მისცეს მეცნიერების ამა თუ იმ დარგში მოსწავლეს, არამედ შეაჩვიოს იგი დამოუკიდებელ ლოგიკურ და მეცნიერულ აზროვნებას? აქამდე ასე ვიცოდით, რომ, მაგალითად, მათემატიკას იმიტომ კი არ ასწავლიან სკოლაში, რომ, ბავშვმა ფესვის ამოღება და ახარისხება შეძლოს, ან იცოდეს, რომ კათეტების კვადრატების ჯამი პიპოტენუსის კვადრატის ტოლია, არამედ იმიტომაც, რომ ლოგიკური აზროვნების უნარი განუვითარდეს, რაც არა მარტო მომავალ მათემატიკოსს, არამედ პოეტსაც სჭირდება. ხომ არ მოხდა ამ თვალსაზრისით რაიმე რევოლუციური გადატრიალება პედაგოგიაში?

თუ ასეთი გადატრიალება ჯერ არ მომხდარა, ხომ არ დააჩქარებს „ძალიან მოკლე რეზიუმეები“ გადატრიალებას? თუნდაც დაუშვათ, რომ „რეზიუმული“ სწავლება გადატრიალებას მოახდენს ენის შესწავლის საქმეში, ღირს ამისთვის ყირამალა დავაყენოთ ტრადიციული პედაგოგია?

როგორც ჩანს, თქვენ მიგაჩნიათ, რომ ყველა საბჭოთა ერის ენა მშობლიურია, ხოლო რუსული ენა არამშობლიური. ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ რუსული ენაც რუსისთვის მშობლიურია. მაგრამ რაკი ასე გინებებით, დროებით გამოვიყენებთ თქვენს ტერმინოლოგიას. თქვენ თვლით, რომ „მშობლიური“ და რუსული ენების თანაბარუფლებიანი შესწავლა მრავალ პრობლემას გადაჭრის. მაგრამ უბედურება ის არის, რომ რუსულს „ეროვნულ“ სკოლაში, ხოლო „ეროვნულს“ რუსულ სკოლაში ვასწავლით მხოლოდ რუსული ენის ან „ეროვნული“ ენის გაკვეთილებზე. ახლა რომ გიმტკიცოთ, ასე დაპირისპირება არ შეიძლება, თვით რუსული ენაც ეროვნულია-თქო, ალბათ, საჭირო არ არის. მაგრამ აქ სხვა საკითხი იპყრობს ყურადღებას. თქვენ მიგაჩნიათ, რომ ასეთი სწავლება არ არის საკმარისი. „ასე შეუძლებელია ვასწავლოთ“, ბრძანებთ თქვენ, თანამდე-

ბოზით ქვეყნის პირველი პედაგოგი! როგორ, სკოლაში გაკვეთი-
ლებზე შეუძლებელია ვასწავლოთ საგანი? მაშ რის მაქნისია სკოლა?
იქნებ ენა განსაკუთრებული საგანია, რომლის შესწავლა სპეცი-
ალურად საამისოდ გამოყოფილ გაკვეთილებზე არ შეიძლება? სხვა-
თა შორის, თუ განსაკუთრებულია, მას სკოლის პროგრამაში განსა-
კუთრებული, ყველაზე მეტი ადგილიც უკავია! 8—9 წელი ასწავლიან
ეროვნულ სკოლებში რუსულ ენას. ცუდად ასწავლიან? ეს არც
რუსული ენის ბრალია და არც ბავშვების, სკოლის ბრალია. ამას
უნდა მიხედოს ყველამ და პირველ რიგში თქვენ, პატივცემულო თავ-
მჯდომარე! და უნდა მიხედოთ სხვანაირად, არა ისე, როგორც
გიფიქრიათ. თქვენ ბრძანებთ, რომ ყველა საგანში სახელმძღვანელო
ორ ენაზე უნდა შედგეს: რუსულ (ანუ „არამშობლიურ“) ენაზე შედ-
გენილ სახელმძღვანელოს უნდა ახლდეს „ძალიან მოკლე რეზიუმე“
მშობლიურ ენაზე და პირიქითო. „პირიქით“, ალბათ, იმას ნიშნავს,
რომ მშობლიურ ენაზე შედგენილ სახელმძღვანელოსაც უნდა ახლ-
დეს „ძალიან მოკლე რეზიუმე“ რუსულ (ანუ „არამშობლიურ“) ენაზე.
შემდეგ აღარ ბრძანებთ, რა უნდა ვუყოთ ასეთ სახელმძღვანელოებს.
მაგრამ რაკი იგულისხმება, რომ თქვენი სიტყვა რაღაც დიდი
პედაგოგიური გამოკვლევის „ძალიან მოკლე რეზიუმეა“, უნდა ვი-
ფიქროთ, რომ ქართულ სკოლებში ყველა საგანი რუსული სახელმ-
ძღვანელოებით უნდა ისწავლოს. ხოლო რუსულ სკოლებში — ქარ-
თული სახელმძღვანელოებით! რა გამოდის? ქართულ სკოლას უნდა
დაეარქვათ რუსული სკოლა, ხოლო რუსულს — ქარ ული, ანუ რო-
გორც თქვენ ლაკონურად ბრძანებთ — „პირიქით“.

ყველაზე მეტად გულდასაწყვეტი ის გახლავთ, რომ თქვენ მშო-
ბლიური ენისა და რუსულის დაპირისპირებით, ეროვნული სკოლისა
და რუსული სკოლის დაპირისპირებით ხაზს უსვამთ რუსული
ენის განსაკუთრებულობას სხვა ენებთან შედარებით. მის „ზეეროვ-
ნულობას“ და ამით შეურაცხყოფთ „მშობლიურ“, „ეროვნულ“ ენებს
და თუ კარგად დაუფიქრდებით, ამცირებთ თვით რუსულ ენას,
რომელსაც ართმევთ ეროვნულობას და მშობლიურობას! რა პასუხს
აძლევთ რუს ხალხს? განა რუსული ენა მხოლოდ კომუნიკაციის
საშუალებაა, მორხეს ანბანი, ესპერანტოა? ინგლისურ. ესპანურ,
ჩინურ ენებზე მსოფლიოს 5 მილიარდი მოსახლეობიდან 4 მილიარდი
ლაპარაკობს, მაგრამ არც ერთ ამ ენას არ დაუკარგავს მშობლიურობა
და ეროვნულობა. როგორც ეტყობა, ძალიან მოგწონთ თქვენი უახ-
ლესი „ორენოვანი პედაგოგიკა.“ მაგრამ იქნებ ღირს, ერთხელ კიდევ
დაეფიქრდეთ? ხომ არ არის ეს ინტერნაციონალიზმი უწინსართოდ?

ერთ კვირაზე მეტია მოსკოვში მიმდინარეობს სახალხო დეპუტატთა ყრილობა. იგი მხოლოდ ხანდახან ჰგავს პოლიტიკოსთა ფორუმს, ძირითადად კი „სანქციონირებულ“, მაგრამ ცუდად ორგანიზებულ 2500-კაციან მიტინგს მოგვაგონებს, რომელიც არც საღ აზრს არის მოკლებული, მაგრამ სავსეა ემოციებით, აზრთა პლურალიზმით, იშვიათად ურთიერთპატივისცემით და არც თუ იშვიათად უპატივისცემლობით, როცა პლურალიზმი რუსული სიტყვიდან — „плюрализм“ წარმოშობილად მოგენვენება. ყრილობაზე თავს იჩენს ხოლმე ხელისუფლებისადმი სრული დამონება, ხოლო სოგჯერ მისი აშკარა უპატივცემლობა. ცხადია, რომ ყრილობაზე ერთიურთის უპირისპირდება ორი მიმდინარეობა — ცენტრიდანული, ანუ აგებული რესპუბლიკების სუვერენიტეტისა და დემოკრატიის გაფართოებაზე და ცენტრისკენული — აგებული ცენტრის გაძლიერებაზე რესპუბლიკათა უფლებების შესღუდვის ხარჯზე და ეს უკანასკნელი მიმართულებაც დემოკრატიას ქადაგებს განუყოფელი მთლიანის დემოკრატიზაციის საშუალებით, როცა უგულვებელყოფილია ეროვნული ინტერესები საერთო-სახელმწიფოებრივი ინტერესების სასარგებლოდ, როცა მთავარია გაუმჯობესდეს გლეხობის, მუშათა კლასის, პენსიონერების, „ავღანელი ინტერნაციონალისტების“ თუ სხვათა ცხოვრების დონე ერთობლივად, როცა ამ მიზნების მიღწევა ვერ წარმოუდგენიათ ცალკეულ რესპუბლიკათა მიხედვით.

თუ ამ ცენტრიდანული და ცენტრისკენული ინტერესების ნაკადებს წარმოვიდგენთ დეპუტატთა დელეგაციების სახით, საინტერესო სურათს მივიღებთ. ცენტრისკენულ ინტერესებს აშკარად გამოხატავენ შემდეგ რესპუბლიკათა დელეგაციები: რსფსრ, ყაზახეთი, უზბეკეთი, აზერბაიჯანი, ყირგიზეთი, ტაჯიკეთი, თურქმენეთი, გასაოცარია ეროსულოვნება რსფსრ-ს გარშემო შუა აზიის რესპუბლიკების, ყაზახეთისა და აზერბაიჯანისა. რით შეიძლება აიხსნას ასეთი „მუსულმანური ბლოკი“ რუსეთის გარშემო, გასარკვევია.

უკრაინას და ბელორუსიას ასე აშკარად არა აქვთ გამოხატული ცენტრისკენული მისწრაფება, ისინი უფრო „ნეიტრალურ ზონაში“ იმყოფებიან. ეს შეიძლება აიხსნას არა იმდენად მათი დეპუტატების ინდიფერენტუზმით, რამდენადაც რეალობის გრძნობით: ცენტრი წინააღმდეგია ცენტრიდანული მიმართულებისა. ამიტომაც უკრაინელი და ბელორუსი დეპუტატები თრგუნავენ საკუთარ ცენტრიდანულ მიდრეკილებებს. ეს იქიდან ჩანს, რომ ისინი გულმხურვალედ არ უჭერენ მხარს მეორე ბანაკს, ეგოროდნ თავდადებულ წარმომადგენლებს შუა აზიის თუ აზერბაიჯანის პარტიულ-სახელმწიფოებრივი აპარატისა.

აშკარად გამოიკვეთა ცენტრიდანული მიმართულება. ვერ ვიტყვი, რომ ეს მიმართულება გულისხმობს საბჭოთა კავშირიდან გასვლას, მაგრამ ცხადია, ითვალისწინებს ერთიან საბჭოთა სახელმწიფოსთან ისეთ ხელშეკრულებას, როგორიც ხელს აძლევს ამა თუ იმ რესპუბლიკას, მაგალითად, სამხედრო შეთანხმებას და ურთიერთსასარგებლო ეკონომიკურ თანამშრომლობას. ეს პირდაპირ ითქვა ყრილობაზე. ამ მიმართულებას მხარს უჭერენ ლიტვა, ლატვია, ესტონეთი, მოლდავეთი, საქართველო, სომხეთი. როგორია ამ ორ მიმართულებას შორის ძალთა თანაფარდობა? აშკარად ცენტრისკენულ ძალებს აქვთ დიდი უპირატესობა, იმდენად დიდი, რომ ზოგიერთი დეპუტატი თავს უფლებასაც კი აძლევს შეურაცხყოფა მიაყენოს ამ ერებს და გამკითხავი, თხით ყრილობის პრეზიდიუმშიც, არავინ არის. რაში გამოიხატება ეს უპირატესობა? როგორც მოსწრებულად შენიშნა ერთერთმა ორატორმა, აგრესიულად მორჩილ უმრავლესობაში. ისედაც, თავისთავად, ეს ექვსი რესპუბლიკა, მხედველობაში რომ არ მივიღოთ თითოეული მაგანის მრავალეროვნება და აქედან გამომდინარე ზოგიერთი შინაგანი წინააღმდეგობა (მარტო აფხაზეთი რად ღირს საქართველოსათვის!), შეადგენს საბჭოთა კავშირის მოსახლეობის შვიდ პროცენტზე ნაკლებს! დაახლოებით ასეთივეა სახალხო დეპუტატების თანაფარდობაც. ხომ ყოვლად წარმოუდგენელია, რომ შვიდმა კაცმა ას კაცს თავს მოახვიოს საკუთარი ნება?

ერთადერთი, რასაც მხარს უჭერს ყრილობა, არის დეცენტრალიზაცია რეგიონების მიხედვით. ამდენად, ლიტვა იქნება იგი თუ საქართველო, ყრილობის ნებით მიადწევს მხოლოდ ისეთ ეკონომიკურ დამოუკიდებლობას, როგორიც ექნება, მაგალითად, ეოროპეის ოლქს და კონსტიტუციის მიხედვით ცოტა უფრო მეტ პოლიტიკურ თუ კულტურულ ავტონომიას.

„აგრესიულად მორჩილი უმრავლესობის“ არასასურველი ტენდენცია და ძალა დამტკიცდა გენერალ ი. როდიონოვის გამოსვლის შემდეგ, რომელიც მიუხედავად სრული სიყალბისა და პროვოკაციისა, ოვაციით დააჯილდოვეს და კიდევ უფრო — აკადემიკოს ა. სახაროვის წინააღმდეგ მოწოდებით ობსტრუქციის დროს. სითქმის მთელი დარბაზი, ალბათ, შვიდი პროცენტის გამოკლებით, ყრილობის მთელი პრეზიდიუმი ფეხზე ამდგარი, რიტმული ტაშით და ოვაციით მიაცილებდა ავღანეთის ომის გამამართლებელ ორატორს, რომლის დევიზი „დერჟავა“, პარტია, „ოტენესტეო“ განსაკუთრებით გულს მოეფონა არა ეთნიკური, არამედ სახელმწიფოებრივი, საბჭოთა პატრიოტიზმით აღგზნებულ ადამიანებს. მე იმ ოვაციაში საშინელი რამ დავინახე: ყოველგვარი ომის გამართლება, წუხილი იმის გამო, რომ ავღანეთის ომი ჩვენთვის დამთავრდა, და რომ

ჩვენ მზად ვართ ჩვენი ძალა ყველას დავუმტკიცოთ. ერთი წუთით მომიჩვენა, რომ კხელავედი ურდოს, მაგრამ არა ოქროს ურდოს, არამედ თუჯის ურდოს, უფრო აგრესიულს და მოუხეშავს, ვიდრე იყო მონღოლური იმპერია.

ვთქვამ რომ ჯერჯერობით ასეთია სინამდვილე!

1989. ვარდობისთვე

რ ი ს კ უ ბ ლ ი კ ა ტ ი ა კ ა ვ შ ი რ ი თ უ კ ა ვ შ ი რ ი ს რ ი ს კ უ ბ ლ ი კ ი ბ ი ?

ფედერაციის პრინციპების მომხრეთა მოწადინებას, რომ კიდევ უფრო გაძლიერდეს ცენტრალური ხელისუფლება, ნეოკაპიტალიზმისა და ნეოკოლონიალიზმის სუნი უდის. კონფედერაციისა და რესპუბლიკათა სუვერენიტეტის მომხრეთა შორის ისეთი ა რიც შეიქმნა, რომ ცენტრი — მოსკოვი კისრულობს მეთექვსმეტე რესპუბლიკის ფუნქციებს. ეს არ არის სწორი. მოსკოვი, უფრო სწორად, საკავშირო ხელისუფლება ამ შემთხვევაში იქნება არა რესპუბლიკა, არამედ მეტროპოლია. სურვილი, რომ საკავშირო ბიუჯეტი წარმოადგენდეს არა რესპუბლიკათა ბიუჯეტების ნომინალურ ჯამს და ფაქტობრივად შედგებოდეს არა მხოლოდ რესპუბლიკათა მიერ გადაარიცხული გადასახადებისაგან, არამედ საკავშირო საწარმოების შემოსავლისგან, მოასწავებს სწორედ სახელმწიფო ნეოკაპიტალიზმს და მონოპოლიას. რაკი საკავშირო საწარმოები უწევენ ექსპლოატაციას რესპუბლიკათა მატერიალურ და მუშახელის რესურსებს, ხოლო მოგება რესპუბლიკას არ რჩება, საქმე გვაქვს წმინდა წყლის ნეოკოლონიალიზმთან. შესაძლოა, ასეთი განსაზღვრებანი მკაცრად მოეჩვენოს ვინმეს და გვისაყვედუროს — სოციალიზმის პრინციპებს არ შეესაბამებაო. მაგრამ ამ განსაზღვრებაზე ნაკლებ მკაცრი როდია ცხოვრების სინამდვილე, ხოლო რაც შეეხება სოციალიზმის პრინციპებს, ჩვენც სწორედ მანდა ვართ: ასეთი სახის სახელმწიფო უკვე ვეღარ იქნება სოციალისტური! საქმეს ვერ შველის მოწოდება, აღვადგინოთ ფედერალიზმის ლენინური პრინციპიო. ჩვენს უბედურებას ყოველთვის ლენინური პრინციპების დეფორმაციას ვაბრალებთ, მაგრამ კონკრეტულ შემთხვევაში ვივიწყებთ, რომ ახლა არსებული ფედერალური სახელმწიფო — საბჭოთა კავშირი ლენინის სიცოცხლეში — 1922 წელს შეიქმნა და მასში უკვე ჩაყრილი იყო საძირკველი, რომელზედაც სწორედ ისეთი შენობა უნდა აგებულიყო, როგორიცაა დღევანდელი ჩვენი ქვეყანა. არ უარვყოფ სტალინისა

და მისი მემკვიდრეების, მათ შორის განსაკუთრებით ბრეჟნევის „ღეაწლს“ ხელისუფლების ცენტრალიზაციის საქმეში, არც იმას გამოერიცხავ, რომ დღეს ლენინი ისტორიული გამოცდილებიდან გამომდინარე, სხვა გზას დაადგებოდა, მაგრამ მაინც ფედერალიზმის ლენინური პრინციპების აღდგენაზე ლაპარაკი უადგილოდ მეჩვენება. მარჩიელობა იმაზე, თუ დღეს როგორ მოიქცეოდა რევოლუციის ბელადი, საქმეს ვერ უშველის. ალბათ ჩვენზე უფრო ჭკვიანურად გადაწყვეტდა საქმეს, იქნებ ისიც კი ეთქვა — ვაი ჩემს თავს, ეს რა მიქნიაო! უნდა შევერიგდეთ აზრს, რომ დღეს ლენინი ჩვენთან აღარ არის და დაობლებულებმა თავს უნდა ვუშველოთ.

საკავშირო ხელისუფლების მიერ უმნიშვნელოვანესი სამრეწველო პოტენციალის მონოპოლიზება ნიშნავს რესპუბლიკების სრულ ეკონომიკურ კაბალას და მათი ეკონომიკური დამოუკიდებლობა ხდება ფიქცია. ასეთი პრიორიტეტი რომ არ დაკარგოს, სწორედ იმიტომ არის ცენტრალური ხელისუფლება კონფედერაციის პრინციპებზე გადასვლის წინააღმდეგი. კონფედერაცია გამოიწვევს რესპუბლიკათა შეკავშირებას მხოლოდ სამხედრო და პოლიტიკური თვალსაზრისით, გამოირიცხება ეკონომიკური ზეგავლენა. კონფედერაცია სავსებით საკმარისი ძალაა როგორც მთლიანად კავშირის, ისე ცალკეული რესპუბლიკის თავდაცვისათვის. მაგრამ კონფედერაციული კავშირი არ არის საკმარისი თავდასხმისათვის. ნუთუ ამის გამო ამბობს უარს კონფედერაციაზე ჩვენი მშვიდობისმოყვარე ქვეყანა? რესპუბლიკებს არ დასჭირდებათ მოწოდება — თავი დაიცავითო, მაგრამ იმავე რესპუბლიკებს ვედარავინ აიძულებს სხვას დაესხან თავს, ან სხვა სახელმწიფოთა შინაურ საქმეებში ჩაერიონ. პირდაპირ უნდა ითქვას: ეს ეწინააღმდეგება მარქსისტულ-ლენინურ მიზანს მსოფლიოში სოციალიზმის აშენებისა, მსოფლიო სოციალისტური რევოლუციისა. შეუძლებელი იქნება ტანკების შეყვანა ან რაკეტების დამონტაჟება, როგორც მოხდა უნგრეთში, ჩეხოსლოვაკიაში, კუბაში, ავღანეთში, შეუძლებელი იქნება, ვინმეს იარაღით დავეხმაროთ, როგორც ვიეტნამში, ან კამხალეები ვაშენოთ, როგორც ეგვიპტეში, ან მატერიალური დახმარება გავუწიოთ, როგორც აფრიკის რიგ განვითარებად ქვეყნებს გავუწიეთ იმ იმედით, რომ იქ სოციალიზმი დამყარდება, ხოლო სოციალიზმით სხვისი გაბედნიერება ხომ ჩვენი ინტერნაციონალური ვალაა... საუბარი როდია ქველმოქმედებასა და მოწყალებაზე, რაც ყველა ცივილიზებული ქვეყნისთვის ბუნებრივია, ლაპარაკია იდეოლოგიურ და პოლიტიკურ აგრესიაზე, კონფედერაციას ასეთი აგრესიის საშუალება არ ექნება, ხოლო თვითონ სავსებით დაზღვეული იქნება ყოველგვარი აგრესიისაგან.

ამიტომ არ გვინდა კონფედერაცია?

არა მარტო ჩვენი რესპუბლიკების, არამედ კაცობრიობის ხსნის ერთადერთი გზა სწორედ ჩვენში კონფედერაციის შექმნაა. საბჭოთა კავშირის კონფედერაციულ გაერთიანებად გადაქცევა უაზროს გახდის გლობალურ სამხედრო კონფრონტაციას, ყოველგვარ სამხედრო ბლოკს. მაგრამ ვიდრე საბჭოთა კავშირი დღევანდელი (ფედერაციული!) სახით არსებობს, კაცობრიობის კატასტროფა არ არის გამო-რიცხული.

რაღა ეშველება მსოფლიო სოციალისტურ რევოლუციას, თუ უარი ეთქვით სხვების გაბედნიერებაზე? სოციალიზმის მშენებლობის გზას სხვა ხალხები მხოლოდ მაშინ დაადგებიან, თუ ჩვენი სა-კუთარი მაგალითით დავარწმუნეთ. სამოცდაათი წელი მთელს მსო-ფლიოს მხოლოდ საწინააღმდეგოს ვუმტკიცებდით. უფრო ნათელი მაგალითებიც იცის დღეს მსოფლიომ: ადვილად შეუძლია შეადაროს ორი კორეული და ორი გერმანული სახელმწიფო. სხვათა შორის, ამას კარგად ხედავენ საბჭოთა გერმანელებიც, რომელნიც შორე-ული წინაპრების საშობლოს უბრუნდებიან, მაგრამ ისე გადაკვეთენ აღმოსავლეთ გერმანიას, არც შეჩერდებიან და დასავლეთ გერმანიი-სკენ უჭირავთ თვალი. რატომ იქცევიათ ასე კომუნისტი გერმანელები? აშკარაა, რომ დღემდე აშენებული სოციალიზმი არც ერთ ქვეყანაში იმდენად არ ღირს, რომ კაცობრიობა მუდმივი შიშის ქვეშ იყოს.

საბედნიეროდ, ჩვენი ქვეყანა დაადგა გარდაქმნის გზას. ისიც აშკარა გახდა, რომ საბჭოთა ფედერაციასაც უნდა შეეხოს ეს გარ-დაქმნა, რესპუბლიკებს უნდა მიეცეთ მეტი დამოუკიდებლობა, ეკო-ნომიკური და პოლიტიკური სუვერენიტეტი. ნუ დავარქმევთ ჩვენს გაერთიანებას კონფედერაციას ან ფედერაციას, ერქვას მას კავშირი, მშვენიერი სიტყვაა, თუ მას ნამდვილი დემოკრატიული შინაარსით გავამდიდრებთ. ამ თვალსაზრისით ბოლო ხანებში გამოქვეყნებულ დოკუმენტთა შორის უმნიშვნელოვანესად უნდა მივიჩნიოთ ეროვ-ნული პოლიტიკის საკითხებზე საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის პლატფორმის პროექტი („კომუნისტი“, 1989, 17 აგვისტო).

წინასწარ ერთი ზოგადი ხასიათის შენიშვნა უნდა მოგახსენოთ. ჩვენ სამართლიანად ვთქვით უარი ანონიმური წერილების განხილ-ვაზე, მაგრამ დღემდე გვახდება ანონიმური პარტიული და სახელ-მწიფოებრივი დადგენილებების პროექტების განხილვა. მიჩვეული ვიყავით ასეთი ანონიმური დოკუმენტების კითხვას და აღვიქვამდით, როგორც პარტიის აზრს, ამიტომ გვიჭირდა მასზე შეხედულების გამოთქმა, თუმცა, ადრე აზრს არც ვინმე გვეკითხებოდა. ეს ინერ-ცია დღემდე გამოგვკევა. მაგრამ, ბოლოს და ბოლოს აზრი ბუნებაში

თავისთავად არ არსებობს, იგი პირველად ვინმეს თავში იბადება, ის ვინმე კი სულაც არ არის აუცილებელი, ჩვენზე ჭკვიანი იყოს. ამიტომ, ალბათ, უმჯობესია საყოველთაო-სახალხო განხილვის ობიექტს, ასეთ დოკუმენტს, თან ახლდეს მის შემდგენელ ადამიანთა სია. ეს ავტორთა პასუხისმგებლობას აამაღლებს, ისინი იძულებულნი იქნებიან პირისპირ დადგნენ ხალხის წინაშე და არ ამოფარონ უმაღლესი ინსტანციების ავტორიტეტს. ადრეც რომ ასე ყოფილიყო, მეეჭვება, გასულ წელს კონსტიტუციის ისეთ შესწორებაზე, რესპუბლიკათა სუვერენიტეტს არარაობად რომ აქცევდა (და რომელიც სამართლიანად უარყო უმაღლესი საბჭოს სესიამ). ნამუსიანი კაცი ხელს მოაწერდა და არ შეაწუხებდა, რომ შეეძლოთ პროვოკატორად ჩაეთვალიათ. პროექტის ავტორთა სიის გამოქვეყნება იმითაცაა სასარგებლო, რომ ავტორებს თვითონაც შეუძლიათ მიიღონ საერთო-სახალხო განხილვაში მონაწილეობა, დაიცვან ან განმარტონ თავიანთი პოზიცია. ამაზე ადრეც ვფიქრობდი, მაგრამ ახლახან გამოქვეყნებულმა დოკუმენტმა კიდევ ერთხელ დამარწმუნა, რომ ეს აუცილებელია. პროექტში არა ერთი და ორი წინააღმდეგობა გვხვდება, არის სავსებით მისაღები დებულებები, არის საეჭვოც და, ჩემი აზრით, აშკარად მიუღებელი აზრებიც.

ასე მაგალითად, ნუთუ ვეღარ უნდა შეველიოთ ლ. ბრეჟნევის ტერმინოლოგიას — „საბჭოთა ხალხს“? სად გაგონილა იდეოლოგიური თუ სოციალური ნიშნით აუარებელ ეროვნებათა გაერთიანება? რითია „საბჭოთა ხალხი“ სოციალისტურ ხალხზე, კაპიტალისტურ ხალხზე ან ქრისტიანულ ხალხზე და მუსულმანურ ხალხზე უკეთესი? პროექტის ავტორები კი ჯიუტად გვარწმუნებენ: „ინტერაციული პროცესები, რომლებიც ობიექტურად იწვევდა ახალი სოციალური ერთობის — საბჭოთა ხალხის ჩამოყალიბებას“...

ავტორები სწორად მიუთითებენ, რომ აქამდე „საერთო-სახელმწიფოებრივი ინტერესების დაცვის საბაბით იზღუდებოდა რესპუბლიკების დამოუკიდებლობა“, მაგრამ, სამწუხაროდ, არც ახლა არის გამორიცხული ასეთი შეზღუდვა, რაზედაც ცალკეულ შემთხვევებში განსახილველი დოკუმენტიც მეტყველებს. ამაში ჩვენ ქვემოთ დავრწმუნდებით. პროექტში ვკითხულობთ: „ბოლო ათწლეულებში მიმდინარე დემოგრაფიულმა, ეკონომიკურმა და სოციალურმა პროცესებმა მთელ რიგ რეგიონებში არსებითად შეცვალა მკვიდრი და მიგრაციის შედეგად ჩამოსახლებული მოსახლეობის თანაფარდობა, რამაც გამოიწვია შიში ეროვნული თავისთავადობის შენარჩუნებისათვის“.

ნაციონალურის დაქვემდებარება სოციალურისადმი, რაც სათავეს კ. მარქსის მოძღვრებიდან იღებს, ჩვენს ეპოქაში ანაქრო-

ნიშნია. უნდა ვაღიაროთ, რომ "ერთა შერწყმის" მიზნით პარტია ახორციელებდა მიგრაციულ პროცესებს, რაც ყოველთვის როდი იყო ეკონომიკური აუცილებლობით ნაკარნახევი. ეს იყო პარტიის არასწორი პოლიტიკა და ამან გამოიწვია ეროვნული თავისთავადობის დაკარგვის შიში და არა სტიქიურმა მიგრაციამ. უფრო მეტიც, ხშირად ხელოვნურად იქმნებოდა ეკონომიკური და სოციალური წანამძღვრები, რომელთაც მიგრაცია უნდა მოჰყოლოდა, შენდებოდა სამრეწველო გიგანტები ისეთ რეგიონებში, სადაც არ იყო საამისოდ საკმარისი მუშახელი, უფრო მეტიც, სათანადო ნედლეულიც არ არსებობდა. ეს იყო შეგნებული აქციები, რასაც, ბუნებრივია, ეროვნული თავისთავადობის დაკარგვის შიშიც უნდა მოჰყოლოდა.

შემდეგ ვკითხულობთ: „ჩვენი ფედერაციის სიმტკიცის საწინდარია ერთი საკავშირო სახელმწიფოდ საბჭოთა რესპუბლიკების გაერთიანების სრული ნებაყოფლობა, რომელშიც თითოეული რესპუბლიკა ინარჩუნებს დამოუკიდებლობას. ეს არის ძველისძველი ფორმულა. „სრული ნებაყოფლობა“, „რესპუბლიკათა დამოუკიდებლობა“ ყოველთვის იყო ჩვენი სახელმწიფოს გარეგანი ფასადი, მიუხედავად იმისა, რომ ბევრი რესპუბლიკა ცეცხლითა და მახვილით იქნა შემოერთებული. მაგრამ მთავარი მაინც ის არის, რომ ერთიანი სახელმწიფოს პირობებში ლაპარაკი მისი შემადგენელი ნაწილების დამოუკიდებლობაზე ნონსენსია და ეს ჩანს თუნდაც შემდეგი მოსაზრებიდან: „მთავარი იდეა, რომელიც საფუძვლად უძევს საბჭოთა ფედერაციას, გამოიხატება საყოველთაოდ აღიარებული ფორმულით: ძლიერი კავშირის გარეშე არ არის ძლიერი რესპუბლიკები, ძლიერი რესპუბლიკების გარეშე არ არის ძლიერი კავშირი“.

არ ვიცი, რატომ არის ეს საყოველთაოდ აღიარებული ფორმულა, ვინ ან როდის აღიარა? მასში თითქოს ოდნავ შერბილებულია ფორმულა — „ძლიერი ცენტრი, ძლიერი რესპუბლიკები“. ახალი ფორმულის მეორე ნახევრის გაზიარება, რა თქმა უნდა, შეიძლება, პირველი ნახევრისა — არა. კავშირი რომ სულაც არ არსებობდეს, ეჭვი არ მეპარება: მსოფლიოში უმდიდრესი ქვეყანა — რუსეთი ძლიერი რესპუბლიკა იქნებოდა, ზოგიერთი სხვაც. გარდა ამისა, ამ ფორმულაში ხაზგასმა იმისა, რომ კავშირის სიძლიერე განსაზღვრავს რესპუბლიკათა ძლიერებას, იმას მოასწავებს, რომ რესპუბლიკათა დამოუკიდებლობა მხოლოდ დეკლარაციული განცხადებაა. მით უმეტეს, თუ ჩავთვლით, რომ ეს ფორმულა საბჭოთა ფედერაციის მთავარი იდეაა. უფრო მეტიც შეიძლება ითქვას. თავისთავად კავშირის გაძლიერება შეიძლება გავიგოთ იმ ყულფის კიდევ უფრო მოჭერად, რომელშიც თავი აქვთ გაყოფილი რესპუბლიკებს, მაშინ დახრჩობას თუ გადაუურჩით, ძლიერებას ვინდა ჩივის! ამიტომ გარ-

კვევით უნდა ითქვას: რაც უფრო ძლიერი და დამოუკიდებელია ცალკეული რესპუბლიკა, მით უფრო ძლიერნი არიან ისინი ერთ კავშირში გაერთიანებულნი, ხოლო რაც უფრო ნაკლებია თავისუფლება კავშირის გაძლიერების ხარჯზე, მით უფრო სუსტია რესპუბლიკები!

შეუძლებელია გავისიაროთ შემდეგი დებულება: „მოკავშირე რესპუბლიკას უნდა ჰქონდეს მიწის, მისი წიაღის, ტყის, წყლისა და სხვა ბუნებრივი რესურსების ფლობისა და განკარგვის უფლება თავის ტერიტორიაზე. ამავ დროს სსრ კავშირს უნდა დაუმკვიდრდეს ის უფლება, რომ განსაზღვროს მათი გამოყენების საერთო-საკავშირო საფუძვლები“. ამ შემთხვევაშიც სრული უახრობაა რესპუბლიკის თუნდაც ეკონომიკურ დამოუკიდებლობაზე ლაპარაკი, რესპუბლიკისთვის პროექტის ავტორებმა საკუთრებად მისი ტერიტორიაც არ გაიმეტეს, იჯარით, არენდით აძლევენ! შეიძლება დამოუკიდებელი იყოს ის, ვისაც საკუთრება არა აქვს? ცენტრალურ ხელისუფლებას იმის უფლებაც ეძლევა, როგორც მოეპრიანება, ისე განსაზღვროს თუნდაც მთელი რესპუბლიკის გამოყენების საფუძვლები! შემდეგ აბზაცში უკვე გარკვევით არის ლაპარაკი საკავშირო საკუთრებაზე: „კავშირს უნარჩუნდება საკუთრების ურთიერთობის რეგულირების საერთო ურთიერთმისაღები ფორმები“. სინამდვილეში რესპუბლიკის დამოუკიდებლობა ბრჭყალებში ჩასასმელი და სახარხარო რომ არ გახდეს, რესპუბლიკის ტერიტორია ყოველგვარი ბუნებრივი სიმდიდრით დასაწარმოო საშუალებებით უნდა იყოს მისი საკუთრება, ხოლო საბჭოთა კავშირს რესპუბლიკის საკუთრების გარკვეული ნაწილი იჯარით მიეცეს. ეს იქნება ნამდვილი დამოუკიდებლობა!

სასიამოვნოა, რომ პროექტში არის ლაპარაკი რესპუბლიკის მოქალაქეობაზე, ოღონდ ესეც არ უნდა დარჩეს დეკლარაციულ განცხადებად, უნდა განისაზღვროს მისი სტატუსი, რესპუბლიკის მოქალაქის უფლება-მოვალეობანი. და ეს უნდა გააკეთოს თვით რესპუბლიკამ. ამიტომაც სხვადასხვა რესპუბლიკაში რესპუბლიკის მოქალაქეობის სტატუსი შეიძლება განსხვავებულიც აღმოჩნდეს.

გვფიქრობ, სერიოზულ რედაქციულ გადაშუშავებას მოითხოვს შემდეგი დებულება: „სსრ კავშირში უნდა დაადგინოს მოკავშირე რესპუბლიკების საგარეო-პოლიტიკური და საგარეო-სავაჭრო საქმიანობის ზოგადი წესი და კოორდინაცია გაუწიოს კერძოდ მათ მიერ თავიანთი დელეგაციებისა და მუდმივი წარმომადგენლობის გაგზავნას სახელმწიფოებში, რომლებთანაც აქვთ ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობა. რესპუბლიკების საზღვარგარეთის კავშირურ ურთიერთობანი არ უნდა ეწინააღ-

მ დ ე გ ე ბ ო დ ე ს ს ა ე რ თ ო -ს ა კ ა ვ შ ი რ ო ი ნ ტ ე რ ე ს ე ბ ს“. თუ რესპუბლიკების დამოუკიდებლობა მართლაც გვინდა, სსრ კავშირმა უარი უნდა თქვას ყველაფერზე, რაც აქ არის ჩამოთვლილი! მისაღებია მხოლოდ ჩვენ მიერ ხაზგასმული ბოლო წინადადება. მართლაც, რესპუბლიკის რა ეკონომიკურ და კულტურულ კავშირებზე შეიძლება ლაპარაკი, თუ დელეგაციის გაგზავნა კვლავ ვინმე მოსკოველ ჩინოვნიკზე იქნება დამოკიდებული? მოითმენენ საზღვარგარეთელი პარტნიორები რესპუბლიკური ორგანიზაციების უპირობას, რასაც ექნება ადგილი „სახელმწიფოს ინტერესების“ მომზიხებით, ბიუროკრატიული მოუქნელობით ან, მით უარესი — ცალკეული ჩინოვნიკების ანგარებით? მე შენ გეტყვი და არ გვყოლია ჩურბანოვები!

სავსებით სწორი მოსაზრებაა, რომ „მიუღებელია საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის დანაწილება ეროვნებათა მიხედვით“, მაგრამ საოცარია, საიდან მოუვიდათ თავში პროექტის ავტორებს ასეთი უაზრობა? რატომ ებრძვიან მათ მიერვე გამოგონილ „საფრთხეს“? არავინ აპირებს „ქართული კომუნისტური პარტიის“ შექმნას, უნდა იყოს და არსებობს კიდევ საქართველოს კომუნისტური პარტია, რომელსაც უნდა ჰქონდეს სუვერენიტეტი. სუვერენიტეტზე პროექტში არის კიდევ ლაპარაკი, მაგრამ ის, რაც ნათქვამია, სრულებითაც არ ნიშნავს მმართველი პარტიის დამოუკიდებლობას. მისი მთავარი ფუნქცია არის არა შიდაპარტიული სტრუქტურის მოწესრიგება, არამედ რესპუბლიკის პოლიტიკური და აქედან გამომდინარე — სახელმწიფოებრივი მართვა. შე უ ძ ლ ე ბ ე ლ ი ა დ ა - მ ო უ კ ი დ ე ბ ე ლ რ ე ს პ უ ბ ლ ი კ ა ს ც ე ნ ტ რ ი ს გ ა ნ დ ა მ ო კ ი დ ე ბ უ ლ ი პ ა რ ტ ი ა მ ა რ თ ა ვ დ ე ს. რესპუბლიკის სუვერენიტეტი ამ შემთხვევაში ფიქცია ხდება, რადგან რესპუბლიკის ცხოვრების ყველა სფეროს, ისევე როგორც აქამდე, სკკპ ცენტრალურ კომიტეტის აპარატი განსაზღვრავს!

რამდენადმე წინგადადგმულ ნაბიჯად უნდა ჩაითვალოს, რომ პროექტის ავტორები ეხებიან რსფსრ-ს სახელმწიფოებრივი და პარტიული მართვის საკითხებს. მაგრამ რასაც ისინი გეთავაზობენ, სრულებითაც არ არის საკმარისი. მაშინ კეთილი ვინებოთ და ვაღიაროთ, რომ რუსეთის ფედერაცია არ არის სხვა რესპუბლიკებთან თანაბარუფლებიანი სახელმწიფო. იგი ან მათზე ნაკლები (?), ან მათზე მეტია (!). რატომ უნდა ატარებდნენ სხვა რესპუბლიკების კომპარტიები ყრილობებს, რსფსრ კი უფრო დაბალი რანგის პარტიულ ფორუმებს — კონფერენციებს (აქამდე ამასაც არ ატარებდა!)? რატომ უნდა ხელმძღვანელობდეს მის პარტიულ ორგანიზაციებს სკკპ ცენტრალური კომიტეტის სპეციალური ბიურო (სამდივნო)

და არა საკუთარი ცენტრალური კომიტეტი, როგორც სხვა რესპუბლიკებს? რატომ არ უნდა ჰქონდეს რსფსრ-ს მეცნიერებათა აკადემია, ტელევიზია, სახელმწიფო ჰიმნი, თუ ისიც სხვა 14 რესპუბლიკის მსგავსად მხოლოდ რესპუბლიკაა და არა მათზე ნაკლები(?) ან მეტი (!)? ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა სტალინს არ უნდოდა (ვაი, მას, ვინც ამ კითხვას დასვამდა!), ხოლო ბრეჟნევისთვის უკვე აღარ დაუსვამთ ეს კითხვა. დღესაც არ გავცეთ ამ კითხვას პასუხი? ან ვაღიაროთ, რომ საკავშირო ცენტრალური კომიტეტი რუსეთის ცენტრალური კომიტეტია, საკავშირო მეცნიერებათა აკადემია რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიაა, სსრკ ჰიმნი რუსეთის ჰიმნია და ჩვენ ყველანი რუსეთი ვართ, ან მივიანიჭოთ რუსეთის ფედერაციასაც სუვერენიტეტი! ასეთი მდგომარეობა, დღეს რომ არის, ან თუნდაც პროექტის მიხედვით ხვალ იქნება, არის ისტორიული დანაშაული რუსი ხალხის წინაშე, რომელსაც თვითონ არ უკისრია და ძალით აკისრებინეს შეეკრა „მუდმივად“ „თავისუფალ ერთა მძლე კავშირი ძმური“ და პასუხი ეგო ეროვნული საკითხის ყოველგვარ დამახინჯებაზე.

ამაზე არაფერს ვიტყოდი, ცნობილ რუს მოღვაწეებს რომ არაერთგზის არ წამოეჭრათ ასეთი საკითხები. არ ვიტყოდი იმიტომ, რომ დემაგოგები რუსი ხალხის უპატივცემლობას დამწამებდნენ. მე კი დიდი ხანია ვფიქრობ სხვა ხალხებზეც და თვით რუს ხალხზე, რომელიც ამდენი ხანია ასეთ ორჭოფულ მდგომარეობაშია მხოლოდ იმის გამო, რომ ასე უნდოდა ცენტრალურ ხელისუფლებას და არა რუს ხალხს.

პლატფორმის პროექტში დასმულია საკითხი ახალი საკავშირო ხელშეკრულების შესახებ. როგორც იქნა, გავბედეთ ეჭვის თვალით შევხედოთ 67 წლის წინათ დადებულ „სამარადისო“ ხელშეკრულებას! ეს მეტად მნიშვნელოვანია, ოღონდ ახალი ხელშეკრულება არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება იყოს უვადო, სამარადისო, „უკუნითი უკუნისამდე“. იგი უნდა დაიდოს, ჩემი აზრით, მხოლოდ ხუთი წლით (საკავშირო და რესპუბლიკური პარლამენტების არჩევნების შესაბამისად). ხელშეკრულების პირობები უნდა განსაზღვროს თვით რესპუბლიკამ და უნდა მოხდეს მისი რატიფიცირება შესაბამის პარლამენტებში. დემოკრატია თუ გვინდა, ეს არის, თავსმოხვეული დოკუმენტი იქნება „ხელფეხშეკრულება“! არ შეიძლება ხელშეკრულების ტექსტი იყოს უნიფიცირებული. ასე მაგალითად, ზოგ რესპუბლიკას არაფრად ეპიტნავენ საკავშირო განათლების, კულტურის, სპორტის თუ სხვა სამინისტროთა დიქტატი, ხოლო ზოგ რესპუბლიკას უამისოდ არსებობა ვერ წარმოუდგენია (ეს სახალხო დეპუტატთა ყრილობაზეც კარგად ჩანდა). გარდა ამისა,

ხელშეკრულების პირობები ვითარების შესაბამისად დროდადრო უნდა იცვლებოდეს. ხელშეკრულება ვადამდე შეიძლება გაუქმდეს, თუ ერთ-ერთმა მხარემ დაარღვია მისი რომელიმე პირობა. რაც შეეხება სსრკ კონსტიტუციას, იგი არ შეიძლება წარმოადგენდეს სახელშეკრულებო დოკუმენტს, როგორც მიაჩნიათ პლატფორმის პროექტის ავტორებს.

პროექტში ვკითხულობთ: „გავითვალისწინოთ, რომ მოკავშირე რესპუბლიკებს, მხარეებს, ოლქებსა და მათს შემადგენლობაში შემავალ ავტონომიებს შორის სადავო საკითხები, თუ მათ გამო არ იქნება მიღწეული მორიგებანი ადგილებზე, განსახილველად გადაეცემათ სსრ კავშირის ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოებს და საბოლოოდ გადაწყვეტს სსრ კავშირის სახალხო დეპუტატთა ყრილობა“.

ეს დებულება რამდენადმე მოგვაგონებს ბატონყმური ურთიერთობის დროს ჩამოყალიბებულ ფსიქოლოგიას, რომელიც თავის დროზე შესანიშნავად გამოხატა ნ. ნეკრასოვმა («Вот придет барин, барин нас рассудит!» და რომელიც ჩვენს ბიუროკრატიულ და ზეცენტრალიზებულ სახელმწიფოში დღემდე მოქმედებს («В Москве с Вами разберутся!»). ძალაუფლების ისეთი მრავალსაფეხურიანი სისტემა, როგორც ზემომოყვანილ ციტატაშია წარმოდგენილი, ეროვნული კონფლიქტების მუდმივი წყარო იქნება. არ შეიძლება რესპუბლიკებში წამოჭრილ ეროვნულ უთანხმოებას სსრ კავშირის სახალხო დეპუტატთა ყრილობა წყვეტდეს, არ შეიძლება რაიმე მესამე ძალა ერეოდეს რესპუბლიკის შინაურ საქმეებში და ვინმეს ამ მესამე ძალის იმედი ჰქონდეს, მესამე ძალისა, რომელსაც შესაძლოა ხმის უმრავლესობით რესპუბლიკის ინტერესების საწინააღმდეგო საკუთარი სურვილებიც კი ამოძრავებდეს, რომ აღარაფერი ვთქვათ მის არაკომპეტენტურობაზე ისეთ ფაქტს და რთულ საკითხში, როგორიც ეროვნული საკითხია. ეროვნული პრობლემების ზოგადთეორიული ასპექტები, რომელთაც პოლიტიკური კონიუნქტურის კვალობაზე ამუშავებენ, პრაქტიკაში ხშირად საწინააღმდეგო ეფექტს იძლევა. კონფლიქტის წარმოშობა შეიძლება სწორედ ამ მესამე ძალამ გამოიწვიოს, მოხდეს ეროვნული კონფლიქტის უნებური თუ შეგნებული პროვოცირება, ინსპირაცია. ყველა რესპუბლიკაში არსებობს ანგარიშგასაწევი ძალა, რომელიც იმ „მესამე ძალის“ იმედით ეწევა ეროვნული გრძნობებით სპეკულაციას, ნაციონალიზმის ბრალდებით აშინებს რესპუბლიკის ხელისუფლების ორგანოთა წარმომადგენლებს და ცდილობს მკვიდრ მოსახლეობაში გამოიწვიოს საპირისპირო რეაქცია, რათა ამის საშუალებით შეინარჩუნოს ან მოიპოვოს უფრო მეტი სოციალური უპირატესობანი. ამ შემთხვევაში ლაპა-

რაკია არა მხოლოდ რესპუბლიკის არამეკიდრი მოსახლეობის წარმომადგენლებზე, არამედ „ნაციონალ-კარიერისტებზეც“ (ეს ტერმინი პლატფორმის პროექტიდანაა აღებული). საბჭოთა ხელისუფლების წლებში ჩამოყალიბდა კარიერისტის გარკვეული ტიპი, რომელიც მზად არის ყოველგვარი ცოდვა აპკიდოს მშობელ ერს, წერს საჩივრებს მოსკოვში, „ამხელს“ ნაციონალიზმს, ანტისაბჭოურობას, მენშევიზმის თუ ფაშიზმის გამოვლინებებს და ა.შ., ამით არც თუ იშვიათად აგროვებს პოლიტიკურ კაპიტალს, მას უბატონოდ რესპუბლიკაში ხმას ვერავინ გასცემს, თუმცა, დემაგოგისა და არც თუ იშვიათად მექრთამის სახელი აქვს დადებული, სამაგიეროდ ცენტრში „პრინციპულ კომუნისტად“ მიაჩნიათ...

ამიტომ ეროვნული საკითხები უნდა წყდებოდეს მხოლოდ რესპუბლიკის დონეზე, საკავშირო ხელისუფლებამ სრული ნდობა უნდა გამოუცხადოს რესპუბლიკას, ეს გამოიწვევს ნდობას რესპუბლიკის ხელისუფლებისადმი თვით მრავალეროვან მოსახლეობაში და რესპუბლიკასაც საშუალება ექნება, თუ მას „ზემოდან“ წამდაუწუმ არ დაუწყებენ ჯიჯგნას, მშვიდად გაატაროს პარტიის ინტერნაციონალისტური პოლიტიკა. სსრკ სახალხო დეპუტატთა ყრილობამ შეიძლება დაგმოს მხოლოდ გენოციდის, ადამიანთა უფლების საერთაშორისო სამართლებრივი აქტების აშკარა დარღვევის შემთხვევები.

მეტად მნიშვნელოვანია დებულება ეროვნული რაიონების შექმნის შესახებ, იგი გადაჭრის, კერძოდ, ჩრდილოეთის მცირერიცხოვან ხალხთა ბედს. ოღონდ უფრო მეაფიოდ უნდა ითქვას, რომ ასეთი ეროვნული რაიონები არ შეიძლება შეიქმნას, თუ ეთნიკურ ჯგუფს აქვს სადმე სხვაგან საბჭოთა კავშირში ეროვნული ავტონომია ან თუნდაც საზღვარგარეთ — სახელმწიფო. არ იქნება, მაგალითად, სწორი სოხუმთან ახლოს ესტონური ეროვნული საბჭოს შექმნა, რაკი არსებობს რესპუბლიკა — ესტონეთი, რომელიც იცავს ესტონელი ხალხის კულტურას და ინტერესებს, ან წალკის რაიონში ბერძენთა ეროვნული საბჭოს შექმნა, რადგან არსებობს სახელმწიფო — საბერძნეთი, რომელთანაც უშუალო კულტურული კონტაქტის დამყარების უფლება ექნება ყველა საბჭოთა ბერძენს. ასეთი ხალხებისთვის უნდა არსებობდეს საზოგადოებრივი ორგანიზაციები — სათვისტომოები და არა სახელმწიფო მმართველობის ორგანოები. სათვისტომოებს უნდა შეეძლოთ დაამყარონ სხვა მოკავშირე რესპუბლიკებში ან საზღვარგარეთის სახელმწიფოებში დასახლებულ თვისტომებთან კულტურული კონტაქტები, იზრუნონ მშობლიურ ენაზე განათლების მისაღებად, კულტურულ ღონისძიებათა ჩასატარებლად რესპუბლიკის ხელისუფლების შემწეობით. ასეთი უფლებები გარა-

ნტირებული უნდა იყოს რესპუბლიკათა კონსტიტუციებით და ამ უფლებათა ხელყოფა კონსტიტუციის ხელყოფად უნდა ჩაითვალოს, რაზედაც, ბუნებრივია, შეუძლია იმსჯელოს სსრკ სახალხო დეპუტატთა ყრილობამ.

სასიამოვნოა აღინიშნოს, რომ რესპუბლიკის სახელმწიფო ენის შესახებ ჩემი აზრით, ყოვლად უსწეო დებატების შემდეგ აღიარებულია, რომ სახელმწიფო ენის სტატუსის შემოღება თვით რესპუბლიკის საქმეა. ოღონდ უპირატესობა უნდა მიენიჭოს მკვიდრი მოსახლეობის აზრს და არა უბრალო უმრავლესობას, რადგან ზოგ რესპუბლიკაში შექმნილია ისეთი დემოგრაფიული ვითარება, რომ მკვიდრი მოსახლეობა უმცირესობას წარმოადგენს. მაგალითად, ყაზახეთში, ყაზახი 36 პროცენტია, ეს არ არის ყაზახი ხალხის ბრალო, ამაში ბრალო საბჭოთა ხელისუფლებას მიუძღვის, რომელმაც გადასახლებაშითა და „ყამირის ეპოპებით“ შექმნა ასეთი ვითარება.

პლატფორმის პროექტში კვითხულობთ: „მიზანშეწონილია შექმნათ ეროვნულ-რუსული და რუსულ-ეროვნული ენობრივი ურთიერთობის განვითარების ხელშეწყობი პირობები“.

ასეთი პირობები დიდხანია შექმნილია. ახლა უნდა ვიზრუნოთ იმისათვის, რომ თვით რუსულ ენას „დავუბრუნოთ“ მისი ეროვნულობა, რომელიც ამ უხეირო გამოთქმებში — „ეროვნულ-რუსული“, „რუსულ-ეროვნული“, დარღვეულია. რუსული ენაც პირველ რიგში ეროვნულია. კარგია, რომ ამ დოკუმენტში პირდაპირ არ არის ლაპარაკი ყბადადებულ ბილინგვიზმზე — ორენოვნებაზე, მაგრამ უმჯობესი იქნება ხაზგასმით ითქვას, რომ რუსული ენა არის რესპუბლიკათა შორის ურთიერთობის ენა, რომ რესპუბლიკები ერთმანეთთან ურთიერთობას ახორციელებენ ამ ენის და არა თარჯიმნების საშუალებით, ხოლო თვით რესპუბლიკებში მოქმედებს რესპუბლიკის სახელმწიფო ენა და ურთიერთობისათვის მასთან თანაბარი უფლებით სარგებლობს ყველა ენა, რომლითაც რესპუბლიკის მოქალაქეებს შეუძლიათ კონტაქტები დაამყარონ ერთმანეთთან და სხვა რესპუბლიკებიდან თუ საზღვარგარეთიდან მოსულ სტუმრებთან. ამ შემთხვევაში, რეალური ვითარებიდან გამომდინარე, ცხადია, თავისთავად მიენიჭება ერთგვარი უპირატესობა რუსულ ენას, რომელიც უნდა ისწავლებოდეს სკოლებში, როგორც სავალდებულო საგანი. რუსი მწერლები სავსებით სამართლიანად არიან შეშფოთებულნი იმით, რომ ყოველდღიურ საკომუნიკაციო საშუალებად რუსული ენის ასე ფართოდ გამოყენება ფიტავს მას, ენის ზედაპირული ფენა-უადრესად შეზღუდული ლექსიკური მარაგი საკმარისია თვით რუსი მოსახლეობისათვის და, უფრო მეტიც, მხატვრულ ლიტერატურაშიც თავს იჩენს ენის გაღარიბების ტენდენცია.

მართლაც, უნდა გვახსოვდეს, რომ ენა, რომელსაც იმპერიული ფუნქცია ეკისრება, განწირულია დასაღუპავად, ასეთი ხვედრი ეწიათ თავის დროზე მდიდარ ძველბერძნულ და ლათინურ ენებს, ახლა ამ მკვდარ ენებზე მთელს მსოფლიოში კი არა, საკუთრივ საბერძნეთსა და იტალიაში აღარ ლაპარაკობს ხალხი, პომეროსს და ვერგილიუსს ისე თარგმნიან, როგორც შექსპირს!

კარგია, რომ პლატფორმის პროექტში არის ლაპარაკი ეროვნული ღირსების დაცვის საკანონმდებლო საფუძვლებზე. ასეთი კანონი რომ აქამდე გვექონოდა, ვეღარ განვითარდებოდა, მაგალითად, ალვირახსნილი ანტიქართული კამპანია და, საერთოდ, ბევრ ეროვნულ კონფლიქტს ჩანასახშივე მოედებოდა ბოლო.

მიმაჩნია, რომ პლატფორმის პროექტში დაუშვებელია ლაპარაკი დემოკრატიული პრინციპების რაიმე შეზღუდვაზე, რა კეთილშობილური მიზნითაც უნდა იყოს იგი ნაკარნახევი. დოკუმენტში კი ვკითხულობთ ასეთ რამეს: „იმასთან დაკავშირებით, რომ დეპუტატთა დასახელებისა და არჩევის ალტერნატიულ სისტემაზე მიმდინარე გადასვლას შეიძლება მოჰყვეს ხელისუფლების რესპუბლიკურ ორგანოებში ამა თუ იმ ხალხთა წარმომადგენლობის დაკარგვა ან შეზღუდვა, უნდა მოვიფიქროთ და შევქმნათ სპეციალური მექანიზმი, რომელიც ხელს შეუწყობს ასეთი მოვლენების კომპენსაციას“... სხვათა შორის, ამ წინადადებაში მრავალწერტილი ავტორებს ეკუთვნის, მათ ეტყობა, რაღაც კიდევ უარესი დარჩათ სათქმელი!

ჩვენ რატომ უნდა მოვიფიქროთ ასეთი „სპეციალური მექანიზმი“? იგი კარგად ჰქონდა მოფიქრებული სტალინს და მის მიერ შექმნილი მექანიზმი აქამდე აწყობილად მუშაობდა. ეს რომ ასე არ ყოფილიყო, ჩვენს დეპუტატებად ყოველ შემთხვევაში ი. როდიონოვს და ბ. ნიკოლსკის არ ავირჩევდით! წინასწარ ისაზღვრებოდა ვინ და რამდენი „ავგერჩია“, პროცენტულად იყო გაანგარიშებული დეპუტატთა შემადგენლობა არა მარტო ეროვნების, არამედ სქესის, სოციალური თუ ოჯახური მდგომარეობის, პარტიულობის მიხედვით. ან უნდა დაეუბრუნდეთ ამ „მოფიქრებულ“ მექანიზმს, ან ყველგან და ყოველთვის უნდა ვიფიქროთ მხოლოდ დემოკრატიულ პრინციპებზე!

ჩემი გაოცება და დიდი კმაყოფილება გამოიწვია იმან, რომ პლატფორმის პროექტში ლაპარაკია ე.წ. „ნაციონალურ-უკლონისტების“ რეაბილიტაციაზე. ამას უკავშირდება გამართლება იმ ბრძოლისა, რომელსაც კახბიუროსა და „ავტონომიზაციის“ წინააღმდეგ ეწოდნენ ეს მოღვაწეები და აღიარება იმისა, რომ საქართველომ 1921 წელს დამოუკიდებლობა დაკარგა...

თავს ნებას მივცემ მოვიყვანო პარტიის პლატფორმის პროექტიდან ვრცელი ამონაწერი, რომელშიც მე ვხედავ უკანასკნელ ხანებში აუხასეთში შექმნილი ვითარების პოლიტიკურ შეფასებას: „ბოლოდროინდელმა ამბებმა გვიჩვენა, საზოგადოებაში არიან ნაციონალისტური ელემენტები, რომლებიც სპეკულაციას ეწევიან ეკონომიკური და სოციალური ხასიათის სიძნელეებით, განზრახ ამწევენ სიტუაციას ქვეყნის მთელ რიგ რეგიონებში, აღვივებენ ეროვნებათაშორის კონფლიქტებს, რამაც გამოიწვია ადამიანთა მსხვერპლი, ლტოლვილთა გაჩენა, მოგვიტანა დიდი მატერიალური ზარალი და შეიძლება განუჭვრეტელი შედეგებიც მოჰყვეს. თავი წამოჰყვეს უპასუხისმგებლო პოლიტიკანებმა, თავისებურმა ნაციონალ-კარიერისტებმა, რომლებიც განახლების იდეებითა და ლოზუნგებით სარგებლობენ და ვიწროჯგუფობრივ ინტერესებს საერთო-ეროვნულ ინტერესებად „ასაღებენ“.

და ბოლოს, ჩემი შენიშვნები მინდა დავამთავრო პროექტის ერთი უდავოდ სწორი დებულებით: „არც არის და ვერც იქნება ცხოვრების ყველა შემთხვევისათვის მისი გადაწყვეტის მზამზარეული რეცეპტები, თანაბრად რომ გამოდგებოდეს სოციალისტური განვითარების ყველა ეტაპზე, ქვეყნის ყველა რეგიონისთვის“. სამწუხაროდ, ამ ჭეშმარიტებას ყოველთვის როდი ითვალისწინებენ პროექტის ავტორები. ჩვენი ქვეყანა დღემდე იყო და პროექტის მიხედვით ნაწილობრივ, თუ ისევ მთლიანად არა, რჩება კავშირის რესპუბლიკებად, მოდით, გეცადოთ გავხადოთ იგი რეალურ რესპუბლიკათა კავშირად!

1989. მარიამობისთვე

კოლექტიური ბულის კარნახით

ამასაც მოვესწარი! ვიცოდით, რომ არსებობს კოლექტიური ანუ საზოგადოებრივი საკუთრება, კოლექტიური მეურნეობა ანუ კოლმეურნეობა, კოლექტიური იჯარა, კოლექტიური განცხადება, კოლექტიური სამშობლო, როცა ას ეროვნებას ცალ-ცალკე კი არა, ერთი სამშობლო აქვს, კოლექტიური აზრიც არსებობს, მაგრამ კოლექტიურ გულს ვერ წარმოვიდგენდით!

ვლადიმერ სოკოლოვს განუზრახავს გაგვარკვიოს ეროვნულ ურთიერთობათა საკითხებში, დაუყვია საბჭოთა კავშირი ორმოცდაათ რესპუბლიკად (ამერიკის შეერთებულ შტატებზე ნაკლები რით ვართო!) და გულის ტკივილს გვიზიარებს სტატიაში „დემოკრატია და საზღვრები“ („ლიტერატურნაია გაზეტა“, 1989, 2 აგვისტო): „ერთაშორისი ხანძრის კერები, თანამემამულეთა მიერ დამწვარი თანამემამულეთა საცხოვრისის ფერფლი ჩვენს კოლექტიურ გულში აკაკუნებს და პასუხს მოითხოვს“. ფერფლის კაკუნი, ვიცო, ვერაფერი შვილი ქართულია, მაგრამ ვერც დედანი დაიკვეხნის ხეირიანი რუსულით (პატიოსან სიტყვას გაძლევთ, ზუსტად ვთარგმნე!). მაგრამ მთავარი ის კი არ არის, რა აკაკუნებს, არამედ სად აკაკუნებს? კოლექტიურ გულში! მკითხველი, ალბათ, მიხვდება, როგორ გადაწყვეტს კოლექტიური გულის პატრონი მწერალი ეროვნულ საკითხს და იმაშიც დამეთანხმება, რომ მასთან დავას აზრი არა აქვს. მიუხედავად, ამისა, რაკი ეროვნულმა საკითხმა მარტო ვლადიმირი კი არ დააბნია, სოკოლოვი, არამედ იმ კოლექტიური გულით აღგზნებული ბევრი სხვა კალმოსანიც გამოაშტერა, ჩემს თავს უფლებას მივცემ ინდივიდუალისტური გულის მქონე ქართველებს გავაცნო ამ ავტორის პირით გამოთქმული ზოგიერთი მოსაზრება, ასეთი აზრებით ამ ბოლო ხანებში აჭრელებულია ცენტრალური პრესა.

ვლადიმირი აკრიტიკებს, სოკოლოვი, ზოგიერთ რესპუბლიკას, საბჭოთა კავშირისაგან „განქორწინებას“ რომ მოითხოვენ: „მათ ავიწყდებათ, მოხოვნელებს, რომ ჩვენი მამა-პაპის და ახლაც ცოცხალი თაობის შრომაა ჩადებული მთელი ქვეყნის მეურნეობაშიო“. ასე თუ მივუდგებით, მართლაც ყოველგვარი განქორწინება წარმოუდგენელია, სად ნახავთ ისეთ ოჯახს, რომელშიც მამა-პაპათა შრომა არ იყოს ჩადებული? იქნებ, როცა ასეთ შედარებას მიმართავდა, მწერალი რომელიმე უპატრონო ოჯახს გულისხმობდა, მაგრამ როგორ დავიჯერო, ამ ოჯახის წევრთა თუნდაც დაბადებაში არავის მიუძღვის წვლილი? ადამიანიც ხომ კოლექტიური სექსის ნაყოფი არ არის, თუმცა, გული, თურმე, შეიძლება პქონდეს კოლექტიური. კოლექტიური გულის პატრონები „სამშობლოდ თვლიან ქვეყანას ზღვიდან ზღვამდე და არა ცალკეულ ლანდშაფტებს“. ხედავთ, რა მასშტაბები აქვს კოლექტიურ გულს, ადგილიც არ რჩება რაღაც პატარა საქართველოსთვის თუ ესტონეთისთვის!

რადგანაც „გამოყოფის იდეა არაფორმალურ ლიდერთა თავში მაინც თუხთუხებს“, ავტორი გამანადგურებელ არგუმენტს იშველიებს: წარმოვიდგინოთ, რომ გამოყოფა მოინდომა კალიფორნიამ, გასულ საუკუნეში ძალით შეგვიერთეს შტატებმა და ახლა აღარ ვთამაშობთ მათთანო. ხომ დემოკრატიულია ამერიკა, დედამისის შვი-

ლია და ასეთი რამ გაბედოს კალიფორნიამო. რკინის ლოგიაა, უფრო სწორად — თუჯისა! ვერაფერს იტყვი საწინააღმდეგოს, ეროვნული რესპუბლიკები ვლადიმირს მიაჩნია, სოკოლოვს, შტატებად. მას არაფერს ეუბნება არც ერმაკის „განმათავისუფლებელი“ ლაშქრობა, არც ამ „განმათავისუფლებელი“ იდეის მატარებელი სახელწოდებანი „ვლადი-კავკაზ“, „ვლადი-ვოსტოკ“, თვით მისი მსოფლიო პრეტენზიის მქონე სახელი „ვლადი-მირ“.

როგორც ეტყობა, კოლექტიური გულის პატრონებს შეუძლიათ მშვიდად იყონ. აი, როგორ ემუქრება ვლადიმირი (სოკოლოვი) რესპუბლიკათა დამოუკიდებლობის მსურველებს: „ამ დამანგრეველი იდეის ბუნებრივ მოწინააღმდეგედ ჩანს რსფსრ-ს გიგანტური მონოლითი, რომელიც, როგორც წარმოგვიდგენია, თვითონ არ შეირყევა და შეძლებს ცხელი გოგრებიც გააგრილოს“.

თქვენი არ ვიცით, მკითხველო, მე კი არ გამიკვირდება, რომ ამ სიტყვების მთქმელმა „გოგრა“ გამიჩეხოს მესანგრის ორლესული ბარით! ასეთი კაცი ვითომც მცირე ერებზე ზრუნავს, მზად არის შექმნას 20 ათასიანი ევენკების „რესპუბლიკა“, სინამდვილეში, რა თქმა უნდა, ოლქი თუ რაიონი, იმდენად გულუხვია, რომ რუსეთსაც 8 „რესპუბლიკად“ ჰყოფს, რადგანაც შესანიშნავად იცის, რომ შტატებად თუ გუბერნიებად დაყოფა რუსეთს ვერაფერს დააკლებს, სამაგიეროდ სხვა რესპუბლიკებიც ასეთივე გუბერნიებად იქცევიან...

ვლადიმირის (სოკოლოვის) კოლექტიური გული ვერ აიტანს მოკავშირე რესპუბლიკების არა თუ ფაქტობრივ დამოუკიდებლობას, არამედ ამ დამოუკიდებლობის უფლებასაც. ამიტომ უნდა შეიცვალოს უხირო კონსტიტუცია. არ იყო მართალი ლენინიც, ერთა თვითგამორკვევაზე და გამოყოფის უფლებაზე რომ ლაპარაკობდა (კოლექტიური გულის პატრონები, როცა ხელს არ აძლევთ, ადვილად ივიწყებენ რევოლუციის ბელადსაც!), მით უმეტეს, სცოდავდა სტალინი, რომელმაც კონსტიტუციაში შეიტანა მუხლი, რესპუბლიკებს საბჭოთა კავშირიდან გასვლის უფლებას რომ უტოვებდა (სტალინს, როგორც ეტყობა, ქვეყნის დაშლა ჰქონდა განზრახული!). ამიტომ ვლადიმირი ასეთ რამეს გვთავაზობს, სოკოლოვი: „განა არ დადგა დრო, გადავხედოთ კონსტიტუციაში სახელმწიფო ინტერესების თვალსაზრისით უაზრო ფორმულას „სსრკ-დან თავისუფალი გასვლის უფლება“? იქნება ერთობლივად განვიხილოთ ორზნოვანი მდგომარეობა, რომელშიაც ჩვენ ყველანი მოვხვდით ამ ფორმულის გამო, უარი ვთქვათ მასზე და ნაცვლად ვადიაროთ ფედერაციის ნაცადი, საიმედო პრინციპი?“ მაგრამ მთლად კაცისჭამია არ ყოფილა ჩვენი ავტორი, იგი უფლებას იძლევა გარდაქმნის პერიოდში, ვისაც არ დაუშლია, გავიდეს კავშირიდან, მაგრამ შემდეგ კი, ნურას

უპაცრავად, სამუდამოდ უნდა დარჩეს „ურღვევ მონოლითში“.

ალბათ, ახლა მკითხველისათვის ნათელია, თუ რატომ არა აქვს კოლექტიური გულის პატრონთან დავას აზრი, მაგრამ ვისაც მისი წერილი არ წაუკითხავს, ხომ იტყვის, შე კაცო, მე რაღას მერჩოდო, გულს რას მისივებდიო. ღმერთი, რჯული, არაფერს გერჩიო, მარტო შევასკდებოდი გულს, მაგრამ ხომ ერთად უნდა ვიფიქროთ — ვისთან გვაქვს საქმე? თანაც ვლადიმირი (სოკოლოვი) მარტოსული როდია, მას ზურგს უმაგრებს მრავალი „კომპონენტური“ ავტორი, ერთ ასეთ კოლექტიურ ნაშრომზე „ლიტერატურულ საქართველოში“ აღ-რეც მქონდა ლაპარაკი, ახლა შეგახსენებთ სტატიას „პრავდაში“ (1989 წ. 12 ივლისი) „ფედერაციული კავშირი“, რომლის ერთ-ერთ ავტორად, მიუხედავად მის მიერ შემდგომ განცხადებული პროტეს-ტისა, ქართველი მეცნიერიც ჩათვალეს, რაკი ბალტიისპირეთის რესპუბლიკებს უნდა დაპირისპირებოდნენ (ნაცალი ხერხია!). და სულ ახლახან საქმეში ჩაერია „მძიმე არტილერია“, აკადემიკოსი ი. ბრომლეი („პრავდა“, 1989, 7 აგვისტო). ეს ავტორები ქვას ქვაზე არ ტოვებენ რესპუბლიკათა დამოუკიდებლობის გზაზე და ვლადიმირის რა უნდა გვიკვირდეს, სოკოლოვის!

1989. მარიამობისთვის

ქ ა რ თ უ ლ - ა ფ ხ ა ზ უ რ ი ღ რ ა მ ა

თავს ნუ მოვიტყუებთო, ქართველები აფხაზთა უმრავლესობას სძულსო, სწორად ბრძანებს ჯემალ ლოლუა („ლიტერატურული საქართველო“, 18 აგვისტო, 1989). ქართველები სძულთ იმ აფხა-ზებს, ვინც ასე თუ ისე ჩახედულია ისტორიის საკითხებში, სძულთ იმიტომ, რომ ისტორია მათს წინასწარ აკვიატებულ აზრებს არ ემორჩილება და არ ადასტურებს, რომ აფხაზეთი როდისმე მხოლოდ აფხაზთა სამკვიდრო იყო, სძულთ იმ აფხაზებსაც, რომელთაც ამ აფხაზებისა სჯერათ, ასეთი კი უმრავლესობაა. ეს უნდა ვადიაროთ. უნდა ვადიაროთ გაზეთის იმავე ნომერში აპოლონ სილაგაძის დაკვირვება: ქართველი რომ გააფხაზდეს, საქმარისია ქართულ ენაზე უარი თქვას და რუსულად ალაპარაკდეს, აფხაზი მშობლიურ ენას იფიწყებს რუსულის ხათრით, მაგრამ ქართველი არ ხდებაო. ბოლო-დროინდელ პუბლიკაციებში იმასაც ვადიარებთ, რომ აფხაზეთში შექმნილ პოლიტიკურ სიტუაციაში მესამე ძალა ურევიაო, მაგრამ ბოლომდე მაინც არ ვამბობთ სათქმელს. მართლაც, მოდი, თავს ნუ მოვიტყუებთ და ბოლომდე ვთქვათ სიმართლე: რა არის ეს მესამე ძალა?

ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე არ ყოფილა ქართველთა და აფხაზთა შუღლის არც ერთი შემთხვევა, ვიდრე ძმასა შორის შესამე ძალა არ ჩადგა. ქართულ ისტორიულ თუ ლიტერატურულ წყაროებში დადასტურებულია მხოლოდ პატივისცემა აფხაზი ხალხისადმი, აფხაზური ისტორიული წყაროები კი, როგორც ცნობილია, ცალკე არ არსებობს. არა მარტო აფხაზებთან, არამედ ჩრდილოკავკასიის სხვა ხალხებთანაც საქართველოს მეგობრული ურთიერთობა აკავშირებდა. რაზედაც მეტყველებს იქ შემონახული ქართული ეკლესია-მონასტრები. მტრების მიწაზე ქართველები ეკლესიებს არ აშენებდნენ. ასე იყო, ვიდრე საქმეში შესამე ძალა არ ჩაერია. განსაკუთრებული „ღვაწლი“ ჩვენს სამხრეთის მესობელს თურქეთის მიუძღვის. იგი იყო პირველი „მესამე ძალა“, რომელიც სამხრეთიდან ქართული მიწების მიტაცებას და ხალხის ძალით გამაჰმადიანებას არ დასჯერდა და ჩრდილოეთიდანაც შეერა საქართველოს გასწვრივ მაჰმადიანური რკალი. აღმოსავლეთით ირანიც „წახეზარა“ — მუსლიმანურმა ტაღლამ შთანთქა კავკასიელი აღბანელები, შამაბასის „წყალობით“ ქვემო ქართლშიც დასახლდა თურქმანული ბორჩალუს ტომი... მხოლოდ კუნძულებით დარჩა ჩრდილოეთ კავკასიაში ქრისტიანული ოსეთი, სამხრეთითაც ვერაფრით მოახერხეს სომხეთის გამუსულმანება. საქართველოს გარშემო მუსულმანური რკალის შეკვრას ხელს უშლიდა აფხაზეთი, რომელიც თურქეთის ანგარიშით უნდა დადგომოდა იმავე გზას. რასაც დააყენეს აჭარა და სამცხე-ჯავახეთი. ჩრდილოეთიდან ქართლ-კახეთში თურქეთის მიერ წაქეზებული დაღესტნელები დათარეშობდნენ, ანაკლიასა და ცხუმის ნავთსადგურებიდან ათასობით ქართველ ყმაწვილებს მიერეკებოდნენ ტყვეთა ბაზარზე, სისხლისაგან იცლებოდა საქართველო... ჩრდილოეთიდანაც შემოადწია მაჰმადის რჯულმა, აფხაზთა დიდი ნაწილი გამუსულმანდა. მესამე ძალა — ოსმალეთი ყველაფერს აკეთებდა იმისათვის, რომ „მართლმორწმუნე“ აფხაზებისათვის შეეძლებინა ქრისტიანული საქართველო, დაერწმუნებინა, რომ მაჰმადის სჯულის მიმდევარნი — თურქი იქნება იგი, აფხაზი თუ ჩერქეზი, ძმები არიან, ქართველები კი — მტრები. მტკიცება არ სჭირდება იმას, თუ რაოდენ ძლიერი იყო აგრესიული რელიგიის — მაჰმადიანობის ფანატიზმი საშუალო საუკუნეებში. ამ ფანატიზმს მსხვერპლად შეეწირა ქართველთა და აფხაზთა მრავალსაუკუნოვანი ძმობა. ბზარი უკვე გაჩნდა, საჭირო იყო მხოლოდ მისი გაღრმავება. ალბათ, პირველად მაშინ გაჩნდა ამბიციური აზრი, რომ ქრისტიანი ქართველები, თვით ქრისტიანი აფხაზებიც უკანონოდ ცხოვრობენ აფხაზეთში, ეს მიწა მხოლოდ მაჰმადიან აფხაზებს და თურქებს ეკუთვნით („მართლმორწმუნე“ თურქებისაა სამხრეთი საქართველოც, ბოლოს მთელი საქართველოც!).

XIX საუკუნეში მეფის რუსეთმა კარგად შენიშნა საქართველოში რელიგიურ ნიადაგზე გაჩენილი ბზარი და ყველაფერი გააკეთა იმისათვის, რომ იგი უფსკრულად ექცია. თითქოს პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია, რომ სამხრეთ საქართველოში ჩენმა „ერთმორწმუნე“ რუსეთმა უარი უთხრა ახალციხის ოთხი სანჯაყის ქართველ ბეგებს გაქრისტიანებაზე(!) და ის, რაც სამასი წლის მანძილზე ვერ შეძლო თურქეთმა — მესხეთის ბოლომდე გამაჰმადიანება, ნახევარ საუკუნეში მოათავა ქრისტიანულმა რუსეთმა! ბარემ აქვე ვიტყვი, რომ ცარიზმის გამთიშველი გეზიდან არც საბჭოთა ხელისუფლებას გადაუხვევია, არსებობს მესხების კოლექტიური განცხადება — ქართული სკოლები გაგვიხსენითო, რომელსაც მარიამ ორახელაშვილის რეზოლუცია აღდევს — თქვენ თათრები ხართ და აზერბაიჯანულად უნდა ისწავლოთ. და... აგზავნიდა საბჭოთა ხელისუფლება სამცხე-ჯავახეთში აზერბაიჯანელ პარტიულ მუშაკებს და მასწავლებლებს... მოლებსაც კი, ვიდრე თითქმის მთლიანად არ გაათურქეს მაჰმადიანური მოსახლეობა და 1944 წელს თავი არ უკრეს შუა აზიაში. ცარიზმის ბატონობისა და საბჭოთა ხელისუფლების არც ერთ ეტაპზე არ ყოფილა ცდა „მესამე ძალის“ მიერ ქართველთა და აფხაზთა შორის გაჩენილი ბზარის, უფრო სწორად, მუსლიმან აფხაზთა შეგნებაში მთელი აფხაზეთის მისაკუთრების ამბიციური გრძნობის შენელებისა. რელიგიური ტანდები აფხაზი-თურქი შეიცვალა აფხაზთა და რუსთა ტანდემით ქართველთა წინააღმდეგ. ფარისევლური დაპირებით, რომ აფხაზეთი ეკუთვნის მხოლოდ აფხაზებს და საქართველო დამპყრობილია, მეფის რუსეთი თავის საქმეს აკეთებდა, ცდილობდა აფხაზეთის დემოგრაფიულად აჭრელებას რუსების ჰეგემონობით და ადგილობრივი მოსახლეობის ასიმილაციას. სოჭის მიდამოებში ეს მთლიანად განხორციელდა, საკუთრივ აფხაზეთში ამას ხელს ქართველობა უშლიდა. ამიტომ საჭირო იყო ორ ხალხს შორის უკვე გაჩენილი ბზარის გაღრმავება. რუსეთმა ვერ შეძლო აფხაზთა ასიმილაცია და ვერ შეძლო იმიტომ, რომ ქართველი საზოგადოებრიობის დახმარებით და ინიციატივით გაიღვიძა ეროვნულმა თვითშეგნებამ, რაც განაპირობა აფხაზური ანბანისა და აფხაზური ლიტერატურის შექმნამ. აფხაზური ლიტერატურის ფუძემდებელი დიმიტრი გულია ქართულ კულტურაზე აღიზარდა და წარმოშობით ქართველი იყო! ახლა ესეც უნდა ითქვას, რაკი შევთანხმდით, რომ თავი არ უნდა მოვიტყუოთ. 1918 წელს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნამ კიდევ ერთი ბიძგი მისცა აფხაზ-ქართული ბზარის გაღრმავებას. რუსი და აფხაზი ბოლშევიკების მეცადინეობით სულ 40 დღით დამყარდა საბჭოთა ხელისუფლება აფხაზეთში, რომლის ჩახშობაც იარაღით მოუხდა ნ. ჟორდანიას

მთავრობას. ამას მოჰყვა შეტაკება დენიკინის ჯარებთან, რომელთაც მხარს უჭერდნენ მონარქისტულად განწყობილი რუსი მოხელეები აფხაზეთში. ქართველთა ლაშქრის ორივე აქცია მონათლულ იქნა, როგორც ქართველთა „დამპყრობლური ომი“ აფხაზეთში. დღესაც კი „აფხაზური წერილის“ ავტორები ასეთ „მომგებიან“ შეფასებას აძლევენ რესპუბლიკის საზღვრების დაცვას, რაც ბუნებრივია ყოველგვარი ხელისუფლებისათვის. ეს არ იყო ომი ქართველებსა და აფხაზებს შორის (სხვათა შორის, ასეთივე „ომი“ გადახდათ მენშევიკებს დუშეთში თუ სამეგრელოში და სხვაგანაც), ეს იყო ბრძოლა მენშევიკებსა და მესამე ძალას შორის, რომელსაც წარმოადგენდნენ რუსული ბოლშევიზმი და მონარქიზმი. მაგრამ მოწინააღმდეგეთათვის ხელსაყრელი იყო ამ ბრძოლას ქართული აგრესია დარქმეოდა, რადგან არავინ იცოდა, როგორ მთავრობას ისურვებდა აფხაზი ხალხი — მენშევიკურს, ბოლშევიკურს თუ მონარქისტულს. 1921 წელს აფხაზმა ბოლშევიკებმა ისარგებლეს შექმნილი სიტუაციით და ვითომც აფხაზეთში ნაციონალიზმის აღმოსაფხვრელად მოითხოვეს „თუნდაც წუთით“, თუნდაც „როგორც აბრა“ (ბრჭყალებში ჩასმული სიტყვები ნ. ლაიბაძის ეკუთვნის!) აფხაზეთის ცალკე რესპუბლიკად გამოცხადება, რასაც, რა თქმა უნდა, მაშინვე დაეთანხმა სერგო ორჯონიკიძე, რომელიც ღორემის მამულივით მარჯვნივ და მარცხნივ არიგებდა საქართველოს მიწა-წყალს, რათა დაქუცმაცებული და დაუძლურებული სამშობლო უფრო მორჩილი ჰყოლოდა. უფრო მეტიც, „ძნელად მოსანელებელ“ საქართველოს 1930 წლამდე არ აღირსეს საბჭოთა კავშირში დამოუკიდებელ რესპუბლიკად შესვლა, ამიერკავკასიის ფედერაციის გაღიაში ჩაკეტეს აფხაზეთითურთ ქვეყანა, რომელსაც სომხეთთან ერთად საბჭოთა კავშირის ყველა სხვა რესპუბლიკაზე მეტი, ორი ათას წელზე ხანგრძლივი სახელმწიფოებრივი არსებობის ისტორია ჰქონდა!

როგორც აღვნიშნეთ, მესამე თურქული ძალა შეცვალა მესამე რუსულმა ძალამ, რომელიც ჩაღმა ქართველებსა და აფხაზებს შორის. დაიწყო აფხაზი მოსახლეობის ასიმილაცია — გარუხება, რომელიც გაგრძელდა საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში. საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე ერთადერთი ძალა, რომელიც ყოველი ეროვნების ასიმილაციას ხელს უშლიდა, იყო ქართველი ერი, მას ერთადერთს შეეძლო თავის ისტორიულ ტერიტორიაზე რუსულ ენას და კულტურას საკუთარი ენითა და კულტურით დაპირისპირებოდა და ყველაფერი გაეკეთებინა იმისათვის, რომ ხელი შეეწყო სხვა ეროვნული კულტურების განვითარებისთვისაც. ილია ჭავჭავაძისა და მის თანამებრძოლთა ბრძოლამ ეროვნული თვითშეგნებისათვის ბიძგი მისცა აგრეთვე თბილისში სომხური და აზერბაიჯანული

კულტურის კერების აღორძინებას, ხოლო შემდეგ ქართველ მოღვაწეთა მოწადინებით ბევრი რამ გაკეთდა აფხაზური კულტურისათვის, აფხაზური დამწერლობისა და ლიტერატურის შესაქმნელად. დიმიტრი გულიას პირველი აფხაზური წიგნიც სწორედ თბილისში გამოიცა 1912 წელს, რა თქმა უნდა, არა „მესამე ძალის“ ინიციატივით, არა სანკტ-პეტერბურგში. ისიც გავიხსენოთ, რომ სწორედ ქართველობამ შეუწყო ხელი აფხაზური თეატრის ჩამოყალიბებას და განვითარებას. გარდა იმისა, რომ თბილისში მზადდებოდა თეატრალური კადრები, ერთ შენობაში ქართული და აფხაზური დასების თანაარსებობა განაპირობებდა ახალგაზრდა აფხაზური ხელოვნების განვითარებას. თბილისში იზრდებოდნენ აფხაზური ენის თუ ისტორიის სპეციალისტები, გაიხსნა უმაღლესი სასწავლებლები სოხუმში, სადაც თავდაპირველად მხოლოდ ქართველი, ხოლო შემდეგ აგრეთვე თბილისში გაზრდილი აფხაზი სპეციალისტებიც ასწავლიდნენ. მიუხედავად ამისა აფხაზეთში, როგორც საკურორტო ზონაში, რომელიც დაქსელილია საკავშირო სანატორიუმებითა და დასასვენებელი სახლებით, სადაც მანამდე და ახლაც ე. წ. „აფხაზურ სკოლებში“ მხოლოდ დაწყებით კლასებში ასწავლიდნენ და ასწავლიან საგნებს აფხაზურ ენაზე, ზედა კლასებში — რუსულად, ყოველგვარი პირობა იყო შექმნილი იმისათვის, რომ მცირერიცხოვანი ხალხის სრული ასიმილაცია (გარუსება) მომხდარიყო. მხოლოდ ერთი რამ იყო საჭირო — ქართველთა და აფხაზთა შორის გაჩენილი უფსკრულის გაღრმავება, ორი ხალხის კიდევ უფრო გათიშვა, რათა აფხაზებს ქართული ფარი არ გამოეყენებინათ გარუსების წინააღმდეგ. საჭირო იყო ქართველთა არა მარტო დისკრედიტაცია, არამედ დისკრიმინაცია, რაც მეფის რუსეთის დროს იმაში გამოიხატა, რომ აფხაზები მეფის არმიაში არ მიჰყავდათ და ამით ქართველებს გააფხაზებისაკენ (შემდეგ გარუსებისაკენ) უბიძგებდნენ, ხოლო საბჭოთა ხელისუფლების დროს დღევანდლამდე ავტონომიური რესპუბლიკის არა მარტო პარტიული და საბჭოთა ხელმძღვანელობა, არამედ იატაკქვეშა ეკონომიკის სადავეები მოახვედრეს აფხაზთა ხელში. დაშვებულ იქნა საბედისწერო შეცდომა, როცა აფხაზური (ფაქტიურად — რუსული!) სკოლები გადაკეთდა ქართულად, რაც შემდგომში კარგად გამოიყენეს ქართველთა „ასიმილატორული პოლიტიკის“ დასამტკიცებლად პრორუსული ორიენტაციის მოღვაწეებმა. ამან კიდევ უფრო გაამძაფრა ვითარება. მოხდა ისე, რომ ინტერნაციონალიზმის ყოველგვარი დეფორმაცია, რეპრესიები, ეკოლოგიური თუ დემოგრაფიული ვითარების გამწვავება, ეკონომიკური და სოციალური კრიზისი აფხაზეთში დაბრალდა სწორედ ქართველ ხალხს, რომელიც საკუთრივ აფხაზეთში, ისე რო-

გორც მიიღეს საქართველოში აფხაზებზე და ნებისმიერ სხვა ეროვნების ხალხზე არანაკლებ მწვავედ განიცდიდა ამ უკუღმართობას. კორუმპირებული პირები ყველანაირად იყვნენ დაინტერესებულნი, რომ აფხაზი ხალხი არ გარკვეულიყო სოციალურ-პოლიტიკური კრიზისის ნამდვილ მიზეზებში და ყველაფერი დაბრალებოდა ქართველობას. მიიღეს საბჭოთა კავშირში ყველა დარწმუნებულია, რომ ცხოვრების სიღუბჭირე აღმინისტრაციულ-მპრძანებლობითი სისტემის ბრალია და, ვგონებ, მხოლოდ აფხაზებს ჰგონიათ, რომ ყველაფერში დაშნაშავე ქართველები არიან! ასეთი შეგნების ჩამოყალიბებას ხელს უწყობდნენ გარეშე ძალები, აფხაზეთზე დახარებული ვორონოვები და ტურჩანინოვები, რომელნიც აფხაზი კოლეგების დახმარებით აყალბებდნენ ისტორიას და აგრეთვე, რაც მთავარია, სეზონური „გულშემატიკვრები“, ძლიერნი ამა ქვეყნისანი, ზაფხულობით მთავრობის აგარაკზე ჩამობრძანებული პოლიტიკოსები, მაგალითად, ქართველთმძულე მ. სუსლოვი და სხვანი, რომელნიც თავიანთი ცრუ დაპირებებით კიდევ უფრო ძაბავდნენ ვითარებას, ასეთმა მოღვაწეებმა დანაშაულამდე მიიყვანეს აფხაზები, რომელთაც ივლისში ქართველთა სისხლი დაღვარეს. ეს თავდასხმა მოხდა სწორედ მესამე ძალის იმედით, 80 ათასი აფხაზი ვერ შეებრძოლებოდა ოთხმილიონიან ქართველობას, ორსამილიონიანი მესამე ძალის იმედი რომ არ ჰქონოდა. სამწუხაროა, რომ ის, ვინც მშობელი ხალხი წააქეზა, არ ფიქრობს, რომ როგორც ათასობით წლები ორ ხალხს ერთ მიწაზე გვიცხოვრია, შესაძლოა ისევ ვიცხოვროთ ათასობით წელი და მესამე ძალა ჩვენს შუა ველარ ჩადგეს. როცა კვლავ ერთმანეთის პირისპირ დავრჩებით, როგორღა უნდა შეხედონ ერთმანეთს თვალებში ჩვენმა შვილებმა და შვილისშვილებმა? ნუთუ ამ მოღვაწეებს, თავი რომ ისტორიკოსებად მოაქვთ, არ ესმით, რომ აფხაზეთა, როგორც ეროვნების, გადარჩენა მხოლოდ ქართველ ხალხს შეუძლია? ქართელ ხალხს, რომელიც არასდროს ცდილა ვინმეს ასიმილაციას? საქართველოში სხვა ერები უფრო ადვილად ითქვიფებოდნენ ერთმანეთში, ვიდრე ქართველდებოდნენ. ზოგი აფხაზი მოღვაწისგან მომისმენია — მდინარეში დახრჩობას ზღვაში დახრჩობა მირჩევნიაო, ვითომ გაქართველებას გარუსება სჯობიაო. ვითომ რატომ სჯობია? ვთქვათ, ეს „გემოვნების“ საქმეა, მაგრამ განა უკეთესი არ არის, სულაც არ დაიხრჩონ? სხვათა შორის, ზოგი აფხაზი კოლეგისგან ასეთი რამეც მომისმენია: ჩვენ, აფხაზები, ერთ სტადიონსაც ვერ გავავსებთ დედაწულიანად, როგორ შეიძლება ქართველობას ზურგი ვაქციოთ, ხომ ვიცით, ვიდრე ქართველი ერი იარსებებს, აფხაზებიც ვიქნებითო. ვაი, რომ მათი სიტყვები ჭარისეველობა ყოფილა — საბანკეტოდ თქმული! საქმე

საქმეზე რომ მიდგა, მესამე ძალისადმი გაგზავნილ „აფხაზურ წერილს“ მათაც მოაწერეს ხელი.

თავს ნუ მოვიტყუებთ (აფხაზებიც ნუ მოტყუვდებიან), აფხაზთა მოთხოვნა, მოკავშირე რესპუბლიკის სტატუსი გვინდაო, ნიშნავს არა აფხაზური რესპუბლიკის შექმნას და აფხაზი ხალხის გადარჩენას, არამედ კიდევ ერთი რუსული რესპუბლიკის შექმნას, სადაც სულ მალე აფხაზურ სიტყვას ვერავენ გაიგონებს (ახლაც თითქმის მარტო ოჯახებში ისმის), უფრო დიდხანს გაძლებს ქართული (213 ათასი უფრო ძნელი მოსანელბელია, ვიდრე 83 ათასი), მაგრამ მალე ისიც გაქრება, როგორც სოჭის მიდამოებში. ერთადერთი რაც მოხდება, იქნება ის, რომ აფხაზეთის ხარჯზე გაიზრდება რუსეთის ზღვისპირა საკურორტო ზონა. ეს გახლავთ ნება სწორედ იმ „მესამე ძალისა“, რომელმაც მოქმედება დაიწყო XVI საუკუნიდან და, თუმცა შეიცვალნენ აფხაზურ-ქართული დრამის პერსონაჟები, პრინციპი იგივე დარჩა: გათიშე და იბატონე! როგორი იქნება ამ დრამის ფინალი? არა მგონია, ტრაგიკული იყოს. ნელ-ნელა ეცლება ძალა იმპერიულ დევიზს — Divide et impera! რესპუბლიკები თანდათან მოიპოვებენ არა მარტო ეკონომიკურ, არამედ პოლიტიკურ სუვერენიტეტს. მხოლოდ ეს იხსნის საქართველოს, ხოლო თუ საქართველო გადარჩა, აფხაზ ხალხსაც არ უწერია უბიხთა ბედი!

1989. მარიამობისთვე

რ ა ი შ ვ ი ლ ი ბ ა „ლ ე ნ ი ნ ს კ ო ე ზ ნ ა მ ი ა ს“ ?

ლაპარაკია არა იმ დროშაზე, დიდი ოქტომბრის რევოლუციის დღეებში რომ აფრიალდა, არამედ ამიერკავკასიის სამხედრო ოქის გაზეთზე. მკითხველს კარგად მოეხსენება, საქართველოში პოლიტიკური ვითარების შეფასებაში როგორი პოზიცია უკავია ამ გაზეთს. არც მეტი, არც ნაკლები, ჩვენს ქალაქში მცხოვრებ სამხედრო ჟურნალისტებს მიაჩნიათ, რომ საქართველო ემუქრება დამხობით მთელს საბჭოთა კავშირს და მათ მიზნად დაუსახავთ, დაიცვან ჩვენგან სოციალიზმი, რუსი ხალხი, კომუნისტური პარტია. დაიცავდნენ კიდევ, მაგრამ, ვფიქრობთ, მტერს იქ არ ეძებენ, სადაც არის. სოციალიზმს, რუსეთს და კომუნისტურ პარტიას სხვა მტერი ჰყავს, არა ქართველი ხალხი და ამ სხვა მტერს — ავტორიტარულ სახელმწიფოს, ადმინისტრაციულ-მბრძანებლობითი მმართველობის სტრუქტურას, დეფორმირებულ ეკონომიკას და ა. შ., მგონი, ვერ ხედავენ ჩვენი სამხედრო ჟურნალისტები.

გაზეთის 14 სექტემბრის ნომერში რუბრიკით „წერილი აქტუა-

ლურ თემაზე“ დაბეჭდილია ავტორთა ინტერნაციონალური ჯგუფის (ჯ. ფერაძის, მ. ყაუხჩიშვილის, ე. სიმონიანის, ა. ლოზოვსკაიას, ს. კაიშვეის, ც. სემიონოვას) სტატია „ხალხო, გავერთიანოთ ძალისხმევა!“ საინტერესოა, რომ ავტორთა გვარები ანბანზე როდია დალაგებული, დიდი პატივი უციათ ქართველი ავტორებისთვის, შემდეგ სომხური გვარი მოსდევს და ბოლოს თავმდაბლურად — რუსული გვარები. ღიმილის მომგვრელია ასეთი პროვინციალიზმი!

ავტორები აკრიტიკებენ ე. წ. არაფორმალური გაერთიანების წარმომადგენელს გ. ჭანტურიას და ეხებიან მასთან ჩატარებულ ინტერვიუში წამოჭრილ საკითხებს. ინტერნაციონალურ, უანბანოდ „დალაგებულ“ ავტორებს უფლება აქვთ თავიანთი აზრი ჰქონდეთ. საქართველოს წარსულზე, აწმყოზე და მომავალზე. მათ შეუძლიათ საერთოდ უარყონ კიდევ ისტორია, ჩათვალონ, რომ მთავარია არა ჭეშმარიტება, არამედ ის, რაც მათ უნდათ. კაცია და გუნება, ამაზე არ ვიდავებ, მით უმეტეს, თუ „პლურალიზმი“ ამ ავტორებს რუსული სიტყვა ჰგონიათ და თავს ნებას აძლევენ ჩვენი წარსულისკენ აფურთხონ.

მაგრამ არ შემოძლია არ შევეხო სტატიის ერთადერთ მომენტს, რომელშიც, ჩემი აზრით, გამოჭვივის თვით რედაქციის პოზიცია. ავტორებს მოჰყავთ გ. ჭანტურიას აზრი იმის შესახებ, რომ მას ეეჭვება „ჩვენი ინტელიგენციის წარმომადგენლების ნაჩქარევი ტრანსფორმაციები. ვფიქრობ, თუ მოვა „ძველი კეთილი დრო“... ისინი შეძლებენ ისევ სწრაფად გარდაიქმნან საწინააღმდეგო მიმართულებით“.

სხვათა შორის, პირადად მე ამ მოსაზრებასთან სადავო არაფერი მაქვს. პოლიტიკური კონიუნქტურის მიხედვით „მსოფლმხედველობის“ შეცვლა ჩვენს ქვეყანაში უცხო ხილი როდია. მაგრამ მთავარი, რამაც ჩემი ყურადღება მიიპყრო, არის ავტორთა შენიშვნა გ. ჭანტურიას სიტყვებზე „თუ მოვა ძველი კეთილი დრო“. აი როგორ განმარტავენ „ინტერნაციონალური“ ავტორები „ძველ კეთილ დროს“, „ე. ი. როცა გაიმარჯვებს ჯანსაღი აზრი, რომლისკენაც მოგვიწოდებს სკკპ ცკ“. რა არის ეს ჯანსაღი აზრი, რისკენ მოგვიწოდებს პარტია? დიქტატურისკენ, უხეში ძალით ყოველგვარი აზრის დათრგუნვისკენ? აი, რა მიაჩნიათ „კეთილ ძველ დროდ“ „ინტერნაციონალურ“ ავტორებს!

ეს რომ წავიკითხო, მართალი გითხრათ, შემეშინდა, რადგან „ინტერნაციონალური“ ავტორები და მათი რედაქცია ჩემსავით მარტო კალმით როდი არიან შეიარაღებულნი, არამედ... ბრრრ!..

ბოლო ხანებში ჩვენს სამშობლოს იმდენი მოუშუშებელი ჭრილობა მიაყენეს, რომ მერიდება მის უკიდურესად დაძაბულ ძარღვებს შეეხო. თვითონაც თვალს ვარიდებ ყოველი მხრიდან მოზღვაებულ ცილისმწამებლურ მონატორებს ჩემი ერის ნაციონალისტობაზე, სხვის მოიმედობაზე და მცონარობაზე, მაგრამ ისიც კარგად მესმის, რომ ახლა მაამებლური, დათაფლული სიტყვების დრო არ არის, სირაქლემასავით ქვიშაში თავის ჩაყოფა არ გვიშველის, ჭრილობაც თუ შეხორცებამდე თავს მოიკრავს, ერის სხეული ღპობას დაიწყებს... ღმერთმა დაგვიფაროს! მაგრამ მეც ხომ ადამიანი ვარ, ხომ შეიძლება ვერ გავეძლო, როცა შინ საკუთარი ძმა არ მინდობს და მტაცებლად მივაჩნევარ, როცა ხელიდან გვეცლება მამა-პაპათა სისხლით მორწყული მიწა-წყალი, როცა ვიცი, რომ საკუთარი დისერტაციით და ინტერნაციონალური საქმიანობით კმაყოფილი „სახალხო“ ფუნქციონერი საკუთარ ოჯახში ანთებულ ხანძარს ჩემი სისხლით ჩაქრობას უპირებს და თან შშვიდად იტყვის „ესიო ნორმალნო“...ნება მივეცი ჩემს თავს, დღეს არაფერი წამეკითხა. მაინც ვერ ვთქვი უარი გამეხსნა კონვერტი. ჟურნალ „ლიტერატურნაია გრუზიას“ ხელისმომწერმა რომ გამომიგზავნა. იქ წერილთან ერთად აღმოჩნდა გაზეთ „ტავდინსკაია პრავდას“ (სვერდლოვსკის ოლქი) 15 ივნისის ნომერი. რუბრიკით „ლაპარაკობენ სსრკ სახალხო დეპუტატები“ გამოქვეყნებულია პატარა წერილი „უარვეყოფ ძმათა შორის შუღლს“. ავტორი, სახალხო დეპუტატი ა. მ. მაკაშოვი პროფესიონალი სამხედრო პირი ბრძანებულა. იგი პირდება თავის ამომრჩევლებს, მალე დაებრუნდები ყრილობიდან და გეტყვით — გამარჯობათ ამხანაგებოო. ყრილობის დროს ვიდაცას დანაძლევებია — ვნახოთ, ბალტიისპირელი რომელიმე დეპუტატი თუ ახსენებს ამ წმიდათაწმინდა პარტიულ სი ყვას „ამხანაგებო“. შენც არ მომიკვდე, არც ერთს არ მიუმართავს ასე ყრილობის მონაწილეებისთვის, „ბურჯუაზიული დემოკრატიის ტერმინებით გაცილებით ხალისიანად სარგებლობენო“. მე კომუნისტი ვარ და ჩემთვის ძვირფასია სიტყვა „ამხანაგო“, მე სამხედრო ვარ და ჩემთვის ძვირფასია სიტყვა „წესრიგიო“ — ბრძანებს დეპუტატი და ამას უკავშირებს მთავარ სათქმელს: „არსებობს კანონი, რომელიც სჯის ნაციონალიზმის პროპაგანდას საბჭოთა კავშირში. მაშინ რატომ ხდება, რომ გარდაქმნის საბაბით და გორბაჩოვის პორტრეტით წინ მიიწვევენ სომხეთის, ბალტიისპირეთის, საქართველოს ნაციონალისტები?“

სახალხო დეპუტატს კავკასია ისე ჰყვარებია, როგორც რუს

პოეტებს, მრავალი წელი იცავდა, თურმე, ჩვენი სახელმწიფოს სამხრეთ საზღვრებს, ქართველ ეკიმს მამია თეოფანოვის მისთვის სიცოცხლე უწუქებია, ერთი შვილის შვილი თბილისში შესძენია. რაღა გკეთქმის, ამის შემდეგ როგორ არ დაუფუჯოთ, როცა გვეუბნება: „მე დავტირი დაღუპულებს, მაგრამ კანონი კანონია. ნებისმიერ სახელმწიფოში უნდა იყოს წესრიგი. განა შეიძლება ვილაპარაკოთ თვითგამოყოფაზე რესპუბლიკისა, რომელიც მთელი კავშირის მრავალმილიონიან დოტაციასეა? ხორცი, კარაქი სხვა რესპუბლიკებიდან შემოდის, ხე-ტყის 100 პროცენტიც, ნავთობპროდუქტების თითქმის ამდენივე პროცენტი. რითი უნდა გავიტანოთ თავი? კონიაკით? ჭაჭით?“

მწარედაა ნათქვამი! მათხოვრის თავისუფლება ვის მოსწრებიაო! ალბათ, ახია ჩვენზე, რატომ გავიხადეთ სამათხოვროდ თავი, როცა მთელს საქართველოს დღეს არ ჰყავს იმდენი მსხვილფეხა საქონელი, რამდენიც ჰყავდა ჯოგები ძმებს კვარაცხელიებს. ხომ გვექნებოდა ახლა ხორციც და კარაქიც და ერთი ანეგდოტისა არ იყოს — არ მოგვცემდა ბაქო ნავთს, არ მივცემდით სულუგუნს!

მაგრამ მთავარი უბედურება ეს როდია, მთავარია ჩვენი უმადურობა: „საიდუმლო არ არის, რომ განაპირა მხარეები უკეთ ცხოვრობენ, ვიდრე ცენტრი—ურალი, ციმბირი. და აი ესტონელმა დეპუტატებმა წარმოადგინეს პროექტი: ყველა საწარმო გადაეცეთ მათ უსასყიდლოდ. რუსეთმა გადათხარა ურალის მთები და გადაადნო იგი ლითონად, რათა ქარხნები აეშენებინა. აჩეხა ტაიგა და მისცა იგი უტყეო რესპუბლიკებს. ახლა კი ზოგიერთს წასვლა უნდა ვალის გადაუხდელად, ხმაურით უნდა გაიჯახუნოს კარები“.

აი, თურმე, რაში ყოფილა საქმე! ცენტრს — რუსეთს „ოკრაინებისათვის“ მიუცია ყველაფერი — ტაიგაც (ვითომც ესეც რუსეთი იყო ყოველთვის?). მხედარი — დეპუტატი იმაზე არც დაფიქრებულა, რომ ცენტრის, ანუ რუსეთის ასეთი დაპირისპირება „ოკრაინებთან“ ტიტულატურაში ნახსენებ დაპყრობილ მხარეებს მოგვაგონებს, რომელთაც ერქვათ „ი პროჩია ი პროჩია...“

კარების გაჯახუნების სურვილი რომ ყველას მოესპოს, ამისათვის ამხედრებული დეპუტატის, თუ გადუტატებული მხედრის აზრით „ფსკერზე არ უნდა დაეშვას უშიშროების კომიტეტი და არ იმაღებოდეს შინაგან საქმეთა სამინისტრო“. თორემ მე რა ვუთხრა ურალელ დედას, რომლის ვაჟიშვილი შორეულ ქალაქში ქვებს და ჯოხებს უშვერს თავსო.

რა გამოსავალს ხედავს მდგომარეობიდან ავტორი? მისი აზრით ერთადერთი რეალური ძალა, რომელიც ახლა წინ აღუდგება ნაციონალისტურ ცდებს, არის საბჭოთა არმია, ეს კარგად ესმით

ნაციონალისტებს და ყველაფერს აკეთებენ, რომ შეასუსტონ და დაამცირონ მისი ძალა“.

როგორც ეტყობა, ცდება ჩვენი ხელისუფლება, ცდება მ. ს. გორბაჩოვი, შეიარაღებას და არმიას რომ ამცირებს, ურალელ დედებს ურჩევნიათ მათმა შვილებმა შორეულ ქალაქში ქვებსა და ჯოხებს შეუშვირონ თავი, ოღონდ ვალის გადაუხდელოდ კარი არავინ გაიჯახუნოს.

რატომ შეგვხვ პოზიციულ გაზეთში დაბეჭდილ წერილს, განაცოტა ასეთი სისულელე იბეჭდება ცენტრალურ პრესაში? სამწუხაროდ, ეს სისულელე არ გახლავთ. ეს არის რეალობა. ბევრი ფიქრობს ასე. არც არის გასაკვირი, ათეული წლის განმავლობაში, თაობიდან თაობაში გადასული მსოფლმხედველობა რამდენიმე წელიწადში არ შეიცვლება, რადგან ცოცხალია სტალინი თავისი ფოლადის მარწუხებით, ცოცხალია ხრუმჩოვი თავისი წინასწარ განუსაზღვრელი იმპულსებით, ცოცხალია ურეფლექსო ბრეჟნევი და უფრო მეტიც, ცოცხალია „მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობა“...

1989. თიბათვე

რ ა მ დ ე ნ ი მ ე მ ო ს ა ზ რ ი ბ ა ს ა ქ ა რ ტ ვ ი ლ ო ს ა ლ მ ი ნ ი ს ტ რ ა ც ი უ ლ ი ო რ ბ ა ნ ო ი ბ ი ს შ ი ს ა ხ ი ბ

ადმინისტრაციული ორგანოების უპირველესი მოვალეობაა პიროვნების სიცოცხლის, უშიშროების და კონსტიტუციური უფლების დაცვა და აქედან გამომდინარე, სახელმწიფოს უშიშროების დაცვა, რომელიც თავისთავად სხვა არა არის რა, თუ არა იმავე პიროვნების კონსტიტუციურ უფლებათა დაცვის გარანტია. სამწუხაროდ, პირდაპირ უნდა ითქვას, რომ საბჭოთა ადმინისტრაციული ორგანოები ცუდად ასრულებენ სწორედ ამ უპირველეს მოვალეობას. სსრკ უმაღლესი საბჭოს სესიაზე შინაგან საქმეთა მინისტრის გამოსვლიდან ჩანს ზოგი მიზეზი, რამაც ეს გარემოება განაპირობა. ამერიკელი პოლიციელი წლიურად 35—45 ათას დოლარს იღებს, ჩვენი მილიციელი კი 3 ათას მანეთამდე. თურმე ღმერთს უნდა ვუმაღლოდეთ, რომ საბჭოთა მილიციელი ამერიკელ პოლიციელზე ათჯერ და უფრო მეტად უარესი არ არის?

ალბათ, ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში ერთადერთი დღე 1989 წლის 9 აპრილი იყო, როცა ხალხმა იგრძნო, რომ შეიძლება მილიცია საკუთარი სიცოცხლის რისკით თანამოქალაქეებს სიკვდილისგან იცავდეს. და სწორედ იმ დღეს დაიმსახურა მან ხალხის სიყვარული

და ხელისუფლების სიმუღელი. ქართულმა მილიციამ, მიუხედავად იმისა, რომ იგი წინდახედულად განიარაღებული იყო, ჩაშალა დამსჯელთა წინასწარ კარგად მოფიქრებული სცენარი, არ დაუშვა დემონსტრანტთა მიერ მთავრობის სახლის თუ ტელევიზიის აღების იმიტაცია, რაც ასე სწყუროდათ დამსჯელებს და რასაც გულისხმობდა ბ. ნიკოლსკის შედგენილი და ჯ. პატიაშვილის სახელით წინასწარ გაგზავნილი დეკრეტი. 9 აპრილის ამბავი რომ ასე გახმაურდა და ხელისუფლების დანაშაულებრივი საქციელი გამოაშკარავდა, ამას უნდა ვუმაღლოდეთ არა მარტო დეკრეტითა, ჟურნალისტთა თუ მედიცინის მუშაკთა პატიოსნებას და თავდადებას, არამედ ქართული მილიციის თავგანწირვას. პარადოქსია, მაგრამ რაც უფრო ხალხის ნდობას იმსახურებს მილიცია, მით უფრო ჰკარგავს იგი ხელისუფლების ნდობას. იქნებ ეს არც არის პარადოქსი და არც ისე ერთიანია ხალხი და ხელისუფლება, როგორც ვამბობთ ხოლმე? აქედან გამომდინარე, თუმცა, ვიცი და ვგრძნობ, ცოტა ხარვეზი როდია მილიციის მუშაობაში, მაგრამ მე პირადად ამჟამად ენა არ მომიბრუნდება სასაყვედუროდ. ყოველ შემთხვევაში ვიცი, რომ თუ მუშაობის უკეთეს პირობებს შევქმნით, მის შრომას უკეთ დავაფასებთ, მილიციის მუშაობის გაუმჯობესების რეზერვები უთუოდ ბევრი ექნება. ყოველ შემთხვევაში, ვისურვებდი, აპრილის დღეებში მოპოვებული ნდობა არ დაკნინებულიყო.

სასაყვედურო უფრო მეტი მაქვს სასამართლო და პროკურატურის ორგანოებისადმი, სახალხო კონტროლის კომიტეტისადმი და კიდევ უფრო მეტი — სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის მიმართ.

უკანასკნელ ხანებში ბევრი იწერება საქართველოს ტერიტორიაზე მიწების უკანონო მითვისების შესახებ არა მარტო ცალკეული მოქალაქეების მიერ, არამედ ხდება ქართული მიწა-წყლის „მშვიდობიანი“, ორგანიზებული ათვისება, მეზობელი რესპუბლიკების ტექნიკური და მატერიალური (მორალურზე რომ არაფერი ვთქვათ) ძალების გამოყენებით. ამ საქმეში დამნაშავენი არიან არა მარტო რაიონული რანგის პარტიული და საბჭოთა ხელმძღვანელები, ცალკეული პიროვნებანი, არამედ რესპუბლიკის პროკურატურა, იუსტიციის სამინისტრო და სასამართლოები, ამ მხრივ ვერც სახალხო კონტროლის ორგანოები იჩენენ სასურველ ინიციატივას. იქნებ დადგა დრო, რომ პასუხი გავცეთ აფხაზ ნაციონალისტებსაც, რომელნიც ქართველ ერს აბრალებენ აფხაზეთში მოქალაქეთა უკანონოდ ჩასახლებას, რომ ზღვისპირეთი იყიდებოდა ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით სხვა რესპუბლიკებიდან ორგანიზებულად ჩამოსახლებულ პიროვნებებზე და რომ თავის დროზე რესპუბლიკის პროკურატურამ გამოიძია ეს საკითხი, მაგრამ ვერც ძიება

მიიყვანა ბოლომდე და ვერც სასამართლოს გადასცა აფხაზეთის მაშინდელი ხელმძღვანელობის პროტესტის და ა. მიქოიანისა და მ. სუსლოვის ჩარევის გამო. ადმინისტრაციულ ორგანოებს, პირველ რიგში პროკურატურას უნდა ეყოს პრინციპულობა, წამოჭრას ეს საკითხები, რაგინდ მაღალი თანამდებობის პირები იყვნენ ამ საქმეში გარეუღნი. გარდა იმისა, რომ ეს მათი პატრიოტული ვალია, თუ ამას არ გააკეთებენ, ეს ნიშნავს, რომ მთელს დანაშაულზე თვით კისრულობენ პასუხისმგებლობას.

ცალკე უნდა ითქვას სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის შესახებ. თუ იგი იმ სახელმწიფოს უშიშროების კომიტეტია, რომელიც არსებობს როგორც სახალხო სახელმწიფო, იგი ხალხის უშიშროებასაც უნდა იცავდეს. 9 აპრილის, ქვემო ქართლისა და აფხაზეთის მოვლენებთან დაკავშირებით ჩვენ ვერ ვხედავთ, რომ ამ კომიტეტმა ხალხის უშიშროება დაიცვა. თუ 9 აპრილამდე იგი ზემდგომ ორგანოებს არწმუნებდა, რომ თბილისელი ახალგაზრდობა ემზადება საბჭოთა ხელისუფლების დასამხობად, კომუნისტების დასახოცად, მეტალურგიული ქარხნის ხელში ჩასაგდებად, მთავრობის სახლის ასაღებად, არაქართველთა საქართველოდან გასაყრელად და ა. შ., რასაც ასე გულმოდგინედ ამტკიცებს ი. როდიონოვი და რის საბაბსაც იძლეოდა ცალკეული უპასუხისმგებლო ლოზუნგები და აგრეთვე ბ. ნიკოლსკის „ნამესტნიკური“ შემოქმედება, ეს მეტყველებს ან საქართველოს უშიშროების ორგანოების არაკომპეტენტურობაზე, ან საკავშირო უშიშროების კომიტეტის იმპერიულ-ფანდარმულ დიქტატზე, რომლის სურვილით უნდა ემოქმედა რესპუბლიკურ კომიტეტს. მინდა ვიფიქრო, რომ ეს ასე არ არის და უბრალოდ რესპუბლიკურ კომიტეტს აზრი შექმნილ ვითარებაზე არავინ ჰკითხა, ან მის აზრს ანგარიში არ გაუწია.

დიდ საყვედურს იმსახურებს უშიშროების კომიტეტი, რომელმაც ვერ შეძლო წინასწარ განესაზღვრა საშიშროება ქვემო ქართლსა და აფხაზეთში. ახლა ხომ აშკარაა, რომ, მაგალითად, აფხაზეთის აქცია წინასწარ იყო კარგად ორგანიზებული და მოსალოდნელი შედეგების შესახებ კარგა ხნით ადრე იცოდა თუნდაც დეპუტატმა ვ. არძინბამ, რომელიც სახალხო დეპუტატთა ყრილობასაც კი დაემუქრა! ნუთუ უშიშროების ორგანოებმა არაფერი იცოდნენ იმის შესახებ, როგორ იკრიბებოდნენ „შეთქმულები“, როგორ ადგენდნენ ოპერაციის გეგმას, როგორ იყო განსაზღვრული თავდასხმაც და უწყვეტეცა. რატომ შეხვდნენ ასე მოუშაადებელნი შინაგანი ორგანოების ძალები ტერორისტულ აქციას? ხომ გულუბრყვილობაა იმაზე ფიქრი, რომ რამდენიმე აფხაზი უცბად გაბრაზდა და აფექტის მდგომარეობაში ჩაიდიანა მკვლელობა? არა, არსებობს ტერორისტული

ორგანიზაცია, რომელიც გეგმაზომიერად მოქმედებს. ასეთი ორგანიზაცია ერთ საღამოს ვერ შეიქმნებოდა, ამას სჭირდებოდა მრავალი თაობირი, გეგმის შედგენა, იარაღის შოვნა და ა. შ. და ამის შესახებ არაფერი იცოდა უშიშროების კომიტეტმა? იქნებ აფხაზი ჩეკისტები განუდგნენ ხელმძღვანელობას?

თანამედროვე პირობებში ასეთი მოვლენების სტიქიურობა გამოირიცხულია, დავაკვირდეთ, როგორ ვითარდება ამ ბოლო ხანებში მოვლენები საქართველოში. დაიწყო მღელვარება აფხაზეთში (ლიხნის ყრილობა), რამაც პროტესტი გამოიწვია თბილისში და საქართველოს სხვა ქალაქებში. გაისმა საზარელი მოწოდებაც — მარშით გაველოთ მთელი საქართველო და ჩასულიყვნენ აფხაზეთში. სამართლიანობა მოითხოვს ითქვას, რომ არც ასეთი უკიდურესი ზომა გულისხმობდა სისხლიან ანგარიშსწორებას, პირიქით, აგიტატორები მოუწოდებდნენ, რომ მსვლელობა ყოფილიყო უადრესად მშვიდობიანი. არაფორმალურ გაერთიანებათა ლიდერების სასარგებლოდ უნდა ითქვას, რომ მა ამ მშვიდობიან დემონსტრაციაში ტრაგედიის საშიშროება დაინახეს და ეროვნული მოძრაობის დღის წესრიგიდან მოხსნეს „აფხაზური საკითხი“. დემონსტრაცია გადაიზარდა ეროვნული სუვერენიტეტისათვის მოძრაობაში და რაკი დიალოგი ხელისუფლებასთან არ მოხერხდა, წამოყენებული იქნა რადიკალური, მაგრამ მაინც კონსტიტუციის ფარგლებში არსებული მოთხოვნა — საბჭოთა კავშირის შემადგენლობიდან გამოსელა. ამ დროს აფხაზეთში შედარებით სიწყნარეა, ყველა ელის მოვლენათა განვითარებას თბილისში. დატრიალდა 9 აპრილის ტრაგედია. აფხაზეთში კვლავ შედარებით სიწყნარეა, არის მდგომარეობის დესტაბილიზაციის ერთგვარი ცდა სამხრეთ ოსეთში, რომელიც არ განვითარდა, აქედან არაფერი გამოვიდა. ამ დროს იფეთქა მღელვარებამ ქვემო ქართლში, თანაც როგორი ღოზუნგით — ბორჩალოს სახელმწიფოს შექმნით, რომლის სატახტო ქალაქი უნდა ყოფილიყო რუსთავი! როგორც კი ოღნავ დაცხრა მღელვარება ქვემო ქართლში და დაღმავალი გზით წავიდა, მაშინვე რესპუბლიკის დასავლეთში აიქოჩრა ახალი ტალღა და დატრიალდა ტრაგედია სოხუმში. ხომ ჩანს, როგორ ტალღისებურად ვითარდება მოვლენები, თითქოს ცენტრალური პულტიდან ხან ერთგან აინთება ნათურა, ხან მეორეგან! შეიძლება ამ მოვლენას სტიქიური ვუწოდოთ? ყოვლად შეუძლებელია! და თუ ეს მოვლენები სტიქიური არ არის, უნდა ვადიაროთ, რომ ყველა ისინი მიმართულია ქართველი ერის, საქართველოს სახელმწიფოებრივი მთლიანობის წინააღმდეგ, მაშასადამე, ეშუქრება ერთი მხრივ ქართველი ერის, მეორე მხრივ, თვით ქართული სახელმწიფოს უშიშროებას. ერთსაც და მეორესაც უნდა იცავდეს სახელმწიფო

უშიშროების კომიტეტი, თუ იგი, რა თქმა უნდა, ვინმე სხვისი ინტერესების დამცველი არ არის!

მე მინდა მჯეროდეს, რომ ეს ასე არ არის და თუ ასე არ არის, მაშინ გასაგებია, რატომ შეიძლება გვექონდეს პრეტენზიები საქართველოს სსრ სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის მიმართ.

1989. მკათათვე

ლი ა წ ი რ ი ლ ი თ ა მ ა ზ წ ი ვ წ ი ვ ა ძ ი ს (პამფლეტი)

თამაზ წიფწივაძესთან ჩემმა მტერმა იკამათა! ხმას როგორ ამოვიღებდი, საქმე რომ ჩვენს გამზრდელ ლოზუნგებს არ ეხებოდეს. განა გასაკვირია, ჩვილ ბავშვს ძუძუს რომ მოაცილებენ, აჭყვირდეს და ფეხები გააფიჩინოს? თითქმის ასეთ მდგომარეობაში ჩავვარდი, როცა წავიკითხე თამაზ წიფწივაძის „რამდენიმე შენიშვნა“, და „ლოზუნგების ქვეყანა!“... („ლიტერატურული საქართველო“, 30 ივნისი, 14 ივლისი). ვიცი, ასეთი შედარებით კრიტიკოსს იუმორის კარგ საბაბს ვაძლევ, მაგრამ რა ვქნა — თავზე ხელი მაქვს ადებული! ვერა, აგრე ადვილად ვერ დავუთმოვ მას ჩემს გამზრდელ „კომუნისტური პარტიის მანიფესტს“ და ლოზუნგებს! მიეყვით ფეხდაფეხ თამაზ წიფწივაძის დებულებებს. კრიტიკოსი აღნიშნავს, რომ ჩვენმა ქვეყანამ ძლევამოსილად გაიარა გამარჯვებული და მომწიფებული სოციალიზმის ფაზები და ახლა, როცა კომუნიზმი დიდი ხნის აშენებული უნდა გვექონოდა, „ქვეყანას არა აქვს პური, ყველი, კარაქი, შაქარი... მარილის და ასანთის გარეშე დავრჩით“...

როგორ გეკადრებათ! ხომ უნდა შეხედოთ საკითხს დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმის პოზიციიდან? თავსაყრელად გვექონდა პურიც, ყველიც, კარაქიც, მარილზე და ასანთზე რომ აღარაფერი ვთქვათ. შე დალოცვილო, კომუნიზმს იმიტომ კი არ ვაშენებდით, რაც გვექონდა, იგივე დაგვრჩენოდა. ვაშენებდით იმიტომ, რომ მოგვეპოვებინა, რაც არ გვექონდა. აბა, ნახეთ, რა გიგანტური ნაბიჯები გადავდგით? ყველა ხუთწლედს ხომ ვადაზე აღრე ვასრულებდით — ხუთწლედს ოთხ წელიწადში, ცალკეულ წლებსაც ხომ საალერსო სახელები დავარქვით: определяющий, решающий და завершающий: ახლა თავისთავად ტემპებს დავაკვირდეთ: სოციალიზმის პერიოდში რომ შევედით, 1933 წელს 1928 წელთან შედარებით მრეწველობის პროდუქცია ოთხნახევარჯერ გაიზარდა, საცოდავ ამერიკას ასეთი ზრდისათვის 35 წელი დაჭირდა! ახლა

ხალხის კეთილდღეობას არ იტყვიო? მუშა-მოსამსახურეთა ხელფას-
მა ამასობაში ორნახევარჯერ მოიმატა, და, აქედან გამომდინარე,
1936 წელს პარტიამ სოციალიზმის გამარჯვებამდე მიგვიყვანა,
რაც აისახა კიდევ კონსტიტუციაში.

ამ ფაქტებს სად წაუხვალთ, ამხანაგო კრიტიკოსო? (ისე, ჩემო
თამაზ, თუ პოლემიკის მიუხედავად მაინც მეგობრებად დავრჩე-
ბით, კარგი იქნება, თუ მეტყვი, სად წაუხვალ, იქნებ მეც წამოგვეყ!).
ეს კიდევ არაფერი, ელექტროენერგია 1940 წელს 48 მილიარდ კილო-
ვატსაათს აჭარბებდა, 1913 წელს კი სულ 2 მილიარდი იყო, ანუ გა-
იზარდა 24-ჯერ. ხოლო თუ 1801 წლიდან ვიანგარიშებთ, 48 მი-
ლიარდჯერ! მომწიფებულ სოციალიზმში რომ შევედით, წარმოების
საშუალებათა წარმოება 822-ჯერ გაგზარდეთ 1922 წელთან შედარე-
ბით, აპა!

თქვენი ამბავი რომ ვიცო, ამხანაგო კრიტიკოსო, მეტყვიო — ეს
ციფრები კი ამოგიწერია ყრილობებზე წაკითხული საანგარიშო
მოხსენებებიდან, მაგრამ არც მთლად მასეა საქმეო. გამახსენებთ
ომისდროინდელ ინფორმაციურ ცნობებს, დარწმუნებული ვარ, შეკ-
რებილი გექნებათ დახოცილი და ტყვედ ჩადებული ფაშისტების
რაოდენობა, სხვადასხვა დროს რომ აცხადებდნენ და მთელ გერ-
მანელ მოსახლეობაზე მეტი გამოგვივიდათ, ასე რომ, ჰიტლერს დღე-
საც ჩვენი ვალი მართებს, მაგრამ ომის დროს გამხნელება გვეჭირ-
დებოდა და ასე იმიტომ ხდებოდა, მშვიდობიან მშენებლობაში, პი-
რიქით, ცოტას გვაძუხრუჭებდნენ კიდევ, ნამეტანი რომ არ გვექნა
და დროზე ადრე არ აგვეშენებინა კომუნიზმი.

თქვენ რომ თამაზ წიფწივადე ხართ და არავის აპატიებთ, თუ
ნაწარმოებში რაიმე წინააღმდეგობა შენიშნეთ, კი ვიცო მე, მაგრამ
რატომღაც „მანიფესტის“ მიმართ დიდ მოთმინებას იჩენთ. ვერ
ვიტყვი, რომ ვერ შეამჩნიეთ წინააღმდეგობები, რადგან თვითონვე
ამოგიწერიათ მანიფესტიდან ურთიერთგამომრიცხავი დებულებები:
„მუშებს არა აქვთ სამშობლო“... „თანამედროვე სამრეწველო შრო-
მამ... რომელიც ერთნაირია როგორც ინგლისში, ისე საფრანგეთში,
როგორც ამერიკაში, ისე გერმანიაში, მოაცალა პროლეტარს ყოვე-
ლივე ეროვნული ხასიათი“. ამ ციტატებიდან გამოდის, რომ მშრო-
მელებს ეროვნება არა აქვთ. იგი, ალბათ, ბურჟუაზიას აქვს. მაგრამ
რაკი ბურჟუაზიის დაღუპვა გარდაუვალია, ცნებები „ერი“ და „სამ-
შობლო“ სრული უაზრობაა. ხომ ასე გამოდის? ახლა ვნახოთ, რა
გამოდის შემდეგი ციტატებიდან: „ევროპის ერების გულწრფელი
საერთაშორისო თანამშრომლობა შესაძლებელია მხოლოდ იმ პირო-
ბით, თუ თვითეული ერი სრული ბატონ-პატრონია საკუთარ სახლ-
ში“... „ევროპის მუშებისათვის დამოუკიდებლობა ისევე საჭიროა,

როგორც თვით პოლონეთის მუშებისათვის“... კაცმა შეიძლება იფიქროს, რომ მარქსი და ენგელსი მარტო ევროპაზე ლაპარაკობენ ასე, თორემ აფრიკაში სხვაგვარადაა საქმე, მაგრამ შემდეგ ციტატაში უფრო ზოგადად და გარკვევით არის ნათქვამი: „თუ არ იქნა აღდგენილი ყოველი ცალკეული ერის დამოუკიდებლობა და ერთიანობა, ისე არც პროლეტარიატის საერთაშორისო გაერთიანებაა შესაძლებელი და არც ამ ერების მშვიდობიანი და შეგნებული თანამშრომლობა“. ამ ციტატებიდან ხომ ნათელია, რომ ცნებები „ერი“ და „სამშობლო“ სულაც არ ყოფილა უაზრობა! წინააღმდეგობა აშკარაა. თქვენ კი წერთ: „საოცარია, თანამედროვე მარქსისტები მაინცდამაინც ამ აზრს არ უწევენ ანგარიშს“. კი, მართალია, არ უწევენ ანგარიშს, კი, მართალია, მიაჩნიათ, რომ ეროვნულ კონფლიქტებს არა ერთა თავისუფლება იწვევს, არამედ მათი ბოლომდე შეურწყმელობა, მაგრამ, „მანიფესტი“ რა შუაშია? მისმა ავტორებმა საგანგებოდ გვიკარნახეს ორი ურთიერთდაპირისპირებული აზრი: რომელიც გინდა აირჩიე, მაინც მარქსისტი იქნები! თანამედროვე მარქსისტებმა პირველი აზრი აირჩიეს. აბა სად გვცალდია, ჯერ ერების განთავისუფლებაზე ვიფიქროთ, კომუნიზმი გვაქვს სასწრაფოდ ასაშენებელი! ამიტომაც, თქვენი სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ლოზუნგს, არც მეტი, არც ნაკლები, პირდაპირ კომუნიზმის აშენების ფუნქცია ღვაკისრით“.

ჯერ დაგეთანხმებით, რომ „ლოზუნგებით აშენებული ქვეყანა კი მე ჯერ არსად მინახავს, ალბათ, არც თქვენ!“ აბა რითი გგონიათ ჩვენი ქვეყანა აშენებული? ვისერით ლოზუნგებს „ხუთწლედით ოთხ წელიწადში“, თითს თითზე არ დავაკარებთ და სამნახევარ წელიწადში ხუთწლედის გეგმა დიდი გადაჭარბებითაა შესრულებული. აბა ლოზუნგი არ იყოს, გვიშველიდა რამე? „გადავაცციოთ თბილისი კომუნისტური შრომის ქალაქადო“ — და უკვე გადაქცეულია. ერთი სიტყვით, რაღა ლოზუნგი და რაღაი ნატვრისთვალი.

შეიძლება, მართალი ბრძანდებით, რომ სადღეისოდ ძველებურად ვედარ ჟღერს ლოზუნგი „პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!“ მაგრამ არა იმის გამო, რომ დღეს პროლეტარი აღარ არსებობს დედამიწის ზურგზე, „თუ აღარ არის, როგორღა შეერთდნენო“, არამედ იმიტომ, რომ ამ ლოზუნგმა თავისი მისია შესრულა, ქვეყნიერების ზურგზე პროლეტარი აღარსად დარჩა და არც ვიყავით, აგერ ვართ შეერთებულნი!

„მიწა—გლეხს, ქარხანა—მუშას“ — არც ეს ლოზუნგი მიგაჩნიათ მართებულად, პირიქით, რა მიწაც ჰქონდა გლეხს, ისიც წაართვესო, მუშებსაც უთხრეს: „თქვენია... დედაბერი რომ ბუთქავს ნამახვანშიო!“ აჰ, ასე არ შეიძლება, ამხანაგო კრიტიკოსო, იმ დედაბრის

სახელიც უნდა გეთქვათ, შემთხვევით ავრორა ხომ არ ერქვა?

ცალკე განხილვას მოითხოვს ლენინური ლოზუნგი: „კომუნიზმი — ეს არის საბჭოთა ხელისუფლება, პლუს მთელი ქვეყნის ელექტროფიკაცია“. ეს ლოზუნგი, დაახლოებით ერთი სტადიონის საგრძნობად, სულ ბოლო ხანამდე ამშვენებდა მოსკოვში რაღაც ქარხანას, რომელიც სასტუმრო „როსიას“ სამხრეთის მხრიდან მდინარე „მოსკვას“ გადაღმა დგას. არ ვიცი, ქარხნის მესვეურებსაც მოეჩვენათ, რომ ამ ლოზუნგმა თავისი დრო მოჰგება, თუ თქვენსავით ხუმრობის გუნებაზე დადგნენ, დღეს აღარ ჩანს იგი. ისე კი ამაზე აქტუალური ლოზუნგი ახლაც არ არსებობს. თქვენ გიკვირთ — ელექტროენერგია ვიშოვეთ და კომუნიზმი მაინც არ მოდისო. ალბათ, გულისხმობთ, რომ საბჭოთა ხელისუფლება უკვე გვაქვს. ამაშია საქმე, რომ არა გვაქვს! აბა როგორ გინდა კომუნიზმი მიიღო, არაფერს თუ ელექტროენერგიას მიუმატებ? უკეთეს შემთხვევაში „პერესტროიკის“ წყალობით საბჭოთა ხელისუფლებასაც მოვიპოვეთ, მაგრამ ამასობაში „პლუსი“ დაგვარგეთ, „მინუსით“ კი კომუნიზმი არ გამოგვივა! ამაშია უბედურება და სახუმაროდ სულაც არა გვაქვს საქმე!

საერთოდ, საინტერესოა, როგორ წარმოგიდგენიათ ულოზუნგოდ ჩვენი ცხოვრება? გვეჩვენება თუ არა პროდუქცია, თუ არ იქნება ლოზუნგი „დიდება შრომას!“ ან როგორ გირჩევნიათ, აღარც პროდუქცია, აღარც ლოზუნგი?

დავუბრუნდეთ ისევ მთავარ ლოზუნგს — „პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!“ სადღაა პროლეტარიო კითხულობთ. დაეღუპულვართ და ეგ არის: პროლეტარიო ხომ კაპიტალიზმის მესაფლავება, კაპიტალიზმი კი სულს დაფავს. ხომ დაგერჩა დაუმარხავი! ამიტომაა, ყოველ დღე, ნაშრომ-ნაჯაფართ და სოციალისტურ შეჯიბრებაში გამარჯვებულთ რომ გვეგონია, კაპიტალიზმი დავკრძალებითო, დილით ისევ კარზე მოგვაყენებენ ვარლამ არავეიძესავით. რა ვქნათ, არ დავმარხოთ? ჰოდა ამიტომ გვმართებს შევექმნათ პროლეტარები და მოვაგროვოთ, რომ დამპალი კაპიტალიზმი ერთხელ და სამუდამოდ დავკრძალოთ. თქვენ კი წუხხხართ — საპონი და ასანთი აღარ გვაქვსო. აბა, როგორ გინდათ გაპროლეტარება მოახერხოთ?

თქვენ აკრიტიკებთ „მანიფესტის“ ფრაზას — „მუშებს არა აქვთ სამშობლო!“ როგორ არა აქვთო, სამშობლო მცენარეებსაც აქვთო. სავსებით მართალია, მცენარეებსაც აქვთ სამშობლო და, სხვათა შორის, სუვერენიტეტიც, ვიდრე ადამიანი ტოტებს არ წააჭრის — აქ ტროლეიბუსმა უნდა იხრიგინოსო. და ასევე ქმნის ადამიანი წაკრეჭილ ბაღებს და სკვერებს, როგორც თავისუფალ მცენარეთა ძმურ ფედერაციას, მაგრამ არ იციან მცენარეებმა, როდის გაუჩნეს ადამიანი ხანძარს და ყველას ერთად ამოხუგავს...

1989. მარიამობისთვე

კაცობრიობა დიდი ხნის წინათ მიხვდა, რომ იგი ადამიანებისგან შედგებოდა, ხოლო ადამიანი ბუნების გვირგვინია, მაგრამ ეკლიანი. ბუნების არც ერთ ქმნილებას არ შეუძლია ადამიანზე უფრო დიდი ბოროტების ჩადენა როგორც ბუნების მიმართ, ისე მისი ნაწილის — საკუთრივ ადამიანის მიმართაც. ამიტომ ჩვენი წინაპრები ხსნას ხედავენ არა ადამიანში, არამედ ღვთაებრივ ძალაში. მხოლოდ ღვთაებას მოაქვს სიკეთე და ღვთაებისადმი მიახლოებულ ადამიანს. ადამიანი კი თანდათან შორდება ღმერთს... ამიტომ არ არის გასაკვირი, რომ შეიქმნა რწმენა მეორედ მოსვლის შესახებ, როცა მაცხოვარი გაათავისუფლებს ადამიანს ცოდვათაგან. ჩვენ კი, ადამიანებმა ყველაფერი ვიღონეთ იმისათვის, რომ ერთი მხრივ ეს რწმენა ჩაგვეკლა, მეორე მხრივ მოგვეახლოვებინა თვით მეორედ მოსვლა... ახლა შეგვიძლია დამშვიდებულნი ვიყოთ: იქნება არა მეორედ მოსვლა, ანუ მაცხოვრის გამოცხადება ჩვენს საშველად, არამედ კაცობრიობის კატასტროფა, რისკენაც ასე გულმოდგინედ მივისწრაფვით. ატომური ომით მოსალოდნელ კატასტროფაზე არ ვლაპარაკობ, იგი შეიძლება როგორღაც ავიციდნოთ, რადგან ჩვენ, ადამიანები, მთლად გიჟები არა ვართ, ჩვენ მხოლოდ სულელები ვართ... ჩვენ მხოლოდ უსაშველოდ ვმრავლდებით და ამავე დროს უსაშველოდ ვამცირებთ დედამიწის მცენარეულ საფარს, რათა ნაკლები გექონდეს ჟანგბადი, ჩვენ ვწამლავთ ჰაერს, წყალს, მიწას, ბავშვების სათამაშოებსაც კი, ჩვენ ატომური ელექტროსადგურის ავარიის პირველსავე დღეებში საპირველმაისო „სანქცილებულ“ დემონსტრაციაზე გამოგვყავს ტიტლიკანა ბავშვები, რომ ჩვენი ქვეყნის მომავალმა რაც შეიძლება მეტი რადიაციული დასხივება მიიღოს, ჩვენ ნიჩბებით ვჩეხავთ და გაზით ვწამლავთ „არასანქცირებულ“ დემონსტრაციებს, ჩვენ კატასტროფულად ვზრდით ატმოსფეროში ოზონის ხვრელს, რათა კიდევ უფრო მოიმატოს რადიაციამ, ჩვენ უფრო და უფრო მეტ ორგანულ საწვავს ვხმარობთ, რომ ყინულოვან ოკეანეთა დაღნობით წყლის საერთო დონემ აიწიოს და რაც შეიძლება მეტი ხმელეთი ჩაყლაპოს, ჩვენ ერთმანეთს ჭკუას ვასწავლით და ვეუბნებით — როგორც მე მინდა, ისე უნდა იცხოვროო: ვიეტნამს, კუბას, ჩილეს, ნიკარაგუას, პანამას, ავღანეთს...

ჩვენ ყველა ღონეს მივმართავთ, რომ საკუთარი აღსასრული მოვიახლოოთ. ჩვენ ვლაპარაკობთ მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესზე და ვერ ვამჩნევთ, რომ პროპორციულად ვითარდება მორალურ-ზნეობრივი რეგრესი. ჩვენ ვქადაგებთ ადამიანის თავისუფლებას და ყველაფერს ვაკეთებთ მისი დამონებისათვის: ყოველგვარი პოლი-

ტიკა, იდეოლოგია, ეკონომიკა მხოლოდ ამას ემსახურება; ადამიანი მონაა მის მიერვე შექმნილი მატერიალური ფასეულობისა თუ რომელიმე „იზმისა“. უახლოესმა ისტორიამ თითქოს საგანგებოდ მოახდინა აკუმულირება ორი ურთიერთდაპირისპირებული ძალისა და ამ ძალებს უფრო მეტი თვალსაჩინოებისათვის სათავეში ჩაუყენა გიგანტური პიროვნებანი, განმასახიერებელნი საერთო სატანური საწყისისა — სტალინი და ჰიტლერი. ვერ ვისწავლეთ ისტორიის გაკვეთილები, არაფერს გვეუბნებოდა ალექსანდრე მაკედონელის, ჩინგისხანის, ნაპოლეონის და სხვათა მაგალითები, რადგან მათ ისეთივე ძალის პიროვნებები არ დაპირისპირებიათ. ამიტომ ისტორიამ უკვე გაგვიმარტოვა ამოცანა, ორუცნობიან განტოლებამდე დაგვიყვანა. ჩვენ მაინც ვერ ამოვხსენით, ვერ ვიპოვეთ პასუხი იმისა, თუ რას ნიშნავს, როცა ა და ბ ერთმანეთს ასე უპირისპირდებიან, ახლაც ისე ვიქცევით, როგორც წინათ, როცა ერთი მხრივ, სტალინი, ხოლო, მეორე მხრივ, ჰიტლერი ძალით ექაჩებოდნენ ადამიანებს საკუთარ წარმოდგენაში არსებული სამოთხისაკენ და ბევრ მათგანს საიქიოში უკრეს თავი... არა ჩემი სამოთხე სჯობია და არა ჩემიო, ახლაც ხშირად გაიგონებთ. ჩვენ მიგვანია, რომ სამოთხისაკენ მიდის აღმოსავლეთ გერმანია, დასავლეთ გერმანიას კი უკვე სამოთხეში ჰგონია თავი, ჩვენ ვთვლით, რომ სამოთხისაკენ უმოკლეს გზას მიაგნო ჩრდილოეთ კორეამ, სამხრეთ კორეა კი თავის სამოთხეს ელოლიავენ. ვინ უფრო სწორია? ძნელია დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა ერთმანეთთან შედარება, მაგრამ ორად გახ ეჩილი ეროვნული სახელმწიფოების — გერმანიისა და კორეის მაგალითები ჯერჯერობით, სამწუხაროდ, მათი სოციალისტური ნაწილების სასარგებლოდ არ მეტყველებს, ცხოვრების დონე დასავლეთ გერმანიასა და სამხრეთ კორეაში გაცილებით მაღალია.

იქნებ სჯობია მსოფლიოს ყველა კონტინენტზე თვით ხალხს მიენდოს საკუთარი ბედი, თვით გადაწყვიტოს, რომელი იდეოლოგია და როგორი ეკონომიკა ურჩევნია? არა და არა, ასე არ ვიქცევით, ამერიკის შეერთებულ შტატებს სურს თავისი გემოვნებით მოაგვაროს მეზობელთა საქმეები, ჩვენ სამართლიანად აღშფოთებულნი ვართ ამით და ამავე დროს მეზობლებს — ავღანელებს ვექაჩებოდით ჩვენი სამოთხისაკენ.

ყოველგვარი იმპერია დაღუპვისაკენ მიდის. ამას ამბობს ისტორია, მაგრამ ჩვენ ყრუები ვართ. დაიშალა ალექსანდრე მაკედონელის იმპერია, დაიშალა რომის იმპერია; თანაც ისე, რომ მისი საერთო — სახელმწიფოებრივი ენა — ლათინური მკვდარ ენად იქცა, დაიშალა ბიზანტიის იმპერია და მისმა სახელმწიფოებრივმა ენამაც დეფორმაცია განიცადა, დაიშალა ჩინგისხანის იმპერია, ნაპოლეონის იმპე-

რია, მრავალრიცხოვანი კოლონიური იმპერიები, ჰიტლერის იმპერია... დაიშლება ამერიკული იმპერია და ამიტომ გაუმართლებელია მისი შექმნის ცდები. აქ დავსვათ წერტილი და რამდენადმე უკან დავიხიოთ.

მარქსიზმის იდეური მოწინააღმდეგეები თვლიდნენ და ახლაც თვლიან, რომ მარქსიზმი არის აგრესიული მოძღვრება, რომელიც გულისხმობს ახალი, კომუნისტური იმპერიის შექმნას. აქვს თუ არა ასეთ ბრალდებას რაიმე საფუძველი? იმპერიის რა მოგახსენოთ, მაგრამ ყოველ შემთხვევაში ლენინიდან დაწყებული ბოლო დრომდე რომ ყველაფერი კეთდებოდა იმისათვის, რათა მთელს მსოფლიოში დამყარებულიყო სოციალიზმი, ეს აშკარაა. აქედან გამომდინარეობს მარქსიზმის აგრესიული ხასიათი, ეს არის ბრძოლა ყველა ეტაპზე, თუ პოლიტიკური არა, იდეოლოგიური უეჭველად. პოლიტიკური, თანაც სამხედრო ძალით გამაგრებული ბრძოლის მაგალითები ცოტა როდია. საკმარისია გავიხსენოთ 1921 წელს დამოუკიდებელი დემოკრატიული საქართველოს გასაბჭოება სამხედრო ძალის გამოყენებით, რევოლუციის პირველ წლებში წითელი არმიის შეჭრა ევროპაში ლოზუნგით — «Даёшь Варшаву! Даёшь Берлин!» ამ აგრესიულმა ნაბიჯმა მაშინ სრული ფიასკო განიცადა, რადგან არ გამართლდა იმედი, რომ ევროპის პროლეტარიატი ზურგს შეაქცევდა ეროვნულ ბურჟუაზიას და საკუთარ კლასობრივ რუს ძმებს გულში ჩაიხუტებდა. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ძლევამოსილმა საბჭოთა არმიამ ნახევარი ევროპა სოციალისტურ ბანაკში გადმოიყვანა. ახლა საყოველთაოდ ცნობილი გახდა კარიბის ზღვის კრიზისთან დაკავშირებული ამბები. იმ დროს მსოფლიო ატომური კატასტროფისგან მხოლოდ იმან გადაარჩინა, რომ ახალგაზრდა ამერიკელი პრეზიდენტი ჯონ კენედი გაცილებით უფრო ბრძენი და ჰუმანური გამოდგა, ვიდრე გამობრძმედილი „ჩვენი ძვირფასი ნიკიტა სერგეევსი“.

ამიტომ „ცივი ომის“ განაღდებაში მარტო მაინც და მაინც ამერიკელთა დადანაშაულება როდია სამართლიანი. მსოფლიო შიშით ცახცახებდა საბჭოთა კავშირის წინაშე, ჩვენს სოციალისტურ სამოთხეს მაინც თავისი ბურჟუაზიული ჯოჯოხეთი ერჩინა.

როდის მივა კაცობრიობა იმის შეგნებამდე, რომ ადამიანი სრულიად თავისუფალი იყოს, იცხოვროს ისე, როგორც მას უნდა, ოღონდ სცნოს სხვისი ასეთივე უფლება, არ მოახვიოს თავს საკუთარი ნება. ადამიანს საკუთარი თავისუფლებისთვის არ უნდა სჭირდებოდეს სხვისი თავისუფლების შეზღუდვა. ასეთივე პრინციპზე უნდა იყოს აგებული ოჯახი, ასევე უნდა ცხოვრობდეს ყოველი ერი და სახელმწიფო. ყოველი იდეოლოგია უნდა იყოს ეროვნული

და არა კოსმოპოლიტური, საერთო-საკაცობრიო. ერთადერთი პლანეტარული იდეოლოგია, თუ ამას იდეოლოგია ჰქვია, უნდა იყოს კუმანიზმი.

კაცობრიობა უკვე კარგახანია უფსკრულის პირას დგას. ამას ყველა ხედავს, მაგრამ ამაოდ ფიქრობს ვინმე, რომ მას შეუძლია ამ უფსკრულის გადალახვა და ყველა გადარჩება, თუ მას დაუჯერებენ. თუ არ ვცდები, ჩერჩილმა თქვა ხრუშჩოვზე — ორი ნახტომით მოინდომა უფსკრულის გადალახვაო. ხომ უაზრობაა ორი ნახტომი სივრცეში, რომელსაც საყრდენი წერტილი არა აქვს, მაგრამ კაცობრიობა ისეთი უფსკრულის პირას დგას, რომ ერთი გიგანტური ნახტომიც გამორიცხულია. გონს მოგვება კაცობრიობა? „ყოფნა-არყოფნა, საკითხავი სწორედ ეს არის“!

1988. ღვინობისთვე

დ ე მ ო ს ი დ ე მ ო კ რ ა ტ ი ი ს წ ი ნ ა ა ღ მ დ ე ბ ? !

არ განელეზულა 9 აპრილის ტრაგედიით გამოწვეული გლოვა და ემოცია, დიდხანს არ დაცხრება გულისტკივილი, ჭრილობა პირს არ მოკრავს, მაგრამ უკვე დადგა განსჯის დროც, უნდა ვიკვლიოთ ტრაგედიის მიზეზებიც და შედეგებიც. შეჭველია, ფარდა ბევრს რასმე აეხდება, გამოჩნდებიან ნამდვილი დამნაშავენიც, თუმცა, ზოგი მათგანი ჩრდილში დარჩება, მის ადგილს განტევების კაცი დაიკავებს. რამდენადმე აღდგება ისტორიული სამართლიანობა. მხოლოდ რამდენადმე, რამეთუ დაუსჯელიც ბევრი დარჩება, თუნდაც თანამედროვე პილატეები, რომელთაც კოდექსის ვერც ერთ მუხლს ვერ მიუყენებ. მთავარია, იუდეები არ მოგვევლინონ მოციქულებად. და მაინც, ვერავითარი მართლმსაჯულება ვერ აღმოფხვრის მიზეზებს, რომელთაც ტრაგედია გამოიწვიეს. პილატეც და იუდაც უკვდავია, როგორც კი სათანადო ნიადაგს იპოვნიან, სულ ახალ და ახალ ადამიანთა სულში ჩასახლდებიან. მთავარია, ვიცოდეთ, რა არის ის ნიადაგი, რომელიც ღვარძლს აღმოაცენებს. საჭიროა ტრაგედიის გაკვეთილის ყოველმხრივ შესწავლა. სხვა ბევრი ტრაგედიაც დატრიალებულა ჩვენს მიწა-წყალზე. განსხვავებულია ყველა მათგანის საბაბი, გავიხსენოთ ისინი: 1804, 1812, 1832, 1848, წლები და მთელი სერია XIX საუკუნის აჯანყებებისა 1905, 1921, 1924, 1937, 1944, 1951, 1956, 1989... მთელი სერია მეოცე საუკუნეში. ნახევარი საქართველო წაიღო ამ ტრაგედიებმა. სხვადასხვა იყო საბაბი და ხელისუფლების მიერ შეფასება ამ მოვლენებისა, ისჯებოდა არა

მარტო „ხელმწიფე იმპერატორის“ თუ კომუნისტი დიქტატორის ღალატი, არამედ ზოგჯერ ერთგულებაც. კარგად გაიხსენა ნოდარ გრიგალაშვილმა „სამწუხარო პარალელები“ (ლიტერატურული საქართველო“, 28 აპრილი, 1989წ.).

მაგრამ არ შევცდები, თუ ვიტყვი, რომ საბაბთა სხვადასხვაობის მიუხედავად მიზეზი ამ უამრავი ტრაგედიისა იყო ერთი — ქართველობის მისწრაფება ეროვნული დამოუკიდებლობისაკენ. ნუ შევუდგებით იმის განსჯას, ამა თუ იმ ეტაპზე რამდენად გამართლებული იყო ეს მისწრაფება, მაგრამ ვერავინ უარყოფს, რომ ერს ამის უფლება ყოველთვის უნდა ჰქონოდა. და არ ჰქონდა არასდროს... ვინმეს შეიძლება მკრეხელობად მოეჩვენოს, რომ მე ამ მხრივ ვერავითარ განსხვავებას ვერ ვხედავ XIX და XX საუკუნეთა შორის. ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლის სამართლიანობას ვერ განსაზღვრავს სოციალური წყობა. არ არსებობს სოციალური წყობა, რომელიც თავისუფლების წყურვილს გაამტყუნებს. ოღონდ სოციალისტური ვიყო და თავისუფლება რა ჭირად მინდაო, ერს არ შეუძლია თქვას. ამიტომ სულაც არ მიმაჩნია მკრეხელობად, თუ ამ თვალსაზრისით ერთ სიბრტყეზე ვაყენებ რუსეთის იმპერიას და საბჭოთა კავშირს. ეს რომ ასეა, ჩანს ამ ორი სრულიად განსხვავებული ხელისუფლების მიერ ქართველთა ეროვნული მოძრაობის ერთნაირ შეფასებაში. ორივე ხელისუფლება, ერთმანეთს რომ არაფერში ეთანხმებიან, ამ შემთხვევაში აბსოლუტურად ერთნაირად მიიჩნევენ, რომ მათ მეტი უფლება აქვთ საქართველოზე, ვიდრე თვით ქართველებს და ქართველები თავიანთი აჯანყებით, თუ უბრალო პროტესტით ხელს ჰყოფენ მათს უფლებებს.

საკმარისია გავიხსენოთ ასეთი ანალოგია. 1801 წელს რუსეთის იმპერატორმა „მოიღო მოწყალება“, დაარღვია 1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატი, გააუქმა ქართული სახელმწიფოებრიობა და ეკლესიის ავტოკეფალია. და ეს გააკეთა, თითქოსდა, თვით ქართველი ხალხის საკეთილდღეოდ. 1921 წელს რევოლუციის ბელადმა დაარღვია თავისუფალი საქართველოს მთავრობასთან 1920 წელს დადებული ხელშეკრულება და შემოიერთა საქართველო, ეს აქცია გაამართლა ისევ ქართველი ხალხის კეთილდღეობის სურვილით. ორი ანტაგონისტური სახელმწიფოს მეთაურები საოცრად ერთსულოვანნი აღმოჩნდნენ იმის შეფასებაში, რომ, თითქოს, ქართველ ხალხს არ უნდოდა თავისუფლება და დამოუკიდებელი სახელმწიფო.

აქედან გამომდინარეობს ქართველთა ეროვნული მოძრაობის ანალოგიური შეფასებაც. ეს გარემოება უნდა გავითვალისწინოთ როცა 9 აპრილის ტრაგედიის შესახებ ვლაპარაკობთ. ყოველი პროტესტი, თუნდაც იგი სავსებით მშვიდობიანი და სიტყვიერი იყოს,

რომ არაფერი ვთქვათ შეიარაღებულ გამოსვლაზე (ღმერთმა ნუ ქნას — ქვა ქვაზე არ დარჩება!), შეფასდება როგორც ქართველების მიერ ხელყოფა იმისა, რაც მათ არ ეკუთვნის. მათ არ ეკუთვნის საქართველო! ჩვენ ვერ ვურიგდებით იმ აზრს, რომ საქართველო ჩვენი არ არის, ჩვენ ძხოლოდ ვცხოვრობთ საქართველოში, როგორც დიდი საბჭოეთის ერთი პატარა ნაწილში. ჩვენ შეგვიძლია სხვაგანაც, მაგალითად ციმბირში ვიცხოვროთ, რადგან ისიც საბჭოთა მიწაა, მაგრამ როგორც ციმბირს ვერ დავისაკუთრებთ, ისე ვერც საქართველოს. რაკი ამას ვერ ვურიგდებით, დროდადრო მწარე გაკვეთილებს ჩავვიტარებენ ხოლმე. ასეთია რეალობა, ასეთი იყო უკვე 1801 წლიდან და მას შემდეგ ამ მხრივ არაფერი შეცვლილა.

მსოფლიო იმპერიათა შორის ძველი რუსეთი ყველაზე სასაცილო იმპერია იყო: მას არასოდეს ჰქონია მეტროპოლია, მისთვის საკუთრივ რუსეთიც კოლონიას წარმოადგენდა. ამიტომ სრული უაზრობა იყო ქართველთა დაპირისპირება არა თუ ხელისუფლების ცალკეულ წარმომადგენლებთან, არამედ მასსავით დანაგრულ რუს ხალხთანაც. მიუხედავად ამისა, იმპერიის იდეოლოგიები ყოველნაირად ცდილობდნენ რუსებისთვის ეროვნული უპირატესობის ჩანერგვას და „ტუშემცების“ ასიმილაციას. არ შეიძლება ასეთ პირობებში პატივი არ ვცეთ რუს ხალხს, რომელმაც შეინარჩუნა ჰუმანიზმისა და სოლიდარობის გრძნობა, თუმცა იდეოლოგიურ აგრესიას უკვალოდაც არ ჩაუვლია. თუ გადავხედავთ ძველ პრესას, შეიძლება იქ ვერ ვიპოვოთ ტერმინები „ექსტრემისტები“, „ნაციონალისტები“ და მისთანანი, მაგრამ ვერავითარ განსხვავებას ვერ ვნახავთ ეროვნულ მოძრაობაზე იმდროინდელ შეხედულებებსა და დღევანდელს შორის. მაშინ ამბობდნენ, რომ ცალკეული „ბუნტოვნიკები“ ხელს უშლიან ღვთით ბოძებულ ხელმწიფე-იმპერატორის ტახტის სიმტკიცეს და, აქედან გამომდინარე, ხალხის კეთილდღეობას. დღეს კი ამბობენ — „ექსტრემისტები“ და „ნაციონალისტები“ ცდილობენ ხალხთა ურღვევი მეგობრობისა და ჩვენი მთლიანობის დაშლას, რასაც სასტიკად გმობს საბჭოთა ადამიანიო. დიდია განსხვავება? ვგონებ, სულაც არ არის! ეს თუ არ გავითვალისწინეთ, ვერაფრით ავხსნით ცენტრალური საინფორმაციო ორგანოების ტენდენციურობას 9 აპრილის ტრაგედიასთან დაკავშირებით. ამბობენ, მომხდარ ამბებში ერთი რეჟისორის, ხოლო მათს გაშუქებაში ერთი რედაქტორის ხელი იგრძნობაო. მაგრამ ეს ახსნა არ არის. ვფიქრობ, მიზეზი უფრო ღრმად უნდა ვეძებოთ. გარდა ზემოთ აღნიშნული ზოგადი პრინციპებისა, ამ ვითარებას სხვა პირობებიც განსაზღვრავს, ეს პირობები ემყარება ოთხ ამბიციას: იდეოლოგიური ამბიცია, უწყებრივი ამბიცია, ეროვნული ამბიცია და პიროვნული ამბიცია. როცა

ეს ოთხი ამბიცია ერთ წერტილში იყრის თავს, ყველაფერი დასაშვებია: სისხლისღვრა, დანაშაულის მსხვერპლისთვის გადაბრალდება, სიცრუე, ცინიზმი. ყველაფერი ერთად მოხდა 9 აპრილს. იდეოლოგიური ამბიციის გამოვლინება იყო ის, რომ მშვიდობიან მიტინგში ხელისუფლება ხელდასაბამით კავშირის მთლიანობის ხელყოფას. უწყებრივი ამბიცია გამოიხატა იმაში, რომ სამხედრო ხელისუფლებამ არა თუ ბარბაროსული ხერხებით ჩატარებული აქციის აღიარება არ ინება, არამედ ოთხი ათასამდე მოწამლული ადამიანის ჯანმრთელობის გადასარჩენად არ გაუმხილა მედიცინის მუშაებს, როგორ შეიძლებოდა მათი მკურნალობა. ეროვნული ამბიცია იმაში გამოიხატა, რომ მიტინგის მონაწილეებს ნაციონალისტობა დასწამეს და საინფორმაციო ორგანოებმა, განსაკუთრებით სამხედრო გაზეთებმა სცადეს ემოქმედათ რუსების ეროვნულ თვითშეგნებაზე და განეწყოთ ქართველთა წინააღმდეგ. პიროვნულ ამბიციებზე აღარაფერს ვიტყვი, რადგან ამას უფრო კარგად დავინახავთ, როცა უმაღლესი საბჭოს კომისიის დასკვნები გამოქვეყნდება.

იმისათვის, რომ შეუფერხებლად იმუშაოს იდეოლოგიურმა მანქანამ, რომელიც უზრუნველყოფს რესპუბლიკათა ყოველგვარი სეპარატისტული მიდრეკილების აღკვეთას, საჭიროა სათანადოდ აღიზარდონ ამ მიდრეკილებათა დამთრგუნველი ძალები. ტრაგედიის პირველ დღეებში ყველგან გაიგონებდით—ვინ არიან ეს უპატრონოები, ეს კანიბალები, რომელ ქვეყანაში გაჩნდნენ, სად გაიზარდნენ, ალბათ, არც თავიანთი მშობლები იციან, არც და, არც ძმად. ლაპარაკი იყო ალესილი ნიჩბებით და ხელკეტებით შეიარაღებულ ყასბებზე, შინაგან საქმეთა სამინისტროს სპეციალურ რაზმებზე. ახლა ვიცით, რომ, თურმე, მათ სახელებიც და გვარებიც ჰქონიათ. სამხედრო წოდებებიც, ერთი სიტყვით, გარეგნულად ადამიანები ყოფილან. მათი მეთაური გენერალ-მაიორი ი. ეფიმოვი, ოფიცრები ყოფილან. ლ. გრიშჩენკო, ლ. ზალალუტდინოვი, ს. რომანენკო, ი. ბლიუმი, ა. ვარვიანსკი, ს. მოჟაევი, ს. კოსტენევიჩი, რ. ძამოევი, ი. ავსიანიკოვი, უფრო დაბალი ჩინები ჰქონიათ გ. ლიუბუშინს, ვ. კლინკოვს, გ. ლეუშკანოვს, დ. ხალილოვს, ი. ისლიმოვს, ბ. ჯეკსენბიევს, ჟ. მანმეტოვს, ხ. ჯურაევს, კ. ილიასოვს, ვ. დოლინინს, ა. ბოგატკვს, ს. სისკოვს, ს. კარპოვს, ა. კაბინინს, ს. პრიახინს, ვ. გრიგორს, ვ. კოროლიოვს, ვ. პორფენოვს... დარწმუნებული ვარ, ისინიც მალე მიიღებენ უფრო მაღალ ჩინებს, რადგან ცუდია ის ჯარისკაცი, რომელიც გენერლობაზე არ ოცნებობს. ესენი კი, როგორც მათი უფროსები ფიქრობენ, ძალიან კარგი ჯარისკაცები არიან.

როგორც ხედავთ, ბევრი მკვლელის გვარი ვიცით, მაგრამ ისინი ახლა შორს არიან და 9 აპრილს თბილისის მაღაზიებიდან დატაცებულ არაყს ხუხავენ...

საიდან ვიცით ეს გვარები? არმიული გაზეთიდან „ნა სტრაჟე“, რომელსაც აწერია — „ნაწილიდან გატანა არ შეიძლებაო“. გაიტანეს ეს გაზეთი ნაწილიდან. ვერ ინახავს, თურმე, ჩვენი არმიის ზოგიერთი ნაწილი სამხედრო საიდუმლოს. ქიმიური იარაღიც გაიტანეს და ამით კიდევ ერთი საიდუმლო გასცეს.

მაგრამ მთავარი საიდუმლო, რაც ამ გაზეთით გახდა ცნობილი, არის არა სისხლის სამართლის დამნაშავეთა გვარები, არამედ ის აღმზრდელობითი მუშაობა, რომელსაც ასეთ ნაწილებში ატარებენ ადამიანის ხორცის საკვებ მანქანად გადასაქცევად. გაზეთში დაბეჭდილია კაპიტან მ. გრინიუკის რეპორტაჟი 9 აპრილის ამბებთან დაკავშირებით (თარგმნა და სათანადო კომენტარით გადმოთქვა „ლიტერატურულმა საქართველომ“, 28 აპრილს, 1989 წ.).

ბევრმა ჩვენგანმა ნახა დოკუმენტური კადრები, როგორ დახვდნენ მიტინგის მონაწილენი დამსჯელ რაზმებს: ისინი ლოცვას ღაღადებდნენ, მღეროდნენ, მშვიდობიანად გაატარეს ჯავშნიანი მანქანები, წინააღმდეგობა აზრად არ მოსვლიათ, „დაესხდეთ, დაესხდეთო“ — ერთმანეთს მოუწოდებდნენ. შეწყდა გოგონას კრიალა ხმა — „დავიღლები საქართველოს სიყვარულში...“ და ჯოჯოხეთი დატრიალდა. ჩემზე შემზარავი შთაბეჭდილება დატოვა ვიდეოკასეტაში გაგონილმა ახალგაზრდა ბიჭის ხმამ: ნუ იგინებო, ამხანაგს უსაყვედურა! ასეთ დროს? საიდან ეყო ამ კეთილშობილ ბიჭს ძალა, გინებითაც კი არ ეპასუხა მკვლელებისთვის? კაპიტან მ. გრინიუკს კი ასე არ უნდა: „ქალაქის ცენტრალურ ქუჩაში შეკრებილი ნაციონალისტურად განწყობილი ელემენტების მიერ წაქეზებული დემონსტრანტები უკიდურესად აგრესიულად, გამომწვევად იქცეოდნენ, ჰქონდათ ანტისაბჭოთა ლოზუნგები, იმუქრებოდნენ, საბჭოთა და პარტიულ მუშაკებს გაუუსწორდებოდათ. ბევრი მოქალაქე, განსაკუთრებით ახალგაზრდები, მთვრალი იყო. შეიარაღებული იყვნენ ჯოხებით, ქვებით, არმატურით და სხვა საგნებით“. ეს კიდევ არაფერი, თურმე ისინი ქალებს დარევიან, რომ მათი სიკვდილი შემდეგ ჯარებისათვის დაებრალეზინათ. სიცოცხლის რისკით მამაცი რაზმელები გადაშვებულან ამ ორომტრიალში უდანაშაულო მსხვერპლთა გადასარჩენად. მაგრამ ვინ აცალათ, რომ ეგონათ, სამშვიდობოს გაიყვანეთო ღა პირველი დახმარების აღმოჩენა მოიწადინეს, ამ დროს ისევ დაესხნენ თავს საზიზღარი ქართველები და სიკვდილს ძლივს გადაურჩნენ. მერე რაღაც ტრანშეა უპოვიათ ზედ მთავრობის სასახლის წინ (!) მამაც მემომრებს და შიგ ჩაყრილ ქალებს შეელოდნენ. რა გვეშველებოდა, თურმე, ასეთი მცველები რომ არ გამოგჩენოდნენ! ძალიან მეჭვება, რომ კაპიტან მ. გრინიუკს ზღაპრის დაწერა უნდოდა. ეს სტატია სულ სხვა მიზანს ისახავს — განაწყოს

„ნაციონალისტი“ ქართველების წინააღმდეგ მკითხველი, მოაშა-
დოს იგი ახალი მკვლელობისათვის. თუ ბარბაროსული აქციის შე-
ფასება ასე ხდება, როგორ უნდა წარმოვიდგინოთ მისი შემზადება?
რომ ნათელია, როგორ განიწყვეს რაზმელები მათმა მეთაურებმა და
პოლიტხელებმა? იყო თუნდაც ერთი სიტყვა ნათქვამი ხალხთა
მეგობრობაზე, ჰუმანიზმზე, დემოკრატიაზე, თუ პირიქით — მოუწო-
დებდნენ, რომ ეს ერი გასაქრობია, რომ მისი ბრალია ყველაფერი,
რაც ჩვენ, რუსებს, გვჭირს რომ მან შვა სტალინი, ბერია და
ამიტომ რამდენიც შეგვიძლია, უნდა დაეხოცოთ! სხვანაირად რო-
გორ უნდა ავხსნათ ასეთი დაუნდობელი ჩეხვა უმწეო ქალებისა და
დუემორეული მკვლევლების შეძახილი — „ესეც .თქვენ სტალინის-
თვისო“!

მკვლელი სიძულვილით უნდა აღზარდო, მკვლელს კაცთმოყვა-
რეობით და სათნოებით ვერ აღზრდი. მაგრამ თუ მსხვერპლი სი-
ძულვილს არ იმსახურებს? მაშინ უნდა იცრუო და ის მიაწერო,
რაც თვით შენ ხარ. ვერაფერს იტყვი, ეს კარგად შეუთვისებია არა
მარტო სტატიის ავტორს, არამედ „ნა სტრაჟეს“ რედაქციას და,
უნდა ვიგულისხმოთ, ამ საოცარი ნაწილის მთელ იდეოლოგიურ სამ-
სახურს:

მაგრამ დრო მოვა და ასე აღზრდილი მკვლევლები „დამსახურე-
ბულ“ პენსიაზე გავლენ. ხომ ახლავე უნდა ვიზრუნოთ ცვლაზე,
ხომ უნდა აღვზარდოთ ბავშვები, რომელთაც დღესვე გაუღვივდებათ
სიძულვილი ქართველი „ექსტრემისტებისა“ და „ნაციონალისტე-
ბისადმი“? ამ ამოცანის გადაწყვეტა თავის თავზე აუღია საკდესის
კორესპონდენტს ვლადიმერ ეგოროვს და სპეციალურად „პიონერ-
სკაია პრავდისთვის“ გაუშანშალება სიცრუე (27 აპრილი, 1989 წ.)

ჩვენ რომ აღვშოთდით, როგორ გადასცა სატელევიზიო პროგ-
რამა „ერემიას“ საკდესმა ყალბი ცნობა, თითქოს, მოკლულთა შორის
მოწამვლის ნიშნები არ დასტურდებაო, ვეგოროვის სტატიის წა-
კითხვის შემდეგ აღარაფერია საეჭვო. საკდესს თუ ასეთი უსინდისო
კორესპონდენტები ჰყავს, კარგად ყოფილა ჩვენი საქმე, გაცოცხლე-
ბულან და ეგ არის ჟღანოვი და სუსლოვი! აი, როგორ ეხმიანება
სამხედრო კორესპონდენტს საკდესის კორესპონდენტი: „ნაციონა-
ლისტურად განწყობილმა ადამიანებმა თანდათანობით გაამძაფრეს
ვითარება ქალაქში. რუსთაველის პროსპექტზე გაისმა ანტისაბჭოთა
ლოზუნგები, მოწოდება მოსწყვიტონ საქართველო საბჭოთა ხალხის
ძმურ ოჯახს“. ამაზე უფრო დიდი ადამიანური ცოდვა ხომ არ არსე-
ბობს კაცობრიობის წინაშე — მოსწყვიტო საქართველო ძმურ ოჯახს!
ეს, როგორც ვნახეთ, „ისტორიული“, ორსაუკუნოვანი ცოდვაა, რო-
მელიც ზურგზე გვაწევს.

მაგრამ ეს არ არის მთავარი. უბედურება ის არის, რომ ვეგოროვმა აიღო და პირდაპირ „ძმურად“ სულში ჩაგვაფურთხა ქართველებს!

„ჩემთვის, მომხდარი ამბის უნებლიე მოწმისთვის, — წერს იგი, — განსაკუთრებით მტკივნეული იყო მენახა, რომ ტრაგედიის მსხვერპლნი გახდნენ პირველ რიგში ხანშიშესული ქალები და მოსწავლე გოგონები, რომელნიც ვილაცის ბოროტი ნებით აღმოჩნდნენ შეტაკების ეპიცენტრში. ვისთვის იყო ხელსაყრელი, რომ მოწიფულმა მამაკაცებმა წინ აიფარეს ისინი, როგორც სამხედრო მწკრივებისაგან „დამცველი ბარიერი“? წარმომიდგენია ახალგაზრდა ოფიცრის გრძნობა, რომელიც ჩემს თვალწინ ცდილობდა ეხსნა ბრბოს ფეხქვეშ დავარდნილი ახალგაზრდა ქართველი ქალი და მიიღო მისივე თანამემამულისაგან ბარაქიანი კეტიტ ღარტყმა ფეხებში“.

შეუძლებელია „თვითმხილველის“ მიერ მოთხრობილი ამ აბდუბდის ანალიზი. ქალები თუ ეპიცენტრში იყვნენ და არა განაპირას, ჩანს, რომ კაცებს ისინი წინ კი არ აუფარებიათ, შუაში ჰყოლიათ, ჯარებს კი კაცების რკალი გაურღვევიათ, „რაინდულად“ ქალებს დარევთან. რაც შეეხება ოფიცრის კეთილშობილებას, ესეც სამხედრო გაზეთის კაპიტან-კორესპონდენტის ვერსიის განმეორებაა. მთავარი კი სხვა არის: წარმოგიდგენიათ, რა ზიზღს გამოიწვევს „პიონერსკაია პრაედას“ მოზარდ მკითხველში ქართველების სილაჩრე, უბედურ ქალებს რომ ეფარებიან? ო, რა საშიშია აგრესიაა ნორჩი მკითხველის სულის ხელში ჩასაგდებად! თანაც რა უსინდისოდ ატყუებს გულუბრყვილო ბავშვებს კორესპონდენტი, როგორც შემდეგ გამოირკვა, იგი 9 აპრილს თბილისში არც კი ყოფილა, „თვითმხილველი“ მხოლოდ რამდენიმე დღის შემდეგ ჩამობრძანებულა!

ეს მაგალითები სრულებითაც იმ მიზნით არ მომიყვანია, რომ ცალკეული უპასუხისმგებლო ჟურნალისტი დავადანაშაულო, ასეთი უკუღმართობის მიზეზი უფრო ღრმად არის საძიებელი, გულმოდგინედ მუშაობს იმ ოთხ ზემოთ აღნიშნულ ამბიციებზე აგებული მანქანა, რომლის პრინციპია ცენტრის შეუცდომლობის აღიარება ყველა ვითარებაში. მართალია, ამ მანქანის ზოგიერთი დეტალი ძველებურად სინქრონულად ვედარ მუშაობს: საიდუმლო მოქმედებათა ნაწილი საჯაროდ ცნობილი გახდა, გაირღვა ჯებირი და „მოსკოვსკიე ნოვოსტის“ წყალობით, ქართველ სახალხო დეპუტატთა მოწადინებით ვითარება მკვეთრად შეიცვალა, რის გამოც ცენტრალური პრესა საერთოდ გაჩუმდა, ხოლო ტელევიზია იბულებული გახდა უკან დაეხია, მაინც ვერ ელევძან საბოლოო დასკვნის გამოტანამდე დამსჯელთა გამართლებას და დაზარალებულთა დადანაშაულებას. 29 აპრილს პროგრამაში „ვრემია“ არ დასჯერდნენ არმიის

რეაბილიტაციას, საჭიროდ ცნეს აღენიშნათ, რომ თბილისში კვლავ დაძაბული მდგომარეობაა, რომ ექსტრემისტები სამხედრო მოსამსახურეთა ოჯახებს ფანჯრებს უმტვრევენო. 4000 კაცს გადააჭარბა მოწამლულთა რაოდენობამ, რუსთაველის პროსპექტზე სამი კვირის შემდეგ გავლილი ხალხი იწამლება! „ერემიას“ კი ამის აღსანიშნავად „ერემია“ არ რჩება — მან ხომ ჩამტვრეულ შუშებზე და ქართველების „დიკარობაზე“ უნდა ილაპარაკოს. ვინ უწევს იმას ანგარიშს, რომ თბილისი მარტო ქართული ქალაქი არ არის, რომ იგი დაძეძგილია ათასი პროვოკატორით, მათ შორის ისეთი ადამიანებითაც, ვისაც არ უნდა, რომ მშვიდობა იყოს ქალაქში.

არ ვიცი, ფოლკლორია, თუ მართლა ისეა, რომ შპ-ის ზემოთ ხალხის დახოცვა გენოციდად ითვლება. ამიტომ ეძებდა ტრაგედიის შემდეგ დღეებში გამწარებული ხალხი თითქოს საგანგებოდ გადამალულ გვამებს. ახლა კი შეგვიძლია დავმშვიდდეთ, იმდენი საწამლავი მოუფრქვევიათ ჩვენს „მხსნელებს“, რომ მსხვერპლმა 4000 კაცს გადააჭარბა. გენოციდია, აბა რა არის? რა ვუყოთ, რომ ყველა არ დაიხოცა, ხომ გაიმეტეს სასიკვდილოდ?

სამასი წელი ფიქრობდა ქართველი ერი არაბობისგან განთავისუფლებას და ბოლოს მიაღწია — მძლავრი ქართული სახელმწიფო შექმნა „ექსტრემისტი და ნაციონალისტი“ დავით აღმაშენებლის წყალობით. თითქმის ორასი წელია ფიქრობს ქართველი ერი საკუთარი, დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნას, ათასიც რომ გავიდეს, ამას არ მოიშლის. თუ გვინდა, რომ მოისპოს ეს სურვილი, უნდა მოისპოს თვით ერი! რა არის ამ სურვილში ცუდი, რით ეშუქრება ეს სხვა ერებს? განა ყველაფერი არ უნდა გაკეთდეს იმისათვის, რომ რესპუბლიკამ მოიპოვოს სრული ეკონომიკური, კულტურული, ეროვნული და პოლიტიკური დამოუკიდებლობა და ყოველივე ამის შემდეგ მეგობრულად იყოს დაკავშირებული სომხეთთან, აზერბაიჯანთან, რუსეთთან და სხვებთან? ახალგაზრდობა იქნებ ჩქარობს ამ იდეალის განხორციელებას, მაგრამ ამისათვის განა მას თავში ალესილი ნიჩაბი უნდა ვუჩაჩქუნოთ?

სამართლიანად აღიარეს, რომ 9 აპრილის ტრაგედია გარდაქმნისა და დემოკრატიის წინააღმდეგ მიმართული აქცია იყო. მაგრამ ვინ განახორციელა იგი დემოკრატიის წინააღმდეგ, თვით დემოსმა?

არ შეიძლება ერი იყოს რამეში დაძნელებული. საქართველოს არავის წინაშე დანაშაული არ მიუძღვის, ქართველი ერის წინაშე კი მეტნაკლებად დანაშაული ბევრია — იმპერატორ პავლე პირველიდან დაწყებული დღევანდლამდე, სამწუხაროდ, მათ შორის არა ერთი ქართველიც.

9 აპრილის სისხლიანმა კვირამ ერის კონსოლიდაცია გამოი-

წვია: საბედნიეროდ, ჩვენი მტრები ჭკუას ვერ სწავლობენ. დღეს ჩვენ არა გვაქვს უფლება, ცალ-ცალკე ჯგუფებად შევიკრიბოთ, ერთმანეთს ყურში ვუჩურჩულოთ — მოხუცებმა ცალკე, ახალგაზრდობამ ცალკე, ინტელიგენციამ ცალკე, მუშათა კლასმა ცალკე, გლეხობამ ცალკე, კაცებმა ცალკე, ქალებმა ცალკე, მთავრობამ და არამთავრობამ ცალ-ცალკე... ჩვენ ხომ ერთნი ვყოფილვართ, ხომ ერთი სატკივარი გვექონია? მაშ მოვუსმინოთ ერთმანეთს, გავუგონოთ ერთმანეთს და ერთად მოვიშუშოთ ეს სატკივარი.

უნდა შეიქმნას ერთიანი მძლავრი ორგანიზაცია, სახალხო ფრონტი. გვერდზე უნდა გადავდოთ ყოველგვარი ამბიცი — პიროვნული იქნება იგი თუ კოლექტიური. სახალხო ფრონტმა უნდა შექმნას ეროვნული პარლამენტი, რომელიც ერთ თანაბარუფლებიან პალატად შეუერთდება რესპუბლიკის უმაღლეს საბჭოს. უმაღლესი საბჭო ჩვენთანაც უნდა იყოს ორპალატიანი, თუ საქართველო მართლა სახელმწიფოა და მართლა სუვერენულია. ეროვნულ პალატაში სავსებით შესაძლებელი იქნება ფრაქციების არსებობა, რაც წარმოდგენელია დღევანდელ უმაღლეს საბჭოში, იქნება აზრთა პლურალიზმი, მაგრამ იქნება საერთო სულისკვეთებაც, რაც მთავარია, ამ პალატის საშუალებით ჭეშმარიტად სახალხო კონტროლი დაწესდება უმაღლესი ხელისუფლების, მათ შორის პარტიულ ორგანოებზე, არ გატარდება საქართველოსთვის საზიანო არც ერთი ღონისძიება. სახალხო ფრონტს უნდა მიეცეს ტრიბუნა როგორც უმაღლეს საბჭოში — თანაბარუფლებიანი პალატის სახით, ისე პრესის საშუალებით: — სახალხო ფრონტს უნდა ჰქონდეს თავისი გაზეთი, თავისი პროგრამა ტელევიზიაში. ეს იქნება ნამდვილი დემოკრატია, არა მარტო გამოირიცხება 9 აპრილის მსგავსი ტრაგედიების შესაძლებლობა, არამედ თანდათანობით მიიღწევა სანუკვარი ოცნება — საქართველოს სრული პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული დამოუკიდებლობა, საქართველო იქნება დამოუკიდებელი სახელმწიფო, რომელიც ნებაყოფლობით არის რესპუბლიკათა კავშირის წევრი და არა ვისიმე პროვინცია.

1989. ვარდობისთვე

საჯარო განხილვისათვის გამოქვეყნდა გადასახადების ახალი სისტემის კანონის პროექტი. კაცმა რომ თქვას, მე ვინ მკითხავს; რომელი ფინანსიკი ან ეკონომისტი მე ვარ, რომ ამ დარგის გიგანტებს რაიმე გავუწეორო, მაგრამ თუ საჯარო ანუ სახალხო განხილვაა, მე ხომ ვარ ხალხის ნაწილი? ეს პროექტი არ მომწონს, კანონად რომ იქცევა, ცხადია, მომეწონება... მაგრამ ვიდრე მომეწონებოდეს, თუმცა, არამკითხე მოამბის ანდაზა კარგად მახსოვს, სათქმელს მაინც ვიტყვი.

ჩვენი ფინანსისტების სიბრძნეში რომ ეჭვი არ შეგვეპაროს და კითხვა არ დაგვებადოს, საიდან იანგარიშეს მათ ეს ციფრები, პროექტში კაპიკებიც კია აღნუსხული, მაგალითად, 18 001 მანეთიდან გადასახადია 3554 მანეთი და 40 კაპიკი. რატომ 40 კაპიკი და არა 60 ან 20? იმიტომ რომ ასეა!

სხვა რამ უფრო საოცარია ამ პროექტში. ავიღოთ, მაგალითად, მწერალი, რომელიც ლიტერატურული შრომით არჩენს ოჯახს. მისი საშუალო თვიური შემოსავალია 900 მანეთი. ნუ ვიტყვით, რომ ეს ძალიან დიდი ფულია და მის დახარჯვას ოჯახი ვერ აუღის. ისიც გავითვალისწინოთ, რომ მწერალი რომანზე იწყებს მუშაობას და გაისად შეიძლება ვერაფერი აიღოს. ყოველთვიურად მწერალს უქვითავენ 86 მანეთს და 20 კაპიკს. წლის ბოლოს ეს მწერალი ვალდებულია საფინანსო ორგანოში გადასახადის ხელახლა გადასაანგარიშებლად წარადგინოს დეკლარაცია. ზეპირი და დაუმოწმებელი დეკლარაცია არავის სჭირდება. ამიტომ დარბის მწერალი რედაქციებში, რადიო-ტელევიზიაში, თეატრებში და აგროვებს ცნობებს აღებული ჰონორარის შესახებ. ასეთი ორგანიზაცია შეიძლება ათეულობით იყოს, შემდეგ ღვება რიგში (!) დეკლარაციის ჩასაბარებლად. ასე დარბის მთელს საბჭოთა კავშირში 10 ათასი მწერალი, 20 ათასი მხატვარი, ასი ათასობით კიდევ სხვა, იხარჯება ათასობით ტონა ქაღალდი, დრო, ნერვები, დღედაღამ მუშაობს საფინანსო ორგანოთა საგანგებოდ გაზრდილი შტატი და ხდება დაანგარიშება. ქაღალდის, დროისა და შტატების გაზრდა პროექტის ავტორებს, ეტყობა, არ ენაღვლებათ, მთავარია მოგება. რა გამოდის? მწერალს ერთი წლის განმავლობაში ნომინალურად მიუღია 10 800 მანეთი, ფაქტიურად კი (რედაქციების შემდეგ) 9765 მანეთი და 60 კაპიკი. ჩავიხედოთ ცხრილში. მწერალს 9,865 მანეთიდან და 60 კაპიკიდან უნდა გადაეხადა 932 მანეთი და 80 კაპიკი, მან კი ყოველთვიური რედაქციის გზით გადაიხადა 934 მანეთი და 40 კაპიკი. კარგი, ვთქვათ, დაუბრუნებს საფინანსო ორგანიზაცია მას 1 მანეთს და

60 კაპიკს (ამ დაბრუნებისაც აუარებელი ქაღალდი და რეზოლუციები დასჭირდება). ღირს ამისთვის წვალება?

გარდა ამისა, აუცილებელია გათვალისწინებული იქნას შემდეგი გარემოება: არ უნდა იბეგრებოდეს საქველმოქმედო მიზნით გადარიცხული თანხა, უფრო მეტიც, თანხა, რომელიც იხარჯება, ვთქვათ, ბინის ასაშენებლად, რემონტზე, მანქანის შესაძენად, კოოპერატიული წარმოების გასაფართოებლად და მოქალაქეს შეუძლია წარმოადგინოს სათანადო საბუთები. თორემ რა გამოვიდა, ჩვენ მოგვეწონა სხვა ქვეყნებში შემოღებული პროგრესული გადასახადების სისტემა და არ მოგვწონს ჰუმანური პრინციპი, რომელიც ხელს უწყობს მოქალაქეთა და, აქედან გამომდინარე, სახელმწიფოს კეთილდღეობის ამაღლებას?

1989. ენკენისთეე

ბ ვ ი შ ვ ე ლ ი ბ ა ვ ი თ ო მ რ ა მ ი ?

ბევრჯერ დასმულა ასეთი კითხვა, გვალვის დროსაც, გამუდმებული წვიმების დროსაც, სპორტული შეჯიბრების დროს თუ ისეთი უბრალო რამის საყიდლად რიგში დგომისას, როგორიცაა, მაგალითად, საპონი (სხვათა შორის, არც ერთ „განვითარებად“ ქვეყანაში არ მეგულება ჩვენსავით პირდაუბანელი ხალხი!).

მაგრამ ასეთივე კითხვა მაშინაც ისმის, როცა დემოკრატიის ყოფნა არყოფნის საკითხი წყდება — გვეშველება ვითომ რამე?

თუ ასე გაგრძელდა, არაფერი გვეშველება!

აუპ, რას ამბობო, პირზე ხელს ამაფარებს, ვინც ასე წარამარა აფრიალებს „პერესტროიკის“ ლოზუნგებს.

რა ვქნა, მე მაინც უნდა გავიმეორო: თუ ასე გაგრძელდა, არაფერი გვეშველება!

აუპ, რას ამბობო, ის კაციც მეტყვის, ვისაც მთელი იმედები „პერესტროიკაზე“ აქვს დამყარებული. და ბოლოს და ბოლოს მეც გავჩუმდები: შე კაცო, მტერი კი არა ვარ, თქვენიანი ვარ!

მაგრამ ვიდრე გავჩუმდებოდე, მიზეზს მაინც ვიტყვი, რამაც ამ გუნე აზე დანაყენა. 9 აპრილის ტრაგედიის ცენტრალურ პრესაში გაშუქების ამბავი ყველას მოგეხსენებათ. ჩეხებს და წამლეს ხალხი და „პლურალიზმის“ პრინციპით მერე სულში გვაფურთხეს — ერთმანეთი გასრისესო, რის გაზი, რა გაზიო.

შეიძლებოდა ამით გული არ გაგვტეხოდა, რას იზამ — ხალხი ადმინისტრაციულ-მბრძანებლობითი მეთოდით არის ჯერაც შეხუთული, მაგრამ იზრდება მომავალი თაობა, მოდის კომკავშირი —

ხვალინდელი ცეკას მდივნები, მინისტრები და გენერლები, ისინი ხომ „პერესტროიკის“ შეილები არიან!

ვნახოთ, რა გვითხრეს ამ შეილებმა საკავშირო ალკკ ცენტრალური კომიტეტის ამასწინანდელ პლენუმზე, კერძოდ, შინაგან საქმეთა ჯარების პოლიტმუშაკმა ო. ჟურავლიოვმა. მან წაიკითხა 9 აპრილის ორი გმირის, ძერჟინსკის სახელობის დივიზიის ფერეიტორ ხოროშევსკის და რიგითი დობროვოლსკის სიტყვები. ეს გვარები ისე კეთილშობილურად ჟღერს, ეტყობა, საგანგებოდ შეურჩევია — ამათ ვინ არ დაუჯერებსო. ერთი მათგანი კითხვას სვამს — დემონსტრაცია თუ მშვიდობიანი იყო, რატომ ჩახერგეს გასასვლელი მანქანებითო. გააჩნია, რომელი მხრიდან მიუდგები, გასასვლელი ხომ იმავე დროს შემოსასვლელიც არის, მაშ როგორღა შემოვიდნენ ტანკები და ჯარები?

თურმე, დემონსტრანტები ყვიროდნენ საშინელ ლოზუნგებს — „მოვსპოთ შინაგან საქმეთა სამინისტროს აპარატიო“, ხოლო ჯარისკაცებს „ფაშისტებს“ ეძახდნენ, სხვათა შორის „ყველგან, არა მხოლოდ თბილისში. ვიყავით ჩვენ ერევანშიც, გვესმოდა ეს შეძახილები. იგივე იყო სუმგაითშიც. და ამაზე არავინ წერსო“ — შეწუხებულაა ხოროშევსკი. ეს საცოდავი იმაზე კი აღარ ფიქრობს, რომ თუ მას ყველგან „ფაშისტს“ ეძახიან, მთლად რიგიანად ვერ პქონია საქმე. ხოლო კეთილი ნების დობროვოლსკი გვაუწყებს, რომ საქართველოში ხომ მამაკაცები ყველა საქმეს მარტო თვითონ წვევებენ (ისტორია გავიხსენოთ!), დემონსტრაციაზე კი ძალით მოათრიეს ცოლები და შეილებიო. მერე, თურმე, თვითონ დარვეიან თავიანთ ქალებს. ერთი ქალი ჯარისკაცებთან მივარდნილა — „მიშველეთ, „სოლდატიკებო“, მეტი აღარ შემიძლიაო“. მაგრამ ორი ქართველი მამაკაცი, თურმე, იქვე წდა ამ ქალს ხელებში და ფეხებში და კვლავ ბრბოში შეათრია. „აი ესეც თქვენი ერთი მსხვერპლიო“ — აქეთ გვათვლის დობროვოლსკი. შემდეგ აღწერილია, როგორ იცავდნენ ჯარისკაცები უმწეო ქალებს მათი ქმრებისგან, მამებისგან და ძმებისგან და თვით როგორ დაზარალებდნენ ამის გამო. აი ნახეთ, ვინ არის სინამდვილეში მკვლელი და ვინ იცავდა თავსო.

რას ჰგავს ესო, კითხულობს აღშფოთებული მაიორი ო. ჟურავლიოვი, ასე თუ გაგრძელდა და პრესამ სიმართლე არ თქვა ამ უანგარო ყმაწვილებზე, ჩვენ 19 საათის შემდეგ სახლიდან ვედარ გავალთ, რადგან შეიძლება ყოველი ჩვენგანი დანაშაულებრივი ძალადობის მსხვერპლი გახდესო. ბოლოს და ბოლოს ჩვენ ხომ სახალხო არმია ვართო. ყურადღებისთვის მადლობაო, მოახსენა ბოლოს პლენუმს ორატორმა და ტაშიც მიიღო, ტაში! ამ ტაშს კი ვერ ეღირსა შემდეგი ორატორი ა. ახალაძე, რომელმაც თავისი სიტყვის დასასრულს

ცხადყო ო. ჟურავლიოვის მოსაზრებათა აბსურდულობა, დაპირდა, რომ პლენუმის წევრებს ვიდეოკასეტასაც აჩვენებდა. რაშია საქმე, ვის უკრავს კომკავშირული პლენუმი ტაშს, ვის მხარეზეა იგი? მაქსოვს, მწერალთა VIII ყრილობაზე, როცა ვ. რასპუტინმა სცადა შეურაცხყოფა მიეყენებინა საქართველოსათვის, მას ტაში დაუკრეს, მაგრამ უფრო მეტი ტაში დაიმსახურა გ. ტროეპოლსკიმ, რომელმაც ბოდიში მოუხადა ქართველ ერს. მწერლობა მიხვდა, ვინც იყო მართალი. ნუთუ კომკავშირის ესოდენ მაღალი ფორუმი ამას ვერ ხვდება? ყოველ შემთხვევაში „კომსომოლსკაია პრავდას“ პუბლიკაციაში (23 მაისი) ჩანს, რომ ვერ ხვდება! კარგად ყოფილა ჩვენი საქმე!

და ამის შემდეგ კიდევ გიკვირთ, როცა ვამბობ, თუ ასე გაგრძელდა, არაფერი გვეშველება-მეთქი?

გვეშველება ვითომ რამე?

1989. ვარდობისთვე

ბ ზ ა მ ხ ო ლ ო ლ ი რ თ ი ა — კ ო ნ ფ ი ღ ი რ ა ც ი ა!

ამ რამდენიმე წლის წინათ, როდესაც გარდაქმნის პროცესი დაიწყო, ლაპარაკი იყო იმაზე, რომ ჩვენი ქვეყანა ეკონომიკური კრიზისის პირას დგას, დღეს აღიარებულია, რომ კრიზისის პირას კი არა, კაი მამალი კრიზისის კლანჭებში ვართ მოქცეულნი, თანაც არა მხოლოდ ეკონომიკურის, არამედ სოციალურის და ნაციონალურისაც ეგ არის მხოლოდ, აქამდე არ გვინდა ვაღიაროთ, რომ იდეოლოგიური კრიზისიც გავგიდგა. უარყავით, რასაც ყოველდღიურად ხალხს ჩავჩიჩინებდით — სოციალიზმს ვაშენებთ, სოციალიზმი ავაშენეთ, გამარჯვებული სოციალიზმის ხანა დაგვიდგა, მომწიფებული სოციალიზმის ფაზაში შევედით, კომუნიზმის კვირახალხი დგებაო.. გამოირკვა, რომ ის არ აგვიშენებია, რაც უნდა გვეშენებინა, რომ „დროებითი სიძნელები“ მხოლოდ იმიტომ ყოფილა დროებითი, რომ უარესი გველოდა! მწვანილის ფასმა ათი ათასი პროცენტით მოიმატა... მარტო ამას როგორმე გაუძლებდა კაცი, მაგრამ ყველაფერი გაძვირდა, ზოგი ასი, ზოგი მეტი პროცენტით, მაგალითად, ავტომანქანა „სულ რაღაც“ ათასიოდე პროცენტით! რას არ დავაბრალეთ ჩვენი უკუღმართობა — ხან ფრაქციონერებს, ხან „ხალხის მტრებს“, ხან საერთაშორისო იმპერიალიზმის აგენტებს, ხან დესპოტიზმს, ხან ვოლუნტარიზმს, ხან კორუმპირებულ ელემენტებს, ხან უძრაობას. მთავარი მაინც არ ვთქვით, მთავარს მაინც ვერ შეველიეთ — სოციალიზმს! თუ აქამდე გვიგონა რომ ვიცოდით,

რას ნიშნავდა ეს სიტყვა, დღეს ესეც არ ვიცით. მსოფლიოში ვერავინ გაიგო სოციალიზმის უპირატესობანი, ვერც ერთმა სოციალისტურმა სახელმწიფომ ვერ მიაღწია კაპიტალისტურთან მიახლოებულ დონეს. ჩვენ კი ახლაც ვამბობთ — უნდა გავწმინდოთ სოციალიზმი მინარევებისაგან, გავასწოროთ დეფორმაცია და სრულად გამოვიყენოთ მისი უპირატესობანიო. რა არის ეს „უპირატესობა“, კაცისშვილს წარმოდგენა არა აქვს! ყოველ შემთხვევაში, ეს ისეთი უპირატესობაა, რომელსაც ვერასგზით ვერ გამოვიყენებ... ეს დაადასტურა საბჭოთა სახელმწიფოს სამოცდაათწლიანმა და სხვა სოციალისტური ქვეყნების ორმოცწლიანმა ისტორიამ. ასე რომ, თუ გარდაქმნა ეხება მხოლოდ სოციალიზმის მშენებლობის მართვის მექანიზმს და არა თვით სოციალიზმს, არაფერი გვეშველება. შემთხვევითი არ არის ის გარემოება, რომ უკვე ლაპარაკია, მართალია ფრთხილად, მაგრამ მაინც გარკვევით, კერძო საკუთრების აღდგენაზე, ანუ იმის აღდგენაზე, რასაც კატეგორიულად უარყოფს მარქსიზმი, მაგრამ რაც კაცობრიობის მთელი ისტორიის მანძილზე წარმოადგენდა ადამიანთა საზოგადოების ეკონომიკურ საფუძველს. საოჯახო იჯარა თუ მწარმოებლის მატერიალური დაინტერესება საბოლოო ჯამში სხვა არაფერია, თუ არა სახელმწიფოს მიერ რეგულირებული კერძო საკუთრება. ერთადერთი უპირატესობა, რაც შეიძლება ჰქონდეს სოციალიზმს, არის ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაციის უარყოფა, მაგრამ აქამდე იგი შეცვლილი იყო სახელმწიფოს მიერ ადამიანის გაუგონარი ექსპლოატაციით. შესაძლოა, კოლექტივიზაციის სისტემა მონათმფლობელობასთან შედარებით უფრო პროგრესული მოვლენა იყო, მაგრამ გაჭირდება მისი უპირატესობის დამტკიცება ფეოდალიზმთან შედარებით. რაზე გვიხდება ლაპარაკი მეოცე საუკუნის მიწურულში!

ეს არის საკითხის ერთი მხარე, რომელიც ეხება რეფორმებს ეკონომიკისა და სოციალურ სფეროში, მაგრამ ამ რეფორმებიდან არაფერი გამოვა, თუ რადიკალურად არ შეიცვალა სახელმწიფოს პოლიტიკური სისტემა. უკანასკნელ ხანებში ამაზედაც არის ლაპარაკი. ორი აზრი უკვე არ არსებობს: მმართველობის ადმინისტრაციულ-მბრძანებლობითმა მეთოდმა თავისი დრო მოჰყა. მკვეთრად დაისვა საკითხი საბჭოების როლის ამადლების, პარტიული და სახელმწიფოებრივი მართვის ფუნქციების გამიჯვნის, სამართლებრივი სახელმწიფოს შექმნის შესახებ. ეს უდავოდ პროგრესული შეხედულებებია, მაგრამ ამისგანაც არაფერი გამოვა ერთიანი სუპერსახელმწიფოს, ერთა ხელოვნური კონგლომერატის პირობებში. ჩვენ ახლაც ექსტრემალურ ვითარებაში ამაოდ ვფლანგავთ დროს, ვკარგავთ წლებსა და ათწლეულებს, ამაოდ ვებლაუჭებით იდეას, რომ ყველანი

(სასურველია მთელი მსოფლიოც!) ერთად ვიყოთ, ერთი მმართველობის ქვეშ, ერთად ავშენდეთ, ან... ერთად დავიღუბოთ. ვიყოთ რეალისტები, თვალგახელილებმა შევხედოთ არც ისე შორეულ ისტორიას. სოციალისტური რევოლუციის ცენტრმა პირველსავე წლებში არც თუ ნებაყოფლობით შემოიკრიფა ყოფილი იმპერიის განაპირა მხარეები. საქართველოში 1918—1921 წლებში მრავალპარტიული სისტემის პირობებში მმართველ პარტიას წარმოადგენდნენ სოციალ-დემოკრატები, ოლონდ ე.წ. მენშევიკები, რომელთაც თავისებურად ესმოდათ სოციალიზმის აშენება. გამორიცხული არ იყო, რომ წლების შემდეგ აქ ბოლშევიკურ პარტიასაც გაემარჯვა პარლამენტური გზით. მაგრამ რუსეთის საბჭოთა ხელისუფლებამ, განსაკუთრებით ი. სტალინმა და ს. ორჯონიკიძემ ისურვეს, რომ ქართველ ხალხს „უქმად არ დაეკარგა დრო“ და მაშინვე დაეწყო რუსეთთან ერთად სოციალიზმის ისე შენება, როგორც რსდმ (ბ) პარტიას ჰქონდა ჩაფიქრებული. 1940 წელს იგივე ბედი ეწია ლიტვას, ლატვიას და ესტონეთს, ხოლო 1945 წლის შემდეგ იმავე გზას დაადგნენ სხვა სოციალისტური ქვეყნები. თქმა იმისა, რომ ეს მთლად ასე არ არის, რომ სოციალისტური ქვეყნები ამ მხრივ განსხვავდებიან მოკავშირე რესპუბლიკებისაგან, გულუბრყვილობა იქნება. საკმარისია გავიხსენოთ უნგრეთის, ჩეხოსლოვაკიის, პოლონეთის, კუბის ამბები (კარიბის ზღვის კრიზისი!), რომ ნათელი გახდეს — სოციალიზმის დასაყრდენი ამ ქვეყნებში უძლველი საბჭოთა იარაღი იყო. უფრო მეტიც; უნდა გავიხსენოთ, რა გვიუდებოდა ურთიერთობა ეგვიპტესთან და აფრიკის სხვა ქვეყნებთან, იმავე ავღანეთთან, რომ ნათელი გახდეს ჩვენი მისწრაფება მსოფლიო რევოლუციისაკენ, როცა ყველა ხალხის ბედნიერება უნდა იჭედებოდეს მოსკოვის გრდემლზე! ვერ ვუძლებ ცდუნებას, რომ არ გავიხსენო იმ პერიოდის ანეგდოტი, როცა ნ. ხრუშჩოვმა მსოფლიო პოლიტიკის ისტორიაში მანამდე გაუგონარ ხერხს მიაგნო და დიპლომატთა ფორუმზე მაგიდაზე „ბაშმაკებს“ ურახუნებდა, თან კუბაზე რაკეტებს ამონტაჟებდა, ხალხში ამბობდნენ: „ვივა კუბა, ვავა ცხაკაია!“ (იგულისხმება ქ. სენაკი).

ამიტომაც სულაც არ უნდა გვიკვირდეს, როცა მთელს მსოფლიოში მომწიფებული იყო აზრი კომუნისტური იდეების აგრესიულობის შესახებ და რ. რეიგანსაც უნდა გაეუგოთ, ჩვენს ქვეყანას რომ „ბოროტების იმპერიას“ უწოდებდა. ახლა მთელს მსოფლიოში შეიცვალა ჩვენი ქვეყნისადმი დამოკიდებულება, რაც განაპირობა მ. ს. გორბაჩოვის საგარეო პოლიტიკამ. სრულებითაც არ არის გასაკვირი სიმპათია, რომელიც ჩვენი სახელმწიფოს ლიდერმა მსოფლიო საზოგადოებრიობაში დაიმსახურა. მაგრამ ნუ ვიქნებით გულუბრყვილონი

და ნუ ვიწამებთ, რომ ჩვენი ბოლომდის სჯერათ. ჩვენი კი არ სჯერათ, ემინათ! მე პირადად ამის შეგნება სრულებითაც არ მგვრის სიამაყეს. ჩვენი ურთიერთობა დანარჩენ მსოფლიოსთან კიდევ ხშირად შეიცვლება ხან უკეთესობისაკენ, ხან უარესობისაკენ. სამწუხაროდ. ამიტომ საჭიროა, მსოფლიოს ბელი იმაზე კი არ იყოს დამოკიდებული, როგორი ურთიერთობა ჰქონდა სტალინის რუხ-ველტთან, ხრუშჩოვს კენედისთან, ბრეჟნევს კარტერთან, გორბაჩოვს რეიგანთან, არამედ მოისპოს თვით კონფორტაციის მექანიზმი, რომლის კოსმეტიკა ან რემონტი, თუნდა კაპიტალური, საქმეს ვერ უშველის. კაცობრიობა უკვე მიაღგა სამანს, რომლის იქითაც წარმოუდგენელია იმპერიალისტური ამბიციების განვითარება. მეოცე საუკუნე დეიმპერიალიზაციის ეპოქაა, ეს პროცესი არ დასრულებულა, მაგრამ უკვე აშკარაა, რომ კაცობრიობა აღარასოდეს დაუბრუნდება „მსოფლიო იმპერიების“ შექმნის იდეას, თუკი დემოკრატიის საშუალებით მოისპობა მექანიზმი, რომელიც ქმნის დიქტატურის შესაძლებლობას. ცივილიზებულ მსოფლიოში გარდა დიქტატურისა (როგორც ადრე მონარქიზმისა) არ არსებობს ძალა, რომელიც იმპერიის აღორძინების საშუალებას იძლევა. არის თუ არა დიქტატურის საშიშროება ჩვენი დღევანდელი პოლიტიკური სისტემის პირობებში? სამწუხაროდ, არის! საკმარისია, ვერ გაამართლოს გარდაქმნამ, დაიძაბოს საერთაშორისო და საშინაო (განსაკუთრებით ერთაშორისი) ურთიერთობანი, რომ წამოიჭრება „მტკიცე ხელის“, სახელმწიფო ერთიანობის ძალით დაცვის საჭიროება და ერთმმართველი, უოპოზიციო პარტიისა და შეიარაღებული ძალების საშუალებით ეს აქტივ განხორციელდება. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ქვეყნის დემოკრატიზაცია კვლავ ათეული წლით დაბრკოლდება. საამისო ძალები ჩვენს ქვეყანაში, სამწუხაროდ, საკმარისია. განა შეიძლება დავივიწყოთ სახალხო დეპუტატთა ყრილობის აღტყინებული რეაქცია დამსჯელი გენერლისა და „ავღანელი ინტერნაციონალისტის“ გამოსვლაზე? „აგრესიულად მორჩილი უმრავლესობა“, ყრილობის პრეზიდენტისა და შუა აზიის რესპუბლიკების წარმომადგენელთა მოულოდნელი აღიანსი ბალტიისპირელთა და მოსკოველთა წინააღმდეგ, ან სახაროვისადმი მიმართული ობსტრუქცია სწორედ ამაზე მეტყველებს. ნუ დავიმშვიდებთ თავს იმით, რომ დემოკრატიას ახლა ვსწავლობთ. დემოკრატიას ან ვისწავლით, ან ვერა... გულახდილად ვიტყვი, იყო მომენტი, როცა, განსაკუთრებით „ავღანელი ინტერნაციონალისტის“ გამოსვლის შემდეგ, რომლის ცხოვრების დევიზი „დერჟავა“ ყოფილა, მომესმა შუასაუკუნეების მონღოლური ურდოს ცხენების თქარა-თქური,... ეს მეტად საშიში ძალაა, მაგრამ არა უძლეველი.

ყველაფერი უნდა გაკეთდეს იმისათვის, რომ დემოკრატია მართლაც
 ამისათვის კი, ჩემი აზრით, უნდა დაიშალოს უხეშ ძალაზე
 დაფუძნებული პოლიტიკური და სახელმწიფოებრივი მექანიზმი. სა-
 ბოლოოდ დაშლა გარდუვალია, მაგრამ თავიდან რომ ავიცილოთ
 კატაკლიზმები, რომელთა საშიშროება უკვე იგრძნობა ბალტი-
 პირეთშიც, ამიერ-კავკასიაშიც, შუა აზიაშიც, რუსეთშიც და სხვა-
 გან, საჭიროა აქედანვე ავიღოთ გეზი არა „ლენინური ფედერალიზ-
 მის“ განმტკიცებისაკენ, არამედ საბჭოთა რესპუბლიკების კონფედ-
 რაციული კავშირის შექმნისაკენ. სახელწოდების შეცვლა არაფერს
 უშველის, რადგან თვით „კავშირის“ ცნებაში იგულისხმება კონფე-
 დერაციული საწყისი. საბჭოთა კავშირი უნდა იყოს პოლიტიკურად
 და ეკონომიკურად სრულიად დამოუკიდებელი რესპუბლიკების ბლო-
 კი ყოველგვარი საერთო-საკავშირო სამინისტროებისა და უწყე-
 ბების გარეშე. არ უნდა არსებობდეს თვით ერთიანი თავდაცვის
 სამინისტროც კი, შეიძლება იყოს მხოლოდ რესპუბლიკათა არ-
 მიების უმაღლესი მთავარსარდლობა, როგორც არის ამჟამად ვარ-
 შავის ხელშეკრულების თუ ნატოს ბლოკის სარდლობა. დასაშვებია
 მხოლოდ საერთო-საკავშირო პარლამენტი აუცილებლად რესპუ-
 ბლიკათა პარიტეტულ საწყისებზე, სესიების მორიგეობით ჩატარე-
 ბით სხვადასხვა რესპუბლიკაში. მაგრამ არც ასე გამოვა არაფერი,
 თუ რესპუბლიკათა კომპარტიებსაც არ მიეცა სრული სუვერენიტეტი.
 თუ კომპარტია ერთმმართველია, მასაც მართებს სუვერენული იყოს
 თავის სახელმწიფოში. კომპარტიების გაერთიანება
 გამოირიცხავს სახელმწიფოებრივ სუვერენი-
 ტეტს. კომუნისტური პარტიები უნდა ატარებდნენ საერთაშორისო
 კონგრესებს და ცდილობდნენ მათი გადაწყვეტილების განხორციე-
 ლებას თავ-თავიანთ ქვეყანაში. ასეთ შემთხვევაში, ცხადია, თითო-
 ეულ კომპარტიას მოუწევს იბრძოლოს საკუთარი ავტორიტეტისათ-
 ვის, განახორციელოს ის, რაც ხალხისთვის უკეთესია და
 არ ჰქონდეს იმედი „ზემოდან“ მხარდაჭერისა. ცხადია, მას ექნება
 ოპოზიცია, მაგრამ ოპოზიციისა იმას არ უნდა ეშინოდეს, ვინც
 მართალია, ვინც ხალხს ემსახურება. თუ კომუნისტური
 პარტია არ არის ის პარტია, რომელიც ხალხს უნდა და გამოჩნდება
 რომელიმე პარტია, რომელიც ხალხის ინტერესებს უკეთ დაიცავს,
 ამაში ტრაგიკული არაფერია. ბოლოს და ბოლოს პარტია არსებობს
 ხალხისათვის და არა ხალხი — პარტიისათვის.

გასაგებია, რომ ეს ყველაფერი ასე უცბად არ მოხდება. სრული
 სიმართლეა, როცა ამბობენ, რესპუბლიკების გამოყოფა და ერთიანი
 სამეურნეო კომპლექსის დაშლა, დამოუკიდებელი ეკონომიკური ერ-
 თეულების შექმნა თანდათანობით უნდა განხორციელდესო. მაგრამ

მიზანი ამთავითვე ნათელი უნდა იყოს, უნდა შევიმუშაოთ კონფედერაციის შექმნის პროგრამა. რას მოგვცემს კონფედერაცია? იგი, ჯერ-ერთი, გამოიწვევს ეროვნული ენერგიის არაჩვეულებრივ მოზღვაებას უკლებლივ ყველა რესპუბლიკაში, მათ შორის, რუსეთშიც; მეორე: ეროვნული ბუნებრივი, მატერიალური თუ სულიერი რესურსების მთლიან გამოვლინებას, მესამე: გადაეცემა ყოველგვარ გზას დიქტატორული რესტავრაციისაკენ, მეოთხე: გადაჭრის გამწვავებულ ერთაშორის ურთიერთობის პრობლემას; მეხუთე: განამტკიცებს ნამდვილ დემოკრატიაში, როცა მცირერიცხოვან ერებს თავიანთ ინტერესებს ვერ დაუპირისპირებენ მრავალრიცხოვანი ერები („აგრესიულად მორჩილი უმრავლესობა“) და, ბოლოს, მეექვსე: მოგვცემს სახელმწიფოთა მშვიდობიანი თანაარსებობის სრულ გარანტიას.

ნუთუ იმდენად გულუბრყვილონი ვართ, რომ ეფიქრობთ, ასეთი ნაბიჯი გაახარებს ამერიკის შეერთებულ შტატებს და რესპუბლიკებს ცალ-ცალკე დაგვერევა? გაახარებს, რა თქმა უნდა, მაგრამ არც და ვერც დაგვერევა. კონფედერაცია, ვიდრე სამხედრო კონფრონტაციის საშიშროება არსებობს, სრულებითაც არ იქნება უფრო სუსტი, ვიდრე ფედერაცია!

ქართულ ხალხურ ზღაპარში გვხვდება ასეთი მოტივი: მზეჭაბუკი ღვას გზაგასაყარზე. ქვაზე წერია: მარჯვნივ წახვალ, შინ მშვიდობით დაბრუნდები, პირდაპირ წახვალ — აღარ დაბრუნდები, მარცხნივ წახვალ — ან დაბრუნდები, ან ვერა. მზეჭაბუკი პირდაპირ მიდის და მაინც იმარჯვებს. მაგრამ ეს ზღაპარია. ჩვენც აქამდე ზღაპრის იმედით ვცხოვრობთ, ჯიუტად პირდაპირ მივდივართ, ამ გზაზე ასეთი სიმღერაც მოგვისმენია: „სწორი ხაზის გამტარებელს, ლავრენტი ბერიასა...“ ჰმ! იქნებ დროა, დაეფიქრდეთ, საით მიდის ეს პირდაპირი გზა, „სწორი ხაზი“? გამოსავალი, ჩემი აზრით, არსებობს, ეს არის გზა კონფედერაციისაკენ, მაგრამ, საუბედუროდ, იგი შლავაბაჟმით არის გადაკეტილი...

1989. მკათათვე

რ ა მ დ ე ნ ი მ ტ ი რ ი ჰ ჰ ა ვ ს ს ა ძ ა რ თ ვ ი ლ (?) ს ? !

არც ერთ ეპოქაში საქართველოს ერთდროულად ორზე ნაკლები მტერი არ ჰყოლია. ხან დაწყვილდებოდნენ, ჩვენი ჯიბრით შერიგდებოდნენ, ხან დანასისხლად ერთმანეთს გადაკიდებულნი ცალ-ცალკე გვიტყეოდნენ: საბერძნეთი-სპარსეთი, რომი-სპარსეთი, ბიზანტია-სპარსეთი, სპარსეთი-არაბეთი, მონღოლეთი და თურქ-სელჯუკები, ირანი-თურქეთი... მეცხრამეტე საუკუნემდე ასე მოვალწიეთ და ერთ-

მორწმუნე რუსეთის შეკვეფარეთ. მეგობრად მოვიწვიეთ და მტრად მოგ-
 ვეკიდა, ხანებისა და ფაშების ნაცვლად გუბერნატორები და მეფის-
 ნაცვლები დაგვისვა. თუ ირანის შაჰები და ოსმალეთის ხონთქრები
 ჩვენივე მოდგმის ხანებს და ფაშებს გვინიშნავდნენ. რუსეთმა ესეც
 ზედმეტად მიიჩნია, მხოლოდ ერთხელ „შეეშალა“ — გარუსებულ
 ციციანოვს ენდო. 117 წელი ერთადერთი მტერი გვყავდა — „მისი
 იმპერატორობითი უდიდებულესობა“. მხოლოდ ეს მოვიგეთ, ორ-ორ
 მტერს შეჩვეულთ ერთი მტრის ხელში თავი ბედნიერი გვეგონა.
 1918 წელს აღდგა ქართული სახელმწიფო. ეს კი იმას ნიშნავდა,
 რომ ჩვენი მტრები ისევ დაწყვილდნენ. ამჯერად ძირითადი წყვილი
 გამოდგა თურქეთი და რუსეთი, თანაც ორგვარი რუსეთი — წითელი
 და თეთრი. ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის მიხედვით ბოლშევიკურმა რუ-
 სეთმა გაყიდა საქართველო: თურქეთს დაუთმო მისი დიდი ნაწილი.
 საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებამ და აგრეთვე გერ-
 მანიის ჩარევამ ხელი შეუშალა თურქეთს ამ ზავის პირობებით
 გათვალისწინებული „უფლებები“ გამოეყენებინა. ერთადერთი ქვე-
 ყანა მსოფლიოში, რომელმაც 1918—1921 წლებში რეალური დახ-
 მარება გაუწია საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას, იყო
 გერმანია. ინგლისი იმთავითვე ორჭოფულ პოზიციას დაადგა და
 1921 წელს, მიუხედავად ქართველი ხალხის მეგობრის ოლივერ
 უორდროპის და საგარეო საქმეთა მინისტრის კერზონის მცდელო-
 ბისა, პრემიერ-მინისტრის ლოიდ ჯორჯის რუსული ორიენტაციის
 წყალობით საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა დაეშო.
 მანამდე კი გენერალმა დენიკინმა, რომელიც საბჭოთა რუსეთს სამ-
 კედრო-სასიცოცხლოდ ებრძოდა, იმისთვის მოიცალა, რომ კვლავ
 რუსეთისთვის შეეერთებინა საქართველო. დენიკინისა და საქარ-
 თველოს ომში ინგლისი იმთავითვე ამუღავნებდა „ერთიანი რუსე-
 თის“ აღდგენისკენ მიდრეკილებას და, თუმცა, თავს საქართველოს
 მოკავშირედ თვლიდა, მხარს უჭერდა დენიკინს. არსებობს ნოე
 ჟორდანიას და ინგლისელთა „სამოკავშირეო ჯარის“ გენერლის
 საუბრის სტენოგრაფიული ჩანაწერი, რომელშიც აშკარად ჩანს
 ინგლისელთა პოზიცია. გენერალი ურჩევს საქართველოს მთავრო-
 ბის მეთაურს, რომ სოხუმი დაუთმოს დენიკინს და მდინარე კოდო-
 რთან გამაგრდეს. ჟორდანია სამართლიანად მიიჩნევს, რომ გამაგრება
 უმჯობესია მდინარე ფსოუსთან, სადაც კავკასიონის ქედსა და შავ
 ზღვას შორის ყველაზე უფრო ვიწრო ყელია. სოხუმის დათმობა
 კი იმას ნიშნავს, რომ შემდეგ დენიკინის ჯარის შეჩერება ვაკეზე
 შეუძლებელი იქნება. „კი მაგრამ დენიკინმა რომ ზღვით შემოუაროს
 და სოხუმი დესანტით აიღოს, თქვენი ჯარი ხომ ალყაში მოექ-
 ცევაო“ — აფრთხილებს ინგლისელი გენერალი. „ეს თუ მოხდა, სა-

ქართველო მაშინვე ომს გამოუცხადებს ინგლისს და ეს იმ დღესვე ეცოდინება მთელს ევროპას!“ — იყო ჟორდანიას პასუხი. „რატომ?“ — გაუკვირდა გენერალს. „იმით, რომ დენიკინს საკუთარი ფლოტი არ ჰყავს და ეს ოპერაცია მხოლოდ თქვენი დახმარებით შეუძლია განახორციელოს“. ინგლისელი გენერალი მიხვდა, რომ ქართველები არც აგრეიოლად ტყუვდებიან. რამდენიმეჯერ გადავიდა ხელიდან ხელში არა მარტო ტუაპსე და სოჭი, არამედ გაგრაც და ბოლოს დენიკინის ლაშქარი გაქვავდა მდინარე ფსოუსთან, სადაც ახლა არის საქართველოს და რუსეთის საზღვარი. საბჭოთა ხელისუფლებამ კანონიერად მიიჩნია თეთრგვარდიელი გენერლის მიერ დადებული მიჯნა. მისი არაფერი სწამდა, მაგრამ რაკი საქმე საქართველოს ხარჯზე რუსეთის ფედერაციის ტერიტორიის გაზრდას ეხებოდა, ამ შემთხვევაში უყოყმანოდ დაუჯერა! პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია. დემოკრატიული საქართველოს არმიას უნდა ვუმადლოდეთ, რომ ახლა რუსეთთან საზღვარი გაღის არა ბზიფთან, არამედ ფსოუსთან. სამუდამოდ დაიკარგა ტუაპსე და სოჭი, მაგრამ გაგრა მაინც შევინარჩუნეთ. რაც ღავკარგეთ, სამუდამოდ ღავკარგეთ იმით, რომ ისტორიას არ ახსოვს, რუსეთს თუნდაც ერთი გოჯი მის მიერ დაპყრობილი მიწა დაეთმოს, სულერთია, ვისი ინიციატივით მოხდა დაპყრობა — მონარქისტის თუ ბოლშევიკისა. ერთადერთი გამონაკლისი იქნა დაშვებული: რუსეთმა ბევრი რამ დაათმობინა თურქეთს, ბულგარეთი თუ ყირიმი, მაგრამ როცა საკითხი საქართველოს განაწილებას შეეხო, გულუხვობა გამოიჩინა და დაუთმო მას საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ნაწილი. საოცრად ერთსულოვანი აღმოჩნდა საქართველოს ტერიტორიის განაწილების საქმეში ერთმანეთთან სამკვდრო-სასიცოცხლოდ გადაკიდებული „თეთრი“ და „წითელი“ რუსეთიც...

უფრო მეტი საერთო მაინც ბოლშევიკურმა რუსეთმა თურქეთთან ნახა. მართალია, ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის პირობები ვერ განახორციელებინა, მაგრამ როგორც კი საშუალება მიეცა, დემოკრატიული საქართველოს მიერ უკანვე დაბრუნებული მესხეთის დიდი ნაწილი „ფეშქაშად“ მიართვა, მისი ხათრით აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაც შექმნა და საქართველოსა და სომხეთის ხარჯზე საგრძნობი პრივილეგიები მიანიჭა აზერბაიჯანს, ყოველნაირად სცადა ბოლომდე გაემსუღმანებინა და გაეთურქებინა მესხეთიც. ეს მოხდა 1921 წლის 25 თებერვლის შემდეგ, როცა საქართველოს და ქართველ ხალხს საკუთარ აზრს აღარავინ ეკითხებოდა.

ასე რომ, საბჭოთა რუსეთმა პირნათლად გაანადგურა ბრესტ-ლიტოვსკის ზავით თურქეთის წინაშე ნაკისრი ვალდებულებანი და თუ რომელიმე მუხლი ბოლომდე ვერ მიიყვანა, სამაგიეროდ საკმარისი

კომპენსაცია გადაუხადა. მაგრამ ეს შემდეგ მოხდა, მანამდე კი რუსეთ-თურქეთის ალიანსს უფრო მუხანათური ხასიათი ჰქონდა. შეუძლებელია შემთხვევითად ჩაითვალოს ის გარემოება, რომ 1921 წელს, როცა ბოლშევიკურმა არმიებმა სამხრეთიდან (სომხეთიდან), აღმოსავლეთიდან (აზერბაიჯანიდან), ჩრდილოეთიდან (მამისონის უღელტეხილის გავლით), ჩრდილო-დსავლეთიდან (სოჭის რაიონიდან) შეუტოეს საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას, სამხრეთ-დასავლეთიდან იმავდროულად დაიძრა თურქეთის არმია და დაიკავა ბათუმი. ეს იყო მუხანათური შეთანხმება საქართველოსადმი მტრულად განწყობილ ორ სახელმწიფოს შორის, რომელთაც წინასწარ ჰქონდათ განაწილებული საქართველოს ტერიტორიები: რუსეთი უთმობდა თავის მოკავშირეს მესხეთს და აჭარას. სხვაგვარად წარმოუდგენელია: თუ ბოლშევიკური რუსეთი ცდილობდა ძველი რუსეთის იმპერიის საზღვრების აღდგენას, ამ ომში თურქეთის ჩარევა რუსეთის წინააღმდეგ ომს მოასწავებდა. ეს რომ ასე არ იყო, გამოჩნდა მას შემდეგ, როცა რუსეთმა სრულიად „უანგაროდ“ დაუთმო თურქეთს მესხეთის დიდი ნაწილი, მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთი ვერ გამოდგა საიმედო მოკავშირე — ორ ფრონტზე მებრძოლმა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არმიამ რუსეთის წინააღმდეგ თავდაცვითი ძალების შემცირების ხარჯზე არა მარტო გაათავისუფლა ბათუმი, არამედ დაიბრუნა თურქეთის მიერ მიტაცებული სხვა მიწებიც, ოლთისამდე და თორთომამდე მიაღწია! და მაინც მადლიერმა რუსეთმა, რომელსაც თურქეთის აგრესიამ საქართველოს ოკუპაცია გაუადვილა, როგორც ვთქვით, უკანვე მიუბოძა დაკარგული მიწები, გარდა, საბედნიეროდ აჭარისა. იმ ხანებში, როგორც ვხედავთ, რუსეთი თავის ვალდებულებებს ყველას წინაშე ასრულებდა, გარდა საქართველოსი. მან არად ჩააგდო მხოლოდ საქართველოსთან დადებული სამშვიდობო ხელშეკრულება.

ასეთი იყო აქამდე ჩვენი ისტორია, ერთდროულად ორ მტერზე ნაკლები არა გვყოლია.

რამდენი მტერი ეყოლება მომავალში დამოუკიდებელ საქართველოს? კვლავ ორი? ერთი ვიცით. ვინ იქნება მეორე?

1989. გიორგობისთვე

ПРОТИВ ТЕЧЕНИЯ

Каждый из нас знает: трудно двигаться против течения, почти невозможно ускорить темп движения, если усиливается сопротивление потока; иными словами, нельзя устремляться вперёд быстрее, чем тебя влечёт в обратную сторону.

Впрочем, возможно ли такое? В жизни так не бывает, отвечает умудренный опытом читатель, и с ним трудно будет спорить. Ведь в жизни мы стараемся следовать по течению, хотя это не всегда, к сожалению, удаётся. Так что же говорить о движении против течения! А всё-таки порой возникает такая необходимость, когда, к примеру, надо вести парусное судно против ветра. Искусным яхтсменам это удаётся. Видели вы такое? Видели. Они умудряются использовать сопротивление ветра в свою пользу. Значит это явление не сверхъестественное, «божественное» (с помощью, допустим, Нептуна), а вполне естественное. Следовательно, такое умение человека может быть применимо и в других условиях, скажем, для преодоления сопротивления бюрократизма, равнодушия, застоя, толкающих нас назад. В этом и заключается суть перестройки...

Мне хочется рассказать один «печальный детектив», правда, не совсем в астафьевском духе, да, пожалуй, и не вполне детектив, но уж печальную историю точно.

Итак, мы допускаем, что в жизни можно идти против течения. Если это так, то почему это невозможно сделать в технике?.. А случается и так: что возможно в технике, становится невозможным в жизни. Именно об этом и наш рассказ.

Хотелось бы начать его словами: «В некотором царстве, в некотором государстве...» Прямо как в сказке. Но не для того, чтобы уйти от действительности, сожалея, что эта история происходила рядом с нами, а потому, что когда-нибудь, быть может, даже в XXI столетии люди расскажут своим внукам нашу быль как сказку. Однако поручим это дело нашим милым внучкам — уважаемым бабушкам XXI века, сами же поведаем всё, как было, лишь оговорив предварительно одно обстоятельство.

В детективной повести личность преступника с самого начала известна только автору, читатель же до последней её страницы ломает голову — кто бы это мог быть? Чем

запутаннее сюжет, чем дальше отодвигается развязка, тем интереснее книга. А я вынужден с самого начала огорчить моего доверчивого читателя — ни я, ни он до конца моей повести не будем знать, кто виноват; вместе будем ломать головы и всё равно никогда этого не узнаем. Ибо это детектив особого рода, в нём нет виновных, хотя всё делается плохо, нет виновника, кроме, допустим, самого положительного героя, желавшего сотворить добро и напрасно наломавшего много дров. Сидел бы спокойно за своим столом в каком-нибудь конструкторском бюро, выполнял бы никому ненужную работу, в лучшем случае такую, конечная цель которой ему безразлична, не портил бы своими конструкторскими идеями жизнь ни себе, ни подчинённым, ни, тем более, начальству, которое особенно не любит этого... Впрочем, проследив за сюжетом, вы сами во всём убедитесь.

Но перед тем, как приступить к рассказу, позволю себе привести эпизод из выступления Героя Советского Союза профессора И.Н.Цицишвили. Несколько лет назад на одном из Пленумов ЦК КП Грузии он поделился воспоминаниями о том, как наши войска форсировали в конце октября 1943 года Днепр. Был построен через реку мост длиной в 451 метр (и это в условиях непрекращающегося огня со стороны противника). Через этот мост, наведённый за фантастически короткий срок — всего за четверо суток — прошли наши войска и вся военная техника — танки, орудия, бронетранспортёры... (за эту операцию молодой специалист И.Н. Цицишвили был удостоен звания Героя Советского Союза). Такой мост, продолжал оратор, в наших мирных условиях, сегодня, можно построить не за четверо суток, а минимум за четыре года! Один год пойдёт на составление проекта и технико-экономической документации, один — на их утверждение и внесение в план следующего года и ещё два — на строительство. Это в лучшем случае! Далее он привёл пример строительства вблизи Уплисхихе семидесятиметрового моста, сооружение которого продолжалось в течение пяти лет; и первую же прошедшую по нему машину (не танк, а автомашину!) этот мост не выдержал. Его достраивали ещё четыре года.

Рассказ И.Н. Цицишвили весьма поучителен, он имеет, хотя и не непосредственное, но всё же прямое отношение к нашей истории.

В 1973 году инженер Константин Шалвович Гвелесиани имел несчастье сделать открытие в технике. Это произошло примерно так.

Котэ наблюдает за движением парусной яхты против ветра, которой упорно отгоняет судно назад. А яхтсмен старается преодолеть натиск стихии. Он ставит парус под таким углом, что яхта, используя силу ветра, движется не назад, а вперёд, правда, не по прямой линии, а по диагонали, зигзагообразно, в нужный момент меняя галсы. Значит, думает Котэ, если можно зигзагом, меняя галсы, использовать силу ветра, то почему бы не сделать этого и спирально, как бы ввинчиваясь в сопротивляющийся поток. Ветер со всей силой обрушивается на яхту, но вместо того, чтобы отогнать её назад, словно всасывает в себя, притягивает к себе. А теперь представим, что всё это происходит в трубе, наполненной воздухом или жидкостью. Если против движения потока, используя его силу, мы захотим двинуть предмет, то он должен следовать примеру яхты, перемещаясь или зигзагообразно, или спиралеобразно. В плане спираль и есть зигзаг. Но это невозможно, ибо некому менять галсы. А что, если прикрепить к этому предмету пропеллер, вращение которого заменит парус? Но какая от этого будет польза? Огромная! Представим себе локомотив с таким пропеллером, который тянет за собой состав контейнеров. И вот родилась идея. В мире уже ведутся работы по использованию нефти-и газопроводов для перевозки грузов в направлении потока. Что даст осуществление этой идеи? Груз будет двигаться в одном направлении. Скажем, от источника газа, где кроме него вряд ли можно найти какой-либо другой ценный груз. В обратном направлении порожнюю тару и другие грузы придётся везти уже другим видом транспорта. Сделав же движение двусторонним, получим значительную выгоду, ибо нефтяные и газовые месторождения больше нуждаются в подаче груза, хотя бы стройматериалов, чем центр страны. Это ясно. И вот группа изобретателей во главе с К.Гвелесиани приступает к осуществлению новой идеи. Много бессонных ночей уходит на разного рода вычисления, делаются чертежи, надо найти оптимальную схему контейнера, его двигателя и т.д. Не будем вдаваться в технические подробности, и без того понятно, какая это трудоёмкая работа. А после того, как

была создана первая действующая модель, всё представилось лёгким, ясным и естественным! Впрочем, большое открытие всегда кажется простым. Простым настолько, что в данном случае со страниц всесоюзного журнала стало возможным предложить юным изобретателям самим смастерить аналогичную модель. И маленький контейнер в пластмассовой трубке начинает двигаться против струи воздуха, образованной обыкновенным домашним пылесосом (см. журнал «Юный техник», №8, 1978 г.). Забавно ведь?

Но К.Гвелесиани и его группе не до забав. Прошло 14 лет после завершения изобретения, а их контейнер приносит не больше пользы, чем та детская игрушка.. Им восхищаются, удивляются, пожимают плечами, но дальше этого дело не движется.

28 августа 1973 года группа изобретателей в составе К.Ш.Гвелесиани, З.И.Каджелашвили, А.Ш.Цквитинидзе информирует о своём изобретении министра нефтяной промышленности СССР В.Д.Шошина и просит о помощи. Пока идёт спокойная переписка и никаких затруднений не возникает. Это сообщение министерство пока ни к чему не обязывает — можно ответить, зачем отказываться. И уже 10 сентября (через две недели — ведь быстро?) группа получает письмо от заместителя начальника Технико-экономического управления Миннефтехимпрома СССР Н.А.Сидорова, требующего выслать копии заявок на предполагаемое изобретение.

Требуемые копии были высланы в тот же день, 10 сентября. И воцарилось гробовое молчание. Нужна практическая помощь, нужно что-то решать, а это труднее, чем вести переписку. Через месяц, 20 октября, нетерпеливые изобретатели вновь беспокоят министра: «Вторично просим Вас увеличить численность нашей службы на 40 единиц. Это не так уж много и вполне под силу Министерству, особенно после издания приказа №472 от 17 сентября 1973 г., где на стр. 3—4 читаем: «Обеспечивать надлежащие условия для творческой деятельности изобретателей и рационализаторов, оказать им всестороннюю помощь в реализации изобретений и рационализаторских предложений, создавая для этой цели в необходимых случаях на предприятиях, в организациях и учреждениях лаборатории и специальные группы». И далее «2. ... с выделением изобретений, имеющих межотраслевой

характер, для включения их в соответствующие планы». В заключении позвольте выразить надежду, что данное письмо не останется безответным, подобно первому».

Наш дорогой Константин Шалвович допустил в этом письме ряд непростительных ошибок. Во-первых, таким тоном с министром не разговаривают; во-вторых, не напоминают ему об изданном им же приказе, который не выполняется; в-третьих, не подчёркивают в его словах то, что кажется более важным, ибо в приказе всё важно; в-четвёртых, не напоминают ему, что подчинённые почти никогда не доводят порученное дело до конца, если их постоянно не контролируют и не напоминают о поручении.

Вот почему Н.А.Сидоров в письме от 6 декабря 1973 года требует представить Министерству технико-экономическое и сметно-финансовое обоснование, без которых якобы невозможно решить вопрос о выделении 40 штатных единиц.

А вот ответ К.Гвелесиани от 17 декабря 1973 года:

«В своё время Вы нам писали, что «Для рассмотрения и подготовки решения по Вашему предложению о развитии в Грузинском комплексном отделе «СевКавНИПИнефть» научно-исследовательских и конструкторских работ прошу Вас выслать в наш адрес копии заявок на предполагаемые изобретения, упомянутые в письме от 28 августа на имя министров. Шашина В.Д.». Мы незамедлительно выслали запрашиваемый материал и надеялись в простоте душевной, что для инженеров этого достаточно. Тем более, что опыты по перемещению грузовых контейнеров в трубопроводах против потока газа или нефти энергией самого потока, увенчались успехом.

Далее устно и письменно мне было сообщено, что необходимо представить технико-экономическое обоснование, сметно-финансовые расчёты и т.д. для обоснования проведения научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ.

Вам лучше, чем кому бы то ни было известно, что технико-экономическое обоснование на каждый типоразмер машины требует наличия мощной службы экономического прогнозирования и длительного времени, чего у нас нет и почему возбудили мы просьбу к министру. Кстати, ни постановление ЦК КПСС и СМ СССР и ни приказ Миннефтепрома за №472 от

17 сентября 1973 г. не предусматривают представления изобретателями технико-экономических обоснований на стадии изобретения. Этого не требует даже Госкомитет СМ СССР по делам изобретений и открытий, выдавая авторские свидетельства.

Указанным постановлением обязали руководителей министерств, ведомств, предприятий, организаций и учреждений: «...обеспечивать надлежащие условия для творческой деятельности изобретателей и рационализаторов, оказывать им всестороннюю помощь в реализации изобретений и рационализаторских предложений, шире привлекать авторов к участию в работе по подготовке к использованию их предложений, создавая для этой цели в необходимых случаях на предприятиях, в организациях и учреждениях лаборатории и специальные группы».

Прошу Вас помнить, что хотя мы и изобретатели, в первую очередь мы инженеры и далеко не сутяжники. Поэтому мы прекращаем всякую переписку по данному вопросу с кем бы то ни было, однако напоследок всё же заметим, что, наверное, при желании не трудно было бы себе представить колоссальную эффективность только для нефтяной отрасли контейнерной бесперебойной доставки в Тюмень материалов для цементации скважин, глинистых растворов, гравия и многого другого. Ведь достоверно известно, что доставка 1м³ гравия в Сургут обходится в 20 рублей! Но на нет — и суда нет.

С уважением К.Ш.Гвелесиани».

На этом и кончился первый раунд неравного боя. Был нанесён нокаутирующий удар, причём пострадал сам К.Гвелесиани, «с уважением» нанёсший его.

В перерыве между раундами я и познакомился с К.Ш.Гвелесиани. Это было уже в 1974 году.

Меня, конечно, заинтересовало изобретение, но не меньше — сам изобретатель, его одержимость, стремление во что бы то ни стало дать дорогу своему детищу. Он верил, что это удастся в скором будущем, что главное — найти человека, который возглавит учреждение, а сам он будет заниматься новыми идеями. Я тоже верил, что К.Ш.Гвелесиани скоро удастся осуществить задуманное, но не мог поверить в то, что можно найти готового директора предприятия,

которому лишь дай свои идеи и чертежи и он с той же одержимостью превратит их в такие машины, о которых ты мечтаешь. А что если ему понравится не твоя идея, а кресло, которое ты ему предложил, и он будет стараться дольше и спокойнее сидеть в нём, не входя в конфликт ни с вышестоящими инстанциями, ни даже с соседями по положению? Не будет вести борьбу ни вертикально, ни горизонтально. Разве мало таких директоров? Кажется, я убедил Гвелесиани. И он начал второй раунд.

Должен признаться, я использовал своё служебное положение и в меру своих скромных возможностей помог К.Гвелесиани. Прямой выход на всесоюзное Министерство изобретателям ничего не дал. Надо было найти обходный путь — через партийные органы. Я тогда работал заведующим сектором художественной литературы отдела культуры ЦК КП Грузии. Конечно, в мои функции не входило вмешиваться в вопросы промышленности. Но тем не менее, убедившись, что имею дело с важным открытием, счёл своим гражданским и партийным долгом предпринять шаги, выходящие далеко за рамки моих обязанностей. Я проинформировал о «гвелесианском» деле тогдашнего отраслевого секретаря ЦК З.А.Патаридзе. Ныне покойный Зураб Александрович, прошедший путь от начальника смены в шахте до Председателя Совета Министров республики, был человеком неумной энергии, исключительно преданным своей работе, с удивительной лёгкостью и быстротой проникающим в суть дела. Котэ рассказал мне, что как только он начал говорить о своём изобретении З.А.Патаридзе прервал его и, к изумлению изобретателя, сам начертил на бумаге схему контейнера и закончил изложение идеи. «Я правильно Вас понял?» — с улыбкой спросил он.

Через некоторое время во дворе здания ЦК было продемонстрировано действие модели. В конце большой прозрачной пластмассовой трубы стоял крошечный контейнер, с противоположной стороны под большим напором в трубу пустили воду из пожарного шланга. И контейнер вместо того, чтобы, по логике вещей, выскочить из трубы, наоборот, с бешеной скоростью врезался в поток и помчался против направления потока прямо к его источнику — пожарному шлангу! Эксперимент наблюдали члены бюро ЦК

Эдуард Амвросиевич Шеварднадзе спросил З.А.Патаридзе: «Где Вы нашли такого изобретателя?» А тот с улыбкой ответил: «Это результат протекции!»

Так благополучно начался второй раунд. Последовали поиски ведомств, способных создать экспериментальную базу для продолжения работ и открыть соответствующее финансирование. Возникла мысль использовать для этой цели возможности Грузинского Политехнического института имени В.И.Ленина.

И вот 20 февраля 1974 года проректор по научной работе ГПИ профессор Т.Н. Лоладзе посылает в Государственную экспертизу Госплана СССР тов. Ю.И.Боксерману письмо, в котором говорится: «Анализ существующих путей развития трубопроводного транспорта сыпучих грузов в контейнерах, а также результатов предварительных исследований, проведённых при кафедре самолёто-строения ГПИ им. В.И.Ленина по просьбе ГКО СевКавНИПИнефть показывает, что оригинальная конструкция контейнеров...является весьма перспективной...Учитывая особую важность возникших задач и необходимость ускорения их реализации, считаем целесообразным сосредоточить проведение научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ в данной области в ГПИ...»

Причём руководство ГПИ, не без основания полагая, что делу могут помешать межведомственные противоречия, считает, что такие препятствия исключаются в ГПИ.

По тому же адресу (Ю.И.Боксерману) неделей раньше было отправлено письмо аналогичного содержания за подписью начальника ГКО «СевКавНИПИнефть Ш.Киркиташвили. 15 марта он сообщает и Председателю Комиссии по проблемам транспорта АН СССР, члену-корреспонденту АН СССР В.Горинуву о содержании письма к Боксерману, а 18 марта направляет ему же копию процитированного выше письма ГПИ.

Как видим, идёт бойкая переписка между организациями, никто не отрицает важности дела, скорее всего, наоборот. Но если что-то и находится в движении, то только бумаги, а дело прочно стоит на месте.

Вскоре сам К.Гвелесиани убедился, что включение в эту историю ГПИ было ошибкой. Институт не мог при всём своём желании осилить новое для него начинание и вряд ли

Минвуз СССР и Минвуз республики были в состоянии чем-нибудь этому способствовать.

Этот канал переписки — СевКавНИПИнефть — ГПИ — Боксерман вскоре заглох. Надо найти другого покровителя. Может, «Грузгипроводхоз»?

9 октября 1974 года ЦК КП Грузии поручает министру мелиорации и водного хозяйства Грузинской ССР Г.С.Кобулия объединить научную группу комплексного отдела Института «СевКавНИПИнефть» с родственным подразделением института «Грузгипроводхоз».

Минводхоз этого не хочет! Во-первых, новое изобретение к его министерству прямого отношения не имеет. Министерство нефтяной промышленности СССР никаких шагов в этом направлении не предпринимает, несмотря на то, что по логике вещей это прямая его обязанность, зачем же тогда Минводхозу проявлять инициативу? Во-вторых, кому приятно взваливать на свои плечи лишний груз? И, в-третьих, что особенно важно, новое изобретение может подорвать авторитет проводимых министерством работ, на так называемом полигоне «Лило-1», где сооружаются обычные трубопроводы по направлению потока. Да, у министра есть свои соображения, но об этом он не докладывает ЦК, не без основания опасаясь того, что его могут обвинить в сопротивлении делу научно-технического прогресса. Поэтому министр молчит и не предпринимает никаких мер по осуществлению поручения ЦК. И смотрите, во что это выливается: 12 декабря начальник «СевКавНИПИнефть» Ш.Киркиташвили издаёт приказ: «В связи с решением Главтранспорта Министерства нефтяной промышленности о прекращении разработки тем... в связи с прекращением финансирования...научную часть ГКО «СевКавНИПИнефть» ликвидировать с 1 января 1975 г. с выплатой работникам двухнедельного пособия». И вот та самая группа, которая работала над новым изобретением, оказалась за бортом! Вместо того, чтобы премировать, всячески поощрять, их лишают даже работы! Вот они, новоявленные «мученики» от науки: К. Ш. Гвелесиани, З. М. Каджелашвили, А. Ш. Цквитинидзе, О.В.Таишвили, Л.Н.Баханова, М.Г.Кухианидзе, Г.А.Шатиришвили. Прямо-таки напрашивается заглавие агнографического произведения: «Мученичество святого Константина Тбилисца и пяти братьев и сестры его». Но это уже совсем дру-

гой жанр. А мы обратим внимание на поспешность решения одного из подразделений Министерства нефтяной промышленности: наконец-то можно избавиться от Гвелесиани! И вот незадачливый изобретатель получает во втором раунде нокдаун, но не сдаётся. Я свидетель того, как он переживает — из-за его затеи без работы остались шесть человек! Он делится со мной приобретённым печальным опытом: «Всё идёт хорошо на высшем уровне, на уровне секретаря ЦК: есть решение, дано поручение. Но оно не выполняется. Я могу в любое время зайти к З.А.Патаридзе, он дал мне это право. Но опасно жаловаться, ведь я полностью завишу от тех людей, на которых приходится жаловаться!»

Да, такой опыт есть у всех нас. Если начальство вдруг спросит — почему не выполняется поручение, подчинённые легко догадываются, кто ему напомнил об этом. У многих бюрократов выработана привычка не спешить с выполнением резолюции, подождать, убедиться, насколько это серьёзно, последует ли за резолюцией звонок... Если нет, можно отделиться отпиской. Нет, звонок последовал, резкий, требовательный. Ах, этот Гвелесиани! Что делать, вновь завертелась машина деловых переписок.

18 декабря 1974 года заместитель директора ВНИИПИ-Транспрогресс» Всесоюзного промышленного объединения «Союзтранспрогресс» Министерства строительства предприятий нефтяной и газовой промышленности профессор Л.Н.Щукин пишет в министерство мелиорации и водного хозяйства Грузинской ССР: «Финансирование работ... будет производиться Миннефтегазстроем СССР... Передача тематики в Грузгипроводхоз и вопросы финансирования согласованы с Министерством мелиорации и водного хозяйства СССР».

Надеюсь, вы догадываетесь, что это письмо было организовано не по обычным каналам, а после вмешательства партийных органов, Минводхоз продолжает молчать. Вновь поступает к нему бумага, в которой речь идёт о том, что приём специалистов из «СевКавНИПИнефть» был отложен до получения вышеуказанного гарантийного письма. Письмо о финансировании работ на сумму 560 тысяч рублей, согласованное с Министерством мелиорации и водного хозяйства СССР уже лежит в Минводхозе Грузии. Но несмотря на это, не решается вопрос даже трудоустройства специалистов! Вновь, несмотря на со-

ответствующую резолюцию, Минводхоз занимает выжидательную позицию. Последует ли звонок? Звонок последовал, резкий, требовательный. Значит, тов. З.А.Патаридзе серьёзно заинтересован? Ах, этот Гвелесиани! И издаётся соответствующий приказ по министерству: специалистов приняли фактически 5 февраля 1975 года, оформив приказ задним числом с 15 января. Но не будем мелочными, всё равно сейчас ничего нельзя доказать. То, что эти даты хорошо помнят Гвелесиани и члены его группы, то, что они пережили за период «безработицы», никого сейчас не волнует, и тогда мало кого волновало.

Совершенно другое отношение к изобретению проявляет пресса тех лет. Газета «Социалистическая индустрия» (9 января 1975 года) пишет: «И дело перемещения контейнеров по действующим трубопроводам удалось воплотить в жизнь работникам ГKK «СевКавНИПИнефть». Созданные здесь контейнеры и контейнерные поезда движутся в трубопроводах как в направлении потока, так и против него, используя энергию основной транспортируемой среды. Кстати, скорость движения контейнера против потока может превосходить скорость перекачиваемой жидкости или газа в два-три раза».

Всё это правда, если рассмотреть действующую модель, но до внедрения её в практику, до воплощения в жизнь, увы, далеко! В том же году в газете «Правда» печатается статья Г.Лебанидзе «Пойдут по трубам эшелоны» в которой излагается важное народно-хозяйственное значение нового изобретения. Я ничего не говорю о республиканских газетах, таких как «Заря Востока», «Вечерний Тбилиси» и других, которые, начиная уже с 1973 года часто обращаются к этой теме.

Чуть позже «Экономическая газета» (№ 32, августа 1976 г.) публикует интересную статью В.Веселова «Контейнеры идут по трубопроводу». Вначале автор ссылается на то, что XXV съезд КПСС указал на необходимость развития пневмоконтейнерного транспорта (приводим цитату из решения съезда: «Шире внедрять непрерывные виды транспорта — конвейерный, трубопроводный, в том числе и пневмоконтейнерный». — Р.М.). Далее он сообщает: «Пневмотранспорт, обладая по меньшей мере такой же эффективностью, как железнодорожный и автомобильный, лишён присущих им недостатков. Пневмопоезд — это в принципе тот же парусник. Он не разрушает окружающую среду».

Это, конечно, очень важный момент. Прокладка железных дорог в некоторых местах связана с огромными расходами, встаёт вопрос защиты архитектурных памятников, необходимо строительство множества подпорных стен, мостов, тоннелей, нередко приходится вмешиваться в установившуюся экологическую систему, в ущерб ей уничтожаются целые полосы лесных массивов, загрязняется воздух, вода и т.д.

Немаловажно и сравнение протяжённости железных дорог и нефте- и газопроводов в нашей стране. В статье приведены цифры: 140 тысяч километров железной дороги против 150 тысяч нефте- и газопроводов. Сейчас соотношение иное: если общая протяжённость железной дороги в нашей стране за эти годы не достигла ещё 160 тысяч километров, то нефте- и газопроводов перевалила за 350 тысяч километров. Но, увы, ни один из этих километров не используется для двухстороннего движения!

В статье В.Веселова говорится об экономическом эффекте изобретения К.Гвелесиани и его группы. Не надо прокладывать новые трубы, не надо переделывать и старые. Как на железнодорожных станциях, так и на станциях трубопроводов, предназначенных в настоящее время для очистки труб и регулирования давления, имеются разъездные линии, с помощью которых встречные контейнеры могут сходитьсь. За сутки контейнеры в направлении потока пройдут 350 километров, против потока — даже в два-три раза быстрее. От себя добавлю, что не требуется никакого горючего, никакой электроэнергии. В этом смысле нет никакого сравнения ни с одним видом транспорта!

Далее автор статьи отмечает, что Центральный Комитет КП Грузии всячески помогает изобретателям. Это, как мы убедились выше, верно. «Однако, — заключает В.Веселов, — никакого внимания на новую контейнерную систему пока не обратили там, где по логике вещей должны были бы скорее всего ею заинтересоваться, — в министерствах нефтяной и газовой промышленности».

Увы, это замечание «Экономической газеты» осталось гласом вопиющего в пустыне. Оно немного приободрило К.Гвелесиани, может быть, слегка огорчило некоторых сотрудников указанных министерств («Читали «Экономику»? Там что-то про нас пишут!»), но никто не спохватился («Как мы это могли упустить?»), никто не возмутился, и жизнь пошла своим

чередом, спокойно, равнодушно... Вообще, в те времена мы упивались своими достижениями, видели только победы...

Один из благожелательно относящихся к К.Гвелесиани высокопоставленных лиц сказал ему: «Слушай, да перестань ты бомбардировать нас прессой. Что бы ни писали, всё равно в Министерстве будут делать так, как сами захотят». На возражение изобретателя, заявившего, что он при всём желании не мог организовать центральную прессу, наоборот, редакции сами заинтересовались новшеством, он назидательно ответил: «А ты под разными предложениями отшиби этих непрошенных журналистов, они только и делают, что раздражают наше начальство».

Я не называю фамилию этого товарища. об этом меня просил Котэ, и на сей раз я ему уступаю. Действительно, зачем же доброжелателя превращать в противника, их и так хватает.

О прессе мы ещё будем говорить, а сейчас продолжим прерванный разговор о дальнейшей судьбе изобретения.

Государственный комитет Совета Министров СССР по делам изобретений и открытий 4 марта 1975 года разрешает запатентовать изобретение грузинских инженеров в США, Канаде, Италии, Японии, ФРГ, Франции и Великобритании. 30 апреля тот же Госкомитет доводит до сведения начальника технического управления Миннефтегазстроя СССР О.М.Иванцова:

«Госкомизобретений направляет Государственному Комитету Совета Министров СССР по науке и технике предложения о включении в координационный план на 1976—1980 гг. разработки группы специалистов института «Грузгипроводхоз» Министерства мелиорации и водного хозяйства Грузинской ССР «магистральная трубопроводная контейнерная система». Тема решает актуальную задачу по использованию действующих магистральных нефте-газопроводов, протяжённостью к 1990 г. — 350 тыс. км одновременно и в качестве транспортного средства для перемещения сыпучих грузов.

Указанная тема предусматривает использование 6 изобретений, патентируемых за границей: в США, Канаде, Японии, ФРГ, Италии, Франции, Англии.

В качестве патентирующей организации выступает ВНИПИ-транспрогресс Миннефтегазстроя СССР.

Просим Вас учесть предложения Госкомизобретений при составлении координационного плана на 1976—1980 гг., а также рассмотреть вопрос о включении данной темы в план 1975 года».

25 июня 1975 года первый заместитель министра строительства предприятий нефтяной и газовой промышленности Ю.Б.Ба-

талин пишет Председателю Совета Министров ГССР Г.Д.Джавахишвили:

«Учитывая большую значимость и перспективность вышеупомянутых разработок, а также необходимость форсированных работ, Миннефтегазстрой СССР считает целесообразной организацию на базе инициативной группы специалистов «Грузгипроводхоза» в г. Тбилиси филиала Всесоюзного Научно-исследовательского и проектно-конструкторского института по трубопроводным контейнерным системам (ВНИПИ-транспрогресс) Миннефтегазстроя СССР численностью до 400 человек... До организации филиала ВНИПИтранспрогресс запланирована организация в г. Тбилиси комплексного отдела этого института численностью в количестве до 50 человек».

В этом же письме говорилось о необходимости выделения рабочей площадки и земельного участка. Г.Д.Джавахишвили поручил соответствующим руководителям ведомств положительно решить вопрос. К сожалению, решение практических вопросов затянулось, так что уже к концу следующего 1976 года, а именно 24 ноября заместитель Председателя Госкомизобретений Совета Министров СССР В.В.Быков доводит до сведения Председателя Совета Министров Грузинской ССР З.А.Патаридзе:

«Учитывая важное значение изобретений в деле механизации и автоматизации транспортных процессов, а также оригинальное выполнение устройства, вышеуказанные были запатентованы за границей (США, Канада и т.д.) с целью продажи лицензий. Государственный комитет Совета Министров СССР по делам изобретений и открытий просит Вас принять меры к использованию указанных изобретений в народном хозяйстве республики».

Здесь что-то не так! Попробуем разобраться. Поскольку всесоюзное министерство поначалу не обратило никакого внимания на изобретение, республиканские партийные органы нашли нового покровителя в лице Минводхоза республики и приняли все меры, чтобы создать комплексный отдел всесоюзного института с перспективой организации филиала. Теперь уже планирование, финансирование и техническое обеспечение работ зависит от всесоюзных органов, которым непосредственно подчиняется группа К.Гвелеснани. Всесоюзное же ведомство просит республику внедрить изобретение в народное хозяйство? Это ведь уже не прерогатива республики...

Изобретением заинтересовались не только пресса, но многие предприятия страны, которые хотят использовать новую технику.

5 января 1977 года уполномоченный Минвнешторга СССР по Грузинской ССР Р.С.Елигулашвили пишет К.Ш.Гвелеснани:

«Имея патентную защиту приоритета изобретения, демонстрация действующей модели за рубежом вызывает большой интерес у представителей деловых кругов и может послужить

предметом заключения лицензионных контрактов и соглашений о научно-техническом сотрудничестве».

Прекрасное предложение. Но увы, для его осуществления не нашлось денег ни у уполномоченного и его министерства, ни у К.Гвелесиани и его министерства! Два мощнейших союзных министерства не нашли мизерной суммы? Не захотели.

30 марта 1977 года главный строитель объединения «Сибжилстрой» Г.И.Тимофеев из прессы узнаёт о новом изобретении и ищет адрес К.Гвелесиани. Он обращается к Грузинскому обществу изобретателей и рационализаторов: «Идея транспортировки грузов... в контейнерах с Урала на Север (Надым, Сургут) для нас очень важна, и мы готовы рассмотреть её для претворения в жизнь». Адрес К.Гвелесиани был, конечно, установлен и завязалась переписка между предполагаемыми партнёрами.

25 июня 1977 года начальник объединения «Сибжилстрой» И.А.Шаповалов обращается со следующей просьбой в Миннефтегазстрой СССР.

«Объединение «Сибжилстройка», ознакомившись с принципом действия противоточных трубопроводных контейнерных систем... считает крайне необходимым провести широкие эксперименты в данной области для выявления возможности транспортирования 1 млн.тонн инертных материалов и цемента с Урала до Надыма и Сургута. В связи с изложенным просим Вас выделить нам средства по новой технике в объёме до 100 тыс.руб. в 1977 году для заключения договора с ВНИИПИтранспрогресс».

Какое действие возымела эта просьба и просьба К.Гвелесиани, видно из письма К.Гвелесиани к И.А.Шаповалову (16 ноября 1977 г.): «Нам не удалось убедить ВПО «Союзтранспрогресс» и его институт ВНИИПИтранспрогресс в целесообразности начала разработки в 1977 году», — пишет он и предлагает предполагаемому партнёру повторно просить министерство о выделении средств уже на 1978 год.

Читатель, конечно, догадался, что ни повторная просьба, ни многочисленные аудиенции К.Гвелесиани, и не только К.Гвелесиани, но и некоторых руководителей республики в Москве, в Миннефтегазстрое СССР и его подразделениях ни к чему не привели. Хотя речь шла о сумме для Министерства незначительной, о 100 тысячах рублей. Правда, в министерстве понимали, что эти деньги нужны только для начала, но ведь в будущем эти затраты могли обернуться миллионами, а по всей стране — миллиардами экономии! Но это в будущем...

14 апреля 1977 года К.Гвелесиани обратился с просьбой к председателю Грузинского республиканского Совета Всеобщего общества изобретателей и рационализаторов (ВОИР)

В.В.Кипиани: «Через центральный совет ВОИР просить ГКНТ СССР восстановить целевое финансирование разработок именно противопоточных контейнеров «с колесно-винтовыми движителями»...

Это не помогло. 7 сентября, через пять месяцев, К.Гвеле-сиани вновь обращается к председателю Грузинского республиканского Совета ВОИР В.В.Кипиани с просьбой возобновить ходатайство перед ГКНТ СССР о восстановлении целевого финансирования. Всё тщетно!

Надеюсь, читатель обратил внимание на то, что через все деловые бумаги проходит мысль о важности, перспективности изобретения, о необходимости его скорейшего внедрения в жизнь, но несмотря на это и на то, что действующая модель экспонируется в павильоне газовой промышленности ВДНХ СССР с февраля 1977 года для всеобщего обозрения, никто практически ничего не делает.

23—28 апреля 1978 года в Тбилиси проводится советско-английский семинар по трубопроводному гидротранспорту твёрдых продуктов и контейнерному пневмотранспорту, и в протоколе этого семинара, подписанном с советской стороны профессором А.Г.Джваршеишвили, а с английской стороны доктором Дж.В.Фитчи записано: «Стороны полагали бы целесообразным вести совместные работы в области создания противопоточных контейнерных систем применительно к действующим нефте- и газопроводам на взаимовыгодных началах». Однако и этот факт повисает в воздухе.

Теперь обратимся к прессе тех же лет. В 7-м номере за 1977 г. журнала «Наука и жизнь» напечатана статья О.Е.Черкезия, в которой говорится: «...универсальная система трубопроводного транспорта разработана в грузинском отделе института «ВНИИПИТранспрогресс...» Уже сейчас эти контейнеры могут использоваться для очистки существующих газо- и нефтепроводов, транспортирования всевозможных приборов и механизмов, изучающих внутреннее их состояние и автоматически устраняющих неполадки. Всё это происходит при непрерывающейся перекачке жидкости или газа. Специалисты говорят, что для внедрения этой системы не потребуется особо сложных дополнительных устройств, так как большинство магистральных трубопроводов оснащено пускоприёмными станциями очистных устройств. Насколько важна эта работа, мож-

но понять, если взглянуть на карту приложенных трубопроводов, пересекающих на сотни километров труднодоступные и малообжитые районы страны. Транспорт в этих местах решает всё».

8 января 1978 года в газете «Известия» была опубликована статья С.Давитая «Магистраль под землёй», в которой читаем: «По предварительным подсчётам по трубопроводу протяжённостью в тысячу километров при диаметре 1200 миллиметров можно перевезти до 10 миллионов тонн груза... Недавно работники тбилисского отделения Всесоюзного института по трубопроводным контейнерным системам получили письмо из Тюмени. Объединение «Сибжилстрой» сообщает, что хотело бы использовать изобретение тбилисских инженеров на доставке грузов с Урала до Надыма и Сургута по нефтепроводам».

Вы уже знаете чем кончилась эта затея!

Особо хочется остановиться на публикации журнала «Изобретатель и рационализатор». В 10-м номере за 1977 год напечатана статья Н.Виноградовой «Подземный парусник». Автор описывает принцип движения контейнеров против потока. Говоря о трудностях работы изобретателей, она сообщает: «Изобретатели в обиде на министерства нефтяной и газовой промышленности, которые не проявляют интереса к теме, ссылаясь, что она в компетенции других министерств. К.Ш.Гвелесиани считает, что без помощи этих министерств реализовать предложение, основой которого является использование уже существующих нефте- и газопроводов, невозможно. Ведь наиболее ощутимую выгоду при освоении нового транспорта получат именно нефтяники».

21 декабря 1977 года К.Ш.Гвелесиани благодарит главного редактора журнала «Изобретатель и рационализатор» Н.И.Карасеву, опубликовавшую эту статью, и просит взять шефство над изобретением, чтобы сдвинуть дело с мертвой точки. Редакция журнала так и поступает. 26 декабря Н.И.Карасева обращается к министру Миннефтегазстроя СССР с просьбой ознакомиться со статьёй «Подземный парусник» и «довести до конца начатое дело, оказать изобретателю необходимую помощь». 9 января 1978 года министр Б.Е.Щербина наложил резолюцию на это обращение: «Т.Курочкиной Л.М. Для подготовки ответа». Ответ редакция получила от врио директора института ВНИИПитранспрогресс А.Н.Гусакова. Резонно, что редакции отвечает институт, в чью компетенцию входит этот

вопрос, но содержание ответа нас, мягко говоря, удивляет: «Прямое внедрение таких систем в существующие магистральные трубопроводы невозможно без замены арматуры на полнопроходную. В настоящее время работы по противопоточным системам ведутся на стадии научно-технической проработки и подготовки предложений по исследовательским стендам. Создание таких стендов планируется на полигоне института в г. Раменское Московской области. В этой связи сведения об организации полигона в Грузии, приведённые в статье «Подземный парусник», следует считать ошибочными».

Во-первых, никто не требовал прямого внедрения систем в существующие магистрали, предварительно не проверив это экспериментально, во-вторых. А.Н.Гусаков заранее знает даже без предварительной проверки, что без замены арматуры это невозможно. В-третьих, если группа изобретателей работает в Тбилиси, почему экспериментальный полигон для них должен создаваться в Московской области? Такая отписка могла ввести в заблуждение кого угодно, но не редакцию специального журнала, а автора статьи тем более. Даже я, человек далекий от техники, но не от науки, от принципов элементарного логического мышления, как видит читатель, — не очень-то растерялся.

Моё особое внимание привлекло письмо К.Гвелесиани от 24 января 1978 года к Н.И.Карасевой, очень характерное для того времени, полностью подтверждающее основательность предупреждения некоего доброжелателя К.Гвелесиани, который, помните, считал, что не следует прессой бомбардировать министерство?

К.Гвелесиани благодарит редакцию журнала за помощь и дополнительно просит: «затребовать у Миннефтегазстроя шифр по ГКНТ и поэтапный план за 1978—1980 гг.; рекомендовать министрам нефтяной и газовой промышленности изучить возможность применения противопоточных контейнеров в руководимых ими отраслях; обратить внимание Госплана СССР (т. Бирюкова В.Е.) и ГКНТ СССР (т.Гвишиани Дж.М.) на необходимость широкого обсуждения вопроса».

Заметим тут же, что, как видно из письма редакции к К.Гвелесиани (от 23 марта 1978 г.), она по этим вопросам обратилась к министру нефтяной промышленности СССР Н.А.Мальцеву, министру газовой промышленности С.А.Оруд-

жеву и председателю ГКНТ В.А.Кириллину. Редакция сделала своё дело.

Но мне хочется вновь вернуться к упомянутому выше письму К.Гвелесиани. Заканчивается оно трагически: «В том случае, если журнал найдёт нужным удовлетворить нашу просьбу, то, думаю, излишне напомнить, что ссылаться на нас не следует, т.к. в противном случае Тбилисский отдел ВНИИПИ-транспрогресс будет ликвидирован». Горький опыт взаимоотношений с властью имущими инженерами побудил К.Гвелесиани быть осторожным, ибо «у страха глаза велики». Ему даже казалось, что он борется с тремя-четырьмя министерствами! Его настороженность, к сожалению, не была беспочвенной.

А.Н.Гусаков и институт ВНИИПИ-транспрогресс не остались без поддержки, против статьи «Подземный парусник» возразило и другое подразделение того же Миннефтегазстроя СССР. Так, 16 июня 1978 года заместитель начальника Глав-транснефти А.М.Гусаров пишет: «Проблема использования контейнеров в нефтепроводном транспорте должна быть рассмотрена авторами с технико-экономических позиций. Однако для проведения хотя бы приблизительных технико-экономических расчетов пока нет необходимой информации и экспериментальных исследований движения контейнеров в жидкостных потоках». Трудно возразить против этого заключения.

Однако нельзя не заметить, что соображения А.М.Гусарова как две капли воды схожи с соображениями А.Н.Гусакова, скроены они по одной схеме, что даёт повод для размышлений о том, что разные подразделения Миннефтегазстроя объявили крестовый поход против Гвелесиани. Вот что пишет А.М.Гусаров: «Условия для движения контейнеров в жидкостных потоках могут быть созданы лишь за счёт существенных потерь напора жидкости. Ориентировочно указанные потери могут быть оценены в 10—15% напора насосных станций. В существующей степени возрастут и расходы энергии на перекачку. Кроме того, скорости перекачки нефти и нефтепродуктов не превышает 1,5—2 м/сек, и этих скоростей недостаточно для передвижения контейнеров против направления потока».

Вынужден повториться: если эти доводы приведены для того, чтобы ошеломить и сбить с толку непосвящённого человека, скажем, меня, то автор может иметь определённые

шансы на успех, но специалистов не обмануть, их можно только заставить замолчать, дав понять, что дальнейшая борьба бесполезна. Однако, рассуждая логически, нельзя не заметить: допустим, А.М.Гусаров прав, считая, что преждевременно до экспериментов говорить о конечных результатах, но почему же он, вопреки своему выводу, сам торопится объявить конечный результат. Если ему всё известно заранее, зачем нужны эксперименты?

13 июля 1978 года автор статьи «Подземный парусник» Н.Виноградов пересылает копию письма К.Гвелесиани: «Поскольку оно затрагивает узкоспециальные темы, мы находимся в некотором затруднении — что и как отвечать. Пожалуйста, подскажите, каким образом поддержать Ваше изобретение ещё раз, не вдаваясь в технико-экономические расчёты, которые не в нашей компетенции». 25 июля К.Гвелесиани посылает в редакцию подробную информацию. Думаю, чтобы ввести читателя в курс дела, необходимо дать некоторые пояснения.

В первую очередь следует разобраться в том, что такое и по какому принципу действует магистральный нефтепровод. Это трубопроводная система большого грузопотока, оснащённая головной, промежуточными и концевой насосными станциями. Межстанционное расстояние по всей трассе выбирается в зависимости от рельефа и, чаще всего, составляет 80—120 км. Главная станция, расположенная в районе месторождения нефти, получает её из резервуаров, повышает давление до 50 атмосфер и направляет нефть по магистрали до первой промежуточной насосной станции. По трассе на перемещение нефти расходуется примерно 45 атмосфер. Далее нефть под давлением оставшихся 5 атмосфер попадает в насосы первой промежуточной станции, которая опять повышает давление нефти до 50 атмосфер и т.д. Цикл продолжается до конечного пункта. Все насосные станции магистральных нефтепроводов оснащаются избыточными мощностями (не менее 5 процентов необходимых мощностей) из-за наличия в системах целого ряда сопротивлений, вызванных как низким уровнем оснащения, так и низкой культурой эксплуатации. В письме Гвелесиани приведены причины этих сопротивлений. Во-первых, установка на нефтепроводах неравнопроходных задвижек: так, на трубе диаметром 1220 мм установлены чаще

всего задвижки с проходным сечением лишь 800—900 мм. Во-вторых, нерегулярная очистка нефтепроводов от парафино-смолистых отложений значительно снижает активное сечение трубопровода. В-третьих, появляются грязе-водяные пробки в низких точках трубопроводов.

Однако все эти препятствия должны быть преодолены, и они преодолеваются, ибо нельзя, чтобы объём поступающей нефти колебался, этого не позволит ни потребитель, ни плановое задание. Поэтому приходят в действие избыточные мощности насосных станций, обеспечивающие перекачку через суженные сечения трубопроводов планового количества нефти. Примерно такое же положение в газопроводах.

Надо учесть существующее положение в нефте- и газопроводах, чтобы рассмотреть эффективность изобретения К.Гвелесиани применительно к ним. А теперь посмотрим, что предлагают наши изобретатели. Когда они предлагают применить в действующих нефте- газопроводах противопоточные контейнерные системы, то учитывают использование только избыточных мощностей, о которых говорилось выше, которые останутся неиспользованными при оснащении нефтепроводов равнопроходными задвижками и регулярном проведении обязательных на сегодня профилактических мероприятий по исключению сужения сечения трубопроводов. Проводить регулярную очистку труб труднее, чем использовать избыточную мощность, заставляя нефть двигаться по суженным трубам. Но изобретатели предлагают: дайте нам возможность воспользоваться этой избыточной мощностью, и противопоточные контейнерные системы сами будут выполнять, помимо своей основной, и функцию трубоочистных устройств! Видимо, это-то и не устраивает А.М.Гусарова. В письме К.Гвелесиани есть такие строки: «Тов.Гусаров А.М. должен помнить, во сколько миллионов рублей обходятся его же институту ВНИИПИНЕФТЬ бесконечные исследования примитивных скребков (очистных устройств), ненужное финансирование которых спровоцировано «приблизительными технико-экономическими расчётами». Англичане оказались умнее Гусарова А.М. и всех тех, кто делает политику новой техники у нас в стране. Они уже опередили нас по расходам (около 1 миллиона фунта стерлингов) в данной области и только после этого предложили нам сотрудничать под эгидой нашего патента: на «взаимо-

выгодных условиях» (имеются в виду итоги советско-английского семинара, о котором говорилось выше. — Р.М.). Да, трудно отказаться от своего ради поощрения хоть и лучшего, но чужого!

Изобретатели отрицают, что для их системы нужны дополнительные мощности: «Если бы мы, по А.М.Гусарову, предусматривали увеличение мощностей насосных станций на 10—15 процентов, то тем самым в зародыше убили бы способ противоп. точного движения». Они отвергают и другой довод А.М.Гусарова о том, что якобы скорость 1,5—2 м/сек недостаточна для системы. В жидкостных средах контейнеры работают именно при потоках, скорости которых не превышают указанную скорость. Изобретатели предлагают А.М.Гусарову убедиться в этом у них на стенде. В данном случае низкие скорости потока компенсируются плотностью нефти (соответствующие цифры мы опускаем). Так что контейнеры могут развить 350—500 километров в сутки, причём бесперебойно, беспрепятственно. Согласитесь, это ничем не уступает скорости товарных эшелонов, развивающих большую скорость, но простаивающих на станциях в ожидании свободного пути.

Следует особо отметить, что предлагаемая изобретателями система предусматривает движение контейнеров по однопутной магистрали как против потока, так и в направлении его. Последнее направление уже широко внедряется во всем мире. Ведутся широкие опыты и у нас в стране на магистральных трассах. Система Гвелесиани позволяет транспортировать грузы, как уже неоднократно отмечалось, и против потока, что одновременно помогает возвращать порожнюю тару в исходный пункт при распространенном транспортировании грузов в направлении потока. Такова перспектива, сулящая стране миллиарды экономии и оправдывающая мизерные затраты, необходимые на эксперименты. Нам понятно возмущение, проявившееся в конце письма К.Гвелесиани: «Видимо, гусаровых не прошибить. С сожалением приходится констатировать, что мы ещё долго будем находиться в роли сырьевого придатка технически развитых стран». К счастью, это не так, но торможение научно-технического прогресса в интересующем нас направлении может привести к таким печальным последствиям.

Не слишком ли я утомил тебя, дорогой читатель, оперируя

выкладками из разных журнальных и газетных публикаций, из деловой переписки? И всё же хочется остановиться ещё на статье А.Мавленова «Замедленные скорости пневмопоезда» (журнал «Техника и наука», №8, 1975 г.). Автор ссылается на постановление Совета Министров СССР 1974 года: «Придавая большое значение быстрейшему созданию и широкому внедрению в народное хозяйство трубопроводных контейнерных систем для транспортировки рудного сырья, строительных материалов, топливо-сырьевых ресурсов, зерна и других грузов, предусматривается: создание в 1974—1978 гг. 28 опытно-промышленных систем общей производительностью свыше 45 миллионов тонн в год угольной промышленности, чёрной и цветной металлургии, химической, автомобильной, нефтяной промышленности, в промышленном строительстве, на которых должен быть накоплен опыт для дальнейшего всемирного расширения этого нового прогрессивного вида транспорта». Далее автор, сопоставляя трубопроводный и железнодорожный транспорты, говорит о том, что из железнодорожного транспорта встречный ветер выдувает до 1—1,5 тонн угля. Критикует строительство пневмотрассы «Лило-1», оказавшейся неудачной, и сомневается в перспективности поспешно строящейся пневмотрассы «Лило-2». Также, по его мнению, не смогли организовать это дело вблизи Москвы, в Донецкой и Горьковской областях. Причиной этого автор считает то, что «просто не было научно-производственной базы». Редакция журнала не случайно поднимает вопрос о пневмотранспорте. Положение нового вида транспорта, не говоря уже о системе Гвелесиани, вызывает озабоченность. В этот разговор, естественно, включается и группа К.Гвелесиани и 10 октября 1975 года посылает в редакцию свои соображения.

К этому времени в Тбилиси пневмоконтейнерными системами уже активно занимаются несколько организаций. Так, например, Грузгипроводхоз тиражирует установки «Лило-1» и «Лило-2» для республик Средней Азии и Казахстана, кафедра горной механики ГПИ им.В.И.Ленина строит на одном из текстильных предприятий г.Тбилиси пневмоконтейнерную систему в качестве межцехового транспорта, ОПКБ института пищевой промышленности республики строит пневмотрассу для транспорта сахарного завода, аналогичными работами занимаются Институт горной механики АН Грузинской ССР и

Тбилисский отдел ВНИИ ПИтранспрогресс Миннефтегазстроя СССР. Одним словом вопросами невтотранспорта занимаются все — кто как умеет. Нет специализации и координации. То же самое происходит по всей стране. По мнению отдела К.Гвелесиани, «в стране около сотни неспециализированных организаций занимаются трубопроводными контейнерными системами и в основном своими неквалифицированными рекомендациями дискредитируют их». Трудно что-либо возразить авторам этих строк. Перечень организаций, занимающихся этим делом в одном лишь городе Тбилиси, говорит сам за себя. Либо не могут все быть специалистами, либо пневмотранспорт — это такое пустяковое дело, что с ним могут справиться и физики и лирики... Не похоже...

Я хочу вынести на суд читателя отрывок из письма К.Гвелесиани и его товарищей в редакцию журнала «Техника и наука»:

«Тем временем специализированный институт ВНИИПИ-транспрогресс, не успевший совершенствовать свои установки в Сычах и Горьком, развернул лихородочные работы и в таких направлениях, каковыми являются трубопроводный гидротранспорт, пассажирский транспорт на магнитных подушках, конвейерно-контейнерные системы, конвейерные поезда и другие. Доподлинно известно, что каждое из этих направлений требует специализированного института с большим числом квалифицированных конструкторов. Таким образом, для основного направления ВНИИПИтранспрогресс не остаётся ни средств, ни специалистов. Более того, часть разработок института по профилю (например, противопоточные контейнерные системы, которые запатентованы в США, Канаде, Англии, ФРГ, Франции, Италии и Японии и над которыми усиленно работают английские государственные исследовательские центры), исключена из утверждённого ГКНТ СССР координационного плана. Кто виноват во всём этом? Кто виноват и в том, что ВНИИПИтранспрогресс, со дня основания сидящий на хоздоговорах, не имея при этом почти никаких экспериментальных наработок, вынужден выуживать у уступчивых заказчиков лимитные деньги на разработку технико-экономических обоснований сомнительного качества всевозможных транспортных систем? Очевидно, дела пойдут хорошо, когда найдутся ответы на поставленные вопросы. Прекратится анархия во

ВНИИПитранспрогресс, наступит пора специализации института, прекратится утечка кадров, наладится экспериментальное производство с полигоном и тогда ускорят свой бег пневмопоезда, столь нужные народному хозяйству».

Я допускаю, что тбилисские изобретатели звонят со своей колокольни, они считают, что главное в разработках института — это их система. Допускаю и возможность некоторой тенденциозности, субъективности в их суждениях, нисколько их не осуждая. Но с другой стороны, совершенно очевидно, что перечисленные направления действительно не под силу одному институту, поэтому ни одно из них не может развиваться без ущерба для другого. Если один институт способен решить вопросы всех прогрессивных видов транспорта в соответствии со своим названием «Транспрогресс», то почему бы ему не работать над усовершенствованием самолетов, ледоколов, подводных лодок, межпланетных кораблей? Так ведь можно дойти до абсурда! Конечно, не нам решать вопрос о специализации института, определять его масштабы, но нам кажется, что правы изобретатели, возмущаясь изъятием их тематики из плана. Надо либо довести начатое дело до конца, либо иметь мужество и, доказав несостоятельность изобретения, вообще отказаться от него. Но доказать нерентабельность, бесперспективность нового вида транспорта невозможно, не проверив его на практике. Невозможно потому, что существует действующая модель (её, кажется, уже и дети могут построить!), нет в этом никакой мистики, ничто не противоречит законам природы.

Крошечные контейнеры действительно движутся против потока, изобретатели утверждают, что также будут вести себя большие контейнеры на большом расстоянии. Кто может доказать обратное? Никто, если только не вооружиться демагогическими доводами о значительных затратах дополнительной энергии и т.д. Да, демагогия всесильна, тем более в устах людей, от которых зависит решение вопроса.

Впрочем, мы пытаемся рассуждать, следуя законам логики, а ведомственные интересы не всегда подчиняются ей, вернее, у них своя логика, определенная для каждого отдельного случая.

Вернёмся к деловой части нашего рассказа. Мы говорили выше о попытке «Сибжилстроя» использовать новое изобрете-

ние в своих интересах, сказали о том, как провалилась эта попытка, не нашедшая никакой поддержки со стороны соответствующего министерства, но Геологическому управлению Туркмении в этом отношении частично повезло. Заключив договор с изобретателями, изыскав минимальные средства, оно при участии грузинских специалистов провело опытно-методические работы по совершенствованию методики и технологии спуска герметизирующего устройства для ликвидации открытых газовых фонтанов в обсаженных скважинах Даулетабского газового месторождения.

Большой вред окружающей среде приносит неконтролируемый фонтан в нефте- и газовых месторождениях, не говоря уже о том, что впустую расходуется народное добро. Закупоривание бьющих фонтанов связано с огромными затратами. Родилась идея — впустить в струю контейнер Гвелесиани, который против течения донесёт до дна нужное устройство и закупорит мощнейшую струю. Но для этого нужно было провести предварительные эксперименты в безопасной среде, скажем, в воде. Средств для этого никто не выделил. Пришлось идти на риск, пустить устройство в действующий природный, огнеопасный фонтан. Малейшая неосторожность могла спровоцировать взрыв. Экспериментаторы проявили подлинный героизм, сам К.Гвелесиани назвал это чудом, и попытка закрытия фонтанов увенчалась успехом. Заключение о проведённых работах, утверждённое директором ТуркменНИГРИ Я.А.Ходжакуловым, подписывают: заместитель директора Института по экспериментальнопроизводственной части Е.Л.Барсук и непосредственные участники работ Р.А.Исмаилов, Ю.А.Гаврилов, Д.Е.Косой, О.Ш.Тусишвили. В результате:

«... — определён методический подход к расчёту параметров потока и прочности ходовых элементов противопоточных транспортных средств для условий открытого фонтанирования нефти или газа из скважин;

разработано на уровне заявки на предполагаемое изобретение транспортирующее средство для ликвидации аварийных фонтанов из скважин, отличающееся значительно большей мощностью и коэффициентом полезного действия по сравнению с ранее известными;

— разработаны рабочие чертежи и изготовлены два опытных образца противопоточных движителей для закрытия ава-

рийных фонтанов на глубине вблизи работающего пласта;

— предложены принципиальные схемы зонтичного пакера для парциального снижения давления и расхода потока фонтанирующих нефти и газа, а также счётчика стыков обсадных труб для контроля установки пакерующих устройств в заданном месте обсадной колонны;

— испытаниями в условиях воздушного, водяного и газового потоков установлена работоспособность созданного противопоточного транспортного средства.

Определены основные задачи дальнейших работ:

— разработать механизмы опорно-двигательного роликового блока, обеспечивающего надёжное удержание ПТС в потоке фонтанирующего газа или нефти с перекрытием интервала внутренних диаметров труб в пределах 6—8 мм;

— определить профиль, рассчитать и изготовить турбинные диски отдельно для жидкостного и газового потоков;

— произвести конструкторскую разработку, изготовить и испытать опытные образцы зонтичного пакера и счётчика стыков обсадных труб;

— создать стенд для изучения скоростных и тяговых характеристик ПТС, а также рабочего ресурса отдельных блоков и всего движителя в целом;

— провести широкий комплекс испытаний в условиях управляемого газового и нефтяного потоков для оценки реальности решения задачи ликвидации открытых фонтанов на глубине посредством ПТС».

Как видим, проведена значительная работа, подтверждающая большое значение и перспективность изобретения К.Гвелесиани. Если даже допустить, что это единственная сфера его применения, продолжение работы над системой вполне оправдано.

В первом номере за 1982г. журнала «Изобретатель и рационализатор» появляется заметка: «Парадоксальное изобретение тбилисского инженера К.Ш.Гвелесиани — противопоточный транспорт... впрягается в рабочую упряжку. Намечено испытать новый движитель на полигоне Туркменского научно-исследовательского геологоразведочного института. Нефтяной фонтан должен сам себя подавить — утащить в глубь снаряд, закупоривающий скважину». И далее: «Остаётся лишь сожалеть, что до сих пор в Тбилиси не создана экспериментальная

база для отработки идей изобретателя КШ.Гвлесани, и её придется искать на стороне».

«Парадоксальное изобретение» — великолепный эпитет! — точнее определить невозможно. Правда, автор, безусловно, прежде всего имел в виду оригинальность, необычность изобретения.

Я же парадоксальность изобретения К.Гвелесиани вижу и в том, что, несмотря на очевидность его большого народно-хозяйственного значения не только для нашей страны, но и в мировом масштабе, оно в течение 14 лет (!) не может выйти из первоначальной стадии. До сих пор нет экспериментальной базы. Не это ли парадокс нашего механизма хозяйствования. В условиях перестройки нашей экономики, всего народного хозяйства огромное значение приобретает ускорение внедрения и новых видов транспорта.

Надо сказать, что только сейчас предпринимаются шаги, правда, пока еще не совсем уверенные, для восстановления справедливости. Вблизи Тбилиси, у села Норие, начато строительство полигона с экспериментальным заводом. 4 ноября 1985 года Министр строительства предприятий нефтяной и газовой промышленности СССР В.Г.Чирсков пишет Председателю Совета Министров Грузинской ССР Д.Л.Картвелишвили: «Во исполнение постановления Совета Министров СССР «О мерах по дальнейшему развитию и более широкому внедрению непрерывных и новых специализированных видов транспорта» Тбилисскому комплексному отделу поручено в 1986—1990 гг. создание и освоение в эксплуатации систем промышленного трубопроводного гидротранспорта, включая объекты сельскохозяйственного гидротранспорта сапропелл.

В этих целях в Норие осуществляется строительство экспериментального полигона с опытным заводом. Поручением Совета Министров Грузинской ССР от 25 января 1983г. Тбилисскому горисполкому предложено выделить комплексному отделу в пределах города производственные помещения. Прошу Вас ускорить решение данного вопроса, имея в виду выделить Тбилисскому отделу ВНИИПИ гидротрубопровода помещения площадью около 1 000 кв.м. Министерство передаст соответствующие фонды на жилую площадь Тбилисскому горисполкому».

В Норие началось строительство, но, к сожалению, в 1986

году Управление Грузтрубопроводстрой, подрядившись строить опытный полигон с экспериментальным производством, не справилось с заданием. Хочется надеяться, что в будущем дела пойдут лучше. Но как быть отделу, руководимому К.Гвелесиани, которому поручено внедрение нового вида транспорта в практику в 1986—1990 годах? Прошло уже два года, а базы всё нет. Даже при условии, что строительство будет закончено в текущем году (а это нереально), конструкторам для реализации своей задачи останется всего три года. А отвечать за срыв плана будет К.Гвелесиани?

Пока ещё не решён вопрос и о выделении помещения в Тбилиси, правда, заместитель председателя Тбилгорисполкома З.Кахнашвили своим письмом от 5 марта 1987 года уверяет Институт трубопроводного гидротранспорта, что выделение помещения в доме №9 по Ташкентскому переулку будет произведено в 1988 году.

Итак, наша история подходит к концу.

Чем же занимались за прошедшие 14 лет К.Гвелесиани и его группа, исключая переписку и хождение по инстанциям?

Были построены и опробованы модели. Оригинальность разработок позволила запатентовать девять изобретений в данной области в семи промышленно развитых капиталистических странах. Были проведены экспериментальные работы по самостабилизирующимся контейнерам. Был разработан новый способ моноканатной тяги с автономным бензо- и электродвигателем, построены и опробованы модели натуральной величины... Так что К.Гвелесиани понадобится ещё много 14-летних циклов до внедрения в жизнь своих замыслов. А вдруг (не дай бог!) изобретательский ум К.Гвелесиани и его друзей заскрится новыми идеями?

Что можно к этому добавить? Пожалуй, читателя может заинтересовать и такая подробность: в течение 9 лет (с 1970 года по 1979 год) К.Гвелесиани ни разу не пользовался отпуском, а нервы у него, как выяснилось, не стальные — человеческие, вследствие чего он перенёс инсульт и окклюзию внутренней сонной артерии, что повлекло за собой потерю зрения в одном глазу... Но богатый жизненный опыт научил его переносить всяческие стрессы: «Когда я узнаю об очередной неприятности, начинаю насвистывать и ухожу гулять...»

Генеральный секретарь ЦК КПСС тов. М.С. Горбачев в сво-

ем докладе на июльском (1987 года) Пленуме ЦК КПСС, проанализировав нынешнее состояние нашего хозяйственного механизма, так охарактеризовал его отношение к дальнейшему нашему росту: «Невыгодно повышать качество продукции, невыгодно внедрять достижения научно-технического прогресса».

Думаю, что мы предложили красноречивую иллюстрацию к этому положению. Как я и полагал, даже в конце нашего «детектива» мы не выявили конкретного виновника всех этих бед — загадочного героя нашего приключенческого повествования. Но зло без причины не свершается. А причины все же следует искать в неуклюжем хозяйственном механизме, к перестройке которого приступила партия, наш народ. Но ведь хозяйственный механизм создают люди, и без перестройки нашего отношения к делу, без нового мышления никакой механизм сам собой не перестроится. Значит, и новое отношение к изобретению грузинских инженеров будет одним из примеров начавшегося большого, всенародного, революционного процесса перестройки.

1987

ПЕСОК СЫПЛЕТСЯ ...

Михаил Козаков, «Записки на песке», библиотека «Огонька», № 40, 1988. Это — главы из автобиографической книги известного артиста, нашедшего вполне подходящий для своих записок материал — песок. Такая мысль невольно приходит в голову, когда читаешь его рассказ о встрече Сталина с его товарищем по подполью С. Кавтарадзе и переводчиком «Витязя в тигровой шкуре» Ш. Нуцубидзе, Автору поведал об этом эпизоде якобы сам С. Кавтарадзе. Ну что ж, ни одного участника той встречи нет в живых, так что, хочешь не хочешь, надо верить М. Козакову. А поверить трудно!

Приводят к Сталину С. Кавтарадзе, недавно репрессированного, и он радушно его принимает: «Сережа, ты что, с ума сошел, что ли? Какой я тебе Иосиф Виссарионович?» И чтобы придать встрече больше задушевности, обращается к нему по-грузински, проявив «знание» этого языка на уровне М. Козакова: «Ну, гамарджоба, шени(!) Того, Ро(?) горо(?) хар?» И С. Кавтарадзе отвечает ему на аналогичном «грузин-

ском»: «Диди(?) мадлобт, Коба, карагат(?) Шен ро(?) горо(?) хар?»

Автор даже не удосужился проверить, правильную ли он дает транскрипцию грузинских слов, как видно, его записки на песке адресованы лишь тем читателям, для которых этот набор звуков вполне может сойти за грузинский язык. Но, как говорится, это полбеды. Встреча происходит в Кремле, в рабочем кабинете Генерального секретаря. Поздней ночью здесь накрыли стол — грузинское вино и русская водка. Интересно, что Сталин как тамада произносит тосты исключительно за Грузию, за грузинскую поэзию и за грузин, т. е. сотрапезников, вернее, собутыльников, начисто забыв о том, что он «отец всех народов», что он сидит в компании двух бывших политзаключенных, забыв о пролитой им грузинской крови. Оставим это на совести Сталина, вернее, рассказчика, пожелавшего представить этого безнационального человека в «родной, грузинской стихии». Далее читаем: «Сталин умел выпить, не пьянел. Кавтарадзе тоже был крепкий мужчина, а Шалва скопытился, захмелев разом от счастья и водки, и его, уснувшего прямо за столом, двум старым подпольщикам пришлось перетаскивать за руки и за ноги на кожаный диван».

Любопытная сцена, не правда ли? Собрались друзья-приятели, сообразили на троих, и где? В Кремле, да еще в кабинете Генсека! М. Козаков, надо полагать, не знал лично Ш. Нуцубидзе — известного философа, одного из основателей Тбилисского университета, профессора, одного из первых действительных членов грузинской Академии наук... Вряд ли он мог «скопытиться», да еще в присутствии Сталина, и сухорукий Сталин, в свою очередь, вряд ли был способен даже с помощью С. Кавтарадзе перетащить его, «скопытившегося» на диван. Ведь они с Нуцубидзе, по спортивной терминологии, принадлежали к разным весовым категориям

Неизвестно, с какой целью сочиняются такие анекдоты и следует ли в таком оскорбительном тоне говорить о переводчике поэмы Руставели? Хорошо, что все это написано на песке!

1988

ОПЯТЬ ОБ «АДЖАРСКОМ, МИНГРЕЛЬСКОМ И СВАНСКОМ НАРОДАХ»

Большое спасибо Антону Антонову-Овсенко и редакции журнала «Звезда» за публикацию великолепной статьи «Карьера палача». Если нам память не изменяет, это первая публицистическая работа, опубликованная в центральной прессе, в которой документально доказывается, что у Сталина и особенно у Берия были свои личные интересы к репрессиям в Грузии. Вопреки бытовавшему ранее превратному представлению отдельных обывателей об «отеческой» заботе Вождя к своей родине и попытке отдельных современных литераторов объяснять жестокости его «грузинским характером», в статье А.Антонова-Овсенко убедительно показана карьеристическая лестница, обильно политая кровью соотечественников, по которой карабкался вверх Лаврентий Берия с благословения Сталина. Нельзя без волнения читать, например предсмертные слова Буду Мдивани: «Меня мало расстрелять, меня четвертовать надо! Ведь это я, я привел сюда XI армию, я предал свой народ и помог Сталину и Берия, этим выродкам, поработить Грузию и поставить на колени партию Ленина!». Однако, к сожалению, даже эта правдивая статья не избежала одной ошибки, которая почему-то упорно повторяется из публикации в публикацию. Автор, повествуя о трагедии славного сына абхазского народа Н.Лакоба, пишет: «Лишь Сталин и Берия решали судьбу грузин и армян, аджарцев и мингрелов, дагестанцев и сванов». Во-первых, к какому из названных народов причисляет автор Н.Лакоба и, во-вторых, кто они — грузины, армяне, аджарцы, мингрелы, дагестанцы и сваны? Разве допустимо представлять в виде отдельных народов грузин и грузинские племена аджарцев, мингрелов и сванов? Ведь говорить о мингрельском и сванском народах, или об аджарском языке — это такая же нелепость, как «тульский народ» и «ростовский язык»! И дагестанцы являются не только населением Дагестана, а представителями разных народностей, не составляющих единую нацию!

ТАК ПЛОХО ЗНАЕМ ДРУГ-ДРУГА?

По переписи населения Российской империи, проведенной в конце прошлого века, в Тбилисской губернии жили грузины, русские, армяне, пшавы (?), хевсуры (?), имеретины (?), и другие национальности. Такое абсурдное представление грузинских племен в виде отдельных национальностей в те времена является результатом не столько невежества, сколько желания великодержавных чиновников отрицать национальное единство грузинского народа. Но в наше время подобная неграмотность, вызванная, конечно, только невежеством, никак не оправдана. Мы все помним удивительный казус московского издательства, сообщившего, что книга грузинского писателя Д.Джакели была переведена с аджарского (?). А совсем недавно уважаемый писатель Григорий Бакланов наряду с другими народами назвал с экрана Центрального телевидения «мегрельский народ»...Откуда у него такие «познания»? Другой московский писатель Чингиз Гусейнов, интересующий двуязычными писателями, идет еще дальше, заявляя, что «мегрельская литература» была ассимилирована грузинской литературой. Представьте себе, он указывает и источник: старое издание БСЭ. А почему старое? Да потому, что в новом издании он не нашел такую глупость, а она нужна была ему для доказательства своей теории.

Откуда берутся подобные нелепости? Неужели наши писатели, коли они касаются таких вопросов, не могут опереться на более серьезные источники, нежели, скажем, рассказ малограмотного, а то и не в меру увлеченного местным патриотизмом пицундского экскурсовода, утверждавшего, что колхидянка Медея была похищена Язоном прямо с пицундского пляжа, а именно с того места, где сейчас стоит скульптурная композиция М.Бердзенишвили?

Ведь московские писатели, не говоря уже об их дружеских связях с грузинскими писателями, ежегодно бывают и на нашем побережье. Удивительно, где они выкапывают такие «находки»?

От имени «мегрельского народа» я уполномочен выразить решительный протест и напомнить уважаемым писателям, представителям московского...народа, что картлийцы, кахетинцы, месхи, джавахи, пшавы, мтиулы, туши, хевсуры, мохеве, име-

ретинцы, сваны, лечхумцы, рачинцы, мегрелы, гурийцы, аджарцы, инголойцы — это все грузины и только грузины!

1988

ТРУДНО ПЕРЕУБЕДИТЬ!

В еженедельном приложении и газете «Труд» — «Ветеран» №47 — напечатана статья главного маршала артиллерии. В.Толубко «Воинскую доблесть — в наследство». В этой в целом, как нам кажется, нужной для патриотического воспитания молодежи статье почему-то взята на прицел Грузия... Оказывается, здесь нет ни одного вуза, где бы готовили специалистов русского языка, а из 1020 тбилисских школ только в восемнадцати изучается русский! Это утверждение даже для нас, закаленных сенсационными открытиями, оказалось полной неожиданностью. Как укрыться от столь мощного артиллерийского обстрела? Ради экономии боеприпасов внесем ясность: в Грузии, как доложила об этом партийно-хозяйственному активу республики заместитель министра народного образования Н.В.Гургенидзе, семь вузов готовят специалистов русского языка и литературы. Что же касается тбилисских школ (их пока всего 198, а не 1020!), то в грузинских, армянских, азербайджанских школах русский язык и литература изучаются со второго класса, а в 48 русских школах, вероятно, все же — с первого. Впрочем, автор статьи и редакция могут не поверить этим нашим голословным утверждениям, в таком случае мы постараемся подтвердить их документально. Правда, надежда, что нам удастся переубедить их, очень мала, разве только не дадим обещание в остальных, несуществующих 824 тбилисских школах открыть русские классы!

1988

МЫ ЗАЩИЩАЕМСЯ!

Доктор исторических наук, профессор А.Козлов задался благородной целью рассказать о том, «о ком умалчивали биографы Сталина». Цитируем: «Сталин родился в 1879 г. вдалеке от крупных капиталистических центров. Он рос в глухом уголке Грузии, в провинциальном городе Гори, в мешанско-мелкобуржуазной затхлой атмосфере. Царившие там пра-

вила и обычаи были круто замешаны на остатках старины, средневековья...Иосиф дышал весьма специфическим воздухом духовного училища и православной семинарии, в которых учился в 1888—1899 гг... Некоторые черты характера Сталина — аскетизм, сначала, быть может, по убеждению, а потом по расчету, в показном виде, пренебрежение к людским страданиям и жестокость, беспринципность — могли быть рождены семинарской жизнью» (журн. «Политическое образование», №16, 1988 г.).

Надо полагать, что биографы умалчивали не о датах рождения и месте учебы, а о характеристике г.Гори и атмосфере, царившей в духовной семинарии, которая, кстати, находилась в Тифлисе, а не в Гори (о чем умалчивает уже сам А.Козлов). Но беда, что находящийся в 80 километрах от Тбилиси Гори уважаемый профессор считает глухим уголком с затхлой мещанско-мелкобуржуазной атмосферой, где нравы и обычаи сродни средневековым. И если это так, то наш историк безусловно прав: Сталин неминуемо должен был переродиться в тирана, тем более, что учился, как видно, в кузнице головорезов — в духовной семинарии, где молодежь обучали не смирению, не любви к ближнему, не милосердию, а жестокости и палачеству!

Мы готовы взять на вооружение новые факты, открытые уважаемым профессором, но предварительно хотелось бы спросить у него: как удалось Ломоносову стать Ломоносовым, он ведь тоже родился вдали от капиталистических центров как в смысле расстояния, так и в смысле времени? Или чем объяснить, что родившийся в селе Тквиани того же уезда пламенный революционер В.Кецховели так и не стал тираном, хотя тоже учился в духовной семинарии? Может быть, он просто не успел стать им — ведь его убили в 1903 году! Но вот столь же далеко от капиталистических центров и в том же Горийском уезде (с.Вариани) в 1840 году родился Я.С.Гогешвили — будущий гуманист, выдающийся педагог.

И последний вопрос: разве обязательно, изучая феномен Сталина, унижать Грузию, ее культуру, нравы и обычаи?

Нашим недоброжелателям, к которым не хочется относить уважаемого профессора, может показаться, что мы защищаем Сталина.

Нет, мы защищаемся от Сталина!

МЫ НЕДОУМЕВАЕМ...

МЫ НЕДОУМЕВАЕМ. Информация о Грузии и грузинах, которая нет-нет да и мелькнет на страницах центральной (и не только центральной!) прессы, порой приводит нас в замешательство. Она поражает нас, мягко говоря, неосведомленностью в вопросах нашей истории, нравов, обычаев. Как же, оказывается, мы мало знаем друг о друге! И это на шестьдесят седьмом году совместной жизни.

Думали мы, гадали, как помочь беде, и решили призвать всех, всех, всех: давайте же ПРИглядываться, ПРИслушиваться, ПРИближаться друг к другу (какая замечательная эта приставка — ПРИ!), но обязательно преисполнившись доброжелательности. А пока не откажем себе в удовольствии собирать курьезы о нас и про нас.

ЕЩЕ РАЗ О ГРУЗИНСКОМ МНОГОГОЛОСИИ. Грузинское многоголосие — феномен, поражающий воображение музыкантов разных эпох и народов. Но вот читателю «Комсомольской правды» Н.Аксенову (см. «Комсомольскую правду» от 14 мая 1988 года) резкий контраст черно-белого изображения на телеэкране кажется таким же утомительным, как... грузинское многоголосие! Обещаем больше не петь лично для товарища Н.Аксенова, дабы не утомлять его изощренный слух. Надеемся, что наше решение не обидит уважаемую редакцию, предоставившую страницы своей газеты поборнику одноголосья.

Кто есть кто? Доктор исторических наук Е.Зеймаль, ленинградец (см. «Советскую культуру» от 9 июля 1988 года), задавшись благородной целью спасти малые нации и народности от слияния с более крупными народами с тем, чтобы это нашло отражение в предстоящей переписи населения СССР, пишет: «В состав грузинской нации оказались «влитыми» (слово взято автором в кавычки, очевидно, чтобы подчеркнуть искусственность этого слияния. — Р.М.) мегрелы (1926 год — 243 тысячи человек)» и далее: «Далеко не во всех случаях в 1939 году оказались «слитыми» (опять кавычки! — Р.М.) в одну нацию народности с взаимопонимаемыми языками: грузины и сваны... Иногда это было сделано по чисто территориальному признаку, но часто — вопреки существенным языковым различиям, вплоть до принадлежности к разным

(?) ветвям языковых групп». Затем следует рассуждения о том, что «запись о национальности в паспорте не соответствует их национальному самоощущению», что большие народы все равно «не ощущают» «малые» этнические группы «своими».

Видимо, следует напомнить уважаемым писателям и ученым, что сваны и мегрелы так же, как картлийцы, кахетинцы, месхи, джавахи, пшавы, хевсуры, имеретинцы, гурийцы, аджарцы и другие грузинские племена и есть ГРУЗИНЫ и такими они себя ощущали и ощущают. Без них вообще нет понятия «грузин»!

·1988

НЕЧЕСТНОЕ СЛОВО О ЧЕСТНОМ

В газете «Труд» от 8 сентября 1988 года была напечатана статья специального корреспондента В.Галенкина «Честное имя». Статья эта, посвященная честному имени, показалась нам не совсем честной. Во-первых, потому, что она писалась (как видно из соответствующей приписки) в Москве, Ташкенте и Андижане, а говорится в ней о так называемых «советских турках», которые проживали в Грузии, и об отношении к ним грузинского населения, а в Грузию специальный корреспондент не удосужился приехать. Во-вторых, он не счел нужным самому разобраться в вопросах истории Грузии и позволил себе опереться на неверные и противоречивые представления героя своего очерка Ислама Сулейманова. Однако нас больше удивляют не рассказы сельского труженика, а «редакционные справки», полные невежества и тенденциозности. Первая же «справка» содержит такой курьез: «Месхетия-Джавахетия — один из регионов Грузии. Он был населен грузинами и турками». Отметим историческую неточность: та часть исторической Месхетии, которая находится в границах Грузинской ССР, включает в себя два региона: Самцхе, Джавахети (Ахалцихский, Адыгенский и Аспиндзский районы — это Самцхе, а Ахалкалакский и Богдановский районы — Джавахети). Но это деталь, хотя и важная с исторической точки зрения. Говорить о том, что регион «Месхетия и Джавахетия» «был населен грузинами и турками» нельзя. Очевидно, уважаемый автор «редакционной справки» не знает о том, что

настоящие турки (не по религии, а по национальности) в Месхети не проживали, если не принимать за них терекеминцев — тюркское племя кочевников-скотоводов, малочисленные группы которых в Грузии, а именно в Месхети, осели с XVIII века.

Вторая и третья «редакционные справки», правда, разбавлены рассказом И.Сулейманова, но не настолько отдалены друг от друга, чтобы не заметить смехотворного противоречия: в первой справке говорится, что «было призвано на войну 40 тысяч человек этой национальности», а во второй сказано: «Всего было переселено 110 тысяч». Во-первых, разве возможно призвать в армию почти 40 процентов населения? Ведь половину населения составляют женщины. А мыслимо ли другую, мужскую половину представлять себе без стариков и детей, сплошной массой мужчин призывного возраста?

Но прежде всего, «справка» наверна с фактической стороны: выселено не 110 тысяч человек, как указывается, а 125 тысяч человек, из них 115 тысяч грузин-мусульман (месхов-мусульман), 7 тысяч терекеминцев и 3 тысячи курдов.

С И.Сулеймановым мы спорить не собираемся, хотя и в его рассказе много неверного. Никто не имеет права не уважать национального самосознания человека и, тем более, переубеждать его. И.Сулейманов считает себя турком, чувствует себя турком и хочет быть турком. И он, в силу этого, безусловно турок. Но ни он, и тем более, ни редакция не имеют права по своему усмотрению определять национальность других людей. Если можно понять Сулейманова, который как турок хочет считать всех выселенных из Грузии соотечественников турками, то чем объяснить такую же позицию В.Галенкина или редакции? Вот «редакционная справка»: «Сегодня в связи с решением партии и правительства турки начали переселяться на родину. Более сотни семей уже переехало». Кто они, турки? И как на это смотрят те сто семей, переселившиеся в Грузию? Кто дал право В.Галенкину и редакции считать этих людей теми, кем они себя не считают? Они считают себя грузинами, они и есть грузины. И никто не имеет права переубеждать их!

С другой стороны, если товарищи так уверены, что в Грузии «укоренилось мнение» и население не хочет видеть «турок», и если, несмотря на это, «турки» должны возвратиться и никто не вправе помешать им, то кто вправе навязать

Грузии то, чего она, по представлению И.Сулейманова и В.Галенкина, не хочет? Разве грузин имеет меньше права на свою родину?

Вызывают возмущение в этой публикации такие «суждения», как «в Грузии твердо укоренилось мнение, что нас выселили за сотрудничество с Турцией, и местное население не хотело нас видеть» (это слова И.Сулейманова), «в Грузии среди местного населения бытует неверное мнение, что турки были репрессированы небеспричинно» (это слова из «редакционной справки»). Это ложь! (Называем вещи своими именами). В.Галенкин не знает и не может знать, какое «мнение бытует» в Грузии, «Москва—Ташкент—Андижан», пункты его творческого вдохновения, не могут ему гарантировать ясность в этом сложном вопросе. Основная масса высленных из Грузии, свыше 90 процентов, была грузинским племенем месхов, отличавшимся от всех других грузин только мусульманской верой, насильственно навязанной Турцией в XVI—XVII веках... Но об истории мы не будем распространяться, о месхах читатель может узнать многое из публикации «Мы—месхи», («Литературная Грузия», №7—9, 1988 г.) и В.Галенкин найдет там много поучительного, — если он не из тех журналистов, которым все равно, о чем они пишут.

Следует сказать еще вот о чем. Во время войны из Грузии были переселены не только месхи или «турки», как их называет спецкор «Труда», но и целые группы немцев, греков... Интересно, почему ни один из них не считает Грузию своей родиной, а всполошились вдруг лишь турки? Почему это только им Грузия представляется их родиной? Причем, именно пограничная с Турцией зона, а не остальная Грузия?

Напрасно кажется товарищу В.Галенкину, что он одним росчерком пера из Москвы может решить наши «мелкие» национальные вопросы. Жаль, что и редакция газеты «Труд» не помогла ему, не подкрепила журналистское рвение научным подходом.

Вот какое мнение «бытует» в Грузии об этой публикации газеты «Труд»!

ПО ОБЫЧАЮ, ПО ГРУЗИНСКОМУ

Достаточно хорошо ли знают наши писатели обычаи, свои или чужие?! А может, вовсе и не обязательно знать их?! Можно походя, сослаться на них за неимением другого средства втиснуть персонаж в заготовленную схему. А схема такова: Сталин — инородное зло. Вы еще не догадались, что речь идет о новом романе Анатолия Рыбакова «Тридцать пятый и другие годы», отрывки из которого печатает «Огонек»? Анатолий Рыбаков, как видно, склонен объяснять отрицательные черты своего персонажа «грузинским» характером. В духе лучших традиций пресловутого соцреализма культивируемого в свое время самим Сталиным, он, рисуя своего отрицательного героя, готов обвинить его во всех смертных грехах и выставляет его эдаким сексуальным монстром. Дело, как говорится, хозяйское. В конце концов писатель волен живописать своего героя так, как хочет и как может. Настораживает другое. Цитирую автора: «Он (тридцатитрехлетний Сталин. — Р.М.) увидел красивую одиннадцатилетнюю девочку, на вид ей можно было дать тринадцать. По грузинским обычаям — невеста» (выделено нами. — Р.М.). «Вот мы и вернулись к нашим баранам. Свои или чужие обычаи в какой-то степени отражают культуру народа — своего или чужого. По нашим обычаям, одиннадцатилетняя девочка никогда не считалась невестой. И, прямо скажем, эта фраза звучит оскорбительно для грузин.

Слова, говорят, улетают, написанное остается. Кому как не писателю, помнить об этом!

1988

И ЭТО НАЗЫВАЕТСЯ ТАК ПРОСТО — «ВЗГЛЯД»!

14 октября 1988 года в программе Центрального телевидения «Взгляд» был показан сюжет о трудной судьбе молодого грузина и его русской невесты. Оказалось, что родня парня была против их женитьбы, не приняла, видите ли, русскую девушку, чинила молодоженам всякие препятствия. Конечно,

нет слов — это дико. И не только потому, что родные воспротивились, выступили против смешанного брака, а вообще: никто не имеет права столь решительно вмешиваться в судьбу молодых, любящих друг друга людей. Правда, несколько странной нам показалась «детективная линия» сюжета со складным ножом и то обстоятельство, что авторы пренебрегли элементарной журналистской этикой, не поинтересовавшись мнением другой стороны! Может быть родители имели какие-то, другие претензии к молодым, скажем, морального характера? Но интересно, как прокомментировал эту мешанскую семейную драму В.Цветов, который у нас пользуется репутацией большого «специалиста» по субтропической зоне Грузии? (Читатель, наверное, помнит его публикацию в «Огоньке» о странных грузинских мандаринах). Он сказал, что, надо полагать, родственники этого парня не раз принимали участие в торжественных мероприятиях, посвященных дружбе русского и грузинского народов, но оказывается, все это показуха (он употребил именно это слово), а на самом деле они националисты! В гневных словах и в интонации В.Цветова явно проглядывало желание обобщить частный случай и весь грузинский народ обвинить в национализме. И нелепость померещившего ему положения он попытался опровергнуть словами Руставели: «Друга кто себе не ищет, самому себе он враг». В конце своего комментария В.Цветов сослался на авторитет предстоящего Пленума ЦК КПСС по межнациональным отношениям, на котором, по его словам, должна идти речь и о смешанных браках. Что, смешанные браки должны считаться нормой жизни, проявлением интернационализма, дружбы народов, а браки внутри нации отклонением от нормы и проявлением национализма? Так, очевидно?!

Да, именно так, — услужливо кивал головой В.Цветову его бородатый партнер, призывая и нас тем самым согласиться с политическим (!) обозревателем Центрального телевидения. Однако остается неясным один вопрос, который мы и хотим задать тов. В.Цветову, имеющему столь странный «взгляд»: ежели, не приведи бог, возникнет конфликт между супругами разных национальностей, следует ли считать его проявлением межнациональной розни или возвести в ранг «регионального конфликта» который надлежит решать на уровне ООН?

СТРАННОЕ СОБЕСЕДОВАНИЕ

Еженедельное приложение к «Комсомольской правде» — «Собеседник» — провел с нами странное «собеседование»: вырвав цитату из статьи Л.Хаиндрава (а не «Хаиндравы» — грузинские фамилии не склоняются так же, как и французские, скажем, как, Дюма!), напечатанной в №1 за 1989 г. «Литературной Грузии», он сделал такой комментарий: «Цитируем писателя Л.Хаиндраву в связи с юбилейной датой — годовщиной публикации статьи Н.Андреевой...» («Собеседник», №16, 14 апреля 1989 г., стр.14).

Не во всем соглашаясь с Л.Хаиндрава, мы напечатали его статью в условиях плюрализма мнений, считая, что писатель, сам некогда репрессированный, имел право высказать свое мнение о Сталине. Злополучная статья Н.Андреевой, естественно, никакого отношения к этому не имеет, здесь «Собеседник», грубо говоря, пришел кобыле хвост. Следуя примеру наших молодых коллег, мы можем утверждать, что в апреле они отметили 100-летие со дня рождения небезизвестного Адольфа Гитлера. Вот послушайте: «И меня сейчас, честно говоря, уже раздражает обилие только что написанных анти-сталинских стихов. Это новая конъюнктура. Хотя и среди этих стихов есть вполне искренние, художественно состоятельные произведения, но их меньшинство. В основном — это четкое понимание того, что изменилась ситуация, что «теперь — надо так» (беседа с поэтом Олегом Хлебниковым, там же, с.7).

Согласитесь, что приведенные слова странным образом перекликаются с цитатой из статьи Л.Хаиндрава, приведенной «Собеседником»:...«За истекшие месяцы довелось прочитать такие груды, такие горы лжи, фальши, передержек, искажений, а то и прямой клеветы на этого человека (Сталина. — Р.М.), а ведь одной правды достаточно, чтоб осудить его за очень и очень многое, чтоб возникло чувство элементарной справедливости. Правду нельзя защищать ложью... Так что же, не могла обойтись советская власть без того режима, который существовал в стране с 25 октября 1917 года и до 1985 год! На этот вопрос пусть каждый ответит сам по своей совести и разумению».

Ничего не скажешь, плюрализм плюрализмом, но русский поэт и грузинский писатель в какой-то точке все же соприкасаются.

Кстати, известно ли «Собеседнику», что слово «плюрализм» отнюдь не одного корня со словами «плюнуть»? Последнее, безусловно, является атрибутом тоталитарного режима, который, будем надеяться, канул в Лету. Недаром к действию, обозначаемому им, прибегал в ссылке Сталин, плюя, по словам Серго Микояна, в тарелку Свердлову, чтобы проглотить лишнюю порцию похлебки («Огонек, №15, 1988 г.)

1989

ВОПРОСЫ...еще вопросы...

Расцвела сирень — черемуха в саду,
На мое несчастье, на мою беду
(Русская народная песня)

Вновь газета «Красная Звезда» обратилась к трагическим апрельским событиям в Тбилиси. Специальный корреспондент подполковник Н.Белан 22 апреля опубликовал статью «Пусть скажут военные», в которой упоминается и моя фамилия, как человека, сформулировавшего вопросы к военным чинам». Так как статья является фактическим ответом на мои вопросы, считаю своим долгом сказать, что ответы эти меня еще больше озадачили. Не могу сказать, что автор статьи был настроен тенденциозно к нам, скорбящим по жертвам трагедии, однако наивно с нашей стороны требовать от подполковника попытки разобраться в противоречивых высказываниях генерал-майора и тем более генерал-полковника, да еще в ведомственной военной газете. Но я, человек уже не военный, со своим лейтенантским образованием не очень-то разбиравшийся в генеральских хитросплетениях, все же обнаружил эти противоречия.

Со слов командующего ЗакВО генерал-полковника И.Родионова, он яростно сопротивлялся применению силы против демонстрантов, видимо, полагая, что они не представляют никакой опасности. А представитель командования внутренних войск генерал-майор Ю.Ефимов совершенно противоположного мнения: «Ведь у ночного митинга был отнюдь не мирный характер. Публично говорилось о захвате политической власти, свержения строя, отторжении Грузии от СССР».

Оставим на совести генерала эти слова, однако заметим,

что если и были такие безответственные призывы, то в действиях демонстрантов, часть из которых объявила голодовку, не было и намека на агрессивность. Преспокойно стояло несколько милиционеров перед входом в Дом правительства и никто их даже пальцем не трогал.

Но генерал оказался еще и скандалистом. Вот как он ответил на вопрос корреспондента — почему не были информированы люди о применении специальных средств: «Мое выступление записывали на местном телевидении. Но когда смонтировали, я сказал: это — извращение сути того, о чем я говорил (видимо его заменили двойником? — Р.М). Назначили повторную запись, но когда я пришел, произошел конфликт с работниками телевидения. Так у нас все и сорвалось...»

Понятно, что Ю.Ефимов отрицает применение всяких газов, за исключением обоятельной «Черемухи», ибо признание в употреблении газов, вызывающих летальный исход, грозит крупным международным скандалом, однако он и словом не обмолвился о обоюдоострых саперных лопатках, которые были применены солдатами, увы, не для того, чтобы рыть окопы на асфальте у Дома правительства! Ничего не говорится о грубейшем нарушении международного права — о применении силы против голодающих, на которых может оказать воздействие (не силовое!) лишь врач или священослужитель. Не говорится о нападении войск на представителей власти — милицию во время выполнения ею служебного долга — спасения людей, в том числе в основном женщин и беспомощных голодающих. Чем это не покушение на Советскую власть?

Кто на эти и другие вопросы ответит? Ответ мы получим от комиссии Верховного Совета Грузинской ССР, в работе которой, как сообщалось, примут участие и академики, народные депутаты СССР А.Д.Сахаров, Д.С.Лихачев, Р.З.Сагдеев. Придется перед судом держать ответ многим ответственным лицам, и увидим, что тогда скажут военные?

А пока посмотрим, как ответил на мои вопросы генерал-полковник И.Родионов. На вопрос — почему не предупредили участников митинга о применении силы, комендующий отвечает: «Предупреждение было сделано представителем руководства Министерства внутренних дел». Каким «представителем»? Ни Ю. Ефимов, ни министр Ш.Горгодзе этого не делали. И вообще, предупредить о применении силы должен был цело-

век, который реально и обладал этой силой, т.е. сам И.Родионов! На вопрос — почему не были применены более мирные средства, к примеру, пожарные машины, командующий отвечает — это входит в компетенцию МВД. Хитро! Запомним этот ответ, нам он вскоре пригодится. Генерал отрицает также, что войска заранее перекрыли улицы, он утверждает, что десантники (еще один род войск!) перекрыли выходы лишь после разгона митинга.

К сожалению, корреспондент пропустил один важный вопрос и, естественно, ответ на него: почему командующий военным округом, ставший одновременно и комендантом города, объявил комендантский час за пять минут до его введения, что через несколько минут вызвало новые жертвы? Ведь это целиком на совести единственного лица — генерала И.Родионова? После трагедии прошло около 19 часов, когда в 22 часа 50 минут он начал свое выступление по телевидению и радио! Но так как нет ответа, нет и... вопроса!

И последний ответ на вопрос о руководстве операцией: «Оно было возложено на меня. Однако отдельные конкретные задачи внутренние войска и армейские подразделения решали самостоятельно».

Это для меня нечто новое в военной науке. Разрешите, товарищ генерал-полковник, обратиться с вопросами: если руководство операцией было возложено на Вас, как могли действовать внутренние войска и воинские подразделения самостоятельно? Ведь речь идет не о большом фронте в десятки километров, а о маленьком пятачке земли менее гектара! Если Вы командовали кровавым парадом, то могли бы сами определить — применять или нет отравляющие вещества, пожарные машины и т.д., почему Вы утверждаете, что все это входит в компетенцию МВД и, вообще, кто пригласил из-за пределов республики войска МВД?

«Если армия не виновата, она должна защитить свою честь», — требовала во время беседы с корреспондентом писательница (кстати, участница Великой Отечественной войны) Нана Канделаки. Увы, уважаемые генералы, как видно из ответов (не говоря уже о действиях), мало думали об этом.

Еще один грустный вывод из всего происшедшего. И.Родионов был избран народным депутатом от Грузии. Вряд ли он может защищать интересы нашей республики. Не хотелось,

чтобы мой последний вопрос повисал в воздухе: имеет ли право грузинский народ отозвать недостойного депутата?

1989

АРТПОДГОТОВКА ПРОВЕДЕНА, БУДЕТ НАСТУПЛЕНИЕ?

Это было давно, еще мальчиком я опубликовал несколько стихотворений в грузинской редакции газеты «Ленинское знамя», которую тогда редактировал известный грузинский драматург Ванион Дарасели. Стихи были, наивные, но в них искренне воспевались подвиги наших героев в Великой Отечественной войне, они были полны гордости от сознания, что моя Грузия послала на войну пятую (и лучшую!) часть своего населения. Кстати, 700 тысяч воинов из одной 3,5-миллионной тогдашней республики говорит не только о героизме моего народа, но о беспощадном геноциде, учиненном нам нашим же соотечественником И. Сталиным, которого иные авторы склонны считать нашим покровителем. Да, это было давно, но я всегда с теплым чувством вспоминал те наивные стихи и первую «мою газету». После этого моя фамилия не появлялась в военной газете. И неожиданно 40 с лишним лет спустя моя фамилия вновь фигурирует в ней, но уже в качестве антиперестроечного прицела! Однако об этом ниже.

Мне, по простоте душевной, казалось, что орган ЗАКВО «Ленинское знамя» служит патриотическому воспитанию советских воинов, сближению армии с трудящимися Закавказских республик, идеям интернационализма и я никак не предполагал, что газета может взять на себя функции какой-то жандармской конторы, которая в условиях демократизации, гласности и плюрализма мнений будет заниматься сбором компрометирующих материалов с целью использовать их для создания образа врага, против которого следует нацелить политическую и боевую подготовку молодых воинов.

Судя по статье О.Белкина и Е.Геллера «Опасные игры», опубликованной под рубрикой «Это волнует всех в Грузии», можно заключить, что окружная газета обладает мощной специальной службой, следящей не только за всей грузино-

язычной прессой, но и записывающей теле-и радиопередачи, расшифровывающей тексты записей, переводящей их на русский язык с тем, чтобы доносить до адресата. Похвальна такая бдительность, прямо-таки достойная «лучших традиций» 30-х годов!

Одного не учли наши друзья — военные журналисты: они могут не согласиться с высказываниями грузинских авторов, тем более с радикальными, могут и спорить с ними по существу (в том числе и в грузинской прессе, по грузинскому телевидению, ибо к нашей радости они так тонко разбираются даже в идиомах грузинского языка!), но давать политическую оценку деятельности всей грузинской прессы, полемическим, правовым, научным выступлениям грузинских авторов им не под силу. Я могу только посоветовать: не ставьте себя, господа, в смешное положение!

Приведу один пример. В статье читаем: «А ведь и позорная лженаучная, псевдонсторическая компания по «обнаружению» факта «нарушения» договора от 7 мая 1920 года не преследует никакой иной цели, кроме той, чтобы подготовить «юридическую» базу для выхода Грузии из семьи советских народов. И «лидеры нации» не унимаются».

В этой цитате столько отборных, оскорбительных выражений, что невольно вспоминается «чудо-слово» вашего бывшего вдохновителя и «великого моурави», которым интеллигентный генерал чуть не уследил слух высокого депутатского форума и его многомиллионных слушателей во всем мире. Да будут эти оскорбительные слова на вашей совести, видимо, вы так воспитаны. Но почему вы считаете, что установление исторической истины преследует цель выхода Грузии из СССР и если это даже так, что здесь антиконституционного? Что вы вдруг так всполошились? А с другой стороны, чтобы не допустить этого, разве надо уклоняться от правды и прятать голову в песок, подобно страусу? О каких «лидерах нации» с таким презрением вы говорите? Ведь вопрос о нарушении известного договора и об аннексии Грузии в 1921 году стоит в платформе депутации Грузии и был представлен Съезду народных депутатов? Ведь выделена парламентская комиссия для изучения этих обстоятельств и они будут рассматриваться в Верховном Совете Грузинской ССР? Об этих «лидерах нации» вы говорите? Кем вы считаете суверенную республику

Грузию и кого вы представляете, оценивая эту акцию как «позорную, лженаучную, псевдонсторическую?» Это вы сами выдумали или опираетесь на авторитеты? Кого? Сталина, который сам был инициатором нарушения договора? Фельдшера Орджоникидзе, возглавлявшего 11-ю армию? Почему, по какому праву вы ставите себя выше Верховного Совета Грузинской ССР, даже выше Съезда народных депутатов СССР, выше всего грузинского народа и предвосхищаете политическую оценку этого факта? Кто вы, господа?!

Теперь поговорим о честностях.

Вам не понравились слова ингушского писателя Иссы Кадзаева «Кавказцы не должны быть шахматными фигурами в чужих руках, в чужих играх» и у нас почему-то создалось впечатление, причем, «отчетливое», что «написаны они под определенным давлением (?) тех общественных сил в нынешней Грузии, которые настойчиво и беззастенчиво заявляют о том, что во всех межнациональных конфликтах, то и дело вспыхивающих в последнее время в разных регионах Грузии, повинна некая «третья сторона», «третья сила», а некоторые «деятели» вообще открытым текстом прямо указывают, что этой «злодейской» третьей стороной является не кто иной, как Россия, Кремль, Москва — дабы возбудить у грузинского населения ту же неистовую злобу и лютую ненависть к столице Советского государства, к России и вообще к советскому строю и всему, что с ним связано, — злобу и ненависть, какую они обуреваемы и снедаемы сами. И странным, по меньшей мере, является столь вопиющее проявление черной неблагодарности по отношению к стране, покровительство которой в свое время спасло и сохранило грузинскую нацию от турецко-персидского геноцида.»

Вот такую тираду вы закатили! Но прежде чем ответить вам, дабы не проявлять черную неблагодарность, видимо, следует выразить вам, товарищи О.Белкин и К.Геллер, низжайшую благодарность, как нашим спасителям от геноцида, но позвольте усомниться в благородстве Александра I, в 1801 году аннексировавшего Грузию и Сталина и Орджоникидзе (увы, наших соотечественников!), склонивших В.И. Ленина к повторной аннексии Грузии и учинивших в 1921—1924 годах (еще до 30-х годов!) настоящий «турецко-персидский» геноцид собственного народа. Так что, говоря о «третьей силе», никто

не подразумевает ни русский народ, ни Москву. (Москва ныне не та!), а ту силу, которая до последнего времени управляла и русским народом и Москвой, и эта сила, несмотря на героические старания партии и народа, взявших курс на перестройку, все еще не капитулирует, эта сила не русская и не грузинская, она сталинско-брежневская и поэтому не нуждается Исса Кадзаев в нашем давлении, он на своей шее испытал всю тяжесть этой силы, не забывайте, что он ингуш!

Вы на ходу, в воздухе уловили слова М. Костава и точно цитируете их из телевизионного выступления (хвала вашей спецслужбе!), но не хотите сказать читателям, что призыв о выходе Грузии из состава СССР принадлежит одному из лидеров неформального объединения. Почему? Молчите?

Вам не нравятся слова известного абхазского писателя и общественного деятеля XIX века Георгия Шервашидзе о том, что «Царем России было запланировано выселить из междуречья Кодори-Ингури местное население и устроить там русские колонии и иронизирует о «мифической третьей силе». Вы хотите, чтобы мы извинились перед вами вместо Г.Шервашидзе, заподозрившего благородного русского императора в русификаторской политике?

Вы возмущены, что грузинским деятелям (это слово вы неизменно ставите в кавычки) приходит в голову мысль вернуть населенным пунктам их исконные исторические наименования. Может быть вам нравится выйти из Жданова и войти в Брежнев, но позвольте нам уклониться от такого «чревоушества»!

Для вас Грузия просто советская территория, так сказать, пункт дислокации, а для нас она единственная родина. Поэтому вам непонятны наши демографические проблемы. Вы насмех поднимаете наши заботы о размножении нации. Нам размножение нужно не для того, чтобы проглотить другие народы, а для того, чтобы нас не проглатили на собственной земле. Этого вам не понять, ведь вам мила Грузия без грузин? Или вы догадываетесь, но не хотите признаться, что человечество без грузинского народа (впрочем, как и любого другого народа) станет беднее, человечеству нужны грузинская литература, живопись, скульптура, музыка, театр, хореография, кинематограф, наука и, представьте себе, военное искусство... Может быть, вам, военным журналистам, стоило бы подумать.

почему утратили интерес к военной карьере представители других республик, кроме РСФСР? Почему так мало высоких военных чинов среди них? И куда делись национальные воинские части после 1956 года, доказавшие свою боеспособность в Великой Отечественной войне? Видимо, не все так благополучно обстоит у нас в межнациональных отношениях и это действительно «волнует всех в Грузии». Вас не волнует?

И последнее, о чем хотелось еще поговорить с вами. Вас возмущают слова Дж. Чарквиани по поводу выступления по абхазскому телевидению русской пенсионерки. Она, обращаясь к грузинам, гневно сказала: «Кто не хочет жить у нас в Абхазии, будьте добры, купите билеты, садитесь на поезд и езжайте в вашу республику». (Она, видите ли, отделила «свою» Абхазию от Грузии!). Грузинский поэт свое отношение к этим глупым словам выражает так: «Вот если бы, когда та русская баба приехала к нам и мы сразу же взяли бы для нее обратный билет, то нашу судьбу не облаивала собака. **А может быть, и сейчас не поздно?»** Вот эти последние слова вы выделили черным шрифтом, выразив этим свое возмущение и более того, сделали вот такое обобщающее заключение: «А не кажется ли грузинским писателям несколько абсурдной и утрированной такая неумная «ретивость» в деле энергичного выселения «негрузин» из Грузии?»

Как все это понимать? Напрашивается единственный вывод: грузинский поэт имеет меньше прав на Грузию, чем русская пенсионерка! Она может бесцеременно выпроводить грузина из республики, а грузин, защищаясь, не может того же потребовать от нее. То что мы не столь послушны и не следуем совету почтенной русской матроны, на вашем языке именуется грузинским национализмом?

Дальше вы продолжаете: «Можно себе представить то «вавилонское столпотворение», которое запросто могло бы иметь место, если бы подобную урапатриотическую ретивость распалили бы в себе и россияне, которые стали бы в спешном порядке выселять из малых и больших городов и поселков России «на землю предков, на исконную родину те многие десятки тысяч грузин, которые волею судьбы обосновались вдали от земли своих предков!» Да, страшно подумать! А кто такую «рокировку» предлагает? А вы уверены, что в России грузин больше, чем в Грузии русских? Мы не уверены, ибо

данные переписи говорят об обратном. Но не это главное. Главное в другом, чего вы не хотите понять, хотя могли бы. В Грузии уже 26 веков живут евреи и, видимо, это единственная страна в мире, где они не испытывали не только печально известные в других странах погромы (кстати, это слова не переводится на грузинский, у нас просто нет такого понятия!), но и какое-либо ущемление своих национальных и религиозных прав. Интернационализм, можно сказать, генетическая черта грузинского характера, на нашей земле также свободно жили все другие народы. История знает беспримерный случай, когда в V веке, во времена арабского владычества, арабский юноша Або, приняв мученическую смерть от своих же соплеменников, стал национальным героем Грузии. Но почему я заговорил об евреях? В Израиле вызывает всеобщее уважение феномен «грузинского еврейства», переселенцы из Грузии там организовали общество Руставели, театральные труппы, ансамбли грузинской песни и пляски, издают газеты и журналы на грузинском языке, обучают своих детей, никогда не видевших Грузию, грузинскому языку... И как вы думаете, почему это происходит? Неужели вы, О.Белкин и Е.Геллер, ничего не поняли?

А вы хотите вашим опусом рассорить нас с русским народом, который проливал за нас кровь, но и лучшие сыны грузинского народа проливали кровь в обеих Отечественных войнах на русской земле (надеюсь, хотя бы генералов П. Багра-тиони и К. Леселидзе помните?).

Что касается «вавилонского столпотворения», то если российские грузины будут приставать к местным жителям и требовать, чтобы они брали билеты и куда-то исчезали, то вряд ли к ним отнесутся с пониманием. Пока такую инициативу проявила у нас единственная русская женщина (правда, она нашла поддержку в вашем лице), но не будем делать из этого курьезного случая далеко идущие выводы. Говоря словами кота Леопольда, «ребята, давайте жить дружно!».

А теперь разрешите мне сказать несколько слов про домо-суа. Мне предстоит поговорить с еще одной дамой, как мне кажется, с единомышленницей той ткварчельской пенсионерки. Это автор статьи «Что истинно, а что — мнимо» О.Пожид-аева («Ленинское знамя», 24 августа 1989г.). Вы, товарищи О.Белкин и Е.Геллер, надеюсь, читали эту статью в вашей

газете? Попробуем вместе с вами разобраться в ней.

О.Пожидаева возмущена прозвучавшим на Съезде народных депутатов СССР определением «агрессивно-послушное большинство» и, кажется, приписывает его Э.Шенгелая и мне: «Да, нас — большинство, — не без гордости заявляет она, — но по какому праву нас оскорбляли Роман Миминошвили, Элдар Шенгелая и оскорбляют их единомышленники... Разве мы провозглашаем шовинистические, антисоветские, антикоммунистические, антигосударственные лозунги? Разве мы призываем к физической расправе над коммунистами и над теми, кто не разделяет наших взглядов и намерений? Разве мы сеем рознь между людьми различных национальностей, стремясь отвлечь их от решения задач перестройки? Разве мы позволяем себе говорить, что люди, не разделяющие наших взглядов и установок, будут «чувствовать себя неудобно».

Нетрудно догадаться, что автор от имени большинства считает нас меньшинством и приписывает нам все вышеперечисленные пороки. Это мы, оказывается, призываем к физической расправе над коммунистами, к уничтожению друг друга или самоубийству и гневное большинство спасет и нас, как спасло 9 апреля! Чувствовать себя в меньшинстве неприятно, хотя меня утешает мысль находиться в компании с Э.Шенгелая, но, увы, затем разгневанная О.Пожидаева оставляет меня вообще в одиночестве. Я не знаю, может быть, она лучше меня знает мое собственное творчество, но должен признаться, в портрете врага перестройки Романа Миминошвили, нарисованным ею, я себя не узнаю.

Автор рассказывает о себе, о своем 19-летнем споре с Тбилгорисполкомом и мне понятно, что на основе своего богатого опыта «коммунального бойца» она решила стать политиком. Это чувствуется в ее статье. Она нашла «удобное» средство для атаки, не ссылаясь ни на одно мое высказывание и голословно обрушиваясь обвинениями, ей кажется, что я совершенно обезоружен и меня можно бить безнаказанно. Единственная цитата, которая приведена в связи с моим именем, это слова о том, что тот, кто не разделяет моих взглядов, будет «чувствовать себя неудобно» всего три слова в кавычках. И я вынужден цепляться за них, как за соломинку, и задать вопрос: где, когда, в какой статье или в выступлении, или даже в домашнем разговоре употребил я эти слова в таком

контексте? Авторитетный «знаток» моего творчества на это не может ответить!

Автор упорно придерживается этой мысли: «Я, старая и больная, узнала, что живу «не на своей территории», что буду чувствовать себя неуютно, если не примкну к концепциям Романа Миминошвили и его единомышленников, что я — «агрессивно-послушное большинство». А коль я не раздаю идеи и цели организационной группы народного фронта Грузии, то это значит, что я — неполноценный и неравноправный гражданин! Вот такая у организаторов «народного фронта» Грузии и у писателя Р. Миминошвили, жесткая «демократия», так они понимают плюрализм мнений и гласность... Все это — тот кнут, которым они надеются загнать «агрессивно-послушное большинство» жителей республики в свой так называемый «народный» фронт Грузии».

Я, к сожалению, не являюсь инициатором Народного фронта Грузии, даже в работе учредительного съезда не принимал участия и, должен признаться, уважаемый автор оказывает мне большую честь, ставя меня и Народный фронт на одну доску. Но я считаю своим долгом сказать, что эта организация в борьбе за демократию и перестройку нашей жизни, за политический и экономический суверенитет республики может выражать волю большинства (да, да, большинства!) населения республики и я, по мере своих сил и возможностей буду сотрудничать с ней. Поэтому, в отличие от О.Пожидаевой, неизвестно по какому праву считающей себя представительницей большинства населения Грузии, пишу слово Народный с заглавной буквы, не считаю его «так называемым» и не ставлю в кавычки. Мне кажется, что и гражданке О.Пожидаевой следовало бы с большим уважением относиться к народу, среди которого она живет и к Народному фронту Грузии, который призван служить всему населению Грузии, независимо от национальности, поэтому он не называется «грузинским фронтом» или «национальным фронтом». Не отрицаю, это патриотическое движение, но патриотом Грузии может быть человек любой национальности, не отрицаю, что Народный фронт будет бороться против всех, кто против Грузии, в том числе и людей грузинской национальности, против всех, если даже исполнится мечта О.Пожидаевой и они окажутся в большинстве!

А автор статьи считает, что Народный фронт Грузии хочет расширить свои ряды за счет уголовников, которые будут отбывать срок наказания на территории Грузии, и что якобы с этой целью Народный фронт ставит вопрос о том, чтобы преступники отбывали наказание в той республике, где им был вынесен приговор, если в нем не оговорено выселение из республики. Ведь элементарно, что за одно преступление не должно следовать двойного наказания. А в этом хотят усмотреть «вероломство» Народного фронта, который таким образом хочет компенсировать потери в своих рядах в лице О.Пожидаевой.

Автор возмущен тем, что ставится вопрос о гражданстве республики и взаимоотношениях союзного и республиканского законодательства и для большей убедительности приводит слова о советском паспорте Владимира Маяковского, «называющего себя грузинком» и заключает: «У всех нас, советских людей, есть одна на всех большая Родина — Союз Советских Социалистических республик». Почему же, зачем, кому понадобилось лишать нас, русскоязычное населения Грузии, такого дорогого, завоеванного и освященного кровью лучших из лучших наших соотечественников права быть гражданами не только Грузии, но и всего Союза ССР? И потом: для кого и для чего Роману Миминошвили и другим понадобилось ставить вопрос об условиях соблюдения законов Союза ССР на территории Грузии?»

Призываю вас в свидетели, товарищи О.Белкин и Е.Геллер, и вместе с вами редактора уважаемой газеты «Ленинское знамя» В.Я. Мартынюка, что эти вопросы поставлены в проекте платформы КПСС по национальному вопросу, который как явствует из статьи, читала и О.Пожидаева, и для меня слишком большая часть предполагать, что это я заставил ЦК КПСС внести в проект пункты о гражданстве республики и о законодательствах. Может быть нам четверым большинством голосов удастся убедить О.Пожидаеву в этом. Я прошу вас только об этом, а что касается исторического экскурса в прошлое Грузии тут вы все единодушны. О.Пожидаева, как и вы, находит «нужные» эпитеты и вместо ваших «позорная, лженаучная, псевдоисторическая» подбирает слова «неблагодарно, неблагородно, исторически и политически безграмотно, недобросовестно», — и далее продолжает: «... назы-

вать аннексией то, что Советская Россия сама обескровленная интервенцией и контрреволюцией пришла на помощь трудящимся Грузии в их борьбе с интервентами и меньшевистским правительством, помогла выволнить из тюрем лучших из лучших сыновей грузинского народа, истреблявшихся меньшевистским правительством и интервентами. Писатели толка Р.Миминошвили акцентируют внимание на том, что большинство населения Грузии было в начале 20-х годов мелкобуржуазным. По его логике выходит, если рабочий класс был тогда малочислен — его интересами должны были пренебречь?! Как и жизнями грузинских революционеров, защищавших интересы всех трудящихся: и рабочих, и крестьян, и ремесленников, и очень малочисленной, но и тогда существовавшей трудящейся интеллигенции Грузии». Оставим в стороне то обстоятельство, что о событиях 20-х годов пишу не я, а историки «моего толка», не будем обращать внимания и на то, что все «научные» наблюдения и оценки О.Пожидаевой удивительным образом перекликаются с пресловутой книгой Лаврентия Берия по истории партийных организаций Закавказья, отметим лишь, что у автора получается полный сумбур: если она согласна с тем, что рабочий класс был малочислен, а страна мелкобуржуазной, то кому помогала «обескровленная Россия», с какими интервентами боролся грузинский народ, каких интервентов изгнала из Грузии Красная армия? О.Пожидаева абсолютно не знает и не интересуется историей Грузии, ибо, по ее же словам, у нее «нет способностей», но она готова поверить, что до Советской власти в Грузии была «очень малочисленная» интеллигенция, ей кажется, что пресловутый стереотип о том, что Советская власть дала грамотность всем народам, применим и к Грузии. Хочу сказать ей, что многолетняя борьба грузинской интеллигенции во главе с И. Чавчавадзе против царских чиновников и разных попечителей по образованию и открытию Тбилисского университета увенчалась успехом только в 1918 году в условиях Грузинской Демократической республики, а при Советской власти наши руководители ничего лучшего не придумали, как на несколько лет переделать его в педагогический институт! Что касается интеллигенции, то она была достаточно многочисленна не только до 1921 года, а по письменным источникам по крайней мере уже с III века до нашей эры, поэтому не лишены

основания слова одного из грузинских лидеров социал-демократической партии о том, что, когда другие народы «в лесу бродили, наши предки Евангелие переводили».

А вот как звучит «заключительный аккорд» статьи О.Пожидаевой: «Так какие же, в сущности, цели преследуют Роман Миминошвили и выше упомянутый Н Ф? Соответствует ли истинным интересам народа так называемый «народный» фронт Грузии, первый учредительный съезд которого был столь символично осенен знаменем не Советской Грузии, а Грузии меньшевистского правительства?».

Ну что же, вопросы поставлены, надо ответить. Я буду держать ответ перед «судом» О.Пожидаевой за себя. Моя цель — полная политическая и экономическая независимость Грузии в пределах конфедеративного союза с реальным правом вступления и выхода из этого союза в любую минуту! Что касается вопроса, соответствует или нет Народный фронт Грузии истинным интересам народа, пусть ответит на это сам народ, а не мы с вами, уважаемая О.Пожидаева. Пусть вас не смущает трехцветный флаг, которым символично был осенен съезд Народного фронта, это не флаг «Грузии меньшевистского правительства», это флаг независимой Грузинской Демократической республики, правительство тут ни при чем, не беспокойтесь, никто не будет возрождать идеи меньшевизма, а то, что является знаменем Советской Грузии, еще должно доказать, может ли принести оно независимость Грузии, увы, до сих пор оно доказывало обратное. Вот такая символика просматривается в приведенном О.Пожидаевой факте. Ни больше.

И в заключение позволю себе воспользоваться риторическим вопросом О.Пожидаевой: какую цель преследуют автор рассмотренных нами материалов и газета «Ленинское знамя»? Вряд ли они решили помочь нам, заблудшим, стать на путь истины. Цель очевидна: создать образ врага перестройки, Советской власти и русского народа, внести раскол между грузинским и негрузинским населением республики, подрезать крылья силам, стремящимся к демократизации и перестройке, оглушить своими окриками гласность и плюрализм мнений, навязать нам стереотилы ждановско-сусловской демагогии и, что самое главное, привести вооруженные силы военного округа в боевую готовность против созданного ими образа врага!

РАЗРЕШИТЕ ОБРАТИТЬСЯ, ТОВАРИЩ МАЙОР!

Впервые газета «Литературная Россия» «осветила» трагические события 9 апреля в Тбилиси спустя более чем месяц — 12 мая в пространной статье политработника ЗакВО майора А.А.Абрамкина, полагая, что «в поисках истины важны все (?) свидетельства». После ознакомления со статьей у меня сложилось впечатление, что допущена корректурная ошибка в самом заголовке: вместо «сказать» («Мы должны сказать правду») следует читать «смазать» — так было бы вернее. Автор статьи, повернувшись спиной к очевидцам трагедии, к народным депутатам СССР, к общественности Грузии, не моргнув глазом доказывает доверчивым, как ему кажется, читателям «Литературной России», что армия защищалась от народа и сейчас ей приходится защищаться от народных депутатов. Но позволительно спросить, о какой армии речь, не о народной ли?

Однако проследим за ходом операции в представлении товарища майора. По его словам, «вслед за первым эшелом... должны были выдвигаться пожарные и санитарные машины», а войска, находящиеся в резерве, закрывать боковые улицы, предотвращая новое скопление людей. Надо полагать, что пожарники собирались мощными струями разогнать и митинг и первый эшелон армии? Иначе зачем им надо было следовать за войсками?

Может быть, я что-то не понимаю в военных хитростях и потому эта мудрость кажется мне нелепостью? На самом же деле, если пожарные машины и собирались использовать, то отнюдь не в мирных целях, ибо, как утверждает далее политработник, выходы были закрыты самими демонстрантами, их грузовыми машинами. Невольно возникает вопрос, что же должны были закрывать резервные подразделения? И еще вопрос: каким образом прошли перед началом операции по проспекту танки, встреченные, кстати, песней и аплодисментами митингующих, если все выходы были закрыты? Ведь этот марш танков и БТР с зажженными фарами запечатлен в видеофильме и засвидетельствован документально? Писать правду нелегко, но и ложь писать ничуть не легче, даже искусный лжесвидетель не застрахован от противоречий, впрочем А.А.Абрамкин, как мы убедились, не так уж и искусен. Вот одно из противоречий: «Почему к началу операции в пункт сбора не

прибыли более 2,5 тысячи представителей МВД ГССР, на которых и была возложена задача оповещения демонстрантов о предстоящей операции?». Напомним: 2,5 тысячам вменялось в обязанность «оповещение», но они по чьей-то злой воле не явились, но как вам правится следующий вопрос автора: «Почему, наконец, министр внутренних дел ГССР сам не возглавил эту операцию?». Какую операцию, операцию по «оповещению»? и сразу же, буквально через четыре строчки автор проговаривается, почему все это случилось: «Я не берусь оценивать уровень военной подготовки того, на кого было возложено общее руководство операцией (а может быть навязано), само прохождение его службы и его нынешняя должность говорят сами за себя. Но в тех академиях, где обучался генерал-полковник И.Н.Родионов, не преподают искусство разгона митингов и демонстраций». Так кто же все-таки командовал кровавым парадом, на кого возложили или кому навязали, кого отстранили? Пусть об этом судит читатель и скажет свое слово следствие.

Хочется обратить внимание читателя еще на одно обстоятельство: касаясь ввода в республику ВВ МВД СССР под командованием генерал-майора Ю.Ефимова, автор в скобках замечает: «Кстати, объяснить прибытие подчиненных ему частей только решением республиканского руководства затрудняюсь». Поверим автору, что ему трудно на это ответить. Но есть ли ответ у редакции «Литературной России», в редакционной заметке начисто отрицающей, что здесь замешана «рука Москвы»?

Автор статьи утверждает, что саперные лопатки входят в «полевую экипировку» десантных войск, а не подразделений МВД и назначение этого «инструмента» совсем иное. Может быть, солдаты собирались рыть окопы на проспекте Руставели и наши девушки сами подставляли под них головы?

Как смотрит автор на отравляющие вещества — на ОВ, как изволил его назвать уважаемый А.А.А.? «На вооружении войск округа таковых нет. Что касается МВД, то у них, видимо, тоже нет ОВ». Видите, куда он указывает пальцем — на «пронски агентов международного империализма»! Но пока такой команды нет, майор ограничивается замечанием: несколько видов «черемухи» разрешил применять Минздрав СССР, и тут же делает оговорку: «последствия, возможно, еще неиз-

вестны или неизучены, что и могло стать причиной отравлений.» Так и поверили! Минздрав разрешает, ничего не зная о последствиях?

Но автор этим не ограничивается, обвиняя депутатов в некомпетентности: «Такая настойчивость в выдвижении общественной комиссией требования к Министерству обороны СССР открыть тайну ОВ свидетельствует лишь об уровне ее компетентности и отношении к армии». Интересно знать, способен ли автор краснеть, когда всплывают наружу так тщательно скрываемые им концы? Ведь военные власти, хотя и с опозданием на 24 дня, все же открыли тайну? К народным депутатам СССР у автора, видимо, свое отношение, он может позволить себе такие выражения — «факты, вокруг которых ходили народные депутаты СССР», «вопрос к народным депутатам, что называется, «в лоб»... Хорошо, что только вопрос...

Кстати, насчет лба, тем более, бронированного. Видимо, автор смотрел видеокadres о том, как «обезумевший от горя парень лупит древком от флага по броне проезжающего БТР». «Поверьте, а лучше проверьте, — пишет далее автор, — любое древко разлетелось бы в щепки от первого удара по броне. А ударов в кадре было несколько. Моя версия этого сюжета — удары наносились ломом». До чего доходит цинизм! Разве можно так насмеяться над отчаявшимся парнем, на глазах у которого саперными лопатками («экипировкой») убивали, отравляющими веществами душили беззащитных матерей и сестер? Разве трудно сообразить, что расщепление древка зависит не только от прочности брони, но и от силы удара? Впрочем автор этой версии не так уж крепколоб, чтобы не понимать этого.

Автора не устраивают и эти слова из обращения депутатов: «Даже комендатский час не удосужились объявить нормально, заблаговременно, а сделали это за считанные минуты перед его введением, похватили сотни людей, а одного тбилисца убили...» «Ох, уж эти военные!» — иронизирует далее находчивый автор, пускаясь в некие туманные рассуждения об Указе Президиума Верховного Совета ГССР, якобы полученном военными властями в 22 часа 15 минут и делая вид, будто не понимает, что даже во время комендатского часа никто не имеет права прибегать к огнестрельному оружию, если пред-

полагаемая жертва не представляет угрозы для жизни правоохранителей или других граждан. Кстати, уверен ли автор, что тов. И.Н.Родионов, объявив о комендатском часе, уже имел на руках конституционно правомочные юридические документы, Указы президиумов Верховных Советов ГССР и СССР? Я не уверен! А следовало бы ему вспомнить соответствующую уточненную не так давно, к концу ноября 1988 года, статью Конституции СССР.

Далее А.А.Абрамкин говорит, что за три недели было 50 случаев моральных и физических оскорблений офицеров и членов их семей со стороны жителей Тбилиси. Известно, что один из офицеров жаловался на незнакомых парней, напавших на него. Следствием было установлено, что он стал жертвой рукоприкладства собственного шофера. Ему, видите ли, легче было обвинить в национализме грузин, чем признаться в постыдном факте избияния своим же подчиненным. Кто он, один из 50-ти или 51-й?

Испытывая симпатию, причем глубокую, к населяющим Закавказье народам, их национальным традициям, автор, оказывается, готов понять и благородный гнев и эмоциональную окраску обращений со стороны научной и творческой интеллигенции. Ничего, кроме искренней благодарности с нашей стороны, подобное сочувствие не заслуживает, если бы оно было искренним. Но автор на деле понял другое: позиция «Молодежи Грузии» относительно выступления Карханина в «Советской России» будоражит грузинскую общественность. «Газета «Молодежь Грузии» обвинила Карханина в предвзятости и необъективности под предлогом того, что лозунг «Русские оккупанты, вон из Грузии» был изменен и переделан автором статьи в «Советской России» на «Русские, вон из Грузии». И дальше с иронией поясняет: «Здесь, видите ли, совсем иной, политический подтекст,—замечает «Молодежь Грузии». Трудно поверить, что этот факт может настроить политработника на иронический лад... да, действительно, это совершенно разные лозунги. И неслучайно автор «Советской России» заменил один на другой: он преследовал цель настроить русский народ против грузинского народа и наш ироничный автор солидарен с ним! Далее А.Абрамкин говорит, будто кто-то из выступавших по телевидению построил свое обвинение лишь на том факте, что в «Советской России» искажена фамилия

погибшей 16-летней девочки. Разрешите доложить, товарищ майор, что это неправда. Об этом говорилось между прочим, но согласитесь, неудобно как-то искажать фамилию трагически погибшей, в этом есть элемент небрежения, не так ли товарищ А б р а м к и н? Здесь же уместно вспомнить, как, ссылаясь на грузинскую прессу, Карханин приводит сведения о грузинских лидерах неформальных объединений. Таких сведений республиканская пресса не публиковала, откуда они у автора, в каких организациях он нашел эти источники? И насколько правильно с точки зрения журналистской этики пользоваться ими до следствия и суда?

Далее Вы, товарищ майор, говорите о том, что представители грузинской интеллигенции «сработали по принципу римских кесарей: «Пришел, увидел, обвинил». Принцип, правда, был несколько иной, и я понимаю, что Вы намеренно исказили известное изречение Юлия Цезаря — *Veni, vidi, vici*, но Вы это сделали с тем, чтобы доказать, будто бы грузинская интеллигенция хочет, не разобравшись, обвинить. Так что давайте восстановим истинное звучание изречения Юлия Цезаря и подумаем, кому более подходят эти слова — «Пришел, увидел, победил» — Вам или взбудораженной грузинской прессой интеллигенции!

ОТКРЫТОЕ ПИСЬМО АКАДЕМИКУ А.Д. САХАРОВУ

Дорогой Андрей Дмитриевич!

Я понимаю, что мысля масштабно, исходя из общегосударственных, более того, общечеловеческих интересов, Вы, тем не менее, не можете себе позволить забыть или чем-то ущемить интересы не только малочисленных народов, но и отдельных граждан. И в этом состоит огромная разница между Вами и государственными мужами, нашими «вождями», способными принести в жертву идеям, пусть самым благородным, жизнь и судьбы целых народов и поколений. Это Вы доказали, отказавшись вернуть себе три Золотые Звезды Героя Социалистического Труда, пока не будут реабилитированы вместе с Вами все защитники прав человека, это Вы доказали Вашим отношением к трагедии 9 апреля в Тбилиси, всей Вашей деятельностью. Все это я еще раз почувствовал в Вашем не-

давнем интервью в журнале «Огонек» («Степень свободы», «Огонек» №31, июль 1989 г.).

Я глубоко признателен Вам за оценку событий 9 апреля, за гуманный и правильный анализ действия властей, за Ваши мудрые высказывания о демократии, об опасностях единовластия, о термоядерном оружии, о защите прав человека. Но мне хотелось поделиться с Вами мыслями о межнациональных отношениях, которые с большой заинтересованностью поднимаете Вы в Вашем интервью.

Не обижайтесь на меня, Андрей Дмитриевич, если для беседы с Вами я выбрал форму открытого письма. Ведь я знаю, что с Вами любой житель нашей планеты может непосредственно и свободно поделиться с мыслями и Вы с уважением и с пониманием, даже не соглашаясь, отнесетесь к его мнению. Но меня побудили к открытому письму Ваши слова: «это точка зрения... не является моей личной, а разделяется большим числом людей». Вот с этим большим числом мне и хочется поговорить с Вашей помощью.

Вы говорите: «Съезд не решил также и необычайно острые национальные проблемы. Мы получили в наследство от сталинизма имперскую систему с имперской идеологией, с имперской политикой «разделяй и властвуй». Система угнетения малых республик и малых национальных образований, входящих в состав союзных республик, которые таким образом сами превращались в империи меньшего масштаба... Подобная система угнетала и большие народы, в особенности — русский, который стал одной из главных жертв. На его плечи легла основная тяжесть всего исторического пути, всех имперских амбиций, догматизма, авантюризма во внешней, во внутренней политике — за все пришлось расплачиваться народу».

Перед тем, как начать демонтаж имперской системы, кажется, следует освободиться от имперского мышления всем нам, как большим, так и малым «имперналистам», чтобы, демонтировав старую имперскую систему, не создавать на ее обломках новую, как это однажды уже случилось после Великого Октября!

Вы правильно упомянули об имперском принципе «разделяй и властвуй». Не возникнет ли опасность усиления этого принципа, если мы разделим СССР не на 15, а на 100 республик? Какие могут быть гарантии, когда, решая судьбу

одной республики большинством голосов, мы получим соотношение не 1:14, а 1:99? Ведь для республики такой «демократический» (в принципе механический) подсчет голосов может оказаться губительным! Мы пока так, большинством голосов, решаем национальные вопросы, подобным образом и Америку можно «закрыть»!.

Вы правильно подметили, что от имперских амбиций страдал и русский народ. К Вашим словам хотелось бы добавить следующее. Российская империя, особенно после Ивана Грозного, всегда была империей без метрополии, никогда, тем более, при Советской власти на русский народ не возлагались права и обязанности метрополии, всегда народ находился в ложном положении: в правовом отношении ничем не отличаясь от других народов, находясь в колониальном положении, он сам должен был служить укреплению верховной власти и заставлять другие народы заниматься тем же. Русский народ оказывался как бы неодушевленным щитом власти. Расширяя свои владения, имперские власти вели русские войска под лицемерным призывом «освобождения» Сибири, Дальнего Востока, Кавказа, Прибалтики... В этом смысле можно вспомнить, например, полный цинизма и фарисейства Манифест 1801 года Александра I, уверяющего, что в упразднении грузинского государства был кровно заинтересован сам грузинский народ и милостивный император, вняв мольбам маленького народа, взвалил на свои плечи бремя (он упоминает именно это слово!). Или же вспомним заверения Сталина и особенно Орджоникидзе о том, что в 1921 году грузинский народ сам просил свергнуть правительство Грузинской Демократической республики, к слову сказать, избранное вполне конституционным, парламентарным путем самим народом в 1918 году, впрочем, Вы сами чуть не стали жертвой афганской войны и прекрасно понимаете, как иногда выполняется «интернациональный долг».

Я с Вами согласен: единственно приемлемая форма в современных условиях для многонационального Союза СССР — конфедерация.

Много противников у этой идеи, они уверяют, что конфедерация временный, непрочный союз государств, а не единое государство. Конфедерация не распадется, пока она нужна входящим в нее государствам, а если распадется или какое-то государство отделится, значит это справедливо, зачем силой

удерживать союз? Дело не в названии, дело в сущности: объединение может называться «союзом», но не «нерушимым», которую «сплотила навеки великая Русь», ибо эти слова Гимна противоконституционны, они отрицают права свободного выхода республик из состава СССР и, увы, отражают действительное положение вещей. Союз должен быть скреплен договором суверенных государств — республик, но, как любой договор, он должен иметь определенный срок, не «навечно вечные», а и пять лет до избрания новых парламентов. Без возобновления договор через пять лет теряет силу, но он может быть расторгнут раньше, если одна из сторон не выполняет свои обязательства. Вот это — истинное равноправие, вот это настоящий союз, а не империя!

На вопрос о размерах и границах будущих республик Вы отвечаете: «В США тоже есть штаты разного размера, что не приводит ни к каким затруднениям».

Я все же воздержался бы от сравнения с США. К сожалению, к сравнению с государственным устройством США часто прибегают авторы, которые не видят никакой разницы между штатами и республиками. Нельзя прибегать к сравнениям без учета исторических и правовых моментов. Конечно, и США многонациональны, как любое большое государство, но Соединенные Штаты были созданы не по национальному признаку, там нет ни одного английского, испанского, китайского, русского, армянского, еврейского штата! А эти, как и многие другие народы, живут в Америке. Ведь США уникальное по своему происхождению государство, оно было создано по совершенно другому принципу, чем Россия или Советский Союз! Мы же не пришельцы с других континентов, мы тысячелетиями жили на своей земле! Разве нет разницы?

Говоря об этом, как Вы сами понимаете, я спорю не с Вами, Андрей Дмитриевич, а, используя Ваше невольное сравнение, исключительно по внешним признакам (Вы говорили лишь о размерах!), я хотел показать другим авторам насколько неправомерно сравнивать штаты с нашими республиками.

Вы совершенно справедливо подчеркиваете, что живущие в республиках представители разных национальностей должны пользоваться равными правами. Но нам непонятно, что значит корректировка в будущем границ республик, о которой Вы говорите? Разве допустимо, скажем, что со временем терри-

тория прибалтийской республики, населенная русскоязычным населением, будет отнесена к России? И Вы уверены, что таким образом можно урегулировать национальные разногласия? Я в этом не уверен, Андрей Дмитриевич! Если так «легко» решается вопрос, почему не корректирует уже сейчас Совет национальностей границы между Азербайджаном и Арменией в связи с событиями в Нагорном Карабахе? Можете себе представить, что будет, если права суверенных республик узурпирует Совет Национальностей?

Вы верно заметили, что надо оттолкнуться от имперского насильственного объединения, что надо произвести полный демонтаж имперской системы. Но потом, по Вашему мнению, надо «из кусков сложить некое новое целое». Какое целое, новую империю? Надо об этом подумать. Вам представляется, что только ломкой, полным демонтажем имперской структуры можно решить национальный вопрос в «малых империях», образцом которой Вы считаете Грузию, включающую в свой состав «Абхазию, Осетию и другие национальные образования». Мне хотелось бы знать, какие это «другие национальные образования»? «Другими» — во множественном числе не может быть одна Аджарская АССР, следовательно, Вы имеете в виду создание новых образований, скажем, грузинские, армянские, русские, греческие, эстонские — в самой Абхазии, тоже «малой империи» в составе «малой грузинской империи», или, может быть, будущую мегрельскую, сванскую, кахетинскую, хевсурскую республики? Вы считаете, что демонтаж надо начинать с «большой империи», но в каком положении окажется Россия, которой придется, прежде чем приступит к демонтажу Грузии, образовать на своей территории и грузинские республики (скажем, Республика «Пластунка» в Краснодарском крае), и армянские, и азербайджанские (скажем, «Тюменская Азербайджанская республика») и многие другие, не говоря об уже существующих образованиях?

Вы великий ученый, Андрей Дмитриевич, Вы поймете лучше чем кто-либо другой, что к таким сложным вопросам, как национальный, надо подходить с научной, тщательно разработанной позиции. Прежде чем приступить к демонтажу имперской структуры, как я уже отмечал, следует освободиться от имперского мышления как большим, так и малым «империалистам». Давайте, попробуем освободиться. В этом нам помо-

жет урок истории. Посмотрим, как создавалась русская империя и как создавалась «грузинская империя», вообще, что такое империя и как она создается? Надеюсь, Вы согласны, что империи создаются путем насильственного присоединения других государств, такими были империи Александра Македонского, Римская, Византийская, Монгольская, Наполеоновская, Российская, любая. Если даже не оспаривать ложное положение советской историографии о том, что все государства «добровольно» были присоединены к России, можно все-таки усомниться в волеизъявлении народов, среди которых никто референдумов не проводил. Российская империя была создана опять-таки путем завоевания Сибири, Дальнего Востока, Кавказа, Крыма, Прибалтики и т.д. На обломках старой Российской империи возник Советский Союз, под флагом интернационализма и мировой революции решивший вопрос восстановления «исконных» границ Российской империи.

А как нам рассматривать историю «грузинской империи»? Грузия в настоящее время занимает меньше половины своих исторических земель. Но для того, чтобы говорить об имперском характере этой половины, надо доказать — когда, в каком году, в каком веке с оружием в руках завоевала Грузия Абхазию, Аджарию, Осетию (южную) и «другие национальные образования»? Никогда! Эти земли всегда были грузинскими. Это не значит, что на этой земле никогда не жили другие этнические группы, но уверяю Вас, никогда между ними не возникали национальные распри, пока между ними не вклинился царизм с пресловутым имперским девизом «разделяй и властвуй» и сталинско-хрущевско-брежневская власть со лживым лозунгом интернационализма. Об этом свидетельствует хотя бы 26-вековая история совместной жизни на нашей земле грузинского и еврейского народов. Грузия, может быть, единственная страна в мире, где евреи никогда не подвергались никаким гонениям.

Теперь Вы видите разницу между Российской и Грузинской «империями»? Не кажется ли Вам, что демонтировав «грузинскую империю» и создав из этих кусков «новое целое», Вы тем самым можете укрепить новую империю (уже явно не грузинскую!) по имперскому принципу «разделяй и властвуй»? Ибо Грузия и другие республики (а их окажется свыше ста!) будут самым удобным образом разделены для имперских целей!

Увы, прикрываясь равноправием всех народов, иные теоретики национального вопроса, непомерно увеличивая число республик, преследуют именно эту цель.

Я уверен в благородстве Ваших помыслов и потому обращаюсь к Вам. Быть может, стоит еще подумать о последствиях? Прежде чем превратить любые национальные образования в Союзные республики, надо изучить вопрос — как решались в свое время их статусы? Мы с сомнением относимся к любым шагам Сталина, неужели в данном вопросе мы должны безоговорочно принять его структуру? Ведь национальные образования создавались в ту пору без учета не только исторических предпосылок, но и национальных, как ни странно. Возьмем, к примеру, Аджарскую АССР. Разве правомерно, учитывая ее автономию, создавать из нее еще одну **грузинскую** Союзную республику? Разве правомерно превратить всю Абхазию в Союзную республику, несмотря на то, что из шести районов Абхазской АССР, только в одном Гудаутском районе живут почти исключительно абхазы, а в другом — Очамчирском районе — лишь наполовину, в остальных же четырех районов подавляющее большинство — грузины! Ведь и эти районы — Гальский, Гульрипшский, Сухумский, Гагрский, частично Очамчирский могут потребовать создания своей Союзной республики — еще одной, третьей по счету Грузии? Разве правомерно, создав Осетинскую Союзную республику (видимо, объединенную), оторвать от Грузии исконные грузинские земли Картли-Самачабло, где живут не только осетины, но и грузины, имеющие право отделиться уже в виде четвертой Союзной грузинской республики? А что сделать с другими осетинами, живущими компактно в Бакуриани, Лагодехи, создать для них отдельные республики? Кому выгодно раздробление маленькой Грузии на многие мелкие лакомые куски?

Вы полагаете, что только таким путем «можно добиться решения национального вопроса». Мне так не кажется и не убеждает меня в этом и приведенный Вами пример Нагорного Карабаха. Вы считаете, что «республика Нагорный Карабах не будет принадлежать ни Армении, ни Азербайджану — она будет сама по себе и получит право вступать в экономические и другие отношения с теми, с кем сама захочет». Не кажется ли Вам, что этим предreshаете судьбу этого региона? Ведь Нагорный Карабах, получив суверенное «право вступить в эко-

номические и другие отношения» с кем захочет, может присоединиться к Армении? Кто ему помешает — Совет Национальностей или лично тов. Р.Нишанов? Тогда зачем мы сразу не решили этот вопрос, скажем, до сумгантской трагедии? Во-вторых, какая это будет «республика Нагорный Карабах», какую нацию она будет представлять — «нагорно-карабахскую»? Есть такая нация в природе? Есть аджарская нация? Нет таких наций и никакими национальными республиками Аджария и Нагорный Карабах не станут и никакие национальные проблемы созданием таких республик не будут решены, скорее всего они еще больше обострятся.

В Советском Союзе есть народы, имеющие многовековую историю своей государственности, силой прерванную Российской империей, есть народы, никогда не имевшие государственности. Разве это не имеет никакого значения? Не отрицая права на существование и развитие до достижения государственности любого народа, мы считаем, что нельзя всех одним махом стричь под одну гребенку. Статусы автономной республики, автономной области или национального округа не так бессмысленны, как могут показаться, они были созданы еще при жизни В.И. Ленина и имели свое историческое оправдание. В настоящее время следует тщательно взвесить каждый отдельный случай с исторической, этнической, географической, демографической, экономической, культурной, социальной точек зрения. Одно ясно: несмотря на то, имеет или нет этническая группа автономию и, если имеет, то в какой форме, надо создать все условия для национального развития народа наравне с народом, имеющим самостоятельную республику. Вот об этом должен заботиться самым тщательным образом Совет Национальностей!

В нашей прессе нередко появляются статьи, где искажаются история и перспективы межнациональных отношений, иные авторы нередко пугают нас, представителей разных республик, особенно прибалтийских, «единым монолитом РСФСР», которая сама незыблема и может остудить горячие головушки, но мы не отвечали этим авторам, досадуя, что имперские амбиции все еще живы, несмотря на то, что в этом менее всего заинтересован сам русский народ, по Вашим словам, главная жертва этих амбиций. Но я уверен, что от этого порока Вы совершенно свободны и поэтому обращаясь к Вам,

дорогой Андрей Дмитриевич, надеюсь что Вы, с присущей Вам объективностью и смелостью включитесь в борьбу за переустройство нашей страны на основе исторической и нравственной справедливости! Я Вас к этому не призываю, я знаю, что это Вы считаете своим долгом, долгом гражданина и ученого, я только выражаю надежду, что с Вашей помощью справедливость восторжествует!

ОТКРЫТОЕ ПИСЬМО СЕРГЕЮ БАРУЗДИНУ

В газете «Правда» от 24 февраля 1990 года была опубликована Ваша статья «Экстремизму — нет!». Осуждая «раздувание пожара межнациональных отношений» в «нашем огромном государственном доме», Вы справедливо заключаете, что «для решения этих проблем нужны и шепетильность, и великий такт, и здравый смысл». Все это так. Однако последующие строки Вашей статьи никак не отвечают Вашим же требованиям (или условиям). Вы пишете: «А сегодня иные потомки грузинских князей кричат на тбилисских улицах о русских оккупантах, о русской экспансии, об имперских замашках Москвы. И при этом унижают абхазцев, южных осетин, не говоря о безразличии к судьбе месхетинских турок». Что это: помутнение разума или массовое очерствение сердец, забвение исторической памяти?».

Если даже согласиться с тем, что у Вас неверная информация о положении в Грузии, Сергей Алексеевич, и в том случае вызывает, мягко говоря, недоумение этот небольшой абзац, в котором негромаждено столько ошибок. И не хочется верить, что автором этих строк является редактор журнала «Дружба народов» — Сергей Баруздин. который неоднократно бывал в Грузии, имеет здесь друзей, в переводе на грузинский язык выходили его книги, в журнале, им редактируемом, публиковались произведения грузинских писателей... Все это должно было бы помочь писателю Сергею Баруздину составить верное представление о грузинском характере. Вот что, пожалуй, и явилось основной побудительной причиной тому, чтобы взяться за перо и написать Вам письмо. Не обижайтесь.

Итак, остановимся на первой фразе: не будем разбирать, что это за «потомки грузинских князей», в Грузии, некогда стране классического феодализма, действительно были в свое

время князя, и, естественно, сохранились недобитые революциями, раскулачиванием и т. д. их потомки. Дело не в этом. Но, Сергей Алексеевич, сегодня совершенно официально, согласно историческим документам, которые до сих пор хранились засемью печатями, признано, что в 1921 г. действительно имела место аннексия, так же, как выяснено было ранее и то, что пресловутый Георгиевский трактат Россией был нарушен. Это действительно были проявления имперской политики — в обоих случаях — и обижаться тут не приходится. Тем более, что речь идет об экспансии со стороны не русского народа, а правительства, и это весьма существенная разница.

Вторая фраза — совершенно несправедливое обвинение. В Грузии, в отличие от многих других стран, никогда не испытывали притеснений и унижений проживающие здесь представители других народов. Что касается нынешних конфликтов с абхазами и осетинами (кстати, осетины — это единый народ и неправомерно делить его на северных осетин и южных: последние попросту селились по южную сторону Кавказов), эти обострения наших взаимоотношений объясняются скорее «благоприобретенными» с 20-х годов причинами социально-политического характера, но вопросы эти грубже, и говорить о них следует много серьезнее и ответственнее, чем Вы себе позволили в Вашей статье. А такие легковесные слова, да еще брошенные походя, способны лишь разжечь все тот же «пожар», который ни нам, грузинам, ни абхазам, ни осетинам и никому другому не сулит ничего, кроме зла.

И наконец — «безразличие к судьбе месхетинских турок». Вы, Сергей Алексеевич, разумеется, не знаете, что судьба «месхетинских турок» — это боль и забота Грузии, беда, возникшая не сегодня, а несколько веков назад и сегодня обострившаяся, пожалуй, особенно резко. Да будет известно и Вам, и всем другим, что «месхетинские турки» — это один из мифов нашей эпохи, каких было немало. Никаких «месхетинских турок» не существует, месхи — грузинское племя, турки — совершенно другой этнос.

Проблемы, которые Вы в качестве обвинений предъявили нам, существуют, но прежде чем говорить о них надо если не изучить их, то хотя бы ознакомиться с ними более обстоятельно. Вы ударили по болевым точкам, и непонятно зачем — чтобы причинить большую боль или чтобы вызвать большую непри-

язнь? Но мы все сегодня обязаны служить: делу умиротворения, взаимопонимания, без чего дальше идти — некуда.

Мы не помутились разумом, и не очерствели сердцем, и не утратили историческую память. И наряду с дурным четко помним хорошее и храним, бережем это хорошее. Потерять друга много легче, чем найти. Почему бы Вам, Сергей Алексеевич, не приехать в Грузию, чтобы самому увидеть, чем и как живет она сегодня (кстати, это касается и других наших друзей, которые раньше были частыми гостями, а сегодня почему-то смотрят лишь со стороны, да еще зачастую через плохие очки), или Вы думаете, мы забыли наши законы, наши традиции? Нет, на грузинской земле, под грузинским солнцем никому не холодно и не одиноко, тем более — никто никого не преследует, и мы так же гостеприимны, как были во все времена. В крайнем случае, Сергей Алексеевич, полистайте иногда журнал «Литературная Грузия» — в нем затрагиваются многие важные проблемы и довольно четко отражается жизнь нашей матери-Грузии.

ОТВЕТЫ НА АНКЕТУ «ЛИТЕРАТУРНОЙ ГАЗЕТЫ»

Я не вижу ничего нового в «обновлении» союзного договора, а «новая» федерация мне представляется в виде унитарной державы, фактическое единство которой на сей раз будет укреплена и «навек» спаяна новыми законодательными актами о «выходе» (о невыходе!) республик из состава СССР, о разграничении функций СССР и «субъектов федерации», о собственности и т.д. А мне хотелось бы видеть союзный договор, составленный исключительно на взаимовыгодной основе между СССР и равноправными (а не равнобесправными) республиками не «навек вечные», а с обновлением через каждое пятилетие, с равными правами досрочного расторжения. Ни одно правительство, ни союзное, ни республиканское, не имеет права распоряжаться государством дольше срока своих полномочий, а этот срок, как известно, всего пять лет, до новых выборов парламента! Грузия «заключила» союзный договор в 1922 году в условиях оккупации советскими войсками самостоятельной демократической республики и, несмотря на незаконность этого вынужденного «договора», правительство республики через 68 лет (!) несет «ответственность» за грехи И. Сталина, С.Орджоникидзе, М.Орахелашвили, Ф.Махарадзе и других «славных сынов» отечества!

Поэтому мне представляется самостоятельность Грузии следующим образом. Республика сперва должна быть освобождена от всяких силой навязанных ей обязательств, ибо Грузия добровольно никогда не входила ни в СССР, ни в Зафедерацию. Поэтому говорить о «выходе» оттуда, куда она не входила, неправомерно. И как самостоятельное государство, она вправе заключать договор и соглашения с любым государством, в том числе с СССР — по своему усмотрению.

7 мая 1920 года Советская Россия признала Грузинскую

демократическую республику, заключила с ней договор, отказавшись от всяких территориальных и иных претензий. Грузия была юридически признана многими государствами мира. После этого произошла в 1921 году известная оккупация и аннексия Грузии, что явилось односторонним нарушением договора, имеющего международную юридическую силу. Грузия этот договор не нарушила, не отменяла и она имеет право требовать его выполнения! Если Советский Союз претендует стать правовым государством, он должен уважать международные права и собственную подпись под договорами, и право Грузии на самостоятельность.

Мы не должны питать иллюзию, что отдельная республика самостоятельно сможет развязать клубок политических и экономических связей, которые в течение десятилетий создавались в интересах сплочения СССР, как организма с единой системой кровообращения. Неслучайно несло государство огромные потери, перевоза через многие тысячи километров сырье для дальнейшей обработки и возвращая обратно готовый продукт. Это глупо с экономической точки зрения, но «гениально» для достижения имперских целей. Поэтому путь к политической и экономической самостоятельности многотруден и долг. К сожалению, намечаются дальнейшее ужесточение и укрепление уз республик, что приводит к торопливому разрыву живых связей, к кровоточащей ампутации. Это и толкнуло Литву на решение отделиться от СССР по принципу — «сегодня или никогда». Требуется большое терпение, главное, не поддаваться провокациям, инспирированным этноконфликтам, дезинформациям, представляющим карателей жертвами... Совершенно очевидно, какую цель преследуют эти меры: отвлечь внимание народа от главного, конституционное движение за демократизацию и самостоятельность перенести в противозаконное националистическое русло, чтобы уже на «законном основании» подавить его силой. 9 апреля в Тбилиси этот механизм не сработал, хотя до последнего дня II съезда народных депутатов СССР все делалось для этой цели. А средства, резервы не до конца исчерпаны... Единственное, в чем я абсолютно уверен: нет в грузинском характере чувства ненависти, в этом наша сила. Сокрушались вокруг нас империи, которых душило собственное чувство ненависти и небрежения к другим народам, а нас спасла любовь!

Национальная самобытность грузинского народа была определена не в рамках Российской империи, или в условиях Советского Союза, поэтому если Грузия отделится от СССР, она не может потерять свое лицо, свою духовную, многовековую культуру. Развитие грузинской культуры зависит от СССР в той же мере, в какой — от общечеловеческой культуры. Отделение от СССР не означает изолирование от культуры русского, украинского, азербайджанского, армянского и других народов, так же как от всего человечества.

Грузия никогда не была в провинциальном положении, даже став «окраинной» царской России. Царизм подавлял всякие национальные культурные движения, запретив даже родной язык, стремился сделать грузинскую культуру провинциальным придатком русской культуры, но не удалось разным катковым и пуришкевичам подавить собственно грузинскую культуру, которая отнюд не «провинциально» развивалась в Грузии. А уже за три года существования свободной Грузинской демократической республики (1918—1921 гг.) были открыты все закупоренные империей клапаны национального духа, что вызвало бурное возрождение культуры: был открыт университет, поставлена первая национальная опера великого З.Палиашвили, кипела могучая литературная жизнь, благодаря таким «непровинциальным» писателям мирового масштаба, как Г.Табидзе, К.Гамсахурдиа, Г.Робакидзе и многие другие (надеюсь, нет нужды напоминать нашим читателям и другие фамилии), грузинский театр достиг небывалых высот, благодаря К.Марджанишвили, С.Ахметели и плеяде великих актеров, на научной ниве подвизались всемирно известные академики И.Джавахишвили, Н.Мусхелишвили, И.Бериташвили и другие, несмотря на экономические трудности правительство демократической республики приняло решение построить самый большой в мире олимпийский стадион на 140 тысяч зрителей! Вот на какие масштабы может замахнуться свободная Грузия!

Не может она стать и в будущем в культурном отношении провинцией северокавказских народов, Азербайджана, Армении, Турции, Болгарии, Румынии, Молдавии, Украины, России, да и более отдаленных соседей. И никогда не была Грузия такой, хотя в непосредственной близости от нее процветали такие цивилизации, как античная греческая, византийская,

персидская, арабская... Неслучайно высокое представление древних греков о колхской культуре, отраженное в мифе об аргонавтах (до XII века до нашей эры), подтвержденное многочисленными археологическими находками. Уже в первом веке в Грузии христианство проповедовал не кто иной, как Андрей Первозванный, а с IV века оно стало государственной религией. во многих заграничных грузинских очагах (в Палестине, на Синае, в Греции и т.д.) подвизались великие умы своего времени, не говоря уже о собственно Грузии, где еще со II века функционировало высшее философско-риторическое училище, там получили образование выдающиеся философы из Византии Либаний и Фемистий, а с XII века — две академии, Гелатская и Икалтойская. Стоит сказать и о восточном Ренессансе, о Шота Руставели, который задолго до европейского Ренессанса воспел высокие гуманистические идеалы. Не вижу причины, которая может превратить свободную Грузию в провинцию.

В заключение хотелось бы сказать о главном. Мы всегда говорили о приобретениях Великого Октября, забывая о потерях. А мы потеряли главное—доверие друг к другу и к себе. Потеряли доверие не только республики и народы, но и отдельные люди. Мы не верим в свободу. А ведь свобода — это жизнь, это — вера, это — любовь!

ს ა რ ჩ ი ვ ი

წინასიტყვაობის ნაცვლად	3
უხსოვარი დროიდან მოვდივარ	5
სიძარტლე	9
დიდ კაცთან პატარა კაცსა...	32
ვისი საქმეა ფეხბურთი?	50
ფეხბურთი და ციტრუსები...	52
ი ლ ი ა	54
სუფთა ფურცელი ჩემს საწერ მაგიდაზე	57
„ვის შეეჩვიე, რუსთაველი მკედარია...“	57
...როცა ტკივილი შეგვატორტმანებს	58
დღეს ან არასოდეს!	64
მიმიშვით მიკროფონთან!	77
ვიდრე ნაღმი აფეთქდება	81
სრული პარიტეტის გარანტია	100
თბილისი გარბის თბილისიდან	102
რელიგია და პოლიტიკა	105
თეთრი ჩრდილი	107
ძმა ძმისთვისაო	112
გარანტია რომ რეალური გახდეს	119
არის აზრი...	129
სიძულვილი სიყვარულზე უფრო ბრმაა. ყრუც.	133
სუვერენიტეტი-ეროვნული კონცეფციის საფუძველი	134
შთაბეჭდილებანი ცისფერ ევრანთან	138
ეროვნული ავტონომიის შესახებ	142
საახალწლო მრგვალი მაგიდა	146
წამება წამების შემდეგ	149
კაცი იმედით ცოცხლობს	152
არიქა! ანუ „ზაბეგანიე“	159
სპორტს — კუთვნილი ადგილი	208
მამულიშვილნო!	211
სახალხო დეპუტატებს	214
მონოლოგი დიალოგის იმედით	218

ხმა „საერთო სახლის“ სარდაფიდან...	226
ღია წერილი კომიტეტის თავმჯდომარეს	229
სახალხო დეპუტატთა ყრილობა	232
რესპუბლიკათა კავშირი თუ კავშირის რესპუბლიკები?	234
კოლექტიური გულის კარნახით	246
ქართულ-აფხაზური დრამა	249
რა ეშველება „ლენინსკოე ზნამიას“?	255
კონიაკი? ჭაჭა?	257
რამდენიმე მოსასრება საქართველოს ადმინისტრაციული	
ორგანოების შესახებ	259
ღია წერილი თამაზ წიკწივაძეს	263
ნეტარ არიან ურწმუნონი?	267
დემოსი დემოკრატიის წინააღმდეგ?	270
ვიტყვი, ვითარცა არამკითხე	279
გვეშველება ვითომ რამე?	280
გზა მხოლოდ ერთია — კონფედერაცია!	282
რამდენი მტერი ჰყავს საქართველოს?!	287
Против течения	291
Песок сыплется	320
Опять об «аджарском, мингрельском	
и сванском народах»	322
Так плохо знаем друг-друга?	323
Трудно переубедить	324
Мы защищаемся	324
Мы недоумеваем...	326
Нечестное слово о честном	327
По обычаю, по грузинскому...	330
И это называется так просто — «Взгляд»!	330
Странное собеседование	332
Вопросы... еще вопросы...	333
Артподготовка проведена, будет наступление?	336
Разрешите обратиться, товарищ майор!	347
Открытое письмо академику А.Д. Сахарову	351
Открытое письмо Сергею Баруздину...	359
Ответы на анкету «Литературной газеты»	362

Роман Северьянович Мишиношвили

СКОЛЬКО ВРАГОВ У ГРУЗИИ?!

(на грузинском и русском языках)

ТБИЛИСИ
«МЕЦНИЕРЕБА»
1990

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს
გამომცემლობათა, პოლიგრაფიისა და წიგნის ვაჭრობის
საკმეთა სახელმწიფო კომიტეტის დადგენილებით
№143. 08. 04. 1988
(ავტორის ხარჯზე წიგნის გამოცემის შესახებ)

გამომც. რედაქტორები გ. გოგიაშვილი, ივ. გერსამია
მხატვარი მ. სამსონაძე
ტექნორედაქტორი ნ. ბოკერიძე

გადაეცა წარმოებას 15.02.90; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 15.6.90
ქალაქის ზომა 60x90¹/₁₆; ქალაქი №1; ბეჭდვა ოფსეტური,
გარნიტურა აკადემიური; პირობითი საბეჭდო თაბახი 23
პირ. საღ. გარ. 22.75. სააღრიცხვო-სავაჭრომცემლო თაბახი 20.83
უფ 07025; ტირაჟი 20 000; შეკვეთა № 402
ფასი 6 მან.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუშოვის ქ. 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова 19

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სტამბა,
თბილისი, 380060, კუტუშოვის ქ., 19

Типография Академии наук Грузии
Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19